National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Ref

Kriminalvård i anstalt

Betänkande avgivet av kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården

Stockholm 1971

SOU 1971:74

Statens offentliga utredningar
1971:74
Justitiedepartementet

Kriminalvård i anstalt

Betänkande avgivet av kommittén för
anstaltsbehandling inom kriminalvården

Stockholm 1971

ESSELTE TRYCK, STOCKHOLM 1971

Till Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Genom beslut den 13 januari 1967 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för justitiedepartementet att tillkalla högst sju sakkunniga jämte sekreterare och experter med uppdrag att utreda frågan angående lagstiftningen om behandling i fångvårdsanstalt m. m.

Med stöd av detta bemyndigande tillkallades den 20 januari 1967 som sakkunniga dåvarande ordföranden i första lagutskottet numera justitierådet Ingrid Gärde Widemar, tillika ordförande, dåvarande generaldirektören Torsten Eriksson, riksdagsledamoten Nils-Eric Gustafsson, dåvarande riksdagsledamoten numera landstingsrådet Rune Hedlund, dåvarande riksdagsledamöterna överläkaren Rolf Kaijser och socionomen Börje Nilsson samt riksåklagaren Holger Romander. Den 7 februari 1967 förordnades till sekreterare hovrättsassessorn Margareta Paulsen.

De sakkunniga antog namnet kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården.

Att såsom experter biträda kommittén förordnades den 29 november 1967 byrådirektören Karl-Erik Forsström, den 26 mars 1968 överläkaren Yngve Holmstedt, den 11 september 1968 f. d. avdelningsdirektören Einar Ruda, byrådirektören Harry Tibbling och lagmannen Anders Wigelius samt den 7 november 1969 skyddskonsulenten Arne Bufvers, kriminalvårdsdirektören Åke Danielsson, ingenjören Nils Eriksson och övertillsynsmannen Sven Wallström.

För att beaktas vid uppdragets fullgörande har till kommittén överlämnats

1) riksdagens skrivelse till Kungl. Maj:t den 23 april 1965, nr 167, i anledning av väckta motioner angående socialhjälp till anhörig vid frihetsberövande åtgärd mot familjeförsörjare

2) riksdagens skrivelse till Kungl. Maj:t den 18 november 1966, nr 326, i anledning av väckt motion om utredning angående häktades ställning och rättssäkerhet

3) justitieombudsmannens framställning till Kungl. Maj:t den 2 januari 1965 med hemställan om utredning om åtgärder för att – med bibehållande av det nuvarande fångvårdssystemets grundläggande humanitära principer – i största möjliga utsträckning undanröja förefintliga orsaker till rymningar från särskilt säkerhetsanstalterna

4) justitieombudsmannens framställning till Kungl. Maj:t den 28 oktober 1965 angående ändring av 12 § lagen den 6 maj 1964 om behandling i fångvårdsanstalt i syfte att möjliggöra att anstånd med verkställighet av frihetsstraff kan beviljas på grund av arbetsgivarintresse som är angeläget ur samhällssynpunkt

5) kriminalvårdsstyrelsens skrivelse till Kungl. Maj:t den 22 december 1966 angående frågan om verkställighet under häktning

6) skrivelse av svenska journalistförbun-

det den 14 april 1966 till statsrådet och chefen för justitiedepartementet med hemställan om snabbutredning angående ändring av 22 respektive 14 § i 1964 års instruktioner för kriminalvårdsstyrelsen och fångvårdsanstalterna.

Kommittén har dessutom från myndigheter, organisationer och enskilda personer mottagit skrivelser rörande frågor inom kommitténs ämnesområde.

Kommittén har efter medgivande av departementschefen låtit byrådirektören Forsström göra en undersökning av anstaltsklientelet och revisionsdirektören Tord Skilje en beräkning av kostnaderna för genomförande av lagförslagen. Vidare har byråchefen i kriminalvårdsstyrelsen Norman Bishop på kommitténs begäran författat en översiktlig framställning angående den forskning som bedrivits beträffande effektiviteten av frihetsberövande.

Kommittén får härmed överlämna sitt betänkande.

Uppdraget är därmed slutfört.

Stockholm i november 1971

Ingrid Gärde Widemar

Torsten Eriksson *Nils-Eric Gustafsson*

Rune Hedlund *Rolf Kaijser*

Börje Nilsson *Holger Romander*

/*Margareta Paulsen*

Innehåll

Kapitel 1 *Sammanfattning* 7
Summary 16

Kapitel 2 *Författningsförslag* 26
2.1 Förslag till lag om kriminalvård i anstalt 26
2.2 Förslag till lag om strafftidsberäkning m m 32
2.3 Förslag till lag om ikraftträdande av lagen om kriminalvård i anstalt och lagen om strafftidsberäkning m m 37
2.4 Förslag till lag om ändring i brottsbalken 38
2.5 Förslag till lag om behandlingen av häktade och anhållna m fl 39

Kapitel 3 *Direktiven* 41

Kapitel 4 *Historik* 44
4.1 Ideologisk utveckling 44
4.2 Svensk kriminalvård 1945–1970 . . 49
4.2.1 Inledning 49
4.2.2 Verkställighetslagen 1945 . 50
4.2.3 Anstaltsorganisationen 1946 51
4.2.4 Anstaltsklientelet 1946 . . . 53
4.2.5 Förhållandena på fångvårdsanstalterna åren närmast efter 1946 55
4.2.6 Riktlinjer för upprustning av anstalter och anstaltsbehandling 57
4.2.7 Korttidsprogrammet och räjongplanen 58
4.2.8 Behandlingen av det unga klientelet 60
4.2.9 Behandlingen av förvarade och internerade 63
4.2.10 Behandlingen av straff- och fängelsefångar 65
4.2.11 Behandlingen på de öppna anstalterna 67
4.2.12 Anstaltsplatser och beläggning 68
4.2.13 Arbetsdriften 69
4.2.14 Säkerhetsfrågor 73

Kapitel 5 *Kriminalpolitiken i det internationella samarbetet* 75
5.1 Förenta nationerna och kriminalpolitiken 75
5.2 Regler för minimistandard . . . 76
5.3 Europarådet och kriminalpolitiken 79
5.4 Nordiskt samarbete 80

Kapitel 6 *Anstaltsorganisation och anstaltsklientel* 83
6.1 Anstaltsorganisationen 83
6.2 Anstaltsklientelet 86

Kapitel 7 *Allmänna motiv till lagen om kriminalvård i anstalt* 91
7.1 Principiella överväganden beträffande målsättningen 91
7.2 Behandlingsplaneringen 96
7.3 Formerna för vård i anstalt . . . 100
7.3.1 Öppen vård – sluten vård . . 100
7.3.2 Avskildhet – gemensamhet . 101
7.3.3 Differentieringen 102
7.4 Brevväxling 106
7.5 Besök m. m. 111
7.6 Behandlingsåtgärder 115
7.6.1 Arbetet 115
7.6.2 Undervisning och självstudier 125

7.6.3 Yrkesutbildning, arbetsprövning och arbetsträning . . . 128
7.6.4 Särskild terapi 130
7.6.5 Andlig vård. Bildningsverksamhet, fysisk träning m. m. 133
7.7 Medinflytande för de intagna . . 142
7.8 Permissionsinstituten 146
7.9 Interna bestraffnings- och skyddsåtgärder, anstaltsdisciplin och samhällsskydd 158
7.10 Sociala hjälpåtgärder 166
7.11 Anstaltspersonalen 169

Kapitel 8 *Allmänna motiv till strafftidsberäkningslagen* 175
8.1 Inledning 175
8.2 Uppskov med verkställighet . . . 175
8.2.1 Gällande rätt 175
8.2.2 JO:s framställning 176
8.3 Verkställighet under häktning i annat mål m. m. 178
8.3.1 Gällande rätt m. m. 178
8.3.2 Tidigare behandling av hithörande frågor 181

Kapitel 9 *Allmänna motiv till häktningslagen* 187

Kapitel 10 *Kostnadsberäkningar* 194

Kapitel 11 *Specialmotivering* 197
11.1 Förslag till lag om kriminalvård i anstalt 197
11.2 Förslag till lag om stafftidsberäkning m. m. 203
11.3 Förslag till lag om ikraftträdande av lagen om kriminalvård i anstalt och lagen om strafftidsberäkning m. m. 204
11.4 Förslag till lag om ändring i brottsbalken 205
11.5 Förslag till lag om behandlingen av häktade och anhållna m fl 205

Bilagor
1. Statistisk utredning angående kriminalvårdens anstaltsklientel 208
2. Forskning rörande fängelsestraffets effektivitet 328

1 Sammanfattning

Den kriminalpolitiska situationen i Sverige har varit föremål för livlig debatt under de senaste åren. Hur målsättningen att skydda samhället mot brottslighet bäst skall uppnås är en fråga som har utlöst en stor rikedom på förslag och åsikter. Påföljdsystemets utformning samt frågorna om vård och behandling inom kriminalvården för dem som dömts till frihetsberövande påföljd har stått i brännpunkten för intresset. Det allmänpreventiva betraktelsesättet att sådan påföljd är nödvändig för att avhålla människor i allmänhet från att begå brott har djupa rötter i vårt straffrättsliga system. Vid sidan härav har individualpreventiva synpunkter som syftar till att förebygga fortsatt brottslighet från den dömdes sida gjort sig alltmer gällande. Brottsbalken återspeglar en viss avvägning mellan allmänpreventiva och individualpreventiva synpunkter. Liknande är förhållandet med domstolarnas bedömningar på området. Länge ansåg man att den stränghet som allmänpreventionen tycktes kräva gick väl tillsammans med en effektiv individualprevention då det gällde verkställigheten av påföljderna. Numera står det helt klart att det i väsentliga avseenden råder konflikt mellan allmänpreventiva och individualpreventiva anspråk beträffande verkställighetens innehåll. Denna insikt och en så småningom förändrad uppfattning om vad som rimligen kan vidtas med människor i samhällets intresse har givit de individualpreventiva synpunkterna en nästan total dominans i debatten om hithörande frågor. Förbättrade levnadsvillkor och andra orsaker har lett till att udden i straffhotet numera med fog kan sägas bero på frihetsberövandet i sig självt och inte på den större eller mindre strängheten i genomförandet. Allmänpreventionen behöver alltså inte särskilt beaktas vid utformningen av behandlingsreglerna.

Kommitténs uppdrag har varit att göra en allmän översyn av lagen om behandling i fångvårdsanstalt och – i anslutning härtill – lagen om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.

Enligt direktiven har kommittén haft att utarbeta sitt förslag med utgångspunkt från det påföljdssystem som gäller enligt brottsbalken och i anslutning till den befintliga anstalts- och frivårdsorganisationen.

Kommittén har undersökt möjligheten att lösa behandlingsfrågor gemensamt för häktade och intagna i fångvårdsanstalt. Sådana möjligheter har enligt kommitténs åsikt inte ansetts föreligga i den utsträckning att det finns skäl att överge nuvarande uppdelning av bestämmelserna om dessa kategorier i två skilda lagar.

De mera tekniska reglerna om verkställighetens början och beräkning av strafftid m. m. återfinns i nuvarande behandlingslag. Dessa regler är i stort sett av annan

karaktär än de bestämmelser som direkt avser behandlingen av de intagna. Med hänsyn härtill har kommittén ansett lämpligt att skilja ut dessa regler till en särskild lag, som sålunda bör innehålla bestämmelser om förutsättningarna för och tidsberäkningen vid verkställighet av fängelse, ungdomsfängelse, internering och behandling enligt 28 kap. 3 § brottsbalken.

Kommittén föreslår att de bestämmelser som direkt avser behandlingen av dem som efter att ha dömts för brott är intagna i fångvårdsanstalt skall föras till en ny lag benämnd *lag om kriminalvård i anstalt.*

Kommitténs lagförslag har utarbetats på grundval av tillgängliga erfarenheter från behandlingsarbetet och med hänsyn till kraven på humanitet, rättssäkerhet och samhällsskydd. Det innebär i stort sett en vidareutveckling av strafflagberedningens grundtankar i det förslag som ledde till 1945 års verkställighetslag. Anstalterna, organisationen och personalförhållandena var den gången annorlunda än nu. Det var ett stort steg man då tog från slutenhet, avskildhet och progressivsystem mot öppenhet, gemensamhet och likställighet i fråga om förmåner. Svårigheterna under en övergångstid visade också att det var ett djärvt grepp. Förutsättningarna att nu förverkliga dessa idéer bör vara helt andra.

Kommittén föreslår att samma behandlingsregler i stort skall gälla för hela anstaltsklientelet. De nuvarande reglerna för ungdomsfängelseklientelet har tagits som utgångspunkt vid utarbetandet av den nya lagen. Kommittén fastslår i ett stadgande, som allmänt anger behandlingens inriktning, att behandlingen som sådan skall syfta till den intagnes anpassning i samhället. Det väsentliga är att den intagne får bättre förutsättningar för att kunna avhålla sig från brott då han kommer ut från anstalten. Vidare anges att skadliga följder av frihetsförlusten skall motverkas. Eftersom frihetsberövandet inte kommer till stånd och avpassas enbart med hänsyn till den dömde, är det orealistiskt att bortse från de negativa verkningar, som brutna familje- och arbetsrelationer, det artificiella i anstaltsmiljön, påverkan av medintagna m. m. i stor utsträckning måste föra med sig.

Kommittén anser att det inte finns skäl att bibehålla begreppen öppen och sluten anstalt. Det finns redan nu ett stort antal övergångsformer som mera formellt hänförs till det ena eller andra slaget. Det måste vara olämpligt att binda planering, anslag, behandlingsmetodik och annat genom en gränsdragning som delvis är konstlad. Kommittén har kommit fram till att det är lämpligare att tala om en mera öppen och en mera sluten vård så att det framgår att man talar om någonting relativt. Formen för anstaltsvården bör vara så öppen som möjligt. Det innebär en princip för utformningen av anstalter och vårdprogram i allmänhet men står även som uttryck för hur det enskilda fallet skall behandlas. Vid valet mellan en mera öppen och en mera sluten form talar alltså presumtionen för det förra slaget. Den bryts om det är påkallat av rymningsrisk eller andra starka ordnings- eller säkerhetsskäl.

En avsevärd del av klientelet måste antagligen även i fortsättningen behandlas i sluten vårdform. En viss klientelförsämring har ägt rum på anstalterna, vilket innebär att klientelet genomsnittligt är mera svårbehandlat än tidigare. Det stora antalet narkotikamissbrukare är en faktor som ökat behovet av slutnare vårdformer. Öppen vård bör enligt kommitténs mening inte komma i fråga för intagen som på grund av arten av sin brottslighet t. ex. grövre våldsbrott eller av annan anledning måste bedömas som farlig för annans personliga säkerhet eller för annat betydande intresse. Utredningen av dessa fall måste ske med stor omsorg och prövningen bör vara klart restriktiv. I fall där den angivna farlighetsaspekten inte behöver beaktas och det är det stora flertalet, kan ett individualpreventivt motiverat föreräde för mera öppen vård få göra sig gällande på ett helt annat sätt. Man får dock inte ta för lätt på rymningsrisken och den fara för nya brott som ofta är förenad med den. Meningen är ju att den som dömts

till frihetsberövande skall kvarhållas i anstalt under den tid som är eller blir bestämd härför och det är en rimlig förväntan att han under den tiden skall vara praktiskt hindrad att begå nya brott. I fråga om utlänningar som dömts till förvisning måste man också se till att möjligheterna att verkställa förvisningen inte går förlorade. Andra säkerhets- och ordningssynpunkter kan också göra det nödvändigt att använda mera sluten vård t. ex. när en intagen är extremt svårhanterlig eller måste skyddas mot hämndaktioner.

Kommittén föreslår för alla kategorier intagna en huvudregel om vård i gemensamhet. I de stora anstalterna är det inte lämpligt att alla intagna vårdas tillsammans. För att möjliggöra en lugnare behandlingsatmosfär och bättre kontakter med personalen bör de intagna sammanföras i lämpliga behandlingsgrupper vars storlek kan variera allt efter behandlingens art och ändamål. Att de intagna hålls avskilda från varandra nattetid är naturligt. Det måste emellertid anses mindre tillfredsställande att inlåsningen f. n. på de slutna anstalterna i stor utsträckning äger rum så tidigt som kl. 19.30–20.00.

I vissa fall är det nödvändigt att kunna isolera en intagen. En tillfällig isolering kan tillgripas för att hindra att den intagne skadar sig själv eller annan då han uppträder störande eller våldsamt. En intagen kan behöva hållas avskild från andra intagna om en mera komplicerad utredning pågår rörande honom. Undantagsvis bör också intagen kunna hållas avskild från andra intagna under längre tid. Sådan isolering får enligt kommitténs förslag endast tillgripas om synnerliga skäl föreligger. Det kan t. ex. gälla en intagen som är dömd för brott av sådan beskaffenhet att särskild övervakning måste anses nödvändig av säkerhetsskäl eller en intagen som är farlig för personalen eller för andra intagna. För att få garanti för en restriktiv tillämpning av sådan isolering bör beslut härom omprövas med relativt korta intervaller. En intagen som begär att få vistas avskild från andra intagna bör i allmänhet få rätt att slippa en påtvingad gemensamhet som han inte anser sig orka med.

För att få underlag för en bedömning av anstaltsklientelets struktur och de behandlingsbehov som kan förefinnas har kommittén låtit göra en klientelundersökning som avser att kartlägga situationen för det klientel som var intaget i anstalt en viss dag, den 26 januari 1969. Resultatet av denna tvärsnittsundersökning visar att anstaltsklientelet i stor utsträckning är i dåligt fysiskt och psykiskt skick. Många intagna har under sin uppväxttid varit utsatta för ogynnsam påverkan i olika avseenden och har en tidig kriminell belastning. Ett stort antal alkohol- och narkotikamissbrukare ingår och många saknar tillfredsställande bostadsförhållanden, yrkesutbildning och social förankring i övrigt. Det förekommer bland anstaltsklientelet sådana intagna som är socialt anpassade och har ordnade förhållanden att återvända till. För dessa föreligger inte något egentligt behov av rehabiliterande behandling. När det gäller vissa andra klientelgrupper måste man vara medveten om att man knappast kan vänta sig någon avgörande förbättring. I sådana fall blir det nästan bara fråga om att lägga humanitära synpunkter på behandlingen. En betydande del av klientelet måste dock anses mottaglig för rehabiliterande behandling och det gäller att få den intagne intresserad av att medverka i sådana behandlingsåtgärder som kan vara lämpliga för honom.

Hur behandlingen av de intagna på anstalten skall anordnas för att tjäna syftet av den intagnes rehabilitering har givetvis varit den centrala frågan vid utarbetandet av en ny behandlingslag.

Det är enligt kommitténs mening av största vikt att behandlingen av den intagne så långt som möjligt avpassas efter hans individuella behov och att den sker efter en plan som fortlöpande hålls aktuell. Planläggningen måste föregås av en grundlig utredning om den intagnes personliga förhållanden. Vid mycket korta anstaltstider får utredningen givetvis begränsas. En inventering av särskilt ekonomiska och socia-

la problem för den intagne och hans familj i samband med anstaltsvistelsen bör ske så att behövliga åtgärder av socialvårdande myndigheter kan sättas in i tid. Behandlingsplaneringen bör ske i samråd med den intagne. Den intagnes önskemål om viss behandling bör tillmötesgås i den mån det finns resurser och om den intagne anses kunna tillgodogöra sig den önskade behandlingen. Behandlingsplaneringen för utlänningar kan vara förknippad med speciella svårigheter. Som huvudregel bör gälla att de skall behandlas som övriga intagna. Hänsyn måste dock tas till sådana omständigheter som gör det nödvändigt med särskilda åtgärder, t. ex. undervisning i språk och samhällskunskap samt yrkesorientering. Man bör sträva efter att mildra de utländska medborgarnas isolering genom att skapa möjligheter till samvaro med intagna eller andra personer som talar samma språk och utövar samma religion.

De behandlingsåtgärder som f. n. står till buds utgörs huvudsakligen av olika slag av arbete och vissa studier som jämställs med arbete. Genom att arbetsplikt föreligger har behovet av alternativa behandlingsformer till arbete inte varit särskilt framträdande. Den kritik som under senare år riktats mot anstaltsbehandlingen har bl. a. gällt arbetsplikten. Man har framhållit att ett arbete som sker under tvång inte kan ha någon terapevtisk effekt utan snarare är ägnat att förstärka de negativa verkningarna av anstaltsvistelsen. Kritiken har även riktat sig mot det meningslösa i att hänvisa en intagen som kanske befinner sig i dåligt fysiskt och psykiskt skick och saknar utbildning till ett arbete som inte kan förbättra hans möjligheter att försörja sig efter frigivningen. Kommittén hyser uppfattningen att arbetsplikt inte är förenlig med ett modernt betraktelsesätt och att en rehabiliterande behandling lättare kan genomföras i en kriminalvård utan arbetstvång. Om arbetet blir ett behandlingsinslag bland andra som erbjuds den intagne och anordnas i samförstånd med honom kommer det antagligen att bli mer lockande. Ett arbete som utförs frivilligt och är kombinerat med lämpliga lönebestämmelser bör kunna uppfattas av de intagna som en förmån och något de gärna ägnar sig åt. Tyngdpunkten i behandlingsåtgärderna kommer därför enligt kommitténs mening även i fortsättningen att ligga på arbetet.

Likaväl som kommittén avvisar arbetsplikten avvisar man också tanken på att införa någon annan form av behandlingstvång. De andra behandlingsåtgärder som kan förekomma, olika direkt terapevtiska åtgärder samt undervisning, studier och fritidsverksamhet bör kunna användas självständigt eller jämsides med arbetet. En intagen som så önskar skall alltid få arbete. Arbetsdriften bör tillhandahålla arbete av olika slag alltifrån mera produktionsinriktad verksamhet till mindre krävande arbete. Det bör finnas anstalter där kraven sätts lägre både när det gäller arbetsuppgifternas svårighetsgrad, arbetstakten och arbetsdagens längd. Intagna som brister i uthållighet och koncentrationsförmåga kan vid dessa anstalter ges möjlighet att prestera efter sina personliga förutsättningar. För sådana intagna som på grund av sitt fysiska eller psykiska tillstånd inte orkar med annan sysselsättning bör finnas möjlighet till arbetsterapi som ett led i en psykiatrisk eller psykoterapevtisk behandling.

Många intagna har behov av yrkesutbildning men anstaltstiden medger i allmänhet inte någon egentlig sådan utbildning. Åtgärderna bör därför inriktas på att förbereda och påbörja en yrkesutbildning som kan fullföljas efter anstaltstiden med det stöd samhällets organ kan ge. Man bör kunna låta intagna delta i arbetsprövning och arbetsträning vid verkstäder etc. utanför anstalten, varvid i vissa fall frigång bör kunna tillämpas.

Av tvärsnittsundersökningen och andra klientelundersökningar framgår att de intagna, både yngre och äldre, i påfallande utsträckning saknar de grundläggande kunskaper och färdigheter som man normalt tillägnar sig under den obligatoriska skolgången. Att sådana brister starkt nedsätter förmågan att smälta in i arbetslivet är up-

penbart. Kommittén anser att insatserna på utbildningssidan bör förstärkas. Den utbyggnad av vuxenutbildningen som skett under senare år bör även komma kriminalvårdsklientelet till godo. Samarbetet mellan skolöverstyrelsen och kriminalvårdsstyrelsen bör intensifieras; bl. a. bör flera lärare knytas till anstalterna. Även möjligheterna till självständiga studier bör utvidgas. Studiegården i Uppsala och den folkhögskoleundervisning som sker på ett flertal anstalter synes ha lett till goda resultat och denna form av utbildning bör enligt kommitténs mening byggas ut ytterligare.

Kommittén anser att frigång både för arbete och studier bör kunna utnyttjas i betydligt ökad omfattning. Som förmedling av övergången till livet i frihet och för att motverka att den intagne blir beroende av anstaltsmiljön kan värdet av frigång säkert inte överskattas. Förutsättningen bör givetvis vara att risken för missbruk är ringa.

Vid sidan av arbete, arbetsvårdande åtgärder, undervisning och annan utbildning har olika former av terapi sin givna roll. Närmast gäller det gruppterapi, gruppsamtal, viss social träning inför frigivningen samt sysselsättningsterapi och – som förut nämnts – arbetsterapi. Vilka metoder som här kan komma till användning lämnar kommittén öppet. Eftersom man vet mycket litet om behandlingsresultaten av hittills kända metoder för kollektiv psykologisk och social terapi bör i första hand försöksverksamhet bedrivas på detta område.

I ett differentierat behandlingsprogram bör den fysiska träningen tillmätas stor betydelse. Lämplig fysisk träning bör därför ingå i den dagliga rutinen på anstalterna.

Ett viktigt led i arbetet på de intagnas rehabilitering är att de får möjlighet att utnyttja fritiden på ett meningsfullt sätt. Många intagna saknar positiva fritidsintressen och det är viktigt att man försöker aktivera dem genom t. ex. idrott, studier samt hobby-, film- och teaterverksamhet. En fritidsverksamhet som bedrivs på rätt sätt kan bidra till att skapa goda förhållanden. Ett väsentligt önskemål är att de intagna beredes tillfälle att läsa tidningar samt följa radio- och televisionsprogram. Inte minst ur denna synpunkt är det viktigt att inlåsningen för natten senarelägges. De intagna bör vidare ha möjlighet att syssla med egna specialintressen och att få sitt behov av förströelse tillgodosett i skälig utsträckning. De bör ha möjlighet att delta i studiecirklar och föreningsverksamhet inom anstalten.

Den ersättning s. k. arbetspremie som utgår till de intagna betraktas numera som lön för utfört arbete. Förslag om att ersätta arbetspremien med marknadsmässig lön har vid olika tillfällen diskuterats och viss försöksverksamhet har sedan länge varit planerad för att undersöka om man härigenom kunde vinna bl. a. förbättring av de intagnas arbetsresultat, ekonomiska förhållanden och arbetstrivsel samt minskning av utgifterna för socialvård och understöd från kriminalvården. Frågan om ersättning till de intagna får förnyad aktualitet om arbetsplikten avskaffas och övriga behandlingsåtgärder sidoordnas med arbetet. Kommittén anser att ersättningen – åtminstone när det gäller arbetet – bör anpassas efter prestationen liksom fallet är i samhället i övrigt. När det gäller studier och annan utbildning vill kommittén närmast förorda en enhetlig ersättning, som även bör utgå vid annan behandling och vid sådan verksamhet som bör uppmuntras t. ex. föreningsarbete. Även intagna som inte deltar i någon form av verksamhet bör erhålla viss grundersättning.

Beträffande de intagnas rättigheter och skyldigheter har kommittén gjort en del omarbetningar av nuvarande lag men föreslår nyheter endast i fråga om brevcensur, besök och telefonsamtal. Brevcensuren anser kommittén bör begränsas till vad som är påkallat av säkerhetsskäl. Någon kontroll av att de intagnas korrespondens inte är anstötlig eller på annat sätt allmänt olämplig bör inte förekomma och inte heller skall brevväxlingen vara inskränkt till en viss personkrets. Kommittén använder uttrycket att handling får granskas och menar då i första hand att handlingen läses men har också avsett att med detta uttryck täcka under-

sökning av att brev inte innehåller föremål av otillåtet slag. Sådan granskning bör så vitt möjligt ske utan att brevet brytes, alltså med hjälp av genomlysningsapparat eller på annat sätt. I betydande utsträckning bör granskning kunna äga rum stickprovsvis.

I fråga om besök anser kommittén att restriktionerna – utöver vad situationen kräver – bör vara de minsta möjliga. Hänsyn måste dock tas till anstaltsrutiner, personaltillgång och andra praktiska förutsättningar. Ordningshänsyn gör också att besökare ibland måste avvisas vid onykterhet eller narkotikapåverkan. Det är i hög grad önskvärt att de intagnas isolering från yttervärlden mildras genom positiva kontakter med främst anhöriga, övervakare och särskilda anstaltsbesökare. Vid besök av närstående är det viktigt att besöksrum och andra arrangemang kring besöken ger möjlighet till sammanträffanden under ostörda förhållanden.

Vad kommittén förordat i fråga om möjligheten för intagen att ta emot besök bör ha motsvarande tillämpning beträffande telefonsamtal mellan intagen och personer utanför anstalten.

Kommittén har också tagit upp vissa frågor rörande vad som med rätt eller orätt kallats anstaltsdemokrati och som genom olika inträffade händelser under de senaste åren förts upp på ett högt angelägenhetsplan för anstaltsvårdens del.

I allt fler sammanhang har samhällets enskilda medlemmar ställt krav på vidgad insyn och ökad medbestämmanderätt i framför allt frågor som rör den miljö i vilken den enskilde bor och verkar. Även anstaltsklientelet har krävt större inflytande på de allmänna förhållandena inom anstalterna. Utan stöd av någon bestämmelse i gällande lag har redan nu med lovande resultat växt fram olika former av samrådsförfarande med deltagande av såväl intagna som anstaltsledning och övrig personal. De intagna har strävat efter att, åtminstone på större anstalter, få till stånd en ordnad, demokratiskt utsedd representation för dem av typen förtroenderåd. Kommittén anser att ett medinflytande för de intagna i frågor av gemensamt intresse för dem kan vara av väsentligt värde inte minst från rehabiliteringssynpunkt. Medverkan av de intagna i beslutsprocessen, vare sig det sker genom samrådsförfarande eller i annan lämplig form, bör därför enligt kommitténs mening uppmuntras. Kommittén föreslår en lagbestämmelse som uttryckligen ger de intagna rätt att överlägga med anstaltsledningen i sådana frågor som här avses. Vid större anstalter och under vissa omständigheter kan det vara lämpligt att de intagnas synpunkter framförs av särskilda företrädare för dem. För att förbereda överläggningar av detta slag bör de intagna ha rätt att sammanträda och mellan sig diskutera förekommande frågor.

En av nyheterna i kommitténs förslag är att användningen av permission, såväl korttidspermission som långtidspermission, utvidgas i förhållande till vad som f. n. gäller. Kommittén är väl medveten om att korttidspermission redan nu tillämpas i betydligt större omfattning än som avsågs vid införandet av nuvarande bestämmelser. Korttidspermission har sålunda kommit att utgöra ett ordinärt inslag i behandlingen för en stor del av klientelet och den har meddelats efter tämligen fasta regler så att de intagna kunnat förutse när och i vilken omfattning de kunnat påräkna sådan permission. I samband med överläggningar i januari 1971 mellan kriminalvårdsmyndigheterna, personalen och de intagna har användningsområdet för de regelbundna permissionerna utvidgats genom förkortning av kvalifikationstiderna och tiden fram till ny permission. Vid bedömningen av frågan om en eventuell utvidgning av permissionsinstitutet gäller att kraven på säkerhet måste beaktas. Det blir därvid närmast fråga om samhällets krav på skydd mot fortsatt brottslighet av den som dömts till frihetsförlust. Även om närmare utredning saknas om frekvensen av begångna nya brott av intagna som rymt under korttidspermission ger erfarenheterna vid handen att sådant återfall förekommer i viss omfattning. Det finns

dock enligt kommitténs mening inte belägg för att denna brottslighet är av så allvarlig art att den mera allmänt innebär ett hot mot väsentliga samhällsintressen. Vid prövningen av permissionsärenden som rör utlänning måste beaktas att det i vissa fall föreligger stor risk för att den intagne rymmer och undandrar sig verkställighet av den påföljd som ådömts honom. I sådana fall bör permission inte medges.

Enligt kommitténs åsikt får den hittillsvarande utvecklingen anses ge vid handen att de behandlingsmässiga fördelarna av systemet med regelbundna permissioner vida överväger nackdelarna därav. Varje permission bör dock föregås av en individuell och noggrann bedömning av den risk för missbruk som kan föreligga. Förutom den regelbundna korttidspermissionen kan intagen medges särskild permission för att sköta egna angelägenheter utanför anstalten. Enligt kommitténs uppfattning fyller denna permissionsform en stor uppgift och kommer att behövas även i fortsättningen.

Institutet långtidspermission har enligt kommitténs mening visat sig motsvara de förväntningar som man hade då det infördes. Möjligheten till sådan permission har utnyttjats i stor utsträckning och de intagna har härigenom på ett aktivt sätt kunnat medverka till att ordna sina förhållanden inför frigivningen. När det gäller intagna som undergår fängelse har det dock visat sig att begränsningen av permissionstiden till 14 dagar inskränkt den praktiska användningen av institutet. En annan omständighet som inverkat på användningen av långtidspermissionen är att en sådan permission inte kunnat beviljas förrän två tredjedelar av strafftiden gått till ända. Vid villkorlig frigivning enligt halvtidsregeln har möjlighet saknats att ge långtidspermission. Frågan huruvida sådan permission bör kunna ges även före tidigaste dagen för villkorlig frigivning eller beträffande interneringsklientelet före minsta tidens utgång har fått förnyad aktualitet sedan det framträtt ett behov av att kunna använda permissionen för att utnyttja behandlingsmöjligheter utanför anstalten såsom nu sker i fråga om ungdomsfängelseklientelet. För detta klientel har den enda förutsättningen varit att permissionen är till gagn för eleven. Enligt kommitténs mening bör långtidspermission kunna utnyttjas på motsvarande sätt för internerade och dem som dömts till fängelse. För att en långtidspermission skall kunna ges i rehabiliteringssyfte bör det normala vara att den intagne visat skötsamhet under anstaltsvistelsen.

Beträffande ungdomsfängelseklientelet bör nuvarande ordning med möjlighet till långtidspermission när som helst under anstaltstiden bestå. I fråga om dem som undergår fängelse eller internering bör långtidspermission i allmänhet inte kunna ges före den dag då den intagne tidigast kan villkorligt friges eller överföras till vård utom anstalt. Intagen som har så kort fängelsetid att villkorlig frigivning inte kan komma i fråga bör i allmänhet inte heller kunna få långtidspermission. Undantag från vad som nu angetts som huvudregel bör kunna ske om synnerliga skäl föreligger. Sådan kan situationen vara exempelvis om den intagne kan få en arbetsanställning, yrkesutbildning, undervisning eller vårdmöjlighet utanför anstalten som är alldeles särskilt lämpad för honom.

Enligt kommitténs mening bör långtidspermission normalt övergå i villkorlig frigivning eller vård utom anstalt vid den tidpunkt då detta vanligen brukar ske. Om det är lämplig ur behandlingssynpunkt bör en långtidspermission i rehabiliterande syfte dock kunna ges under viss del av anstaltstiden utan att det är direkt avsett att permissionen skall leda fram till frigivning eller vård utom anstalt.

Kommitténs förslag innebär vidgade möjligheter att låta anstaltsvården successivt övergå till frivård. Förutsättningen för en framgångsrik tillämpning av långtidspermission är dock att resurserna både på anstaltssidan och frivårdssidan förstärks i sådan utsträckning att permittenterna kan ges behövligt stöd. Det nödvändiggör också en förstärkning av resurserna för bostads- och arbetsanskaffning som endast kan uppnås

genom ett utbyggt samarbete mellan kriminalvården, annan socialvård och arbetsmarknadsmyndigheterna.

I behandlingslagen finns vissa bestämmelser om interna straff- och skyddsåtgärder. Situationen i dagens kriminalvård är att som medel för att upprätthålla ordning och säkerhet inom anstalterna förekommer såväl rena bestraffningar som mått och steg vilka närmast har karaktären av säkerhets- eller behandlingsåtgärder. Systemet med dubbla reaktionsformer har haft till följd att ett indisciplinärt beteende från en intagens sida regelmässigt utlöst åtgärder både av disciplinär och behandlingsmässig art. För den enskilde intagne har det varit likgiltigt vilket syfte de olika åtgärderna haft eller hur lagen rubricerat dem. Han har uppfattat alla åtgärder som inneburit en inskränkning av hans rörelsefrihet eller förlust av förmåner som repressiva. Kritiken mot dessa s. k. dubbelbestraffningar har vuxit sig allt starkare.

Flera skäl talar för att disciplinstraffen bör avskaffas. Det har visat sig vara förknippat med stora svårigheter att samordna de disciplinära, behandlings- och säkerhetsmässiga systemen på ett sådant sätt att den samlade effekten av reaktionssystemet kan anses rimlig. Isoleringsstraffet har ur behandlingssynpunkt avsevärda negativa effekter. Klientelet vid de slutna anstalterna är i stor utsträckning i fysiskt och psykiskt dåligt skick. Isolering av sådana intagna innebär en ytterligare påfrestning för dem och måste anses vara både inhuman och föga ändamålsenlig. En annan omständighet som talar för att avskaffa disciplinstraffet är att man inte kan dra någon skarp skiljelinje mellan straffbetonade åtgärder och sådana åtgärder som vidtas med hänsyn till ordning och säkerhet på anstalten.

Enligt kommitténs mening är det varken nödvändigt eller lämpligt att behålla ett system med disciplinära åtgärder. Däremot bör den intagnes uppträdande även i fortsättningen inverka på hur man bedömer sådana frågor som anstaltsplacering, frigång, permission och frigivning. Härigenom bör enligt kommitténs uppfattning nödvändig ordning kunna upprätthållas utan speciella disciplinmedel. Kommittén föreslår alltså att den nya behandlingslagen inte skall innehålla några bestraffningsregler.

Slutligen bör i detta avsnitt nämnas att kommittén föreslår en bestämmelse om tystnadsplikt för anstaltspersonal m. fl. rörande intagnas personliga förhållanden.

De förut nämnda mera tekniska reglerna om verkställighetens början och om beräkning av strafftid har upptagits i ett förslag till *lag om strafftidsberäkning m. m.* Några större förändringar i jämförelse med vad som nu gäller föreslås inte. Kommittén har behandlat ett spörsmål som trots sin begränsade räckvidd har vållat ganska stora svårigheter i lagtillämpningen. F. n. är det endast under vissa speciella villkor möjligt för häktad att utnyttja häktningstiden för att undergå verkställighet av frihetsberövande som ådömts i annat mål än häktningsmålet. Kommittén har efter undersökning av olika lösningar stannat för att föreslå bestämmelser, enligt vilka häktningstiden alltid kan tillgodoräknas den häktade, så snart domen på frihetsberövande i sig själv är verkställbar. Bestämmelserna gäller det fallet att häktningen skett på grund av misstanke om brott. Om däremot häktningen skett av annan anledning – såsom t. ex. vid häktning av tredskande vittne enligt rättegångsbalken – avses den motsatta ordningen gälla. Förslaget beträffande tidsberäkningen går något längre än det nu sagda ger vid handen. Sålunda föreslås att verkställighetstid skall börja räknas omedelbart även i det fallet att den dömde omhändertas av polismyndighet för att förpassas till anstalt. I anslutning till förslaget i nu avsedd del föreslås bestämmelser med syfte att underlätta avgivande av nöjdförklaring.

Vidare har kommittén behandlat vissa frågor rörande uppskov med verkställigheten av ådömt fängelse. Kommittén föreslår i anslutning till en framställning av JO en mindre vidgning av möjligheterna att medge sådant uppskov. Prövningen av ansökningar om uppskov, vilken f. n. ligger hos

länsstyrelsen i första instans, föreslås helt förlagd till kriminalvårdsnämnden, som nu endast tar upp sådana ärenden som besvärsinstans.

Kommitténs förslag till ny *lag om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.* anknyter nära till nuvarande lag med samma benämning. Den numerärt största klientelgrupp som berörs av denna lag torde utgöras av personer som omhändertagits för fylleri. Beträffande behandlingen av dessa har förslag nyligen framlagts av fylleristraffutredningen. Kommittén har således inte haft anledning att gå in på frågor som särskilt rör denna klientelgrupp. Ett reformbehov på häkteslagens område i övrigt gör sig enligt kommittén gällande närmast i två avseenden: dels behöver möjligheterna att ge de intagna kurativt socialt stöd byggas ut, dels behöver tillfälle skapas för de intagna som så önskar att få arbete eller annan lämplig sysselsättning inom anstalten. Kommittén föreslår lagbestämmelser i båda dessa ämnen men framhåller att avgörande förbättringar kräver betydande personalförstärkning.

I övrigt föreslår kommittén smärre jämkningar av gällande behandlingsregler, genomgående med syftet att de intagnas isolering skall kunna mildras.

En bestämmelse om tystnadsplikt har upptagits även i häkteslagen. I ett särskilt stadgande har frågan om konkurrens mellan häkteslagen och lagen om kriminalvård i anstalt reglerats.

I direktiven för kommittén har uttalats att kommitténs förslag bör vara åtföljda av kostnadskalkyler.

Kommittén är medveten om att åtskilligt i de framlagda reformförslagen är kostnadskrävande. Särskilt kan nämnas förslaget att slopa arbetsplikten vilket får till följd att andra behandlingsmetoder måste komma till ökad användning. Även om det är omöjligt att förutse i vilken utsträckning klientelet kommer att övergå från arbete till andra behandlingsformer såsom utbildning och terapi av olika slag, är det uppenbart att det av kommittén förordade differentierade behandlingssystemet kommer att kräva avsevärd förstärkning av anstaltsvårdens personella och materiella resurser. Att märka är att dessa sedan länge varit underdimensionerade. En rehabiliterande behandling som helst skall ske i små boende- och behandlingsgrupper förutsätter att den personal som har den dagliga kontakten med de intagna är tillräcklig till antalet och utbildad på sådant sätt att den kan spela en aktiv roll i behandlingsarbetet. Detta gäller både tillsynspersonal och arbetsledare samt övriga yrkesgrupper som är sysselsatta i behandlingsarbetet.

Kommittén har eftersträvat att åstadkomma en redovisning i stora drag av de kostnader som erfordras för att förslagen skall kunna genomföras. Klientelets omfattning och sammansättning undergår dock ständiga förändringar, varför beräkningarna – vilka utgår från anslagen till kriminalvården för budgetåret 1970/71 – inte gör anspråk på att vara exakta.

Slutligen vill kommittén understryka betydelsen av att de olika förslagen till förändringar inom kriminalvården som i andra sammanhang aktualiserats samordnas och genomförs på sådant sätt att målet för verksamheten – klientelets resocialisering – nås på effektivaste sätt.

Summary

Of recent years Swedish criminal policy has been the subject of extremely lively debate. The question of how best to protect society from criminality has given rise to a rich diversity of proposals and opinions. The focal point of interest has been the development of the system of sanctions and the issue of the care and treatment provided within the correctional system for persons sentenced to sanctions involving deprivation of liberty. The idea of general prevention, namely, that such sanctions are necessary to deter people from committing crime, has deep roots in our system of criminal law. At the same time, the individual prevention of continued criminal activity by convicted persons, has been seen as increasingly important. The Penal Code thus reflects a certain balance between ideas on general and individual prevention. This is also true of the decisions of the courts. For a long time the severity which general preventive measures seemed to demand was considered quite compatible with effective individual prevention in the enforcement of sanctions. Nowadays however it is entirely clear that a conflict exists between the requirements of general and individual prevention concerning essential aspects of the enforcement of sanctions. This insight and the gradually altered conception of what measures can reasonably be used with people in the interests of society, has made the individual preventive viewpoint almost totally predominant. Improved living conditions and other factors have led to a situation in which it may rightly be said that the essence of the penal threat lies nowaday in the deprivation of liberty itself, rather than in the severity of its enforcement. General prevention need no longer therefore be considered in the development of laws on treatment.

The task of the Committee has been to undertake a general review of the law on treatment in correctional institutions and—in conjunction with this—of the law on treatment of arrested persons and persons remanded in custody. The Committee's terms of reference required that its proposals be developed within the system of sanctions set out in the Penal Code and in relation to the existing organization of institutions and after-care. The Committee has studied the possibility of dealing with questions concerning the treatment of persons remanded in custody and persons sentenced to correctional institutions within a single framework. In the Committee's view, the possibility does not exist to such an extent as to justify discontinuing the present division of the relative provisions into two separate Acts.

The more technical rules about the beginning of enforcement of a sentence and the calculation of its length, etc., may be found in the present law on treatment in correctional institutions. To a great extent such rules are different in character from

the regulations which relate directly to the handling of inmates. In recognition of this, the Committee has thought it proper to take the former rules into a special law which should therefore contain the necessary provisions about the conditions for, and methods of calculating length of sentences of imprisonment, youth prison, internment and treatment as laid down in Chap. 28, § 3 of the Penal Code.

The Committee then proposes that those regulations which directly concern the handling of persons who have been sentenced to correctional institutions shall be removed to a new law, the Law on Correctional Treatment in Institutions.

The Committee's proposals have been based on the experience available of correctional treatment, consideration for the requirements of humanity, legal guarantees for individual rights and the protection of society. This implies to a considerable extent, a development of the basic ideas of that Committee whose proposals led to the 1945 law on the enforcement of inprisonment and other sanctions involving deprivation of liberty. The establishments, the organization, and the working conditions of the staff, were then different from what they are now. At that time it was a large step that was taken from the closed, isolated and progressive stage system toward openness, association and equality as to privileges. The difficulties of transition have also shown how daring that step was. The possibility of putting these ideas into practice is now entirely different. The Committee proposes that in the main the same rules for treatment shall be valid for all types of persons subject to correctional handling. The current rules for youth prisoners have been taken as the point of departure in drafting the new law. The Committee lays down in a rule which sets out the aims of treatment, that, as such, it shall seek to facilitate the offender's adjustment to society. What is essential is that the inmate shall better be able to abstain from criminal activity after he leaves the institution. In addition the Committee has stated that the damaging consequences arising from deprivation of liberty must be counteracted. Since deprivation of liberty is decided on not only with regard to the sentenced person, it is unrealistic to ignore the negative effects which, to a great extent, accompany it, such as broken relations with the family and employment, the artificial nature of the institutional environment, the influence of fellow-inmates etc.

The Committee considers that there no longer exist any reasons to retain the concepts of open and closed institutions. There already exist a large number of intermediate modalities which are formally included in one or other of these categories. There must be inconvenience if planning, finance, treatment methods and so on, are tied to the use of a conceptual distinction which to some degree is artificial. The Committee has concluded that it is better to speak of treatment having a more open and a more closed form so that the relativity of these concepts is evident. Correctional handling should be as open as possible. This is a statement of principle not only for the setting-up of institutions and treatment programmes in general, but also on the handling of individual cases. In the choice between a more open or a more closed form of treatment there must be a presumption in favour of the former. The more closed form is called for where there is risk of escape, or other strong reasons relating to good order or security. A considerable proportion of the institutional population will presumably have to have a closed form of treatment. A certain deterioration has occured in the clientele in institutions, the implication being that, in general, they are more difficult to treat than previously. The greater number of drug addicts is a factor which has increased the need for more closed forms of treatment. In the Committee's opinion open treatment should not be considered for an inmate, who, whether because of the nature of his offence, e.g., a serious crime of violence, or for some other reason, must be regarded as dangerous for the safety of other persons, or an-

2—014378

other important interest. The investigation of such cases should be undertaken with great care and their assessment must clearly lean towards restriction. Where aspects of danger do not have to be assessed, and this is the majority of cases, a reasoned argument in favour of individual prevention can be considered in a completely different way. However the risk of escape and the likelihood of new offences, which so often are associated with escapes, must not be taken too lightly. It is intended of course, that a person who has been sentenced to a sanction involving loss of liberty, shall be detained in an institution for the specified period of time and it is a reasonable supposition that he shall be effectively prevented from committing new crimes during that period. So far as foreigners who have been sentenced to expulsion are concerned, it is necessary to ensure that the possibility of enforcing the expulsion is not lost. Other aspects of security and good order can also necessitate the use of closed treatment, e.g., when an inmate is extremely difficult to handle or must be protected against acts of revenge.

The Committee proposes as a main rule that all categories of inmates be treated in association. Of course it is not advisable for all inmates to be treated together in the larger institutions. In order to create a calmer atmosphere for treatment and better contact with staff, the inmates should be in suitable treatment groups, the size of which can vary according to the nature and purposes of treatment. It is only natural that inmates are separated from each other at night. But that locking up in the closed institutions should so often take place as early as 7.30—8.00 p.m. must be considered unsatisfactory. The placing of an inmate in isolation is sometimes necessary. Temporary isolation is justified to prevent the inmate from injuring himself or others, when he behaves in a disturbing or violent manner. It may be necessary to separate an inmate from the others, if a more complicated investigation concerning him has to be made. It should also be possible, in exceptional cases, to separate an inmate from the others for longer periods. The Committee proposes resort to such isolation only if special reasons exist. An example would be an inmate convicted of a crime of such a nature that special supervision must be considered necessary for security reasons, or an inmate who is dangerous for the staff or for other inmates. The decision ordering such isolation should be reviewed at relatively short intervals in order to guarantee its limited application. An inmate who requests separate living arrangements from others should in general have his right to avoid a forced communal life recognised where he feels he cannot cope with it.

In order to obtain a basis for assessing the nature and treatment needs of the institutional clientele, the Committee requested a survey of inmates admitted on a particular day, 26 January 1969. The result of this cross-sectional study shows that inmates are, to a considerable extent, of poor physical and mental condition. Many have been subject to various unfavourable influences when growing up and have an early criminal record. A large number were alcoholics and drug addicts and many lacked satisfactory housing, vocational training and socially stable relationships in general. But among inmates are those who are socially well adjusted and who can return to satisfactory conditions. There is no real need for rehabilitative treatment for such persons.

With certain other clientele groups it has to be recognised that any decisive improvement can be scarely expected. In such circumstances the humanitarian standpoint is almost the only question which arises on treatment. However, a significant proportion of the clientele must be regarded as amenable to rehabilitative treatment and the question is one of arousing the inmate's interest in cooperating with those forms of treatment that are suitable for him. Naturally, the central question in the development of a new law on treatment has been how the handling of inmates in institutions shall be organised so as to serve the pur-

pose of rehabilitation. In the Committee's opinion, it is of the highest importance that the treatment of inmates be adapted as far as possible to their individual needs and that it take place according to a plan that is continuously kept up-to-date. The preparation of the plan must be preceded by a thorough investigation of the inmate's personal circumstances. But with short sentences this investigation must, of course, be limited. Special economic and social problems of the inmate or his family should be listed during the institutional period in order that necessary steps by social welfare authorities may be taken in time. The treatment plan should be drawn up in collaboration with the inmate. His requests for a certain type of treatment should be met to the extent that resources permit, and that he is considered likely to benefit from it. Special difficulties can arise with the planning of treatment for foreigners. As a main rule, they should be treated in the same way as other inmates. Nevertheless, there must be regard for circumstances which necessitate special measures, e.g., language instruction, civic studies and vocational training. An attempt should be made to reduce the isolation of foreign citizens by creating opportunities for contact with inmates or other persons who speak the same language and practice the same religion.

The treatment measures available today largely consist of different types of work and certain sorts of studies which are equated with work. Because there is at the present time an obligation to work, the need for alternative forms of treatment has not been especially pronounced. Part of the criticism directed during recent years against institutional treatment has related to the obligation to work. It has been pointed out that work which is compelled cannot have any therapeutic effect; rather it tends to reinforce the negative effects of the institutional period. The uselessness of placing an inmate, perhaps in poor physical and mental condition and lacking education, in a kind of work which cannot improve his possibilities of supporting himself after release has also been pointed out. The Committee is of the opinion that the obligation to work is incompatible with a contemporary viewpoint and that rehabilitative treatment can be more easily carried out in the correctional system without obligatory labour. If work itself becomes one sort of treatment amongst others afforded to the inmate and arranged with his cooperation, it will obviously become more attractive. Work which is undertaken voluntarily and combined with rules on suitable remuneration, is better able to be interpreted by inmates as a privilege and as something in which it is worth taking an interest. In the Committee's opinion therefore, the emphasis in any future pattern of treatment should continue to lie on work.

The Committee is as opposed to any other form of compulsory treatment as it is to the obligation to work. It should be possible to use the various forms of treatment such as direct therapeutic measures, education, special study and leisure activities, either in their own right or alongside work. An inmate who desires to work should always be given it. The employment programme should furnish a variety of work from that of straightforward production to less demanding work. Institutions should exist where demands are lower as to the difficulty of labour tasks, the pace of work and the length of the day. In them inmates who lack endurance and ability to concentrate can be given an opportunity for achievement according to their personal abilities. So too should there be provision for occupational therapy as an element in a psychiatric or psychotherapeutic treatment programme for those inmates who, owing to their physical or mental condition, are unable to cope with other forms of employment.

Many inmates are in need of vocational training but the shortness of their term in an institution often makes any real education of this nature impossible. Measures should therefore be directed toward preparing and initiating a vocational educa-

tion which can be completed after release with the support that society's various bodies can provide. It should be possible to allow inmates to participate in work training etc., outside the institution and in such circumstances the necessary free movement should be authorised.

The cross-sectional study and other clientele investigations show that both younger and older inmates, to a striking extent, lack the basic forms of knowledge and capability usually acquired during the compulsory school years. Such deficiencies clearly and severely reduce capacity for assimilation into work life. The Committee considers that steps should be taken to expand educational facilities. The clientele of the correctional system should benefit also from the expansion of adult education which has taken place during recent years. Cooperation between the National Board of Education and the National Correctional Administration, should be intensified. Among other measures more teachers should be linked with the institutions. Opportunities for personal independent studies should also be expanded. The Study Centre (Studiegården) at Uppsala and the county college instruction (folkhögskola) now available in several institutions seem to give good results. This kind of educational activity should be developed yet further. The Committee considers that free movement for both work and studies should be authorised to a significantly greater degree. The importance of free movement cannot be overestimated as a way of facilitating transition to life in freedom and counteracting the tendency for inmates to become dependent upon the institutional environment. The assumption is of course that the risk of abuse is small.

Alongside work, special work rehabilitation, instruction and other kinds of education various forms of therapy have a part to play. This is primarily a question of group therapy, group discussions, certain types of social training prior to release together with the employment and occupational therapy mentioned above. The Committee leaves open the question of the particular methods which can be used. In view of the lack of knowledge about the results of methods of collective psychological and social therapy used to date, an experimental programme should first be undertaken.

Physical training should be considered important in a differentiated treatment programme. Accordingly, proper physical training should be a part of the daily institutional routine.

An important element in rehabilitation is the provision of opportunities for inmates to use their leisure meaningfully and it is therefore important to try to involve them in, for example, athletics, studies, hobbies and film and theatre activities. A well-run programme of leisure activities can contribute much toward creating better circumstances. An essential aim should be to make it possible for inmates to read newspapers and follow radio and television programmes. This is one of the reasons why locking up at night should be later. Furthermore, inmates should have reasonable possibilities to pursue their personal, special interests and fulfil their needs for entertainment. They should be afforded the opportunity to participate in study circles and in club activities within the institution.

Inmates earnings are nowadays regarded as wages for work performed. Proposals to replace these forms of remuneration with wages comparable to those paid in the labour market have been discussed from time to time. Experimentation with this has long been planned to ascertain whether it would be possible to achieve an improvement in inmates' work output, economic circumstances and work satisfaction together with a reduction in the Correctional System's costs for social welfare and support. Remuneration will take on renewed importance if the obligation to work is abolished and other forms of treatment are arranged alongside work. The Committee considers that remuneration—at least so far as work is concerned—should be determined according to performance in the same way as for society in general. For studies and other

education, the Committee is inclined to prescribe a single rate of payment. This should also be paid when it is a matter of other treatment forms and such activities as should be encouraged, e.g., club or association activities. Inmates who do not participate in any form of activity should receive a certain basic pay. The Committee has made a number of revisions to the present law concerning the rights and responsibilities of inmates but proposes innovations only on the censorship of letters, visiting and telephone conversations. The Committee considers that the censorship of letters should be limited to that which is justified by reasons of security. There should be no checking to ensure that inmates' correspondence is not offensive, or otherwise generally improper, nor to ensure that the exchange of letters be limited to a certain circle of persons. The Committee has used the expression "documents may be examined". Whilst this means primarily that the document may be read, it is also intended to cover inspection to ensure that letters do not contain unauthorised objects. Such an inspection should be undertaken as far as possible without opening the letter, i.e. by using intense light examination apparatus or some similar means. To a significant degree examinations should be limited to spot checks.

Concerning visiting, the Committee considers that restrictions over and above the requirements of security should be the fewest possible. Of course, practical problems such as institutional routine and availability of staff must be taken into consideration. Maintenance of good order may make it necessary at times to turn away visitors under the influence of alcohol or drugs. It is extremely desirable to reduce the inmates' isolation from the outside world through positive contacts, above all with relatives, supervisors and special institution visitors. It is important that visiting rooms and other arrangements for the visits of persons who are close to the inmate make for undisturbed meetings. The Committee's recommendations on visiting are similarly applicable to telephone conversations between inmates and persons outside the institution.

The Committee has also dealt with certain aspects of what has rightly or wrongly come to be called "prison democracy", and which has become an urgent issue for correctional treatment as a result of events in recent years. The individual members of society have demanded ever greater access to, and increased influence over, decision making especially so far as the environment in which the individual lives and works is concerned. The clientele of correctional institutions have also demanded greater influence over general conditions within the institutions. Different forms of consultative procedures with participation for inmates as well as the institution's management and other personnel have been evolved with promising results and without the support of any rules in present law. In the larger institutions, in particular, the inmates have striven to establish orderly, democratically elected representation for themselves through the inmate advisory councils. The Committee considers that for inmates to exercise influence on questions of common interest for them can be of great value, not least from the standpoint of rehabilitation. For inmates to share in decision-making, whether by consultative procedures or other suitable forms, ought therefore, in the opinion of the Committee, to be encouraged. The Committee proposes a legal rule expressly providing for the right of inmates to hold discussions with the management of institutions on such questions. At the larger institutions, and under certain circumstances, it would seem appropriate for the inmates' viewpoint to be put forward by their special representatives. In order to prepare for such deliberations inmates should have the right to meet and discuss among themselves any questions arising.

One of the Committee's innovative proposals is the expanded use of short and long furloughs by comparison with present practice. The Committee is well aware that short furloughs are already used to a greater

extent than originally intended when present legislation was introduced. Short furloughs have thus become a regular element in the treatment of a large portion of the clientele. They have been granted according to somewhat fixed rules in order that inmates may know when and to what extent they can count on receiving such furloughs. Arising from the deliberations between the National Correctional Administration, its staff and the inmates in January 1971, the use of regular furloughs has been expanded by shortening the time necessary to qualify and the interval between them. The requirements of security must be considered in the matter of possible extensions of the practice in granting furloughs. Essentially, this is a question of society's demand for protection against resumed criminality by those who have been sentenced to deprivation of liberty. Even in the absence of a close study of the frequency of new crimes committed by inmates absconding during short furloughs, available experience suggests that such recidivism does occur to a certain extent. However, in the Committee's opinion, there is no support for the contention that this type of crime is of so serious a nature as to imply generally a threat to society's vital interests. The risk of absconding and avoidance of the enforcement of the sanction must be assessed in the case of furloughs for foreigners. If considerable risk does exist, furloughs should not be granted.

In the Committee's opinion, the developments to date suggest that the advantages, as regards treatment, of the regular furloughs system far outweigh the disadvantages. Nevertheless, every furlough should be preceded by careful assessment of the individual risk of misuse.

Inmates may be granted special furlough in order to attend to private affairs outside the institution over and above the regular short furloughs. The Committee is of the opinion that this form of furlough has an important function and will continue to be needed in the future. The Committee also considers that the use of long furloughs has lived up to the expectations aroused when this measure was first introduced. The opportunity given by this type of furlough has been used to a great extent and inmates have thereby been enabled actively to work at arranging their affairs before release. But for inmates serving sentences of imprisonment experience has shown that a limit of 14 days on this sort of furlough has limited its use in practice. Another circumstance affecting the use of the long furlough is that it may not be granted until two-thirds of the sentence has been served. The question as to whether it should be possible to grant long furloughs before the earliest time for parole (or for persons sentenced to internment, before the expiration of their minimum term) has attracted renewed interest ever since the need was recognized to use this form of furlough as a means of treatment outside the institution, as is done with youth imprisonment. There are no limitations on the granting of long furloughs for this clientele. The only condition has been that the furlough should be of benefit for the young person. The Committee thinks, it should be possible to use long furloughs in a similar way both for persons sentenced to internment and to imprisonment. Normally, good behaviour during the institutional stay should be a criterion for granting long furloughs for the purpose of rehabilitation. The present arrangements for long furloughs to be given at any time during the institutional stay should be retained for youth prison clientele. But for those sentenced to imprisonment or internment, long furloughs should not ordinarily be granted before the earliest day for parole or before transfer to non-institutional treatment. In general, inmates with sentences so short that parole cannot be considered should not be given long furloughs. Departures from these principal rules should only be made in exceptional cases. This can be so, for example, where the inmate may obtain employment, occupational training, instruction, or some form of outside treatment which is especially necessary for him.

In the Committee's view, long furloughs

should normally be transformed into parole or non-institutional treatment at the time when they usually are arranged. But where it is necessary from the point of view of treatment, it should be possible to grant long furloughs during a particular part of the institutional stay with no suggestion that the furlough shall lead directly to release or non-institutional treatment.

The Committee's proposal implies expanded possibilities for gradual transfer from institutional to non-institutional treatment. It is a condition for the successful application of this idea that improved resources are available on both the institutional and non-institutional side sufficient to provide persons on furlough with the support they need. It also necessitates strengthened resources for obtaining housing and work. This can only be achieved through intensified collaboration between the correctional system, other social welfare agencies and the employment office authorities.

Certain provisions on internal punishment and security measures are set out in the law on treatment in institutions. Among the means used to maintain good order and security in today's correctional institutions may be found measures of pure punishment as well as those which may be described more in terms of security and treatment. With the system of double forms of sanctions, indiscipline on the part of an inmate automatically results in the use of measures of an ordinary disciplinary character. For the ordinary inmate it has been a matter of indifference what the purpose behind the different measures was and how the law categorises them. He has considered all measures which imply restriction on his freedom of movement or loss of privileges, as repressive. The criticism of this form of so-called "double punishment" has grown more intense. There are a number of reasons for abolishing disciplinary punishments. Great difficulties are found in mixing measures of discipline, treatment and security in the sanction system, in such a way as to achieve a reasonable combined effect. Isolation has considerable negative effects from the treatment standpoint. To a great extent, the clientele in the closed institutions is in poor physical and mental condition. Isolation of such inmates involves an additional strain on them and must be regarded both as inhuman and poorly suited to its objective. Another circumstance pointing toward abolition is the impossibility of making a sharp distinction between measures with the stress on punishment and other measures which must be taken in the interest of good order and security in institutions.

The Committee holds that it is neither necessary nor appropriate to retain the system of desciplinary measures. On the other hand, the inmate's personal behaviour must continue to influence the assessment of such matters as institutional allocation, authorised free movement, furloughs and release. In this way, in the Committee's estimation, the necessary order can be maintained without special disciplinary measures. The Committee proposes therefore, that the new law on treatment shall not contain any provisions on punishment.

Finally, the Committee recommends a provision on the necessity of secrecy on the part of institutional staff and others concerning the personal circumstances of inmates.

The technical rules mentioned earlier, concerning the beginning of the enforcement of sentences and calculation of their duration, have been incorporated in a proposal for a *law on the calculation of the duration of sentences etc.* No major changes in current rules are proposed. The Committee has dealt with a matter which, in spite of its limited scope, has given rise to quite considerable difficulties in its legal application. Nowadays, it is only under certain special circumstances possible for a person remanded in custody to count his time on remand in the enforcement of a sentence of deprivation of liberty imposed on him in a case other than that which has given rise to the remand.

After examining many solutions the Committee has settled on rules which provide for the time on remand in custody to be

included in the sentence as soon as the sentence of deprivation of liberty is enforceable. These rules hold only for remand in custody in cases of suspicion of crime. On the other hand they do not apply in cases of commitment to custody for other reasons, e.g. the commitment of a refractory witness according to the Code of Procedure. The proposal concerning the calculation of the duration of sentences goes somewhat further than was indicated above. Thus it is proposed that the commencement of the enforcement period shall be calculated as beginning immediately even where the convicted person is detained by the police authorities for transfer to an institution. In conjunction with this particular part of the proposal, rules are recommended with the aim of facilitating the giving of a statement accepting the finality and enforceability of a sentence.

The Committee has dealt with certain questions concerning postponement of enforcement of a sentence to imprisonment and proposes, in connexion with a recommendation of the Ombudsman, a slight expansion of the possibilities to permit such a postponement. It is recommended that the examination of applications for postponement, at present a matter in the first instance for the County Administration (länsstyrelsen), shall be completely transferred to the Correctional Board which now only functions for such questions as a board of appeal. The Committee's proposed *Law on the Treatment of Persons Arrested and Remanded in Custody etc.* is closely related to the present law of the same name. The largest number of inmates affected by this law would probably be persons taken into custody for drunkenness. The Committee on Penalties for Drunkenness has recently presented its proposals on the treatment of this group. It has not therefore been necessary further to examine questions which specially relate to this clientele group. For the rest there exists a general need for reform in the law on persons remanded in custody in two principal respects. Partly, the possibility of providing social welfare support to inmates needs expansion, partly the opportunity must be created for inmates who so desire to engage in work or other suitable activity within the institution. The Committee recommends legal rules on both these subjects, but points out that decisive improvement requires considerable expansion in staff.

The Committee further proposes minor adjustments in current rules of treatment in accordance with the aim of reducing the isolation of inmates. A requirement on the obligation of secrecy has also been incorporated in the law on persons remanded in custody. The question of conflict between the law on persons remanded in custody and the law on treatment in correctional institutions has been treated in a special provision.

The terms of reference for the Committee stated that the Committee's proposals should be accompanied by cost estimates. The Committee is aware that many of the presented proposals for reform are costly. A special example is the proposal to abolish the obligation to work which would result in an increased utilization of other forms of treatment. Even if it is impossible to foresee the extent to which the clientele will shift from work to other forms of treatment such as education and various kinds of therapy, it is clear that the differentiated system of treatment recommended by the Committee requires a considerable expansion in terms of staff and material resources in correctional institutions. It should be noted that these resources have long been insufficient. Rehabilitative handling, preferably in small living and treatment groups, presupposes that the staff in daily contact with the inmates is adequate in size and training so as actively to influence the treatment process. This is true for basic grade correctional staff, for work instructors and foremen as well as other occupational groups involved in the treatment programme. The Committee has tried to provide a main outline of those costs which are necessary in order to carry out its proposals. However, the number and compo-

sition of the clientele undergoes constant change. For this reason the estimates—which are based upon the financial allocation to the Correctional System for the fiscal year 1970/71—cannot be regarded as exact. Finally, the Committee wishes to emphasize that it is important that the various proposals for change in the correctional system, which have been raised in other contexts, should be coordinated and carried out in such a way that the objective of this activity—the resocialization of the clientele—is achieved in the most effective manner.

2 Författningsförslag

2.1 Förslag till

Lag om kriminalvård i anstalt

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Denna lag avser behandlingen i anstalt av dem som dömts till fängelse, ungdomsfängelse eller internering och dem beträffande vilka förordnats om behandling enligt 28 kap. 3 § brottsbalken.

2 §.

Kriminalvårdsstyrelsen leder och har inseende över behandlingen av dem som intages i anstalt inom kriminalvården.

3 §.

Behandlingen av den som är intagen i anstalt skall utformas så att hans anpassning i samhället främjas och skadliga följder av frihetsförlusten motverkas.

Den intagnes frigivning eller överförande till vård utom anstalt skall förberedas i god tid.

4 §.

Behandlingen bör planläggas i samråd med den intagne. Han skall hållas underrättad om tillämnade åtgärder som rör honom särskilt. Om ej synnerliga skäl talar däremot, skall han beredas tillfälle att yttra sig om sådan åtgärd innan den bestäms.

5 §.

Efter utgången av minsta tiden för anstaltsbehandling enligt 28 kap. 3 § brottsbalken skall behandlingen upphöra så snart fortsatt omhändertagande i anstalt ej kan anses erforderligt.

6 §.

Anstaltsbehandlingen skall vara sluten i den utsträckning det är påkallat med hänsyn till fara för att den intagne rymmer och begår brott eller av annat säkerhetsskäl eller för att upprätthålla nödvändig ordning inom anstalten.

7 §.

Om det är nödvändigt för att hindra intagen att skada sig själv eller annan eller eljest för att betvinga våldsamt eller ordningsstörande uppträdande, får intagen hållas avskild från andra intagna, dock ej under längre tid än säkerheten och ordningen kräver.

Intagen får också tillfälligt hållas avskild, om det är lämpligt med hänsyn till att utredning rörande honom pågår.

8 §.

Om synnerliga skäl föreligger, får beslutas att intagen skall hållas helt avskild från andra intagna. Sådant beslut skall omprövas så ofta anledning därtill föreligger, dock minst var tredje månad.

I den utsträckning det är förenligt med behandlingens syfte får intagen hållas avskild på egen begäran.

9 §.

Om andra medel visar sig otillräckliga för att betvinga våldsamt uppträdande, får intagen beläggas med fängsel, dock ej under längre tid än säkerheten oundgängligen kräver.

Vid transport får fängsel användas i den utsträckning det kan anses erforderligt.

10 §.

I den utsträckning det är förenligt med god ordning inom anstalten får intagen inneha personliga tillhörigheter samt skaffa sig eller mottaga böcker, tidskrifter, tidningar och annat som kan bereda honom sysselsättning under fritid.

I övrigt får intagen inneha pengar och skaffa sig eller mottaga varor eller annat enligt närmare bestämmelser som meddelas av kriminalvårdsstyrelsen.

11 §.

Om det är påkallat för att hindra att otillåtna varor införs i anstalt, får bestämmas att de intagna ej utan särskilt medgivande får mottaga försändelser av annat slag än som avses i 12 §.

12 §.

Brev eller annan handling som ankommer till intagen eller som intagen vill avsända får granskas och kvarhållas om det finnes påkallat av säkerhetsskäl. Brev från intagen till svensk myndighet eller advokat skall vidarebefordras utan granskning.

Kvarhålles handling skall den intagne underrättas därom. Innehållet i ankommande handling som kvarhålles skall meddelas den intagne i den utsträckning det lämpligen kan ske. Kvarhålles handling skall den utlämnas till den intagne när anstaltsvården upphör, om ej särskilda skäl talar däremot.

För psykiatrisk avdelning gäller i tillämpliga delar bestämmelserna i 15 § lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall. Brev från intagen till svensk myndighet eller advokat skall dock vidarebefordras utan granskning.

13 §.

Intagen får mottaga besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Han får ej mottaga besök som kan motverka behandlingens syfte eller eljest vara till skada för den intagne eller annan.

Om det är påkallat med hänsyn till säkerheten och ordningen, skall tjänsteman vid anstalten vara närvarande vid besök. Advokat som biträder den intagne i enskild angelägenhet äger besöka honom utan närvaro av tjänsteman.

Vad som sägs i första och andra stycket har motsvarande tillämpning beträffande telefonsamtal mellan intagen och person utom anstalt. Bestämmelserna om närvaro av tjänsteman gäller därvid avlyssning av telefonsamtal.

14 §.

Om avvikelse från bestämmelserna i 12 eller 13 § i visst fall är påkallad med hänsyn till rikets säkerhet, förordnar Konungen därom.

15 §.

Intagen är skyldig att rätta sig efter ordningsreglerna för anstalten och efter de särskilda föreskrifter och tillsägelser som anstaltspersonalen lämnar honom.

16 §.

Intagen skall erbjudas lämpligt arbete.

Har intagen behov av yrkesutbildning eller arbetsvårdande behandling skall sådan såvitt möjligt beredas honom.

17 §.

För intagen som dömts till ungdomsfängelse skall anordnas undervisning i de ämnen kriminalvårdsstyrelsen bestämmer. Motsvarande gäller annan intagen som har särskilt behov av undervisning.

Intagen som har förutsättningar för att bedriva självständiga studier skall beredas tillfälle därtill.

18 §.

Om det kan antagas främja behandlingens syfte, får intagen medges att utföra arbete eller deltaga i undervisning utom anstalten.

19 §.

Psykologisk samt psykiatrisk eller annan medicinsk behandling, utöver vård vid sjukdom, bör beredas intagen som har särskilt behov därav.

20 §.

Intagen skall beredas tillfälle till sådan fysisk träning som är lämplig med hänsyn till hans ålder och hälsotillstånd.

Om ej hinder möter skall intagen ha möjlighet att dagligen vistas utomhus minst en timme.

21 §.

Intagen skall beredas tillfälle till lämplig fritidssysselsättning. Härvid skall bland annat beaktas, att han bör få ägna sig åt egna intressen som kan bidra till hans utveckling, att han bör få möjligheter att genom tidningar, radio och television följa vad som händer i omvärlden samt att hans behov av förströelse bör tillgodoses i skälig omfattning.

22 §.

De intagna har rätt att direkt, om så lämpligen kan ske, eller genom företrädare som de utsett överlägga med anstaltsledningen i frågor av gemensamt intresse för de intagna. De har också rätt att sammanträda i lämplig ordning för överläggning i sådana frågor. Intagen som vårdas avskild från andra intagna får dock deltaga i sammanträde endast om det kan ske utan olägenhet.

Närmare bestämmelser om formerna för verksamhet som avses i första stycket meddelas av Konungen.

23 §.

Som ett led i behandlingen kan intagen beviljas tillstånd att lämna anstalten för viss kort tid (korttidspermission). Sådan permission får också ges, om särskild anledning finns och faran för missbruk är ringa.

För permission får ställas de villkor som kan anses erforderliga beträffande vistelseort, anmälningsskyldighet, sysselsättning eller annat.

24 §.

Till förberedande av frigivning eller överförande till vård utom anstalt eller om det eljest kan antagas främja behandlingens syfte kan intagen som undergår fängelse eller dömts till ungdomsfängelse eller internering beviljas permission under längre tid (långtidspermission).

Den som undergår fängelse på sådan tid att villkorlig frigivning icke kommer i fråga får beviljas långtidspermission endast om synnerliga skäl föreligger. Annan som undergår fängelse och den som dömts till internering får ej utan att sådana skäl föreligger beviljas långtidspermission före den dag då villkorlig frigivning eller överförande till vård utom anstalt tidigast kan ske.

Beträffande villkor för långtidspermission gäller detsamma som för korttidspermission.

25 §.

Tiden för vistelsen utom anstalt vid permission inräknas i verkställighetstiden, om ej särskilda skäl talar däremot.

26 §.

Vid transport av intagen skall såvitt möjligt tillses att han ej utsätts för obehörigas uppmärksamhet.

Är den intagne sjuk eller kan det eljest befaras att transport kan medföra skada för hans hälsa, får transport ej äga rum utan läkares medgivande. Detsamma gäller transport av kvinna som är havande.

27 §.

Om domstol begär det, skall intagen inställas vid domstolen.

Begär annan myndighet att intagen skall inställas inför denna, prövar kriminalvårdsstyrelsen om det skall ske.

28 §.

Vid sjukdom skall intagen vårdas enligt de anvisningar som ges av läkare vid anstalten. För undersökning och behandling får även anlitas läkare utom anstalten. Kan undersökning och behandling ej lämpligen ske inom anstalten får intagen föras över till allmänt sjukhus. Om anledning därtill föreligger skall den intagne under vistelsen utom anstalt stå under bevakning och vara underkastad särskilda föreskrifter.

Den tid intagen enligt denna paragraf vistas utom anstalten skall inräknas i verkställighetstiden, om ej särskilda skäl talar däremot.

Om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall och vård i specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda meddelas bestämmelser i särskilda lagar.

29 §.

Är intagen sjuk när han skall lämna anstalten, får fortsatt sjukvård i anstalten beredas honom, om det kan anses skäligt.

30 §.

Medför kvinna spädbarn vid intagningen eller föder hon därefter barn, kan tillstånd ges henne att ha barnet hos sig.

31 §.

Konungen meddelar bestämmelser om arbetslön eller annan ersättning till intagen och om användningen av intjänta medel.

Av intjänta medel får ersättning tas ut för vad intagen uppsåtligen eller av vårdslöshet förstört av egendom som tillhör anstalten.

Medel som gottskrivits intagen eller avsatts för hans räkning får ej utmätas.

32 §.

Den övervakningsnämnd till vars verksamhetsområde anstalten hör beslutar om upphörande enligt 5 § av behandling enligt 28 kap. 3 § brottsbalken samt i frågor som avses i 24 § beträffande intagen som undergår fängelse.

Övervakningsnämndens beslut länder omedelbart till efterrättelse, om ej annorlunda förordnas.

33 §.

Ungdomsfängelsenämnden beslutar i frågor som avses i 24 och 25 §§ beträffande intagen som dömts till ungdomsfängelse.

Interneringsnämnden beslutar i samma frågor beträffande den som dömts till internering.

34 §.

Beslut enligt denna lag i annat fall än som avses i 32 och 33 §§ meddelas av kriminalvårdsstyrelsen.

Styrelsens beslut länder omedelbart till efterrättelse, om ej annorlunda förordnas.

35 §.

Talan mot kriminalvårdsstyrelsens beslut i särskilt fall enligt denna lag föres hos kammarrätten genom besvär. Mot annat styrelsens beslut enligt lagen föres talan hos Konungen genom besvär.

Intagen får hos kriminalvårdsnämnden påkalla prövning av övervakningsnämnds beslut som avses i 32 §.

Mot ungdomsfängelsenämndens, interneringsnämndens och kriminalvårdsnämndens beslut enligt denna lag får talan ej föras.

36 §.

Konungen kan förordna, att tillämpningen av 24 § får överflyttas från ungdomsfängelsenämnden eller interneringsnämnden till den övervakningsnämnd, till vars verksamhetsområde anstalten hör.

Har i sådant fall övervakningsnämnden meddelat beslut, får den intagne påkalla prövning av beslutet hos ungdomsfängelsenämnden eller interneringsnämnden.

37 §.

Konungen kan förordna om överflyttning till tjänsteman inom kriminalvården av kriminalvårdsstyrelsens befogenhet enligt denna lag i annat fall än som avses i 25 § och 28 § andra stycket.

38 §.

Den som olovligen till intagen överlämnar eller försöker överlämna vapen eller annat som denne kan skada sig själv eller annan med, dömes till böter eller fängelse i högst ett år, om ej gärningen är belagd med strängare straff i brottsbalken.

Lämnar någon åt intagen alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel eller sådan injektionsspruta eller kanyl som avses i narkotikastrafflagen (1968: 64) eller hjälper någon eljest intagen att komma åt sådana berusningsmedel eller föremål, dömes till böter.

39 §.

Alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel, som påträffas hos eller ankommer till intagen eller medförs av den som skall intagas i anstalt inom kriminalvården, får omhändertagas. Med omhändertagen egendom skall förfaras på sätt föreskrives i 3 § lagen (1958: 205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m.

Vad som sägs i första stycket gäller i tillämpliga delar även alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel, som utan att känd ägare finns påträffas inom anstalt.

Bestämmelserna i första och andra styckena får tillämpas även i fråga om injektionsspruta eller kanyl som avses i narkotikastrafflagen (1968: 64).

Belopp, som erhållits vid försäljning av omhändertagen egendom, tillfaller kronan.

40 §.

Den som är eller varit verksam inom kriminalvården får ej obehörigen yppa vad han därvid erfarit rörande intagens personliga förhållanden. Den som uppsåtligen bryter häremot dömes till böter eller fängelse i högst ett år.

Allmänt åtal får väckas endast om målsägande anger brottet till åtal eller åtal är påkallat från allmän synpunkt.

2.2 Förslag till

Lag om strafftidsberäkning m. m.

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Denna lag avser förutsättningar för och tidsberäkning vid behandling i anstalt av dem som dömts till fängelse, ungdomsfängelse eller internering och dem beträffande vilka förordnats om behandling enligt 28 kap. 3 § brottsbalken.

2 §.

Med styresman avses i denna lag styresman för kriminalvårdsanstalt, annan som är föreståndare för allmänt häkte, chef för rättspsykiatrisk klinik samt, vad beträffar militärhäkte, den tjänsteman som har uppsikt över häktet. Vad som sägs om styresman gäller även den som är i därmed avsedd tjänstemans ställe.

Bestämmelserna om allmänt häkte gäller även rättspsykiatrisk klinik i vad angår häktad som förvaras där.

3 §.

Har den som dömts till fängelse, ungdomsfängelse eller internering icke inom föreskriven tid fullföljt talan i målet såvitt angår den ådömda påföljden, får domen i denna del verkställas utan hinder av fullföljd på åklagares eller målsägandes sida.

I vissa fall om vilka särskilda bestämmelser finns, får dom som avses i första stycket verkställas utan hinder av att tiden för fullföljd av talan i målet ej gått till ända.

4 §.

Fängelse, ungdomsfängelse eller internering får också verkställas om den dömde före fullföljdstidens utgång i den ordning som anges nedan avger förklaring att han avstår från talan mot domen såvitt angår den ådömda påföljden och medger att den får verkställas (nöjdförklaring).

5 §.

Nöjdförklaring av den som är häktad eller undergår fängelse eller eljest är intagen i kriminalvårdsanstalt avges i vittnes närvaro inför styresmannen. För att förklaringen skall gälla fordras att domen eller rättens bevis om målets utgång, såvitt rör den dömde, finns att tillgå för styresmannen samt att den dömde haft betänketid till andra dagen efter den då domen delgavs honom. Såvitt möjligt skall den dömde beredas tillfälle att samråda med sin försvarare under betänketiden.

Styresmannen skall så snart det kan ske erinra den häktade om hans rätt att avge sådan förklaring och om vad som skall iakttas därvid. Den dag då nöjdförklaring först kan avges skall styresmannen höra efter om den dömde vill avge sådan förklaring.

6 §.

Den som icke är häktad eller intagen i kriminalvårdsanstalt får, om han lämnar över domen eller domsbeviset, avge nöjdförklaring inför styresman vid kriminalvårdsanstalt eller allmänt häkte eller inför polismyndighet. Den som fullgör militärtjänstgöring får också avge förklaringen inför tjänsteman vid krigsmakten, som har bestraffningsrätt över honom i disciplinmål. När nöjdförklaring avges, skall vittne närvara.

Konungen kan förordna att vad som sägs i första stycket icke skall gälla i fråga om viss kriminalvårdsanstalt.

7 §.

Myndighet som har tagit emot nöjdförklaring skall göra anteckning om den på den handling som har legat till grund för förklaringen. Anteckningen skall också skrivas under av den dömde och vittnet.

Underrättelse om avgiven nöjdförklaring skall genast sändas till den domstol som har meddelat domen.

Myndighet som får ta emot nöjdförklaring skall föra särskilda minnesanteckningar om sådana förklaringar och om åtgärder som avses i 5 § andra stycket.

8 §.

Nöjdförklaring som har avgetts enligt denna lag får icke återtagas. Har den dömde fullföljt talan mot domen i vad han genom den har dömts till fängelse, ungdomsfängelse eller internering, skall denna talan anses återkallad genom förklaringen.

9 §.

Är den som skall undergå fängelse, ungdomsfängelse eller internering häktad när domen får verkställas, skall styresmannen omedelbart befordra den till verkställighet.

10 §.

Är den som skall undergå fängelse, ungdomsfängelse eller internering icke häktad när domen får verkställas, skall polismyndigheten i den ort där han vistas förpassa honom för verkställighet till kriminalvårdsanstalt, där han skall tas in enligt föreskrifter som meddelats av kriminalvårdsstyrelsen. Avger den dömde nöjdförklaring, skall den myndighet som tar emot förklaringen låta utföra förpassningen. Om det bedöms kunna ske utan fara för att den dömde avviker, får han föreläggas att inställa sig vid kriminalvårdsanstalt i stället för att förpassas dit.

Tas nöjdförklaring emot på kriminalvårdsanstalt eller allmänt häkte, eller är eljest den dömde intagen i kriminalvårdsanstalt eller allmänt häkte, när domen får verkställas, skall styresmannen omedelbart befordra domen till verkställighet.

11 §.

Beträffande häktad som förvaras i militärhäkte och den som har avgett nöjdförklaring inför tjänsteman vid krigsmakten skall polismyndigheten i orten verkställa förpassning eller meddela föreläggande som avses i 10 § efter anmälan av styresmannen eller den som har tagit emot nöjdförklaringen.

12 §.

Den som skall förpassas får i anslutning härtill tillfälligt tas in i allmänt häkte eller polisarrest om det är lämpligt med hänsyn till transportförhållandena.

3—014378

13 §.

Har någon dömts till fängelse och visar han innan verkställigheten börjat att till Konungen getts in ansökan att han av nåd skall bli befriad från straffet eller få detta utbytt mot böter eller disciplinbot, villkorlig dom, skyddstillsyn eller överlämnande till särskild vård, skall verkställigheten anstå i avvaktan på att nådeansökningen avgörs. Vad som sagts nu gäller ej om den dömde är häktad eller nåd sökts i målet tidigare.

14 §.

På ansökan av den som icke är häktad får uppskov med verkställigheten av fängelse beviljas under viss tid, högst sex månader från den dag då domen får verkställas, om synnerliga skäl föreligger. Kvinna som är havande eller ammar barn får beviljas uppskov under den tid som prövas skälig.

Beslut i ärende som avses i första stycket meddelas av kriminalvårdsnämnden. Ansökan ges in till polismyndigheten i orten. Polismyndigheten skall skyndsamt sända in ansökningen till kriminalvårdsnämnden med eget yttrande.

15 §.

Bestämmelserna i 13 och 14 §§ gäller ej om det finns skälig anledning att antaga att den dömde avviker. Ges sådan anledning sedan uppskov beviljats enligt 14 § skall beslutet återkallas.

16 §.

För att förebygga överbeläggning på kriminalvårdsanstalt kan Konungen meddela bestämmelser angående anstånd under högst sex månader med verkställigheten av dom beträffande den som dömts till fängelse och icke är häktad eller eljest intagen i fängvårdsanstalt.

17 §.

Om fängelse, ungdomsfängelse eller internering börjat verkställas och högre rätt i stället dömer till annan av dessa påföljder eller förlänger tiden för fängelse, skall verkställigheten fortsätta enligt den tidigare domen till dess den dömde avger nöjdförklaring i fråga om den nya domen eller denna eljest får verkställas.

18 §.

Bestämmelserna i 3–12 och 17 §§ har motsvarande tillämpning när domstol förordnar om återintagning i anstalt av den som dömts till ungdomsfängelse eller internering.

19 §.

Förordnas i dom på skyddstillsyn om behandling enligt 28 kap. 3 § brottsbalken, har 3, 9–12 och 17 §§ motsvarande tillämpning. Detsamma gäller 4 §, om den dömde har avgett nöjdförklaring enligt brottsbalken. Meddelas förordnande under prövotiden om sådan behandling, har bestämmelserna i 3–12 och 17 §§ motsvarande tillämpning.

20 §.

Om den som undergår fängelse, ungdomsfängelse, internering eller behandling enligt 28 kap. 3 § brottsbalken häktas av annan anledning än misstanke om brott skall verkställigheten avbrytas.

21 §.

Vid verkställighet av fängelse skall strafftiden om ej annat följer av andra stycket räknas, när den dömde är häktad eller eljest intagen i kriminalvårdsanstalt, från den dag då domen får verkställas och i annat fall från den dag, då den dömde intages i allmänt häkte eller kriminalvårdsanstalt eller omhändertas av polismyndighet för förpassning enligt 10 eller 11 §.

Avger den som är häktad nöjdförklaring inom tio dagar från den dag då domen meddelades, skall strafftiden räknas från den dagen.

22 §.

För den som börjat undergå fängelse på viss tid skall kriminalvårdsstyrelsen så snart det kan ske fastställa dagen för strafftidens slut. Överstiger strafftiden fyra månader, skall styrelsen också ange den eller de dagar, som är av betydelse för tillämpning av bestämmelserna i brottsbalken om villkorlig frigivning, samt då återstående strafftid.

När ändring i beslutet påkallas av omständigheterna, skall styresmannen göra anmälan om detta till kriminalvårdsstyrelsen som har att förordna i ärendet.

23 §.

Skall tid för fängelse räknas efter månad eller år, skall den dag som genom sitt tal i månaden motsvarar den från vilken strafftiden räknas anses som slutdag. Finns ej motsvarande dag i slutmånaden, skall den månadens sista dag anses som slutdag. Ingår också dagar i tiden, skall antalet dagar läggas till slutdagen för den övriga tiden.

Är tiden för fängelse bestämd endast i dagar, skall antalet dagar läggas till den dag från vilken tiden räknas.

Uppkommer vid beräkning av tid för fängelse del av månad, anses månaden utgöra trettio dagar. Del av dag bortfaller.

24 §.

Har domstol förordnat att fängelse skall anses verkställt till viss del genom att den dömde har hållits i häkte eller undergått ungdomsfängelse eller internering eller behandling enligt 28 kap. 3 § brottsbalken, skall först slutdag beräknas utan avseende på förordnandet och avdraget därefter räknas från den dagen. Ingår dagar i avdraget, skall de räknas ifrån sist.

Har avbrott ägt rum i verkställigheten av fängelse, skall tiden för avbrottet läggas till slutdagen.

Genom beslut enligt lagen (:) om kriminalvård i anstalt kan bestämmas att viss tid icke skall inräknas i verkställighetstiden.

25 §.

Har villkorligt medgiven frihet förklarats förverkad, skall återstoden av straffet anses som nytt straff vid beräkningen av tiden.

26 §.

Om fängelse föreligger till verkställighet sedan den dömde börjat undergå annat sådant straff men innan han frigivits, skall strafftiderna läggas samman för bestämmande av slutdagen.

27 §.

Föreligger dom på fängelse och beslut om behandling enligt 28 kap. 3 § brottsbalken till verkställighet på en gång, skall denna behandling övergå till fängelse i två månader. Har behandlingen påbörjats, när fängelse föreligger till verkställighet, avräknas en tid motsvarande den under vilken behandlingen pågått.

Beslut i sådana fall som avses i första stycket meddelas av kriminalvårdsstyrelsen. Den tid av behandlingen, som skall avräknas, anses vid beräkning av tid för villkorlig frigivning utgöra fängelse.

Föreligger flera förordnanden om behandling enligt 28 kap. 3 § brottsbalken till verkställighet på en gång, skall tiden för behandlingen beräknas efter det förordnande som först börjat verkställas.

28 §.

Bestämmelserna i denna lag om beräkning av tid för fängelse gäller i tillämpliga delar i fråga om tid för behandling enligt 28 kap. 3 § brottsbalken och för ungdomsfängelse eller internering.

I fråga om den som dömts till ungdomsfängelse eller internering i mål, i vilket han hållits häktad och undergått rättspsykiatrisk undersökning, skall även iakttagas följande. Har utlåtande över undersökningen avgivits senare än vad som anges i 4 § andra stycket andra punkten lagen (1966: 301) om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål, skall den överskjutande tiden, i den mån den dömde därunder hållits häktad, anses som tid under vilken påföljden verkställts i anstalt. Detsamma gäller i fråga om den, beträffande vilken i mål som nu sagts förordnats att ungdomsfängelse eller internering som ådömts tidigare skall avse ytterligare brott.

29 §.

Beslut enligt denna lag i annat fall än som avses i 14 § meddelas av kriminalvårdsstyrelsen.

Styrelsens beslut länder omedelbart till efterrättelse, om ej annat förordnas.

30 §.

Talan mot kriminalvårdsstyrelsens beslut enligt denna lag föres hos kammarrätten genom besvär.

Mot kriminalvårdsnämndens beslut enligt denna lag får talan ej föras.

31 §.

Konungen kan förordna att befogenhet som tillkommer kriminalvårdsstyrelsen enligt denna lag överflyttas till tjänsteman inom kriminalvården.

2.3 Förslag till

Lag om ikraftträdande av lagen (:) om kriminalvård i anstalt och lagen (:) om strafftidsberäkning m. m.

Härigenom förordnas som följer.

Lagen :) om kriminalvård i anstalt och lagen (:) om strafftidsberäkning m. m. träder i kraft den , då lagen (1964: 541) om behandling i fångvårdsanstalt skall upphöra att gälla.

Beslut om disciplinär åtgärd som avses i 68 eller 69 § den äldre lagen skall ej tillämpas efter de nya lagarnas ikraftträdande.

Beträffande straffarbete skall gälla vad som sägs i de nya lagarna om fängelse och beträffande förvaring och internering i säkerhetsanstalt vad som sägs i de nya lagarna om internering.

Vad som stadgas i 21 § lagen (1945: 872) om verkställighet av frihetsstraff m. m. skall fortfarande gälla i fråga om straffarbete eller fängelse som ådömts med tillämpning av 4 kap. 3 eller 4 § strafflagen.

2.4 Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom förordnas att 26 kap. 8 § andra stycket brottsbalken skall upphöra att gälla vid utgången av år .

2.5 Förslag till

Lag om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.

Härigenom förordnas som följer.

1 §

Den som häktats på grund av misstanke om brott eller av annan anledning får ej underkastas annan inskränkning i sin frihet än som påkallas av ändamålet med häktningen samt ordning och säkerhet.

Häktad är berättigad att i skälig omfattning få biträde med sådana personliga angelägenheter som han till följd av frihetsberövandet icke kan ombesörja själv. Särskilt skall tillses att anmälan om behov av socialhjälp för den intagne eller hans familj sker om anledning därtill föreligger.

2 §

Häktad skall senast vid ankomsten till förvaringslokalen visiteras. Därvid skall iakttagas all den hänsyn som omständigheterna medger. Om möjligt skall vittne närvara.

Pengar, värdesaker, legitimationshandlingar och föremål som kan medföra fara för ordning och säkerhet skall omhändertagas och förvaras för den häktades räkning. Om det kan ske utan olägenhet får han dock medges att själv omhänderha pengar och värdesaker.

3 §

Häktad kan medges att vistas tillsammans med en eller flera andra häktade om hinder icke möter med hänsyn till ändamålet med häktningen samt ordning och säkerhet.

4 §

Häktad bör såvitt möjligt erbjudas arbete eller annan lämplig sysselsättning. Han har rätt att utföra arbete som han själv skaffat sig, om det kan ske utan olägenhet.

Konungen meddelar bestämmelser om arbetslön eller annan ersättning åt häktad.

5 §

Om ej hinder möter skall häktad ha möjlighet att dagligen vistas utomhus minst en timme.

Såvitt möjligt skall häktad beredas tillfälle till sådan fysisk träning som är lämplig med hänsyn till hans ålder och hälsotillstånd.

6 §

I den utsträckning det kan ske utan olägenhet får häktad skaffa sig eller mottaga böcker, tidskrifter, tidningar, radio- eller televisionsmottagare eller annat som kan bereda honom sysselsättning eller förströelse. Ifråga om den som är häktad på grund av misstanke om brott kan dock undersökningsledaren eller åklagaren föreskriva att han icke skall ha tillgång till tidningar, tidskrifter, radio- eller televisionsmottagare.

7 §

I den utsträckning det kan ske utan olägenhet får häktad skaffa sig eller mottaga underhåll och bekvämlighet utöver vad som eljest tillkommer honom som häktad.

8 §

Häktad får avsända eller mottaga brev eller annan försändelse eller mottaga besök endast om det prövas kunna ske utan att äventyra ordning och säkerhet eller medföra fara för att bevis undanröjes eller utredning om brott eljest försvåras. Utan sådan prövning får häktad avsända skrivelse till justitiekanslern, justitieombudsman, åklagarmyndighet och offentlig försvarare samt till kriminalvårdsstyrelsen eller annan myndighet som har uppsikt över förvaringslokalen.

Om rätt för försvarare att sammanträffa med den som är häktad finnes bestämmelse i rättegångsbalken.

9 §

Om missbruk ej kan befaras får häktad beviljas tillstånd att lämna förvaringslokalen för viss kort tid för att sköta personlig angelägenhet av synnerlig vikt.

10 §

Häktad får beläggas med fängsel endast om det är oundgängligen påkallat för att hindra flykt eller eljest med hänsyn till ordning och säkerhet.

11 §

Vad som sägs i denna lag om häktad har motsvarande tillämpning på den som anhållits eller gripits på grund av misstanke om brott och den som intagits i häkte eller polisarrest för förpassning till kriminalvårdsanstalt.

Om den som är häktad eller eljest avses i första stycket samtidigt undergår fängelse, ungdomsfängelse, internering eller anstaltsbehandling enligt 28 kap. 3 § brottsbalken tillämpas bestämmelserna i denna lag i fråga om honom framför bestämmelserna i lagen (:) om kriminalvård i anstalt.

12 §

När någon i annat fall än som avses ovan intages i kriminalvårdsanstalt eller häkte för annat ändamål än verkställighet av påföljd för brott eller tages i förvar i polisarrest, har bestämmelserna i denna lag motsvarande tillämpning med särskilt beaktande av anledningen till intagningen. Detta gäller ej om annat är föreskrivet i lag eller annan författning.

13 §

Den som är eller varit verksam inom anstalt, där häktad eller annan som är underkastad bestämmelserna i denna lag är intagen, får ej obehörigen yppa vad han därvid erfarit rörande intagens personliga förhållanden. Den som uppsåtligen bryter häremot dömes till böter eller fängelse i högst ett år.

Allmänt åtal får väckas endast om målsägande anger brottet till åtal eller åtal är påkallat från allmän synpunkt.

14 §

Om behandlingen i vissa fall av häktad som skall undergå rättspsykiatrisk undersökning finns särskilda bestämmelser i 7 a § lagen (1966: 301) om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål.

Denna lag träder i kraft den , då lagen (1958: 213) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. skall upphöra att gälla.

3 Direktiven

I anförande till statsrådsprotokollet över justitieärenden för den 13 januari 1967 meddelade chefen för justitiedepartementet direktiv för de sakkunnigas arbete. Departementschefen anförde därvid följande.

De centrala bestämmelserna om behandling i fångvårdsanstalt av dem som har dömts till påföljd för brott finns i lagen den 6 maj 1964 (nr 541) om behandling i fångvårdsanstalt. Lagen innehåller dels tekniska regler om verkställighetens början och beräkning av strafftid m. m., dels bestämmelser som mera direkt rör behandlingen av intagna, de egentliga behandlingsreglerna. Dessa bestämmelser reglerar de intagnas fördelning på olika anstalter, arbete och arbetsersättning, rätt till brevväxling, besök och permission, bestraffning av disciplinära förseelser m. m.

Behandlingen av dem som har häktats, anhållits eller gripits som misstänkta för brott och på grund därav intagits i fångvårdsanstalt, häkte eller polisarrest regleras genom lagen den 25 april 1958 (nr 213) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.

Bestämmelserna om behandling i fångvårdsanstalt av dem som har dömts till frihetsstraff fanns tidigare i 1945 års lagstiftning om verkställighet av frihetsstraff. När den nuvarande behandlingslagen tillkom i samband med brottsbalkens införande, gjordes endast smärre sakliga ändringar i de egentliga behandlingsreglerna – bl. a. vidgades de intagnas möjligheter att erhålla permission – men i övrigt gjordes endast sådana ändringar i verkställighetslagstiftningen som var nödvändiga för att anpassa bestämmelserna till det nya påföljdssystemet i brottsbalken. 1958 års lagstiftning om behandling av häktade m. fl., till vilken 1945 års verkställighetslag kan sägas ha varit förebild, berördes inte av omläggningen av påföljdssystemet och behölls därför oförändrad.

Även om lagen om behandling i fångvårdsanstalt är av tämligen färskt datum, har flertalet bestämmelser i lagen alltså tillkommit för mer än tjugo år sedan. Det skedde i samband med en omfattande reformering av anstaltsväsendet som främst innebar att cellstraffet definitivt avskaffades och öppnare vårdformer infördes. De grundprinciper för behandlingsarbetet som då kom till uttryck i lagstiftningen har fortfarande giltighet. Emellertid är förutsättningarna för behandlingens utformning numera väsentligt annorlunda. Trots att författningsbestämmelserna inte har ändrats under de senaste decennierna, har erfarenheterna av behandlingsarbetet lett till att anstaltsvården fortlöpande förändrats och utvecklats.

En av de mest betydelsefulla förändringarna är anstaltsbeståndets successiva förnyelse. Det har tillkommit slutna moderna anstalter som är av helt annan karaktär än de gamla cellfängelserna och nya öppna anläggningar som väsentligt skiljer sig från de tidigare jordbrukskolonierna. Numera finns t. ex. ungdomsanstalten Roxtuna med möjligheter till psykiatrisk behandling, slutna anstalter av Norrtäljetypen, en ny typ av centralanstalter som Kumla och Hall, öppna industrianstalter som Tillberga och Skänninge, anstalten Lerbäck för handikappade samt anstalter för korttidsbehandling av typ Asptuna. Det moderna anstaltssystemet har gett kriminalvården helt andra möjligheter än som kunde förutses vid behandlingsreglernas tillkomst när det gäller att differentiera klientelet – även inom en och samma anstalt genom tillämpning av den lilla gruppens princip – och pröva nya behandlingsmetoder.

Även i fråga om behandlingsarbetets uppläggning och inriktning har väsentliga förändringar skett under de senaste åren. En genom-

gående tanke har varit att försöka anpassa anstaltsbehandlingen efter det moderna samhällslivet. Så är t. ex. arbetsdriften vid anstalter för vuxet normalklientel numera i stor utsträckning industriellt organiserad för att de intagna skall få arbetsträning i en miljö som så nära som möjligt ansluter till näringslivets. En försöksverksamhet med marknadsmässig prestationsersättning enligt principer som har angetts av 1956 års eftervårdsutredning i dess betänkande »Fånges arbetsersättning» (SOU 1959: 18) kommer vid lämplig tidpunkt att sättas i gång vid Tillbergaanstalten. Syftet med ett marknadsmässigt lönesystem är främst att ge de intagna sådana inkomster att de i möjligaste mån kan sörja för sig själva och sin familj samt fullgöra sina förpliktelser mot andra och samhället. När det gäller ungdomsklientelets yrkesutbildning, har man också försökt nå överensstämmelse med det fria arbetslivet. Det har bl. a. etablerats ett samarbete mellan kriminalvården och vissa arbetsmarknadsorganisationer, varigenom man har fått till stånd fackutbildning enligt avtal och normer, som gäller på den allmänna arbetsmarknaden. Även uppläggningen av studie- och fritidsverksamheten har förändrats. Ett exempel på initiativ på detta område är den öppna anstaltsavdelningen Studiegården i Uppsala som är avsedd uteslutande för ett studerande klientel.

Den utveckling som sålunda ägt rum i fråga om anstaltsbehandlingen inom kriminalvården aktualiserar behovet av en allmän översyn av lagstiftningen på detta område. Önskemål om en sådan översyn har också framställts av kriminalvårdsstyrelsen. Under de senaste åren har förekommit en livlig offentlig debatt om kriminalvårdsfrågor, som visar att vissa frågor behöver närmare belysning. Jag förordar att särskilda sakkunniga nu tillkallas för att göra en allmän översyn av lagen om behandling i fångvårdsanstalt och annan lagstiftning som har nära samband med denna lag.

Översynen bör självfallet göras med utgångspunkt från det påföljdssystem som nyligen har tillskapats genom brottsbalken. En annan fast utgångspunkt är att behandlingsreglerna bör anpassas till det moderna anstaltsbestånd som håller på att växa fram. Anstaltssystemets uppbyggnad och organisation i stort ligger alltså utanför utredningsuppdraget. De problem som bör tas upp är främst sådana som f. n. regleras i behandlingslagen, dvs. principerna för de intagnas fördelning på olika anstalter, arbete och arbetsersättning, rätt till brevväxling, besök och permission samt bestraffning av disciplinära förseelser. Dessa problem bör de sakkunniga angripa förutsättningslöst. En fråga som särskilt bör uppmärksammas är hur man skall kunna förena rättssäkerhetskraven med önskemålet att reglerna utformas så att utvecklingen på området inte binds eller hämmas på ett olyckligt sätt. I fortsättningen vill jag bara ge några konkreta exempel på angelägna frågor som bör övervägas.

Av stor betydelse för de intagnas återanpassning till samhället är deras möjligheter till kontakt med omvärlden under anstaltsvistelsen. Detta gäller främst dem som har längre strafftider. Övergången till ett liv i frihet bör ske successivt genom att man på olika sätt prövar den intagnes förmåga att motsvara visat förtroende. F. n. går det till så att den som har intagits i sluten anstalt så småningom överförs till öppnare vårdformer, permission beviljas och besök tillåts i ökad omfattning. Den som missbrukar friheten och rymmer eller missköter sig på annat sätt går miste om sina förmåner tills han på nytt kan prövas under friare förhållanden. En sådan uppläggning av behandlingen i anstalt är givetvis förenad med vissa risker för rymningar och fortsatt brottslighet. Rymningar från fångvårdsanstalter väcker ofta stor uppmärksamhet och inger oro hos allmänheten. Denna fråga har berörts i riksdagen vid flera tillfällen och JO har i en framställning till Kungl. Maj:t begärt utredning om åtgärder för att komma till rätta med orsakerna till rymningar från slutna anstalter. Problemet är onekligen svårbemästrat och lösningen kan bara delvis sökas i lagstiftningen. Vid utformningen av de lagregler som här är av intresse måste man väga intresset av att utnyttja olika möjligheter att återföra intagna till ett normalt liv mot riskerna för rymningar.

I detta sammanhang kommer man in på ett annat område som innefattar besvärliga avvägningsfrågor. Jag syftar på den disciplinära bestraffningen av intagna som missköter sig. Inte heller i en ny lagstiftning torde bestämmelser om disciplinära åtgärder kunna undvaras. De sakkunniga bör emellertid förutsättningslöst angripa hela frågan om grunderna och formerna för sådana åtgärder. Därvid bör det bl. a. undersökas om inneslutning i enrum kan ersättas med någon annan, lämpligare åtgärd.

En fråga som har tilldragit sig uppmärksamhet både i riksdagen och i den offentliga debatten i övrigt är de intagnas rätt till brevväxling. F. n. gäller den regeln att alla brev till och från intagna i princip skall granskas. Denna granskning utförs mer eller mindre ingående vid olika typer av anstalter. De möjligheter som redan nu finns att avstå från brevgranskning utnyttjas i praktiken i stor utsträckning. Sedan praxis vid olika anstalter har genomgåtts, bör utredningen överväga i vad mån censurbestämmelsernas tillämpningsområde kan begränsas eller formerna för brevgranskningen uppmjukas utan att man eftersätter säkerhets-

kraven eller allmänhetens berättigade krav på skydd mot fortsatt brottslighet från de intagnas sida.

Som jag redan framhållit har arbetsdriftens uppläggning förändrats väsentligt under senare tid. De sakkunniga bör överväga i vad mån förändringarna ger anledning till ändrade regler om arbetsplikt, fritid och arbetsersättning. Kriminalvårdsstyrelsen har vid upprepade tillfällen framhållit att det nuvarande arbetspremiesystemet inte är tillfredsställande. Denna fråga och därmed sammanhängande problem har tidigare behandlats av eftervårdsutredningen. Avlöningssystemet bör emellertid på nytt tas upp till prövning i det större perspektiv som här är aktuellt.

De mera tekniska reglerna om verkställighetens början och beräkning av strafftid m. m. ändrades i väsentliga delar i samband med brottsbalkens införande men bör likväl inte uteslutas från utredningsuppdraget. I detta sammanhang bör uppmärksammas en framställning till Kungl. Maj:t av JO om ändring av reglerna om anstånd med straffverkställighet.

Lagstiftningen om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. har nära samband med behandlingslagstiftningen i övrigt. Det finns emellertid markerade skillnader och dessa hänför sig främst till tidsfaktorn och utredningskravet för dem som är misstänkta för brott. Riksdagen har nyligen godkänt ett utlåtande av första lagutskottet (1966: 39) som avgetts i anledning av en motion (II: 164) om utredning angående häktades ställning och rättssäkerhet. Enligt utskottet bör behandlingen av häktade, anhållna och gripna överses i vissa avseenden. Utskottet anser att man bör kunna ge sådana personer bättre vård och vidta åtgärder för deras rehabilitering och för att socialt stödja dem och deras anhöriga. Detta utredningsarbete bör enligt utskottets uppfattning sammankopplas med en översyn av lagstiftningen om behandling i fångvårdsanstalt. Jag kan instämma i vad utskottet anfört i dessa frågor. Jag vill dock tillägga att de sakkunniga i detta sammanhang bör beakta möjligheterna att rationellt lösa bl. a. behandlingsfrågorna gemensamt för häktade och intagna i fångvårdsanstalt. Dessutom måste eventuella ändringar i 1958 års lag om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. samordnas med resultatet av fylleristraffutredningens arbete. För detta ändamål bör de sakkunniga samråda med fylleristraffutredningen.

Behovet av reformer bör ingående vägas mot därav föranledda personal- och medelsbehov. I den mån de sakkunniga finner anledning att lägga fram förslag, som påverkar behovet av personal och anslag på riksstaten, bör förslagen vara grundade på och åtföljda av noggranna kalkyler.

4 Historik

4.1 *Ideologisk utveckling*

År 1811 tillsattes en lagkommitté med uppgift att reformera 1734 års lag. Kommittén kom att främst ägna sig åt lagstiftning på det straffrättsliga området. En ny kriminallagstiftning som bl. a. skulle innebära att frihetsstraff skulle komma att ersätta de rådande kroppsstraffen förutsatte att en modernisering av det föråldrade fängelseväsendet kom till stånd.

Diskussionen om anstaltsbyggandet kom att röra sig bl. a. om det cellfängelsesystem som kväkarna i Filadelfia i Pennsylvanien infört. Detta system stod i god samklang med den liberala åskådning som rådde i vårt land under denna tid. Vid 1840–41 års riksdag anslogs betydande summor för uppförande av cellfängelser som var en förutsättning för de direktiv som låg till grund för 1857 års förordning angående straffarbetes och fängelsestraffs verkställande i enrum.

Cellfängelsesystemet hade en både individual- och allmänpreventiv syftning. Genom att hålla fångarna helt avskilda från varandra, såväl dag som natt, ville man förhindra att de påverkade varandra i skadlig riktning och genom ensamheten skulle de bringas till självrannsakan och ånger. Den stränga verkställighetsformen tillgodosåg samtidigt de allmänpreventiva strävandena genom sin avskräckande verkan. Verkställighetsförordningen var idémässigt präglad av den nya strafflag som var under utarbetande och som trädde i kraft 1864 som ersättning för Missgärningsbalken och Straffbalken i 1734 års lag.

1864 års strafflag var ett uttryck för det s. k. klassiska straffrättssystemet. Enligt detta hade brottslingen genom brottet ådragit sig skuld för vilken han var ansvarig. Ansvaret borde utkrävas i en kvantitet av straff utmätt efter brottets svårhetsgrad. Av lagens förarbeten framgår att lagkommittén utgick från den allmänpreventiva tankegången att lagens straffhot främst syftade till att varna medborgarna och därigenom förekomma brott. Det gällde därför att välja det straff som var mest verksamt ur avskräckningssynpunkt. För att allmän laglydnad skulle uppnås krävdes att straffet var sådant att det kunde förbättra de brottslingar som efter fullgjord strafftid skulle återanpassas i samhället. Straffet tjänade alltså det dubbla ändamålet att avskräcka och förbättra. I förarbetena betonades att ett system med grymma eller alltför stränga straff var verkningslöst och skadligt. I tankegångarna bakom 1864 års strafflag fanns även vissa inslag av vedergällningssynpunkter. Vedergällningsteoriens rättvisekrav låg enligt förarbetena till grund för det latitudsystem som infördes för frihetsstraff. Härigenom kunde straffet utmätas i någorlunda proportion till det särskilda brottet. Lagen utgjorde alltså en kompromiss mellan delvis oförenliga grundtankar. Samtidigt som den

skulle tillgodose förbättringstanken och humanitetens fordringar skulle den ta hänsyn till den allmänna opinionens krav på s. k. rättvis vedergällning i form av fasta proportioner mellan brott och straff.

De teorier som legat till grund för strafflagen var av övervägande spekulativ natur och byggda på vissa principer av juridisk och filosofisk natur. Allteftersom man började få ökade möjligheter att studera brottet som samhällsföreteelse och brottslingen som individ växte kritiken mot detta schematiska straffrättssystem. Härvid spelade den italienske läkaren Lombroso en betydelsefull roll genom sin på 1870-talet framställda teori om den födde förbrytaren, som oberoende av yttre omständigheter kom att begå brott. Först genom den kriminologiska forskning som utvecklades under 1800-talets senare hälft med syfte att vinna kännedom om brottslighetens förekomst och orsaker skapades möjligheter till en mera praktiskt grundad kriminalpolitik inom vilken individualpreventiva målsättningar för straffrätten kom att dominera.

Den s. k. moderna eller sociologiska straffrättsskolan, som uppstod på kontinenten vid slutet av 1800-talet, syftade mot en djupgående reform av straffsystemet särskilt i fråga om frihetsstraffen. Enligt denna skola var straffets uppgift inte att öva vedergällning utan att bekämpa brottsligheten som socialt fenomen. Brottslighetens orsaker skulle undanröjas och den brottslige erhålla en behandling som var ägnad att förebygga fortsatt brottslighet från hans sida. Inom brottslingsklientelet kunde tre grupper särskiljas: påverkbara brottslingar, tillfällighetsförbrytare och oförbätterliga brottslingar. Den förstnämnda gruppen borde erhålla ett tämligen långvarigt, relativt tidsobestämt straff med disciplinär prägel. Den andra gruppen var bäst hjälpt med åtgärder som verkade avskräckande eller varnande. För brottslingarna i den tredje gruppen borde straffet sikta mot ett temporärt eller definitivt oskadliggörande i samhällsskyddets intresse. I övrigt hävdade denna skola – med den tyske straffrättsprofessorn von Liszt som en av grundarna – att unga lagöverträdare borde erhålla särskild behandling och att de korta straffen borde utrensas ur påföljdssystemet eftersom dessa främst drabbade lagbrytare som inte var kriminella i egentlig mening. För att undvika korta frihetsstraff borde villkorlig dom införas. Enligt denna skola skulle alltså det traditionella straffet främst verka avskräckande medan de olika skyddsåtgärderna skulle syfta mot att antingen resocialisera de påverkningsbara lagöverträdarna eller oskadliggöra de farliga brottslingarna.

Den starkaste reaktionen mot den klassiska straffrättsskolan kom likväl från den s. k. positivistiska skolan. Den främste företrädaren för denna skola, vilken idémässigt utgick från Lombrosos tankar, var den italienske juristen Ferri, som 1921 sammanfattade skolans idéer i ett strafflagsförslag för Italien.

Ferri hävdade att straffrättens uppgift var att förebygga brott och att lagstiftningen borde utformas på ett sätt som tillgodosåg detta ändamål. Han utmönstrade därför tanken på vedergällning liksom föreställningen om brottslingens skuld och den därav följande uppdelningen i tillräkneliga och otillräkneliga brottslingar. Varje person, som begått brott, skulle erhålla den påföljd som i hans fall var bäst ägnad att förebygga brott. Alla påföljder var likställda eftersom de alla hade samma syfte – att upphäva brottslingens farlighet. Påföljderna skulle vara av många slag för att möjliggöra lämplig individuell sanktion i varje enskilt fall och de frihetsberövande sanktionerna skulle – inom vissa gränser – ådömas på obestämd tid. De dömda skulle hållas till nyttigt arbete i relativ frihet. De som måste hållas avskilda borde inte inneslutas i cell. Ferri kallade cellen »de levandes grav».

Medan man på kontinenten övervägde straffrättsliga principfrågor utbildades i de anglosaxiska länderna en rad påföljdsformer som grundade sig på överväganden av vad som rent erfarenhetsmässigt kunde synas praktiskt. Man utvecklade regler om villkorlig dom av olika slag och man började mera målmedvetet ge unga lagöverträdare en uppfostrande och utbil-

dande behandling. Även villkorlig frigivning började tillämpas. Samtliga dessa reformer föll visserligen utom ramen för det klassiska straffrättssystemet liksom de nya straffrättsliga skolorna men dessa nyheter på både det teoretiska och praktiska området ledde i nästan alla länder i Europa till att det klassiska systemet kom att kompletteras med påföljder som var direkt inriktade på syftet att avhålla en brottsling från återfall.

De nya kriminalpolitiska idéerna fick stor betydelse för den straffrättsliga utvecklingen i Sverige. I början av 1900-talet genomfördes vissa nyheter i straffsystemet som avsåg verkställigheten av frihetsstraffen. 1906 infördes institutet villkorlig frigivning som var avsett att verka förbättrande både på anstaltsdisciplinen och den intagnes karaktär genom att ge honom möjlighet att få en del av strafftiden efterskänkt om han visade sig skötsam. Samma år infördes den villkorliga domen i form av villkorligt anstånd med straffs avtjänande. Detta innebar ett första steg mot kriminalvård i frihet. Beträffande det yngsta brottslingsklientelet anförtroddes de nyinrättade barnavårdsnämnderna vissa uppgifter och dessutom skapades ett alternativ till de korta frihetsstraffen i form av tvångsuppfostran. Detta skedde genom en lag 1902 och avsåg lagöverträdare mellan 15 och 18 år.

Den moderna straffrättslärans tes att de traditionella frihetsstraffen främst skulle verka avskräckande fick ett uttryck i de ändringar som 1906 vidtogs i både strafflag och verkställighetslag genom införandet av regler om straffskärpning i olika avseenden.

Tillskapandet av dessa lagar med deras nya reaktionsformer innebar – som tidigare nämnts – en rubbning av det system som låg till grund för strafflagen. En revision av de allmänna principer på vilka lagen var uppbyggd blev därför aktuell. Uppdraget att utreda principerna för straffsystemet och straffets sociala funktion överlämnades till professor Johan Thyrén. Dennes utredning om principerna för en strafflagreform och förberedande utkast till strafflag som lades fram mellan 1910 och 1933 blev grundläggande för den svenska straffrättens fortsatta utveckling.

Thyrén var influerad av den moderna eller sociologiska skolan. Han tog avstånd från vedergällningsteorien till förmån för ett individualpreventivt system som likväl innefattade vissa repressiva inslag. De senare hänförde sig till straffsatsernas stränghet vid vissa särskilda brottsgrupper. Enligt Thyrén skulle straffrätten rikta sig mot den samhällsfarlighet hos den enskilde brottslingen som uttryckts genom hans gärning. Samhällets brottspåföljder syftade till att neutralisera farligheten i lagbrytarens personlighet. Detta kunde ske genom uppfostrande, behandlande eller avskräckande åtgärder. Om förutsättningar saknades för återanpassning till ett laglydigt liv skulle lagbrytaren oskadliggöras för en mera avsevärd tid. Preventionstanken borde likväl enligt Thyrén begränsas både med hänsyn till allmänt omfattade föreställningar om rättvisa och till principen om rättssäkerhet för både brottsling och allmänhet. Han misstrodde den s. k. obestämda straffdomen och strävade efter att göra lagtexten så fullständig och exakt som möjligt. Helt i den moderna skolans anda ansåg Thyrén de traditionella straffarterna – böter, fängelse och straffarbete – som de normala påföljderna i straffsystemet. Dessa straff var berättigade för det »normala» brottslingsklientel för vilket kriminaliteten var ett symtom på en typisk samhällsfarlighet hos lagöverträdaren. De ordinära straffen var däremot olämpliga för andra huvudgrupper av brottslingar – minderåriga, kroniskt kriminella samt abnorma, alkoholiserade och lättjefulla brottslingar. För dessa grupper förordade han andra samhällsåtgärder som han betecknade som skyddsåtgärder. För andra kategorier brottslingar – s. k. tillfällighetsbrottslingar – räknade han med vissa modifikationer i reglerna för de ordinära straffen t. ex. i form av villkorlig dom.

Det av Thyrén utstakade programmet blev av stor betydelse för arbetet på en ny brottsbalk och hans arbeten låg till direkt grund för de nya straffrättsliga lagar som utfärdades under 1910- och 1920-talet.

Vid denna tid hade cellsystemet börjat bli föremål för kritik och 1916 kom en lag

angående verkställighet av straffarbete och fängelsestraff som innebar en modifiering av enrumsprincipen särskilt för unga fångar. En viktig del av Thyréns program förverkligades 1927 då de särskilda skyddsåtgärderna internering och förvaring infördes. I samband därmed inrättades interneringsnämnden som skulle tillgodose både samhällsskyddet och den intagnes rättssäkerhet.

Lagstiftningsarbetet under 1930-talet och fram till brottsbalken kom att präglas av Karl Schlyters personlighet. Under sin tid som justitieminister drog denne i programförklaringar 1932 och 1934 upp riktlinjerna för lagstiftningsarbetet. Schlyter strävade bl. a. efter att begränsa användningen av frihetsstraff – särskilt av de korta straffen. Nya skyddsåtgärder som kunde tillgodose det individuella behandlingsbehovet för vissa brottslingskategorier borde tillskapas och redan befintliga erhålla ökad användning. En verklig kriminalvård i frihet borde komma till stånd genom att den villkorliga domen sidoordnades som reaktionsform med de frihetsberövande påföljderna och genom att anstaltstiden till viss del ersattes med en eftervård i frihet med syfte att underlätta återanpassningen. En effektiv kriminalvård i frihet förutsatte emellertid uppbyggandet av en statlig skyddsorganisation. Genom lagarna om villkorlig dom 1939 och om villkorlig frigivning 1943 skapades ett underlag för sådana reformer. Samma strävanden att undvika de kortvariga frihetsstraffen med dessas sociala skadeverkningar låg till grund för 1937 års lag angående verkställigheten av bötesstraff. Denna ledde till en mycket kraftig minskning av antalet s. k. bötesfångar. Genom 1944 års lag om eftergift av åtal mot vissa underåriga kunde lagöverträdarna i åldern 15–17 år slussas över till samhällets barnavård. Dessa möjligheter utvidgades ytterligare genom 1952 års lag med vissa bestämmelser om påföljd för brott av underårig. I samma mån som samhällets barnavård erhöll förbättrade resurser minskade betydelsen av den straffrättsliga skyddsåtgärden tvångsuppfostran och den upphävdes slutligen 1947. För kriminella ungdomar i åldersgruppen 18–21 år tillkom 1935 en ny brottspåföljd, ungdomsfängelse, som skulle ge dessa ungdomar en arbetsuppfostrande och eljest resocialiserande behandling. Bestämmanderätten om utskrivning och i vissa fall återintagning överlämnades till ett självständigt organ – ungdomsfängelsenämnden.

Ungdomsfängelselagen innebar att skyddsåtgärdssystemet utbyggdes. Utbyggnaden fullföljdes med en revision av förvarings- och interneringsinstituten. Dessa sammanfördes i en ny lag 1937 vilken innebar en utvidgning av tillämpningsområdet för de båda skyddsåtgärderna. Efter en lagändring 1945 som betingades av ändrade regler om tillräknelighet som ledde till att straffriförklaringar kom att användas i mera begränsad omfattning än tidigare ökades användningen av förvaringsinstitutet medan interneringsinstitutet praktiskt taget helt kom ur bruk.

Under slutet av 1930-talet påbörjades det slutliga kodifieringsarbete som skulle leda till en ny brottsbalk. Arbetet härmed anförtroddes åt två kommittéer, straffrättskommittén som skulle ägna sig åt brotten och strafflagberedningen – med Schlyter som ordförande – som behandlade påföljderna.

En av strafflagberedningens första uppgifter blev en reform av straffverkställigheten. Lagen om verkställighet av frihetsstraff m. m. utfärdades 1945 och var präglad av delvis helt nya radikala idéer.

Sedan strafflagberedningen utarbetat förslag även till andra partiella reformer grep den sig an med en allmän översyn av det straffrättsliga reaktionssystemet. Resultatet av straffrättskommitténs och strafflagberedningens lagstiftningsarbete lades inte fram samtidigt. Kommittén lade 1953 fram ett förslag till brottsbalk (SOU 1953: 14) medan beredningens förslag till skyddslag kom 1956 (SOU 1956: 55).

I skyddslagen verkställdes en kodifiering av alla de bestämmelser om straff och andra påföljder för brott som fanns intagna i strafflagen och de särskilda lagar om skyddsåtgärder som tillkommit vid olika tidpunkter med undantag för reglerna om straffverkställighet vilka behandlades i en sär-

skild lag.

Till grund för sina förslag lade beredningen fram en allmänt hållen principdeklaration. Häri angavs att samhällets kriminalpolitiska åtgärder har till uppgift att skydda samhället och dess medlemmar mot brottslighet genom att förebygga brott. Vid lagstiftning på detta område borde man därför i första hand eftersträva att åstadkomma i möjligaste mån effektiva medel för brottsprevention. Beredningen hade försökt att tillgodose detta krav utan att för den skull ge avkall på vad hänsynen till rättssäkerhet och humanitet kunde fordra. Till skillnad från de sociala vårdlagarna, som förutsatte att ett vårdbehov förelåg i det särskilda fallet, kunde de kriminalrättsliga ingripandena inte begränsas till sådana fall, eftersom man måste beakta vad som var ändamålsenligt med hänsyn till kriminallagstiftningens uppgift i stort. Lagstiftaren hade att beakta både individualpreventiva och allmänpreventiva synpunkter. Dessa principiella uttalanden väckte inga invändningar. Delade meningar gjorde sig däremot gällande vid detaljutformningen av det straffrättsliga reaktionssystemet när det gällde vad som skulle anses vara den rätta avvägningen mellan dessa preventionsteorier. Bland de påföljder som upptagits i förslaget märktes fängelse – som ersatte både fängelse och straffarbete enligt strafflagen – samt överlämnande till särskild vård, dvs. barnavård, nykterhetsvård, vård enligt sinnessjuklagen och öppen psykiatrisk vård. Förslaget förutsatte att ordet straff skulle slopas då den rättssystematiska skillnaden mellan straff och skyddsåtgärder inte hade något berättigande, eftersom samtliga påföljder tjänade samma syfte nämligen samhällsskydd mot brottslighet. Beteckningen straff var enligt beredningens uppfattning ägnad att konservera uppfattningen om det vedergällande straffet som ett självändamål.

En grundtanke i förslaget till skyddslag var att göra olika åtgärder till skydd mot brottsligheten mera effektiva genom att ställa förbättrade reaktionsmedel till förfogande. Beredningen inriktade sig främst på en förbättrad kriminalvård i frihet såsom ett positivt alternativ till anstaltsbehandling. Sådan vård ansågs böra få företräde framför anstaltsbehandling särskilt med tanke på de unga lagöverträdarna. Domstolarna erhöll enligt förslaget stor frihet vid valet mellan och kombinationen av olika brottspåföljder samtidigt som verkställighetsmyndigheterna erhöll en vidgad befogenhet att bestämma behandlingstidens längd beträffande de tidsobestämda påföljderna.

Från många håll – både i remiss- och pressyttranden – gjordes gällande att strafflagberedningen inte beaktat de allmänpreventiva synpunkterna i tillräcklig grad. Beredningen ansågs i högre grad än som i då gällande rätt var fallet ha förlagt tyngdpunkten i samhällets åtgärder mot brottsligheten till påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn. Vidare framhöll man att vårdsynpunkterna hade betonats på bekostnad av det repressiva momentet i de frihetsberövande åtgärderna. Kritiken riktade sig dock främst mot den straffrättsliga terminologien i förslaget. Anhängare till teorin om strafflagens moralbildande verkan som lade vikten på existensen av ett regelsystem, sökte påvisa dess ofta omedvetna verkningar på medborgarnas etiska uppfattning om rätt och orätt och på deras handlingsmönster. Kritikerna fann att förslaget till skyddslag var ägnat att försvaga sambandet mellan brott och straff och de vände sig särskilt mot beredningens förslag att i lagtexten slopa ordet straff.

Departementschefen tog fasta på kritiken och förordade i brottsbalkspropositionen vissa jämkningar i syfte att stärka den allmänt brottsavhållande effekten hos reaktionssystemet. Även om han i sak var ense med beredningen om att ordet straff – som uttryck för en föråldrad straffrättslig princip – hade förlorat sin tidigare betydelse ansåg han likväl praktiska och lagtekniska skäl tala för att begreppet borde bibehållas. Han betonade även att det var nödvändigt att beakta vissa synpunkter som hänförde sig till allmänpreventionen och att man borde iaktta viss försiktighet vid de i och för sig lovvärda ansträngningarna att inskränka användningen av frihetsberövande påföljder.

Brottsbalken antogs 1962 av riksdagen med endast obetydliga ändringar och trädde i kraft 1 januari 1965.

Samtidigt med brottsbalken trädde en ny behandlingslag i kraft – 1964 års lag om behandling i fångvårdsanstalt. Denna lag utgjorde i realiteten endast en omarbetning av 1945 års verkställighetslag och innebar närmast att verkställighetsreglerna anpassades efter det i brottsbalken genomförda påföljdssystemet. Dessutom utvidgades de intagnas möjligheter till permission och frigångsarbete. De grundprinciper som ännu gäller med avseende på straffverkställigheten återfinns alltså i förarbetena till 1945 års verkställighetslag.

Under 1960-talet började en ny kritik växa fram mot den behandlingsideologi som brottsbalken och verkställighetslagen/behandlingslagen ansågs ge uttryck för och som ansågs innebära att behandlingsbehovet ställdes i centrum vid avgörandet av skilda straffrättsliga reaktioner vid valet av påföljd och på verkställighetsplanet.

Man påpekade att förespråkarna för denna behandlingsideologi gjort ett felslut då de överfört sitt behandlingstänkande från den somatiska sjukvården till kriminalvården. Behandlingen av det medicinskt–somatiska klientelet utgick från ett konstaterat behandlingsbehov och behandlingen skedde i samförstånd mellan behandlare och behandlad. Ingen av dessa förutsättningar ansågs av kritikerna föreligga vid behandlingen av kriminalvårdsklientelet. Det var uppenbart att kriminalitet, som ytterst bestod i att den kriminelle avvek från samhällets sociala normer, inte kunde diagnostiseras på samma sätt som en sjukdom. Vetenskapligt fastslagna behandlingsmetoder saknades och den dömde intogs för vård mot sin vilja och hade vanligen en negativ inställning till anstaltsbehandlingen. Behandlingsideologien var inte bara ideologiskt ohållbar utan ledde även till rent negativa konsekvenser vid behandlingen av de intagna. Bakom tanken att den kriminelle skulle tas in på anstalt för behandling låg en nedvärdering av individen. Han togs undan från gemensamheten med övriga samhällsmedlemmar inte för att han förbrutit sig mot samhällets normer utan därför att han var en icke samhällsanpassad person som måste tillrättaföras. Genom att dömas till vård i stället för till straff rubricerades han som sjuk. Man överflyttade ansvaret för hans tillrättaförande från honom själv till den som skulle behandla honom – anstaltsledningen. Därigenom fråntog man honom i realiteten hans människovärde och gjorde honom till ett objekt för behandlingsverksamheten. Man kritiserade vidare behandlingsideologien ur rättssäkerhetssynpunkt. En disciplinär åtgärd kunde överklagas av en intagen men inte en vårdåtgärd. En sådan åtgärd förutsattes alltid vara vidtagen till förmån för den person det gällde och något behov av ändring ansågs därför inte föreligga. En individuell behandling av de intagna med möjlighet till avsevärd förkortning av den utdömda anstaltstiden innebar risker för administrativt godtycke och en premiering av klientelgrupper med socialt ordnade förhållanden. Kritikerna förordade i stället en återgång till ett system med brottet i centrum och ett visst krav på proportion mellan den begångna gärningen och reaktionen. Vistelsen på anstalt skulle vara tidsbestämd och innefatta erbjudanden om hjälpåtgärder av olika slag varvid den intagnes uppfattning om åtgärdernas lämplighet skulle tillmätas avgörande betydelse. Svårare indisciplinära beteenden skulle beivras men omgärdas med regler för att minska riskerna för rättsosäkerhet.

4.2 *Svensk kriminalvård 1945–1970*

4.2.1 Inledning

Det var ett ideellt och humanitärt behandlingsprogram, dock med inslag av avskräckningssynpunkter, som låg till grund för den cellfängelsereform som beslutades vid 1840–1841 års riksdag. Tanken var att de intagna genom ensamheten skulle förmås till självrannsakan och ånger och därigenom förbättras. Isoleringen skulle också förebygga menlig påverkan mellan de intagna. För att möjliggöra cellstraffet byggdes ett stort antal cellfängelser. Allt eftersom antalet såda-

4—014378

na ökade utvidgades verkställighetstiden i ensamcell så att den vid 1800-talets slut i praktiken omfattade tre år.

I slutet av 1800-talet började en reaktion växa fram mot uppfattningen om cellstraffets lämplighet. Både svenska och utländska kriminalister hävdade att man var inne på orätt väg då man trodde att en människa kunde förbättras genom att isoleras i cell under långa tider. I cellstraffets ställe ville man sätta ett progressivsystem som innebar att straffet uppdelades i olika grader från strängare till mildare former. Slutstadiet skulle vara den öppna eller halvöppna övergångsanstalten varifrån de intagna gick ut via villkorlig frigivning. I 1916 års lag angående verkställighet av straffarbete och fängelsestraff bibehölls dock i princip det treåriga cellstraffet för vuxna men ensamstraffet för unga intagna under 20 år inskränktes till ett år. Ett progressivsystem infördes så att den intagne erhöll vissa lättnader och förmåner i mån av pålitlighet och gott uppförande. Under de följande åren frångick man i praktiken steg för steg isoleringstanken men det var först genom 1945 års verkställighetslag som cellstraffet avskaffades i princip.

4.2.2 Verkställighetslagen 1945

Liksom 1841 års reform präglades 1945 års verkställighetslag av en stark tro på att återfallstalen skulle kunna sänkas genom att nya behandlingsmetoder för fångvårdsklientelet infördes. Lagens riktlinjer och målsättning gavs i den s. k. portalparagrafen (24 §). I strafflagberedningens förslag till denna paragraf betonades huvudsakligen de individualpreventiva synpunkterna på straffverkställigheten men första lagutskottet ansåg att straffets dubbla funktion – den allmänpreventiva och den individualpreventiva – måste i högre grad beaktas, en uppfattning som riksdagen visade sig dela. Paragrafen fick därför den utformningen, att intagen skulle behandlas med fasthet och allvar och med aktning för hans människovärde. Vidare skulle den intagnes anpassning i samhället främjas och skadliga verkningar av frihetsförlusten så vitt möjligt förebyggas. Detta mål skulle främjas genom en rad förändringar som alla syftade till att få anstaltstillvaron i möjligaste mån att likna livet i frihet. Bl. a. skulle behandlingen göras friare och mer individuell, de intagna differentieras i större utsträckning än tidigare och sysselsättningen göras mer rationell. Allt detta förutsatte att en nyorganisation av anstaltsväsendet kom till stånd.

Strafflagberedningen, som ansåg att friare vårdformer och en individuell behandling inte lämpligen kunde praktiseras på stora anstalter, förordade att antalet intagna på de redan befintliga slutna anstalterna minskades och att en rad små och öppna anstalter anskaffades. De nyuppförda anstalterna skulle utrustas med lämpliga lokaler för arbete och olika fritidsaktiviteter och de slutna anstalter som bibehölls skulle moderniseras i möjlig mån.

Bland behandlingsmetoderna var klientelets differentiering av särskild betydelse. Vid fördelningen av de intagna skulle hänsyn tas till bl. a. ålder, hälsotillstånd, sinnesbeskaffenhet, arbetsförmåga och karaktärsegenskaper. Fördelningen skulle alltså ske efter individuell prövning som – beträffande långtidsfångar – skulle grunda sig på en behandlingsundersökning utförd av anstaltens styresman under medverkan av psykiater. Den viktigaste formen för differentiering var klientelets fördelning på öppna och slutna anstalter. Olika regler gällde för olika kategorier intagna. Straffånge och bötesfånge började sin strafftid i sluten anstalt och kunde efter viss tid överföras till öppen anstalt. Fängelsefånge skulle däremot i regel avtjäna straffet på öppen anstalt. Ungdomsfängelsefånge skulle efter en undersökning på mottagningsavdelning i regel vårdas på öppen anstalt medan förvarad och internerad alltid skulle intas i sluten anstalt med möjlighet att senare överföras till öppen.

Arbetet tillmättes mycket stor betydelse. Intagen hade arbetsplikt men även rätt till arbete. En rationell sysselsättning ansågs kunna motverka anstaltslivets negativa verk-

ningar, återge den intagne hans självförtroende och motverka grubbel och bitterhet. Genom arbetet skulle han även få en inkomst. Arbetspremiens storlek bestämdes med hänsyn till den intagnes flit och arbetsskicklighet. Endast fängelsefånge fick fritt förfoga över sin arbetsförtjänst. Övriga kategorier intagna fick disponera hälften av det intjänade beloppet. Återstoden bevarades för frigivningen. En ny arbetsform var frigångssystemet med arbete utom anstalten under dagen.

Gemensamhet infördes på öppna anstalter och på slutna ungdomsanstalter under både arbete och fritid. På slutna anstalter för normalklientel infördes i princip gemensamhet under arbetet och även under sådan fritid då ordnade fritidsaktiviteter och sammankomster förekom. Förvarad och internerad kunde vägras gemensamhet under arbete och fritid efter prövning av styresman. Enrumsbehandling kunde förekomma i speciella fall. Den intagne skulle arbeta i enrum om detta erfordrades med hänsyn till ordning och säkerhet inom anstalten eller av annan speciell anledning. Om möjligt skulle därvid dörren lämnas olåst. Även under fritid kunde han hållas i enrum om särskilda skäl därtill förelåg. Intagen ägde å andra sidan i princip rätt till enrumsvistelse under arbete och fritid.

Den ökade frihet som verkställighetslagen sålunda medgav ansågs kunna möjliggöra mera aktiva behandlingsmetoder än tidigare. Beredningen förutsatte att de intagna skulle uppmuntras till självstudier och annan lämplig fritidssysselsättning samt till gymnastik och idrottsövningar. Folkbildningsarbetet borde utsträckas till att omfatta även fångvårdsanstalternas klientel och lagen tillät intagen att skaffa sig eller ta emot böcker, tidningar o. d.

En grundtanke vid utformningen av verkställighetsreglerna var att motarbeta de psykologiskt och socialt ogynnsamma verkningarna av anstaltsvistelsen. Det gällde att bryta anstaltslivets isolering genom att uppmuntra de intagna att hålla kontakt med yttervärlden genom brevväxling, besök och permissioner.

Även de disciplinära åtgärderna utformades med sikte på behandlingens syfte. Lagen upptog inte som tidigare sådana bestraffningsformer som förlust av sysselsättning, hårt nattläger eller förlust av intjänade premiemedel. I stället kunde den intagne förlora vissa förmåner eller hållas innesluten i enrum viss tid eller i svårare fall få strafftiden förlängd.

4.2.3 Anstaltsorganisationen 1946

I direktiven 31.12.1942 för strafflagberedningens utredning rörande verkställighet av frihetsstraff förklarade departementschefen att tidsförhållandena med all sannolikhet för några år framåt skulle hindra sådana reformer i behandlingen som krävde mera omfattande nybyggnader eller andra större ändringar i fråga om anstaltsväsendet. Strafflagberedningen borde därför i första hand försöka tillvarata möjligheterna att genomföra partiella reformer på dessa områden. Hänsyn borde tas både till reformbehovets styrka och till de av tidsläget betingade omständigheter som bestämde möjligheten av att i praktiken genomföra reformerna.

Beredningens förslag till verkställighetslag innefattade en fångvårdsreform som var av så genomgripande art att den endast kunde förverkligas genom en omorganisation av anstaltsväsendet. Ett nytillskott av öppna och slutna anstalter utgjorde en förutsättning för att den föreslagna friare fångbehandlingen skulle kunna genomföras med utvidgad öppen vård, utökad arbetsdrift och fritidsverksamhet samt andra former av behandling.

I den plan till anstaltsorganisation som beredningen lade fram föreslog beredningen att elva gamla fängelser skulle nedläggas, att åtta anstalter av ny typ – i regel med ett litet antal slutna platser och ett större antal öppna – skulle uppföras, att beläggningen på de större anstalterna skulle nedbringas, att de äldre anstalter som bibehölls skulle moderniseras och att kolonisystemet skulle utbyggas avsevärt. Beredningen framhöll att ändringar i den skisserade anstalts-

organisationen kunde komma att visa sig erforderliga till följd av förskjutningar i klientelet eller andra då inte förutsedda förhållanden.

Till grund för anstaltsorganisationsplanen låg en beräkning av platsbehovet som baserade sig på observationer av fångantalet under närmast föregående decennier och som utgick från att ökningen av brottsligheten under krigsåren var betingad av de speciella förhållandena vid denna tid och inte kunde tillskrivas en allmän stegring av brottsligheten. Beträffande det kvinnliga klientelet förutsåg beredningen en ökning av brottsligheten som följd av att kvinnorna i vidgad utsträckning skulle komma att leva självständigt och råka i samma konflikter som männen. I planen beräknades ett högsta behov för alla kategorier intagna – alltså även häktade, straffriförklarade m. fl. – av omkring 2 300 platser, varav 840 platser eller ungefär en tredjedel av totala antalet på öppna anstalter och kolonier.

De slutna anstalterna som enligt planen skulle hysa större delen av anstaltsklientelet skulle i möjligaste mån moderniseras och rustas upp. Fönstren borde huggas upp för att ge ljus och bättre lufttillförsel. De anstalter som saknade tillfredsställande verkstadsdrift borde utrustas med verkstadslokaler och samtliga anstalter förses med särskilda arbetsrum för dem som på egen begäran eller av annan särskild anledning arbetade i enrum. Vidare var det nödvändigt att anstalterna försågs med dagrum, samlingslokaler och utrymme för gymnastik. Detta kunde ordnas genom att tingssalar och styresmännens tjänstebostäder togs i anspråk och genom att antalet intagna minskades, varigenom en del av cellutrymmet blev tillgängligt. En grundlig diskussion ägnades därvid centralfängelset på Långholmen. Beredningen ansåg att denna anstalt var alldeles för stor för att fylla sitt ändamål inom en modern fångvård och att den hade allvarliga brister i sin konstruktion. Beredningen ansåg på grund härav och av andra skäl att anstalten borde nedläggas.

Öppet anstaltsutrymme borde skapas, dels i kolonier och dels i nya öppna anstalter av delvis annan karaktär med visst slutet anstaltsutrymme. Kolonierna skulle vara avsedda för 20–30 intagna och främst inrikta sin verksamhet på jordbruk, trädgårdsskötsel och skogshuggning. De nya anstalterna skulle vara av en helt annan utformning än den hävdvunna fängelsetypen. Anstalterna borde läggas i närheten av en stad och ha karaktären av vanliga bostadshus. De intagna som vistades på den öppna avdelningen skulle ha egna bostadsrum och full rörelsefrihet såväl inomhus som utomhus. Anstalterna skulle vara försedda med arbetslokaler, dagrum, bibliotek, gymnastiksal och idrottsplats. Den slutna avdelningen skulle ha vissa säkerhetsanordningar men i övrigt borde varken galler eller murar finnas.

Platsbehovet på de stationära kolonierna och de nybyggda öppna anstalterna borde av ekonomiska skäl anpassas efter normala förhållanden. I fall då klientelet undergick krisartade stegringar borde möjlighet finnas att utöka antalet öppna platser genom att placera vissa intagna på provisoriska förläggningar för skogsarbeten, vägarbeten, torvupptagning o. d. efter mönster av de skogsavverkningsförläggningar som anordnats för tjänstepliktiga.

Beredningen diskuterade utförligt den principiella frågan huruvida anstalterna borde vara avsedda för ett större eller mindre antal intagna. Under 1920-talet hade man strävat efter en koncentration av fångvårdens anstaltsväsende till ett fåtal större anstalter. Detta ansågs vara mera ekonomiskt och ägnat att göra anstalterna så välutrustade att de intagna kunde få rationell yrkesutbildning och även i övrigt tas omhand i så effektiva former som möjligt. Vid stora anstalter räknade man vidare med att få en allsidigt sammansatt och välutbildad tjänstemannakår samtidigt som det totala antalet befattningshavare inom anstaltsväsendet skulle nedbringas. Beredningen fann likväl att nackdelarna med ett system där man sammanförde de intagna till ett fåtal större anstalter betydligt övervägde fördelarna därav. Behandlingen av de intagna blev på stora anstalter ofta slentrianmässig, den individuella omvårdnaden av dem blev

eftersatt och de utsattes för skadlig påverkan av medintagna. Kontakten mellan tjänstemännen och de intagna blev flyktigare ju större anstalten var. En särskilt framträdande nackdel var att en anstaltsorganisation som innebar att klientelet koncentrerades till ett fåtal större anstalter inte medgav en ändamålsenlig differentiering av klientelet. Erfarenheterna från ungdomsfängelseinstitutet och annan anstaltsvård visade att friare vårdformer inte lämpligen kunde praktiseras på stora anstalter. Då både differentieringsmöjligheterna och de friare vårdformerna hade stor betydelse ur resocialiseringssynpunkt måste man satsa på små anstalter.

Under remissbehandlingen ifrågasattes om det var klokt att genomföra en reform av verkställigheten innan förutsättningar härför fanns på anstaltssidan.

Departementschefen fann dock (i proposition 1945) att reformen borde träda i kraft snarast möjligt. Det var bättre om anstalterna under en övergångstid fick en mera provisorisk karaktär för att efterhand förbättras än att de nya synpunkterna på verkställighetsfrågorna inte blev förda ut i praktiken. En förutsättning för reformen var dock att ett tillräckligt antal öppna platser kunde anskaffas. Ett antal kolonier och någon provisorisk förläggning skulle till en början kunna täcka behovet av sådana anstaltsplatser. Förberedande undersökningar för genomförandet av ett sådant program hade påbörjats. Anslag härför och för den modernisering av befintliga fångvårdsanstalter som beredningen föreslagit skulle begäras vid samma års riksdag. I övrigt fann departementschefen starka skäl tala för att den hävdvunna anstaltstypen i viss utsträckning ersattes av andra anstalter. Under riksdagsbehandlingen framhölls att det var önskvärt att man inte under någon mera avsevärd tid stannade vid provisoriet att använda endast kolonier för den öppna anstaltsvården.

Då verkställighetslagen den 1.7.1946 trädde i kraft utgjordes grundstommen i den svenska fångvårdens anstaltssystem alltså av de slutna cellfängelser som uppförts under mitten och senare delen av 1800-talet samt början av 1900-talet. Dessa anstalter var uppförda i en fästningslik stil och kännetecknades av brist på ljus och luft samt av trånga utrymmen. Då anstalterna var byggda för att möjliggöra ett strängt cellsystem hade de inte försetts med andra utrymmen för de intagna än bostadsceller. Dagrum, samlingslokaler och gymnastiklokaler saknades. Dessutom var tomtutrymmena i många fall inte större än att de intagnas utomhusvistelse måste ske i trånga promenadgårdar.

I anstaltsbeståndet ingick vidare fångkolonier. Dessa var vanligen lantgårdar som fångvården övertagit eller arrenderat.

I allt ägde fångvården endast tre moderna anstalter. För specialklientelet fanns den öppna ungdomsanstalten Skenäs och den slutna säkerhetsanstalten Hall som var försedd även med öppna avdelningar samt Håga för mentalt sjuka, tillfälliga vårdfall och undersökningsfall.

4.2.4 Anstaltsklientelet 1946

Då verkställighetslagen trädde i kraft bestämdes anstaltsklientelets storlek och sammansättning av – förutom strafflagen - 1939 års lag om villkorlig dom, 1943 års lag om villkorlig frigivning, 1937 års lag om förvaring och internering i säkerhetsanstalt samt 1935 års lag om ungdomsfängelse. Detta innebar att 1945 års verkställighetslag kom att avse ett klientel av delvis annan beskaffenhet än den tidigare verkställighetslagen. Samtidigt som verkställighetslagen trädde i kraft erhöll för övrigt även 5 kap. 5 och 6 §§ strafflagen ny lydelse.

När institutet villkorlig dom infördes i svensk lagstiftning år 1906 hade det skett för att skona de s. k. tillfällighetsbrottslingarna från straff och för att inskränka användningen av korta frihetsstraff. Lagens tillämpningsområde blev därför till en början begränsat. Enligt 1939 års lag var det visserligen en förutsättning för villkorlig dom att straff inte erfordrades från individualpreventiv synpunkt men institutet kom att användas även för personer med ganska dålig prognos. I samband med reformering-

en av tillräknelighetsreglerna i 5 kap. 5 och 6 §§ strafflagen framhöll första lagutskottet att det var möjligt att använda villkorlig dom med övervakning och föreskrifter beträffande själsligt onormala, vilkas sinnesbeskaffenhet inte var sådan att de gick fria från straff, och att domstolarna borde utnyttja denna möjlighet.

Även 1943 års lag om villkorlig frigivning innebar en vidgad tillämpning i jämförelse med tidigare lagstiftning på detta område. I den nya lagen infördes en obligatorisk villkorlig frigivning som skulle ske när den dömde avtjänat fem sjättedelar av ådömt frihetsstraff, förutsatt att den ådömda strafftiden var minst sex månader. Liksom tidigare kunde fakultativ villkorlig frigivning ske.

Utvidgningen av tillämpningsområdet för de båda instituten villkorlig dom och villkorlig frigivning innebar alltså att kriminalvård i frihet kom till användning i ökad utsträckning. Som en följd härav kom anstaltsvården att avse ett förhållandevis mera belastat klientel än tidigare.

Av mera direkt betydelse för anstaltsklientelets sammansättning var likväl lagarna om förvaring och internering i säkerhetsanstalt och om ungdomsfängelse.

Genom lagstiftning angående förvaring och internering, som tillkom 1927, infördes möjlighet att döma brottslingar som ansågs vara farliga för annans säkerhet till person eller egendom till frihetsberövande på obestämd tid. Förvaring var avsedd för brottslingar som var psykiskt avvikande och internering för normala kroniska återfallsförbrytare. Genom den nya lagen 1937 om förvaring och internering i säkerhetsanstalt utvidgades tillämpningsområdet för denna lagstiftning. En ytterligare utvidgning härav skedde i samband med de nya tillräknelighetsbestämmelserna i strafflagen. Dessa kom att verka i två riktningar. Genom att tillämpningsområdet för strafflagens 5 kap. 5 § inskränktes kunde en del lagöverträdare dömas till förvaring som enligt tidigare rättstillämpning skulle ha straffriförklarats. I förhållande till internering innebar lagändringen att gränsdragningen mellan denna påföljd och förvaring blev vag. Detta ledde till att domstolarna inom kort upphörde att döma till internering.

Vid den tid då verkställighetslagen trädde i kraft ansågs redan allmänt att frihetsstraff för ungdomar under 18 år borde förekomma endast undantagsvis. Genom 1924 års barnavårdslag hade man fått möjlighet att i vissa fall ta hand om unga lagöverträdare utanför kriminalvården. Genom 1944 års lag om eftergift av åtal mot vissa underåriga öppnades möjlighet att efterge åtal om den unge omhändertogs enligt barnavårdslagen för skyddsuppfostran. I de fall målet gick till domstol kunde den unge överlämnas till barnavården i samband med villkorlig dom. Då tvångsuppfostran 1947 avskaffades förutsattes att skyddsuppfostran enligt barnavårdslagen skulle träda i stället.

De frihetsberövande påföljder som kunde komma ifråga för unga brottslingar mellan 18 och 21 år var vid ikraftträdandet av verkställighetslagen ungdomsfängelse, fängelse och straffarbete. Någon i lagen inskriven restriktion mot att döma denna åldersgrupp till tidsbestämda påföljder fanns inte före brottsbalkens tillkomst. Då ungdomsfängelse som påföljd infördes var det för att anordna en uppfostrande och utbildande behandling inom frihetsberövandets ram. Anstaltstidens längd skulle rättas efter behandlingsbehovet sådant det visade sig under behandlingens gång. I lagen angavs att den brottslige skulle vara mottaglig för sådan fostran och utbildning som avsågs med ungdomsfängelse. Lagen kom delvis att tillämpas på ett sätt som egentligen inte var avsett. Även psykiskt efterblivna brottslingar eller sådana som visade psykopatiska drag dömdes till denna påföljd. Ikraftträdandet av 1939 års lag om villkorlig dom medförde även beträffande ungdomsfängelse en förskjutning mot ett mindre godartat klientel och genom den nya formuleringen av 5 kap. 5 § strafflagen tillfördes detta klientel ett antal ungdomar som enligt tidigare bestämmelser skulle ha straffriförklarats.

Utvecklingen hade alltså inneburit att de yngsta lagöverträdarna i stor utsträckning

förts över till socialvården samtidigt som ett tidigare mentalvårdsklientel tillförts kriminalvården.

4.2.5 Förhållandena på fångvårdsanstalterna åren närmast efter 1946

För att verkställighetslagen skulle kunna träda i kraft anvisade 1945 års riksdag medel till inköp av kolonier och till modernisering av äldre fängelser. Ytterligare anslag för samma ändamål beviljades under de närmast följande åren och vissa förbättringar i anstaltsbeståndet genomfördes i dessa hänseenden. Däremot blev planerna på nybyggnad av öppna och slutna anstalter fördröjda. Medan upprättade förslag diskuterades infördes stränga investeringsbegränsningar och fångvårdens byggnadsplaner kunde inte förverkligas annat än i obetydlig skala. Det skulle dröja ända till 1955 innan den första nybyggda anstalten kunde tas i bruk (Roxtuna).

Som tidigare nämnts hade strafflagberedningen räknat med ett utrymmesbehov på omkring 2 300 platser, vilket med vedertagen reducering för rengöring, reparation m. m. motsvarade ett fångantal av omkring 2 100 intagna. Denna beräkning höll streck fram till 1949 då medelbeläggningen ökade till 2 360 och toppbeläggningen till 2 530. Under de följande åren fortsatte ökningen av antalet intagna och fyra år senare, eller 1953, uppgick medelbeläggningen till 3 100 och toppbeläggningen till 3 300, vilket innebar att antalet intagna detta år med ca 50 % översteg det antal som legat till grund för beredningens beräkningar.

Den nya verkställighetslagen måste alltså under en följd av år tillämpas utan stödet av den anstaltsorganisation som lagen förutsatte. Förhållandena försvårades på grund av den ogynnsamma klientelutvecklingen. Det stod därför tidigt klart att problem skulle uppstå.

Fångvårdsstyrelsen, som utgick från att strafflagberedningen avsett att hel gemensamhet skulle gälla, lät den 1.7.1946 öppna alla celldörrar under dagtid. Då gemensamhetsutrymmen saknades lämnades de intagna att driva omkring i korridorerna i oordnade grupper under uppsikt av en bevakningspersonal vars storlek anpassats efter cellsystemet och som därför inte räckte till för att upprätthålla ordningen. Härtill kom att det rådde arbetsbrist inom anstalterna.

Oroligheter på några av anstalterna kulminerade i upplopp och myteriförsök som endast kunde stävjas av polis och militär.

Hur förhållandena på vissa slutna anstalter kom att gestalta sig under de närmast följande åren efter 1946 framgår av JO:s ämbetsberättelse 1951. Anledningen till att JO undersökte dessa förhållanden var att antalet klagomål från intagna angående anstaltsvården visat en påtaglig ökning sedan 1945 års lag trätt i kraft. För att ge en bild av läget redovisas nedan en sammanfattning av JO:s undersökning.

Ökningen av antalet intagna hade under åren 1947–1949 haft till följd att anstalterna tidvis var överbelagda. Enligt fångvårdsstyrelsens uppfattning orsakades detta delvis av att brottsligheten fått en allt hänsynslösare och hårdare prägel, vilket ledde till längre straff och därmed ökad beläggning på anstalterna. Överbeläggningen hade medfört bl. a. dubbelbeläggning av intagna i ensamceller och på Långholmen hade man måst ta i bruk även de s. k. nattcellavdelningarna, som redan 20 år tidigare utdömts som olämpliga till bostadsceller.

Ett allmänt klagomål från anstaltschefernas sida var att fångklientelet fortlöpande försämrades. Det förekom inte bara lata, slarviga och oppositionella utan även desperata och våldsamma intagna som ofta utgjorde ett direkt hot mot personalen. Olika psykiska defekter, särskilt olika former av psykopati, förekom i stor utsträckning bland de intagna.

Genom den vidgade användningen av öppen anstaltsvård hade dessutom antalet relativt välanpassade intagna på de slutna anstalterna minskat. Fångvårdsstyrelsen framhöll att den nya verkställighetslagen fört med sig att anstalternas arbete försvårats vilket i första hand berodde på bristen på personal och lokalresurser. Under verkställighetslagens första tid hade det visat sig att många intagna trodde att arbetsplikten var borta och att man hade rätt att planera dagen som man ville. Så småningom hade förhållandena normaliserats men lagen hade troligen bidragit till att öka spänningen hos bottenklientelet på de slutna anstalterna. Medan de intagna tidigare behandlats efter samma mall skulle verkställigheten nu

utformas efter varje intagens individuella behov. Behandlingen sträckte sig över en vid latitud. Några intagna hade frigång, vilket innebar ett stort mått av frihet. Andra intagna erhöll permission, fick ta emot besök utan kontroll och brevväxla utan att breven censurerades. Sådana intagna som visat opålitlighet eller vådlighet fick däremot inte del av dessa förmåner och gav utlopp för sitt missnöje genom täta klagomål hos myndigheterna och genom olika former av indisciplinärt uppträdande.

Bestämmelserna om gemensamhet under fritiden tillämpades vanligen så att de intagnas rörelsefrihet inom anstaltsbyggnaden inte begränsades på något sätt. Flera styresmän påpekade att anstalterna borde utrustas med en särskild isoleringsavdelning då detta var en förutsättning för att verkställigheten skulle kunna utformas tillfredsställande. I de stora gemensamhetsavdelningarna med upp till 90 intagna i varje och endast två vaktkonstaplar var det omöjligt att upprätthålla någon disciplin och ordning. Det rådde bråk och oväsen och vaktpersonalen överhopades med hån och smädelser. Det var inte ovanligt att även intagna klagade över oron på anstalterna och det förekom fall då intagna blivit så nervösa att de måst överföras till sinnessjukavdelning. Det förekom även att intagna trakasserades och misshandlades av medintagna som ofta slöt sig samman i kotterier. Visserligen förutsatte verkställighetslagen att en intagen i regel inte skulle vägras att arbeta eller tillbringa fritiden i enrum. I realiteten gick detta likväl inte att ordna på grund av den rådande överbeläggningen. Fångvårdsstyrelsen föreslog att de intagna skulle fördelas i grupper inom anstalterna. Detta kunde i den gängse fängelsetypen ske genom att det stora, genom alla våningar gående korridorschaktet försågs med mellangolv så att varje våning blev en enhet för sig. Vidare borde isoleringsmöjligheter ordnas för de intagna som störde ordningen eller uppträdde indisciplinärt.

De bristande differentieringsmöjligheterna förstärkte de olägenheter som följde av den vidsträckta gemenskapen. Det förekom i stor utsträckning att intagna av alla kategorier – straff- och fängelsefångar, förvarade och internerade, ungdomsfängelseelever och straffriförklarade – placerades i samma anstalt, utan att det fanns möjligheter att skilja kategorierna åt. Särskilt otillfredsställande var det att förstagångsförbrytare förvarades tillsammans med förhärdade återfallsförbrytare. Inte heller hade man möjlighet att hålla sådana psykiskt defekta intagna, som inte förvarades på de särskilda sinnessjukavdelningarna, i avskildhet.

Gemensamheten hade även andra negativa följder. De intagnas intresse för värdefulla sysselsättningar hade minskat i hög grad sedan verkställighetslagen trätt i kraft. Oron på anstalterna medförde att de intagna inte orkade med vare sig självstudier eller hobbyverksamhet. Prat, spel och läsning av enklare veckotidningar var de mest omtyckta fritidssysselsättningarna. Samtalen rörde sig mest om förövade brott, planer på nya brott och om förmenta orättvisor på anstalten. Fritidsverksamheten försvårades för övrigt av brist på anslag och lokaler. Särskilda befattningshavare skulle behöva tillsättas för denna verksamhet, åtminstone vid de större anstalterna.

Även i fråga om arbete förelåg – enligt uppgift från ett flertal styresmän – åtskilliga missförhållanden. Vissa tider hade det varit omöjligt att skaffa fram arbete till de intagna. Dagdriveriet i fängelserna var en skrämmande verklighet. För de intagna medförde detta att deras möjligheter att köpa premievaror minskade eller upphörde. På vissa anstalter fanns – utöver handräckningsarbete – inget annat arbete än kuverttillverkning, som allmänt ansågs som ett själlöst och intressedödande arbete. Särskilda arbetslokaler saknades i stor utsträckning.

Fångvårdsstyrelsen ansåg för sin del att sysselsättningen på de slutna anstalterna blivit alltmer differentierad och intensiv och arbetspremierna ökat i högre grad än inom någon annan vårdform. Arbetsdriften befann sig i snabb utveckling och omsättningen hade ökat med 50 % under en tidsperiod av tre år. Överskottet av driften under senaste budgetåret var det högsta som dittills uppnåtts. Den omorganisation av arbetsdriften som pågått sedan 1946 avsåg att i görligaste mån anpassa arbetsgrenarna efter förhållandena inom näringslivet, att införa rationella arbetsmetoder och en modern driftsorganisation, att öka sysselsättningsmöjligheterna och förbättra produktiviteten samt att ge de intagna en så intensiv arbets- och yrkesträning som strafftiden och övriga förhållanden medgav. En allmän rationalisering och intensifiering av driften pågick. Den maskinella utrustningen moderniserades och utökades, arbetslokalerna omändrades och upprustades. Omvandlingsprocessen var likväl både tidsödande och dyrbar och krävde avsevärt ökade ekonomiska resurser.

Personalorganisationen vid anstalterna uppgavs vara för knappt tilltagen. Tillämpningen av de nya verkställighetsreglerna krävde flera befattningshavare än tidigare. Arbetet var slitsamt och nervpåfrestande och personalbristen förvärrades ytterligare genom de många och långa transporterna, eftersom vaktpersonalen även måste tjänstgöra vid fångtransporter. Utbildningen av personalen var eftersatt. Det fanns många vaktkonstaplar med 5–8 års

tjänstgöring som ännu inte fått någon form av utbildning inom sitt yrke. En viss förbättring hade likväl skett under det senaste året men förhållandena var fortfarande otillfredsställande. Även kurser för arbetsledare borde anordnas då även dessa tjänstemän behövde undervisning om hur ett besvärligt klientel skulle behandlas.

Samma år som JO företog sin undersökning av anstaltsförhållandena framställde riksdagens revisorer anmärkningar som gällde transporterna och verkställighetsundersökningarna inom fångvården. Revisorerna hade konstaterat att fångar i ett stort antal fall under en relativt kort strafftid underkastats ett flertal täta förflyttningar. I viss utsträckning kunde de talrika omplaceringarna förklaras av de differentieringsgrunder och behandlingsprinciper som den nya verkställighetslagen innefattade. Eftersom en hel del anstalter saknade psykiatriskt utbildade läkare för utförande av de verkställighetsundersökningar som lagen föreskrev måste internerna sändas till andra, ofta avlägsna anstalter. Dessutom måste förflyttningar alltid ske som ett naturligt led i behandlingen när en långtidsfånge mot slutet av strafftiden prövades på öppen anstalt. De täta omflyttningarna orsakades likväl även av annat än de nya straffverkställighetsprinciperna. Genom att många anstalter saknade möjligheter att isolera sina intagna vid rymningar eller uppploppsartade bråk måste dessa förflyttas till anstalter med bättre isoleringsmöjligheter. Det förekom också att anstaltsledningen i vissa fall tog initiativet till förflyttning av särskilt besvärliga och arbetsovilliga intagna vilket kunde leda till en ständig kretsgång mellan olika antalter. I andra fall var det de intagna själva som genom att medvetet störa ordningen på anstalten kunde uppnå en förflyttning till en specialavdelning där större förmåner kunde erhållas eller till en annan anstalt med ny miljö. Detta system hade nackdelar både ur ekonomiska, personalorganisatoriska och behandlingsmässiga synpunkter. En ändamålsenlig vård kunde inte komma till stånd till följd av de oavlåtliga förflyttningarna. De intagna hann aldrig bli inpassade i en viss yrkesgren utan blev ofta hänvisade till handräckningsarbeten, vilket bl. a. försvårade ett rationellt och ekonomiskt utnyttjande av arbetsdriften. Dessutom ökade riskerna för skadliga kontakter mellan intagna. Slutligen blev kostnaderna för transporterna betydande.

Revisorerna ansåg därför att det var i hög grad angeläget att en ändring av förhållandena kom till stånd. I första hand borde man sträva efter att redan från början göra anstaltsplaceringen av de intagna definitiv för större delen av anstaltstiden. I andra hand borde man i möjlig mån inskränka förflyttningen av disciplinfall. Förutom att kostnadsbesparingar kunde vinnas härigenom kunde även vårdresultatet väntas bli förbättrat genom en mera kontinuerlig behandling. Till sist borde verkställighetsundersökningarna begränsas i vissa avseenden. I de fall där strafftiden genom avräkning blev mycket kort eller den intagne undergått rättspsykiatrisk undersökning framstod en verkställighetsundersökning som både meningslös och överflödig.

4.2.6 Riktlinjer för upprustning av anstalter och anstaltsbehandling

För att bemästra den svåra situationen inom fångvården vidtogs en rad olika åtgärder. Fångvårdsstyrelsen fick 1948 i uppdrag att skyndsamt vidta sådana organisatoriska åtgärder i verkställighetslagens anda som var möjliga. I väntan på att byggnadssvårigheterna skulle lätta vidtogs inom justitiedepartementet ett utredningsarbete som syftade till att planera och genomföra en nydaning av fångvårdens anstaltsorganisation.

Resultatet av utredningsarbetet inom departementet redovisades av departementschefen vid 1950 års riksdag i form av ett långtids- och ett korttidsprogram för det fortsatta reformarbetet. Den planlagda fångvårdsreformen skulle uppfylla tre huvudkrav. Den skulle ge de intagna en behandling som var inriktad på positiv social anpassning och som skulle tillgodose säkerhetskraven samtidigt som kostnaderna för byggnader, utrustning och personal hölls på en rimlig nivå. Denna reform kunde behöva

bli av samma omfattning som för hundra år sedan då cellfängelsesystemet infördes. Av praktiska och ekonomiska skäl måste reformen genomföras successivt och under en längre tidrymd. Innan de anstaltsorganisatoriska förändringarna vidtogs borde klientelets beskaffenhet klarläggas genom särskilda undersökningar. Omorganisationen borde ske i tre etapper. Första etappen avsåg behandlingen av de unga lagbrytarna. Andra etappen gällde det abnorma eller eljest svårskötta klientelets behandlingsfrågor, sjukvårdsfrågorna för fångvårdsanstalterna och de rättspsykiatriska undersökningarna av häktade. Den sista etappen avsåg anstaltsfrågorna för det klientel som inte krävde specialbehandling samt för de häktade.

Vid sidan av arbetet med denna nydaning på längre sikt, behövdes omedelbara åtgärder för att förbättra förhållandena på fångvårdsanstalterna inom ramen för tillgängliga resurser. Den pågående utbyggnaden av öppna kolonier och ändringen och upprustningen av äldre anstalter måste fortgå eftersom man hade att räkna med att de måste tas i anspråk under lång tid framåt. Personalen måste instrueras angående de moderna metoderna för fångbehandling. Vidare gällde det att återställa ordning och disciplin på anstalterna, skapa sysselsättningsmöjligheter och åstadkomma en differentiering av anstaltsklientelet. Nya rön under utredningsarbetet skulle kunna leda till en ändring av reglerna för verkställigheten. Riksdagen godkände dessa riktlinjer och angav att även utredningsarbetet borde ske i etapper.

4.2.7 Korttidsprogrammet och räjongplanen

Under de närmast följande åren genomfördes i snabb följd en rad reformer inom korttidsprogrammets ram. Fast utformade regler för det dagliga livet på anstalterna – det s. k. normaldagschemat – infördes för att förbättra disciplinen. I samma syfte inrättades särskilda isoleringsavdelningar på Långholmen samt på Härnösands- och Malmöanstalterna. Fritidsverksamheten utvidgades och de intagna gavs ökade möjligheter till kontakt med yttervärlden. Personalens rekrytering och utbildning förbättrades och särbehandling av det yngre fångvårdsklientelet infördes. En upprustning skedde av arbetsdriften. Vidare genomfördes en genomgripande administrativ omläggning som syftade till en bättre och effektivare behandling av de intagna. Riktlinjerna för denna omläggning drogs upp i två betänkanden, Räjongplan för fångvården (SOU 1952: 21) och Räjongplanens fullföljande (SOU 1955: 40).

Räjongplanen syftade bl. a. till att placeringsfrågor m. m. skulle handläggas av befattningshavare som hade personlig kontakt med de intagna och inte som dittills av fångvårdsstyrelsen, som vanligen avgjort dessa ärenden på enbart skriftligt material. Anstalterna skulle uppdelas i grupper – räjonger. Anstaltsgrupperna skulle inte vara större än att räjongledningen kunde ta individuell hänsyn till internerna när det gällde placering och behandling och inte mindre än att internerna kunde placeras på en lämplig anstalt och ges individuell sysselsättning. Varje anstaltsgrupp skulle utgöra en behandlingsenhet och vara försedd med öppna och slutna anstalter av olika storlek. En större och i vårdtekniskt hänseende särskilt välutrustad anstalt inom varje grupp skulle vara centralanstalt och vara försedd med psykiatrisk avdelning. Centralanstaltens chef skulle samtidigt vara räjongchef och den psykiatriska avdelningens chef skulle fungera även som rådgivande psykiater inom anstaltsgruppen, räjongpsykiater. Genom att vårdfrågorna decentraliserades till räjongledningen kunde man på grundval av en bättre kännedom om den intagnes personliga förhållanden ge honom mer adekvat behandling. Man skulle också få en begränsning av fångtransporterna eftersom de intagna i princip endast skulle förflyttas mellan anstalter inom gruppen. Som centralanstalter för normalklientelet skulle anstalterna Härnösand, Långholmen, Härlanda och Malmö fungera, eftersom dessa anstalter var utrustade med psykiatriska avdelningar. Därutöver skulle en specialräjong bildas av anstalter för förvarade, internerade och vissa

andra fall (sinnessjuka straffångar m. fl.) och en räjong av anstalter för ungdomsfängelseklientelet och unga fångar med tidsbestämda straff. Fångvårdsstyrelsen skulle hänvisa dömda på fri fot till viss räjong efter kyrkobokföringsort medan den som varit häktad skulle kvarstanna inom den räjong där häktet var beläget. Anstaltsplaceringen inom räjongen skulle beslutas av vederbörande räjongchef.

Vårdens individuella utformning skulle ankomma på räjongchefen och räjongpsykiatern. Den senare skulle lägga in sådana intagna på sin avdelning på centralanstalten som han ansåg ha behov av särskild psykiatrisk undersökning eller behandling. Intagen med en strafftid av sex månader eller mera skulle på centralanstalten genomgå en särskilt ingående undersökning avseende levnadsomständigheter samt kroppslig och psykisk status. Undersökningen skulle verkställas då han togs in i anstalten och under medverkan av räjongpsykiatern samt övrig till centralanstalten knuten expertis. Med ledning härav skulle räjongchefen besluta om den mer definitiva anstaltsplaceringen samt om hur vården skulle utformas. Fallet skulle likväl först ventileras inom ett vid anstalten för ändamålet särskilt inrättat organ, behandlingskollegiet, som var avsett att utgöra ett informellt diskussionsforum för aktuella behandlingsfrågor. Kollegiet skulle bestå av räjongchefen, räjongpsykiatern och vissa andra befattningshavare, däribland representanter för personal inom arbetsdrift och tillsynstjänst. Vid sidoanstalterna skulle finnas liknande kollegier även om behandlingsuppgifterna där av naturliga skäl blev mera begränsade. Föredragningen vid kollegiet skulle bygga på införskaffade uppgifter om den intagne och de upplysningar som muntligen lämnades av de olika deltagarna i kollegiet. En behandlingsjournal skulle läggas upp för varje intagen vari fortlöpande anteckningar skulle föras rörande hans förhållanden under strafftiden.

Den vårdadministrativa personalen vid centralanstalterna, förutom räjongchef och räjongpsykiater, skulle utgöras av en souschef samt en eller flera fångvårdsassistenter för de sociala undersökningar som var behövliga för att individualbehandlingen skulle kunna planeras effektivt. Socialkuratorer skulle finnas vid de större eller mera betydelsefulla anstalterna. Akademisk examen eller motsvarande utbildning skulle krävas för befattningshavarna inom denna tjänstegrupp.

Räjongplanen innefattade också en detaljerad plan för arbetsdriftens utbyggnad vid fångvårdens anstalter. En särskild befattningshavare vid varje räjong, räjongingenjören, skulle vid sidan av de egentliga verkstadsdriftsgöromålen även biträda i undersöknings- och behandlingsarbetet, framförallt i frågor rörande de intagnas arbetsplacering. Han skulle därför också delta vid överläggningarna i centralanstaltens kollegium.

Även det kamerala arbetet skulle organiseras räjongvis under ledning av en räjongkamrer.

Räjongplanereformen genomfördes för det ordinära anstaltsklientelet 1954 och för säkerhetsanstalts- och ungdomsklientelet 1956.

I samband med att brottsbalken trädde i kraft fördes skyddskonsulentdistrikten in under respektive geografiska räjong och räjongchefen övertog vissa uppgifter beträffande frivården som tidigare ålegat kriminalvårdsstyrelsen. Samtidigt skildes räjongchefen från uppgiften att vara styresman för centralanstalten. Denna uppgift övertogs av en kriminalvårdsinspektör. Fem tjänster som frivårdsinspektör inrättades.

Genom korttidsprogrammets successiva förverkligande förbättrades förhållandena på fångvårdsanstalterna och ordningen på anstalterna återställdes.

Räjongplanen och anstaltsbyggen i överensstämmelse med denna blev de instrument som skulle möjliggöra att verkställighetslagens intentioner kom till sin rätt. Det är därför av intresse att se vilka synpunkter som lades till grund för den nya anstaltsorganisationen. Detta framgår av direktiven till utredningarna härom, betänkanden, remissyttranden och riksdagsdebatter. Då klientelbeskaffenheten är av väsentlig bety-

delse för behandlingsbehovet och därmed för anstalternas utformning behandlas i följande avsnitt de olika klientelgrupperna jämte därtill hörande anstaltsorganisation i den ordning som angavs i 1950 års långtidsprogram.

4.2.8 Behandlingen av det unga klientelet

Ungdomsfängelse enligt lagen därom den 15 juni 1935 var avsett att vara en reaktionsform utan särskilt starka repressiva inslag för ungdomar mellan 18 och 21 år som begått inte alltför grova brott och som var mottagliga för en resocialiserande fostran och utbildning. I förarbetena till lagen framhölls med skärpa vikten av att abnorma element hölls borta från ungdomsanstalterna. Anstaltstiden skulle inom en given ram, 1–4 år, vara obestämd. Det ålåg ett särskilt organ – ungdomsfängelsenämnden – att från fall till fall bestämma anstaltstidens längd och att ha överinseende över elevernas eftervård under en tillsynstid. Anstaltsbehandlingen reglerades genom en särskild stadga som gav möjlighet att ge eleverna en avsevärt friare ställning och större förmåner än det övriga fångvårdsklientelet. Denna skillnad minskades likväl i hög grad med 1945 års verkställighetslag som medförde att en hel del av de lättnader i behandlingen som tidigare enbart gällt ungdomsanstalternas elever utsträcktes till att gälla hela fångvårdsklientelet. Det psykiska tryck som den obestämda anstaltstiden innebar kompenserades alltså inte längre av lättnader i behandlingen jämfört med andra grupper. Klientelutvecklingen kom, som förut antytts, att bli en annan än den tänkta. Domstolarna hade i stor utsträckning tillgripit ungdomsfängelse även för unga brottslingar som var psykiskt efterblivna eller visade psykopatiska drag eftersom man ansåg att dessa kategorier hade särskilt stort behov av specialbehandling. Denna praxis godkändes av både högsta domstolen och riksdagen. Förskjutningen mot ett mera svårbehandlat klientel accentuerades i mitten av 1940-talet, då domstolarna visade en benägenhet att överflytta ett utpräglat svårbehandlat klientel från ungdomsvårdsskolorna till ungdomsanstalterna. På grund härav kom ungdomsanstalternas klientel att i stor utsträckning bestå av kriminellt avancerad, ofta psykiskt störd ungdom. Under åren 1947–48 började en allmänt tilltagande oro på anstalterna som kulminerade i rymningar och i svårartade uppträden på de slutna anstalterna.

Som ett led i behandlingsarbetet och för att ge eleverna möjlighet att besöka närstående samt för att förebygga rymningar och minska spänningarna och oron på anstalterna infördes 1949 kvartalspermissioner, som omfattade fyra dagar jämte restid. Försök gjordes också med gruppterapi på Skenäsanstalten, som under senare hälften av 1940-talet rustats upp både i personellt och materiellt avseende. Dessa experiment slog visserligen väl ut men kunde inte påverka läget i stort.

Vid denna tid var ungdomsbehandlingen inom fångvården fördelad på dels tre cellfängelser – Nyköping, som var mottagningsanstalt med 25 platser, samt Uppsala och Ystad, som var specialanstalter med respektive 45 och 40 platser – dels den öppna huvudanstalten Skenäs med 90 platser. Summan egentliga anstaltsplatser utgjorde alltså 200. Därtill kom ett mindre antal koloniplatser.

År 1949 uppdrog Kungl. Maj:t åt fångvårdsstyrelsen att med förstärkning av vissa tillkallade experter verkställa en utredning med uppdrag att planera en ny form av anstaltsbehandling för särskilt svårbehandlade ungdomsfängelseelever. Hit räknades rymmare och elever som i övrigt revolterade mot disciplinen på anstalt samt de psykiskt abnorma som behövde någon form av specialvård. Av utredningens direktiv framgår att den nya anstalten skulle ge betryggande möjligheter att isolera oroliga element och förhindra rymningar samtidigt som den skulle i möjlig mån fostra de intagna till livsdugliga och laglydiga samhällsmedborgare. För att kunna tillgodose dessa motstridiga synpunkter borde en långt gående differentiering inom anstalten genomföras.

För att kunna bedöma behandlingsbeho-

vet inom ungdomsfängelset lät utredningen utföra två klientelundersökningar. Dessa visade att klientelet begåvningsmässigt hade förutsättningar att tillgodogöra sig en vanlig yrkesutbildning men att de karaktärsmässiga bristerna var av så allvarlig art att de starkt försvårade en anpassning till arbete och laglydnad.

Eftersom utbildningen skulle – liksom tidigare – vara en huvuduppgift för ungdomsfängelset gällde det att tillämpa en speciell metodik vid undervisningen av detta störda klientel och samtidigt sätta in medicinsk och psykologisk behandling där sådan var behövlig. Behandlingen måste göras individuell och klientelet måste därför kunna differentieras efter behandlingsbehoven på anstalter och anstaltsavdelningar av olika typ.

Av de 200 elever som genomsnittligt vistades på ungdomsanstalter beräknade utredningen att 60–70 elever behövde en specialbehandling av medicinsk-psykologisk art under sådana yttre förhållanden att även säkerhetssynpunkterna kunde tillgodoses.

Denna specialanstalt skulle ingå i ett system med en mottagningsanstalt och ett antal små anstaltsavdelningar av kolonityp. Samtliga anstalter skulle förläggas inom ett relativt begränsat avstånd från mottagningsanstalten för att alla anstalterna skulle kunna dra nytta av tillgänglig vårdexpertis utan att alltför stora transportkostnader skulle behöva uppstå. Utredningen föreslog vidare att den föreslagna specialanstalten (Roxtuna) skulle utrustas med en psykiater som anstaltschef och att denne vid sin sida skulle ha ett behandlingsteam som bestod av en förste läkare med psykiatrisk utbildning, en psykolog, en socialpsykologiskt utbildad assistent och en översköterska. Anstaltschefen och behandlingsteamet skulle även kunna utnyttjas vid de övriga ungdomsanstalterna. Specialanstalten skulle utrustas på sådant sätt att den föreslagna specialterapien kunde genomföras.

Själva anstaltsbehandlingen skulle bygga på den lilla gruppens princip, vilket innebar att en liten sammanhållen elevgrupp erhöll en individualiserad behandling av läkepedagogisk karaktär. Klientelet skulle fördelas i grupper om högst nio elever och varje grupp förläggas i var sitt hus med olika grad av säkerhet. Vissa skulle utformas som isoleringsavdelningar, andra som halvöppna och en avdelning som en helöppen paviljong. Därtill skulle finnas en mottagningsavdelning och en sjukavdelning. Totala antalet platser beräknades till 65 bortsett från sjukavdelningen. Personalen skulle vara avdelningsbunden för att möjliggöra en personligare kontakt mellan vårdare och elev. Utredningen påpekade att yrkesutbildningen inte borde läggas upp efter ett schematiskt skolmönster utan bedrivas i form av en terapiliknande, individuellt avpassad upplärning kombinerad med en arbetstillvänjning som kunde väcka arbets- och skaparglädje. Upplärningen skulle byggas på medverkan och växande intresse från elevernas sida under ledning av en pedagogiskt skicklig yrkeslärare. Då vårdtiden på anstalten var för kort för att medge en fullständig yrkesutbildning borde denna läggas upp på ett sådant sätt att den kunde fullföljas efter anstaltstiden genom utbildning i yrkesskola eller hos arbetsgivare.

Även fritiden skulle göras stimulerande för eleven genom personliga kontakter med intresserade utomstående och genom att eleven uppmuntrades att delta i studiecirklar och andra aktiverande fritidssysselsättningar.

Det av utredningen framlagda förslaget till specialanstalt byggde på erfarenheter av liknande moderna ungdomsanstalter i utlandet och av ungdomsvårdsskolor i Sverige. Avsikten var att Roxtuna och den öppna Skenäsanstalten skulle ta hand om praktiskt taget hela ungdomsfängelseklientelet. Anstalterna skulle komplettera och stödja varandra genom att klientelet efter behov kunde behandlas antingen på den helt öppna Skenäsanstalten eller på specialanstalten Roxtuna. Ett gott vårdresultat på den ena anstalten skulle underlätta vårdarbetet på den andra.

Riksdagen som ansåg att en nyorientering av behandlingstekniken borde komma till stånd, tillstyrkte den föreslagna anstaltsbehandlingen som likväl borde omprövas ur

kostnadssynpunkt. I enlighet med departementschefens förslag beslöts att styresmannen – psykiatern samtidigt skulle fungera som rådgivande psykiater vid andra ungdomsanstalter. Tjänsten som förste läkare ställdes på framtiden.

Som tidigare nämnts togs Roxtuna i bruk år 1955.

I enlighet med utredningens förslag upprättades även två kolonier under 1950–52 i form av elevhem med 10–14 platser för att underlätta utslussning och arbetsplacering av ungdomsfängelseelever.

En ytterligare förbättring av vårdmöjligheterna ägde rum genom en till- och ombyggnad av Skenäsanstalten. En mindre, sluten avdelning som var avsedd för mottagningsfall uppfördes. De stora elevavdelningarna minskades för att man skulle kunna få till stånd smågruppsavdelningar med högst 12 i var grupp, verkstäderna utökades och en idrottshall uppfördes. Dessutom fick anstalten en ny öppen avdelning för 13 elever.

För ungdomar med tidsbestämt straff iordningställdes främst Västeråsanstalten, som utrustades som verkstadsskola för att möjliggöra yrkesutbildning av ungdomar under 22 år.

Från organisatorisk synpunkt uppstod under de närmast följande åren vissa svårigheter som främst hängde samman med att styresmännens funktioner mer och mer kom att förskjutas från ledningen av elevbehandlingen mot administrativa uppgifter. Dessa svårigheter blev särskilt påtagliga vid Roxtunaanstalten där anstaltschefen dessutom skulle tjänstgöra som anstalts- och räjongpsykiater. En omorganisation för att samordna resurserna inom vårdområdet blev därför inom kort ofrånkomlig och en sådan kom till stånd då ungdomsanstalterna 1956 sammanfördes inom ungdomsräjongen. I samband därmed beslöts en upprustning av vårdresurserna för Roxtunaanstalten genom att den förste läkartjänst som ingått i det ursprungliga förslaget inrättades. Tjänsten kom dock inte att tillsättas på många år i brist på sökande. I stället anställdes ytterligare en assistent. Anstalten kom inte att fungera i önskvärd utsträckning som den ursprungligen var tänkt. Orsaken härtill uppgavs bl. a. vara att anstalten till viss del togs i anspråk för elever som var så gravt psykiskt skadade att de inte kunde tillgodogöra sig den tillgängliga behandlingen.

Centralanstalt för den nybildade ungdomsräjongen blev Skenäsanstalten medan Uppsalaanstalten samma år – 1956 – övertog Nyköpingsanstaltens uppgift som mottagningsanstalt. År 1965 blev Uppsalaanstalten även centralanstalt i räjongen.

I samband med att räjongsystemet utsträcktes att gälla även för anstalter för det unga klientelet diskuterades behandlingsfrågorna beträffande de två klientelkategorier som skulle komma att sammanföras inom ungdomsräjongen, nämligen ungdomsfängelseklientelet respektive de straff- och fängelsefångar som vid verkställighetens början inte fyllt 22 år. Svårigheterna att inom en och samma räjong arbeta med två skilda klientel ansågs betydande. Båda kategorierna måste hållas åtskilda på olika anstalter och verkställigheten på de två slagen av anstalter hade i viss mån olika utformning. Man ansåg likväl att praktiska synpunkter talade för att räjongorganisationen skulle innefatta båda eftersom anstaltsgrupperna var för sig inte skulle kunna förfoga över ett tillräckligt antal vårdplatser för att kunna bära upp en räjongorganisation. En annan omständighet som talade för en gemensam räjong för båda grupperna ansåg man vara att det ofta var en tillfällighet om en ung lagöverträdare dömdes till ungdomsfängelse eller till tidsbestämt straff. Behandlingen av de unga straff- och fängelsefångarna borde därför göras så lik ungdomsfängelsebehandlingen som möjligt. Dessa strävanden skulle underlättas av en gemensam organisation.

Även inom denna räjong ledde den kraftiga klientelökningen till en besvärande knapphet på anstaltsplatser. Inom de geografiska räjongerna fanns det t. ex. den 1 februari 1958 närmare 300 ungdomar med tidsbestämda straff som inte kunde beredas plats inom ungdomsgruppen. De var utspridda på olika anstalter och uppblandade med äldre fångar. För att skapa nya platser

inom ungdomsräjongen beslöt 1958 års riksdag att överföra de nybyggda anstalterna i Hällby och Mariefred med totalt 180 platser till denna räjong trots att dessa anstalter uppförts för interneringsklientelets räkning. Även äldre anstalter överfördes. Klientelutvecklingen ledde så småningom till att ungdomar med tidsbestämda straff i stor utsträckning inte kunde beredas plats på ungdomsanstalterna utan måste placeras på anstalter för det ordinära klientelet. Anstalter inom ungdomsräjongen kom sålunda nästan uteslutande att tas i anspråk för de ungdomar som dömts till ungdomsfängelse.

4.2.9 Behandlingen av förvarade och internerade

Förvaring och internering var från början avsedda som skyddsåtgärder mot farliga återfallsförbrytare och farliga psykiskt abnorma förbrytare. Eftersom dessa grupper inte ansågs vara mottagliga för straffets tillrättaförande verkan gällde det för samhället att förvara dem mera varaktigt och under betryggande former. Därför fick tiden för omhändertagandet enligt 1927 års lagstiftning ingen – eller en mycket hög – övre gräns. Även minimitiden blev hög. 1937 års lag innebar en väsentlig nedsättning av både minimi- och maximitider. Den klientelökning som de nya bestämmelserna beräknades medföra föranledde att lagens ikraftträdande framflyttades till 1946 då två nya anstalter iordningställts för detta klientel. Tidigare hade nämligen fångvårdsanstalten i Norrköping varit den enda säkerhetsanstalten. Året före ikraftträdandet vidtogs vissa ändringar i den ursprungliga lagtexten, vilka fick betydelsefulla konsekvenser för klientelets beskaffenhet och storlek. De väsentligaste ändringarna var att maximitiden för vissa förvarade sänktes och att tillräknelighetsbestämmelserna ändrades.

Följden av dessa lagändringar blev en kraftig stegring av antalet nyintagningar för förvaring och beläggningen på anstalterna steg från ca 100 år 1940 till drygt 400 år 1952. Interneringsfallen nedgick däremot under samma tid från 30 till 4. Då inga nya anstaltsplatser tillkom efter 1940 måste en del äldre anstalter successivt tas i bruk. Den 1 januari 1953 användes för detta klientel utom Hall och Norrköping även anstalterna i Kalmar, Karlstad och Västervik samt tre nya kolonier.

Säkerhetsanstaltsutredningen fick 1952 i uppdrag att utreda omorganisationen av abnormklientelets behandling.

Även beträffande det här aktuella klientelet utfördes en undersökning med syfte att klarlägga vilka behandlingsbehov som förelåg. Antalet interner som gjort sig skyldiga till stöld antingen enbart eller i förening med annan brottslighet uppgick till 80 procent av hela antalet interner. Samtliga 433 undersökta hade alla så när som två tidigare varit föremål för samhällsåtgärder av olika slag. Samtliga hade gått igenom rättspsykiatrisk undersökning och praktiskt taget alla hade betecknats som kriminella psykopater. Den sociala miljön var genomgående dålig. Enligt de rättspsykiatriska utlåtandena hade 80 procent tidvis eller kroniskt missbrukat sprit. Många av dem begick aldrig brott i nyktert tillstånd.

Utredningen fann att anstaltsvårdens utformning inte motsvarade vårdbehoven. Klientelet var enligt undersökningen starkt alkoholiserat men adekvata behandlingsmöjligheter saknades. Detta var särskilt bekymmersamt eftersom klientelets alkoholvanor var det verkligt stora problemet när det gällde resocialiseringen. Dessutom saknades tillräckliga behandlingsmöjligheter för den fjärdedel av klientelet som led av sjukdomar och defekter av arbetshindrande art. Klientelets behov av arbetsträning kunde inte tillgodoses eftersom det rådde en besvärande arbetsbrist på vissa anstalter. Antalet psykiatrer, psykologer, kuratorer m. fl. var otillräckligt. Det saknades dessutom möjligheter att ge öppen vård i tillräcklig utsträckning.

Utredningen fann att en koncentration av klientelet till en enda anstalt – Hall – men uppdelad på ett flertal från varandra klart skilda avdelningar skulle vara att föredra ur flera synpunkter. Eftersom det gällde att skapa en medicinskt betonad behandling

för detta abnormklientel borde i främsta rummet hänsyn tas till de medicinska önskemålen om en tillräckligt talrik personalstat för allt som hade att göra med individual- och gruppterapi. Även utrymmen och utrustning för den medicinska behandlingen måste finnas. Utredningen ville inte förorda en uppdelning av klientelet på två eller flera anstalter eftersom staten av ekonomiska skäl inte kunde ge mer än en anstalt en dyrbar medicinsk utrustning. Ett förslag med mindre anstaltsanläggningar i närheten av den medicinska huvudanstalten förkastades även av ekonomiska skäl.

I fråga om sättet att inom vårdorganisationen åstadkomma bättre behandlingsresultat föreslog utredningen följande vägar. Vården borde erhålla en avgjort medicinsk inriktning. En förutsättning härför var – det underströks med skärpa – att organisationen fick tillgång till ett tillräckligt antal läkare, psykologer och socialarbetare. Internerna måste få arbeta i en välordnad arbetsdrift som i görligaste mån skulle efterlikna motsvarande tillverkningsförhållanden i den fria marknaden. Anstaltsbehandlingen skulle differentieras bättre efter vårdbehoven. Det måste sålunda finnas fast avdelning för de farligaste intagna, slutna avdelningar för de övriga som behövde noggrann tillsyn och öppna avdelningar för de pålitligaste. Ordentliga sjukvårdsresurser måste också finnas. Vidare måste öppenvården förbättras genom familjevård och vård i inackorderingshem. Vårdledningen borde göras fastare och samspelet mellan anstaltsvård och öppenvård smidigare.

Utredningens förslag möttes av stark kritik. Betänkligheterna var särskilt starka mot att till en enda anstalt sammanföra ett så stort antal brottslingar som föreslagits. Man pekade på storanstaltens alla nackdelar ur behandlingssynpunkt och menade att dessa vägde tyngre än de ekonomiska fördelarna av en koncentration. Det hävdades även från psykiatriskt håll att de föreslagna medicinskt inriktade behandlingsmetoderna byggde på en viss övertro till psykiatriens resurser eftersom en stor del av klientelet erfarenhetsmässigt inte var tillgängligt för behandling. Åtskilliga av klientelet hade i den dåvarande organisationen varit föremål för medicinsk behandling utan att bli mindre recidivbenägna. Dessutom ansågs förslaget till personalorganisation med bl. a. sju läkare orealistiskt med tanke på den rådande läkarbristen.

Departementschefen, som ansåg att behovet av differentiering bättre kunde tillgodoses genom flera smärre anstalter, förordade en mera begränsad utbyggnad av Hallanstalten. Med ledning av erfarenheterna av denna utbyggnad skulle man vid senare tidpunkt lättare kunna bedöma hur långt utbyggnaden av anstalten kunde drivas.

Sedan förslaget om att på samma plats omhänderta praktiskt taget hela förvaringsklientelet avvisats gjordes ett nytt förslag som innebar att klientelet skulle delas upp på tre anstalter, dels ett utbyggt Hall för 250 intagna och dels två sidoanstalter av sluten typ i Mariefred och Hällby, för vardera 90 intagna. Härtill skulle komma kolonier. Förslaget godkändes av statsmakterna. Vid planläggningen av de båda slutna sidoanstalterna som skulle vara helt lika utgick man från den lilla gruppens princip. På ett relativt stort område som var omgivet av en femmetersmur skulle ligga fyra bostadspaviljoner, en stor verkstadsbyggnad och administrationshus med mottagnings-, sjuk- och isoleringsplatser. Varje paviljong var avsedd för 20 intagna som i paviljongen delades upp i grupper på 10. Utanför muren skulle en öppen avdelning med 10 platser byggas för intagna som hade frigångsarbete. Sidoanstalterna som saknade behandlingsresurser skulle kunna repliera på centralanstalten vid behov av specialistvård av olika slag. Den föreslagna anstaltsorganisationen blev endast delvis förverkligad oaktat platserna inom säkerhetsräjongen var utnyttjade till bristningsgränsen och drygt 50 förvarade var provisoriskt placerade på anstalter för ordinärt klientel. Klientelsituationen på ungdomssidan var nämligen så pressad att de nytillkomna anstalterna togs i anspråk för ungdomsklientelet. 1962 tillkom 72 slutna platser vid Hall och 1968

togs den planerade administrationsbyggnaden som bl. a. innehöll medicinsk avdelning, läkarrum m. m. i bruk. Antalet tjänster – bl. a. flera läkar- och psykologtjänster – som begärdes i samband härmed skars ned så hårt att den särskilda behandlingsavdelningen endast kunde utnyttjas i ringa grad.

4.2.10 Behandlingen av straff- och fängelsefångar

Som tidigare nämnts fortsatte fångantalet att stiga under 1940-talet utan att en motsvarande utbyggnad av antalet platser för straff- och fängelsefångar kom till stånd. Detta medförde att överbeläggningen på antalterna inom kort blev krisartad. För att tillgodose behovet av platser på sluten anstalt måste hela det gamla förslitna anstaltsbeståndet, som till stor del varit avsett att avvecklas, istället utnyttjas till bristningsgränsen. Det av organisationsnämnden 1948 beräknade platsantalet vid normalbeläggning ökades 1951 genom att man tog i anspråk tidigare stängda eller inte utnyttjade utrymmen på anstalterna. Detta gällde främst centralanstalterna. Långholmens 325 platser ökades sålunda till 609, Härnösandsanstaltens 115 platser till 207 och Härlandaanstaltens 100 platser till 231.

Ännu 1954 – sju år efter verkställighetslagens ikraftträdande – hade inte några nybyggda slutna anstaltsplatser tillförts anstaltsorganisationen. Antalet öppna anstaltsplatser hade däremot stadigt ökat under denna period genom utbyggnad av kolonier och innefattade 780 platser år 1954. Även om utbyggnaden av den öppna anstaltsorganisationen i någon mån motverkade överbeläggningen på de slutna anstalterna fortfor likväl överbeläggningen på dessa anstalter att vara ett stort problem även under 1953, 1954 och första halvåret 1955 trots att viss stabilisering av fångantalet inträffade under dessa år. För att råda bot på överbeläggningen försöktes olika anordningar av mera provisorisk art. Bl. a. anordnades ett antal öppna förläggningar av den typ som strafflagberedningen föreslagit.

Beläggningssituationen förvärrades under andra halvåret 1955, då en oväntad stegring av antalet intagna inträffade. Det omedelbara behovet av ytterligare anstaltsplatser beräknades till 300 och efter snabbutredning lades en proposition fram på våren 1956 med alternativa förslag till nya anstalter. Samtidigt fick fångvårdsbyggnadsutredningen i uppdrag att lägga fram förslag till lokalisering samt anskaffning och utrustning av förläggningar för det beräknade behovet av platser. Riksdagen beslöt samma år att anstalter skulle upprättas för angivet antal intagna med uppgift att avlasta Härlandaanstalten, som var överbelagd bl. a. med ett stort antal häktade. De nya anstalterna skulle i första hand byggas i Tidaholm och i göteborgstrakten (Skogome), den sistnämnda som ursprungligen varit avsedd att ersätta Härlandaanstalten som centralanstalt togs i bruk för häktade. Ett förslag att samtidigt bygga en tvillinganstalt till Tidaholmsanstalten i Norrtälje bifölls senare samma år.

Försöken att anskaffa ersättningsanstalter för Långholmen, landets största fångvårdsanstalt, har en lång historia. Redan i början av 1920-talet framfördes förslag att anstalten skulle läggas ned på grund av de primitiva sanitära förhållandena. Strafflagberedningen föreslog 1944 att den skulle ersättas med en ny anstalt för 325 fångar. Detta förslag upptogs i fångvårdsstyrelsens anstaltsutredning 1946. Styrelsen föreslog dock att Långholmen skulle behållas men med starkt reducerad beläggning under en övergångstid tills den nya anstalten färdigställts. Sakrevisionen föreslog en beläggning av 265 och organisationsnämnden en beläggning av 325 intagna. År 1948 ingicks ett avtal mellan Stockholms stad och Kronan att anstalten, såvida inte särskilda skäl förelåg, skulle vara utrymd den 1 juni 1955. Klientelutvecklingen blev likväl sådan att undantagsklausulen blev tillämplig. Under tiden mellan 1948 och 1955 ökade nämligen antalet intagna så mycket att det nytillkomna klientelet motsvarade nästan två anstalter av Långholmens storlek. Trångboddheten och de bristfälliga sanitära anordningarna gjorde att förhållandena på anstalten blev allt

5—014378

sämre. Vid 1956 års riksdag fattades principbeslut om att ersättningsanstalter för Långholmen skulle uppföras i Österåker och Kumla med en centralanstalt på vardera platsen. Dessutom skulle ett allmänt häkte och en rättspsykiatrisk klinik uppföras i Stockholm.

Uppförandet av större anstalter handhades av fångvårdens byggnadskommitté, som är ett parlamentariskt förankrat organ med representanter från byggnadsstyrelsen, statskontoret, kriminalvårdsstyrelsen, socialstyrelsen och personalorganisationerna. Kommittén, som i juli 1956 avgivit betänkande angående anstalterna i Tidaholm, Norrtälje och Skogome, lade på hösten 1956 fram ett principprogram för nya centralanstalter i Österåker och Kumla. Huvudtanken var att vardera anstalten skulle utformas efter i stort sett samma principer som Hallanstalten och dess sidoanstalter samt anstalterna i Tidaholm och Norrtälje. Dessa principer innebar att anstalten skulle innanför murarna ha en stor friluftsyta och att klientelet skulle uppdelas på ett flertal byggnader. Utöver dessa principer tillkom andra som var speciella för en centralanstalt. Anstalten skulle byggas på ett sätt som gav högsta grad av säkerhet. Samtidigt skulle likväl en modern arbetsdrift läggas upp efter fabrikmässiga linjer och en differentiering av klientelet kunna ske i hanterliga grupper. Dessutom skulle anstalten utrustas med sådana behandlingsmässiga och tekniska resurser som behövdes vid en modern centralanstalt. Säkerhetssynpunkterna skulle tillgodoses bl. a. genom televisionsbevakning och genom en fem meter hög betongmur runt om anstalten. Kommittén föreslog att anstalten i Österåker skulle byggas för 400 intagna och anstalten i Kumla för 270 intagna. Kommitténs förslag kritiserades vid remissbehandlingen av fångvårdsstyrelsen som ansåg att platsantalet var alltför högt och av byggnadsstyrelsen som med tanke på den allmänna bristen på anstaltsplatser förordade en ökning av platsantalet på Kumlaanstalten till 400 platser.

Från hösten 1957 och under större delen av 1958 hade en tydlig avmattning i stegringen av antalet intagna märkts. Den stegring av antalet intagna som tidigare skett under en följd av år hade i huvudsak berott på att de ådömda strafftiderna blivit längre. Detta hängde i sin tur samman med att recidivisternas antal ökats. Någon ökning av det totala antalet nyintagna hade inte kunnat konstateras. Från våren 1959 inträdde så den förändringen att antalet nyintagningar visade en stigande tendens, som var påtaglig i fråga om det yngre klientelet. Fångvårdsstyrelsen beräknade platsbehovet till 800 platser utöver de 5 000 som vid denna tid fanns tillgängliga.

Den kraftiga stegringen i fångantalet och de höga kostnaderna för de redan beslutade anstaltsbyggena ledde till att den 1958 tillsatta besparingsutredningen kraftigt underströk att det var angeläget att man försökte förbilliga både anläggning och drift av anstalterna i den mån det kunde ske utan väsentliga olägenheter ur fångvårdssynpunkt. Utredningen uttalade sig för att man borde överväga att övergå till större anstaltsenheter och att i större utsträckning använda den billigare öppna vården. På uppdrag av Kungl. Maj:t utarbetade byggnadskommittén ett betänkande om fångvårdsanstalters optimala storlek (SOU 1959: 6), vilket innefattade en redogörelse för utförda undersökningar om byggnads- och driftkostnader vid fångvårdsanstalter av olika storlek.

I detta betänkande framlade kommittén vissa principer för hur en anstalt skulle vara beskaffad för att samtidigt tillgodose säkerhets-, kostnads- och behandlingskraven.

1. De intagna borde fördelas i mindre grupper.

2. Anstalten borde ha tillfredsställande rörelseyta innanför mur.

3. De intagna borde sysselsättas i intensivt och modernt utformat arbete.

4. Säkerhetskraven borde tillgodoses såväl i anstaltens byggnadstekniska utformning som i den bevakningstekniska utrustningen och personalstaten.

De intagna skulle förläggas i envåningsbyggnader med 2 × 20 platser i varje som kunde ha formen av två längor, vardera med 20 platser. Genom detta paviljongsystem

kunde man tillämpa den lilla gruppens princip som visat sig värdefull i vårdarbetet. Även om anläggningskostnaderna skulle kunna nedbringas genom två- eller flervåningsförläggningar ansåg sig kommittén inte kunna godta en sådan anstaltsplan, eftersom olägenheterna ur vårdsynpunkt var uppenbara.

Kommittén, som gjort en kostnadsjämförelse mellan anstalter av olika storlek genom vilken kommittén kommit fram till att de stora anstalterna var avsevärt mera ekonomiska än de små, gjorde även en jämförelse ur vårdsynpunkt mellan stora och små anstalter. Den största fördelen med den lilla anstalten var enligt kommitténs mening att den lilla gruppens princip blev gällande för hela anstalten. De intagna och personalen lärde känna varandra och anstaltschefen kunde ägna tid åt varje intagen. En nackdel var att specialister av olika slag inte kunde inrymmas i personaluppsättningen och att den intagne måste flyttas till annan anstalt om han skulle få annat arbete eller särskild behandling. En transport till annan anstalt var alltid dyrbar och ofta olämplig ur vårdsynpunkt. Den största nackdelen med storanstalten ansågs allmänt vara den negativa påverkan de intagna emellan. Kommittén betonade att en sådan påverkan kunde undvikas genom en genomförd differentiering av klientelet på olika förläggningsavdelningar. Att den intagne i arbetsdriften träffade intagna från andra förläggningsavdelningar ansåg kommittén ha liten betydelse ur differentieringssynpunkt. En effektiv arbetsdrift med god arbetsledning – liksom en väl organiserad fritidssysselsättning med gemensamma aktiviteter av olika slag – neutraliserade det negativa inslaget i kontakterna mellan de intagna. För övrigt var det av väsentlig betydelse att de intagna inte behövde nötas mot samma individer i bostadsavdelningen, i arbete och under fritidssysselsättningen. För att främja ett personligt förhållande mellan tillsynspersonal och intagna skulle denna personal göras avdelningsbunden. Den närmare personliga kontakten med anstaltschefen skulle vid storanstalten ersättas av kontakter mellan avdelningschef och intagen. I en storanstalt kunde specialister av olika slag ingå i personaluppsättningen och möjliggöra en mångsidig vård. Kommittén sammanfattade sina synpunkter med att säga att några avgörande skäl ur vårdsynpunkt inte kunde andragas mot att för ordinärt klientel anordna färre stora i stället för flera små fångvårdsanstalter och därigenom tillvarata de betydande ekonomiska fördelar som detta innebar. Slutsatsen blev att förnyelsen av det gamla anstaltsbeståndet borde ske genom tillbyggnad av de nya anstalter som uppförts eller planerades. Även vid nybyggnader av öppna anstalter borde man ta sikte på något större anstalter än tidigare.

Betänkandet blev föremål för stark kritik från de flesta av de remissinstanser som företrädde vårdsynpunkterna.

En styresman vid en ungdomsanstalt anmärkte att kommittén i sin utredning inte tagit hänsyn till den huvudlinje i modern svensk fångvård som innebar att en upprustning främst skulle sikta på ökad effektivitet i det individuellt inriktade vårdarbetet. Utredningen hade främst tagit hänsyn till ekonomiska synpunkter och säkerhetssynpunkter medan vårdsynpunkten blivit otillräckligt beaktad. Huvudsaken kunde ju inte vara att få billiga fängelser utan att få ur social synpunkt effektiva fängelser.

Kritiken kunde inte hindra att programmet för de båda centralanstalterna utformades med 450, senare minskat till 435, platser var. Vid riksdagsbehandlingen 1960 skar man i avsevärd grad ned den personaluppsättning som ursprungligen planerats.

1960 års riksdag godkände även vissa andra byggnadsåtgärder för en snabb ökning av antalet anstaltsplatser. I byggnadsprogrammet ingick viss utbyggnad av anstalterna i Helsingborg, Norrtälje och Tidaholm.

4.2.11 Behandlingen på de öppna anstalterna

Öppen anstaltsvård förekom visserligen redan före verkställighetslagens tid men i tämligen ringa utsträckning. I enlighet med strafflagberedningens intentioner utökades antalet öppna anstalter efter lagens ikraft-

trädande. Det var främst lantgårdar, tidigare vårdhem, nedlagda skolor o. d. som efter viss upprustning togs i bruk som kolonier. Under 1950-talets första hälft togs – som tidigare nämnts – även enklare baracker i anspråk som förläggningar.

Fångvårdsbyggnadsutredningen var kritisk mot det rådande systemet för den öppna anstaltsvården och uttalade sig 1956 för en omprövning av principerna härför. Utredningen framhöll att den kraftiga ökning av anstalter av öppen typ som skett varit en följd av ekonomiska i lika hög grad som av vårdmässiga överväganden. En öppen anstalt blev alltid billigare både i anläggning och i drift än en sluten. Om man tog för stor hänsyn till de ekonomiska synpunkterna riskerade man likväl att åsidosätta berättigade krav på bevakning, förläggning, sysselsättning och allmän trivsel. För att säkra en god personalrekrytering borde de öppna anstalterna förläggas nära lämpliga tätorter med goda kommunikationer. Särskilt anstalterna för långtidsklientel borde utformas så att den intagne ansåg det vara en förmån att förflyttas till en sådan anstalt. En standardökning skulle bl. a. innebära att man utrustade dessa anstalter med individuella rum, att fritidsverksamheten byggdes ut och att arbetsdriften differentierades i större utsträckning. De kostnadsökningar som blev följden härav måste enligt utredningens mening neutraliseras genom en ökning av beläggningstalet på varje öppen anläggning. Ett första steg hade tagits några år tidigare då man infört 50-mannakolonier.

Den kraftiga klientelökningen mot slutet av 1950-talet aktualiserade på nytt utredningens förslag om större öppna anstalter och riksdagen beslöt 1961 och 1962 att uppföra två öppna 120-mannaanstalter i Tillberga och Skänninge. Även ytterligare anslag till utbyggnad av det moderna öppna anstaltsbeståndet beviljades under 1960-talet. En tredje anstalt av Tillbergatyp är f. n. under byggnad i Torpshammar utanför Sundsvall. Genom att en rad nya småanstalter uppfördes under 1960-talet kom det öppna anstaltsbeståndet att i stor utsträckning förändras till snygga och trivsamma förläggningar med enkelrum och med en även i övrigt god standard.

4.2.12 Anstaltsplatser och beläggning

Vid mitten av 1950-talet började resultat av byggnadsprogrammen visa sig. Roxtuna togs i bruk 1955 som specialanstalt för svårbehandlat ungdomsklientel. Hallanstalten byggdes ut i olika omgångar till ett Storhall med 420 platser och färdigställdes slutgiltigt 1968. Lärbroanstalten och första etappen av Skogomeanstalten togs i bruk 1957, anstalterna i Mariefred, Hällby och Tidaholm 1958 samt anstalterna i Norrtälje och Ulriksfors 1959. Ombyggnaden av Hinseberg var avslutad 1960. Därefter kom anstalterna i Tillberga 1963, i Kumla 1964–1965, i Skänninge 1967 och första etappen av anstalten i Österåker 1969. I samband med brottsbalkens ikraftträdande 1965 togs fyra skyddstillsynsanstalter i bruk. 1966–1967 togs de nybyggda öppna anstalterna Djupvik, Valla och Majorshagen i bruk samt Studiegården i Uppsala.

En ytterligare utökning av anstaltsbeståndet blev en följd av att kriminalvårdsstyrelsen den 1 januari 1965 övertog förvaltningen av de allmänna häktena och de arrestlokaler som är anordnade i anslutning till dem. Flera allmänna häkten har därefter tillkommit. Utbyggnaden av häktesorganisationen har inneburit en avlastning av de slutna anstalterna i den mån de tidigare häktesplatserna på anstalterna kunde användas för övriga intagna.

Under andra hälften av 1950-talet och under hela 1960-talet skedde alltså en betydande upprustning av anstaltsorganisationen. Den klientelökning som inträdde under 1955 fortsatte så gott som oavbrutet fram till 1964, då medelbeläggningen uppgick till 5 460 personer. 1965 minskade motsvarande siffra till 5 044. Därefter har en långsam stegring skett som nådde sin kulmen 1969 med 5 181 personer. – Under 1970 har den uppåtgående tendensen vänt och antalet intagna har varit lägre än under motsvarande tid 1969.

En jämförelse mellan antalet anstaltsplat-

ser och antalet intagna ger inte någon helt rättvisande bild av beläggningssituationen. Den uppräkning av antalet platser vid vissa slutna anstalter med 41 procent som skedde 1951 innebar ett provisorium för att möta en opåräknad ökning av platsbehovet. En bedömning av beläggningssituationen på de slutna anstalterna kan bäst göras genom att beläggningssiffrorna på de äldre centralanstalterna studeras med utgångspunkt från organisationsnämndens siffror från 1949. I fråga om de öppna anstalterna får man komma ihåg att, samtidigt som moderna öppna anstalter tillkommit har äldre förslitna kolonier lagts ned. Detta har inte inneburit någon ökning av antalet platser men däremot en förbättring av kvalitén och därigenom en högre standard ur vårdsynpunkt.

Sammanfattningsvis kan konstateras att antalet moderna slutna anstaltsplatser ännu vid 1970-talets ingång är otillräckligt, vilket haft till följd att många av de anstalter som strafflagberedningen utdömde fortfarande är i bruk och i viss utsträckning överbelagda.

Nedgången i beläggningen på anstalterna år 1965 och den stabilisering som under de närmast följande åren ägde rum bör ses mot bakgrunden av att brottsbalken trädde i kraft den 1 januari 1965. Genom brottsbalken vidtogs vissa betydelsefulla förändringar i påföljdssystemet som torde ha inverkat på anstaltsbeläggningen. Vid valet mellan anstaltsvård och frivård ger brottsbalken visst företräde åt frivården. Det tidigare institutet villkorlig dom har ersatts med de fristående påföljderna villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till vård enligt någon av de sociala vårdlagarna. Dessa påföljder har ett vidsträcktare användningsområde än den tidigare villkorliga domen. Det nya institutet villkorlig dom innebär en villkorlig påföljdseftergift. Skyddstillsyn är avsedd att vara en behandling i frihet och kan användas även där prognosen ej är god. I vissa fall kan skyddstillsyn kombineras med behandling på anstalt under en tid av en till två månader. Genom brottsbalken ändrades även reglerna för villkorlig frigivning. Ytterligare ändring vidtogs med verkan från den 1 januari 1966 inom ramen för det nordiska samarbete som bl. a. 1963 lett till lagen om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m. m. Villkorlig frigivning kan numera ske redan när halva den ådömda strafftiden gått till ända om särskilda skäl föreligger. Det skall endast undantagsvis få förekomma att en intagen inte blir villkorligt frigiven före strafftidens utgång. Nordiska straffrättskommittén har fått i uppdrag att utreda frågan om vidgad användning av villkorlig frigivning efter halva strafftiden. Ungdomar mellan 15 och 18 år skall enligt brottsbalken i princip vårdas i barnavårdens regi och inte i kriminalvårdens. Skyddstillsyn kan komma i fråga i de fall där sådan påföljd är lämpligare än vård enligt barnavårdslagen. Undantagsvis kan ungdomar i denna åldersgrupp dömas till fängelse. Beträffande unga som fyllt 18 men ej 21 år har domstolen i vissa fall möjlighet att besluta om överlämnande till vård enligt barnavårdslagen. Även skyddstillsyn med eller utan anstaltsbehandling kommer i fråga och till fängelse får dömas då frihetsberövande är påkallat av hänsyn till allmän laglydnad eller då fängelse eljest finnes lämpligare än annan påföljd. Användningsområdet för ungdomsfängelse, som tidigare uteslutande varit avsett för åldersgruppen 18 till 21 år, har vidgats till att kunna avse även den som ännu inte fyllt 18 år respektive den som fyllt 21 men inte 23 år.

4.2.13 Arbetsdriften

Ett av de stora problemen inom anstaltsvården har varit att bereda de intagna lämplig sysselsättning. Genom att pennsylvaniasystemet lades till grund för den svenska anstaltsorganisationen och straffverkställigheten hänvisades den intagne under cellfängelsesystemets tid till att utföra sitt arbete i cellen. Det arbete som kunde utföras i ett begränsat cellutrymme blev av mycket enkelt slag. Efter hand ökades dock möjligheterna till arbetsgemenskap och med 1945 års verkställighetslag avskaffades det

obligatoriska ensamstraffet. Allt arbete skulle därefter i princip utföras i gemensamhet. Anstalternas utformning var dock ett hinder för en mer rationell arbetsdrift. Flertalet av de gamla cellfängelserna hade mycket begränsade tomtutrymmen som gjorde det svårt att uppföra verkstäder av tillräcklig storlek. Under de närmaste åren efter lagens ikraftträdande måste därför en betydande del av klientelet sysselsättas med enkla arbeten i bostads- eller arbetsceller. Den kraftiga ökning av anstaltsklientelet som skedde i början av 1950-talet ledde dessutom till att det blev svårt att skaffa fram arbete till de intagna vilket tidvis förorsakade arbetsbrist på vissa anstalter.

Det stod redan vid ikraftträdandet av verkställighetslagen klart att det skulle vara svårt att skapa goda arbetsmöjligheter utan att anstaltsorganisationen förnyades. En sådan förnyelse krävde lång tid och dryga kostnader och man försökte därför i första hand att komma till rätta med svårigheterna genom att i möjlig mån ordna provisoriska verkstadslokaler på de slutna anstalterna och bygga ut en koloniverksamhet som tillhandahöll vägarbete och skogsavverkning. Med räjongplanen infördes även en bättre organisation när det gällde ledningen av anstalternas arbetsdrift.

Då de nya anstalterna skulle byggas fixerades för deras planläggning fyra huvudprinciper. En av dem gällde de intagnas arbete. Eftersom arbetet stod i centrum för alla människor i ett modernt samhälle ansåg man att arbetet på kriminalvårdens anstalter skulle vara ett verksamt medel för att föra den intagne tillbaka till en normal tillvaro. Arbetet under anstaltsvistelsen betraktades som ett viktigt kriminalpolitiskt instrument vilket borde utnyttjas effektivt. En förnuftig sysselsättning skulle kunna »starta eftervården vid intagningen» och därigenom förverkliga tanken att anstaltstid och eftervård skulle utgöra en helhet med det gemensamma syftet att återanpassa den dömde i samhället.

För att arbetet skulle kunna fylla sin uppgift att fostra den intagne skulle arbetsdriften göras modern och effektiv och kunna bereda varje intagen en tillfredsställande sysselsättning som var anpassad efter hans personliga förutsättningar. Den intagne skulle lära sig att arbeta omsorgsfullt, respektera bestämda arbetstider och vänja sig vid ett högt arbetstempo. Härigenom skulle han bli i stånd att anpassa sig till rytmen i det moderna arbetslivet. Han skulle dessutom bibringas en positiv inställning till arbetet och komma till insikt om att ett väl utfört arbete gav tillfredsställelse. Arbetet kunde därigenom bli ett instrument genom vilket den intagne kunde återknyta kontakten med samhället och medmänniskorna. Arbetsledningen skulle sträva efter att göra sysselsättningen lustbetonad och försöka skapa en anda av samhörighet och kamratskap på arbetsplatsen. Målet ansågs böra vara att söka åstadkomma sådana arbetsförhållanden att begreppet arbetsplikt förlorade sin aktualitet inom anstaltsvården.

Förverkligandet av detta program har visat sig vara förenat med åtskilliga praktiska och principiella problem.

I ett yttrande till justitieombudsmannen drog fångvårdsstyrelsen 1950 upp riktlinjerna för en önskad utveckling av arbetsdriften vid anstalterna. Utbyggnaden av Hallanstaltens verkstäder var ett steg mot en gemensam arbetsorganisation för flera slutna avdelningar. Trenden mot stordrift på arbetssidan fortsatte under de följande åren även om riktlinjerna kom att variera för centralanstalterna samt de slutna och öppna sidoanstalterna.

När det gällde sysselsättningen vid de slutna sidoanstalterna angav fångvårdens byggnadskommitté vissa riktlinjer vid planeringen av anstalterna i Tidaholm och Norrtälje. Kommittén gick emot ett tidigare förslag att inrätta en differentierad arbetsdrift med olika slags verkstäder vid anstalterna. Enligt kommitténs uppfattning borde arbetsdriften på var och en av anstalterna bygga på en ensartad industrigren. De båda anstalterna skulle bokstavligen byggas upp kring fabriker vilket – som kommittén påpekade – var en nyhet inom fångvården. Kommittén hade på grund härav

inhämtat yttrande i denna fråga av fångvårdsdirektörerna. Viss kritik hade därvid framkommit. Kritiken mot den föreslagna stordriften med över 100 man inom en ensartad produktion gällde framförallt att de intagna så mycket som möjligt borde sysselsättas i yrken som de tidigare bedrivit eller kom att bedriva efter frigivningen och att varje anstalt borde kunna erbjuda olika tunga och olika krävande arbetsgrenar. Kommittén fann likväl att räjongplanen gjorde det möjligt att differentiera sysselsättningen inom varje anstaltsgrupp på ett sådant sätt att man kunde tillgodose de anförda önskemålen. De fångar som kunde arbeta i fabriker skulle kunna få framtida nytta av att under anstaltstiden läras upp eller få vidmakthålla sin träning i ett fabriksarbete som var anpassat till industriens arbetssätt och krav på arbetsprestationer. Inom en relativt stor driftenhet kunde för övrigt arbetet uppdelas på ett större antal moment och därigenom organiseras så att även intagna med korta strafftider kunde läras upp snabbt och sysselsättas tämligen effektivt. En sådan arbetsdrift gav dessutom tillgång till ett antal arbeten av servicekaraktär och till åtskilliga kvalificerade arbeten och breddade därigenom underlaget för arbetsplaceringen av de intagna. Ur driftekonomisk synpunkt var dessutom en större anläggning fördelaktigare än en mindre vilket skulle kunna möjliggöra en uppjustering av fångarnas arbetspremier.

Som komplement till fabriksdriften skulle vardera anstalten få en verkstad för lättare arbete avsedd för sådana intagna som av olika anledningar inte kunde sysselsättas i den större fabriken. Därutöver skulle de intagna som vistades på mottagningsavdelningen ha tillgång till terapiarbete.

När det gällde sysselsättningen vid en centralanstalt angav kommittén att denna borde vara så variationsrik som möjligt eftersom kommittén utgick från att en sådan anstalt skulle komma att hysa ett mycket heterogent klientel både vad gällde arbetsduglighet, arbetsvillighet, intressen och arbetsinriktning. För klientelet på den ena specialavdelningen skulle det finnas en differentierad arbetsterapi medan klientelet på den andra specialavdelningen skulle hänvisas till ett relativt okomplicerat industriarbete vilket enligt kommitténs mening var den sysselsättning som bäst lämpade sig för flertalet intagna. När det gällde sysselsättningen av de intagna på de allmänna avdelningarna ansåg kommittén att tyngdpunkten borde läggas på industriell verksamhet. Kommittén förklarade att den efter fortsatta överläggningar med representanter för näringslivet blivit alltmer övertygad att arbetsdrift i stor skala var den sysselsättningsform som för det stora flertalet intagna betydde den bästa och snabbaste arbetsträningen och arbetstillvänjningen. Kommittén hade därför ansett att man i den mån så kunde ske borde gå in för större verkstadsenheter än som hittills varit brukligt inom fångvården.

I betänkandet om fångvårdsanstalters optimala storlek diskuterade kommittén även möjligheten att förlägga en enda yrkesgren till en stor anstalt. Därigenom skulle anläggningskostnaderna bli avsevärt lägre. Kommittén ansåg att förslaget eventuellt skulle kunna accepteras ur vårdsynpunkt av flera skäl. Dels kunde fångvårdens arbetsdrift under inga förhållanden göras så rikt differentierad att flertalet intagna kunde placeras i sina egentliga yrken, dels kunde det även i en sådan arbetsdrift finnas mycket varierande sysslor, både tyngre och lättare, såsom lager- och transportarbete, tempoarbete och mera kvalificerat maskinarbete m. m. Om man på detta sätt skulle organisera en fångvårdsanstalt kring en stor fabrik, kanske dimensionerad för tvåskiftsarbete, skulle detta innebära något principiellt nytt inom svensk fångvård. Kommittén ansåg likväl ett sådant projekt ligga utanför uppdraget att söka utreda optimal anstaltsstorlek.

Diskussionen om fabriksmässig drift gällde länge enbart de slutna anstalterna. Kolonier förekom visserligen under 1930- och 1940-talen men de var ännu under 1950-talet huvudsakligen av primitiv karaktär, åtminstone de som avsågs för ordinärt klientel. Med Lärbro – tidigare ett militärt reserv-

sjukhus – tillkom 1957 en öppen anstalt med industriell arbetsdrift. Erfarenheterna från Lärbro ansågs så goda att fångvårdsstyrelsen föreslog Kungl. Maj:t att man skulle uppföra en hel serie öppna anstalter med fabriksmässigt rationaliserad produktion. I början av 1960-talet byggdes Tillberga och Skänninge för vardera 120 intagna i enlighet med styrelsens förslag.

Den 30 juni 1970 omfattade arbetsdriften 4 700 arbetsplatser. Av dessa disponerade verkstadsdriften 3 777 arbetsplatser och jordbruksdriften 923 arbetsplatser, skogsbruk, trädgårdsmästerier o. d. Verkstadsdriften fördelades på tre skilda sysselsättningsgrupper.

1. *Egentlig industriell produktion* vid s. k. industriverkstäder (2 478 platser).

2. *Hantverksbetonad sysselsättning* ofta i form av cellarbete – inklusive arbetsterapi – vid hantverksverkstäder (976 platser) samt

3. *Yrkesutbildning,* huvudsakligen inom ungdomsräjongen, vid utbildningsverkstäder (323 platser).

Verkstäderna är såvitt angår den tekniska driftsledningen uppdelade på fyra produktionslinjer:

A. Mekanisk industri (700 platser),
B. Träindustri (939 platser),
C. Diverseindustri (1 856 platser) samt
D. Byggnadsarbete (54 platser).

Antalet arbetsplatser på anstalterna medger att varje intagen under normalbeläggning kan erbjudas arbete.

Arbetsersättning

Bestämmelser om arbetspremier för fångar (straffångar) infördes 1906. Stadgandet därom fick »till förekommande av uppfattningen att arbetspremie skulle utgöra betalning för det utförda arbetet och därigenom tvånget till arbete icke tillbörligen framträda» den utformningen att fången inte skulle ha rätt till andel i inkomst för arbete men tillerkännas premie för flit och ordentlighet. Den moderna uppfattningen är den helt motsatta. Benämningen arbetspremie anses missvisande eftersom det här inte är fråga om en premie för arbetsflit och gott uppförande utan om en ersättning för utfört arbete.

Kriminalvårdens arbetspremiesystem är en förenklad och förhållandevis schablonartad form av samma avlöningssystem som tillämpas på den fria marknaden. Arbetet är sålunda i stor utsträckning ackordsatt. I övrigt utgår tidlön. Man talar därför om ackordpremie och timpremie.

Vid beräkningen av ackordpremie tillämpar man för närvarande inom verkstadsdriften en penningfaktor eller beräkningsgrund av 65 öre i timmen. Detta innebär att ackordet ger de intagna en normaltimförtjänst av 65 öre. Ackordets förtjänstmöjlighet är emellertid här – liksom i den fria marknaden – ca 30 % större. Inom jordbruksdriften baseras ackordspremierna på gällande kollektivavtal och utgår med ca 25–30 % av avtalsenlig lön. De är så beräknade att de i huvudsak överensstämmer med ackordspremierna vid verkstadsdriftens industriverkstäder.

Timpremie utgår för sådana sysslor som inte lämpar sig för ackordsättning t. ex. hantverksbetonat arbete, transportuppgifter, kontorsgöromål, eldning och köksarbete. Hit hör också arbete som en intagen utför under upplärningsperioden. För arbete som varken kräver särskild yrkesskicklighet eller innebär ett förtroende utgör timpremien lägst 45 öre och högst ett belopp som svarar mot normaltimförtjänsten vid ackordsarbete, dvs. 65 öre. För okvalificerat diversearbete är den högst 60 öre. Arbetare som utför vissa mer kvalificerade sysslor t. ex. avsynare, ritare och verktygsarbetare avlönas med upp till 105 öre i timmen enligt en fastställd tabell.

I samband med att arbetstiden vid årsskiftet 1967–1968 nedsattes från 45 tim/vecka till 42,5 tim/vecka skedde en generell uppräkning av arbetsersättningen med 6 %. Arbetstiden är förlagd till måndag–fredag kl. 07.30–11.30 och 13.00–17.30 med 15 minuters rast under vartdera arbetspasset.

En försöksverksamhet med ett reviderat lönesystem prövas sedan februari 1967 vid vissa anstalter. Det nuvarande avlönings-

systemet med ackords- och timpremier behålles oförändrat. Däremot har samtliga ackord blivit föremål för översyn och har justerats uppåt – i genomsnitt med 20 till 40 %. I samband därmed har även ersättningen för tidlönearbetet höjts. De arbetare som kan göra en fullgod arbetsinsats har fått avsevärda löneförbättringar. De intagna som deltar i försöksverksamheten på några av dessa anstalter har fått ökad rätt att köpa premievaror. De får köpa för ett belopp motsvarande hela den disponibla delen av arbetsinkomsten mot eljest vanligen 20 kronor i veckan. Beräkningar visar att de intagnas medelförtjänst vid de aktuella verkstäderna ökade med i genomsnitt 45 % under experimentets första 12 veckor.

Den genomsnittliga timförtjänsten inom arbetsdriften uppgick budgetåret 1969/70 till 114 öre för verkstadsdriften och 142 öre för jordbruksdriften.

4.2.14 Säkerhetsfrågor

Mot slutet av 1950-talet och början av 1960-talet inträffade vissa händelser inom anstaltsvården som aktualiserade behandlings- och säkerhetssynpunkterna. Till följd av den fortgående klientelförsämringen på de slutna anstalterna och de bristande differentieringsmöjligheterna inom hela anstaltsorganisationen, som bl. a. gjorde det omöjligt att hålla särskilt svårbehandlade intagna avskilda från andra intagna för längre perioder, uppstod – liksom tio år tidigare – en allvarlig försämring av det allmänna disciplinläget vid anstalterna. Bl. a. blev ökningen av antalet rymningar och permissionsmissbruk ett problem.

Behandlingen som före verkställighetslagens ikraftträdande genomgående försiggått i slutna anstalter skedde vid denna tid i en tredjedel av fallen vid öppna anstalter. I de slutna anstalterna hade enrumsvistelsen avlösts av gemensamhet under arbetet och under viss del av fritiden. Arbetsdriftens utveckling möjliggjorde att de intagna hade lättare att komma åt utbrytningsverktyg. Under det gamla systemets tid gavs inga permissioner, medan man inom det nya systemet i avsevärd utsträckning använde sig av permissioner som behandlingsåtgärd.

För att förbättra disciplinläget vid de slutna anstalterna vidtogs särskilda åtgärder. I avvaktan på tillkomsten av de nya centralanstalterna med deras planerade utrymmen för svårbehandlade avdelades 1961 fyra slutna anstalter som s. k. specialanstalter för detta klientel. För att förbättra differentieringsmöjligheterna och samtidigt öka tillgången på anstaltsplatser föreslog fångvårdsstyrelsen att en serie nya anstalter med industribetonad arbetsdrift skulle uppföras. Anstalterna skulle utrustas så att det med hänsyn till förläggningsförhållanden, arbetsmöjligheter och arbetsinkomst skulle vara en klar förmån att bli förflyttad dit från en annan anstalt. Särskilt betydelsefull ur disciplinsynpunkt var den ändring av praxis beträffande villkorlig frigivning som fångvårdsstyrelsen vid samma tid införde. Samtliga åtgärder syftade mot att ge de intagna uppfattningen att det lönade sig att arbeta och vara skötsam, medan upprepade disciplinförseelser medförde risk att bli överförd till specialanstalt. De vidtagna åtgärderna hade avsedd verkan och disciplinen på anstalterna förbättrades inom kort.

Rymningssiffrorna var likväl fortfarande höga – främst inom ungdomsräjongen – och ökade ytterligare. Under 1962 redovisades 1 214 rymningar (jämte permissionsmissbruk), därav 642 från sluten anstalt.

De många rymningarna från fängelserna togs upp till kritisk granskning i pressen och då en intagen avvek från en sluten anstalt och dödade två personer uppstod en häftig reaktion hos allmänheten. I interpellationer i riksdagen 1963 efterlystes vilka åtgärder som departementschefen ämnade vidta för att inom ramen för en human fångvård minska riskerna för rymningar. Departementschefen förklarade att det enligt hans mening inte fanns anledning att ändra verkställighetslagens regler om permissioner, eftersom det var allmänt omvittnat att permissionerna var ett positivt inslag i fångbehandlingen. Däremot hade fångvårdsstyrelsen skärpt skötsamhetskravet för permission och inskränkt permissionsmöj-

ligheterna för återfallsbrottslingar. Dessutom planerades en förstärkning av säkerhetsanordningarna vid både befintliga och under byggnad varande anstalter och åtgärder för omedelbar förstärkning av personalen vid vissa anstalter. Departementschefen hänvisade även till att frågan om en bättre utbildning av tillsynspersonalen var under utredning.

De av departementschefen angivna åtgärderna kom inom kort till stånd.

En avsevärd upprustning av den byggnadsmässiga säkerheten skedde vid ett stort antal anstalter och man beslöt att de blivande centralanstalterna skulle förses med sju meter höga murar. Bevakningspersonalens utbildning i säkerhetsfrågor intensifierades.

Även på behandlingssidan skedde en upprustning. Den kom främst att gälla tillsynspersonalens utbildning. Redan 1952 hade en aspirantkår upprättats inom fångvården för att underlätta rekryteringen av denna personalgrupp. Under de följande åren utökades utbildningen. Denna intensifierades i början av 1960-talet då studietiden för aspiranter kraftigt ökades och även utvidgades att utöver mera traditionella fångvårdsämnen omfatta studieteknik, psykologi, psykiatri och mentalhygien samt samhällskunskap. Genom inrättandet av vårdutbildningsnämnden 1966 skapades en organisation för gemensam utbildning av tillsynspersonal inom samtliga vårdområden.

Vid den ovannämnda interpellationsdebatten vid 1963 års riksdag efterlystes en förstärkning av specialpersonalen inom anstaltsvården och av antalet socialassistenter och kuratorer som skulle ägna uppmärksamhet åt de intagnas problem. Det påpekades att några av de vanligaste orsakerna till rymning var olösta personliga problem, som borde kunna vara tillgängliga för både observation och behandling om det fanns tillräcklig och lämplig personal för ändamålet.

I motioner vid 1964 års riksdag togs rymningsproblemen på nytt upp. I motionerna krävdes omfattande säkerhetsåtgärder samt framhölls betydelsen av upprustning och utbyggnad av anstaltsbeståndet, god personalutbildning, ökad utbyggnad av den psykiatriska och psykologiska verksamheten samt breddad forskning på det kriminalpolitiska området.

Statsutskottet, vars utlåtande godkändes av riksdagen, förklarade sig dela den oro över förhållandena inom kriminalvården som motionerna avspeglade. Vad särskilt gällde psykiatrer och psykologer hade bristen på sådan personal medfört att utbyggnaden av den psykiatriska och psykologiska verksamheten inte kunnat ske i önskvärd utsträckning. Det var enligt utskottets mening angeläget att denna verksamhet utbyggdes och att rekryteringen av erforderlig personal stimulerades.

1965 hemställde JO om utredning angående åtgärder för att — med bibehållande av det nuvarande fångvårdssystemets grundläggande humanitära principer — i största möjliga utsträckning undanröja förefintliga orsaker till rymningar från särskilt säkerhetsanstalterna. Ärendet har överlämnats till kommittén för att beaktas vid kommitténs arbete.

5 Kriminalpolitiken i det internationella samarbetet

5.1 *Förenta Nationerna och kriminalpolitiken*

Den verksamhet som tidigare bedrivits av den internationella penitentiärkommissionen (International Penal and Penitentiary Commission, Commission Internationale Pénale et Pénitentiaire – CIPP) övertogs 1951 av FN. CIPP, som bildats 1878, hade till uppgift att stimulera det internationella kriminalpolitiska samarbetet genom att anordna kongresser, som skulle vara ett forum för diskussioner om förebyggande av brott och behandling av brottslingar, och genom att utge en tidskrift, som innehöll meddelanden om förändringar i straffrätt och kriminalvård i de länder som var anslutna till CIPP. En särskild sektion inom FN:s generalsekretariats socialbyrå Sektionen för samhällsskydd (Social Defence Section, Section de Défense Sociale) fick till uppgift att handlägga dessa frågor. För att sektionen skulle kunna få uppgifter om de kriminalpolitiska förhållandena i olika länder tillsattes ett antal »korrespondenter». Dessa skulle bilda regionala grupper inom vilka sammankomster skulle äga rum. Vissa internationella organisationer och sammanslutningar som sysslade med frågor om förebyggande av brott och behandling av brottslingar fick konsultativ status, dvs. rätt att delta i och yttra sig vid möten anordnade av FN i kriminalpolitiska frågor.

FN:s kriminalpolitiska arbete bedrivs i olika former. En rad seminarier har ordnats i olika länder och experter sänts ut för att hjälpa utvecklingsländerna med deras problem på detta område. En internationell tidskrift startades 1952, International Review of Criminal Policy. Vidare har ett flertal undersökningar publicerats som rör kriminalpolitiska ämnen av olika slag och distribuerats över hela världen. FN har även fortsatt traditionen med internationella kongresser i kriminalpolitiska frågor. Den första FN-kongressen för förebyggande av brott och behandling av brottslingar ägde rum i Genève 1955 och upptog ett stort antal frågor bl. a. om urval och utbildning av fångvårdspersonal, om öppna anstalter och om arbetet på fångvårdsanstalterna. Det största intresset väckte likväl frågorna om förebyggande av ungdomsbrottslighet och om regler för minimistandard för behandling av brottslingar. FN:s andra kongress ägde rum i London 1960, den tredje i Stockholm 1965 och den fjärde i Kyoto, Japan, 1970. Vid kongressen i London diskuterades bl. a. ungdomsbrottslighetens problem, korta fängelsestraff, fängelsearbetets integrering i den nationella ekonomin, inklusive fångars arbetsersättning. Kongressen i Stockholm gällde främst sådana ämnen som kriminologisk forskning, sociala förändringar och kriminalitet, samt förebyggande samhällsåtgärder och behandlingsmetoder för det unga klientelet. Vid kongressen i Kyoto diskuterades bl. a. frågan om

allmänhetens deltagande i det brottsförebyggande arbetet och en revision av reglerna för minimistandard.

Under senare år har FN:s kriminalpolitiska verksamhet byggts ut dels med ett till Rom förlagt forskningsinstitut (United Nations Social Defence Research Institut – UNSDRI), dels med ett regionalt institut i Fuchu, Japan, för Asien och Fjärran Östern, dels med en »inter-regional» konsult, dvs. en expert som kan stå alla stater till tjänst i frågor rörande kriminalpolitik. Flera regionala institut planeras, likaså tänker man sig kunna få ett antal »regionala» konsulter, dvs. experter som fast anknyts till bestämda områden för längre tid.

5.2 *Regler för minimistandard*

Av de resolutioner som antogs vid dessa kongresser är den som gäller regler för minimistandard vid behandlingen av fångar av speciellt intresse. Reglerna omfattar 94 punkter och antogs av kongressen i Genève den 30 augusti 1955 samt stadfästes av FN:s ekonomiska och sociala råd – ECOSOC – den 31 juli 1957.

Inledningsvis påpekas att avsikten med dessa regler inte är att i detalj beskriva ett fångvårdssystem som kan stå som modell, utan att framlägga sådana principer som allmänt anses utgöra god praxis vid anstaltsbehandlingen. Även om dessa regler inte kan tillämpas överallt på grund av att de sociala, ekonomiska och geografiska förhållandena skiftar i så hög grad, bör de vara en riktpunkt eftersom de representerar de minimivillkor för behandlingen som FN kan godta som acceptabla.

Den första delen av dokumentet om reglerna för minimistandard anger vilka krav som skall ställas på fångvårdsanstalterna beträffande bostadsförhållanden, personlig hygien, kläder och sängutrustning, mat, gymnastik och sport samt sjukvård. Vidare anges hur disciplinstraff skall utformas, vilka tvångsmedel som får användas, vilka möjligheter de intagna skall ha till upplysning om behandlingen och att framföra klagomål, deras möjligheter till kontakt med yttervärlden samt anstaltspersonalens uppgifter. Den andra delen av dokumentet upptar regler om behandlingen. Reglerna gäller både den allmänna målsättningen och behandlingen av den enskilde intagne, varvid sådana behandlingsåtgärder som differentiering, förmånssystem, arbete, utbildning och rekreation samt sociala kontakter och eftervård ägnas särskilt intresse.

Sammanfattningsvis kan sägas att ifrågavarande regler förutsätter resurser som endast ett fåtal länder kan satsa på sitt fångvårdsväsen. Reglerna om målsättning och individuell behandling präglas av en modern behandlingsinriktning som knappast ännu kan anses vara allmänt förekommande.

Nedan följer en sammanfattning av de viktigaste bestämmelserna.

Del I. (Allmänt tillämpliga regler)

De intagna skall differentieras med hänsyn till kön, ålder, tidigare brottslighet och behandlingsbehov. Detta innebär bl. a. att häktade skall hållas avskilda från dem som avtjänar straff.

Internerna skall om möjligt ha ensamt rum. Detta skall ha god standard ur hälsosynpunkt. Sanitär utrustning skall finnas som motsvarar den allmänna hygienens krav. Internerna skall vara skyldiga att hålla sig rena och även ges möjligheter därtill.

Kläder och sängutrustning skall bytas så ofta hygienen kräver och kläderna skall vara lämpliga ur klimatsynpunkt.

Maten skall vara näringsrik och hälsosam samt vällagad och väl serverad. Tillgång på dricksvatten skall alltid finnas.

Varje intern som inte arbetar utomhus skall ha minst en timmes lämplig gymnastik i friska luften varje dag, då vädret tillåter. Unga interner och övriga som är lämpade härför skall få särskild fysisk träning under gymnastiktimmen.

Varje anstalt skall ha tillgång till minst en kvalificerad tjänsteläkare med någon kunskap i psykiatri och en tandläkare. Sjukvården bör organiseras i nära samband med kommunens eller statens hälsovårdsmyndig-

heter och sjuka interner som fordrar specialistvård bör överflyttas till sjukhus. Tjänsteläkaren skall undersöka varje intern så snart som möjligt efter intagningen och bl. a. bedöma hans arbetsförmåga. Läkaren bör även dagligen besöka de sjuka internerna och skall meddela anstaltschefen om han anser att en interns fysiska eller psykiska hälsa skadas av fortsatt fängelsevistelse. Dessutom skall tjänsteläkaren regelbundet inspektera de hygieniska förhållandena och de förhållanden som rör maten och hålla anstaltschefen underrättad om eventuella brister.

Ordning och disciplin skall upprätthållas med fasthet och utan onödiga restriktioner.

Ett system av »medstyrelse» skall finnas beträffande särskilda sociala aktiviteter som rör undervisning eller idrott. Ansvaret för en sådan verksamhet skall anförtros interner som under övervakning samlas i grupper för behandling.

I lag eller författningar, utfärdade med stöd därav, skall anges vilket uppförande som innefattar disciplinbrott, den typ av disciplinär åtgärd som kan ifrågakomma samt vilken myndighet som är behörig att vidta en sådan åtgärd. Ingen intern skall straffas i enlighet med andra än dessa bestämmelser och aldrig två gånger för samma förseelse. Innan beslut om bestraffning fattas skall en grundlig undersökning ske av omständigheterna och internen ges möjlighet att försvara sig.

Kroppsbestraffning eller vistelse i mörk cell eller annan liknande form av bestraffning får ej förekomma. Om internen skall bestraffas genom isolering i ensamcell eller genom inskränkning i kosten skall tjänsteläkaren först intyga att internen kan uthärda ett sådant straff. Läkaren skall dagligen besöka de interner som undergår sådana straff och underrätta anstaltschefen om han anser att straffet bör avbrytas av hälsoskäl.

Fängsel får aldrig användas som straff utan enbart för att hindra flykt vid transport av internen, under förutsättning att tvångsmedlen avlägsnas då denne står inför en juridisk eller administrativ myndighet, eller på order av tjänsteläkaren då medicinska grunder föreligger eller på order av anstaltschefen för att hindra internen att skada sig själv eller andra.

Vid intagningen skall varje intern skriftligen upplysas om de bestämmelser som gäller för anstaltsbehandlingen, anstaltens disciplinära krav, internens möjligheter att erhålla upplysning om förhållandena på anstalten och om möjligheten att framställa klagomål samt om hans övriga rättigheter och skyldigheter.

Varje intern skall alltid ha möjlighet att framföra önskemål och klagomål till anstaltschefen och till anstaltsinspektören. Han skall även ha rätt att utan censur framföra sina synpunkter till den centrala fångvårdsledningen eller andra berörda myndigheter. Sådana ärenden skall behandlas snabbt och besvaras utan dröjsmål.

Internerna skall ha rätt att under vederbörlig kontroll regelbundet brevväxla med och ta emot besök av närstående och av respektabla vänner. Interner som är utlänningar skall ges möjlighet att ta kontakt med representanter för den stat de tillhör eller som handhar dess intressen.

Internerna skall regelbundet ha tillgång till tidningar, tidskrifter och radio samt möjlighet att, efter prövning av anstaltsledningen, åhöra föredrag för att därigenom kunna hålla sig underrättade om de viktigaste nyheterna ute i samhället.

Varje anstalt skall ha ett bibliotek med böcker av olika slag och internerna skall uppmuntras till boklån. Internernas religiösa behov skall tillgodoses genom gudstjänster och enskild själavård.

Varje intern skall omedelbart underrättas i händelse av en nära anhörigs död eller allvarliga sjukdom. Vid sådan sjukdom kan en intern tillåtas besöka den sjuke med eller utan bevakning.

Del II. (Speciella regler för olika kategorier av fångar)

Om fångar som ådömts straff säger reglerna:

Anstaltsvistelsen, som innebär att internen avstängs från kontakten med yttervärlden och förlorar sin självbestämmanderätt, innebär ett lidande som inte skall förstärkas genom anstaltsbehandlingen om det inte är nödvändigt av disciplinära skäl. Ändamålet med frihetsförlusten är ytterst att skydda samhället mot brott. Detta ändamål kan uppnås endast om internen efter anstaltsvistelsen är villig och kapabel att leva ett laglydigt och självförsörjande liv. För att åstadkomma detta bör varje intern erhålla den individuella behandling som är lämpligast för honom.

Anstaltsledningen bör söka utjämna skillnaden mellan anstaltslivet och livet i frihet, eftersom det i annat fall kan leda till minskning av internernas ansvarskänsla och känsla av människovärde.

Internen bör stegvis återbördas till samhällslivet. Detta kan ske t. ex. genom villkorlig frigivning jämte övervakning som bör kombineras med effektiv socialhjälp. Samhällsorganen bör anlitas i möjlig mån vid internernas sociala rehabilitering för att stärka deras anknytning till samhället. I anslutning till varje anstalt bör det finnas socialarbetare med särskild uppgift att vidmakthålla och förstärka önskvärda kontakter mellan internen, hans familj och de sociala myndigheterna. Det bör därvid särskilt beaktas att internen tillförsäkras sina sociala förmåner.

Internen skall erhålla all behövlig medicinsk, kirurgisk och psykiatrisk vård för att underlätta hans rehabilitering. För att behövlig individuell behandling skall kunna åstadkommas skall internerna indelas i grupper och fördelas i skilda anstalter.

Dessa anstalter behöver inte erbjuda varje grupp samma grad av säkerhet. Man bör ha möjlighet att kunna tillgodose säkerhetskravet i mån av behov och om möjligt använda sig av öppna anstalter, som erbjuder den gynnsammaste miljön för rehabilitering av särskilt utvalda interner.

Det är önskvärt att antalet interner i slutna anstalter inte blir större än att behandlingen kan individualiseras. Vid öppna anstalter bör beläggningen vara så liten som möjligt. Anstalterna bör likväl inte vara så små att lämpliga behandlingsresurser inte kan tillhandahållas.

Eftersom samhällets plikter inte upphör när en intern friges bör statliga och privata organisationer finnas som är i stånd att ge effektiv eftervård.

Den individuella anstaltsbehandlingen har samma målsättning som anstaltsbehandlingen i stort. Den skall alltså ha till syfte att grundlägga en vilja hos internerna att föra ett laglydigt och självförsörjande liv och använda alla lämpliga medel och behandlingsformer för att uppnå detta. Därvid bör de interner som av olika skäl kan tänkas utöva ett dåligt inflytande på andra interner skiljas från dessa och en uppdelning ske i olika grupper för att underlätta behandlingen. I den mån det är möjligt skall särskilda anstalter eller delar av anstalter användas för behandling av olika grupper. Ett behandlingsprogram skall så snart som möjligt utarbetas för varje intern med längre strafftid. Därvid skall hänsyn tas till hans behov, förmåga och läggning.

Ett förmånssystem skall upprättas vid varje anstalt för att uppmuntra ett gott uppförande, utveckla ansvarskänslan och stimulera internernas intresse för behandlingen.

Arbetet på anstalten får inte vara plågsamt. Alla interner skall arbeta i den mån deras fysiska och psykiska hälsa tillåter. De skall erbjudas ett arbete som bibehåller eller ökar deras möjligheter att efter frigivningen försörja sig. Främst unga interner skall erbjudas praktik i för dem nyttiga yrken och samtliga interner skall inom gränserna för lämpligt yrkesval och vad anstaltsdisciplinen fordrar ha möjlighet till fritt arbetsval. Arbetet skall organiseras på samma sätt som sker på den fria arbetsmarknaden för att underlätta internernas övergång till friheten. Arbetet skall i första hand tillgodose behandlingsbehovet. De ekonomiska synpunkterna på arbetet skall underordnas de behandlingsmässiga kraven.

Antalet arbetstimmar på anstalterna skall överensstämma med motsvarande tid på den fria arbetsmarknaden. Utöver en fri-

dag i veckan skall internerna ges tillräcklig tid för utbildning och sådana övriga aktiviteter som utgör ett nödvändigt led i behandlingen.

Regler skall finnas som stadgar att internen skall ha skälig ersättning för sitt arbete och att han skall ha rätt att disponera en del av lönen till inköp av vissa artiklar för eget bruk och att sända viss del av förtjänsten till sin familj samt att en del av arbetsersättningen skall sparas för att överlämnas till honom vid frigivningen.

Alla interner som har behov därav skall ges vidareutbildning. Undervisning av analfabeter och unga interner skall vara obligatorisk. Om det är praktiskt möjligt skall undervisningen integreras med rådande undervisningssystem för att göra fortsatt utbildning efter frigivningen möjlig.

Rekreation och kulturell verksamhet skall anordnas på alla anstalter.

De myndigheter som har ansvaret för den frigivne internens återanpassning i samhället skall ha rätt att besöka honom i anstalten från det han börjar avtjäna sitt straff och skall förvissa sig om att alla åtgärder vidtas som är av betydelse för hans framtid efter frigivningen både med avseende på internens förhållande till sin familj och berörda sociala myndigheter.

För mentalsjuka fångar fastslås, att de som princip bör överlämnas till medicinsk vård utanför fångvårdssystemet.

Om häktade sägs att de skall hållas avskilda från dömda, ha egen sovcell, äga rätt att bära egna kläder och själva bestå sig med mat samt att de skall ha rätt men inte skyldighet att arbeta.

5.3 *Europarådet och kriminalpolitiken*

FN:s sektion för samhällsskydd arbetar, som tidigare nämnts, med hjälp av s. k. korrespondenter från hela världen uppdelade i regionala grupper. En av dessa konsultativa grupper bildades av korrespondenter från olika länder i Europa. Då arbetet med de kriminalpolitiska frågorna inom FN i allt högre grad kommit att gälla utvecklingsländernas problem, väcktes tanken att inom Europarådets ram skapa ett speciellt europeiskt samarbete mellan de europeiska länderna beträffande kriminalpolitiska frågor. Europarådets ministerkommitté beslöt att ett sådant samarbete skulle komma till stånd och 1958 bildades en kommitté, Europarådets kommitté för brottslighetsfrågor (Comité Européen pour les Problèmes Criminels, CEPC, European Committee on Crime Problems, ECCP). Då FN senare lät sina olika regionala grupper uppgå i en enda gemensam internationell expertgrupp, blev Europakommittén ensam om att på högsta nivå syssla med enbart europeisk kriminalpolitik.

Arbetet inom Europakommittén äger rum inom subkommittéer som lägger fram sina förslag i olika frågor vid årliga plenarmöten.

Vid det första plenarmötet 1958 framhölls att Europakommittén skulle arbeta för att försöka uppnå största möjliga likformighet inom de olika ländernas kriminalpolitik. Kommittén påpekade att en sådan målsättning låg helt i linje med den »integration» som Europarådet eftersträvade. Ett led i detta skulle vara att i möjligaste mån samordna frihetsstraffens utformning och längd. Genom att åstadkomma internationella konventioner inom Europa skulle man vidare kunna uppnå att ett brott som begåtts av en utlänning bestraffades i dennes hemland vilket skulle innebära stora fördelar ur olika synpunkter. Mot bakgrunden av denna diskussion tog man på arbetsprogrammet upp frågan om samarbete mellan de europeiska staterna beträffande förseelser och brott i samband med motortrafik. Arbetsprogrammet upptog dessutom frågor om samordning av åtgärder mot ungdomsbrottsligheten, fångarnas ersättning för sitt arbete, deras civila och politiska rättigheter, internationellt samarbete beträffande eftervård av frigiven samt avskaffandet av dödsstraffet i alla Europarådets länder. Vid senare plenarmöten beslöts att en subkommitté skulle tillsättas med uppgift att studera frågor om rekrytering, utbildning och anställningsförhållanden för anstaltspersonal. Även andra utredningar i kri-

minalpolitiska frågor upptogs i kommitténs arbetsprogram t. ex. brottmålsdomars internationella giltighet och straffrättsliga synpunkter på narkotikaproblemet.

På initiativ av Europakommittén har Europarådet sammankallat ett flertal konferenser av europeiska justitieministrar. Den första hölls i Paris 1961.

Vidare bildades 1962 ett vetenskapligt råd vari ingick representanter för straffrätt, kriminologi, sociologi, psykologi, medicin och statistik. Rådet skulle tjänstgöra som rådgivande organ för Europakommittén och utgöra en förbindelselänk mellan de olika vetenskapliga institutioner som arbetade med kriminologiska frågor. Rådet kunde även ta egna initiativ. Kontakten mellan rådet och institutionscheferna skulle skapas och vidmakthållas vid årliga möten. Det första mötet ägde rum 1963.

Resultatet av Europakommitténs verksamhet har publicerats av Europarådet i form av redogörelser i olika kriminologiska frågor och av studier i kriminologisk forskning. En konvention om straff för vägtrafikbrott lades fram 1964 för undertecknande. Konventionen innebar bl. a. att trafikbrott som begås i en konventionsstat skall kunna åtalas och dömas i hemviststaten. Förslag föreligger i en departementspromemoria att Sverige skall tillträda konventionen.

I Haag öppnades i maj 1970 en konvention om brottmålsdoms internationella rättsverkningar som Sverige omedelbart undertecknade. Konventionen öppnar möjlighet till verkställighet i hemviststaten av domar som meddelats i någon av konventionsstaterna. Den beräknas kunna bli ratificerad under 1972.

Bland de frågor som f. n. behandlas av Europakommitténs underkommittéer märks harmoniering av påföljder för vägtrafikbrott, översyn av FN:s regler för minimistandard för behandling av brottslingar, användningen av gruppsamtalsmetoden inom fångvården samt straffrättsliga aspekter på narkotika och narkotikamissbruk. Under 1971 har olika underkommittéer börjat arbeta med frågor rörande bl. a. avkriminalisering samt klassificering av lagöverträdare för val av lämpligaste behandlingsmetod.

5.4 *Nordiskt samarbete*

Efter andra världskrigets slut fick de rättsvårdande myndigheterna i de nordiska staterna i allt större omfattning anledning att med åtal och straff ingripa mot personer som hörde hemma i annat nordiskt land.

Härigenom aktualiserades frågan om nordiskt samarbete på straffverkställighetens område. En första början blev 1948 års konvention mellan Sverige, Danmark och Norge om verkställighet av bötesdomar m. m.

Vid nordiskt justitieministermöte 1953 beslöt man att ta upp frågan om ett utvidgat nordiskt samarbete på detta område. Man fann det angeläget att inte enbart bötesstraff utan även frihetsstraff skulle kunna verkställas i hemlandet. Efter överläggningar mellan representanter för justitiedepartementen i Danmark, Finland, Norge och Sverige framlades för Sveriges del i en departementspromemoria ett utkast till lag om samarbete med Danmark, Finland och Norge angående verkställighet av straff m. m. Sedan Island förklarat sig vara berett att delta i det föreslagna samarbetet antogs 1963 efter rekommendation av Nordiska rådet en lag om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m. m.

Då det med hänsyn till skiljaktigheterna i de olika ländernas lagstiftning visade sig svårt att i detalj reglera alla de skiftande situationer som kunde uppkomma när det gällde en samverkan på verkställighetsplanet mellan dem, införde man ett system som var grundat på frivillig samverkan med prövning från fall till fall. Vart och ett av de nordiska länderna antog en lagstiftning som medgav dels att begäran från annat nordiskt land om verkställighet av straff kunde tillmötesgås dels att domar och beslut i det egna landet på motsvarande sätt kunde verkställas i de övriga nordiska länderna. Härigenom kunde man undgå komplikationer om ändringar skedde i utform-

ningen av det interna reaktionssystemet i de nordiska länderna. Det fanns alltså ingen skyldighet att efterkomma en framställning från annat nordiskt land om verkställighet av frihetsstraff men man förutsatte att en lagligen grundad framställning som regel skulle efterkommas om särskilda skäl inte talade däremot.

I förarbetena angavs att en reform som innebar ömsesidig möjlighet till verkställighet inom de nordiska länderna av domar på frihetsstraff kunde erbjuda åtskilliga fördelar från kriminalpolitisk synpunkt och i olika hänseenden vara till förmån för de dömda. Det rådde ingen tvekan om att en ändamålsenlig anstaltsbehandling underlättades om anstaltspersonalen talade samma språk som den intagne. Detta gällde även så närbesläktade språk som de danska, norska och svenska. Goda kontakter mellan personal och intagna var förutsättningen för en effektiv behandling och kontaktmöjligheterna fick inte minskas av språksvårigheter. Därför borde verkställigheten av frihetsstraff om möjligt ske i lagöverträdarens hemland. En annan omständighet som talade för detta var att den intagne ur rehabiliteringssynpunkt borde vistas på en anstalt i närheten av den plats till vilken han skulle skrivas ut. Härigenom hade såväl den dömde som anstalts- och frivårdspersonal möjlighet att i god tid före frigivningen ta kontakt med arbetsgivare och andra. Detta kunde öka den dömdes möjligheter till villkorlig frigivning. Dessutom skulle risken för återfall erfarenhetsmässigt bli mindre om den dömde efter hand anpassades till den miljö som han hade för avsikt att återvända till efter frigivningen än om han efter verkställighet i annat land skulle återvända till hemlandet utan att hans anställnings- och bostadsförhållanden kunnat förberedas. Till sist hade de kriminalpolitiska fördelarna med verkställighet av frihetsstraff i hemlandet också en betydelsefull humanitär sida genom att ge den dömde större möjligheter att under anstaltstiden uppehålla kontakten med anhöriga och andra närstående.

Lagen den 22 maj 1963 om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m. m. innehåller utöver bestämmelser om verkställighet av frihetsstraff även bestämmelser om verkställighet av böter samt övervakning av villkorligt dömd och av villkorligt frigiven. Sedan beslut om tillämpning av respektive lagar meddelats i samtliga nordiska länder tog samarbetet sin början den 1 januari 1964.

Lagen har följande innehåll. Dom på frihetsstraff i något av de nordiska länderna kan på begäran verkställas här i riket om den dömde när verkställighet skall ske är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige. Om han uppehåller sig här i riket får domen även i annat fall verkställas här om det anses lämpligt med hänsyn till omständigheterna. Om en sådan framställning bifalles skall det ådömda straffet förvandlas till fängelse på lika lång tid och detta straff blir verkställbart som om det ådömts här i riket genom dom som vunnit laga kraft. På samma sätt får en dom på fängelse som meddelats här i riket verkställas i något av de övriga nordiska länderna om den dömde när verkställighet skall ske är medborgare eller har hemvist i den andra staten. Om han uppehåller sig i någon av dessa stater får domen i annat fall verkställas där om det med hänsyn till omständigheterna anses lämpligt.

Det ankommer på kriminalvårdsstyrelsen både att pröva framställning om verkställighet här av böter eller frihetsstraff och att göra framställning om sådan verkställighet i annat nordiskt land. Antalet dömda som beviljats överföring av dom på frihetsstraff i Sverige till annat nordiskt land uppgick under år 1965 till 176 och under år 1969 till 290. Det var främst Danmark och Finland som svarade för denna ökning. Verkställighetssiffrorna för Danmarks del var 23 respektive 43 och för Finlands 118 respektive 215. Antalet dömda som överförts till Sverige för verkställighet visade däremot en minskning under perioden och uppgick år 1965 till 121 och år 1969 till 111.

Beträffande utvecklingen inom övriga vårdområden kan nämnas att en lag antogs den 5 juni 1970 om utlämning till Dan-

6—014378

mark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling. En sådan utlämning får beviljas endast under villkor att framställningen grundas på beslut enligt vederbörande stats lagstiftning om nykterhetsvård eller vård av narkotikamissbrukare, barna- och ungdomsvård, vård av psykiskt sjuka, omsorger om psykiskt utvecklingsstörda eller åtgärder mot försumliga försörjare eller samhällsfarligt asociala.

Redan under förarbetena till 1963 års nordiska verkställighetslag stod det klart att de nordiska ländernas bestämmelser om straff och straffverkställighet var så skiljaktiga att man riskerade vissa svårigheter i samarbetet om man inte kunde göra reglerna mera enhetliga. Erfarenheterna av hur lagstiftningen i praktiken fungerade bestyrkte denna uppfattning. Det var främst skiljaktigheterna i de olika ländernas uppfattning angående villkorlig frigivning som föranledde vissa olägenheter. Vid nordiskt juristmöte 1964 enades man om att se över bestämmelserna på detta område och uppdrog åt Nordiska straffrättskommittén att utreda frågan om enhetliga regler om villkorlig frigivning. Utredningen ledde till lagstiftning och den 1 januari 1966 trädde nya lagregler i kraft på detta område.

För Sveriges del innebar dessa nya regler väsentliga förändringar av de tidigare bestämmelserna. Den obligatoriska formen av villkorlig frigivning avskaffades och sådan frigivning blev i fortsättningen enbart fakultativ. I förarbetena påpekades att villkorlig frigivning även i fortsättningen skulle ske i samma utsträckning som tidigare. Den skulle ingå som ett regelmässigt led i behandlingen av den dömde och det borde endast undantagsvis få förekomma att han helt vägrades sådan frigivning. I fortsättningen skulle prövningen mer än tidigare gälla inte om villkorlig frigivning skulle ske utan när den skulle äga rum. Det var därför inte längre nödvändigt att ha kvar den föreskriften i lagtexten att frigivningen skulle kunna antas främja den dömdes anpassning i samhället. Liksom tidigare skulle som huvudregel gälla att den dömde skulle ha avtjänat minst två tredjedelar av strafftiden innan han kunde friges villkorligt men dessutom skulle sådan frigivning kunna ske efter halva tiden om särskilda skäl förelåg. Det var främst unga lagöverträdare och personer som undergick långa straff som kunde komma ifråga för villkorlig frigivning innan två tredjedelar av strafftiden avtjänats men sådan frigivning kunde även stå öppen i sådana fall där en tidig frigivning var starkt motiverad från resocialiseringssynpunkt.

Efter lagändringen gäller alltså att den som undergår fängelse på viss tid får villkorligt friges sedan två tredjedelar av tiden eller om särskilda skäl föreligger halva tiden gått till ända. Frigivning får dock inte ske förrän verkställigheten pågått minst fyra månader.

Nordiska straffrättskommittén överväger f. n. frågan om avräkning av häktningstid. På detta område föreligger ganska väsentliga skiljaktigheter inom Norden.

6 Anstaltsorganisation och anstaltsklientel

6.1 *Anstaltsorganisationen*

Kriminalvårdsstyrelsen är central förvaltningsmyndighet för ärenden om kriminalvård och chefsmyndighet för kriminalvårdsdirektörerna, fångvårdsanstalterna, de allmänna häktena och skyddskonsulentorganisationen. Styrelsen och underordnade myndigheter utgör kriminalvårdsverket. Övriga organ som i likhet med kriminalvårdsstyrelsen självständigt handlägger kriminalvårdsfrågor är de tre centrala nämnderna, kriminalvårdsnämnden, ungdomsfängelsenämnden och interneringsnämnden samt övervakningsnämnderna.

Av dessa prövar kriminalvårdsnämnden frågan om villkorlig frigivning för den som undergår fängelse i mer än ett år samt är besvärsmyndighet i förhållande till övervakningsnämnderna. Ungdomsfängelsenämnden beslutar i frågor om övergång mellan vård i och utom anstalt samt om upphörande av påföljden för den som dömts till ungdomsfängelse och svarar också för att gällande minimi- och maximitider iakttas. Nämnden avger även yttranden i nådeärenden samt till åklagare och domstol i frågor som rör ungdomsfängelse. Interneringsnämnden har motsvarande uppgifter beträffande internerade.

Övervakningsnämndernas främsta uppgift är att leda kriminalvården i frihet. Detta sker genom att nämnderna utser övervakare och lämnar direktiv och anvisningar för skyddskonsulenternas verksamhet inom frivården. De nämnder som har fångvårdsanstalt inom sitt verksamhetsområde har därjämte att i stor utsträckning besluta i frågor om övergång från vård i anstalt till vård i frihet. I dessa fall sker erforderlig utredning i allmänhet genom personal på fångvårdsanstalterna.

Här bör även nämnas fångvårdens byggnadskommitté som är ett parlamentariskt organ för projektering av nybyggnader inom kriminalvården.

Fångvårdsanstalterna, de allmänna häktena och skyddskonsulentdistrikten är fördelade på åtta kriminalvårdsräjonger. I varje räjong finns en kriminalvårdsdirektör som under kriminalvårdsstyrelsen leder och ansvarar för verksamheten.

Av de åtta räjongerna är fem geografiskt avgränsade – norra, östra, västra och södra räjongerna samt inlandsräjongen – och tre räjonger avsedda för specialklientel, nämligen interneringsräjongen, ungdoms- och kvinnoräjongerna. Inom varje räjong finns en centralanstalt och en eller flera sidoanstalter. Centralanstalterna inom samtliga räjonger utom kvinnoräjongen har en psykiatrisk avdelning.

Antalet fångvårdsanstalter uppgick vid utgången av år 1970 till 73 varav 38 slutna, 30 öppna och 5 för skyddstillsynsklientelet. Därjämte fanns 12 allmänna häkten. Utanför räjongerna finns ett psykiatriskt sjukhus, Håga.

Vid utgången av 1970 uppgick antalet anställda vid fångvårdsanstalterna till 4 335. Det totala antalet anställda inom kriminalvårdsverket vid samma tid uppgick till 5 502. Den genomsnittliga dygnskostnaden för varje intagen uppgick under budgetåret 1969/70 till 120 kronor. Därvid har även kostnaderna för administrationen inbegripits. Då den genomsnittliga vårdtiden är 127 dagar har den genomsnittliga kostnaden per intagen under denna tid uppgått till 15 000 kronor.

Antalet platser på anstalterna var 5 923 den 1 januari 1971. I denna siffra ingår 175 platser för personer som är dömda till anstaltsbehandling i samband med skyddstillsyn. Antalet platser vid de allmänna häktena var vid samma tid 533. Dessutom fanns ett visst antal platser för häktade på anstalterna. Av anstaltsplatserna – alltså ej innefattande de särskilda häktesplatserna – är omkring en tredjedel öppna och de övriga slutna. Av de omkring 4 000 slutna platserna är omkring halva antalet av god klass. De övriga finns på de 25 cellfängelser av den gamla central- och straffängelsetypen som fortfarande är i bruk och på Helsingborg och Ulriksfors. Av cellfängelserna finns fyra i norra räjongen (Härnösand, Haparanda, Luleå och Umeå), två i östra räjongen (Långholmen och Visby), två i västra räjongen (Härlanda och Mariestad), tre i södra räjongen (Malmö, Halmstad och Karlskrona), ett i inlandsräjongen (Falun), sju i interneringsräjongen (Gävle, Hudiksvall, Kalmar, Norrköping, Vänersborg, Västervik och Växjö) samt sex i ungdomsräjongen (Uppsala, Jönköping, Kristianstad, Nyköping, Västerås och Ystad). Flertalet av dessa anstalter befinner sig i relativt dåligt skick. Av de åtta centralanstalterna är Hinseberg, Hall, Kumla och Österåker av senare datum. De övriga centralanstalterna är av cellfängelsetyp.

Av de omkring 2 000 öppna platserna är större delen eller ungefär två tredjedelar av god klass. De öppna anstalterna kan med hänsyn till förläggningsförhållandena indelas i två grupper. Den ena gruppen finns på anstalter av äldre typ, vilka ursprungligen varit lantgårdar, vårdanstalter el. dyl. Även om dessa anstalter fortlöpande rustas upp är anstaltsplatserna inte av tillfredsställande beskaffenhet eftersom de ursprungligen tillkommit för annat ändamål. Den andra gruppen platser finns på de anstalter som byggts under de senaste tio åren. Dessa anstalter är vanligen byggda enligt ett paviljongsystem med 20 enkelrum i varje byggnad. Antalet platser på dessa anstalter varierar vanligen mellan 20, 40 och 60. Till denna grupp hör även de större anstalterna Tillberga och Skänninge med vardera 120 platser. Antalet platser skiftar i hög grad mellan räjongerna liksom relationen mellan slutna och öppna platser inom respektive räjong.

Antalet nyinskrivna vid anstalterna under 1970 uppgick – utöver häktade – till något över 12 000 varav 10 546 personer var dömda till fängelse, 635 till skyddstillsyn med anstaltsbehandling, 401 till internering, 369 till ungdomsfängelse och 137 personer till förvandlingsstraff för oguldna böter.

Den 1 januari 1971 var 4 664 personer, därav 140 kvinnor, inskrivna vid fångvårdsanstalterna. Av dessa var 3 036 dömda till fängelse, 470 till ungdomsfängelse, 652 till internering och 92 till skyddstillsyn. Endast 10 var ålagda förvandlingsfängelse. Vidare var 128 långtidspermitterade, 23 var korttidspermitterade, 183 avvikna och 35 frånvarande av annan anledning. Antalet närvarande denna dag var således 4 295.

Beläggningen uppgick samma dag till drygt 80 procent av tillgängliga platser. För de slutna platserna utgjorde beläggningen 86 procent, medan den för de öppna platserna uppgick till något över 70 procent.

Ser man till beläggningen under 1970 för de särskilda anstalterna blir bilden mera komplicerad. Vid vissa anstalter såsom t. ex. Långholmen och Malmö förekom tidvis kraftig överbeläggning. En omständighet som har betydelse vid bedömningen av beläggningssituationen men som inte framgår av statistiken är att många av anstaltsplatserna är av mindre god beskaffenhet. Detta gäller särskilt Långholmens platser av

vilka de flesta är av sådan beskaffenhet att de inte kan tillgodose de mest elementära vårdbehov. Därtill kommer att beläggningstalen inte är konstanta utan varierar under året med toppbeläggning under årets första tre månader och lågbeläggning under sommaren.

Vid de psykiatriska vårdavdelningarna inom räjongerna finns en överläkare. Denne är i princip samtidigt räjongpsykiater även om arbetsbelastningen är sådan att den senare uppgiften i stor utsträckning måst eftersättas. Överläkaren vid Roxtuna intar en särställning genom att han utöver tjänsten som räjongpsykiater är styresman vid denna anstalt. Överläkaren vid Håga, som ligger utanför räjongsystemet, är tilllika styresman vid anstalten. Tjänster som förste läkare finns vid tre räjonger. Östra räjongen har tre sådana tjänster. Vidare har inlands- och ungdomsräjongen vardera en förste läkartjänst samt även Håga. Inom interneringsräjongen finns dessutom psykiaterkonsulter som kan anlitas vid behov.

Antalet psykologtjänster uppgick den 1 januari 1971 till åtta (hänsyn har därvid inte tagits till en lärartjänst vid kriminalvårdsskolan), varav en vid kriminalvårdsstyrelsen. De övriga utgjordes av en räjongpsykologtjänst vid respektive östra räjongen, inlandsräjongen och interneringsräjongen, en arbetspsykologtjänst vid Kumla, en psykologtjänst vid vardera Uppsala och Roxtuna samt en vid Långholmens psykiatriska avdelning. Tre av dessa tjänster hade under hela eller del av året inte kunnat besättas med kompetenta sökande.

Vid två anstalter fanns arvodesanställda psykologer för t. ex. gruppterapevtisk behandling och vid ytterligare två anstalter mottogs psykologpraktikanter. Vid tillsynsanstalterna anlitades konsulterande psykologer. Kriminalvårdens psykologer har administrerat psykologiska lämplighetsbedömningar av vårdaspiranter.

Antalet assistenter per intagen varierar efter påföljd och anstaltstyp. Som huvudregel gäller för de geografiska räjongerna att en assistent svarar för 80 och två assistenter för 120 intagna. Inom interneringsräjongen fanns den 1 januari 1971 en assistent för varje avdelning på Hall med 66 respektive 72 intagna och en frigivningsassistent för samtliga frigivningsärenden. Inom ungdomsräjongen svarade en assistent för varje paviljong med 20 intagna och vid ungdomsanstalter utan paviljongsystem en assistent för 30 intagna.

Antalet vårdare och tillsynspersonal i övrigt varierar från anstalt till anstalt beroende på anstaltens utformning och belägenhet samt klientelets beskaffenhet. När det gäller arbetsledarpersonalen finns i regel en arbetsledare för tio intagna.

Inom kriminalvårdsverket bedrivs en obligatorisk teoretisk-praktisk grundutbildning av vårdare. Därjämte anordnas specialkurser i ett stort antal ämnen för övriga personalgrupper.

Vid anstalterna finns en väl utbyggd arbetsdrift. De intagna har möjlighet att arbeta i mekaniska verkstäder, i träindustrier för tillverkning av monteringsfärdiga trähus, möbler och snickeriinredningar, i konfektionsverkstäder, i tvätterier och i andra verkstäder för industriell framställning av olika slags produkter. Det finns vidare tillgång till byggnadsarbete som omfattar både nyproduktion och ombyggnads- och reparationsarbeten samt till jordbruks-, skogs- och sågverksarbete. Under den sista delen av anstaltsvistelsen kan vissa intagna få arbeta ute på den öppna marknaden i s. k. frigångsarbete.

Tidigare förekom systematisk yrkesundervisning endast bland dem som dömts till ungdomsfängelse. Den praktiska utbildning som förekom för övriga intagna skedde i form av arbetsträning vilket innebar inlärning av vissa arbetsrutiner inom flertalet arbetsgrenar. Sedan kriminalvårdsstyrelsen 1969 fått en särskild arbetsvårds- och utbildningsenhet har det skapats större möjligheter att genom centrala åtgärder verka för en effektiv praktisk och teoretisk utbildning av de intagna under anstaltstiden. Styrelsen har strävat efter att den undervisning och utbildning som ges vid fångvårdsanstalterna i största möjliga utsträck-

ning skall ske under medverkan av det allmänna utbildningsväsendet. För att uppnå detta har styrelsen tagit upp samarbete med skolöverstyrelsen.

Av den yrkesskolmässiga undervisningen märks särskilt byggnadsarbetarutbildningen på Skenäs samt omskolningskurser för blivande verkstadsmekaniker på Ulriksfors. Den senare bedrivs i arbetsmarknadsverkets och skolöverstyrelsens regi. Även den mekaniska verkstaden vid fångvårdsanstalten i Falun är en utbildningsverkstad för vuxna. Teoretisk utbildning ges vid Studiegården i Uppsala och vid fångvårdsanstalten i Härnösand där studierna bedrivs i samarbete med statens skola för vuxna. Studieavdelningar har inrättats vid fångvårdsanstalterna i Falun och Kumla och håller på att byggas upp vid fångvårdsanstalten Österåker. Denna verksamhet bygger huvudsakligen på elevernas självstudier även om den till en viss grad är handledd av lärare. På fem anstalter – den öppna ungdomsanstalten Vångdalen samt de slutna fångvårdsanstalterna Hall, Kumla, Norrtälje och Tidaholm – bedrivs undervisning i samarbete med närbelägna folkhögskolor.

Sedan början av 1960-talet har det förekommit samverkan mellan kriminalvårdsstyrelsen och arbetsmarknadsverket som har syftat till att underlätta övergången från anstaltsvård till frivård. Arbetsmarknadsstyrelsen har upprättat arbetsplatser med skogs- och vägarbete för kriminalvårdens klientel. Förläggningar har anordnats i anslutning till arbetsplatserna. Till dessa arbetsplatser har sådana intagna hänvisats som av olika skäl inte kunnat få arbetsanställning eller omskolning. Vidare har arbetsmarknadsstyrelsen ställt en organisation av kontaktmän till förfogande med uppgift att hjälpa till med att skaffa arbete åt de intagna och att ge råd och anvisningar för yrkesvägledning och omskolning.

Den andliga vården vid anstalterna tillgodoses av lokala nämnder och resesekreterare som under året besöker anstalterna. Under 1970 fick besöksverksamheten en fastare organisation. Även nya former för samråd mellan intagna, personal och anstaltsledning tillkom under året. Fritidsverksamheten intensifierades genom att biblioteksverksamheten utökades med utlåning av grammofonskivor, tidskrifter och referensmaterial och genom att bibliotekarierna ordnade programverksamhet, studiecirklar och utställningar. För att underlätta övergång från anstaltsvård till frivård har viss experimentverksamhet med s. k. utskrivningsträning bedrivits. Överläggningar mellan kriminalvårdsstyrelsen och socialstyrelsen om kriminalvårdsklientelets sociala och ekonomiska situation påbörjades 1968 och ledde till att socialstyrelsen 1970 i Råd och anvisningar nr 19 »Samverkan kriminalvård–socialvård» gav anvisningar om hur kommunerna skulle bistå personer som är föremål för anstaltsvård och frivård.

Kriminalvårdsverket förvaltar sedan år 1965 de allmänna häktena och de arrestlokaler som är anordnade i anslutning till dessa. Under år 1970 var följande häkten i bruk, nämligen Borås, Falun, Göteborg, Helsingborg, Karlstad, Norrköping, Stockholm, Umeå, Västerås, Växjö, Örebro och Östersund. Sammanlagt intogs ca 34 000 personer i de allmänna häktena under året och i genomsnitt vistades där 357 personer per dag. Omsättningen per plats framgår av att allmänna häktet i Stockholm som år 1970 hade 90 platser och en medelbeläggning på 71 häktade under samma år hade 18 662 intagningar. Vid utgången av år 1970 tjänstgjorde 367 personer vid de allmänna häktena.

6.2 *Anstaltsklientelet*

När det gäller frågan om att finna lämpliga behandlingsåtgärder för de intagna är anstaltstidens längd och klientelets sammansättning och beskaffenhet av stor betydelse.

Av den officiella kriminalvårdsstatistiken framgår att 10 546 personer som var dömda till fängelse intogs i anstalt under 1970. Övervägande delen av dem var dömda till korta straff. Strafftider på mindre än 4 månader hade 66 procent av dem, 4–12 månader redovisas för 24 procent medan resterande 10 procent hade en strafftid av mer än 12 månader. Under 1970 intogs dess-

utom 635 personer dömda till skyddstillsyn med anstaltsbehandling, 401 dömda till internering, 396 dömda till ungdomsfängelse och 137 personer som inte betalat ådömda böter och därför fått påföljden omvandlad till frihetsberövande.

Bestämmelserna om villkorlig frigivning innebär att verkställighetstiden för intagna med över fyra månaders strafftid vanligen blir kortare än strafftiden. I den s. k. verkställighetsstatistik, som numera publiceras av statistiska centralbyrån, finns uppgifter om anstaltstidens längd offentliggjorda för åren 1966–1968. Ur redovisningen för år 1968 kan vissa uppgifter anges i detta sammanhang.

I fråga om 3 075 personer, som dömts till fängelse och som villkorligt frigetts under 1968, uppgick den avtjänade strafftiden för ungefär 25 procent till högst 4 månader, för ungefär 50 procent till högst 6 månader och för knappt 90 procent till högst 12 månader.

Även för ungdomsfängelse- och interneringsklientelet föreligger motsvarande uppgifter.

Antalet till ungdomsfängelse dömda som under 1968 överförts till vård utom anstalt utgjorde 429 personer. Närmare 50 procent av samtliga – eller 203 personer – redovisas för anstaltstider på högst 1 år och ungefär lika stor andel på 1–2 års anstaltstid. Endast 7 à 8 procent av samtliga redovisas för längre anstaltstider.

Antalet internerade, som under 1968 överförts till vård utom anstalt, uppgick till 522. Ca 40 procent av dem – eller 222 personer – redovisar en anstaltstid av högst 1 år och ungefär samma procent en anstaltstid mellan 1 och 2 år.

För dem som dömts till skyddstillsyn och för vilka anstaltsvården upphört under 1968 – 760 personer – har 70 procent haft en anstaltstid av högst 1 månad.

Sammanfattningsvis kan konstateras att totalt 850 personer frigavs villkorligt eller överfördes till vård utom anstalt under år 1968 efter en anstaltstid som översteg 1 år och att de utgjordes av 324 i fängelse intagna, 226 ungdomsfängelseelever och 300 internerade.

Klientelets sammansättning och beskaffenhet har fått viss belysning genom de undersökningar av anstaltsklientelet som företagits de senaste åren. Förutom den av kommittén företagna »tvärsnittsundersökningen» av samtliga intagna som redovisas utförligt i en bilaga till betänkandet (Bil 1) har fångvårdens byggnadskommitté undersökt klientelet i norra och södra räjongerna. Den senare undersökningen gjordes dels av en grupp från institutionen för pedagogik vid Uppsala universitet under hösten 1967 dels av kriminalvårdsstyrelsens psykologsektion under våren 1968. Ett urval av 269 intagna med en strafftid på minst fyra månader genomgick enskilda intervjuer och grupptestningar. Dessutom insamlades data vid genomgång av de intagnas journaler. Av denna undersökning framgår att 12 % av de intagna i norra och 16 % av de intagna i södra räjongen vid intagningen i fångvårdsanstalt hade fysiska handikapp av mer eller mindre allvarlig natur. Beträffande det psykiska tillståndet visade sig att 9 resp. 16 % någon gång vårdats på mentalsjukhus och att 14 % av de intagna i resp. grupp någon gång vårdats på psykiatrisk avdelning på fångvårdsanstalt. Bland vårdorsakerna märktes depression, alkoholmissbruk, narkotikamissbruk och självmordsförsök. Sedan en sammanställning gjorts av olika slag av psykiska defekter visade det sig att 31 resp. 37 % kunde betecknas som psykiskt instabila. Antalet försökspersoner som betecknas som missbrukare fördelade sig på missbruk av alkohol med 54 resp. 50 %, narkotika med 6 resp. 12 % och thinner med 4 resp. 3 %. I samband med undersökningen av psykisk instabilitet och missbruk prövade man sambandet mellan dessa faktorer och försökspersonernas stabilitet i arbetet. Det visade sig att både de psykiskt instabila och missbrukarna var mindre arbetsstabila än övriga.

Byggnadskommitténs klientelundersökning innefattade även en jämförelse i olika avseenden mellan anstaltsklientelet och normalpopulationen. Jämförelsen visade att anstaltsklientelet växt upp under otryggare för-

hållanden än övriga befolkningsgrupper. Vidare var de yngre årsklasserna klart överrepresenterade inom anstaltsklientelet. I fråga om begåvning skilde sig de intagna inte från andra även om deras allmänorientering var sämre. Endast ett fåtal intagna hade högre teoretisk utbildning.

I en sammanfattning av undersökningsresultaten yttrade byggnadskommittén att anstaltsklientelet i högre grad än tidigare kommit att bestå av fysiskt och psykiskt handikappade personer och att en stor del av de intagna visar personlighetsstörningar som försvårar eller hindrar deras anpassning till utbildning och arbete och till ett socialt liv överhuvudtaget. Man ansåg sig även kunna konstatera att de intagna ofta är dåligt motiverade för vidare utbildning eller arbete samt att deras ambitionsnivå är låg och att de ofta brister i koncentration och uthållighet.

Den av kommittén utförda tvärsnittsundersökningen utgör en statistisk kartläggning av anstaltsklientelet den 26 januari 1969.

Uppgifterna i tvärsnittsundersökningen om strafftidens längd skiljer sig avsevärt från motsvarande uppgifter i den officiella kriminalvårdsstatistiken. Enligt tvärsnittsundersökningen fördelar sig strafftidens längd för dem som är intagna i fängelse i stort sett i tre lika grupper med ca en tredjedel i vardera: personer med högst ett halvt års strafftid, personer med ett halvt till ett års strafftid, och personer med mer än ett års strafftid. Enligt kriminalvårdsstatistiken för 1969 hade 63 procent av de intagna strafftider som understeg 4 månader. Denna skiljaktighet är dock endast skenbar. Genom att kriminalvårdsstatistiken baserar sig på siffror för ett helt år och tvärsnittsundersökningen på förhållandena en särskild dag på året slår de korta strafftiderna hårdare igenom i årsstatistiken och drar ned genomsnittssiffrorna.

Av tvärsnittsundersökningen framgår att data angående anstaltsklientelet markant avviker från motsvarande data för befolkningen i hela riket.

Anstaltsklientelet är genomsnittligt sett yngre och antalet gifta avsevärt lägre än i allmänhet. Det framgår vidare att klientelet i stor utsträckning varit föremål för tidigare samhällsåtgärder av något slag. När det gäller skolutbildning hade den alldeles övervägande delen intagna enbart folkskola (grundskola). Antalet intagna som gått i specialklass var dubbelt så stort som för samtliga pojkar inom det totala obligatoriska skolväsendet. Det visade sig t ex att var tredje ungdomsfängelseelev hade gått i specialklass. Det framgick vidare att endast drygt hälften av de intagna fullgjort militärtjänst.

Beträffande uppväxtmiljön hade denna i många fall varit föga stabil. Den bristande stabiliteten var särskilt påtaglig för ungdomsfängelseelever och internerade.

Tidigare brottslighet redovisades för 86 procent av de intagna. Till största delen utgjordes denna brottslighet av tillgreppsbrott. Våldsbrotten uppgick till 7–8 procent. Det framgick även att ungefär var tionde av de internerade tidigare hade dömts för våldsbrott.

I tvärsnittsundersökningen redovisas även vissa sociala förhållanden vid tiden för brottet. De faktorer som undersökts är innehav av arbete och bostad samt missbruk av alkohol och narkotika.

Arbete redovisas sålunda för 50 % av samtliga intagna medan bostad anges för 81 %. Både arbete och bostad noteras för 48 % av samtliga.

Missbruk av alkohol eller narkotika redovisas för sammanlagt 47 % av totalantalet. För drygt hälften av klientelet anges sålunda varken alkohol- eller narkotikamissbruk.

Ungefär 13 procent av samtliga intagna hade inte tidigare varit föremål för skyddstillsyn, ungdomsfängelse, fängelse eller internering. Praktiskt taget lika många hade varit föremål för åtgärd utan frihetsberövande. Övriga ca 75 procent hade tidigare erhållit någon form av anstaltsvård (eller både anstaltsvård och åtgärder utan frihetsberövande).

Den aktuella kriminaliteten utgjordes i ungefär 60 procent av fallen av förmögen-

hetsbrott. Ungefär 14 procent av de intagna hade gjort sig skyldiga till rattfylleri, 8 procent till misshandel och 1 à 2 procent till mord eller dråp. Övriga ca 15 procent av de intagna fördelade sig på ett stort antal brottskategorier.

De intagnas fysiska tillstånd vid tiden för intagningen betecknades för ca 18 procent som mindre gott eller dåligt. Ungefär 94 procent av samtliga intagna betecknades som fullt arbetsföra vid tidpunkten för undersökningen. Det är därvid att märka att bedömningen grundar sig på den relativt summariska kroppsbesiktning som sker vid inskrivningen i anstalten.

En viss uppfattning om klientelets psykiska tillstånd kan erhållas ur tvärsnittsundersökningen. En stor del av de intagna har enligt redovisningen frikallats från militärtjänstgöring. Orsaken till frikallelsen har angetts för sammanlagt 746 personer. I närmare hälften av dessa fall har angetts någon form av »nervösa besvär» med ett stort antal varierande beteckningar. I övriga fall har redovisats framför allt olika former av fysiska handikapp etc.

De 302 intagna, för vilka psykiska besvär redovisats, motsvarar närmare 8 procent av det totala antalet personer, som omfattades av tvärsnittsundersökningen. Man bör dock observera att det för ytterligare drygt 300 frikallade inte angavs någon orsak till frikallelsen. Det är därför troligt att 8 procent utgör en minimisiffra som egentligen borde höjas för att ge en någorlunda korrekt bild av klientelets psykiska beskaffenhet.

Slutligen bör vissa siffror angående den s. k. anstaltsanpassningen redovisas. I tvärsnittsundersökningen anges anstaltsanpassningen vid undersökningstidpunkten ha varit god eller mycket god för $^3/_4$ av klientelet, medan den i ca 15 procent av fallen angetts vara mindre god eller dålig. I resterande ca 7 procent av fallen redovisas bl. a. att anstaltsvistelsen varit för kort för att uppgiftslämnarna skulle kunna bedöma anstaltsanpassningen.

Till belysning av de intagnas försörjningsmöjligheter efter anstaltsvistelsen kan vissa siffror ur den officiella verkställighetsstatistiken för år 1968 anföras. För dem, som dömts till fängelse och som villkorligt frigetts, var försörjningsmöjligheterna ordnade för något mer än 75 procent i samband med frigivningen (genom kriminalvårdens medverkan 13, genom arbetsförmedlingens försorg 27 och eljest ordnad 35 procent). För något mindre än 2 procent av samtliga anges att försörjningsmöjligheterna var uteslutna på grund av arbetsoförmåga o. d. Övriga ca 20 procent hade av andra skäl inte sina försörjningsmöjligheter ordnade i samband med frigivningen.

Motsvarande uppgifter finns även redovisade för ungdomsfängelseklientelet. För 65 procent av uf-eleverna var försörjningsmöjligheterna ordnade i samband med frigivningen (av kriminalvården 20, av arbetsförmedlingen 20 och i övrigt 25 procent).

För de internerade anges att drygt 70 procent hade försörjningsmöjligheterna ordnade i samband med frigivningen (av kriminalvården 20, av arbetsförmedlingen 25 och eljest ordnad 25 procent). För drygt 10 procent anges att försöjningsmöjterna var uteslutna på grund av arbetsoförmåga o. d.

Totalt sett synes alltså 70 à 75 procent av samtliga som under 1968 villkorligt frigetts från våra anstalter på något sätt ha haft vissa försörjningsmöjligheter ordnade i samband med frigivningen. En mindre del, högst 5 procent av samtliga, kunde på grund av arbetsoförmåga o. d. inte ordna sin försörjning vid frigivningen. Återstoden – i runt tal 20 procent av samtliga – hade av andra orsaker inte sina försörjningsmöjligheter ordnade. Dessa siffror torde dock ge en alltför positiv bild av den intagnes frigivningssituation. Det är nämligen – av olika skäl – svårt att kontrollera att de uppgifter om arbete och bostad som de intagna själva lämnar är riktiga. Det har i många fall visat sig att en intagen skaffat skenintyg för att snabbare få villkorlig frigivning.

Något mer än 12 procent av det undersökta manliga klientelet utgjordes av utländska medborgare. Av dessa var närma-

re 60 procent danskar, finländare och norrmän. Finländarna var det dominerande inslaget. Även bland utlänningarna var antalet ogifta och unga stort och många saknade helt kontakter utanför anstalten. En tredjedel av samtliga uppgavs vara alkohol- eller narkotikamissbrukare.

När det gäller drogmissbruket bland kriminalvårdsklientelet har kriminalvårdsstyrelsen låtit göra undersökningar som visar att antalet drogmissbrukare ökade explosionsartat under åren 1966 till 1969. Den 1 augusti 1966 fanns vid fångvårdsanstalterna ca 450 missbrukare vilket utgjorde 9 % av samtliga intagna. Den 1 maj 1969 var drygt 1 200 av de intagna eller 24 % hemfallna åt narkotika- eller läkemedelsmissbruk. Enligt en undersökning som avsåg läget den 1 april 1970 noterades en minskning till 22 %. Enligt kriminalvårdsstyrelsens uppfattning var dock det dolda missbruket större än tidigare. Även om utvecklingstempot visat sig vara betydligt långsammare än för några år sedan fanns det enligt styrelsens mening skäl att förmoda att många klienter blivit fastare etablerade i sitt missbruk och därmed också svårare att behandla. Vissa tecken anses tyda på en ökning av framförallt den »tyngre» narkotikan. Många av drogmissbrukarna var såväl fysiskt som psykiskt i mycket dåligt skick, avmagrade, bullerkänsliga och irritabla. De hade svårt att anpassa sig i större gemensamhetsavdelningar och att orka med arbetet i verkstäderna.

Sammanfattningsvis kan sägas att tvärsnittsundersökningens resultat visar god överensstämmelse med resultaten av byggnadskommitténs klientelundersökning.

7 Allmänna motiv till lagen om kriminalvård i anstalt

7.1 *Principiella överväganden beträffande målsättningen*

Kommittén föreslår att de bestämmelser som mera direkt rör behandlingen av dem som efter att ha dömts för brott är intagna i fångvårdsanstalt skall tagas upp i en ny lag om kriminalvård i anstalt. Avsikten är att denna lag skall ersätta 1 kap. samt 4–10 kap. nuvarande lag om behandling i fångvårdsanstalt.

Kommittén har enligt direktiven haft att utarbeta sitt förslag med utgångspunkt från rådande påföljdssystem och i anslutning till den befintliga anstalts- och frivårdsorganisationen. Någon diskussion om kriminalvårdens problematik i stort har därför inte upptagits. Kommittén har sålunda ingen anledning att behandla frågan om skälen för att ha brottspåföljder som innebär fysiskt frihetsberövande. Det är nog att konstatera att vi har sådana påföljder i viss omfattning och att skälen enligt allmän uppfattning i stort hänför sig dels till behovet att förebygga fortsatt brottslighet från den dömdes sida (individualpreventiva skäl) och dels till behovet att avhålla människorna i allmänhet från att begå brott (allmänpreventiva skäl). Brottsbalkens bestämmelser om användningen av de olika brottspåföljderna och om tidsramar för dessa m. m. återspeglar en viss avvägning mellan allmänpreventiva och individualpreventiva synpunkter. Liknande är förhållandet med domstolarnas bedömningar på området. Verkställigheten av påföljderna måste naturligtvis harmoniera med bestämmelserna i brottsbalken.

Länge ansåg man att den stränghet som allmänpreventionen tycktes kräva gick väl tillsammans med en effektiv individualprevention. Numera står det helt klart för de flesta att det i väsentliga avseenden råder konflikt mellan allmänpreventiva och individualpreventiva anspråk beträffande verkställighetens innehåll. Denna insikt och en så småningom förändrad uppfattning om vad som rimligen kan vidtas med människor i samhällets intresse har givit de individualpreventiva synpunkterna en nästan total dominans i debatten om hithörande frågor. Förbättrade levnadsvillkor och andra orsaker har lett till att udden i straffhotet numera med fog kan sägas bero på frihetsberövandet i sig självt, inte på den större eller mindre strängheten i genomförandet. Sannolikt är det så att det f. n. inte kan komma ifråga vare sig att skärpa eller att mildra verkställigheten i anstalt så att den kan ha någon nämnvärd betydelse för den allmänpreventiva verkan. Allmänpreventionen behöver alltså inte särskilt beaktas vid utformningen av behandlingsreglerna.

Kommitténs lagförslag har utarbetats på grundval av tillgängliga erfarenheter från behandlingsarbetet och med hänsyn till kraven på humanitet, rättssäkerhet och samhällsskydd. Det innebär i stort sett en uppföljning och vidareutveckling av strafflag-

beredningens grundtankar. Kommittén har strävat efter att göra reglerna flexibla och därigenom ge möjlighet till en fortlöpande utveckling. Behandlingsreglerna har gjorts gemensamma för samtliga intagna varvid ungomsfängelsets öppna behandlingsformer tagits som utgångspunkt.

De olika brottsbekämpande organen har skilda uppgifter. Domstolarna har till uppgift att döma bl. a. till frihetsberövande påföljd och kriminalvården har att verkställa dessa domar. Kriminalvårdens självständiga uppgift är att behandla de intagna så att deras rehabilitering underlättas och samhällsskyddet upprätthålls. I uppgiften att samtidigt vara ett bevakande och ett vårdande organ ligger en inbyggd intressekonflikt, eftersom sådana åtgärder som vidtas i syfte att förstärka någon av dessa sidor har en tendens att försvaga den andra. Risken för att en intagen rymmer kan t. ex. medföra att en önskvärd vårdåtgärd inte kan vidtas.

Möjligheten till vård och rehabilitering av de intagna begränsas av de resurser som samhället ställer till förfogande och av kriminalvårdens möjligheter att utnyttja dessa. Ett viktigt krav är att varje intagen får en sådan vård som ligger i nivå med allmänt vedertagna uppfattningar i samhället om en human behandling.

Kriminalvårdens klientel bestäms i första hand av domstolarna och i andra hand av övervakningsnämnderna och de centrala nämnderna. Domstolarna avgör i enlighet med gällande lag om den misstänkte begått de åtalade gärningarna, om dessa är att betrakta som brottsliga och om så är fallet vilken påföljd som kommer ifråga. Vid utdömande av påföljd som innebär frihetsberövande spelar hänsynen till den allmänna laglydnaden stor roll. I varje fall när det gäller kortvariga fängelsestraff förekommer det mera sällan att en persons vårdbehov anförs som skäl för att ådöma frihetsberövande påföljd.

Målsättningen och innehållet i den vård och behandling som åligger kriminalvården har varit en av de frågor som väckt störst intresse i den allmänna debatten under de senaste åren. Kriminalvårdens kritiker har ofta påpekat att behandlingen på anstalterna – till skillnad från exempelvis behandlingen på sjukhus – inte ger några påvisbara resultat. Det har även hävdats att anstaltsvistelsen i stället för att skapa bättre förutsättningar för en samhällsanpassning försämrar resocialiseringsmöjligheterna.

Det går knappast att dra en parallell mellan förhållandena inom kriminalvården och sjukvården. Dessa vårdområden arbetar nämligen under helt olika villkor. Till sjukhusvård hänvisas endast personer som har ett påvisbart behandlingsbehov. Vården är i princip frivillig och vilar på ett samarbete mellan patient och läkare. Behandlingen grundar sig på en diagnos av sjukdomen och är vetenskapligt prövad. Då patienten tillfrisknat får han lämna sjukhuset. Kriminalvården däremot ger en tvångsvis anordnad vård; den som skall vårdas befinner sig på anstalten mot sin vilja och berövad sin frihet. En annan betydelsefull olikhet är att kriminalvårdsklientelet, som tidigare nämnts, ofta inte vistas på anstalt främst på grund av ett manifesterat vårdbehov – även om vårdbehov i och för sig kan föreligga – utan av allmänpreventiva skäl. I avseende på strafftidens längd gäller att denna i stor utsträckning utmäts efter andra grunder än behandlingsbehovet. Den mest betydelsefulla skillnaden är likväl att det avvikande beteende som leder till frihetsförlust inte är analogt med ett sjukdomstillstånd med möjlighet till diagnos, behandling och tillfrisknande. Man kan inte bortse från att brott och brottslighet är juridiska och inte medicinska begrepp.

Samhällets sociala resurser har under en följd av år byggts ut i avsevärd omfattning och har inriktats på en aktiv behandling och rehabilitering av de människor som har behov av sådan omvårdnad. Av särskild betydelse för kriminalvårdens klientel är den arbetsvård och den vuxen- och yrkesutbildning som utgör ett led i den sociala verksamheten. Utvecklingen har även gått mot en för alla grupper integrerad social- och sjukvård. Den omständigheten att kriminalvårdens klienter dömts till frihetsförlust in-

nebär inte att deras behov av samhälleliga hjälpåtgärder minskat. Behovet därav är snarare större än för många andra grupper i samhället. Klientelgruppen består i stor utsträckning av personer som vandrar fram och tillbaka mellan kriminal- och socialvård och i vissa fall även psykiatrisk vård. Kriminalvårdens målsättning kan därför inte ses isolerad från den socialpolitiska målsättning som finns i dag eller från den socialpolitiska diskussion som pågår. I denna diskussion som även gäller den framtida socialvårdens målsättning har man betonat vikten av att det sociala kontrollmomentet får en mindre framträdande plats. I stället bör socialvården ge service, bättre information, socialhjälp och annan ekonomisk hjälp samt behandling och vård i öppna former. Även om kontrollmomentet är ett framträdande inslag i kriminalvården därigenom att den innebär ett tvångsmässigt omhändertagande i anstalt eller en kontrollerad vård i frihet, kan resonemanget överföras på behandlingssituationen i övrigt.

Kriminalvård i anstalt måste först och främst innefatta den allmänna materiella och psykiska omvårdnad som innebär att den intagne får sina aktuella behov av olika slag tillgodosedda. Utöver mat, kläder, bostad, tillgång till arbete och sjukvård inryms i detta begrepp fritidsaktiviteter och annan sysselsättning som kan göra anstaltstiden lättare att uthärda och lindra eller minska skadliga verkningar av anstaltsvistelsen. Det är därvid särskilt betydelsefullt att de intagna ges möjlighet att syssla med olika hobbyarbeten, hålla kontakt med händelserna i omvärlden och i skälig omfattning få sitt behov av förströelse tillgodosett. Behovet av utomhusvistelse och motion bör tillgodoses. Denna sida av anstaltsvården behandlas utförligt i del I i FN:s regler för minimistandard där en uppräkning skett av vad som skall anses vara önskvärd vårdstandard.

I vårdbegreppet ligger även en behandling som syftar till att anpassa den intagne i samhället. Enligt del II i nämnda regler skall denna form av vård vara sådan att den gör det möjligt för den intagne att återvända till samhället med vilja och förmåga att vara laglydig och reda sig själv. Denna rehabilitering kan avse sjukvård, terapevtisk behandling av olika slag, arbete, studier och annan utbildning, arbetsvård och socialvård.

Om man överför diskussionen inom socialvården till kriminalvårdsområdet finner man att målsättningarna överensstämmer rätt väl. Att kriminalvården, till skillnad från både socialvården och sjukvården, är en tvångsvis anordnad vård, kan tyckas vara en dålig utgångspunkt för ett behandlingsarbete som i de flesta fall förutsätter medverkan från den behandlades sida. Den omständigheten att de intagna vistas på kriminalvårdens anstalter under tvång behöver likväl inte innebära att de skulle avvisa sådana erbjudanden om social rehabilitering som utgår från klientens egna behov och ges med respekt för hans självbestämmanderätt.

En positiv anstaltsmiljö där rehabiliteringsarbetet bygger på frivillig medverkan av de intagna torde kräva en mindre grad av slutenhet än den nuvarande vården. För att göra behandlingssystemet mera flexibelt bör man inte koppla vårdens former till anstaltens beskaffenhet av öppen eller sluten. En öppnare vård bör kunna ges även på en sluten anstalt. Det blir därför vårdens och inte anstaltens beskaffenhet av öppen eller sluten som blir det väsentliga.

Vid valet av behandlingsform bör den öppnare formen av anstaltsvård äga företräde. Från denna huvudregel måste de undantag göras som blir nödvändiga för att tillgodose kravet på samhällsskydd samt ordning och säkerhet på anstalten.

Det kan förutses att vissa intagna av olika skäl kommer att undandra sig varje form av behandling och eventuellt svara på behandlingserbjudandet med en negativ eller aggressiv attityd. Behandling i små grupper och en ökning av personalstyrkan torde minska svårigheterna i dessa avseenden men man har likväl att räkna med att ett antal intagna inte kan anpassa sig i någon grupp. Hänsynen till anstaltsklientelet i övrigt gör att dessa intagna kan behöva hållas avskilda,

om möjligt tillsammans med någon eller några medintagna. Speciell omsorg bör ägnas dessa intagna så att även de kan bli föremål för behövliga omsorger och anstaltsvistelsen bli mera uthärdlig för dem. Sådan avskild vård bör givetvis inte fortgå längre än behov därav föreligger.

Behandlingen bör såvitt möjligt planeras i samförstånd med den intagne och med sikte på de förhållanden till vilka han kommer att återvända efter frigivningen. Planeringen bör äga rum så snart efter intagningen som möjligt och bör revideras vid behov. Vården inom och utom anstalten måste samordnas om de rehabiliteringsåtgärder som vidtas på anstalten skall ha någon mening. Dessa krav blir ännu angelägnare vid förkortade anstaltstider.

I den mån praktiska och organisatoriska förhållanden inte lägger hinder i vägen är det väsentligt att kriminalvården utnyttjar de resurser för rehabiliteringsändamål som samhället ställer till förfogande för sina medlemmar i allmänhet. Härigenom framhåller man för den intagne att samhället fortfarande känner sitt ansvar för honom och att han har rätt att få del av samhällets stöd- och hjälpåtgärder i samma utsträckning som varje annan medborgare. Även ur kostnadssynpunkt torde ett sådant vårdprogram vara berättigat. Det måste ofta bli ekonomiskt fördelaktigare att utnyttja de institutioner som redan finns och som åtminstone i viss utsträckning ändå efter frigivningen kommer att ha hand om rehabiliteringen av klientelet än att skapa motsvarande möjligheter på anstalterna,

I vilken mån detta bör ske genom att de intagna vid frigång eller under långtidspermissioner deltar i undervisning, arbetsvårdande eller andra rehabiliterande åtgärder utanför anstalten eller genom att behandlingen sker inne på anstalterna under ledning av personal från institutioner utanför anstalten, får bedömas från fall till fall. Man måste likväl räkna med att kriminalvården fortfarande i stor utsträckning måste svara för sådana behandlingsåtgärder.

Då tillgången på psykiatrer och psykologer f. n. är knapp, är det inte möjligt att tillgodose hela behovet av individuell och systematisk terapi. Detta betyder att man i stor utsträckning måste lita till kollektiva former när det gäller t. ex. psykoterapevtisk behandling. På utbildnings- och arbetsvårdssidan däremot finns möjligheter till en mera individuell behandling. Planeringen av behandlingsåtgärderna i stort bör ske i samförstånd med sakkunskap från ifrågakommande områden och fortlöpande vara föremål för omprövning. Det gäller vidare att skapa en behandlingsatmosfär inom anstalten som så långt som möjligt underlättar en individuell behandling. För att möjliggöra detta bör en differentiering i mindre grupper komma tilll stånd. Differentieringen bör i första hand utgå från behandlingssynpunkter. En behandlingsgrupp kan därför komma att bestå av intagna i olika åldrar och med olika personliga egenskaper.

Denna målsättning förutsätter ett fullföljande av de principer som ligger till grund för gällande behandlingslag men som inte kunnat genomföras på grund av bristande resurser. Så har t. ex. bristen på andra aktiviteter än arbete gjort att de intagna ofta fått vistas i ensamhet under fritiden för att påverkan i negativ riktning dem emellan skolat undvikas. I en aktiverad anstaltsmiljö där de intagna hålls samman i mindre grupper och med möjlighet till arbete, olika arbetsvårdande åtgärder, individual- och gruppterapi, undervisning och självständiga studier torde riskerna för en menlig påverkan inte bli större än att man i stort kan undvika ensambehandling.

Från behandlingssynpunkt förefaller det knappast lämpligt att såsom nu sker låta intagna med längre straff rutinmässigt börja sin anstaltsvistelse på sluten anstalt för att efter viss tid flyttas till öppen. En pågående arbetsvårdande eller terapevtisk behandling bör inte avbrytas genom att en intagen flyttas till annan anstalt med åtföljande svårigheter att fullfölja rehabiliteringsåtgärderna. Däremot bör undersökningar och behandling som kräver medverkan av vård-

specialister kunna utföras på särskilt utrustade anstalter eller anstaltsavdelningar av genomgångskaraktär. De rehabiliterande åtgärderna bör äga rum under så öppna förhållanden som möjligt och helst i samma anstalt under hela verkställighetstiden.

Arbetet intar en central roll i all anstaltsbehandling inom kriminalvården. Historiskt sett utgjorde skyldigheten att utföra arbete för det allmänna själva kärnan i straffet. Också i fortsättningen måste arbete utgöra ett väsentligt inslag i anstaltsvården. Man bör emellertid frigöra sig från det gamla betraktelsesättet enligt vilket arbetet var ett slags gottgörelse gentemot samhället och därför tvångsmässigt. Arbetsplikt är i allmänhet främmande för ett modernt betraktelsesätt och det har visat sig att tvånget haft psykologiskt ogynnsamma verkningar. Arbetet bör ses som en förmån och något som den intagne åtar sig av fri vilja.

Slopandet av arbetsplikten förutsätter att en upprustning av kriminalvårdens behandlingsresurser kommer till stånd. Behovet av ökade differentieringsmöjligheter måste därvid särskilt beaktas. I de fall då det inte är möjligt att utnyttja redan befintliga resurser utanför anstalten bör kriminalvården – utöver lämpligt arbete – kunna erbjuda den intagne rehabiliterande åtgärder av i huvudsak samma slag och utsträckning som samhället utanför anstalten erbjuder samhällsmedlemmarna.

Behandlingsåtgärderna skall samordnas på sådant sätt att ingen åtgärd skall anses ha företräde framför någon annan och åtgärderna bör kombineras med varandra efter behov. Viktigt i detta sammanhang är att bestämmelserna om ekonomisk ersättning till de intagna får lämplig utformning. Intagen som inte får arbetslön bör erhålla ett grundbelopp per dag och särskild ersättning då han deltar i vårdåtgärder. Ersättning till den som arbetar produktivt bör bestämmas med ledning av lönen för arbete av motsvarande art i den fria marknaden, givetvis med hänsynstagande till att ersättningen för den intagne är en nettolön och till de speciella förhållanden som gäller inom kriminalvårdens arbetsdrift.

En positiv behandlingsatmosfär förutsätter god information om behandlingens mål och medel, den intagnes rättigheter och skyldigheter, anstaltsrutin m. m. Information bör ges omedelbart vid den intagnes ankomst till anstalten och fortgå under anstaltstiden. Det är viktigt att de intagna såväl genom sina egna intresseorganisationer, t. ex. förtroenderåd, som tillsammans med personal finner lämpliga former för samråd i frågor som rör förhållandena på anstalten.

Vikten av att den intagne vidmakthåller och förstärker sådana kontakter med yttervärlden som kan vara betydelsefulla från rehabiliteringssynpunkt kan inte nog betonas. Dessa kontakter kan minska anstaltslivets stress och öka den intagnes möjligheter till samhällsanpassning. I den utsträckning det kan ske utan påtaglig fara för säkerheten bör därför en liberalisering ske beträffande kontaktmöjligheterna med yttervärlden i form av brevväxling, telefonsamtal, besök och permissioner. Såväl korttids- som långtidspermissioner bör i ökad utsträckning användas i behandlingsarbetet och för att förbereda frigivningen. Om en ökad tilldelning av personal kan ske och mindre behandlingsenheter tillskapas kan de olika gruppernas kontakter med yttervärlden i många fall göras avsevärt friare.

Det har visat sig att disciplinära åtgärder i stor utsträckning är ineffektiva och ofta har direkt olämplig inverkan på den intagne. Sådana åtgärder har för övrigt knappast en plats i ett behandlingssystem som syftar till samverkan och rehabilitering. Ordningsförseelser och störande uppträdande från de intagnas sida kan givetvis komma att inverka på sådana frågor som anstaltsplacering och permissioner men bör inte leda till bestraffning i disciplinär ordning. I vissa fall kan det bli nödvändigt att temporärt skilja en intagen från övriga intagna om han är våldsam eller uppträder hotfullt eller gör sig skyldig till allvarligare förseelse. Detta är likväl inte att betrakta som

en bestraffningsåtgärd.

Förutsättningen för att den vård och de behandlingsåtgärder som vidtas på anstalten skall kunna få betydelse är att den intagne kan återgå till en stabiliserad miljö i samhället. Det kan här gälla bostad, familj och ekonomiska förhållanden. Det är därför av största vikt att anstaltsledningen jämsides med behandlingen på anstalten tar initiativ till att den intagnes sociala miljö saneras. Detta bör ske genom samarbete mellan skyddskonsulentorganisationen samt de särskilda samhällsorgan som är ansvariga för sociala omsorger på skilda områden. Det är nödvändigt att skyddskonsulent och övervakare som främst skall svara för den intagne efter frigivningen kopplas in redan i början av anstaltstiden. Över huvud taget bör anstaltsbehandlingen planeras på ett sådant sätt att man redan från början har siktet inställt på den dömdes förhållanden efter frigivningen. Det är mycket viktigt att själva övergången från anstalten till livet i frihet sker på sådant sätt att man underlättar för den intagne att komma i ordnade förhållanden. Detta kan ske bl. a. genom att institutet långtidspermission byggs ut.

Vidare måste stor vikt läggas vid utbildningen av personalen. Det har i många sammanhang betonats hur angeläget det är att lämpliga personer rekryteras för de olika arbetsuppgifterna på anstalten och även betydelsen av grundutbildning och vidareutbildning. Motsättningen mellan vårdande och bevakande uppgifter är särskilt påfallande när det gäller tillsynspersonalen. Denna personal skall å ena sidan ansvara för att de intagna inte rymmer och å andra sidan delta i omvårdnaden om dem och i arbetet med deras rehabilitering. Det är därvid väsentligt att tillsynspersonalen dimensioneras så att det blir möjligt för de anställda att ta del i de vårdande uppgifterna och att de erhåller en utbildning som gör dem ägnade att medverka i terapevtiska aktiviteter. En mera genomförd differentiering med en öppnare vård torde även komma att innebära att bevakningsuppgifterna kan inskränkas till förmån för vårduppgifterna.

7.2 *Behandlingsplaneringen*

Gällande bestämmelser om behandlingsundersökning och behandlingsplanering finns i 23 § andra stycket behandlingslagen och i 3–6 §§ kungörelsen (1964: 630) med vissa föreskrifter rörande tillämpningen av nämnda lag (behandlingskungörelsen).

Så snart som möjligt efter inskrivningen i anstalt skall den intagne underrättas om behandlingens innebörd och då särskilt om placerings- och arbetsmöjligheterna vid anstalterna i kriminalvårdsräjongen, undervisning, fritids- och hobbyverksamhet, tillstånd att vistas utom anstalten samt villkorlig frigivning. Han skall dessutom upplysas om möjligheterna till råd och bistånd av anstaltspersonal, skyddskonsulent, tjänsteman vid arbetsförmedling och frivilliga hjälporganisationer.

För varje intagen skall en plan upprättas för hans behandling. Utgångspunkten för denna behandlingsplan skall vara den intagnes personliga förutsättningar, påföljdens art och den tid som han beräknas vistas i anstalt. Gäller det någon som dömts till ungdomsfängelse eller som var under 21 år vid meddelande av dom som innebär frihetsförlust skall synnerlig vikt fästas vid att han erhåller lämplig fostran och utbildning. I fråga om intagen vid centralanstalt vilar ansvaret för behandlingsplanens upprättande på kriminalvårdsdirektören. I fråga om intagen vid sidoanstalt vilar motsvarande ansvar på anstaltens styresman även om planen skall upprättas under medverkan av kriminalvårdsdirektören. Behandlingsplanen skall upprättas så snart som möjligt och helst inom två veckor från intagningen i anstalt. Den skall utformas under medverkan av behandlingskollegiet.

Till ledning för uppgörande av behandlingsplanen sker en undersökning av den intagnes levnadsomständigheter, personliga utveckling, hälsotillstånd, anlag och kunskaper. Behandlingsundersökning är inte obligatorisk i fråga om dem som undergår fängelse på fyra månader eller kortare tid och varit fyllda 21 år vid domen. Även be-

träffande dessa vuxna korttidsfångar bör emellertid behandlingsundersökning ske om det behövs för att göra upp behandlingsplanen. Vid undersökningen av intagen som dömts till ungdomsfängelse eller som dömts till annan påföljd och vid domen var under 21 år skall man fästa särskilt avseende vid att utröna hans förståndsutveckling, anlag och kunskaper. Varje intagen skall så snart som möjligt efter inskrivningen i anstalt gå igenom en läkarundersökning.

Behandlingsundersökningen görs av personal vid anstalten enligt kriminalvårdsdirektörens anvisningar. Vid centralanstalten medverkar om möjligt räjongpsykiater. Även ingenjör, assistent och andra tjänstemän vid anstalten deltar i undersökningen om så behövs. Vid behandlingsundersökning på sidoanstalt skall även centralanstaltens personal medverka om det behövs och är lämpligt.

Resultatet av behandlingsundersökningen skall läggas fram för behandlingskollegiet.

Behandlingskollegium vid centralanstalt består av kriminalvårdsdirektören, överläkaren eller annan läkare vid den psykiatriska avdelningen i räjongen, kriminalvårdsinspektör, ingenjör och assistent. Behandlingskollegium vid sidoanstalt består av styresmannen, den befattningshavare vid anstalten som har ansvar närmast efter honom samt ingenjör och assistent. I kollegiet ingår även kriminalvårdsdirektören och kriminalvårdsinspektören.

Till behandlingskollegium kan kallas skyddskonsulent, skyddsassistent, tjänsteman vid arbetsförmedling eller annan person som kan lämna upplysningar och råd för behandlingen av intagen. Dessutom skall minst en person från tillsynspersonalen och minst en från arbetsledarpersonalen kallas.

Av behandlingsplanen skall framgå om den intagne under verkställighetstiden bör sysselsättas eller utbildas i visst yrke eller få viss undervisning och vilka åtgärder som skall vidtas för att detta syfte skall uppnås. Om möjligt bör i planen anges riktlinjer för den intagnes anstaltsplacering. Därvid skall den intagne ges tillfälle att personligen framföra sina önskemål och synpunkter beträffande planeringen. Behandlingsplanen skall föras in i den behandlingsjournal som skall upprättas för varje intagen. I denna journal skall vidare de uppgifter antecknas som kommit fram vid behandlingsundersökningen och vad som händer under anstaltstiden.

Var tredje månad efter inskrivningen i anstalt skall för behandlingskollegiet anmälas hur den intagne skött sig och hur behandlingen utfallit – tremånadersrevisionen. Därvid skall den intagne ges tillfälle att personligen framföra sina önskemål och synpunkter.

De flesta bestämmelser om hur behandlingsarbetet skall läggas upp på anstalten tillkom i samband med att räjongsystemet infördes inom kriminalvården. Bestämmelserna syftade till en mer adekvat behandling av den intagne än tidigare – en behandling som skulle grundas på kunskap om hans sociala förhistoria och på ett kontinuerligt studium av hans personlighet. En sådan noggrann utredning krävde en relativt lång anstaltstid. Det var av detta skäl som den grundligare formen av undersökning förbehölls vissa kategorier intagna. Den förutsatte dessutom en direktkontakt mellan den intagne och de tjänstemän som ledde behandlingsarbetet. En sådan kontakt åstadkoms genom att en del av beslutsfunktionerna flyttades från fångvårdsstyrelsen till den nyskapade regionala organisationen – räjongen.

För att tillgodose behovet av behandlingsresurser vid sidoanstalterna och av kontinuitet i behandlingsarbetet planerades ett speciellt behandlingsteam för varje räjong bestående av räjongschefen, räjongpsykiatern, den s. k. frivårdsinspektören, räjongpsykologen, räjongassistenten och räjongkontaktmannen. Den senare skulle medverka vid planeringen av den intagnes arbetsinriktade rehabilitering. Detta team skulle leda behandlingen av de intagna inom räjongen och dess medlemmar skulle regelbundet besöka sidoanstalterna.

Dessa planer har inte helt kunnat förverkligas. Orsaken till detta är att man i vissa fall inte fått behövliga tjänster och att bristen på psykiatrer och psykologer med-

7—014378

fört att flera av tjänsterna inte kunnat tillsättas eller tillsatts med innehavare utan föreskriven kompetens. Arbetsbördan vid centralanstalterna har även varit så betungande att medlemmarna i behandlingsteamet inte i större utsträckning kunnat besöka sidoanstalterna. Regelbundna besök har endast företagits av kriminalvårdsdirektören och frivårdsinspektören. Med tanke på att större delen av de intagna inte passerar centralanstalterna utan placeras direkt på sidoanstalterna är det en kännbar brist att dessa senare anstalter – med undantag för vissa anstalter inom ungdomsräjongen – inte haft tillgång till den kvalificerade vårdexpertis som psykiatrer och psykologer utgör. Dessutom har det varit brist på socionomutbildad personal.

Bestämmelserna om behandlingskollegiernas sammansättning och kravet på en allsidig belysning av ärendena har lett till att ett stort antal tjänstemän kommit att delta i dessa kollegier. Vid de geografiska räjongerna deltar vanligen ett tiotal tjänstemän i behandlingskollegierna och det förekommer även att antalet deltagare är högre. Härtill kommer att kollegierna regelmässigt handlägger ett stort antal ärenden. Det stora antalet deltagare i kollegiet kan verka avskräckande på de intagna som ofta avstår från att inställa sig vid kollegiet då deras ärende behandlas.

Under de senaste åren har man i stor utsträckning förberett ärendena i en mindre krets bestående av tre eller fyra personer utöver den intagne. Dessa »planeringskollegier» som föregår behandlingskollegierna består ofta av frivårdsinspektören, psykologen, vederbörande assistent och räjongkontaktmannen. Härigenom har man fått möjlighet till en bättre personlig kontakt med den intagne som i denna mindre krets kan delta i diskussionen om planerna för behandlingen på ett naturligare sätt än om samtalet skulle ske i en större personkrets.

Inom vissa räjonger har man utöver planerings- och behandlingskollegium ett frigivningskollegium. Det senare består vanligen av samma personer som planeringskollegiet. I frigivningskollegiet tas frågorna om frigivningsförhållandena upp 6–8 veckor före den dag den intagne skall lämna anstalten. Frigivningskollegium förekommer även vid sidoanstalterna.

Vid behandlingskollegierna på sidoanstalterna gäller det närmast att arbetsplacera den intagne och att diskutera hans frigivningsförhållanden. Då dessa anstalter vanligen är mindre än centralanstalterna är antalet personer som deltar i kollegiet lägre. Intagna som vid sidoanstalten bedöms vara i behov av mer genomgripande behandlingsplanering flyttas till centralanstalten.

I praktiken har det visat sig svårt att genomföra en så grundlig behandlingsundersökning som varit avsett, delvis på grund av bristen på personal. Behandlingsundersökningen sker efter en på förhand given mall. Några dagar efter inskrivningen äger en läkarundersökning rum. Därefter tar ingenjören eller arbetsledaren upp frågan om arbetsplacering med den intagne och assistenten gör en sammanställning av läkarundersökningen, undersökning enligt lagen om personundersökning i brottmål eller eventuell rättspsykiatrisk undersökning. Han kompletterar denna sammanställning med de uppgifter som den intagne lämnar om sina önskningar om anstalts- och arbetsplacering samt framtidsplaner. Sammanställningen jämte assistentens förslag till åtgärd förs därefter in i behandlingsjournalen.

Den läkarundersökning som inleder behandlingsundersökningen kan för närvarande närmast betecknas som en summarisk kroppsbesiktning. Den avser huvudsakligen om den intagne kroppsligt sett är arbetsför. Det har visat sig att många intagna har behov av läkarvård. De är i dåligt fysiskt och psykiskt skick. På grund av bristen på psykiatrer sker för närvarande genomgång av klientelets psykiska status endast i begränsad utsträckning. Sådan genomgång sker huvudsakligen av ungdomsfängelseklientelet och av intagna i övrigt som har företett psykiska särdrag.

Kommitténs överväganden

Det är enligt kommitténs mening av största vikt att behandlingen av den intagne så långt som möjligt avpassas efter hans individuella behov och att den sker efter en plan som fortlöpande hålls aktuell. Planläggningen måste föregås av en grundlig utredning om den intagnes personliga förhållanden i enlighet med de riktlinjer som angivits i de tidigare redovisade förarbetena till räjongsystemet. Vid mycket korta anstaltsvistelser får utredningen givetvis begränsas. En inventering av ekonomiska och sociala problem för den intagne eller hans familj i samband med anstaltsvistelsen bör ske så att behövliga åtgärder av socialvårdande myndigheter kan sättas in i tid. Under senare år har behandlingsundersökningen och behandlingsplaneringen fått ökad betydelse genom att anstaltsvistelsen i allt högre grad kommit att leda fram till frivård. Som framgår av avsnittet om permissionsinstitutet föreslår kommittén vidgade möjligheter att låta anstaltsvården successivt övergå i frivård genom en ökad användning av långtidspermission.

Behandlingsundersökningen bör därför innefatta en planering även av vården i frihet. Därvid är det särskilt angeläget att övervakare blir utsedd redan i början av anstaltsvistelsen. Övervakaren skall utgöra en förbindelselänk mellan den intagne och yttervärlden, hjälpa honom i praktiska frågor och besöka honom på anstalten.

Som förut antytts bör behandlingsplaneringen ske i samråd med den intagne. Man bör tillmötesgå hans önskemål om viss behandling i den mån det finns resurser och om den intagne anses kunna tillgodogöra sig den önskade behandlingen. Planen bör om möjligt arbetas fram i en arbetsgrupp som består av den intagne och de personer som undersöker hans förhållanden i olika avseenden.

Enligt kommitténs mening bör behandlingsundersökningen om möjligt ske vid den anstalt där den intagne tas in eftersom man av både behandlingsmässiga och ekonomiska skäl bör sträva efter att undvika att flytta de intagna mellan anstalterna. Sådana flyttningar förekommer nu i stor utsträckning. De öppnare anstalterna bör utrustas med assistentpersonal, läkare och sjuksköterska. Detta gäller dock inte de mycket små anstalterna som av ekonomiska skäl inte kan utrustas med kvalificerad behandlingspersonal. I de fall speciellt vårdbehov föreligger kan den intagne överföras till anstalt med behövliga vårdresurser. Åtminstone en anstalt med tillgång till psykiatrisk vård bör finnas i varje räjong och den bör – såsom redan strafflagberedningen i sitt förslag till verkställighetslag föreslog – utgöras av en anstalt med såväl öppna som slutna vårdmöjligheter.

Det har visat sig att behandlingskollegierna haft en väsentlig uppgift att fylla i behandlingsarbetet. De har möjliggjort en allsidig belysning av ärendena och bidragit till att integrera samtliga personalgrupper i vårdarbetet. För att de representanter för frivård och arbetsmarknadsverk samt tillsynspersonal som enligt gällande bestämmelser kallas till sammanträdena skall få en starkare ställning bör de ingå i behandlingskollegiet som ordinarie ledamöter. Ett ökat antal assistenter krävs för att leda behandlingsundersökning, upprätta behandlingsplan och föredra ärendena i behandlingskollegiet.

Där så är lämpligt med hänsyn till anstaltens storlek bör en förberedande behandlingsplanering ske i en mindre krets där representanter för anstalten, frivården och arbetsmarknadsverket tillsammans med den intagne utformar förslag till anstalts- och frivårdsbehandling. En sådan arbetsgrupp skall vara ett serviceorgan både för behandlingskollegiet och övervakningsnämnden.

Man bör även se till att behandlingskollegiet som underlag för diskussionerna vid tremånadersrevisionen erhåller en ingående kännedom om hur den intagne fungerar på anstalten. Tillsynspersonalen är den kategori anstaltsanställda som tillsammans med arbetsledarna står de intagna närmast och i sin dagliga verksamhet direkt svarar för omvårdnaden om dem. Det är av vikt

att man i större omfattning än hittills utnyttjar denna allmänna yrkeserfarenhet och nära kännedom om de enskilda intagna i behandlingsarbetet. Vid mindre anstalter kan detta knappast ske utan en personalförstärkning som gör det möjligt för dessa tjänstemän att delta vid behandlingskollegiet. Vid större anstalter kan det vara lämpligt att försöksvis låta särskilda arbetsgrupper på varje avdelning vara rådgivande organ för behandlingskollegiet. Intagen bör ges tillfälle att vara närvarande då hans ärende behandlas. Gruppens uppgift bör vara att avge yttrande eller framlägga förslag i frågor som rör behandlingen av de intagna och verksamheten på avdelningen. Som exempel på sådana ärenden kan nämnas bostads- och arbetsplacering, permission, frigång, flyttning till annan anstalt och villkorlig frigivning.

Varje sådan arbetsgrupp bör bestå av styresmannen eller avdelningsbunden assistent som ordförande samt de tjänstemän i övrigt som har den dagliga kontakten med respektive intagen. Närmare bestämmelser om gruppens sammansättning och arbetssätt bör få meddelas av kriminalvårdsstyrelsen.

Behandlingsplaneringen för utlänningar kan vara förknippad med speciella svårigheter. Som huvudregel bör gälla att dessa skall behandlas som övriga intagna. Man måste dock ta hänsyn till om det behövs särskilda åtgärder t. ex. undervisning i språk och samhällskunskap samt yrkesorientering. Man bör sträva efter att mildra de utländska medborgarnas isolering genom att skapa möjlighet till samvaro med intagna eller andra personer som talar samma språk och utövar samma religion. Å andra sidan kan det med hänsyn till politiska och andra motsättningar i vissa fall vara nödvändigt att placera personer från samma land i skilda anstalter. Att en intagen är dömd till förvisning är också en omständighet som bör beaktas.

Uppmärksamhet bör ägnas åt utformningen av de skriftliga informationer som den intagne erhåller i samband med inställelsen vid anstalten. En sådan information rör dels vad den dömde skall iaktta vid inställelsen på fångvårdsanstalten och dels vilka rättigheter och skyldigheter han har på anstalten.

7.3 *Formerna för vård i anstalt*

Bestämmelser i de ämnen som tas upp i detta avsnitt finns – förutom i behandlingslagen och behandlingskungörelsen – i kriminalvårdsstyrelsens cirkulär nr 2/1968 (vårdcirkuläret). I vissa hänseenden ges dessutom närmare föreskrifter i andra cirkulär, rundskrivelser och instruktioner som utfärdas av kriminalvårdsstyrelsen.

7.3.1 Öppen vård – sluten vård

Inom kriminalvårdens anstaltssystem finns olika grader av slutna och öppna anstalter från slutna specialavdelningar, specialanstalter för svårbehandlade och vanliga slutna anstalter till öppna anstalter och frigångshem. I behandlingslagen talas det likväl enbart om slutna och öppna anstalter (3 §). Vårdens form är som regel knuten till beskaffenheten av den anstalt där den intagne är placerad. Undantagsvis kan en person som är intagen på sluten anstalt behandlas som om han var på öppen anstalt. Detta gäller t. ex. vid frigång från sluten anstalt eller då en intagen på grund av olika omständigheter inte kan vistas på öppen anstalt trots att han i och för sig är berättigad till detta. Skillnaden mellan slutna och öppna anstalter ligger bl. a. i byggnadssätt, personaltilldelning och dagsrutiner. Den slutna anstalten är vanligen omgiven av murar och försedd med olika säkerhetsanordningar för att hindra rymningar och otillåtna kontakter med yttervärlden. De öppna anstalterna saknar murar och även i många fall stängsel. Tre anstalter – Skogome, Helsingborg och Ulriksfors – betecknas som slutna utan att vara försedda med murar men har – såsom fallet är med samtliga slutna anstalter – en personalstyrka som är större än vid en öppen anstalt av motsvarande storlek. Skillnaden mellan anstaltskategorierna visar sig även därigenom att

den s. k. normaldagordningens bestämmelser om enrum och gemensamhet gäller för de slutna men inte för de öppna anstalterna. Detta innebär att en person som är intagen i sluten anstalt är hårdare bunden av en dagsrutin än den som är intagen på en öppen. Även när det gäller permissioner och kontakter med yttervärlden är de som är intagna på öppen anstalt bättre ställda än övriga intagna; brevgranskning förekommer sällan, besök tillåts i relativt stor utsträckning och under friare former och permissionerna är tätare.

Genom räjongsystemet som innebar decentralisering av besluten i vårdfrågor fördelades anstalterna i grupper – räjonger – under ledning av en räjongchef. Därmed ökades bl. a. möjligheterna att genomföra en konsekvent differentiering mellan öppna och slutna anstalter. Enligt behandlingslagen skall den som dömts till fängelse i tre månader eller kortare tid placeras på öppen anstalt (42 §) om det inte finns speciella skäl för att han skall vistas på sluten. Sådana skäl är t. ex. att han själv begär det (43 §), att han behöver särskild sjukvård eller annan behandling eller att det inte finns något lämpligt arbete för honom på öppen anstalt (42 §). De som är dömda till längre tids fängelse än tre månader skall placeras på sluten anstalt. Om sådan intagen vid verkställighetens början inte fyllt 20 år bör han så snart som möjligt föras över till öppen anstalt om det inte finns särskilda skäl som talar för att han bör stanna på den slutna anstalten (42 §). Internerad börjar sin anstaltsvistelse vid sluten anstalt och får – om han visat pålitlighet – överföras till öppen anstalt, om det kan ske utan olägenhet (57 §). Den som dömts till ungdomsfängelse tas in på sluten anstalt för behandlingsundersökning och placeras därefter på annan anstalt som kan vara öppen eller sluten. Han skall så snart som möjligt överföras till öppen anstalt (53 §).

En intagen kan även flyttas från öppen till sluten anstalt antingen på egen begäran eller tvångsvis efter rymning, permissionsmissbruk eller olämpligt uppträdande. Meningen är likväl att alla intagna om möjligt skall tillbringa senare delen av anstaltstiden på öppen anstalt för att övergången till friheten skall bli lättare.

Den av statistiska centralbyrån utgivna verkställighetsstatistiken ger en bild av hur stor del av de olika klientelgrupperna som vistats i sluten anstalt under större delen av anstaltstiden. Det framgår att närmare 60 procent av samtliga intagna för vilka anstaltsvården upphört under 1968 avtjänat 80 procent eller mer av strafftiden på sluten anstalt. Av ungdomsfängelseklientelet hade närmare 50 procent och av interneringsklientelet i runt tal 70 procent avtjänat motsvarande tid på sluten anstalt.

7.3.2 Avskildhet – gemensamhet

Att den intagne konsekvent hålls avskild från andra intagna under anstaltstiden är ovanligt och förekommer endast på sluten anstalt. Enrumsvistelse har i lagen utformats på olika sätt beroende på vilka syften den skall tillgodose. Enligt normaldagordningen skall den som är intagen på sluten anstalt arbeta i gemensamhet och i regel tillbringa sin fritid i enrum om inte ordnad fritidsverksamhet förekommer. Härigenom har man velat minska riskerna för att de intagna påverkar varandra i negativ riktning. Utöver dessa generella regler kan arbete i enrum komma i fråga i särskilda fall. En intagen kan på egen begäran få tillstånd att arbeta i enrum (47 § behandlingslagen). Vidare får en intagen som skall genomgå s. k. behandlingsundersökning hållas till arbete i enrum medan undersökningen pågår. Vanligen varar denna i två veckor men undersökningstider upp till sex veckor förekommer även. Om det krävs med hänsyn till ordningen och säkerheten inom anstalten eller för att undvika att intagen utövar menlig påverkan på medintagna eller om det är nödvändigt av annan särskild anledning kan intagen hållas till arbete i enrum högst en månad varje halvår (45 §). Efter medgivande från kriminalvårdsstyrelsen kan tiden för arbete i enrum förlängas, dock högst med sex månader. Enrumsvistelsen får inte räcka längre än vad som är nöd-

vändigt för att vinna syftet med åtgärden. I vissa fall placeras svårare disciplinfall på särskilda specialanstalter där den intagne får arbeta och tillbringa fritiden i enrum eller tillsammans med en eller ett par medintagna. En strängare form av enrumsvistelse är inneslutning i enrum enligt 68 § 4. Det är en disciplinär åtgärd som kan förknippas med förlust av olika förmåner, såsom särskilt tillerkänd förmån, rätt att inköpa varor samt rätt att skaffa, ta emot eller inneha böcker och tidningar. Inneslutning i enrum kan pågå 30 dagar i följd utom för ungdomsfängelseelever och ungdomar under 21 år där tiden begränsats till högst sju dagar i följd. En intagen som uppträder våldsamt kan tas om hand och beläggas med fängsel så länge säkerheten fordrar detta (73 §).

7.3.3 Differentieringen

Behandlingslagen förutsätter att anstaltssystemet skall vara differentierat på ett sådant sätt att de intagna kan fördelas efter olika grunder. Som tidigare nämnts skall det inom anstaltsorganisationen finnas särskilda ungdoms-, internerings- och kvinnoanstalter. Inom de geografiska räjongerna gäller olika regler vid placeringen beroende på om den dömde är häktad eller inte. Den som är häktad placeras på anstalt inom den räjong dit häktet hör. I fråga om dömd som inte är häktad bestämmer kriminalvårdsstyrelsen till vilken räjong den dömde skall hänvisas. I regel placeras han inom den räjong där han är bosatt. Kriminalvårdsdirektören hänvisar honom därefter till lämplig anstalt inom räjongen. Om den dömde inställer sig till verkställighet innan han anstaltsplacerats skall han tas emot i närmaste anstalt för dömda av det slag som han tillhör. I sådana fall där den dömde anträffas på en ort som är avlägset belägen i förhållande till den anstalt där han skall tas in beslutar kriminalvårdsdirektören om han skall tas in på den anstalt som beslutet ursprungligen avsåg eller den ort där han vistas.

Detta fördelningssystem innebär att vissa differentieringsgrunder redan beaktats genom fördelningen av de intagna på specialräjonger och geografiska räjonger. De föreskrifter om grunderna för differentieringen av de intagna som ges i behandlingslagen kommer därför främst att ha betydelse vid differentieringen inom respektive räjong. Enligt dessa föreskrifter skall vid fördelningen och behandlingen av de intagna hänsyn tas till deras ålder, hälsotillstånd, sinnesbeskaffenhet, karaktärsegenskaper, tidigare vandel, arbetsförmåga, anlag och utbildning. Dessutom skall så långt som möjligt förhindras att intagna påverkar varandra menligt (25 §).

Tanken bakom räjongsystemet är att antalet intagna inom räjongen inte skall vara högre än att kriminalvårdsdirektören kan lära känna samtliga och att det inom varje räjong skall finnas ett system med anstalter som kan tillgodose skiftande behandlingsbehov.

Inom varje räjong finns en centralanstalt. Övriga anstalter inom räjongen är sidoanstalter. Centralanstalten har ett flertal olika uppgifter att fylla. Den är mottagningsanstalt för intagna som skall genomgå behandlingsundersökning och dessutom vanligen behandlingsanstalt för intagna som behöver sjukvård eller psykiatrisk vård, replianstalt för de öppna anstalterna i räjongen när det gäller arbete i enrum och inneslutning i enrum samt specialanstalt för svårbehandlade. Dessutom förekommer det i stor utsträckning att intagna kvarstannar i centralanstalten även längre tider efter behandlingsundersökningen innan de flyttas till öppen anstalt.

Sidoanstalterna kan vara öppna eller slutna. Där placeras intagna som på grund av kort strafftid eller av annan orsak inte anses böra underkastas någon speciell undersökning och även intagna som efter att ha genomgått behandlingsundersökning på centralanstalten inte ansetts böra kvarstanna på denna anstalt.

I praktiken skiftar differentieringsmöjligheterna inom olika räjonger beroende på anstaltsbestånd och övriga resurser. Inom ungdomsräjongen placeras de som är döm-

da till ungdomsfängelse och de som är dömda till fängelse på skilda anstalter. Ungdomsfängelseklientelet fördelas därefter med hänsyn till begåvningsgrad, rymningsbenägenhet, psykiskt vårdbehov, disciplinsvårigheter samt behovet av yrkesutbildning och undervisning. Inom interneringsräjongen och de geografiska räjongerna sker differentieringen i huvudsak efter fysiskt och psykiskt vårdbehov, arbetstillgång, arbetsförmåga, studieintresse samt rymningsbenägenhet och misskötsamhet.

Vid de större anstalterna sker även fördelning av de intagna inom anstalten efter särskilda differentieringsgrunder.

Kommitténs överväganden

Kommittén anser principiellt att vården bör vara så öppen som möjligt under hela anstaltstiden. Härför talar både behandlingsskäl och humanitära synpunkter. Den intagne blir mindre skyddad i en öppen anstaltsmiljö och övergången till livet utanför anstalten blir därför lättare. Anstalter med öppnare vårdform kan komma att fungera som centraler för en vårdverksamhet som till väsentlig del äger rum ute i samhället. En förutsättning härför är dock att resursförstärkning sker inom denna vårdform. Enligt nuvarande ordning – som innebär en viss schematisering beträffande anstaltsplaceringen – torde många intagna som inte är i oundgängligt behov därav finnas i sluten vård. Många av dessa kan säkerligen överföras till öppen vård utan att några avgörande olägenheter uppkommer.

Även om sålunda öppen vård enligt kommitténs uppfattning kan tillämpas i väsentligt större omfattning än som nu är fallet får man räkna med att en avsevärd del av klientelet även i fortsättningen måste behandlas i slutna vårdformer. Den i tidigare avsnitt nämnda klientelförsämringen på anstalterna innebär att klientelet genomsnittligt sett är mera svårbehandlat än tidigare och man måste troligen räkna med att utvecklingen kommer att gå vidare i denna riktning. Ett växande antal narkotikamissbrukare bland anstaltsklientelet är en faktor som under de senaste åren ökat behovet av slutnare vårdformer. Sluten vårdform är också ofta motiverad när det gäller personer som är dömda för organiserad eller yrkesmässig brottslighet t. ex. omfattande olaga narkotikahantering.

De skäl som i det enskilda fallet medför att öppen vård inte kan användas är av något olika slag. Viktigast är givetvis risken för rymning. Att rymningsfrekvensen hålls nere är utomordentligt angeläget, särskilt med tanke på faran för att desperata handlingar utlöses i rymningssituationen. Fall av sådan art har föranlett en tidigare berörd framställning från JO som kommittén i förevarande och andra sammanhang har beaktat.

Följande statistikuppgifter kan tjäna till belysning av nuvarande läge.

Under år 1970 rymde 720 intagna från fångvårdsanstalt. Av dessa rymde 201 personer från slutna anstalter och 403 personer från öppna. Dessutom rymde 116 intagna i samband med att de tillfälligt vistades utanför anstalt. I genomsnitt redovisades 150 intagna som avvikna. I denna siffra ingår dock även intagna som inte återvänt till fångvårdsanstalt inom föreskriven tid i samband med permission.

Av den klientelundersökning som redovisas i bilaga 1 framgår fördelningen beträffande »senaste rymning» mellan olika klientelgrupper. Av samtliga 324 rymningar som rapporterats för fängelseklientelet hade halva antalet skett under permission, en tredjedel hade företagits från öppen anstalt och ungefär en tiondel från sluten. Av de 212 rymningar som rapporterats beträffande ungdomsfängelseklientelet hade två tredjedelar företagits i samband med permission. Antalet rymningar från sluten anstalt var 28 och från öppen anstalt 36. Av de 172 rymningar som rapporterats för interneringsklientelet hade halva antalet skett i samband med permission, 39 från sluten anstalt och 35 från öppen.

Öppen vård bör enligt kommitténs mening inte komma i fråga för intagen som på grund av arten av sin brottslighet, t. ex. grövre våldsbrott, eller av annan anledning måste bedömas som farlig för annans personliga säkerhet eller för annat betydande intresse. Utredningen av dessa fall måste ske med stor omsorg och prövningen bör vara klart restriktiv. I fall där den angivna farlighetsaspekten inte behöver beaktas, och det är det stora flertalet, kan det individualpreventivt motiverade företrädet för öppen vård få göra sig gällande på ett helt annat sätt. Man får emellertid inte heller här ta för lätt på rymningsrisken och den fara för nya brott som ofta är förenad med den. Meningen är dock att den som dömts till frihetsberövande skall kvarhållas i anstalt under den tid som är eller blir bestämd härför, och det är en rimlig förväntan att han under den tiden skall vara praktiskt hindrad att begå nya brott. I fråga om utlänningar som dömts till förvisning måste man också se till att möjligheten att verkställa förvisningen inte går förlorad.

En bedömning av rymningsrisken och av vad den innebär måste sålunda alltid ske när det gäller att avgöra om en intagen kan ges öppnare placering. Om en öppen behandling anses vara betydelsefull ur rehabiliteringssynpunkt kan det vara berättigat att ta en viss risk för att den intagne rymmer. Men förutsättningen för detta är att han sannolikt inte kommer att begå brott under en tänkbar rymning. Detta kan vara en svår bedömning och det är knappast möjligt att generellt närmare ange vilka risker som får tas i den rehabiliterande behandlingens intresse. Dels bör bedömningen vara individuell i varje enskilt fall, dels är det ett naturligt krav att åtgärderna på detta område vid varje tid passar in i en för allmänheten godtagbar bild av kriminalpolitiken. Kommittén vill erinra om de förskjutningar i uppfattningen om olika brotts relativa farlighet som ständigt äger rum utan att så snart få något uttryck i lagstiftningen. En tendens som är mycket klar och som därför bör få slå igenom vid de bedömningar det här rör sig om är den att betrakta enklare tillgreppsbrott o. d. som mindre samhällsfarliga än man tidigare ansett dem vara. Den motsatta tendensen kan f. ö. iakttas beträffande allmänhetens reaktion på våldsbrott av olika slag och svårare narkotikabrott.

Även annat än rymningsrisken kan emellertid föranleda att intagen måste placeras i sluten vård. I första hand åsyftas det självklara att intagen som skall vara avskild från andra intagna normalt måste vistas på en anstalt eller anstaltsavdelning för sluten behandling. Andra säkerhets- och ordningssynpunkter än de som antytts ovan kan också göra det nödvändigt att använda sluten vård. Här torde det vara tillräckligt att som exempel nämna de fallen att intagen är extremt svårhanterlig eller att han måste skyddas mot hämndaktioner. Till sist bör sluten behandling kunna ges intagen om utredning rörande honom pågår eller om han själv begär det, kanske av insikt om att han inte är i stånd att bemästra sina rymningsimpulser.

Att en intagen placeras i sluten vård behöver inte betyda att han skall vara isolerad. För närvarande gäller att de intagna får vistas i gemensamhet under arbete och även under fritid då ordnad fritidsverksamhet förekommer. Enligt kommitténs uppfattning bör gemensamheten utsträckas ytterligare. Så bör t. ex. inlåsningen av de intagna i bostadsrummen, vilken nu sker mellan kl 19 och 20, senareläggas. Härigenom skulle de intagna få möjlighet att se televisionsprogrammen i större utsträckning än tidigare. Dessutom kunde studiecirklar och andra sammankomster ordnas med övervakare, anstaltsbesökare, yrkesvägledare och andra personer som är engagerade i rehabiliteringen av de intagna och som på grund av sitt yrkesarbete endast kan besöka anstalten efter arbetstidens slut.

I de stora anstalterna är det inte lämpligt att alla intagna vårdas tillsammans. Behandlingen bör i stället ske i gruppsamva-

rons form: enligt den lilla gruppens princip. Detta begrepp som utvecklades av ungdomsanstaltsutredningen innebär att intagna uppdelas i smärre bostadsgrupper för att möjliggöra en lugnare behandlingsatmosfär och bättre kontakter mellan intagna och personal. Den lilla gruppens behandlingsmässiga fördelar har redan i viss omfattning utnyttjats inom kriminalvården och där främst vid ungdomsanstalterna. Principen bör enligt kommitténs uppfattning utsträckas till samtliga klientelgrupper.

Det gäller därvid att sammanföra de intagna i lämpliga behandlingsgrupper. Dessas storlek bör variera med behandlingsbehovet. Om detta är stort bör gruppen vara liten. I en mindre krets har personalen större möjligheter att komma i nära kontakt med de intagna vilket samtidigt innebär att anstaltsvistelsens negativa inflytande på den enskilde intagne motverkas. I sådana fall där behandlingsbehovet är litet eller saknas kan gruppen bestå av ett relativt stort antal intagna.

Som tidigare nämnts är det i vissa fall nödvändigt att kunna isolera en intagen. Isolering, som av bevakningstekniska skäl sker i sluten vård, kan vara tillfällig eller mera varaktig. En tillfällig isolering kan tillgripas för att hindra att den intagne skadar sig själv eller annan då han uppträder störande eller våldsamt. Om andra medel är otillräckliga får han beläggas med lämpligt fängsel under den tid säkerheten oundgängligen kräver det.

En intagen kan behöva hållas avskild från medintagna om en mera komplicerad utredning pågår rörande honom.

Undantagsvis bör intagen kunna hållas helt avskild från andra intagna under längre tid. Sådan isolering bör kunna tillgripas endast om det föreligger synnerliga skäl. Det kan t. ex. gälla intagen som är dömd för brott av sådan beskaffenhet att särskild övervakning måste anses nödvändig av säkerhetsskäl eller en intagen som är farlig för personalen eller för andra intagna. Eftersom en dylik behandling endast undantagsvis är önskvärd ur rehabiliteringssynpunkt bör möjligheten härtill begagnas restriktivt. För att få garanti för att så blir fallet torde beslut härom böra omprövas med relativt korta intervaller.

Det förekommer ibland att en intagen begär att få vistas i ensamhet. En sådan önskan bör i möjlig mån respekteras. En intagen bör få rätt att slippa en påtvingad gemensamhet som han inte anser sig orka med. I fall där en frivillig isolering kan tänkas ha en negativ effekt på en intagen bör dock läkare avgöra om hans önskan skall uppfyllas.

Som tidigare nämnts är förutsättningen för att en öppnare kriminalvård skall kunna fungera tillfredsställande ur rehabiliteringssynpunkt att en lämplig differentiering av klientelet genomförs.

Det är uppenbart att en kriminalvård av det slag kommittén åsyftar kräver stora resurser. Utbildning och undervisning samt terapi av olika slag behöver byggas ut liksom även de åtgärder som syftar till en ekonomisk och social sanering och till ordnade frigivningsförhållanden i övrigt. Kommittén vill fästa särskild uppmärksamhet vid den speciella narkomanvård som erfordras. En utbyggnad av vårdresurserna i olika avseenden krävs även om man med en utvidgad användning av frigångs- och permissionsinstituten till viss del kan låta praktisk och teoretisk utbildning, läkarbehandling, nykterhets- och narkomanvård samt andra speciella vårdåtgärder meddelas utanför anstaltens ram.

Även om det enligt direktiven inte ingår i kommitténs uppdrag att behandla frågan om anstaltsorganisationen har denna ett så nära samband med differentieringsfrågan att kommittén anser sig böra anföra vissa synpunkter i denna del.

Det är av olika skäl viktigt att anstalterna ligger så nära den intagnes hemort som möjligt. Den intagne får därigenom större möjligheter att få besök och hans restid vid permissioner blir kortare. Kontakter med skyddskonsulent och övervakare underlättas och den intagne kan lättare medverka

till att ordna sina frigivningsförhållanden.

Det är emellertid även viktigt att anstalterna har sådana vårdresurser till sitt förfogande att en rehabiliterande behandling kan komma till stånd. Det bör finnas anstalter med olika behandlingsalternativ. Detta blir särskilt betydelsefullt om arbetsplikten – som kommittén föreslår i ett annat avsnitt av betänkandet – avskaffas. Det bör finnas arbete av olika slag som kan kombineras med olika vårdåtgärder. Även behandlingsåtgärder utan samband med arbete bör kunna förekomma. En anstaltsorganisation av detta slag förutsätter att en intagen skall vistas på den anstalt som bäst kan tillgodose hans behandlingsbehov.

Genom räjongsystemet har man i viss mån lyckats förena dessa motstridande synpunkter när det gäller fängelseklientelet. Indelningen av anstalterna i geografiska räjonger har gjort det möjligt att utnyttja de behandlingsmässiga fördelarna av den intagnes kontakter med hemorten samtidigt som anstalterna inom räjongen åtminstone i viss utsträckning erbjudit olika behandlingsalternativ. Kommitténs förslag förutsätter en utbyggnad bl. a. av sådana vårdåtgärder som kräver särskilda resurser och medverkan av specialister av olika slag. I vissa fall kan man räkna med att räjongerna inte är tillräckligt stora för att utgöra upptagningsområde för en specialenhet. I sådana fall kan det bli nödvändigt att vidga upptagningsområdet till hela landet såsom fallet nu är i fråga om studiegården i Uppsala. Även säkerhetsaspekterna kan leda till att intagna som är särskilt farliga kan sammanföras på en eller flera anstalter där deras rörelsefrihet lättare kan begränsas.

Anstaltsbeståndet inom räjongen bör utrustas med de behandlingsresurser som täcker ett ordinärt behandlingsbehov. Varje räjong bör ha anstalter med olika grad av öppenhet. För att centralanstaltens vårdexpertis skall kunna utnyttjas tillfullo bör den tillhandahålla både öppna och slutna vårdmöjligheter. I varje räjong bör även finnas smärre frigångshem placerade i orter som har tillgång till skilda vårdresurser och arbetsmöjligheter. Härigenom kan man förbereda frigivningen i en mindre anstaltsbetonad miljö. Genom att ett nät av frigångshem skapas kan de intagna som kan klara en sådan vårdform få möjlighet att komma igång med ett arbete eller en utbildning under anstaltstiden som de kan fortsätta med efter frigivningen.

7.4 *Brevväxling*

De intagnas möjligheter till kontakt med yttervärlden under anstaltsvistelsen regleras främst genom bestämmelserna om rätten att avsända och ta emot brev och att ta emot besök.

Bestämmelserna om brevgranskning i 34 § behandlingslagen är tämligen utförliga. Huvudregeln är att intagen inte utan tillstånd får avsända eller ta emot brev eller annat skriftligt meddelande. Undantag från denna huvudregel förekommer i två fall. I det ena fallet gäller absolut censurfrihet. Brev till justitiekanslern, justitieombudsman eller kriminalvårdsstyrelsen får inte brytas och skall alltid vidarebefordras utan dröjsmål. I det andra fallet kan censurfrihet beviljas intagen efter prövning av styresmannen. För detta krävs att den intagne visat pålitlighet. Dessutom gäller att intagen inte får vägras att till svensk myndighet avsända skrift som inte är anstötlig till sin avfattning eller att i övrigt avsända eller ta emot brev som inte är anstötligt eller med hänsyn till behandlingens syfte eller av annan särskild anledning olämpligt.

I förarbetena till bestämmelserna om brevgranskning betonas vikten av att anstaltslivets isolering bryts och att de intagna ges tillfälle att i ökad utsträckning hålla kontakt med människor utom anstalten och då särskilt med närstående samt att det är betydelsefullt hur lagstiftningen reglerar rätten att avsända och ta emot brev. Särskilt framhålls vikten av att rätten till brevväxling görs så vidsträckt som det är möjligt med hänsyn till sådana organisatoriska förhållanden på anstalten som de intagnas arbete och tillgången på personal för brevgranskning.

Av lagtexten framgår att begreppen »olämplig» och »anstötlig» är av central betydelse vid prövningen om brev skall få avsändas eller tas emot. I förarbetena ges exempel på vilka typer av brev som skall anses olämpliga med hänsyn till behandlingens syfte eller av annan särskild anledning. Här anges brev till intagen avsett att hetsa upp honom mot anstaltsledningen, brev från intagen som innehåller namn på medintagna eller lämnar uppgift om tidigare eller planerade brott eller brev som kan vålla obehag för anhöriga eller som kan innebära en olämplig kontakt med andra intagna eller tidigare intagna eller mellan en sutenör och en prostituerad. Hit hör även brev som innehåller smuggelgods. Som exempel på ett anstötligt brev anger beredningen att den intagne avsänder brev som är ärekränkande.

I september 1967 sände kriminalvårdsstyrelsen i rundskrivelse (nr 81/1967) ut nya direktiv angående tillämpningen av 34 § i vad avsåg befogenheten att underlåta brevgranskning. I rundskrivelsen påpekades att denna befogenhet borde utnyttjas där så var möjligt. Särskilt vid öppen anstalt borde förutsättningar finnas för att i stor utsträckning kunna medge befrielse från brevgranskning. Även vid sluten anstalt borde i fall där förutsättningar fanns för detta befrielse från brevgranskning kunna medges. Granskning borde kunna underlåtas av brev till eller från person som fick besöka den intagne utan noggrann kontroll av vad som tilldrog sig under besöket. Granskning skulle dock ske vid misstanke om missbruk. När frågan gällde brev till offentlig försvarare för den intagne eller till svensk myndighet borde granskning som regel kunna underlåtas. Även i de fall det stod klart att brev till den intagne avsänts av offentlig försvarare borde granskning kunna underlåtas.

I vårdcirkuläret ges utförliga regler om brevväxling. Bl. a. rekommenderas att intagen bör uppmuntras att hålla önskad kontakt genom brev med närstående och att även annan från behandlingsynpunkt värdefull brevkontakt bör främjas. Vidare anges att intagen bör få tillåtelse att brevväxla med annan intagen endast om särskilda skäl talar därför. De tidigare redovisade bestämmelserna i rundskrivelsen nr 81/1967 kvarstår och kompletteras med regeln att befrielse från brevgranskning kan förbindas med lämpliga villkor såsom att den intagne skall försegla och öppna sina brev i närvaro av tjänsteman.

Vid centrala överläggningar i januari 1971 mellan representanter för kriminalvårdsmyndigheterna, personal och intagna utarbetades vissa riktlinjer för hur bestämmelserna angående brevgranskning skulle tillämpas. I rundskrivelse den 22 april 1971 meddelas närmare föreskrifter härom.

Inledningsvis anges att lagbestämmelserna om brevgranskning förutsätter en individuell prövning huruvida en intagen med hänsyn till visad pålitlighet kan befrias från brevgranskning och att denna bestämmelse kan tolkas så liberalt att censurläsning av brev inte behöver ske i de flesta fall utan kan ersättas av stickprovsundersökningar.

I övrigt har rundskrivelsen i huvudsak följande innehåll.

Granskning får inte i någon form ske av brev från intagen till justitiekanslern, justitieombudsman, kriminalvårdsstyrelsen eller offentlig försvarare.

Inte heller bör brev till intagen från någon av angivna myndigheter eller från offentlig försvarare granskas, om inte särskilda skäl talar därför (t. ex. misstanke om obehörigt användande av myndighets stämplade kuvert).

Granskning bör som regel också underlåtas av korrespondens mellan intagen och annan svensk myndighet än nyss nämnts eller annan advokat än offentlig försvarare, likgiltigt om fråga är om in- eller utgående post.

När det gäller brevväxling med andra utomstående än ovan angivna myndigheter eller personer gestaltar sig förhållandena olika på öppen och på sluten anstalt.

För intagen på *sluten anstalt* gäller att befrielse från censurläsning bör vara regel när det gäller korrespondens med familjemed-

lemmar och andra närstående. Beslut om befrielse bör meddelas omedelbart vid straffverkställighetens början. Befrielsen utesluter dock inte att stickprov kan tas.

Begreppet familjemedlemmar och andra närstående ges i detta sammanhang en vidsträckt tolkning. Till denna kategori hänförs föräldrar, syskon, barn, hustru (make) och trolovad samt fästmö (fästman), ävensom annan person med vilken den intagne upprätthållit stadigvarande förbindelse under längre tid.

När det gäller brev till och från personer som inte tillhör kategorien familjemedlemmar och andra närstående måste däremot på sluten anstalt en mera individualiserad prövning ske av den intagnes pålitlighet. I den mån det är möjligt att konstatera att den intagne uppfyller lagens krav på pålitlighet bör han dock medges befrielse från den form av granskning som består i att hans korrespondens med de personer det här gäller censurläses.

Under alla förhållanden bör frågan om befrielse från censurläsning av brev prövas senast i samband med initialkollegiet. Här liksom i andra fall på sluten anstalt kvarstår möjligheten till stickprovsgranskning.

Även om den som är intagen på sluten anstalt generellt medges att få avsända och motta brev utan att dessa i förväg läses bör dock granskning bestående i efterforskning av otillåtna föremål bibehållas.

Intagen på *öppen anstalt* måste också antas uppfylla det krav på visad pålitlighet som enligt 34 § behandlingslagen gäller för befrielse från brevgranskning. Själva intagningen på öppen anstalt får anses i sig innefatta beslut om befrielse från brevgranskning.

Efterforskning av föremål i kuvert bör kunna göras om skäl föreligger att anta att narkotika smugglas in på anstalten via den intagne. Läsning av brev stickprovsvis kan också undantagsvis vara påkallad.

Enligt 76 § andra stycket vårdcirkuläret bör intagen tillåtas att motta brev från och avsända brev till annan intagen endast om särskilda skäl talar därför. Med hänsyn härtill bör, även när det gäller intagen som enligt vad förut nämnts åtnjuter fullständig befrielse från brevgranskning, efter prövning i varje individuellt fall avgöras om brevväxling mellan honom och annan intagen kan tillåtas.

För *samtliga intagna* gäller att den som medgetts generell befrielse från brevgranskning skall underrättas om företagen stickprovskontroll även om brevet ej kvarhålls.

Missbrukar den intagne honom beviljad förmån att skriva och ta emot brev utan förhandsgranskning skall en omprövning av förmånen göras. Omprövningen kan leda till att förmånen dras in eller inskränks för längre eller kortare tid. Som exempel på klara fall av missbruk kan nämnas att i brev, som är ställda till massmedia eller som eljest är avsedda för spridning, intagna eller enskilda tjänstemän på anstalten namnges eller deras identitet på annat sätt avslöjas utan deras medgivande.

Även inom vårdområden som gränsar till kriminalvården förekommer regler om brevgranskning som kan vara av intresse att studera i detta sammanhang.

Enligt 15 § lagen (1966: 585) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall får överläkaren ta del av innehållet i brev eller annan handling som kommer till patient eller som patient önskar avsända. Om brev till patient kan medföra fara för ordningen eller säkerheten på sjukhuset eller vara olämpligt ur vårdsynpunkt eller om handling som patient önskar avsända kan föranleda betydande olägenhet för honom eller annan person får överläkaren besluta att handlingen skall kvarhållas.

Brev som är ställt till utskrivningsnämnden, psykiatriska nämnden, socialstyrelsen, justitiekanslern eller någon av riksdagens ombudsmän skall vidarebefordras utan granskning. Är brevet ställt till annan myndighet och rör mål eller ärende vari patienten själv äger föra talan eller ställt till advokat skall det vidarebefordras. Om överläkaren beslutar att kvarhålla brev till myndighet skall beslutet underställas utskrivningsnämndens prövning.

I förarbetena betonades att brevgranskning var nödvändig för att hindra att patien-

ten tog del av brev som kunde oroa honom eller försämra hans tillstånd och att narkotikaförsändelser borde kunna stoppas innan de nådde adressaten. Dessutom kunde brev som en patient skrev under vissa faser av sin sjukdom komma att medföra betydande olägenheter för honom när han skrivits ut från sjukhuset och återvänt hem. Granskning borde likväl få ske endast om det förelåg särskilda skäl. Ett brev kunde kvarhållas om det kunde medföra avsevärt obehag för avsändaren, mottagaren eller tredje man.

Huvudregeln i 44 § stadgan (1960: 728) för ungdomsvårdsskolorna är att skolans rektor äger övervaka elevs brevväxling om särskilda skäl föreligger och för detta ändamål få utkvittera ankommande försändelser.

Enligt 27 § stadgan (1956: 551) för allmänna vårdanstalter för alkoholmissbrukare får föreståndaren övervaka den intagnes brevväxling och kan för detta ändamål kvittera ut, öppna och ta del av ankommmande samt granska utgående försändelser. I båda dessa stadgor har undantag från regeln om rätt till granskning gjorts för brev till vissa offentliga organ. I skriftlig anvisning den 2 oktober 1967 till samtliga allmänna vårdanstalter för alkoholmissbrukare konstaterade socialstyrelsen en mycket varierande praxis vid tillämpningen av 27 § i anstaltsstadgan. Styrelsen påpekade att det var viktigt att bestämmelsen tillämpades likartat vid samtliga vårdanstalter och underströk särskilt att den möjlighet att övervaka den intagnes brevväxling som anstaltsstadgan gav kunde uppfattas som kränkande för den personliga integriteten och därför stridande mot de principer som tillämpades i modern människovård. Med anledning härav rekommenderade styrelsen att övervakning inte skulle förekomma av den intagnes brevväxling genom att ankommande och avgående brev lästes av tjänsteman vid vårdanstalten. Om anstaltsföreståndaren av särskild anledning ansåg sig böra kontrollera om brev eller paket till den intagne innehöll pengar, mediciner, legitimationshandlingar, alkoholhaltiga drycker el. dyl., kunde ankommande försändelser få öppnas men endast i närvaro av patienten. Genomlysning av ankommande brev kunde även ske. Brev som därvid såg ut att innehålla otillåtna föremål borde öppnas i närvaro av patienten. Övriga brev skulle oöppnade utlämnas till honom.

Kommitténs överväganden

Huvudregeln i gällande behandlingslag är att brevgranskning skall ske för att förhindra att den intagne avsänder eller tar emot brev som är anstötliga till avfattningen eller som med hänsyn till behandlingens syfte eller av annan särskild anledning är olämpliga. Då brev sänds till myndighet prövas enbart om brevet är anstötligt. Från huvudregeln om brevgranskning undantas brev till vissa myndigheter och brev till och från intagna som bedöms vara pålitliga.

Enligt vårdcirkuläret bör brevgranskning i regel inte ske på öppna anstalter. På slutna anstalter bör sådan granskning ske men den kan underlåtas när det gäller korrespondens med person som får besöka den intagne utan att bevakning av besöket sker eller med offentlig försvarare eller myndighet.

Reglerna om brevväxling är alltså tämligen restriktiva även om tillämpningen av dem mjukats upp de senare åren.

Reglerna utformades i syfte att tillgodose olika intressen. Särskild vikt lades vid ordning och säkerhet. Genom granskningen ville man hindra en intagen att leda brottslig verksamhet från anstalten, förbereda rymningar, ta emot smuggelgods eller sända ärekränkande brev till personer utanför anstalten. Även behandlingsskäl beaktades. Brevgranskningen ansågs kunna ge värdefull information om den intagnes personliga förhållanden. Genom granskningen kunde dessutom olämpliga brevkontakter sållas bort. Granskningen skulle vidare tillgodose kravet på att breven inte skulle vara anstötliga till avfattningen.

Det var alltså inte enbart allmänhetens och anstalternas skyddsintressen som dessa regler avsåg att tillgodose. Brevgranskningen skulle utgöra ett skydd för den intagne och

såtillvida äga rum också i hans eget intresse. Man skulle sålunda kunna hindra honom att upprätthålla kontakt med kriminella element som skulle kunna äventyra hans rehabilitering. Genom breven kunde anstaltsledningen få kännedom om hans hemförhållanden, hans ekonomiska situation och hans psykiska tillstånd, vilket allt var betydelsefullt från vårdsynpunkt t. ex. när det gällde att förbereda en permission. Brevgranskningen ansågs även nödvändig för att den gjorde det möjligt att förbereda den intagne på budskap om dödsfall av närstående eller s. k. »slutbrev» från hustru eller fästmö.

Det är uppenbart att brevgranskning kan göra det lättare för anstaltsledningen att lära känna den intagne. Man bör dock inte bortse från att en sådan granskning behandlingsmässigt kan ha en effekt som motverkar syftet med den. Genom att granskningen sker utan den intagnes medgivande kan den uppfattas som ett angrepp på den personliga integriteten. En aldrig så god kunskap om en intagens personliga förhållanden kan inte uppväga den skada på hans förtroende för behandlingen som lätt kan bli en följd av detta angrepp. Genom tillvägagångssättet uttrycks också en viss nedvärdering av den intagne. I stället för att hämta uppgifter direkt från honom går man en omväg via hans korrespondens.

Enligt kommitténs uppfattning är det av största vikt att den intagne såvitt möjligt engageras positivt i sin rehabilitering. Som ovan anförts kan brevgranskning som sker av behandlingsmässiga skäl på goda grunder befaras verka i motsatt riktning. Sådana skäl kan därför inte gärna åberopas till stöd för brevgranskningen. Liknande synpunkter gör sig gällande om man försöker motivera censuren med hänvisning till risken för att anstötligt avfattade brev från intagna skapar förtretligheter för mottagare ute i samhället.

Det sagda innebär att enligt kommitténs mening brevgranskning bör äga rum endast i den mån det är påkallat av säkerhetsskäl. Uttrycket säkerhetsskäl används härvid för att sammanfatta de motiv som direkt sammanhänger med behovet att förebygga brott och att garantera erforderlig ordning och säkerhet inom anstalterna. En sådan bestämning av brevgranskningens omfattning är i jämförelse med nuvarande regler starkt begränsande. Samtidigt finns naturligtvis däri en ganska stor tänjbarhet i det avseendet att tillämpningen inte vilar på formella kriterier utan huvudsakligen beror på bedömningen av vad som fordras inom olika anstaltstyper, i fråga om skilda kategorier av intagna och i de enskilda fallen. Tänjbarheten kan möjligen påstås vara en svaghet från rättssäkerhetssynpunkt eftersom det är lättare att kontrollera tillämpningen av en mera preciserad reglering. En sådan måste emellertid, om den skall kunna tillgodose säkerhetsaspekten, bli ganska restriktiv, i stort sett på samma nivå som nuvarande ordning. En viss minskning av risken för felaktig tillämpning skulle alltså uppnås till priset av inskränkning av de intagnas rättigheter i fall där sådan inte är sakligt motiverad. Med andra ord kan sägas att den liberalisering och individualisering av behandlingen som kommitténs förslag syftar till inte kan erhållas på förevarande område om man inte accepterar att granskningsregeln lämnar utrymme för bedömningar inom ganska vida gränser.

Vad som anförts nu gäller den i en lagtext givna yttre ramen för kriminalvårdsmyndigheternas handlande och innebär inte något hinder mot att hjälpregler tillskapas för den praktiska tillämpningen. Med hänsyn till att sådana bestämmelser som nu åsyftas måste kunna ändras och kompletteras efter växlande behov från tid till annan torde det vara lämpligast att de meddelas av kriminalvårdsstyrelsen i en motsvarighet till vårdcirkuläret. Kommittén vill emellertid anföra vissa synpunkter som kan tjäna till ledning vid utarbetandet av ifrågavarande bestämmelser.

En brevgranskning som enbart sker av säkerhetsskäl blir i första hand en del av säkerhetssystemet i en mera sluten vårdform. Utan en sådan kontroll av de intag-

nas kontakter med yttervärlden blir övriga säkerhetsåtgärder inte effektiva. Hela säkerhetssystemet bör ses som en enhet. I sådana fall där den intagne får ta emot obevakade besök av närstående bör t. ex. granskning av brev till och från denne kunna underlåtas.

Nuvarande praxis vid de öppna anstalterna vilken innebär att breven granskas genom stickprov synes i stort sett ändamålsenlig. I denna vårdform bör tillämpningen också i fortsättningen vara liberal. Även inom de slutna vårdformerna torde stickprovsgranskning böra vara regel och granskning därutöver böra beslutas med hänsyn till det konkreta behov som framgår av bl. a. säkerhetskraven inom vårdformen och särskilda risker med hänsyn till viss intagens brottslighet, rymningsbenägenhet, beroende av narkotika m. m.

Vid de slutna anstalterna sker f. n. i regel brevgranskning men intagen som visat pålitlighet kan befrias från en sådan granskning. Genom att vissa intagna sålunda har möjlighet att brevväxla utan att breven i förväg granskas förekommer det att medintagna utövar tryck på dem för att kunna för egen räkning utnyttja denna förmån. Detta är särskilt betänkligt i fråga om sådana anstalter där även häktade vistas och där lokalförhållandena omöjliggör att de hålls helt avskilda från övriga intagna. Såvitt avser de häktade kommer dock detta problem så småningom att minska och försvinna i och med att de häktesplatser som nu finns på fångvårdsanstalterna läggs ned i samband med att de allmänna häkten som är planerade eller under byggnad tas i bruk. I övrigt torde det kunna antas att risken för att intagna korresponderar »genom ombud» minskar i och med att det föreslagna systemet inte innefattar formligt beslutad censurfrihet för vissa intagna.

Det är angeläget att framhålla att granskningen även i fråga om tillvägagångssättet måste anpassas efter syftet därmed. Största varsamhet bör iakttas så att den intagnes personliga integritet inte i onödan träds för nära. I stor utsträckning bör den granskning som anses påkallad kunna inskränkas till en undersökning av att brev inte innehåller föremål av otillåtet slag. Sådan granskning kan utan att brevet bryts ske med hjälp av genomlysningsapparat eller på annat sådant sätt. Om möjlighet saknas härtill kan brevet – om brevgranskning sker på grund av misstanke om smuggling – öppnas utan att läsas. I den mån det är erforderligt att få del av ett brevs innehåll måste givetvis fullständig diskretion iakttas såvida inte innehållet ger anledning till ingripande av ett eller annat slag.

Den liberalisering som kommittén föreslår i fråga om intagens brevväxling torde bl. a. av hänsyn till de intagna själva inte böra genomföras fullt ut vad beträffar psykiatrisk avdelning. Lämpligt är att för sådan avdelning får gälla de bestämmelser om brevväxling som finns i lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall.

7.5 *Besök m. m.*

Bestämmelserna om besök finns i 35 § behandlingslagen. Häri stadgas att intagen får ta emot besök av familjemedlemmar eller andra närstående i den mån det är förenligt med ordningen på anstalten och om det inte av särskild anledning kan verka skadligt. I övrigt kan intagen få ta emot besök av den som varit hans försvarare, av advokat som han anlitar i enskild angelägenhet eller av annan person när det kan vara till gagn för hans fostran, utbildning, utkomstmöjligheter eller dylikt. I den mån det behövs skall tjänsteman vid anstalten vara tillstädes vid besök.

Strafflagberedningen såg besöksrätten som en möjlighet att göra den intagnes tillvaro mindre isolerad genom att låta honom i vidgad utsträckning komma i kontakt med närstående med vilka det var önskvärt att han upprätthöll förbindelse. Den intagne borde vidare ha en allmän rätt att ta emot sådana besök som var av betydelse för att han skulle kunna bevaka sina intressen eller som i övrigt kunde vara till gagn för ho-

nom med hänsyn till hans fostran, utbildning eller utkomstmöjligheter. Som exempel nämndes advokat eller anställd som skötte den intagnes affärsverksamhet, studiehandledare och arbetsförmedlare. Styresman borde ha viss prövningsrätt. Denna skulle dock endast avse besökets eventuella skadlighet. Besök borde vägras om besöket kunde verka skadligt, i första hand på den intagne men även på den besökande, exempelvis då det gällde barn. De intagna skulle få ta emot tillåtna besök i hela den omfattning som det lät sig göra med hänsyn till det arbete de var pliktiga att utföra, tillgången till besökslokaler samt till andra anstaltsorganisatoriska förhållanden. Beredningen ansåg att man inte borde låta de pålitliga elementen vara underkastade sådana inskränkningar som var påkallade i fråga om de opålitliga och förordade därför att det i lagtexten skulle anges att förordnande om bevakning skulle meddelas endast när skäl därtill fanns. Genom detta uttryckssätt ville beredningen markera att styresmannen inte borde förordna om bevakning vid besök om det inte var nödvändigt. Smuggling skulle kunna förebyggas genom att en tjänsteman hade insyn över besöksrummet genom en glasruta. Om den intagne hellre ville underkasta sig visitation än bevakning i samband med besök borde detta inte möta hinder. Visitation av besökande borde däremot inte ske. Ledamot av anstaltsnämnden skulle äga besöka intagen utan att tjänsteman vid anstalten var närvarande.

Departementschefen förklarade sig dela beredningens uppfattning att bevakning borde tillgripas endast när det behövdes från ordnings- och säkerhetssynpunkt eller av andra särskilda skäl. Han påpekade att det låg i sakens natur att bevakning oftare var påkallad vid slutna anstalter med deras olikartade och opålitliga klientel än vid mindre och öppna anstalter. Med hänsyn till de olika förhållanden som kunde föreligga fann han att bestämmelserna borde innehålla allenast att styresmannen äger förordna att tjänsteman vid anstalten skall vara närvarande vid besök.

I vårdcirkuläret ges närmare föreskrifter för tillämpningen av besöksreglerna. Det betonas att besök som är värdefulla från behandlingssynpunkt bör främjas. Vidare anges att besök hos intagen i sluten anstalt skall övervakas av tjänsteman om inte övervakning anses obehövlig och att intagen i öppen anstalt bör få ta emot besök utan övervakning om inte särskilt skäl är däremot. Besök av barn i åldern 2–14 år får inte tillåtas annat än om särskild anledning är därtill och besöket kan ske under förhållanden som medger särskilt hänsynstagande till barnet. Besöken skall försiggå i särskilt besöksrum eller annat lämpligt utrymme. Vid öppen anstalt äger styresmannen dock medge att besök får ske på anvisad plats inom anstaltens fritidsområde. Visitering av besökandes person får inte ske.

Däremot skall medhavda väskor o. d. visiteras om det inte anses obehövligt. Om den besökande inte lämnar sitt medgivande till sådan visitation skall väskan under besöket förvaras på betryggande sätt. Gåva eller annan egendom till intagen skall mottas av vakthavande tjänsteman. Uppträder besökande eller intagen olämpligt under besöket skall detta avbrytas. Vid övervakat besök skall samtalet föras på språk som den närvarande tjänstemannen förstår. Vid behov får tolk anlitas. Besökstider samt vad besökare och intagna har att iaktta vid besök skall tillkännages genom anslag i besöksrum och på andra lämpliga platser i anstalten. För intagen som har ringa kontakt med personer utanför anstalten eller vistas i anstalt på stort avstånd från sina anhöriga eller av annat skäl har behov av besök kan styresmannen förordna anstaltsbesökare. Anstaltsbesökare får besöka den intagne utanför anstaltens ordinarie besökstider. Besök bör dock inte medges under den intagnes arbetstid.

Våren 1969 skedde en kartläggning av besöksförhållandena vid fångvårdsanstalterna genom kriminalvårdsstyrelsens försorg. Av de infordrade uppgifterna framgick att den tillåtna besökstiden per intagen under en fyraveckorsperiod vid de slutna anstalterna varierade mellan 30 minuter och 16 timmar. Kortare tid än tre timmar hade 10

anstalter, mellan tre och fyra hade 12 anstalter medan resterande 15 anstalter hade en besökstid på sex timmar eller mer. Dessutom förekom vid vissa anstalter besökspermission.

Vid de öppna anstalterna varierade besökstiderna för samma period mellan 2 och 24 timmar. En anstalt hade en besökstid på 2 timmar, 6 anstalter på 4 timmar medan resterande 29 anstalter hade 5 timmar. Vid de fyra skyddstillsynsanstalterna förekom ingen generell rätt till besök.

Även antalet besöksdagar per månad vid anstalterna visade stora variationer. Vid de slutna anstalterna varierade de mellan 1 och 30 besöksdagar och vid de öppna mellan 2 och 12. Endast 1 besöksdag hade en sluten anstalt, 2 besöksdagar 7 slutna och 7 öppna anstalter, 4 besöksdagar hade 17 slutna och 26 öppna anstalter och minst 8 besöksdagar hade 12 slutna och 2 öppna anstalter.

Besöken var i de flesta fall förlagda till lördagar och söndagar.

Från anstalternas sida framställdes önskemål om flera, större och bättre inredda besöksrum, toalettanordningar, förvaringsboxar för besökandes väskor etc.

Vid kommitténs tvärsnittsundersökning undersöktes bl. a. de intagnas kontakter med personer utanför anstalten. Någon form av kontakter – regelbundna eller oregelbundna besök, kontakter i form av brev etc. – redovisas för sammanlagt 88 procent av det undersökta klientelet. Kontakterna avser i stor utsträckning flera olika personer utanför anstalten i mer eller mindre nära släktskap med den intagne.

Vid de tidigare nämnda centrala överläggningarna i januari 1971 mellan representanter för kriminalvårdsmyndigheterna, personal och intagna utarbetades vissa riktlinjer även för bestämmelserna angående besök. I rundskrivelse den 22 april 1971 meddelas närmare anvisningar och föreskrifter om hur besöksbestämmelserna skall tillämpas.

Inledningsvis anges att besökstidens längd givetvis måste påverkas av personaltillgång och antalet besöksrum men att målsättningen bör vara att intagen skall ha rätt att ta emot besök minst två gånger i månaden, två timmar varje gång.

I övrigt har rundskrivelsen i huvudsak följande innehåll.

Person med vilken den intagne upprätthållit stadigvarande förbindelse under längre tid skall räknas som närstående i lagtextens mening och besök hos intagen av sådan person får alltså normalt inte vägras.

Utöver försvarare i pågående rättegång bör intagen regelmässigt få ta emot besök av den som varit hans offentliga försvarare i ett avslutat mål eller av advokat vars biträde han påkallar i enskild angelägenhet. De bestämmelser som gäller besök av andra personer än dem som nämnts ovan bör tolkas liberalt eftersom besök måste anses vara ett värdefullt medel för att återanpassa den intagne genom att de gör det möjligt för honom att hålla kontakt med yttervärlden.

Begränsningar i rätten att ta emot besök kan likväl inte undvikas. Hänsyn måste tas till anstaltsorganisatoriska förhållanden, rutiner och resurser vilket kan göra det nödvändigt att behovsgradera besöken. Därjämte kan det av ordningsskäl bli nödvändigt att avvisa en besökare t ex på grund av att han är onykter.

När det gäller övervakning av besök måste förhållandena bedömas olika på sluten och på öppen anstalt.

Vid sluten anstalt får besök av offentlig försvarare inte övervakas och besök av annan advokat än offentlig försvarare bör alltid få äga rum under ostörda former. Vid besök av familjemedlemmar eller andra närstående får övervakning tillgripas endast undantagsvis om särskilda skäl talar härför. Sådana skäl kan vara säkerhetsskäl eller speciell risk för insmuggling av narkotika eller dylikt. När det gäller besök av andra personer skall besöket övervakas om inte övervakning anses obehövlig.

Vid öppen anstalt bör intagen få ta emot besök utan övervakning om inte särskilda skäl talar häremot.

Vid varje anstalt bör man så långt det är möjligt eftersträva att skapa sådana besöks-

8—014378

anordningar som i största möjliga utsträckning kan medge ostörd samvaro mellan intagen och familjemedlemmar eller andra närstående under besöken.

På anstalter där på grund av speciellt bristfälliga anordningar besök hos intagen av anhöriga eller andra närstående inte kan ske under ostörda former bör så långt det är möjligt av säkerhetsskäl och med hänsyn till befintliga personalresurser besökspermissioner medges. Särskilt bör möjligheten att ge besökspermission beaktas när det gäller intagen som kommit in i sin ordinarie permissionsgång och klarar permissionerna och som har hustru eller fästmö och minderårigt barn som han inte kan träffa på anstalten i avskild miljö.

Något speciellt stadgande om rätt till besök finns inte i lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall. I 13 § anges att den som är intagen på sjukhus med stöd av denna lag får hindras att lämna sjukhuset och i övrigt får underkastas det tvång som är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vården eller för att skydda honom själv eller omgivningen.

Enligt 44 § stadgan för ungdomsvårdsskolorna får elev ta emot besök endast med rektors medgivande och på villkor som denne bestämmer och enligt 27 § stadgan för allmänna vårdanstalter för alkoholmissbrukare får intagen inte ta emot besök utan medgivande av föreståndaren.

Förutom genom brevväxling och besök kan en intagen upprätthålla kontakt med anhöriga och andra personer utanför anstalten per telefon. Någon reglering härav i behandlingslagen eller på annat sätt har inte meddelats. Däremot behandlades denna fråga vid de centrala överläggningarna på Österåker. Vid dessa nåddes enighet om att telefonautomater borde införas på alla öppna anstalter för avgående samtal utan restriktioner. Vad gällde slutna anstalter medgav kriminalvårdsstyrelsen att försöksverksamhet med helt fri telefonering från automat snarast skulle påbörjas på anstalterna i Falun och Mariestad samt eventuellt på anstalten i Gävle. Enligt uppgift från kriminalvårdsstyrelsen kan denna försöksverksamhet beräknas börja hösten 1971.

Kommitténs överväganden

Bestämmelserna om besök avser att tillgodose olika intressen. Av förarbetena till behandlingslagen framgår att ordnings- och säkerhetsskälen ansågs särskilt betydelsefulla. Reglerna syftade även till att vara ett skydd mot olämpligt inflytande i främsta rummet för den intagne men även för den besökande. Enbart sådana besök som gagnade den intagne i olika hänseenden skulle tillåtas. Begränsningen av besökskretsen motiverades även med hänsyn till bristen på besökslokaler och personal.

Besöksreglerna är alltså i huvudsak ämnade att tillgodose samma intressen som reglerna om brevgranskning. Att likartade synpunkter lagts på brevgranskning- och besöksinstituten framgår för övrigt av innehållet i den tidigare nämnda rundskrivelsen nr 81/1967 vari framhålls att granskning bör kunna underlåtas av brev till eller från person av vilken den intagne får ta emot obevakade besök.

Enligt kommitténs uppfattning har besöken en väsentlig uppgift att fylla både när det gäller att mildra den intagnes isolering och att ge honom möjligheter att knyta sådana kontakter som kan ha en positiv betydelse för hans rehabilitering. Besök bör därför uppmuntras, främst givetvis besök av anhöriga men även besök av övervakare, särskilda anstaltsbesökare och andra personer som kan vara den intagne till hjälp och stöd. Det senare gäller inte minst utlänningarna som ofta inte kan få besök av anhöriga eller andra närstående och som i vissa fall inte får permission på grund av risken för permissionsmissbruk. De utlänningar som på grund av språksvårigheter blir mer eller mindre isolerade från andra intagna har särskilt stort behov av besök av lämpliga personer som talar både svenska och den intagnes språk och som därigenom kan bistå honom i olika avseenden.

Besök kan givetvis inte tillåtas om de medför risk från ordnings- eller säkerhetssynpunkt. Vid prövningen om besök bör tillåtas bör man överväga om de risker som besöket kan väntas medföra kan neutraliseras eller minskas genom att besöket sker under bevakning eller följs av visitation av den intagne. En sådan visitation är dock obehaglig både för den intagne och för personalen. I vissa fall torde ordningshänsyn medföra att en besökande måste avvisas t. ex. om han är onykter. Däremot bör i princip behandlingssynpunkter inte läggas på besök i vidare mån än att uppenbart skadliga besök bör kunna hindras.

Även om kommittén anser att restriktionerna i fråga om besök bör vara de minsta möjliga och att begränsningen av den legala besökskretsen bör slopas, måste man ta hänsyn till anstaltsrutiner, tillgång till personal och lokaler samt andra praktiska förutsättningar när det gäller besöksverksamheten. Möjligheterna att ta emot besök är mycket knappa på vissa slutna anstalter. Så saknar t. ex. de 25 kvarvarande cellfängelserna i stor utsträckning särskilda utrymmen för besök. Även personaltillgången är ofta otillräcklig för en utvidgad besöksverksamhet. De visitationer av de intagna som sker i samband med besök på de slutna anstalterna för att förhindra smuggling är särskilt när det gäller narkotika synnerligen personalkrävande.

Den största nackdelen med de bristfälliga besöksresurserna på anstalterna är att det saknas möjlighet till besök under ostörda förhållanden. Den omständigheten att en person är intagen i anstalt innebär inte i och för sig att han skall behöva avstå helt från ett normalt samliv med en närstående. Då sexuallivet tillhör det fredade livets område är förutsättningarna för dessa besök att de kan ges en sådan privat karaktär att de inte verkar förnedrande utan kan få den avsedda positiva innebörden. Vid de öppna anstalterna där den intagne har eget bostadsrum har han möjlighet att träffa sina anhöriga under mera privata former. De resurser som för närvarande står till buds vid övriga anstalter är inte sådana att dessa villkor kan anses uppfyllda. Inte ens vid de senast uppförda slutna anstalterna uppfyller besöksrummen dessa krav.

Det är därför enligt kommitténs mening angeläget att en väsentlig upprustning sker av resurserna på besöksområdet som gör det möjligt att tillåta en ökad besöksfrekvens och ostörda besök.

Innan en sådan upprustning kan ske bör alla möjligheter som redan står till buds utnyttjas för att skapa en trivsam miljö vid besöken. Det är viktigt att besöksrummen och andra arrangemang är sådana att besökaren kan känna sig välkommen. För detta behövs bl. a. att större omsorg ägnas åt besökslokalernas utformning, inklusive möblering och annan inredning. Något som kan göras för att bidra till trevnad vid besöken är att låta de intagna bjuda besökande på förtäring från anstaltens kök på kriminalvårdens bekostnad.

Kommittén anser att även intagens rättighet att utväxla telefonsamtal bör regleras i lagen.

7.6 *Behandlingsåtgärder*

7.6.1 Arbetet

Enligt behandlingslagen har den intagne arbetsplikt. Han skall sysselsättas med lämpligt arbete och är skyldig att med flit och ordning utföra det arbete som åläggs honom. Det anvisade arbetet bör såvitt möjligt vara ägnat att bereda honom yrkesutbildning eller i övrigt vara så beskaffat att det främjar hans utsikter att försörja sig efter frigivningen. Vid valet av arbete bör hänsyn tas till hans håg och fallenhet. Arbetstiden kan inskränkas för att ge möjligheter till studier eller annan utbildning. För att underlätta övergången till livet utanför anstalten kan tillstånd ges till frigångsarbete. Undantag från arbetsplikt gäller för den som är kroppsligt eller psykiskt sjuk. Dessa regler har i huvudsakligen oförändrat skick överförts till behandlingslagen från 1945 års verkställighetslag.

I förarbetena till verkställighetslagen underströks att det främsta medlet att främja

den intagnes tillrättaförande var att sysselsätta honom med lämpligt arbete. Bortsett från de arbetsoförmögna var det för alla intagna av väsentlig betydelse att de under anstaltstiden fick arbeta hårt med nyttigt arbete. Eftersom arbetet var den faktor på anstalten som minst skilde sig från det verkliga livets förhållanden var en rationell sysselsättning det bästa medlet att motverka det ogynnsamma inflytandet av anstaltslivet. Många av de intagna saknade all yrkesutbildning och ett betydande antal var på grund av fysiska eller psykiska defekter att betrakta som endast partiellt arbetsföra. Det gällde därför att placera de intagna i ett sådant arbete som de hade möjligheter att utföra. Arbetet borde avpassas efter de intagnas anlag och intresseinriktning, vara fysiskt härdande och om möjligt ge en användbar yrkesutbildning och en tillfredsställande arbetslön. Någon yrkesutbildning under anstaltstiden kunde dock inte komma i fråga för en intagen med kort strafftid. Man borde i stället inrikta sig på att sysselsätta honom på ett förnuftigt sätt och vänja honom vid regelbundet arbete. Inte heller vid längre intagningstider var det alltid möjligt att yrkesutbilda en intagen som t. ex. saknade anlag eller intresse för en utbildning. Av praktiska skäl gick det för övrigt inte att driva utbildningssynpunkten alltför långt. Anstalterna måste se till att den för de intagnas skull organiserade arbetsdriften inte blev utan arbetskraft. Att arbetsdriften fungerade var en förutsättning för att de intagna skulle kunna få skälig ersättning för sitt arbete. Å andra sidan fick naturligtvis arbetsdriftens eller samhällsnyttans krav inte åberopas till stöd för en ren exploatering av den intagnes arbetskraft.

Dessa konkurrerande synpunkter gjorde det svårt att lösa sysselsättningsfrågan. I eftervårdsutredningens slutbetänkande »Arbetsanskaffning åt kriminalvårdens klientel» framfördes följande synpunkter. När det gällde intagna i åldrarna upp till 22 år stod det klart att arbetet så långt som möjligt borde vara inriktat på yrkesutbildning i någon form. På grund av de jämförelsevis korta strafftiderna som i allmänhet inte medgav någon fullständig yrkesutbildning enligt vanliga normer måste undervisningen i regel inskränkas till kortare yrkeskurser inom bestämda yrkesområden. I fråga om det vuxna klientelet kunde ingen yrkesutbildning i egentlig mening förekomma utan vikten lades vid arbetsträning. Eftersom de intagna ofta saknade vana vid och erfarenhet av ordnat arbete ansågs det viktigt att de under anstaltsvistelsen kom in i regelbundna och ordnade arbetsförhållanden. De skulle få tillfälle att acklimatisera sig i en modern arbetsmiljö och vänja sig vid den arbetstakt som förekom inom näringslivet. De måste också känna till den elementära arbetsrutinen och såvitt möjligt tillägna sig uthållighet i arbetet. Bristen på uthållighet var ett utmärkande drag hos många intagna. Sådana fall borde särskilt observeras av personalen på anstalten och arbetsbyte borde inte medges förrän behandlingskollegiet beretts tillfälle ta ställning till frågan. Anstaltsledningen skulle också sträva efter att hålla en bestämd arbetsdisciplin och att se till att fastställda arbetstider iakttogs. För att den nykomne snabbt skulle finna sig till rätta i arbetet och komma upp till en normal arbetsprestation borde arbetsdriften inriktas på industriell serieproduktion, uppdelad på ett stort antal enkla arbetstempon. Härigenom uppnådde man att också mindre god arbetskraft kunde ges en tämligen effektiv sysselsättning och arbetsträning liksom även att de intagna med kortare strafftider kunde beredas arbete. En dylik organisation fordrade tämligen stora produktionsenheter. Anläggningskostnaderna blev härigenom höga men i gengäld blev driftskostnaderna lägre och det ekonomiska utfallet bättre än i fråga om småverkstäder.

Under den omorganisation av fångvården som pågått sedan mitten av 1950-talet har arbetsdriften vid anstalter för vuxet normalklientel inriktats på industrimässig serieproduktion i fabriker och verkstäder som tekniskt och organisatoriskt är fullt jämförbara med civila anläggningar av motsvarande storlek. Den centrala ledningen av arbetsdriften ombesörjs av kriminalvårds-

styrelsen genom dess arbets- och utbildningsavdelning med en avdelningschef i spetsen. Avdelningen är uppdelad i en produktionsbyrå med sex sektioner samt fyra självständiga enheter, som sorterar direkt under avdelningschefen, svarande för planering, försäljning, inköp och utbildning. För den regionala och lokala ledningen och förvaltningen svarar i administrativt hänseende varje kriminalvårdsdirektör inom sin räjong och styresman vid sin anstalt. Dessutom finns vid var och en av de 12 största anstalterna en anstaltsingenjör, som har att under styresmannen leda och öva tillsyn över anstaltens verkstadsdrift. – Varje verkstad förestås av en verkstadsföreståndare som vid sin sida har en eller flera verkstadsförmän. I allmänhet räknar man med en arbetsledare på 10 arbetsplatser. Vid varje anstalt med jordbruksdrift finns en särskild driftsledare som vid sin sida kan ha en eller flera förmän som arbetsledare. Vissa verkstäder, huvudsakligen inom ungdomsräjongen, är inrättade till utbildningsverkstäder för de ungdomar som har de fysiska eller psykiska förutsättningarna att tillgodogöra sig undervisningen. De förestås av en utbildningsassistent (yrkeslärare).

Arbetsdriften har vissa problem gemensamma med de vårdområden som gränsar till kriminalvården främst ungdoms- och nykterhetsvården. Arbetsdriften inom mentalsjukvården är obetydlig. Huvudmannaskapet för detta vårdområde ligger sedan den 1 januari 1967 hos landstingen och en enhetlig ledning av arbetsdriften för hela detta vårdområde saknas därför. Vissa sjukhus disponerar ett antal platser i skyddade verkstäder som ligger antingen inom eller utanför sjukhusområdet. En annan skyddad verksamhet inom mentalvården är kommunala beredskapsarbeten, skogsarbete och fornminnesvård som kan betraktas som en form av arbetsträning.

Inom ungdomsvårdsskolorna har arbetsdriften helt naturligt inriktats på yrkesutbildning och sysselsättningsterapi. Skolorna driver jordbruk eller trädgårdsarbete, snickeriarbete, mekanisk verkstad, kreatursdrift, sömnad, bilreparationsverksamhet osv. Yrkesutbildningen möter stora hinder då ungdomarna oftast saknar både teoretiska och praktiska förkunskaper. Man syftar att bibringa ungdomarna viss yrkesorientering.

Det enda vårdområde förutom kriminalvården som i dagens läge har en mera betydande arbetsdrift är nykterhetsvården. Antalet allmänna och enskilda anstalter för alkoholmissbrukare är ca 50. De allmänna anstalterna består av två grupper; statliga respektive erkända anstalter. På de allmänna anstalterna sker tvångsintagning medan frivillig intagning sker på de enskilda anstalterna, där det ur arbetssynpunkt bästa klientelet finns. Klientelet på de olika anstalterna är tämligen differentierat. Under de senaste åren har arbetsdriften byggts ut avsevärt. Man har bl. a. mekanisk verkstadsdrift, snickeriverkstäder, måleri, konfektion och betongindustri.

Statskontoret avslutade 1963 en organisationsutredning avseende kriminalvårdens arbetsdrift. Där behandlades även frågan om samordning av arbetsdriften mellan detta vårdområde och arbetsdriften vid ungdomsvårdsskolorna och vårdanstalterna för alkoholmissbrukare. Man ville förhindra inbördes konkurrens på den statliga och kommunala marknaden och dessutom få till stånd en samverkan vid lösningen av de många tekniska och försäljningsmässiga problem som är gemensamma för arbetsdriften vid de olika vårdanstalterna. Statskontoret drog upp vissa riktlinjer för ett kommande samarbete som i stort sett gick ut på att kriminalvårdsstyrelsens arbetsbyrå skulle uppträda som kommissionär för ungdomsvårdsskolorna och anstalterna för alkoholmissbrukare när det gällde leveranser till staten samt biträda med uppläggning av nya tillverkningar som förmedlats av byrån och kontrollera framställda varor och tillverkningsmetoder.

Ett betydelsefullt samarbete är det som hösten 1966 inleddes mellan kriminalvården och arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) i fråga om arbetsdriften vid nya beredskapsförläggningar. För att bekämpa arbetslösheten utökade AMS antalet verkstäder av

beredskapskaraktär. Kriminalvårdsstyrelsen ställde därvid sin erfarenhet och försäljningsorganisation till förfogande vid organisationen av verkstadsarbetet vid beredskapsförläggningarna.

Kungl. Maj:t tillsatte i juni 1964 ett permanent samarbetsorgan för den statliga anstaltsvårdens arbetsdrift som skulle ha vägledande och rådgivande funktioner »bl. a. i fråga om arbetsdriftens och produktionens inriktning». Detta organ som fått namnet Vårdinstitutionernas industrinämnd (VIN) består av en ordförande tillsatt av Kungl. Maj:t samt av representanter för kriminalvårdsstyrelsen, socialstyrelsen, AMS, LO, Sveriges hantverks- och industriorganisation, Sveriges industriförbund och Nykterhetsvårdens anstaltsförbund.

Ett exempel på integrationen mellan arbetsdriften inom kriminalvårdsstyrelsen och socialstyrelsen är arbetsdriften på vårdanstalten Västerbyhemmet på Gotland. Där tillverkas fönster och dörrar för kriminalvårdens husfabrikation och detaljer till pärmar för Lärbros pärmfabrikation. Utläggning sker även av arbete till vårdanstalten Åsbrohemmets mekaniska verkstad som utför vissa arbeten för Kumlaanstalten.

Marknadsmässig lön

Frågan om marknadsmässig lön diskuterades redan i samband med tillkomsten av 1945 års verkställighetslag. I förarbetena till lagen påpekade strafflagberedningen att det rent principiellt var önskvärt att införa ett lönesystem för de intagna som motsvarade rådande system på den öppna marknaden men att detta av olika skäl inte var möjligt att genomföra beträffande hela anstaltsklientelet. Beredningen föreslog dock att lagen skulle ge möjlighet att bedriva en viss försöksverksamhet eftersom det inte helt kunde uteslutas att det på vissa anstalter med homogent och arbetsdugligt klientel eller beträffande vissa grupper intagna skulle vara fördelaktigt att försöksvis pröva ifrågavarande principer.

Försöksverksamhetens syfte skulle vara att undersöka om det var möjligt att tillämpa systemet med marknadsmässig lön och om man härigenom kunde vinna bl. a. förbättring av de intagnas arbetsresultat, ekonomiska förhållanden och arbetstrivsel samt minskning av utgifterna för socialvård och understöd från fångvården.

1956 års eftervårdsutredning tog på nytt upp frågan om marknadsmässiga löner i sitt betänkande Fånges arbetsersättning (SOU 1959: 18). Utredningen ansåg att det var önskvärt att få systemet prövat genom försöksverksamhet.

I 1962 års petita hemställde kriminalvårdsstyrelsen att vid den nya anstalten i Tillberga med dess brett upplagda fabriksmässiga arbetsdrift få pröva en försöksverksamhet med marknadsmässig lön och att medel för tre extra tjänster skulle ställas till förfogande.

Departementschefen, som fann att ett försök att anpassa prestationsersättningen åt de intagna till löneförhållandena på den öppna marknaden skulle kunna ge värdefulla erfarenheter för rehabiliteringen, tillstyrkte ett sådant försök, men föreslog tills vidare endast två tjänster för denna verksamhet, en ingenjör och en kansliskrivare. 1963 års riksdag beslöt i enlighet med departementschefens förslag och kriminalvårdsstyrelsen fick av Kungl. Maj:t i uppdrag att närmare ange hur försöksverksamheten skulle utformas.

I maj 1965 avgav kriminalvårdsstyrelsen en promemoria i ärendet av följande innehåll. Den föreslagna försöksverksamheten borde läggas upp efter de riktlinjer som angivits av eftervårdsutredningen och omfatta såväl en produktionsteknisk och lönemässig som en social del. Vid urvalet av deltagare i försöksverksamheten borde hänsyn tas till längden av återstående anstaltstid – minst fyra månader – och till internernas skötsamhet och prognos samt till deras fysiska och psykiska förutsättningar att klara hårt tempoarbete i bullrande industrimiljö. Praktiskt handlag var även en förutsättning. Däremot behövde inte yrkeskun-

nighet förutsättas eftersom alla praktiska arbetsuppgifter på anstalten skulle utformas så att de kunde lösas även av ovana personer. Urvalsprincipen skulle å andra sidan innebära att intagna som av olika skäl inte kunde hålla arbetstakten måste förflyttas från anstalten oavsett om orsaken härtill var lättja, psykisk insufficiens, sjukdom eller annat. Som regel skulle ackordslön utgå. Timlön skulle endast förekomma undantagsvis. Styrelsen förordade att arbetsersättningen skulle anknytas till den genomsnittliga timförtjänsten för manliga industriarbetare i dyrortsgrupp 3 (exkl. semesterlön, helgdagslön, ersättning vid sjukdom och olycksfall o. dyl.). Varje intagen som arbetade på ackord och som utförde en normal marknadsmässig prestation skulle komma upp i samma genomsnittliga nettoförtjänst som den civila industriarbetaren. Vissa elitarbetare skulle kunna komma upp i mycket höga förtjänster medan inkomsterna med sjunkande arbetsinsats kunde bli obetydliga.

Beträffande timlön förordade styrelsen ett system med varierande lön bestämd efter anstaltstid och kunnighet, arbetets mer eller mindre kvalificerade art o. dyl. Av marknadsmässig normalprestation skulle 50 % anses utgöra en undre gräns för deltagande i försöksverksamheten. Den budget som skulle upprättas för varje intern vid Tillberga skulle basera sig på en utredning om den intagnes sociala och ekonomiska förhållanden utanför anstalten och hans beräknade inkomster av arbetet i anstalten. Med ledning av budgeten skulle inkomsterna sedan fördelas på olika utgiftsposter. Obligatoriska avdrag skulle ske för skatt, medel för uppehälle, disponibla medel och besparade medel. Från återstoden skulle individuella avdrag göras efter vars och ens personliga förhållanden. Styrelsen föreslog att de intagnas löner under försöksperioden skulle beräknas på sådant sätt att inkomsten stannade vid ett belopp som motsvarade den civila industriarbetarens genomsnittliga nettoinkomst efter källskatteavdrag med 20 %. Under försöksperioden skulle därför den intagnes nettoinkomst inte vara skattepliktig. Ersättning för kost och logi beräknades till åtta kronor om dagen. Av de disponibla medlen skulle de intagna erhålla förslagsvis 20 kronor i veckan till inköp av premievaror. Genom att detta belopp skulle vara lika för alla skulle man undvika att de arbetare som genom arbetsflit fick höga löner skulle kunna bilda något slags privilegierad överklass på anstalten i förhållande till sina lägre avlönade kamrater. Överskottet skulle i stället användas till att sanera den intagnes ekonomi under anstaltstiden och till att ge honom en ekonomiskt bättre situation vid frigivningen. Av de besparade medlen slutligen skulle visst belopp avsättas varje vecka på ett spärrkonto för att tjäna som »avgångsmedel», dvs. till att täcka utgifterna för den intagnes försörjning under den närmaste tiden efter frigivningen. Vad som därutöver inflöt på kontot för besparade medel borde få användas för samma ändamål som tidigare samt för permissionskostnader och klädinköp eller med den intagnes eget samtycke i saneringssyfte. Vad den intagne fick över när disponibla medel och besparade medel dragits av skulle användas för att reglera hans ekonomiska förpliktelser. Genom betalning av skatteskulder, böter, underhållsbidrag, försäkringar och avbetalning av möbelskulder, skadestånd etc. skulle en ekonomisk sanering kunna ske på längre sikt av skulder som varken socialvården eller annan myndighet kunde tänkas hjälpa den frigivne att betala. Till sist underströk styrelsen den utomordentliga betydelsen av den planerade försöksverksamheten. Särskilt viktig var verksamhetens sociala del som syftade till att under förhållandevis lång tid metodiskt söka lära och träna de intagna att planmässigt fullgöra sina ekonomiska förpliktelser. En budgetassistent behövdes för att denna del av försöksverksamheten skulle kunna genomföras.

Genom beslut av 1968 års riksdag beviljades den begärda budgetassistenttjänsten vid Tillbergaanstalten och förberedelserna började för den föreslagna försöksverksamheten. Av olika skäl – bl. a. arbetsledarstrejken våren 1969 – har projektet försenats. Enligt uppgift från kriminalvårdssty-

relsen beräknas experimentet kunna ta sin början budgetåret 1971/72.

»Kumlalönen»

Redan i sina petita hösten 1965 framförde kriminalvårdsstyrelsen tanken att lönesättningen borde revideras för hela kriminalvårdsklientelet eftersom de dåvarande arbetspremierna var för låga för att kunna sporra de intagna till goda arbetsprestationer och för att kunna räcka till en sparad slant vid frigivningen. Den planerade försöksverksamheten vid Tillbergaanstalten var att betrakta som en isolerad företeelse som var avsedd för anstalter med homogent klientel och med speciella förutsättningar ifråga om lokaler, personal och maskinell utrustning. För det övriga klientelets räkning borde det dåvarande avlöningssystemet ses över och arbetsersättningen höjas. Styrelsen föreslog därför att frågan om en revidering av lönesättningen och andra arbetsvillkor för de intagna skulle utredas av ett särskilt organ vari arbetsmarknadsorganisationerna var representerade. I linje med denna ståndpunkt togs frågan upp till behandling inom vårdinstitutionernas industrinämnd. Nämnden anslöt sig till kriminalvårdsstyrelsens uppfattning att det dåvarande lönesystemet var otillfredsställande och beslöt att tillkalla löneexpertis för att utreda frågan om lönesättningen för klientelet vid anstalter inom samtliga de vårdområden som faller inom nämndens verksamhet. Då utredningen beräknades ta avsevärd tid i anspråk föreslog kriminalvårdsstyrelsen i syfte att höja de intagnas löner och därmed även produktionen en provisorisk lönereform vid samtliga kriminalvårdens anstalter som skulle medge en skälig prestationsersättning i förhållande till arbetsinsatsen.

I februari 1967 bemyndigades kriminalvårdsstyrelsen att försöksvis pröva ett reviderat lönesystem för de av Kumlaanstaltens interner som arbetade i verkstäderna för mekaniskt arbete, träindustri och diversearbete samt förrådsarbete i verkstadsdriftens centralförråd, nominellt 195 man. Avlöningssystemet med ackord- och timpremier behölls oförändrat. Däremot blev samtliga ackord översedda och uppjusterade – i genomsnitt med 20 till 40 %. I samband därmed höjdes även ersättningen för tidlönearbetet. Dessa uppräkningar skulle innebära löneförbättringar över lag med oförändrad arbetstakt och väsentligt ökade förtjänstmöjligheter för de arbetare som gjorde en fullgod arbetsinsats. Dessa kunde räkna med en nettoarbetsinkomst av 2 kronor 40 öre i timmen – senare uppräknad till 2 kronor 55 öre i timmen. Liksom tidigare skulle den intagne varken erlägga skatt på denna inkomst eller betala för mat och husrum. De intagna som deltog i försöksverksamheten fick vidare ökad rätt att köpa premievaror. De fick köpa för ett belopp som motsvarande hela den disponibla delen av arbetsinkomsten mot eljest vanligen 20 kronor i veckan.

Kungl. Maj:t har medgivit att »Kumlaförsöket» från och med den 1 juli 1968 får tillämpas vid samtliga anstalter inom kriminalvården. Enligt uppgift från kriminalvårdsstyrelsen uppgick ackordsförtjänsterna vid »Kumlalön» veckorna 21–24 1971 vid vissa anstalter till följande belopp.

Anstalt Verkstad	Medeltal öre/tim.
Kumla	
Mekanisk verkstad	219
Snickeriverkstad	224
Skänninge	
Konfektionsverkstad	149
Kontorsvaruindustri	165
Förråd	218
Tillberga	
Mekanisk verkstad	223
Trähus	220

Elitarbetarnas arbetslöner har under motsvarande tid överskridit 2 kronor 55 öre i timmen. Om man utgår från en timförtjänst på 2 kronor 55 öre innebär detta att en intagen som vill och kan arbeta kommer upp i drygt 107 kronor i veckan. Hälften av detta belopp eller drygt 53 kronor i veckan får han förfoga över efter gottfinnande i enlighet med de nya bestämmelserna.

Arbetsersättning

Sedan den 1 juli 1970 har kriminalvårdsstyrelsen fått möjlighet att genomföra ett nytt lönesystem. Arbetsdriften kommer att successivt omkonstrueras för att omfatta andra sysselsättnings- och behandlingsformer än arbetsdrift i gängse mening. Den nuvarande uppdelningen av arbetsplatserna på industri-, hantverks- och utbildningsverkstäder kommer att ersättas med en fördelning på industriell verksamhet, arbetsvård som innefattar arbetsprövning, arbetsträning och arbetsterapi samt utbildning.

Inom industrisektorn skall arbetet fortgå som hittills vid industriverkstäder, byggnadsplatser, jordbruks- och skogsarbete med den skillnaden att vissa timmar i veckan kan få tas i anspråk för annan organiserad verksamhet än arbete, t. ex. gruppsamtal, enskilda samtal och information.

Inom sektorn för arbetsvård kommer tills vidare arbetsträning inom olika yrkesområden och arbetsterapi att stå i förgrunden. Tillverkningen inom denna sektor kommer att inriktas på sådana produkter som möjliggör jämn och lugn arbetstakt samtidigt som stort utrymme kommer att kunna ges för andra schemabundna aktiviteter som gruppsamtal, kortare utbildningskurser etc.

Till utbildningssektorn hänförs organiserade studier, antingen av teoretisk art såsom grundkurser, folkhögskolekurser, gymnasiekurser och handledda enskilda studier eller av kombinerad praktisk och teoretisk art i form av yrkeskurser.

Arbetsersättningen till de intagna anpassas till de olika vårdverksamheternas karaktär i takt med omstruktureringen av arbetsdriften och utgår i huvudsak i form av prestationsersättning för arbete inom industrisektorn, arbetsvårdssektorn och för ekonomiarbetet. Inom utbildningssektorn tillämpas en enhetlig ersättning av 1 kr 10 öre per timme, s. k. studiepremie.

Det är att märka att ersättningen till de intagna, till skillnad från ersättningen på den fria arbetsmarknaden, är skattefri och att de intagna därutöver har naturaförmåner som kost och logi, kläder, läkarvård m. m som annars normalt tar en stor del av lönen i anspråk.

Frigångsarbete

Systemet med frigångsarbete infördes 1943 för att ge vissa straffångar och fängelsefångar möjlighet att arbeta hos arbetsgivare utanför anstalten. Verkställighetslagen utvidgade systemet i olika avseenden. Bl. a. utsträcktes det till att avse även förvarade och internerade. Intagen kunde till förberedande av frigivningen få tillstånd att arbeta hos arbetsgivare utanför anstalten om det kunde ske utan att man riskerade missbruk och det var lämpligt med hänsyn till anstaltstidens längd eller av annan särskild anledning.

I förarbetena till verkställighetslagen betonades att inte enbart intagna med långa strafftider borde få möjlighet till frigång utan även andra intagna när det av annan anledning ansågs lämpligt. Det var givet att detta system inte lämpade sig lika väl för alla anstalter. En förutsättning var att det fanns goda arbetstillfällen i trakten. Man borde överväga att koncentrera frigångssystemet till vissa mindre fängelser och använda det vid flertalet öppna anstalter. De enskilda arbetsgivare som skulle komma i fråga var framför allt hantverkare och jordbrukare.

Frigångssystemet kom inte till användning i den utsträckning som strafflagberedningen räknat med. I sitt betänkande »Kriminalvård i frihet» (SOU 1961: 16) diskuterade eftervårdsutredningen vilka åtgärder som kunde vidtas för att vidga tillämpningen av systemet. Utredningen som undersökt förhållandena på detta område påpekade att frigång kom till användning i mycket begränsad omfattning och ansåg detta bero på bristen på lämpliga förläggningar för frigångare. Det var viktigt att frigångarna kunde hållas skilda från vanliga intagna i separata byggnader. I annat fall var riskerna stora att övriga intagna förmådde dem att smuggla in förbjudna varor och förmedla annan otillåten kommunikation med yttervärlden. Det var också önskvärt att man

kunde minska den psykiska press som uppkom då en intagen under loppet av ett dygn skulle växla mellan ett liv i relativ frihet och stark bundenhet.

Antalet frigångshem eller frigångspaviljonger är dock fortfarande relativt litet. I den utvecklingsplan för anstaltsorganisationen som fångvårdens byggnadskommitté upprättade i samråd med kriminalvårdsstyrelsen och som redovisades i 1964 års statsverksproposition föreslogs att ett frigångshem skulle upprättas inom varje räjong för manligt klientel och att varje hem skulle ha 20 platser.

Bestämmelserna om frigång i behandlingslagens 48 § överensstämmer i huvudsak med motsvarande regler i verkställighetslagen. Möjligheten till arbete utom anstalten utsträcktes likväl att omfatta även annat arbete än hos enskild arbetsgivare. Den som redan före inskrivning i anstalt arbetat som egen företagare kunde få tillstånd att utföra arbete för egen räkning utom anstalten när villkoren för frigång i övrigt var uppfyllda.

Enligt vårdcirkuläret skall en noggrann undersökning ske av arbetsförhållandena innan den intagne får börja ett frigångsarbete. Vid valet av sådant arbete skall det ses till att arbetet kan underlätta för den intagne att anpassa sig efter arbetsförhållandena i frihet.

För den beslutade experimentverksamheten i Sundsvalls skyddskonsulentdistrikt har bl. a. medel till ett frigångshem begärts. Avsikten är att göra ett försök till långtgående integration av anstaltsvård och frivård. Frivårdspersonalen skall på ett tidigt stadium av anstaltsvistelsen få möjlighet att påverka behandlingen i syfte att inrikta den mot övervakningsperioden. Man har betonat att skyddskonsulentens inflytande över vårdarbetet bör öka när anstaltstiden går in i ett senare skede. Frigångshemmet skulle dessutom göra en successiv övergång mellan de båda vårdformerna möjlig.

Under år 1969 utfördes frigångsarbete av ca 300 intagna som fullgjorde nära 12 000 dagsverken. Dessa intagna fick arbeta under de sista månaderna av anstaltstiden på den öppna marknaden mot gängse avtalsenliga löner men tillbringa fritiden i anstalten. Frigång för studier förekom även för andra intagna än de som tillhörde ungdomsräjongen och ägde främst rum vid studiegården i Uppsala.

Den arbetslön som arbetsgivaren betalar till den intagne som arbetar utom anstalten fördelas i tre lika delar, varav en del, dock högst fyra kronor per arbetsdag, tillfaller kriminalvården som bidrag till dess underhålls- och vårdkostnader, en del innehålles av anstalten för att efter styresmannens bestämmande tas i anspråk till underhåll till anhöriga och till betalning av skadestånd samt slutligen en del tillfaller den intagne. De senare medlen delas i två delar, disponibla och besparade medel. I vissa fall kan jämkningar ske.

Samarbetet mellan kriminalvårdsstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen

Enligt 40 § behandlingslagen skall den intagnes frigivning och överförande till vård utom anstalt förberedas i god tid. Härvid bör man sträva efter att skaffa honom lämplig arbetsanställning eller annan försörjningsmöjlighet och lämplig bostad. Även i övrigt bör man vidta sådana åtgärder som kan hjälpa honom att föra ett ordentligt och laglydigt liv.

Ett motsvarande stadgande förekom i verkställighetslagen och i förarbetena till denna underströks vikten av att de eftervårdande åtgärderna på ett rationellt sätt planerades redan under anstaltsvistelsen. I första hand gällde detta anskaffande av arbete vilket förutsatte samarbete mellan kriminalvård och arbetsmarknadsmyndighet.

Ett samarbete mellan dessa myndigheter kom även till stånd under mitten av 1940-talet men försvårades på grund av bristen på personal. Ett mera regelbundet samarbete mellan vissa anstalter och arbetsförmedlingen förekom dock. Förberedelserna för arbetsanskaffning ombesörjdes i dessa fall av anstaltspersonalen med eller utan biträde av skyddskonsulent eller skyddsassistent. Arbetsförmedlingen inkopplades en-

dast genom särskild hänvändelse i speciella fall.

Först 1961 togs frågan om arbetsanskaffning åt kriminalvårdens klientel upp på nytt. I sitt tidigare nämnda betänkande »Kriminalvård i frihet» framhöll eftervårdsutredningen bl. a. att ansvaret för arbetet med frigivningsförberedelserna i huvudsak borde vila på skyddskonsulentorganisationen även om tjänstemännen vid anstalterna måste lämna en väsentlig medverkan. Utredningen betonade att såväl praktiska som psykologiska skäl talade för att den intagne själv borde spela en mera aktiv roll vid planeringen av sina förhållanden efter anstaltsvistelsen och att en sådan medverkan från den intagnes sida kunde uppnås genom att frigångs- och permissionsinstituten utvidgades. Efter samråd med utredningen ägde överläggningar rum mellan fångvårdsstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen angående arbetsanskaffning åt kriminalvårdens klientel. Denna fråga hade aktualiserats genom en ändring av lagen om villkorlig frigivning som medförde krav på ökade insatser från arbetsförmedlingens sida. Överläggningarna gällde även frågan om vilka arbetsvårdande åtgärder som kunde vidtas beträffande anstaltsklientelet.

Ämbetsverken enades om att det gynnsamma läget på arbetsmarknaden borde utnyttjas för praktiska försök för att klargöra hur långt och med vilka medel det svårplacerade kriminalvårdsklientelet kunde inordnas i arbete på den fria marknaden. Man borde därefter undersöka hur stort restklientelet blev och vilka åtgärder som behövde vidtas för att om möjligt ge även detta klientel arbete i särskilda former såsom genom skyddad sysselsättning.

Man betonade att det gällde att redan under anstaltstiden vidta åtgärder för att skaffa arbete vid frigivningen för anstaltsvårdens klientel. Det blev därvid fråga om dels direkta åtgärder som kunde sättas in under behandlingstiden av kriminalvården för att göra den enskilde rustad för de krav som skulle möta honom på arbetsmarknaden och dels en omsorgsfull planering av eventuella kompletterande åtgärder från arbetsmarknadsverkets sida under och efter anstaltstiden.

Det var väsentligt att de allmänna hjälpmöjligheter som stod till förfogande för arbetssökande vid arbetsförmedlingen i första hand utnyttjades. I de fall då arbetsförmedlingen behövde anlitas borde arbetsanskaffningen ske genom att den allmänna arbetsförmedlingen och dess hjälpmedel – resebidrag, starthjälp och familjebidrag – utnyttjades. I den mån den enskilde inte kunde beredas arbete genom den allmänna arbetsförmedlingen borde arbetsvårdens personal och särskilda hjälpmedel kopplas in. Om de allmänt syftande arbetsvårdsåtgärderna visade sig otillräckliga eller inte kunde utnyttjas borde det övervägas om inte särskilda för kriminalvårdsklientelet anpassade hjälpmedel kunde tas i anspråk.

För att underlätta samarbetet mellan kriminalvården och arbetsmarknadsmyndigheterna tillsatte arbetsmarknadsstyrelsen en särskild kontaktman dels för varje anstaltsgrupp för manligt klientel, räjongkontaktman, dels för varje län, länskontaktman, och dels för enskild fångvårdsanstalt och frivårdsexpedition, lokal kontaktman. Enligt överenskommelsen mellan verken skulle ett regelbundet lagarbete anordnas mellan representanter för frivård, anstaltsvård och arbetsförmedling. Kontaktmannen skulle som representant för arbetsförmedlingen få alla nödvändiga upplysningar om klientens person och förutsättningar och ges tillfälle att regelbundet delta i behandlingskollegiets sammanträden och därvid medverka vid planeringen av den arbetsmässiga rehabiliteringen.

Kontaktmannen skulle medverka både när det gällde yrkesvägledning, arbetsträning, yrkesutbildning och arbetsplacering.

Redan på ett tidigt stadium av anstaltsvistelsen borde man börja planera för en arbetsplacering eller ett yrkesval efter frigivningen. Den arbetsträning som arbetsdriften på anstalterna kunde erbjuda borde utnyttjas som ett hjälpmedel för arbetsprövning och val av yrke och arbete. Inom varje räjong borde särskilda observa-

tionsavdelningar inrättas där man kunde göra en praktisk arbetsprövning av vissa intagna som var särskilt svåra att bedöma. Härvid borde man samarbeta via kontaktmannen med arbetsförmedlingens yrkesvägledningsorganisation. Som hjälpmedel vid yrkesvalet kunde anlagsprövning anordnas.

Man var ense om att yrkesarbetet inom anstalten inte kunde ge någon yrkesutbildning i egentlig mening. En metodisk yrkesträning kunde däremot ske om den intagne kunde sysselsättas med arbetsuppgifter som liknade dem som han hade eller skulle komma att få utanför anstalten. Efter frigivningen kunde däremot en yrkesutbildning komma ifråga på samma villkor som för andra arbetslösa. En sådan utbildning kunde i princip ges genom lärlings- och elevanställning i näringslivet inom den ordinära skolmässiga yrkesutbildningen eller vid särskilt anordnade arbetslöshetskurser. Särskilda utbildningskurser för kriminalvårdsklientelet kunde bli nödvändiga eftersom man måste räkna med att det kunde bli svårt att placera svårhanterliga och problembetonade klienter i en normal utbildningsgrupp. Om möjligt borde en sådan yrkesutbildning påbörjas redan under anstaltstiden. Detta kunde ske genom utsträckt frigång.

En annan viktig åtgärd som anvisades var att förbereda inslussningen på den öppna arbetsmarknaden i god tid. Detta kunde underlättas genom att permission för att ordna arbete gavs mera frikostigt. Arbetsgivaren borde upplysas om klientens personliga förhållanden om denne medgav detta. I samband med arbetsplacering kunde arbetsförmedlingens möjligheter till resebidrag, starthjälp och familjebidrag utnyttjas. Om klienten inte kunde placeras på den öppna arbetsmarknaden borde möjligheterna till skyddad sysselsättning undersökas. I första hand borde därvid de möjligheter utnyttjas som normalt stod till den arbetslöses förfogande och i andra hand de speciella sysselsättningsmöjligheterna för det handikappade klientelet. Först i sista hand borde särskilda arbetstillfällen tillskapas för kriminalvårdsklientelet.

Utredningen underströk till sist att de föreslagna åtgärderna inte kunde bli effektiva utan en väsentlig utbyggnad av kriminalvårdens och arbetsmarknadsstyrelsens personalresurser.

Ett utbyte av informationer sker fortlöpande mellan verken. Åren 1962, 1964, 1965, 1966 och 1969 har konferenser anordnats mellan de tjänstemän inom kriminalvårdsstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen som sysslar med dessa frågor och på byråchefsplanet förekommer konferenser ungefär en gång i månaden som rör aktuella arbetsmarknadsproblem. Vidare är det regel att räjongkontaktmännen inbjuds till de årliga konferenser som äger rum med tjänstemännen inom varje räjong.

De riktlinjer för samarbetet mellan verken som ovan redovisats är fortfarande aktuella. Även om man delar uppfattningen att kriminalvårdsklientelet bör inplaceras i sådan verksamhet som är avsedd för samtliga kategorier arbetslösa har man av olika skäl tvingats inrätta specialarbetsplatser för detta klientel.

Samarbetet mellan tjänstemännen i de båda verken har enligt uppgift varit mycket gott. Kontaktmännen har likväl inte haft möjlighet att klara alla arbetsuppgifter som ålegat dem. Detta har berott på bristande personalresurser på arbetsmarknadssidan som haft till följd att samma person på vissa håll, bl. a. i Stockholm, fått sköta uppgifterna som räjong-, läns- och lokalkontaktman samtidigt som han fått ta hand om klienter även från andra vårdområden. En annan omständighet som medfört att kontaktmannainstitutionen inte kommit att innebära den förstärkning av de arbetsvårdande åtgärderna på anstalten som man räknat med var att tjänsterna som räjongingenjör drogs in i samband med att arbetsmarknadsstyrelsen ställde kontaktmännen till kriminalvårdens förfogande. Räjongingenjören hade en betydelsefull roll i vårdarbetet genom den överblick han hade över de arbetsmöjligheter som fanns inom räjongen. Därigenom kunde han medverka

till att den intagne placerades i lämpligast möjliga arbete. Då kontaktmännen inte haft möjlighet att överta denna del av räjongingenjörens arbetsuppgifter har betydande olägenheter uppstått för de intagna.

7.6.2 Undervisning och självstudier

I behandlingslagen anges att intagen är skyldig att enligt vad därom föreskrives delta i undervisning som meddelas inom anstalten och att han bör uppmuntras till självstudier och annan lämplig fritidssysselsättning (29 §). Vidare stadgas att han kan få tillstånd att ägna sig åt studier med inskränkning av arbetstiden (48 §). I den utsträckning det kan ske utan olägenhet får han skaffa sig eller ta emot böcker, tidskrifter, tidningar och annat som kan ge honom lämplig sysselsättning under fritid. Dessutom skall han ha möjlighet till lån ur allmänt bibliotek och tillfälle till tidningsläsning (30 §).

I förarbetena till verkställighetslagen påpekade man att det var i hög grad angeläget att man försökte sporra de intagna till sådana fritidssysselsättningar som kunde länka in deras känslo- och tankeliv på nya spår och som kunde fånga deras intresse även efter frigivningen. Det gällde att ändra deras sociala attityder. Detta borde främst ske genom att man stimulerade de intagna att genom egna ansträngningar höja sin bildningsnivå. Läsning av värdefull litteratur borde underlättas genom en upprustning av de bibliotek som redan fanns på anstalterna. Eftersom åtskilliga av de intagna saknade sådana grundkunskaper att de på egen hand kunde tillgodogöra sig annat än mycket enkel litteratur, behövdes handledare. Den undervisning som bedrevs på de flesta anstalterna – för de yngre åldersklasserna såsom en obligatorisk fängelseskola – borde därför utvidgas och förbättras. Undervisningen kunde lämpligen ledas av arvodesanställda lärare från orten. Någon skolplikt skulle inte föreligga. Detta innebar likväl inte att fångvårdspersonalen skulle avstå från att förmå fångarna att delta i undervisningen om sådan undervisning kunde vara till gagn. Av psykologiska skäl borde emellertid tvång undvikas. För att stimulera intresset borde arbetspremie utgå till den som deltog i undervisningen. Korrespondensstudier borde uppmuntras genom att staten bidrog till kostnaderna. Det folkbildningsarbete som bedrevs ute i samhället borde utsträckas även till fångvårdsanstalternas klientel. Sådana institutioner som Arbetarnas bildningsförbund och nykterhetsorganisationerna kunde förlägga t. ex. studiecirklar till fängelserna. Även intresserade utomstående borde kunna få delta i dessa. Man borde även ge de intagna möjlighet att åhöra föredrag, konserter o. d.

I behandlingslagen gjordes ingen annan ändring i de tidigare reglerna än att man slopade kravet på att den intagne skulle visa arbetsflit och gott uppförande innan han kunde få tillstånd att ägna sig åt studier eller annan utbildning på arbetstid.

I vårdcirkuläret ges närmare anvisningar om hur undervisningen och självstudierna skall bedrivas.

Intagen bör om möjligt ges sådan teoretisk undervisning och annan särskild utbildning som han är i behov av och kan tillgodogöra sig. Hans intresse för vidareutbildning bör stödjas. Om intagen kan antas ha särskilda förutsättningar för studier skall detta anmälas till kriminalvårdsdirektören som prövar frågan om studie- eller utbildningsplanering. Sådan anmälan får inte hindra lämplig arbetsplacering tills vidare av den intagne. Om intagen tillfälligtvis inte kan beredas arbete eller undervisning skall åtgärder vidtas för att bereda honom annan lämplig sysselsättning såsom läsning, studier och nyttig motion.

Det skall finnas studierådgivning där så är möjligt och prospekt från korrespondensinstitut skall hållas tillgängliga. Intagen skall upplysas om möjligheten till statsbidrag för studier och att han är skyldig att själv i mån av förmåga bidra till kostnaderna. Han skall uppmuntras att läsa värdefull litteratur och får om möjligt genom anstaltens förmedling

själv utvälja böcker ur allmänt bibliotek. Förslag på lämpliga böcker bör upprättas fortlöpande. Om möjligt bör studiecirklar och gruppsamtal ordnas kring utvalda böcker varvid frivilliga handledare bland personalen eller utomstående personer bör anlitas. Ett lämpligt antal dagliga tidningar skall finnas tillgängliga för de intagna utan kostnad för dem. Intagen bör få möjlighet att på fritid lyssna på radio. I öppen anstalt äger styresmannen låta de intagna följa televisionsutsändningar. I sluten anstalt får sådant medgivande inte lämnas utan kriminalvårdsstyrelsens bemyndigande.

Sedan några år sker vid Uppsalaanstalten anlagsundersökningar – både praktiska och teoretiska – av samtliga ungdomsfängelseelever i samarbete med pedagogiska institutionen vid Uppsala universitet. Anlagsundersökningarna jämte den psykiatriska undersökning som utförs beträffande varje elev ligger till grund för bedömningen av elevens möjlighet att tillgodogöra sig en utbildning och vilken utbildning som han i sådant fall bäst lämpar sig för.

Det har visat sig att elevernas grundläggande skolkunskaper ofta behöver repeteras eller kompletteras för att en yrkesutbildning skall bli effektiv. Elevernas kunskaper är långt sämre än man kunnat vänta och många av dem har inte ens elementära insikter. Skenäs-, Hällby- och Mariefredsanstalten har fått personella resurser i form av arvoderade ämneslärare för att kunna meddela sådan elementär skolundervisning. Endast Skenäs har ändamålsenliga undervisningslokaler. Genom medverkan av skolöverstyrelsen och kommunen har Roxtuna fr. o. m. våren 1970 fått möjligheter att försöksvis ge elementär skolundervisning.

Den kraftiga utbyggnad av resurserna för vuxenundervisning som skett de senaste åren har satt sina spår även inom kriminalvården. Undervisning förekommer vid ett stort antal anstalter. En särställning intar Studiegården i Uppsala där studier bedrivs på heltid; genom frigång, per korrespondens, i studiecirkelform och med lärarhjälp. Studiegården har utöver ordinarie anstaltspersonal och en fast anställd studieledare fyra ämneslärare, bibliotekarie, fritidsledare och gymnastiklärare anställda på arvodesbasis. Eleverna kan studera på alla nivåer från grundskola, fackskola och gymnasium till universitet. Undervisningen är kostnadsfri. Arbetspremier utgår med 45 kronor i veckan som delvis får disponeras som fickpengar.

I samarbete med Wiks folkhögskola startades hösten 1969 en undervisning av folkhögskolemodell på Vångdalen. Därigenom fick kriminalvården bättre förutsättningar för en lämplig behandling av studieinriktade ungdomar. För normalklientelet öppnades en motsvarande möjlighet på Tidaholmsanstalten i samarbete med Hellidens folkhögskola i Tidaholm. Denna utbildningsverksamhet utbyggdes ytterligare hösten 1970 då anstalterna Kumla (Kävesta folkhögskola), Norrtälje (Väddö folkhögskola) och Hall (Västerhaninge folkhögskola) fick samma möjligheter. De studerande är formellt antagna som elever vid skolorna och erhåller slutbetyg därifrån. Utbildningen är ettårig och sker i regi av folkhögskolan och under ledning av lärare därifrån. Kursverksamheten är upplagd enligt särskilt schema som medger kontinuerlig intagning. Dessutom har särskilda studieavdelningar på flera anstalter tillkommit under senare år. Vid Härnösandsanstalten har undervisningen lagts upp i samarbete mellan kriminalvården och statens skola för vuxna i Härnösand. Undervisningen är utformad som en kombination av muntliga, lärarledda kurser, vardera om fem veckor på Härnösandsanstalten under dagtid och korrespondensstudier under fritid vid den anstalt där den intagne normalt varit placerad. Vid Faluanstalten finns en studieavdelning med tio platser för intagna som bedriver korrespondensstudier på grundskole- och gymnasienivå. Även studier på akademisk nivå förekommer. En särskild studiehandledare biträder eleverna i arbetet med studierna och lärarkrafter från olika utbildningsstationer i Falun är knutna till studieavdelningen. Även med det kommunala skolväsendet har samarbete etablerats på flera håll. Bestämmelser-

na för den kommunala vuxenundervisningen är emellertid utformade på ett sådant sätt, att förutsättningar för kommunal medverkan i utbildningsverksamheten inom anstalterna inte alltid föreligger. Ansökningar om dispens från de nu gällande bestämmelserna ligger emellertid sedan någon tid hos Kungl. Maj:t. Möjligheterna att utöka undervisningen hämmas i hög grad av bristen på lämpliga lokaler framför allt vid anstalterna för vuxenklientelet men också vid t. ex. Hällby- och Mariefredsanstalten.

Den intagne kan ges rätt att studera med inskränkning av arbetstiden. Tillstånd till detta ges sedan den intagne någon tid genom studier på fritid dokumenterat sin förmåga till och uthållighet i studier på anstalt. Först när den intagne visat att han menar allvar med sin önskan att studera brukar han beredas viss lättnad i arbetstiden genom att få en eller flera eftermiddagar lediga för studier. Studier på heltid kan också beviljas. Av anstaltsorganisatoriska skäl kan studier på hel- eller halvtid inte ske på samtliga anstalter, utan den intagne måste förflyttas till anstalt där möjlighet finns att bereda honom viss avskildhet för studier. Platserna vid produktionsanstalterna har belagts av intagna som haft intresse av att genom arbetet där erhålla inkomster. Kriminalvårdsstyrelsen har försökt sammanföra studerande vid fångvårdsanstalter till ett begränsat antal anstalter för att kunna hålla så lämplig studiemiljö som möjligt och för att kunna skapa kontakt mellan intagna och studiehandledare.

Studier på fritid sker i form av korrespondensstudier och studiecirklar. Under 1969 bedrev 900 intagna studier per korrespondens och 2 000 deltog i de nära 400 studiecirklar som sammanträtt under året. Denna verksamhet finansierades till en del av studieförbunden. Av erhållna uppgifter framgår inte i vilken mån brevkurserna fullföljs av de intagna. Erfarenhetsmässigt vet man att procenten inte fullföljda kurser är hög, vilket bl. a. torde bero på att studiehandledare saknas.

En viktig förutsättning för att undervisning och självstudier skall kunna bedrivas är att det finns möjlighet till boklån vid anstalterna. Sådana möjligheter finns sedan länge genom den biblioteksverksamhet som förekommer vid landets samtliga kriminalvårdsanstalter. Verksamheten sköts av de kommunala biblioteken eller länsbiblioteken och regleras genom avtal mellan anstalterna och biblioteken. Biblioteken har förbundit sig att ge service till anstalterna i form av bokdepositioner. Dessa bokdepositioner skall vara i storleksordningen två band per vårdplats och utbytas fyra gånger årligen. Biblioteket skall dessutom förmedla lån av böcker för studier i den utsträckning de intagna önskar. För denna service får de kommunala biblioteken en statlig ersättning på 20 kronor per vårdplats.

Vid många anstalter har biblioteksverksamheten kommit att utbyggas utöver vad som överenskommits. Långholmen och anstalterna i Malmö, Göteborg och Norrköping får regelbundet besök av fackutbildad bibliotekarie och bokdepositionerna vid dessa anstalter görs större och med tätare byten än vad som krävs enligt avtalet. Vid anstalterna i Umeå och Gävle samt vid Kumla, Tillberga, Asptuna och Sörbyn görs regelbundet besök med bokbuss. Studiegården i Uppsala får en avancerad läsrådgivning och litteraturservice. Utlåningsverksamheten ökar ständigt vid flertalet anstalter. Under de tolv år som gått sedan avtalen började träda i kraft har biblioteksverksamheten vid kriminalvårdsanstalterna kostat de kommunala biblioteken avsevärt mera än den av staten lämnade ersättningen, som under åren 1957–1970 varit 55 000 kronor per år och som fr. o. m. budgetåret 1970/71 uppgår till 155 000 kronor.

Sedan augusti 1968 bedrivs försök med intensifierad biblioteksverksamhet vid Hall och Håga. Avsikten med försöket är att pröva formerna för och effekten av en intensiv biblioteksverksamhet vid kriminalvårdens anstalter. Ett bibliotek har förbundit sig att mot statlig ersättning ställa sitt samlade material till de intagnas förfogande, att hålla anstalten med bibliotekarie och

kontorspersonal samt att regelbundet bedriva utlåningsverksamhet vid anstalterna. Försöket är avsett att pågå under en tid av tre år och har utformats på följande sätt: Anstalterna besöks en gång varje vecka av en bokbuss från stadsbiblioteket. Med bussen följer en yrkesutbildad bibliotekarie, som sköter utlåningsverksamheten och svarar för läs- och studierådgivning. Intagna på mottagnings-, sjuk- och observationsavdelningarna som är förhindrade att besöka bokbussen får besök av bibliotekarien. På samtliga avdelningar har en mindre handbokssamling och pocketböcker utplacerats. Utlåningssiffran för verksamhetsåret 1970 vid dessa anstalter uppgick till ca 24 000 band eller 70 boklån per vårdplats. Som jämförelse kan nämnas, att genomsnittliga antalet biblioteklån per invånare i landet är 6 band. Ca 1 000 grammofonskivor lånades ut under samma tid och ca 700 förmedlades från andra bibliotek.

7.6.3 Yrkesutbildning, arbetsprövning och arbetsträning

Med hänsyn till de relativt korta anstaltstiderna kan någon fullständig yrkesutbildning inte komma ifråga vid kriminalvårdens anstalter. Däremot förekommer en begränsad yrkesutbildning som en inkörsport till fortsatt sådan utbildning i frihet.

Denna form av yrkesutbildning bedrivs vid de flesta anstalterna inom ungdomsrätjongen samt vid Falu- och Ulriksforsanstalten och sker i viss utsträckning i samarbete med arbetsmarknadsstyrelsen och skolöverstyrelsen.

Centralanstalten i Uppsala är mottagningsanstalt för nydömda ungdomsfängelseelever (A-sektionen) från hela landet. Till anstalten hör den nyss nämnda Studiegården, som är avsedd för studieinriktade intagna inom såväl ungdoms- som vuxenklientelet. Roxtuna utanför Linköping är en anstalt för mentalt komplicerade ungdomsfängelseelever. Skenäs i Vikbolandet och Vångdalen i Uppsala är öppna anstalter för normalfall och bildar tillsammans med de slutna anstalterna Hällby och Mariefred rätjongens mest urpräglade utbildningsanstalter. Även de senare anstalterna tar emot normalbegåvade elever vilka likväl inte kan vistas på öppen anstalt, eftersom de är rymningsbenägna. De slutna anstalterna Nyköping, Ystad och Kristianstad bedriver yrkesutbildning i begränsad omfattning i arbetsträningsinriktade verkstäder och har även möjlighet till terapibetonade sysselsättningar. Hildero i Asmundtorp intar en särställning genom att under anstaltstiden ge de intagna möjligheter till anställning vid olika företag i anstaltens omgivning.

Som utbildningsanstalt för fängelseklientelet inom ungdomsgruppen (B-sektionen) har den slutna anstalten i Västerås fungerat. I viss utsträckning har anstalten även svarat för utbildning av ungdomsfängelseelever.

Det är alltså främst verksamheten vid anstalterna i Uppsala, Hällby, Mariefred, Skenäs och Vångdalen samt Västerås som siktar på ungdomsklientelets utbildning.

Som tidigare nämnts fungerar uppsalaanstalten som en klassificeringsanstalt. De anlagsundersökningar som utförs vid anstalten har en stor uppgift att fylla eftersom en stor del av klientelet helt saknar yrkesutbildning. Som exempel kan nämnas att i runt tal tre fjärdedelar av dem som under år 1965 dömdes till skyddstillsyn med anstaltsbehandling inte hade utbildning i något yrke. Man torde kunna utgå från att ungdomsfängelseklientelet är ännu sämre lottat i detta avseende.

Efter genomgången klassificering i Uppsala fördelas eleverna på de olika anstalterna enligt tidigare omnämnda principer.

Med hänsyn bl a till de jämförelsevis korta intagningstiderna – tio månader för de ungdomar som sköter sig varav mellan sex veckor och två månader vid Uppsalaanstalten – sker yrkesutbildningen huvudsakligen i form av korta yrkeskurser i mekaniskt verkstadsarbete, svetsning, bilmekaniskt arbete, svagströmsteknik etc. Avsikten med utbildningen är att eleven om möjligt skall bibringas en viss grundkunskap och därefter påbörja en utbildning mot ett bestämt yrke vilken skall kunna fullföljas vid

någon av samhällets övriga utbildningsinstitutioner. Förutsättningen härför är att den utbildning som kriminalvården erbjuder överensstämmer med samhällets i övrigt. Kriminalvårdsstyrelsen strävar därför efter att integrera utbildningsvägarna inom anstalt med dem som finns utanför. Ett led i denna strävan är att kriminalvården för den praktisk/teoretiska yrkesutbildningen nästan uteslutande använder skolöverstyrelsens för yrkesundervisning eller omskolning fastställda kursplaner.

De elever som kommer till Hällby och Mariefred placeras med ledning av de tester, som gjorts vid Uppsalaanstalten på någon av verkstäderna. Båda anstalterna har verkstäder för mekanisk industri, snickeri, plast samt el-tele. Man har försöksvis övergått till teoretisk undervisning per korrespondens för att möjliggöra en individuell studietakt och undvika att de nykomna eleverna måste vänta till dess en ny kurs startar. Försöket har slagit förhållandevis väl ut. Korrespondensundervisningen sker i särskilda lokaler under ledning av ämneslärare. Man har dels gruppstudier (i t. ex. svenska, matematik, materiellära, ellära, ritningsläsning och engelska), dels också enskilda studier med lärarövervakning (i t. ex. språk, socialkunskap, tekniska ämnen och teckning). Korrespondenskurserna beräknas genomsnittligen ta fyra månader och bedrivs – jämsides med det praktiska arbetet – upp till 20 timmar per vecka. De mekaniska verkstäderna är delade i två delar varav den ena används uteslutande som utbildningsverkstad. Där meddelas utbildning efter kursplanen för skolöverstyrelsens grundkurs för verkstadsmekaniker. Denna kurs varar här 10–12 veckor och därefter flyttas eleven över till den andra avdelningen, en kombinerad tränings- och utbildningsverkstad, där man om möjligt låter honom fortsätta sin utbildning mot ett bestämt yrke t. ex. bänkarbetare, svarvare eller fräsare. Även härvid följs de av skolöverstyrelsen för omskolning fastställda kursplanerna. I el-tele-verkstäderna som är inriktade på utbildning ges den grundläggande utbildningen i form av en kurs i koppling, montering och lödning enligt skolöverstyrelsens kursplan. Denna kurs som omfattar 12–14 veckor är en inkörsport till en mera avancerad utbildning. Snickeri- och plastverkstäderna är däremot – eftersom de inte har tillräcklig personal för yrkesutbildning – i huvudsak inriktade på produktion. I plastverkstäderna placeras ofta sådana intagna som inte kan arbeta i stora grupper och dessa tjänstgör därför som en sorts »skyddade verkstäder».

På Skenäs har man med den allmänna kursen som grund verkstadsmekaniker-, bilmekaniker-, byggnadsträarbetar- och betongarbetarutbildning med blandad teoretisk och praktisk undervisning. Den verkstadsmekaniska grundutbildningen sker efter samma linjer som vid Hällby och Mariefred och vidareutbildningen oftast i form av frigång till ett omskolningscentrum i Norrköping. Den bilmekaniska utbildningen är dock fullständigt omodern och kan därför inte anknyta till den fordonsmekaniska utbildningen ute i samhället. Däremot sker byggnadsarbetareutbildningen i nära samarbete med de fackliga organisationerna inom byggnadsbranschen.

Denna senare utbildningsmöjlighet tillkom genom ett avtal 1964 mellan Svenska byggnadsarbetareförbundet och kriminalvårdsstyrelsen om yrkesutbildning i byggnadsarbete av intagna vid ungdomsanstalterna. Avtalet innebär att ungdomsfängelseelever med fallenhet för byggnadsarbete skall få en grundutbildning genom styrelsens försorg i träarbetare-, betongarbetare- och murarryrkena och få utbildningstiden inräknad som en del av den för lärlingar fastställda lärotiden. På Skenäs ges nu praktisk och teoretisk undervisning inom byggnadsträ- och betongarbetarfacken enligt skolöverstyrelsens kursplaner för verkstadsskolor. Utbildningstiden är totalt 6 000 timmar, varav omkring 1 200 hinner genomföras under anstaltstiden. Utbildningen bedrivs i grupper om åtta man. Fackförbundets lokala yrkeskommittéer har förbundit sig att efter avslutad grundutbildning skaffa eleverna arbete och följa deras vidare utveckling inom

9—014378

yrket. Fackförbundet har därutöver under hand åtagit sig att ge eleverna aktivt bistånd i fråga om bostad, utrustning och gemenskap på arbetsplatsen, med andra ord, ge dem en ny social förankring,

Vid Faluanstalten förekommer en utbildning enligt skolöverstyrelsens grundkurs för verkstadsmekaniker. Även vid Ulriksforsanstalten förekommer en sådan omskolningskurs. Till skillnad från Faluanstalten sker denna utbildning i samarbete mellan kriminalvården, skolöverstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen. Detta är möjligt genom att arbetslokalerna är belägna utanför anstaltens inhägnade område. Sedan denna kurs slutförts bedömer läraren om den intagne passar för fortsatt utbildning. Fortsättningskurser har under 1969 ordnats genom frigång från Sörbyanstalten till ett omskolningscentrum i Norrbyskär. Sedan detta lagts ner har frigång ordnats från Grötingeanstalten till en omskolningskurs i Bräcke.

Då det visade sig att de intagna i allmänhet hade dåliga grundkunskaper startades i januari 1971 en teorikurs vid Ulriksforsanstalten. Kursdeltagarna arbetar halva dagen och studerar halva dagen. Studierna omfattar svenska, matematik, fysik, kemi, samhällslära och engelska. En heltidsanställd lärare förestår teorikursen och har olika studiehjälpmedel till sitt förfogande. Arbetsmarknadsstyrelsen står för samtliga kostnader även för denna kurs.

Efter överläggningar med kriminalvårdsstyrelsen har arbetsmarknadsstyrelsen beslutat att intagna vid fångvårdsanstalter – efter sedvanlig prövning av arbetsförmedling – redan under anstaltstiden skall tills vidare kunna beviljas utbildning utanför anstalten om utbildningen är en förutsättning för att vederbörande efter frigivningen skall kunna få ett stadigvarande arbete. Därvid utgår ett stimulansbidrag på 275 kronor per månad för varje elev.

Enligt arbetsmarknadsstyrelsens definition är arbetsprövning och arbetsträning arbetsvårdande åtgärder som syftar till att hjälpa fysiskt, psykiskt eller socialt handikappade personer att finna en anställnings- eller utbildningsform, som svarar mot deras intressen och förutsättningar. Arbetsprövningen avser att med hjälp av teoretiska och praktiska mätningar bedöma den undersöktes intresse och anlag för olika typer sysselsättningar. Hänsyn skall därvid tas till ett flertal olika faktorer såsom intellektuell kapacitet, fysiska förutsättningar, uthållighet, anpassbarhet m. m. Vid arbetsträningen ges han möjlighet att under relativt realistiska former pröva sitt intresse och sin förmåga inom olika arbetsgrenar. Arbetsträningen skall ge tillvänjning till arbete, arbetsfärdigheter och anpassning till arbetsrutin och arbetsmiljö. Även om resurserna är klart otillräckliga – särskilt i fråga om läkartillsynen – och metoderna i fråga om systematiken är bristfälliga bedrivs arbetsträning i teknisk mening på många av kriminalvårdens verkstäder och inom alla räjonger. Härvid har arbetsledarnas insatser stor betydelse. Resurser för arbetsprövning i teknisk mening saknas däremot helt inom kriminalvården.

7.6.4 Särskild terapi

De former av behandling på kriminalvårdens anstalter som kan betecknas som terapi är gruppterapi, gruppsamtal, viss social träning inför frigivningen samt sysselsättningsterapi och arbetsterapi.

Gruppterapi har bedrivits inom kriminalvården sedan år 1953. Denna behandlingsform har till syfte att hos deltagarna främja en attityd- eller personlighetsförändring i resocialiserande riktning. Behandlingen sker i grupper på 8–10 intagna vanligen med samma deltagare under hela sammanträdesperioden (s. k. fasta grupper) men ibland med skiftande sammansättning (öppna grupper). En sammanträdesperiod omfattar vanligen 6–12 månader, i regel med ett sammanträde i veckan. Terapevten är i allmänhet en psykolog med specialutbildning som gruppterapevt. Tillgången på gruppterapevter har hittills varit ganska begränsad vilket försvårat utvecklingen av denna behandlingsform. Gruppterapi bedrevs under år

1970 vid fem fångvårdsanstalter. Kriminalvårdsstyrelsens psykolog som lett denna verksamhet sedan 1953 anser att behandlingen i många fall främjat en mognadsprocess hos deltagarna och att deras förmåga att se både sig själva och andra mera objektivt har ökat liksom förmågan att i förväg upptäcka när de är på väg mot »riskfyllda» situationer.

En behandlingsform som erbjuder vissa yttre likheter med gruppterapin men som har annan målsättning och teknik är gruppsamtalen. Här samlas regelbundet, i allmänhet en gång i veckan, ett antal intagna tillsammans med någon eller några representanter för de skilda personalgrupperna för fria samtal. Verksamheten skall främja en ökad förståelse mellan de personer av olika kategorier som vistas på anstalten. Gruppsamtal har under år 1970 bedrivits på ett 20-tal fångvårdsanstalter. De personalrepresentanter som deltagit i verksamheten har fått viss utbildning som gruppledare genom 10-dagarskurser.

Det förekommer ofta att de intagna känner oro och osäkerhet inför övergången till friheten. Många av dem klarar inte den första tiden utanför anstalten med de omställningssvårigheter som frigivningen innebär. Övergången har ofta varit otillräckligt förberedd särskilt ur psykologisk synpunkt. Anstaltslivet med dess rutiner och fasta regler kräver inga egna initiativ från den intagne och har därför en tendens att verka infantiliserande. Ute i friheten ställs helt andra krav på individen. Han förväntas på egen hand söka kontakt med myndigheter och själv ordna sin tillvaro och fatta egna beslut samtidigt som frestelserna är fler och större än på anstalten.

För att informera de intagna om vissa problem som möter dem vid frigivningen och försöka hjälpa dem att bättre klara av dem har frigivningskurser ordnats för intagna som kan räkna med att friges under de närmaste månaderna. Föregångare till dessa var de kurser i nykterhetsfrågor vid Bogesundsanstalten som förekom under 1960-talet. Under 1970 har frigivningskurser ordnats vid Härlanda-, Norrtälje- och Österåkersanstalten. Dessutom har ett behandlingsexperiment påbörjats vid Hall för att öka de intagnas möjligheter till social anpassning i samhället. Experimentet har kallats »Operation utskrivningsträning».

De fem frigivningskurser som genomfördes under 1970 vid Norrtäljeanstalten lades upp i regi av Arbetarnas bildningsförbund och under medverkan av skyddskonsulenten. De frågor som tagits upp har gällt arbetsmarknadsproblem, facklig verksamhet, bostadsfrågor, socialvård, kriminalvård i frihet, administrativa åtgärder angående körkort, skattekrav och andra krav, blankettärenden, övervakarnas uppgifter m. m. Kursverksamheten har bedrivits under arbetstid och studieersättning har utgått till kursdeltagarna. Kurserna har pågått två timmar om dagen under tre veckor eller två timmar varannan dag under fem veckor. Vid vissa av sammankomsterna har sakkunniga inom de olika ämnesområdena lämnat information. De intagna har visat stort intresse för frågorna och krävt klara besked med utförliga motiveringar av de sakkunniga. Man har försökt hålla informationen på ett så praktiskt plan som möjligt.

Det experiment med utskrivningsträning som pågår vid Hall syftar till att öka de intagnas möjligheter till social anpassning i samhället genom att utöver den systematiska sociala träningen sätta in psykologisk behandling. Enligt experimentets ledare, överläkaren Karl-Erik Törnqvist, vill man försöka minska de negativa effekterna av »institutionaliseringen» och lära kursdeltagarna att handskas med sociala situationer och relationer på ett mera adekvat och moget sätt.

Utskrivningsträningen lades samtidigt upp som ett behandlingsexperiment. Man valde slumpvis ut ett antal internerade bland dem som var villiga att delta i denna träningsverksamhet och som kunde beräknas friges ungefär samtidigt. Dessa delades upp i två grupper med 12 personer i varje grupp varav den ena utsågs till försöksgrupp och den andra till kontrollgrupp. Behandlingen av deltagarna i försöksgruppen skedde under de två sista månaderna av anstaltsvis-

telsen i form av gruppsamtal, psykolog- och psykiaterkontakter. Under den sista anstaltsveckan vidtog en intensivbehandling. Bl. a. utsattes gruppmedlemmarna för reella sociala erfarenheter vid olika institutioner såsom arbetsförmedling och industrier. Information gavs i alkohol- och narkotikafrågor, samlevnadsproblem, elementär samhällskunskap, arbetsmarknadsfrågor m. m. med hjälp av speciellt inkallade sakkunniga. Samtidigt pågick psykologisk behandling främst i form av grupparbete, där tonvikten lades på sensitivitetsträning, rollspel m. m. Grundbehandlingen stöddes genom individuella samtal med psykiater, psykolog och socialarbetare. Även de blivande övervakarna deltog i grupparbetet. Anhöriga till gruppmedlemmarna uppmuntrades att delta i vissa av aktiviteterna.

I den först planerade kursen som genomfördes i april 1970 deltog tre psykologer, en socialarbetare och sju praktikanter (psykologi- och pedagogikstuderande). För denna försöksgrupp har man planerat en fortlöpande kontakt med behandlingsteamet under sex månader efter frigivningen. Kontakten skall ske i form av gruppsamtal en gång i veckan på kvällstid och med viss möjlighet till extra kuratorhjälp i sociala frågor. Dessutom skall möjlighet finnas till individuell psykolog- och psykiaterkontakt. Denna försöksgrupp avses sålunda få mer socialkuratoriskt–psykologiskt–psykiatriskt stöd än som vanligen kommer de internerade till del under vården utom anstalt. Kontrollgruppen erhåller ingen annan behandling än som alla internerade får. Deltagarna i den planerade försöksgruppen skall få samma behandling som den tidigare gruppen frånsett att den inte får någon efterbehandling. Även denna försöksgrupp har en kontrollgrupp. Syftet med två försöksgrupper, den ena med och den andra utan speciell eftervård, är att försöka få en uppfattning om huruvida den planerade efterbehandlingen under sex månader ger bättre vårdresultat än enbart utskrivningsträningen som sådan.

Av de ursprungliga 12 deltagarna var i slutet av december 1970 fortfarande fem på fri fot och av de sju som återtagits har ett par utskrivits på nytt. Alla som ingick i försöksgruppen var starkt belastade och flertalet hade stora alkohol- eller narkotikaproblem. Vissa var hemfallna både åt alkohol och narkotika. Även de som återtagits tycks ha klarat sig ute i friheten längre än vanligt. Uppgifter saknas ännu hur kontrollgruppen fungerat i frihet eftersom materialet ännu inte bearbetats. En sådan bearbetning kommer att ske sedan den nya försöksgruppen överförts till vård utom anstalt.

Innebörden av och skillnaden mellan sysselsättningsterapi och arbetsterapi angavs av mentalvårdsdelegationen (SOU 1958: 38–39) på följande sätt. Medan sysselsättningsterapin syftar till att motverka patienternas självupptagenhet, minska den inre spänningen, vidga intressesfären och öka aktiviteten syftar arbetsterapin till en mera planmässig träning och utbildning varvid man dock måste bortse från det omedelbara produktionsresultatet och räntabiliteten i likhet med vad fallet är vid vissa former av »skyddad verksamhet».

Utvecklingen har likväl gått mot att använda begreppet arbetsterapi som ett samlingsbegrepp för behandlingsformer av såväl sysselsättningskaraktär som mera yrkesmässigt arbete. Det som ansetts vara av avgörande betydelse är verksamhetens målinriktade terapevtiska syfte (SOU 1965: 50 s. 210).

Inom kriminalvården förekommer arbetsterapi främst på centralanstalterna. Vid Kumlaanstalten deltar omkring 20 intagna i denna. De intagna tas från sjukavdelningarna, flertalet från psykiatriska avdelningen. De sysslar med silver- och kopparsmide, svarvning, läderarbete och vävning. Läkare avgör om och hur många timmar om dagen en intagen skall delta i denna verksamhet. Möjligheter till motion finns på avdelningen genom att ett rum utrustats som motionssal.

Miljöterapi förekommer inte på kriminalvårdens anstalter men denna behandlingsform har väckt stort intresse i vårt land de senaste åren. Denna form av terapi har sitt

ursprung i det »terapevtiska samhälle» som den engelske psykiatern dr Maxwell Jones skapade vid Belmont Hospital, numera Henderson Hospital, utanför London. Då Jones fann att krigsskadade som vårdades på sjukhuset enligt vedertagna mentalvårdsmetoder blev sämre i stället för bättre beslöt han att på olika sätt aktivera patienterna. Han införde metoder för medinflytande och aktiv medverkan i vårdarbetet för alla patienter och personalkategorier på sjukhuset. Personal och patienter samlades till gruppterapi och stormöten och diskuterade gemensamt alla frågor som rörde institutionen. Metoden kom snart att användas även för andra grupper mentalpatienter och kom därefter att utsträckas till personer som var intagna även på sådana slutna institutioner som fångvårdsanstalter. I Sverige har man efter mönster av det terapevtiska samhället prövat olika former av miljöterapi inom mentalsjukvården, barna- och ungdomsvården och på vårdanstalter för alkoholmissbrukare.

7.6.5 Andlig vård. Bildningsverksamhet, fysisk träning m. m.

Den religiösa verksamheten vid fångvårdsanstalterna var ett viktigt inslag i filadelfiasystemets vårdideologi. Genom att tillbringa strafftiden i ensamcell utan annan förströelse än bibeln och lämpliga uppbyggelseskrifter och genom besök av personal och gudfruktiga fängelsebesökare skulle fången bringas till moralisk förbättring. Då det efterhand visade sig att den hårda isoleringen i många fall ledde till psykiska rubbningar bland fångarna tvingades man mildra cellstraffet genom att tillåta besök, undervisning och arbete i cellen. Under början av 1900-talet började – som tidigare nämnts – en reaktion växa fram mot användningen av cellstraffet vilket ledde till att detta etappvis modifierades. Den ökade gemensamhet som så småningom kom till stånd krävde större möjligheter att hålla fångarna sysselsatta på lämpligt sätt och behovet av olika aktiviteter blev akut då cellstraffet upphävdes genom 1945 års verkställighetslag.

I förarbetena till 1945 års lag framhöll strafflagberedningen att den intagne kunde påverkas ogynnsamt om han sammanfördes med andra intagna men att detta inte fick leda till ett strängt enrumssystem. Olägenheterna med gemensamheten borde minskas genom att klientelet differentierades och genom att de intagna erhöll rationellt arbete, lämplig fritidssysselsättning och tillfälle till friluftsvistelse. Samtidigt påpekades att viss isolering kunde komma ifråga om gemensamhet inte erfordrades för angivna ändamål och om isolering kunde vara till nytta i andra hänseenden.

Strafflagberedningen framhöll att syftet med fritidsverksamheten liksom med all anstaltsbehandling var att främja den intagnes anpassning i samhället. Det var viktigt att man – utöver studier i olika former och bevistande av föredrag, konserter o. d. – uppmuntrade även mer praktiskt inriktad verksamhet som kunde få betydelse för den intagnes blivande yrkesarbete eller ge honom en lämplig hobby för framtiden. Man borde även stärka den intagnes fysik genom att ge honom möjlighet att ägna sig åt gymnastik och idrott på fritiden. Till sist betonade de sakkunniga anstaltsledningens skyldighet att ta initiativ när det gällde de intagnas fritidssysselsättningar.

Den utredning som 1951 tillsattes med uppgift att framlägga förslag till praktiska åtgärder för att komma tillrätta med de svåra disciplinförhållandena på anstalterna föreslog med hänsyn till de otillräckliga personalresurserna att ett normaldagschema skulle införas vid de slutna anstalterna för vanligt fångförvar. Schemat skulle utformas så att de intagnas arbete som regel skulle försiggå i gemensamhet medan fritiden som regel skulle tillbringas i enrum om inte ordnad gemensam fritidssysselsättning förekom. Samtidigt påpekade utredningen att fritidsverksamheten blev speciellt viktig när den intagne måste tillbringa en stor del av dygnet i cellens ensamhet. Mellan kl. 20.00 då inlåsningen avslutades och kl. 06.30 följande morgon kunde tiden bli påfrestande lång för många intagna. På grund av personalbristen tvingades man även att på sön- och helgda-

gars eftermiddagar hänvisa de intagna till cellvistelse. Utbyggnaden av fritidsverksamheten motiverades även med att straffverkställighetslagstiftningen bygger på den förutsättningen att ordnad fritidsverksamhet skall förekomma i rimligt mått vid fångvårdsanstalterna. Utredningen påpekade att den intagnes arbetsfria tid i mesta möjliga grad borde användas för positivt och helst aktivt inriktad verksamhet med bildande och helst uppfostrande inriktning. Avkopplande förströelser skulle naturligtvis finnas men huvuddelen av fritidsverksamheten borde utgöras av aktiv sysselsättning.

För att fritidsverksamheten skulle aktiveras föreslog utredningen att fritidsledare skulle anställas vid centralanstalterna och att studiecirklar, föreläsningar, musik, hobbyverksamhet och föreningsmässig aktivitet skulle anordnas samt att medel skulle anslås till en kontaktkonferens med folkbildningsorganisationerna i syfte att upprätta en kår av fängelsebesökare med uppgift att tillgodose den intagnes kontakt- och sällskapsbehov. Utredningen föreslog även en omorganisation av den andliga vården vid anstalterna som innebar att predikantsystemet vid småanstalterna skulle utbytas mot ett system som gav friare valmöjligheter varigenom statskyrka och frikyrkliga samfund skulle kunna omväxlande svara för anstaltsgudstjänsterna. Utredningens förslag godtogs i huvudsak av 1952 års riksdag.

Den andliga vården omorganiserades på nytt 1962. De tidigare religionsvårdskommittéerna vid anstalterna kallades i fortsättningen nämnder för den andliga vården (NAV). Ledamöterna skulle under anstaltschefens ordförandeskap, liksom tidigare representera både svenska kyrkan och frikyrkosamfunden och trossamfund som inte fanns representerade i nämnderna skulle få möjlighet att medverka. Ledamöterna hade till uppgift att biträda anstaltschefen i de religiösa frågorna på anstalten. Staten skulle svara för kostnaden för anställande av tre resesekreterare, av vilka en skulle företräda svenska kyrkan och de båda övriga frälsningsarmén respektive frikyrkliga samarbetskommittén.

De resurser som ställdes till förfogande för fritidsverksamheten under 1950- och 1960-talen var klart otillräckliga. Ännu 1968 fanns ingen heltidsanställd fritidsledare vid kriminalvårdens anstalter. Endast en tredjedel av anstalterna hade arvodesanställda fritidsledare på varierande deltid. Vid de övriga fick personal som var anställd för andra uppgifter ta hand om fritidsverksamheten efter förmåga och tid. Den centrala ledningen av fritidsverksamheten från kriminalvårdsstyrelsens sida var mycket bristfällig. Då anslagen till de intagnas studier och fritidssysselsättningar endast uppgick till ca 100 kronor per år och anstaltsplats spelade insatsen från utomstående enskilda personer och sammanslutningar stor roll. Utöver biblioteksverksamheten som beskrivits tidigare gjorde bl. a. studieförbunden, Pioniärteatern, Författarcentrum, riksförbundet för kriminalvårdens humanisering och Röda korset betydelsefulla insatser. Vid de olika anstalterna hade fritidsverksamheten skiftande omfattning och kvalitet. Detta kunde givetvis tillskrivas anstalternas olika karaktär men torde även bero på intresse och inriktning hos styresman och fritidsledare,

För att den verksamhet på anstalterna som är förlagd till de intagnas fritid skall kunna utökas och integreras i det totala behandlingsprogrammet har kriminalvårdsstyrelsen efter mönster av NAV föreslagit att särskilda nämnder för idrotts-, bildnings-, och besöksverksamhet (NIBB) skall inrättas vid vissa anstalter. Dessa nämnder avses företräda alla organisationer, föreningar och enskilda som önskar göra en insats i kriminalvårdsarbetet. Deras uppgift blir att kanalisera utomståendes medverkan och infoga den i det för varje anstalt aktuella programmet. Enligt förslaget bör NIBB – vid sidan av styresmannen – ha två ledamöter varav den ena representerar idrottsrörelsen och den andra folkbildningsorganisationer samt en sekreterare som om möjligt även bör kunna fungera som ledare av viss fritidsaktivitet. Till NIBB:s sammanträden kan adjungeras dels representanter för organisationer, myndigheter etc. dels intagna och tjänstemän vid

anstalten. Intagna som adjungeras bör som regel företräda anstaltens förtroenderåd.

Sedan statsmakterna ställt resurser till förfogande har den föreslagna verksamheten påbörjats vid vissa anstalter.

Kommitténs överväganden om behandlingsåtgärder

Under senare år har den tidigare optimistiska inställningen till anstaltsbehandlingens möjligheter att bota kriminalitet ersatts av ett mera nyanserat betraktelsesätt. Den kriminologiska och beteendevetenskapliga forskningen har visat att det är omöjligt att fastställa någon bestämd orsak till att vissa människor blir kriminella medan andra under till synes likadana levnadsförhållanden lever laglydigt. Ett inte närmare känt samspel mellan olika faktorer torde ligga bakom kriminalitet. Kriminalvården har inte sjukvårdens möjligheter att diagnostisera en åkomma och sedan bota den i enlighet med vetenskapens rön. Den sparsamma forskning som pågår om kriminalvårdens problematik har ännu inte lett till några resultat som kan användas i behandlingssyfte. Det är en väsentlig forskningsuppgift att belysa dessa frågor och stora ansträngningar och resurser bör sättas in på detta.

Bristen på kunskap om värdet av olika behandlingsmetoder inom kriminalvården får dock inte leda till att man avstår från all behandling under anstaltstiden. Man bör bedriva försöksverksamhet med olika behandlingsmetoder och samtidigt försöka rusta upp den intagne både fysiskt och psykiskt samt sträva efter att förbättra hans möjligheter i olika avseenden att skapa sig en ordnad existens i samhället. Samtliga åtgärder skall sikta mot att förhindra att han återfaller i brott.

Större delen av kriminalvårdens anstaltsklientel rekryteras från de socialt sämst ställda befolkningsgrupperna. Många intagna har under sin barndom och uppväxttid varit utsatta för ogynnsam påverkan i olika avseenden. Av den i annat avsnitt redovisade klientelundersökningen framgår att anstaltsklientelet i stor utsträckning är i fysiskt och psykiskt dåligt skick, ofta med tidig kriminell belastning, att ett stort antal alkohol- och narkotikamissbrukare ingår och att många intagna saknar tillfredsställande bostadsförhållanden, yrkesutbildning och social förankring i övrigt. Eftersom frivården framför allt tar hand om det mindre belastade klientelet har den ökade användningen av kriminalvård i frihet lett till att anstaltsklientelet genomsnittligt sett är mera svårbehandlat än tidigare.

Det förekommer bland anstaltsklientelet sådana intagna som är socialt anpassade och som har ordnade förhållanden att återvända till. För dessa föreligger inte något egentligt behov av rehabiliterande behandling. När det gäller vissa andra klientelgrupper måste man vara medveten om att man i många fall knappast kan förvänta sig någon avgörande förbättring. I sådana fall blir det nästan bara fråga om att lägga humanitära synpunkter på behandlingen och nöja sig med att inrikta sig på att motverka de negativa verkningarna av anstaltsvistelsen.

En betydande del av klientelet måste dock anses vara mottaglig för rehabiliterande behandling. I dessa fall gäller det att göra den intagne intresserad av att själv medverka till sin rehabilitering. Man kan nämligen inte räkna med att denna skall bli framgångsrik om inte den intagne själv önskar en förändring av sina förhållanden och är beredd att offra något för att den skall komma till stånd. Utan en sådan medverkan från den intagne kan en grund för ett framtida socialt beteende knappast läggas under anstaltstiden. Den intagnes möjlighet till samhällsanpassning på längre sikt torde inte förbättras vare sig genom att man under anstaltstiden håller honom till sträng ordning och disciplin eller lockar fram ett socialt ytbeteende genom löften om belöningar och hot om straff. Härigenom kan man möjligen uppnå en bättre anstaltsanpassning.

Erfarenheterna av tidigare behandlingsmetoder har visat riskerna med både enrumsbehandling och vidsträckt gemensamhet. Under den långa tid cellstraffet före-

kom i vårt land gavs det många exempel på intagna som bröts ned av en långvarig, nästan fullständig isolering. Erfarenheterna av gemensamhetsbehandling från de första åren efter verkställighetslagens ikraftträdande var lika nedslående. Den totala gemensamheten skapade en anstaltsmiljö som på sitt sätt också var nedbrytande. Det gäller därför att finna behandlingsformer där man gör det möjligt för de intagna att umgås med varandra utan att de sämre och mera hårdföra elementen kan spela ledarroller och genom kamratförtryck försvåra eller omöjliggöra ansträngningar från personalens sida att skapa en god behandlingsmiljö. En lösning på detta problem erbjuder »den lilla gruppens princip». Uttrycket myntades som förut nämnts år 1950 av ungdomsanstaltsutredningen i dess betänkande om en anstalt för svårbehandlade, alltså den utredning som ledde till att Roxtunaanstalten byggdes. Med denna princip blev det fastslaget – både för Roxtunaanstaltens del och för den fortsatta byggnadsverksamheten inom kriminalvården – att de intagna boendemässigt skulle delas upp i grupper som inte var för stora. Det blev även fastslaget att personalen i största möjliga utsträckning skulle göras avdelningsbunden. Därigenom ville man vinna både att varje vårdare skulle kunna lära känna »sina» intagna och att de intagna å sin sida skulle få bättre kontakt med den personal som tilldelats avdelningen. Den lilla gruppens princip anknöt inte till gruppterapevtiska överväganden. Dess syfte var enbart att dela upp klientelet i »hanterliga» grupper för att åstadkomma en bättre anstaltsmiljö.

Tiden bör enligt kommitténs uppfattning nu vara mogen för att utnyttja de goda erfarenheter som man vunnit vid tillämpning av den lilla gruppens princip i det direkta behandlingsarbetet. Det gäller därvid att sammanföra intagna som kan väntas påverka varandra behandlingsmässigt positivt i mindre grupper under ledning av särskilt utvald personal, som ansvarar för gruppen. Det bör inte vara uteslutet att låta intagna som visat speciellt intresse medverka i behandlingsarbetet. En sådan uppgift kan i många fall tillgodose vissa intagnas behov av konstruktiv och meningsfull verksamhet. Innan man skaffat sig erfarenhet av hur ett system med behandlingsgrupper kommer att fungera lär det knappast vara möjligt att fixera behandlingsformerna i detalj. I första hand bör man inrikta sig på ett principbeslut och en flexibel planering som fortlöpande anpassas efter erfarenheterna. Förutsättningen för detta är att erfarenheterna av gruppbehandlingen kontinuerligt värderas.

Valet av behandlingsåtgärd bör ske med utgångspunkt från den intagnes individuella önskemål och behov. De behandlingsåtgärder i egentlig mening som för närvarande står till buds utgörs av olika slag av arbete och vissa studier som jämställs med arbete. Genom att arbetsplikt föreligger har behov av alternativa behandlingsformer till arbetet inte varit särskilt framträdande.

I all kriminalvård har arbetet haft en betydelsefull ställning. Under olika tider har man dock haft skilda uppfattningar om vilken uppgift arbetet har i anstaltsbehandlingen. En tid ansågs ett tungt, ofta meningslöst arbete vara en del av straffet som skulle förstärka straffets såväl allmänpreventiva som individualpreventiva effekt. Den nuvarande målsättningen för kriminalvården är att arbetet skall underlätta den intagnes inpassning i arbetslivet efter frigivningen. Man söker nå detta bl. a. genom att bereda den intagne arbetsträning och i viss mån yrkesutbildning under anstaltsvistelsen i en arbetsmiljö och under arbetsförhållanden som så nära som möjligt ansluter sig till dem som råder i den öppna marknaden.

Den kritik som under senare år riktats mot anstaltsbehandlingen har bl. a. gällt arbetsplikten. Man har framhållit att förutsättningen för att arbetet på anstalten skall ha en terapevtisk effekt är att det inte sker under tvång. Risken med ett arbete som sker under tvång har ansetts vara att det kan förstärka de negativa verkningarna av anstaltsvistelsen. Man har hävdat att oförmågan till eller motviljan mot arbete för många av de intagna är ett av flera symtom på bakomliggande problem. Kritiken har även

riktat sig mot det meningslösa i att hänvisa en intagen – som kanske befinner sig i dåligt fysiskt och psykiskt skick och saknar utbildning – till ett arbete som inte kan förbättra hans möjligheter att försörja sig efter anstaltsvistelsen.

Till skillnad från förhållandena i de flesta andra länder har kriminalvården hos oss kunnat erbjuda så gott som varje intagen arbete och arbetsersättning, även om den senare länge varit tämligen blygsam. Arbetet har haft en betydelsefull uppgift att fylla genom att hålla den intagne sysselsatt och i fysisk trim. Under senare tid har en mera nyanserad syn på behandlingen fått ökat utrymme i den kriminalpolitiska diskussionen även när det gäller arbetet.

Kommittén hyser uppfattningen att en rehabiliterande behandling lättare kan genomföras i en kriminalvård utan arbetstvång. Om arbetet blir frivilligt kan man förmoda att det kommer att bli mer lockande för den intagne. Enligt kommitténs mening är det troligt att flertalet intagna i fortsättningen kommer att vilja arbeta om arbetsplikten slopas. Tyngdpunkten i behandlingsåtgärderna kommer därför fortfarande att ligga på arbetet. Detta skall dock inte ha någon särställning utan vara ett inslag bland andra behandlingsåtgärder.

Dessa som kan utgöras av olika terapevtiska åtgärder samt undervisning, studier och fritidsverksamhet bör användas jämsides med arbete. Även intagna som arbetar utanför anstalten bör beredas möjlighet till annan behandling på kvällar eller under övrig fritid. Man kan anta att en behandling efter dessa linjer kan ha positiv effekt på den intagne genom att öka hans förståelse för sin situation och hans möjligheter att påverka denna.

En viktig fråga är hur de intagnas önskemål om en viss behandlingsåtgärd kan förenas med kravet på en omsorgsfull klienteldifferentiering. Vissa frågor måste självfallet avgöras efter bestämda regler där hänsyn i allmänhet inte kan tas till individuella önskemål. Dit hör fördelningen av de intagna efter räjong och vårdens grad av öppenhet respektive slutenhet, vilka frågor behandlas i det avsnitt som rör formerna för vård i anstalt. Däremot bör den intagne alltid beredas arbete om han så önskar och arbetsdriften bör tillhandahålla arbete av olika slag alltifrån mera produktionsinriktad verksamhet till arbete av mindre krävande slag.

Det bör finnas tillgång till industri- och verkstadsarbete där driften är lagd på effektivitet och lönsamhet och dit de intagna som passar för sådant arbete kan söka sig. Även om man inte kan ställa samma krav på arbetsprestationer vid dessa verkstäder som på motsvarande ute i samhället bör de dock i princip vara jämförliga. Många intagna vill framförallt ha en relativt god inkomst under anstaltstiden.

Det bör vidare finnas anstalter där kraven sätts lägre både när det gäller arbetsuppgifternas svårhetsgrad, arbetstakten och arbetsdagens längd. Liksom redan är fallet beträffande fysiskt handikappade intagna kan de intagna som brister i uthållighet och koncentrationsförmåga ges möjlighet att vid dessa anstalter prestera efter sina personliga förutsättningar.

För de intagna som på grund av sitt fysiska eller psykiska tillstånd inte orkar med annan sysselsättning bör möjlighet finnas till arbetsterapi. En sådan bör utgöra ett led i en psykiatrisk eller psykoterapevtisk behandling och ordineras av läkare.

Många intagna har behov av yrkesutbildning men anstaltstiden medger inte någon egentlig sådan utbildning. Åtgärderna bör därför inriktas på att förbereda och påbörja yrkesutbildning som kan fullföljas efter anstaltstiden med det stöd som samhällets organ kan ge. Detta gäller främst de unga intagna; behovet av yrkesutbildning är särskilt stort här. Det samarbete mellan kriminalvård och fackförbund som under flera år pågått vid Skenäsanstalten finner kommittén vara ett värdefullt initiativ. Man kan även låta intagna delta i arbetsprövning och arbetsträning vid verkstäder utanför anstalten. En sådan arbetsträning eller påbörjad yrkesutbildning skulle baseras på utförda

anlagsprov.

I detta sammanhang bör påpekas vilken viktig roll de förut omnämnda kontaktmännen spelar för samarbetet mellan kriminalvården och arbetsmarknadsmyndigheterna. Då detta samarbete inleddes avsåg man att kontaktmännen skulle syssla både med arbetsvård och arbetsförmedling på anstalterna. Det visade sig dock att kontaktmännen, som samtidigt hade andra betungande arbetsuppgifter, enbart hade möjlighet att ägna sig åt arbetsförmedlingsverksamheten.

Deras uppgift blev att upplysa om de yrkesmässiga kraven inom olika arbetsområden och om de utbildningsvägar som kunde vara aktuella i sammanhanget. Dessutom lämnade de fortlöpande upplysningar om arbetsmarknadssituationen varvid behovet av arbetskraft på olika yrkesområden självfallet blev av största betydelse för inriktningen av åtgärderna. Den arbetsinriktade rehabiliteringen har däremot – med något undantag – ännu inte kunnat tillgodoses. Det är önskvärt att kontaktmannainstitutionen byggs ut för att kunna täcka behovet av arbetsvårdande åtgärder.

En annan åtgärd som enligt kommitténs mening kan bidra till att öka det behandlingsmässiga värdet av arbetet är att medge kriminalvården rätt att, i den mån platsutrymmet i verkstäderna tillåter detta, anställa civil arbetskraft för vissa specialarbeten som kräver särskild yrkesskicklighet. Närvaron av yrkeskunniga specialarbetare skulle med all sannolikhet hjälpa till att »normalisera» förhållandena på arbetsplatserna och medföra att arbetsprestationerna över lag förbättras. Samtidigt skulle kriminalvårdens möjligheter när det gäller produktval öka. I dag nödgas kriminalvården avstå från många ur arbetstränings- och utbildningssynpunkt attraktiva och värdefulla arbeten av den anledningen att de omfattar arbetsmoment som inte kan klaras av nu tillgänglig arbetskraft. Det är också troligt att verkstädernas driftekonomi skulle påverkas positivt.

Ett intressant förslag om ett utbyggt samarbete mellan kriminalvård och arbetsvård har framlagts av fångvårdens byggnadskommitté i dess förslag till utbyggnad av andra etappen av Österåker. Den planerade anstalten är i behandlingsavseende uppbyggd kring en resocialiseringsavdelning där man under en relativt kort anstaltstid kan lägga grunden för frivårdsbehandlingen. På denna avdelning skall de intagna undersökas och gå igenom de teoretiska och praktiska prov som skall utgöra underlaget för den fortsatta behandlingen. Denna skall, om tiden tillåter det, påbörjas på anstalten och där ledas i huvudsak av frivårdsorganisationen och arbetsmarknadsmyndigheterna. Det direkta sambandet mellan anstaltsvård och frivård kommer att markeras av att frivårdspersonal ingår i anstaltens personalstat. Förslaget följer de allmänna riktlinjer som arbetsmarknadsstyrelsen tillämpar för träningsinstitutioner som är finansierade av stat och landsting. Målsättningen för dessa institutioner är som tidigare nämnts att hjälpa fysiskt, psykiskt eller socialt handikappade personer att finna en anställnings- eller utbildningsform som svarar mot deras intressen och förutsättningar. Verksamheten omfattar arbetsprövning och arbetsträning. En sådan resocialiseringsavdelning kräver tillgång till fackutbildad personal och speciellt inrättade lokaler för verksamheten.

Då man i början av 1900-talet införde en bestämmelse om arbetspremier för straffångar var man noga med att betona att det inte var fråga om en betalning för utfört arbete utan att arbetspremien skulle vara att betrakta som en uppmuntran för flit och ordentlighet. Även om ordet arbetspremie fortfarande används betraktas ersättningen numera som lön för utfört arbete. Denna inställning har betonats ytterligare genom att man under senare år infört prestationsersättning på så gott som samtliga anstalter inom kriminalvården.

Som tidigare nämnts påpekade strafflagberedningen att det rent principiellt var önskvärt att införa ett lönesystem för de intagna som motsvarade rådande system på den öppna marknaden men att detta av olika skäl inte var möjligt beträffande hela

anstaltsklientelet. Man föreslog därför försöksverksamhet med marknadsmässig lön för att undersöka om man härigenom kunde vinna bl. a. förbättring av de intagnas arbetsresultat, ekonomiska förhållanden och arbetstrivsel samt minskning av utgifterna för socialvård och understöd från fångvården.

I vad mån ett system med marknadsmässig lön kan få avsedd effekt är ännu en öppen fråga. Den försöksverksamhet som länge varit planerad har ännu inte kommit till stånd.

Frågan om ersättning till de intagna får förnyad aktualitet om arbetsplikten avskaffas och övriga behandlingsåtgärder sidoordnas med arbetet. Frågan blir vilka aktiviteter som skall ersättas, vilken ersättning som skall ges för de olika aktiviteterna och om en grundersättning skall utgå.

Det är givet att ersättningen till de intagna har stor betydelse för dem. Många intagna har enbart sin arbetslön på anstalten att tillgå för att skaffa sig olika förnödenheter som kan lätta upp tillvaron på anstalten, såsom böcker, tidskrifter, tobak, kaffe och andra s. k. premievaror. De behöver också pengar för sin familj eller för att starta på nytt vid frigivningen. Det förekommer även i stor utsträckning att de intagna har underhåll och skulder att betala.

Kommittén anser att de intagna liksom fallet är vid ungdomsvårdsskolorna bör erhålla viss minimiersättning per dag även om de inte deltar i arbete eller annan organiserad verksamhet.

I övrigt ansluter sig kommittén till principerna för det nya ersättningssystem som kriminalvårdsstyrelsen planerar och som tidigare redogjorts för. Som nämnts skall detta lönesystem bygga på principen att ersättning till intagen skall utgå i form av arbetslön i förhållande till den intagnes arbetsprestation eller som studiepremie. Avsikten är att viss ersättning även skall kunna utgå då en intagen deltar i annan organiserad aktivitet t. ex. då han är närvarande vid behandlingskollegium eller går igenom en anlagstest. Studiepremie utgår redan nu vid organiserade studier och kriminalvårdsstyrelsen har godkänt att ersättning såsom för studier skall utgå för den verksamhet som bedrivs av förtroenderåden under vissa timmar i veckan.

I kriminalvårdsdebatten har den meningen framförts att alla intagna bör ha samma lön oavsett vilken sysselsättning de ägnar sig åt. Man har menat att anstaltsvistelsen bör gestaltas på ungefär samma sätt för hela anstaltsklientelet och att detta inte skulle bli fallet om vissa intagna som kunde prestera mera än andra erhöll högre arbetsersättning. Härigenom skulle dessa få större belopp att röra sig med i anstalten och genom inköp av premievaror kunna skaffa sig högre standard än sina medintagna.

Kommittén har uppfattningen att de intagna bör leva under i stort sett likartade ekonomiska villkor. Detta utesluter dock inte att ersättning vid arbete och andra aktiviteter bör utgå med olika belopp beroende på vilken sysselsättning det gäller och vilken prestationsförmåga den intagne har. Kommittén anser för sin del att man – åtminstone när det gäller arbetet – bör anpassa ersättningen efter prestationen liksom fallet är i samhället i övrigt. När det gäller studier och annan utbildning anser kommittén att det är lämpligt att ersättningen blir enhetlig och även utgår vid annan behandling och vid sådana aktiviteter som bör uppmuntras. Så bör t. ex. intagna som representerar sina medintagna i olika sammanhang kunna få ersättning för viss tid som de kan beräknas behöva för föreningsarbete och sammanträden. Även intagna som inte deltar i någon form av verksamhet bör erhålla viss grundersättning.

Däremot bör man se till att de kontanta belopp som de intagna har att röra sig med på anstalten inte varierar i alltför hög grad. Detta bör i likhet med vad som redan nu är fallet uppnås genom särskilda bestämmelser om hur den intagnes medel skall disponeras. Det bör ankomma på kriminalvårdsstyrelsen att närmare ange reglerna för detta. Kommittén anser dock att rådande system med besparade respektive disponibla medel bör behållas och att man bör

undvika att låta de intagna få alltför stora summor att röra sig med på anstalten eftersom detta innebär risker för olämpliga transaktioner och smuggling.

Ett förhållande som väckt irritation bland de intagna är frågan om kostnaden för nya kläder då en intagen friges eller överförs till vård utom anstalt. Reglerna härom innebär att intagna som har besparade medel själva får bekosta sina kläder till skillnad från övriga intagna som får sina kläder gratis. Detta innebär att en intagen som visat lättja eller på ett eller annat sätt kunnat förfoga över sina besparade medel under anstaltstiden premieras. Kommittén föreslår att samtliga intagna erhåller behövliga kläder – dit även arbetskläder bör räknas – utan kostnad då de lämnar anstalten i angivna fall.

Av tvärsnittsundersökningen och andra klientelundersökningar framgår att de intagna, både yngre och äldre, i påfallande utsträckning saknar de grundläggande kunskaper och färdigheter som man normalt tillägnar sig under den obligatoriska skolgången. Att sådana brister starkt nedsätter förmågan att smälta in i arbetslivet är uppenbart. En yrkesutbildning kräver grundkunskaper i vissa skolämnen. Kommittén anser att insatserna på detta område bör förstärkas. Den utbyggnad av vuxenutbildningen som ägt rum under senare år bör även komma kriminalvårdsklientelet till godo. Det samarbete med skolöverstyrelsen som inletts av kriminalvårdsstyrelsen bör intensifieras. Bl. a. bör flera lärare knytas till anstalterna och minst en tjänst som studieledare – studierektor – genom skolöverstyrelsens försorg inrättas vid varje räjong. Särskilda resurser i detta avseende behövs för den yngre delen av klientelet. Även möjligheterna till självständiga studier bör vidgas. Studiegården i Uppsala och den folkhögskoleundervisning som sker på ett flertal anstalter har enligt uppgift givit goda resultat och denna form av utbildning bör enligt kommitténs mening byggas ut ytterligare. I princip skall enbart sådana intagna ges tillfälle till högre studier som kan tillgodogöra sig sådana. Den terapevtiska effekten av studier bör dock beaktas.

Frigång förekommer för närvarande endast i mindre omfattning. Orsaken till detta är att det varit svårt att skaffa arbete utanför anstalten för intagna vid avsides belägna anstalter. Frigång har även inneburit risk för smuggling och rymningar genom att de intagna som haft frigång inte kunnat hållas avskilda från andra intagna på grund av anstalternas byggnadstekniska utformning. Enligt kommitténs uppfattning är frigången av stor betydelse när det gäller att förhindra att en intagen blir alltför beroende av anstaltsmiljön och för att underlätta övergången mellan anstaltsbehandling och vård i frihet. Kommittén anser därför att möjligheterna till frigång bör tillvaratas i ökad utsträckning och även omfatta yrkesutbildning och studier. Frigången bör i första hand ske från särskilda frigångshem – av typ Hildero och Ytterby – i orter där det finns tillgång till arbete och utbildning. Genom att ett nät av sådana anstalter byggs ut över hela landet kan en intagen placeras närmare sin hemort med de möjligheter till bättre personlig kontakt med anhöriga som detta innebär samtidigt som han under anstaltstiden kan börja en arbetsträning, anställning eller utbildning som han kan fortsätta även efter frigivningen.

Liknande behandlingsmässiga fördelar kan vinnas genom en utvidgning av långtidspermissionsinstitutet för vilket en redogörelse lämnas i följande avsnitt.

Vid sidan av arbete, arbetsvårdande åtgärder, undervisning och annan utbildning har olika former av särskild terapi sin givna roll. Möjlighet bör beredas intagen som så önskar att få delta i någon form av samtals- eller sysselsättningsterapi. Intagen bör i god tid innan han placeras på frigångshem eller lämnar anstalten informeras om olika problem som möter honom vid frigivningen. Detta kan t. ex. ske genom frigivningskurser och studiebesök på vissa av de institutioner ute i samhället som ger samhällsservice i olika avseenden.

I ett differentierat behandlingsprogram bör den fysiska träningen tillmätas stor betydelse. Fysisk träning kan även ha en social

effekt. Idrott av olika slag ställer bl. a. krav på samarbete, uthållighet och kamratskap. Lämplig fysisk träning bör därför ingå i den dagliga rutinen och de intagna bör uppmuntras att regelbundet utnyttja de möjligheter till idrott och träning som ges. De många narkotikamissbrukarna på anstalterna ger ökad tyngd åt kravet på att behandlingen även skall syfta till att förbättra den intagnes fysiska kondition.

Erfarenheterna har visat att många intagna har betydande svårigheter att utnyttja sin fritid på ett meningsfullt sätt. En del intagna tillbringar sin fritid helt passivt. Somliga ägnar sig åt att planera rymningar och nya brott eller till annan negativ verksamhet. De intagna som saknar positiva fritidsintressen och inte har någon anknytning till socialt anpassade medmänniskor söker sig vid frigivningen lätt till de asociala miljöer där de har sina tidigare kontakter. Det är viktigt att förhållandena på anstalterna förbättras genom att man aktiverar de intagna på olika sätt såsom genom idrott, studier samt hobby-, film- och teaterverksamhet. En av förutsättningarna för detta är att anstalterna får tillgång till personal med speciell utbildning som fritidsledare. En fritidsverksamhet som bedrivs på rätt sätt kan bidra till att skapa personliga kontakter inte enbart mellan personal och intagna utan även mellan de intagna och exempelvis medlemmar i ortens idrottsföreningar eller representanter för folkbildningsrörelserna. Den ökade fritid som blir en följd av den beslutade arbetstidsförkortningen kommer att ställa ännu högre krav på fritidsverksamheten än vad nu är fallet.

Enligt kommitténs uppfattning har nämnderna för andlig vård haft en väsentlig betydelse för vårdarbetet på anstalterna. Kommittén förutsätter att dessa nämnder även i fortsättningen kommer att bedriva samma verksamhet som hittills. Enligt kommitténs uppfattning kan även de nämnder för idrotts-, bildnings- och besöksverksamhet (NIBB) som inrättas vid anstalterna få stor betydelse då det gäller att planera och stimulera en aktiv verksamhet. Dessa nämnder kan bidra till att skapa kontakter med ortens föreningsliv och rekrytera intresserade personer som kan fungera som ledare för viss verksamhet samt intressera övervakare och andra personer att besöka de intagna.

Beträffande innehållet i fritidsverksamheten anser kommittén det lämpligt att lagtexten särskilt anger vissa minimikrav som måste fyllas på varje anstalt. Det är väsentligt att de intagnas isolering från omvärlden motverkas genom att de får möjlighet att följa med vad som händer och sker. Detta önskemål kan tillgodoses genom att de bereds tillfälle att läsa tidningar samt följa radio- och televisionsprogram. Vidare bör de intagna ha möjlighet att syssla med specialintressen av utvecklande slag och att få sitt behov av förströelse tillgodosett i skälig utsträckning. I övrigt kan man peka på studiecirklar som en välkänd och utmärkt form för att skapa meningsfull aktivitet och samverkan. I dessa cirklar är det lämpligt att personal av olika kategorier och även övervakare och andra intresserade personer deltar. En sådan verksamhet kan på flera plan leda till att distansen mellan deltagarna minskar. De intagna som så önskar bör ha möjlighet att delta i föreningsverksamhet inom anstalten. Denna kan vara av politisk, facklig eller kulturell art eller utgöra enbart en form av sällskaplig samvaro.

Under de senaste åren har de intagna bildat förtroenderåd och genom dessa krävt visst medinflytande i behandlingsfrågor. I ett följande avsnitt lämnas en redogörelse för förtroenderådens tillkomst och kommitténs överväganden i fråga om medinflytandet för de intagna.

Inom kriminalvården liksom inom andra vårdområden är det betydelsefullt att man möjliggör en fortgående utveckling av behandlingsmetoder och behandlingsåtgärder. Som tidigare nämnts har den sparsamma forskning som pågår om kriminalvårdens problematik ännu inte lett till några resultat som kan användas i behandlingssyfte. Det är därför viktigt att man tillgodogör sig de erfarenheter av anstaltsbehandlingen

som kan göras i det dagliga behandlingsarbetet. Genom att bedriva försöksverksamhet på anstalterna med sikte på att förbättra nuvarande behandlingsformer och utvärdera resultaten därav kan man fortlöpande anpassa behandlingen efter gjorda erfarenheter. Detta kan gälla experiment med nya behandlingsformer, gruppterapi, de intagnas roll i behandlingsarbetet samt behandlingsgruppernas storlek och sammansättning.

Kommittén förutsätter att en sådan experimentverksamhet kommer att bedrivas inom ramen för kriminalvårdsstyrelsens planerings- och utvecklingsarbete och att resurserna för detta ändamål förstärks.

7.7 *Medinflytande för de intagna*

Olika former av medinflytande från de intagnas sida har förekommit på anstalterna under många år. Den vanligaste formen har varit kamratklubbar eller föreningar som tagit upp frågor som gällt trivseln på anstalten såsom utspisningen, sortimentet på premielistorna, televisions- och radioprogrammen, val av filmer, idrottsfrågor o. d. Redan i mitten av 1950-talet förekom beteckningen förtroenderåd eller vid ungdomsrätjongen elevråd för vissa organ som representerade de intagna. Även dessa råd sysslade med praktiska frågor som främst rörde trivseln på anstalten. På vissa anstalter samlades intagna, personal och anstaltsledning till gemensam diskussion – s. k. storforum – om olika frågor som rörde anstaltsbehandlingen.

Vid Hall bildades 1968 ett förtroenderåd i samband med en arbetsstrejk. Förtroenderådet tillkom efter ett sammanträde med anstaltsledningen för att underlätta samarbetet de intagna sinsemellan och kontakterna med anstaltsledningen. Det sysslade till en början främst med trivselfrågor men övergick senare till att ägna sig åt mera direkta behandlingsfrågor och krävde medinflytande på sådant som disciplinstraff och brevcensur samt fri kontakt med organisationer och enskilda utanför anstalten. Förtroenderåd av liknande art har därefter bildats på ett flertal anstalter. Dessa råd har utsetts genom slutna val inom anstalt eller avdelning av anstalt. Förtroenderåden har bl. a. krävt att få hålla allmänna möten inom anstalten med samtliga intagna och att få representera de intagna i vissa sammanhang utanför anstalten. Under senare år har flera arbets- och matstrejker genomförts vid vissa fångvårdsanstalter. Dessa aktioner har från de intagnas sida delvis motiverats med att deras krav på medinflytande i anstalternas dagliga verksamhet avvisats av kriminalvårdsmyndigheterna som ansett att de intagnas behov av representation bättre kunde tillgodoses genom att de fick utse representanter i ett organ som skulle vara gemensamt för intagna, personal och anstaltsledning.

I början av 1969 anordnade kriminalvårdsstyrelsen överläggningar med personalrepresentanter för de anstalter där man prövat olika former av samrådsorgan. Deltagarna hyste allmänt den uppfattningen att det var bäst om man fick fortsätta att fritt pröva sig fram efter olika mönster ännu någon tid. Vårdpersonalförbundet kom emellertid mot slutet av året till en annan uppfattning och yrkade i kriminalvårdens centrala företagsnämnd att en arbetsgrupp skulle tillsättas för att utforma fasta regler i dessa frågor. Företagsnämnden instämde och kriminalvårdsstyrelsen tillsatte en arbetsgrupp. Gruppens arbete resulterade sommaren 1970 i en rundskrivelse från kriminalvårdsstyrelsen (nr 5/1970). I denna påpekades att det finns behov av samrådsformer mellan intagna och personal i frågor av allmän betydelse för vårdarbetet, främst frågor av trivseltyp. Styrelsen rekommenderade tre olika typer av samrådsorgan, anstaltsråd, avdelningsråd och arbetsråd. Respektive råd skulle bestå av lika många representanter från anstaltspersonal och intagna samt en representant för anstaltsledningen som ordförande. Till anstaltsrådet skulle frågor från de båda övriga råden kunna hänskjutas. Samtidigt med att arbetsråd tillkom på Hall i enlighet med rundskrivelsens rekommendationer bildade de intagna på denna anstalt en »arbetarförening» efter samma principer som låg till grund för förtroenderåden. Kort därefter tillkom ett

»fackförbund», Sveriges anstaltsarbetarförbund (SAAF), för inom den offentliga anstaltsvården i Sverige organiserade avdelningar med uppgift att tillvarata avdelningarnas fackliga intressen på anstalterna, arbetsmarknaden och inom näringslivet. På kriminalvårdsstyrelsens framställning startade landsorgansiationen (LO) under hösten 1970 en försöksverksamhet med lokala fackliga rådgivare på kriminalvårdsanstalterna. Avsikten var att den fackliga rådgivaren tillsammans med internerna skulle diskutera arbetarskydd, yrkesutbildning, arbetsmetoder, ackordsmetoder, ackordssättning m. m. LO har inbjudit representanter för SAAF att tillsammans med LO diskutera denna verksamhet.

Kriminalvårdsstyrelsen har förklarat att styrelsen är positivt inställd till SAAF:s målsättning och kommer att hålla kontakt med förbundet i frågor som rör arbetsdriften inom kriminalvården. I det lokala arbetet ges SAAF i första hand möjlighet att verka inom anstalternas arbetsråd och anstaltsråd. Kontakterna med kriminalvårdsverket förutsätts skola ske genom överläggningar med respektive anstaltsledning och förhandlingar med kriminalvårdsstyrelsen.

Mot slutet av 1970 krävde de intagna vid Österåker vittgående förändringar i såväl lagreglerna som praxis. Man ville bl. a. avskaffa ungdomsfängelset och brevcensur samt få tillstånd till obevakade besök även inne på de slutna anstaltsavdelningarna. Kraven stöddes från många andra anstalter och omfattande strejker utbröt. Vid månadsskiftet november–december 1970 skedde ett centralt samråd mellan representanter för kriminalvårdsmyndigheterna, personal och intagna, varvid dessa sistnämnda även tilläts samråda med utomstående personer. Den primära frågan gällde förutsättningarna för centrala samråd. I frågan om förtroenderådens verksamhet överenskom man att kriminalvårdsdirektörerna i samråd med styresmännen, personalen och de intagna på anstalterna inom respektive räjonger skulle utreda hur bästa möjliga förutsättningar skulle skapas för förtroenderådens verksamhet.

Vid nya centrala överläggningar i januari 1971 uppnåddes enighet om att förtroenderådens verksamhet skulle utformas i enlighet med ett förslag som utarbetats av en särskild arbetsgrupp. Överenskommelsen har följande innehåll.

Förtroenderåden skall få brevledes och per telefon kommunicera med massmedia, organisationer och enskilda enligt samma principer som gäller för intagna i allmänhet. Detta innebär att brev som inkommer till eller utgår från förtroenderåd i princip inte skall granskas men att stickprov kan tas och att kuvert och paket får undersökas för kontroll av att de inte innehåller otillåtna föremål. Vad gäller rätten för förtroenderåd och deras representanter att i denna egenskap ta emot besök utifrån skall samma principer tillämpas som gäller för besök hos intagna i allmänhet. Härav följer att tillstånd i princip bör lämnas till besök som inte av särskilda skäl kan antas vara till skada för intagen eller annan. Givetvis måste liksom vid besök i allmänhet hänsyn tas till anstaltsorganisatoriska förhållanden, resurser och rutiner. I fråga om besök av större grupper och besök för radio- eller televisionsinspelningar gäller särskilda av kriminalvårdsstyrelsen utfärdade anvisningar.

Vad gäller förtroenderådens interna verksamhet skall rådens styrelser beredas möjlighet att sammanträda regelbundet på respektive anstalter i erforderlig utsträckning. Sammanträde får hållas minst två timmar i veckan under arbetstid.

Till sina sammanträden skall förtroenderåds styrelse kunna kalla representant från varje allmän avdelning och om det enligt anstaltsledningens bedömning anses möjligt, även från specialavdelning såsom t. ex. isoleringsavdelning och psykiatrisk avdelning. Anmälan om sammanträde skall ske i den ordning som överenskommits mellan förtroenderåd och anstaltsråd.

Även mellan sammanträdena skall förtroenderådets representanter ges möjlighet att hålla kontakt med varandra, vilket kan ske på så sätt att representanter som är intagna på slutna gemensamhetsavdelningar får besöka varandra och att representant från öppen avdelning får besöka represen-

tant hos sluten gemensamhetsavdelning. I särskilda fall skall sådan representant även få uppsöka annan intagen. Besök hos förtroenderådsrepresentant eller annan som är intagen på specialavdelning får dock ske endast med anstaltsledningens särskilda medgivande. Det bör ankomma på ledningen för varje anstalt att i samråd med förtroenderådet lägga upp rutiner för här avsedda kontakter.

I den mån arbetstid tas i anspråk för förtroenderådsverksamhet skall ersättning utgå såsom för studier under förslagsvis två timmar i veckan. Under alla omständigheter skall förtroenderådets styrelse ha möjlighet att vara verksam under arbetstid, oavsett ersättning.

Förtroenderåd bör av kriminalvårdsstyrelsen beredas tillfälle att yttra sig i ärende vari styrelsen kommer att meddela föreskrifter av allmän räckvidd rörande intagnas behandling, i den mån ärendet blir föremål för remissförfarande.

På begäran skall förtroenderåd kostnadsfritt tillställas av kriminalvårdsstyrelsen utfärdade rundskrivelser och cirkulär, i den mån inte gällande sekretesslagstiftning lägger hinder i vägen härför.

Genom rundskrivelse angående samrådsorgan och förtroenderåd vid fångvårdsanstalterna har kriminalvårdsstyrelsen – med upphävande av rundskrivelse 58/1970 – reglerat båda verksamhetsformerna i ett sammanhang. Den nya rundskrivelsen innebär inga sakliga ändringar i tidigare anvisningar utan syftar till en integrering mellan verksamhetsformerna. Medan samrådsverksamheten enligt rundskrivelsen avser att främja en organiserad rådplägning mellan anstaltsledning, personal och intagna i syfte att förbättra förhållandena på anstalten och att på ett bättre sätt tillvarata behandlingsresurserna är förtroenderådens uppgift att skapa förutsättningar för effektivt arbetande samrådsorgan. Detta anges kunna ske genom att råden – i likhet med samrådsorganen – kan ge deltagarna vana vid att uppträda på sammanträden, att delta i överläggningar och att rösta fram beslut samt att lära sig förstå demokratiska spelregler.

Inom mentalvård och nykterhetsvård har ett visst medinflytande i trivselfrågor förekommit sedan länge och även inom dessa vårdområden har under senare år klienternas intresse för att utsträcka sitt medinflytande till mera betydelsefulla vårdfrågor ökat. Att dessa frågor aktualiserats torde åtminstone i viss mån hänga samman med den behandlingsform som under de senaste åren praktiserats på anstalter såsom de enskilda nykterhetsvårdsanstalterna Denniketorp och Lida samt Ulleråkers alkoholpoliklinik. Behandlingen på dessa anstalter har utformats under påverkan av den behandlingsform som brukar kallas det terapevtiska samhället. Behandlingen går bl. a. ut på att patienten skall ha ett direkt inflytande både på sin egen och medpatienternas behandling. Vid någon anstalt har patientföreningen – som ett led i behandlingen – övertagit en del av beslutsfunktionerna.

Kommitténs överväganden och förslag

De stränga verkställighetsformer som rådde nästan fram till mitten av 1900-talet på kriminalvårdens anstalter lämnade inget utrymme för medverkan i vårdarbetet från de intagnas sida. Cellfängelsesystemet var inriktat på att hindra de intagna att komma i kontakt med varandra och med yttervärlden. I den mån gemensamhet mellan intagna förekom hölls dessa till sträng ordning och de intagnas förhållanden reglerades i detalj av fångvårdsmyndigheten. I förarbetena till 1945 års verkställighetslag betonade strafflagberedningen att en anstaltsbehandling där de intagna hölls isolerade innebar stora risker för att de skulle bli passiva och infantiliserade och att detta kunde försvåra deras återanpassning i samhället. Strafflagberedningen betonade vikten av att aktivera de intagna genom att tillåta ökad kontakt med medintagna och yttervärlden samt genom att uppmuntra de intagna till att delta i fritidsverksamhet av olika slag, särskilt idrott och sport.

Ett led i denna strävan att aktivera de intagna i olika hänseenden har de kamrat-

klubbar och föreningar varit som med anstaltsledningens stöd bildats på ett stort antal anstalter sedan 1945 års verkställighetslag trätt i kraft. Den verksamhet som bedrivits i dessa föreningar har inte bara haft betydelse genom att väcka de intagnas intresse för olika aktiviteter och hålla det vid liv utan har dessutom bidragit till att stärka deras självkänsla. Genom arbetet i föreningarna har de fått möjlighet att ta personliga initiativ och ta ansvar för den verksamhet som föreningarna bedrivit. Härigenom har dessa föreningar haft en direkt behandlingsmässig uppgift att fylla. Även de former av gemensamma diskussioner som förekommer vid s. k. storforum på en del anstalter har haft betydelse för att öka de intagnas självförtroende genom att de öppnat möjligheter till diskussioner mellan intagna, personal och anstaltsledning.

Enligt kommitténs uppfattning bör man gå vidare på denna väg och ge de intagna ett visst medinflytande i behandlingsfrågor. För ett sådant medinflytande talar även den omständigheten att det ligger i linje med nutida uppfattning om demokrati att de intagna får vara med och påverka besluten om sina angelägenheter. I allt fler sammanhang har samhällets enskilda medlemmar ställt krav på vidgad insyn och ökad medbestämmanderätt i frågor som rör å den ena sidan samhällslivet i stort och å den andra den miljö i vilken den enskilde bor och verkar. På senare tid har dessa krav på information och medinflytande för den enskilde samhällsmedlemmen utsträckts att gälla även anstaltsklientelet och en intensiv debatt har förts om s. k. anstaltsdemokrati. Man har därvid krävt större inflytande för de intagna när det gäller behandlingsfrågor och andra frågor som har samband med anstaltsmiljön. Kraven på medinflytande har motiverats med att de intagna som ett led i behandlingen bör vänjas vid demokratin som system och livsform.

Kommittén delar uppfattningen att ett medinflytande från de intagna i behandlingsfrågor kan ha väsentlig betydelse för deras rehabilitering. Enligt kommitténs uppfattning kan man inte bortse från att det här är fråga om ett tvångsmässigt omhändertagande och att de intagnas medinflytande därför inte kan gälla sådana frågor som rör säkerheten på anstalten. Däremot bör man sträva efter att hålla de intagna informerade om händelser av större vikt både utanför och inom anstalten och ge dem möjlighet att föra fram sina synpunkter i olika frågor till anstaltsledning och övrig personal.

Ett medinflytande från de intagnas sida kan komma till stånd på olika sätt. Det kan ske i form av klubbverksamhet i frågor som gäller trivseln på anstalten eller i form av gemensamma diskussioner vid s. k. storforum där intagna, anstaltsledning och personal deltar.

Medinflytande kan också komma till stånd genom en sådan samrådsverksamhet som håller på att utvecklas på flertalet anstalter enligt kriminalvårdsstyrelsens anvisningar och som utgör en fastare form av samverkan mellan de olika grupperna inom anstaltssamhället. Genom en sådan samverkan kan det bli möjligt för olika personalgrupper och intagna att uppleva ett gemensamt ansvar för verksamheten. Ett sådant samrådsförfarande kan förbättra informations- och kommunikationsmöjligheterna inom anstalten. Dessa samrådsorgan kan vara rådgivande och förslagsställande instanser i förhållande till anstaltsledningen i frågor av allmänt intresse för behandlingen eller av gemensam trivselkaraktär. Förhållanden som rör enskild tjänsteman eller intagen får däremot inte behandlas. Även om det formellt enbart är styresmannen som har att fatta beslut kan de intagna samrådsvägen indirekt få tillfälle att påverka de beslut som fattas på ett sätt som är ägnat att stärka deras självaktning och ansvarskänsla. Genom ökad information kan de intagna bl. a. få en mera realistisk uppfattning om kriminalvårdens resurser och om de behandlingsmetoder som står till buds.

Förutom dessa möjligheter att medverka i samrådsorgan har det visat sig att det föreligger ett behov bland de intagna av ett organ av typen förtroenderåd som repre-

10—014378

senterar enbart de intagna.

Förtroenderåden har krävt och erhållit visst medinflytande i det vårdarbete som syftar till de intagnas återanpassning i samhället. Detta gäller särskilt sådana frågor som förtroenderådens egen verksamhet, de intagnas kontakt med yttervärlden genom brevväxling, telefonsamtal, besök och permissioner.

Kommittén anser att olika former av medverkan från de intagnas sida bör uppmuntras vare sig det sker genom deltagande i samrådsorgan, förtroenderåd eller andra liknande organ där t. ex. frågor som rör de intagnas behandling tas upp till diskussion med representanter för kriminalvårdsmyndigheterna.

Rätten till medinflytande kan i betydande utsträckning utövas genom att de intagna får direkt kontakt med anstaltsledningen vid särskilt ordnade sammankomster. Vid större anstalter och under vissa omständigheter kan det dock vara lämpligt att de intagnas synpunkter framförs genom särskilda företrädare för dem. Dessa bör givetvis väljas under former som så långt som möjligt förhindrar obehörig påverkan på den enskilde intagne.

För att förbereda överläggningar av detta slag bör de intagna ha rätt att sammanträda och mellan sig diskutera gemensamma frågor. Normalt bör intagna som vårdas avskilt i regel inte ges tillfälle att delta.

Enligt kommitténs uppfattning är det viktigt att förutom anstaltsledningen även representanter för olika personalgrupper deltar i de överläggningar som kan ifrågakomma. Härigenom undviker man att riskera att besluten fattas över huvudet på personalen. Gemensamma sammankomster mellan olika grupper inom anstalten kan möjliggöra en öppen diskussion om olika problem och därigenom bidra till ett närmande mellan personal och intagna.

I vissa fall kan det vara lämpligt att förtroenderåden har möjlighet att kommunicera med yttervärlden och med andra anstalters förtroenderåd. Några särskilda bestämmelser i ämnet synes inte erforderliga och samma regler beträffande brev, telefonering m. m. bör gälla som för den enskilde.

Kommittén vill alltså föreslå att det i lagen intas bestämmelser om en rätt för de intagna att direkt, om så lämpligen kan ske, eller genom företrädare som de utsett överlägga med anstaltsledningen i frågor av gemensamt intresse för de intagna samt att sammanträda avdelningsvis eller i annan lämplig ordning för överläggningar i sådana frågor. Bestämmelser om personalens deltagande bör meddelas i administrativ väg.

7.8 *Permissionsinstituten*

Permissionerna är av två slag nämligen korttidspermission som ges under anstaltsvistelsen och långtidspermission som är avsedd att vara en övergångsform från anstaltsvistelse till frivård.

Korttidspermissionen infördes i vårt land i slutet av 1930-talet. Olika regler gällde därvid för dem som dömts till ungdomsfängelse och övriga intagna. Den förra kategorin kunde få tillstånd att för kortare tid vistas utanför anstalten om det prövades vara till gagn. Övriga intagna kunde få permission enbart för att besöka närstående som var svårt sjuk och för att bevista närståendes begravning och ett sådant tillstånd fick inte ges i annat fall än då starka skäl förelåg och fara för missbruk ansågs utesluten.

I förarbetena till 1945 års verkställighetslag hänvisade strafflagberedningen till att permissionsinstitutet fungerat tillfredsställande sedan flera år tillbaka. Det var på beredningens förslag som permissionsgrunderna vidgades att omfatta även andra fall än de tidigare nämnda. De skäl som därvid kunde komma i fråga exemplifierades på följande sätt. En intagen kunde behöva bevaka sina intressen vid t. ex. en civil rättegång eller behöva delta i undervisning eller studiecirkel utanför anstalten. Vidare kunde det ur eftervårdssynpunkt vara önskvärt att han någon tid före frigivningen eller utskrivningen genom personlig hänvändelse till arbetsgivaren fick möjlighet att söka anställ-

ning. Beredningen ansåg vidare att permission skulle kunna beviljas av mer privata skäl såsom för att undvika risken för en invertering av sexuallivet. Permissioner ansågs likväl inte kunna komma i fråga för alla intagna. Farliga eller rymningsbenägna fångar skulle inte få möjlighet till permission. Varje enskilt fall borde noga prövas och permission ges endast om fara för missbruk inte kunde anses föreligga.

Vid behandlingen av beredningens förslag gjordes inga invändningar mot att utvidga användningen av permissioner. Diskussionen kom i stället att röra hur starka skäl som borde föreligga för att permission skulle kunna ges. I ett inom departementet upprättat nytt förslag angavs att »vägande skäl» borde föreligga. Åtskilliga remissinstanser ansåg att »särskilda skäl» borde krävas då man i annat fall kunde befara en alltför stark uppluckring av frihetsberövandet såsom det väsentliga i straffet. Lagrådet föreslog – till vinnande av överensstämmelse med eljest brukad terminologi – att bland förutsättningarna för meddelande av permission borde anges att »synnerliga skäl» skulle föreligga. Departementschefen fann dock att en sådan ändring skulle innebära en antydan om större återhållsamhet när det gällde att bevilja permission än han fann lämplig. Lagutskottet som ville framhäva att permission skulle beviljas med aktsamhet föreslog att bestämmelsen skulle ändras till att »starka skäl» skulle föreligga för korttidspermission. Lagtexten som omfattade samtliga klientelgrupper fick den av lagutskottet föreslagna lydelsen.

Fångvårdsstyrelsen bemyndigade efter lagens ikraftträdande varje styresman vid fångvårdsanstalt att meddela permission åt fånge som undergick frihetsstraff, förvandlingsfängelse för böter eller ungdomsfängelse, för att besöka närstående som var svårt sjuk eller bevista närståendes begravning. Styresmännen ägde rätt att hänskjuta de tveksamma fallen till fångvårdsstyrelsens prövning. Styrelsen påtog sig att själv pröva frågan om permission i alla andra fall.

Genom ett cirkulär nr 6/1949 kom nya tillämpningsföreskrifter. I dessa skilde man för första gången mellan särskild permission och regelbunden permission. Särskild permission kunde beviljas för besök hos svårt sjuk närstående eller bevistande av närståendes begravning eller för skötseln av andra speciella angelägenheter. Regelbunden permission efter viss avtjänad strafftid kunde beviljas om särskilt angivna förutsättningar var uppfyllda. Beträffande dem som dömts till ungdomsfängelse blev reglerna ännu liberalare. En elev kunde få s. k. »transportpermission» vid förflyttning till öppen anstalt, dvs. resa utan bevakning. Om ungdomsfängelsenämnden meddelat principbeslut att en elev skulle skrivas ut på prov efter en viss tidpunkt så snart hans arbetsförhållanden ordnats på ett tillfredsställande sätt kunde den unge beviljas permission efter den angivna tidpunkten till dess han kunde skrivas ut på prov.

Permissionsbestämmelserna i verkställighetslagen överfördes med endast vissa redaktionella jämkningar till behandlingslagen. Samtidigt tillkom särskilda bestämmelser om s. k. långtidspermission för internerade och till fängelse dömda efter mönster av de särbestämmelser som gällde för dem som dömts till ungdomsfängelse.

Enligt 36 § behandlingslagen kan intagen, under förutsättning att fara för missbruk inte kan anses föreligga, få tillstånd att besöka närstående som är svårt sjuk eller bevista närståendes begravning och även i annat fall, då med hänsyn till anstaltsvistelsens längd eller eljest starka skäl talar härför, lämna anstalten för viss kort tid. Tiden för vistelsen i anstalt skall inräknas i verkställighetstiden om inte särskilda skäl talar däremot.

Närmare föreskrifter om permissionsinstitutets utformning ges i vårdcirkuläret. Sedan överläggningarna i januari 1971 mellan representanter för kriminalvårdsmyndigheten, personal och intagna beträffande bl. a. permissionsbestämmelserna resulterat i vissa ändringar i detta cirkulär gäller följande bestämmelser vid korttidspermission.

Korttidspermission kan vid längre anstaltstid beviljas med vissa tidsmellanrum som ett led i behandlingen (regelbunden per-

mission). Oavsett anstaltstidens längd kan korttidspermission beviljas om starka skäl för permission föreligger (särskild permission).

Regelbunden permission får inte beviljas med mindre det på ett betryggande sätt är sörjt för den intagnes bostadsförhållanden under permissionen. Tiden för sådan permission bör då permission första gången beviljas omfatta högst 48 timmar jämte restid samt när permission därefter beviljas högst 72 timmar jämte restid.

För den som undergår fängelse och vistas i öppen anstalt bör permission beviljas tidigast efter fyra månader. Permission bör dock inte beviljas förrän efter sex månader om strafftiden överstiger ett år och sex månader men inte fyra år. Vid sluten anstalt bör den som undergår fängelse beviljas permission tidigast efter sju månader om strafftiden inte överstiger fyra år. Vid såväl öppen som sluten anstalt bör, när strafftiden överstiger fyra år, permission inte beviljas förrän den intagne utstått en sjättedel av strafftiden. Den som är dömd till fängelse på livstid bör inte beviljas permission förrän tidigast efter två år. Ny permission bör vid både öppen och sluten anstalt beviljas tidigast efter två månader från den senaste permissionens början. Intagen som vistas i sluten anstalt oaktat han är berättigad till vistelse i öppen anstalt bör i permissionshänseende jämställas med intagen i öppen anstalt.

För ungdomsfängelseelev skall i fråga om regelbunden permission gälla att permission bör beviljas första gången efter omkring tre månader. Ny permission bör beviljas efter omkring två månader från den senaste permissionens början.

För internerad gäller att permission bör beviljas tidigast efter sju månader. Permission bör dock inte beviljas förrän efter nio månader om minsta tiden överstiger ett år och sex månader men inte fyra år. Överstiger minsta tiden fyra år bör permission ej beviljas förrän den dömde utstått en fjärdedel av minsta tiden. Ny permission bör vid såväl öppen som sluten anstalt beviljas tidigast efter två månader från den senaste permissionens början.

I kvalifikationstid bör inräknas häktningstid. Intagen bör dock inte beviljas regelbunden permission förrän verkställigheten av påföljden pågått under en sammanhängande tid av två månader. För intagen som vistas i anstalt för att undergå internering skall motsvarande tid utgöra sex månader samt, när minsta tiden överstiger ett år sex månader, åtta månader.

Intagen som rymt eller begått brott efter verkställighetens början eller eljest visat sig opålitlig bör inte beviljas permission första gången förrän han ändrat sitt beteende till det bättre och under tillräckligt lång observationstid ådagalagt pålitlighet. Motsvarande gäller beträffande ny permission åt intagen som under eller efter närmast föregående permission visat sig opålitlig på sätt nyss sagts.

Sedan beslut om långtidspermission eller överförande till vård utom anstalt meddelats beträffande den som vistas i anstalt för att undergå ungdomsfängelse, får den intagne endast om särskilda skäl föreligger och inte utan att ungdomsfängelsenämndens yttrande inhämtats beviljas korttidspermission före den fastställda dagen.

Intagen som är placerad i särskild anstalt eller anstaltsavdelning för frigångare kan berättigas att vistas utom anstalten några timmar under sön- och helgdag samt dag före sådan dag ävensom två kvällar under veckans övriga dagar.

Om tillämpning i övrigt av särskilda permissionsregler vid viss anstalt meddelas anvisningar av kriminalvårdsstyrelsen.

Särskild permission får som regel medges endast i speciellt angivna fall. Det kan ske för att bereda intagen möjlighet att besöka närstående som är svårt sjuk, bevista närståendes begravning, för att enligt kallelse inställa sig inför domstol eller annan myndighet, besöka sjukhus eller eljest undergå särskild behandling eller för att ge intagen möjlighet att ordna sina frigivningsförhållanden. Det kan vidare ske för att göra det möjligt för den intagne att vistas utom anstalten under kortare tid av dagen i sam-

band med besök (besökspermission) eller för att ge honom möjlighet att företa enskild resa till annan anstalt till vilken han skall förflyttas (transportpermission). Till sist får särskild permission medges för att bereda intagen som visat synnerligt välförhållande och pålitlighet tillfälle att vistas utom anstalten utöver vad som enligt bestämmelserna om regelbunden permission kan medges honom. Sådan permission (välförhållandepermission) bör endast beviljas den som haft regelbunden permission och bör omfatta högst 48 timmar jämte restid.

Om det föreligger särskilt starka skäl för korttidspermission samtidigt som noggrann tillsyn är behövlig äger styresmannen föreskriva att den intagne under permissionen skall vara åtföljd av bevakning.

När permission beviljas skall styresmannen utfärda permissionssedel. Denna skall innehålla uppgift om ändamålet med permissionen, permissionsort, permissionstidens längd, resväg och färdsätt. Vidare skall ges åläggande för den intagne att iaktta ett nyktert och ordentligt levnadssätt samt andra föreskrifter och anvisningar som kan vara erforderliga.

Har permitterad uteblivit vid permissionstidens utgång skall styresmannen ofördröjligen tillse att han blir efterspanad.

Långtidspermission infördes visserligen genom behandlingslagen men en liknande ordning hade – som framgår av framställningen ovan – redan tidigare tillämpats inom ungdomsfängelsevården. I verkställighetslagen kodifierades denna praxis och den utvecklades ytterligare genom fångvårdsstyrelsens cirkulär nr 6/1949. Eftervårdsutredningen förordade i sitt tidigare nämnda betänkande »Kriminalvård i frihet» en begränsad utvidgning av det gällande permissionsinstitutet i syfte att främja en ökad användning av den fakultativa villkorliga frigivningen, som inte sällan försköts eller helt hindrades av svårigheten att lösa bostads- och i följd därav också anställningsfrågorna. Utredningen påpekade vilken grundläggande betydelse förberedelserna för frigivningen har för den närmare gestaltningen av eftervården och att en av de viktigaste åtgärderna är att se till att den dömde efter frigivningen får en lämplig bostad och ett passande arbete. Man betonade anstaltspersonalens stora svårigheter att finna de rätta kontakterna med bostads- och arbetsmarknaden och att dessa svårigheter är särskilt märkbara då den dömde efter frigivningen skall vistas på annan ort än den där anstalten är belägen. Såväl praktiska som psykologiska skäl ansågs tala för att den intagne själv bör spela en mera aktiv roll vid planeringen av sina förhållanden efter anstaltsvistelsen eftersom både arbetsgivare och hyresvärdar vanligen är ovilliga att bereda en person anställning eller bostad utan att först ha sammanträffat med honom. Dessutom ansågs förutsättningarna för ett gynnsamt förlopp av eftervården bli större om den redan från början bygger på en samverkan mellan den dömde och eftervårdsorganen. Utredningen fann därför att intagen som uppnått eller närmade sig tidpunkten för fakultativ villkorlig frigivning borde kunna få permission under längre tid än som då var möjligt för att bli i tillfälle att ordna sina bostads- och arbetsförhållanden. Det föreslogs att permission i nu avsedda fall skulle kunna beviljas upp till en månad med möjlighet till förlängning med en månad i sänder. Frågor om permission av detta slag borde enligt utredningen prövas och avgöras av vederbörande övervakningsnämnd.

Vid remissbehandlingen av förslaget ansåg vissa instanser att redan gällande permissionsbestämmelser gjorde det möjligt för den intagne att söka arbete och bostad. Andra fann att permissionstiden borde vara avsevärt kortare än vad utredningen föreslagit och att bestämmelserna kunde leda till att en intagen som saknade arbete och bostad kunde få lämna anstalten tidigare än den som hade sina förhållanden efter frigivningen ordnade. Utredningens förslag jämte remissutlåtandena redovisades i det inom departementet utarbetade förslaget till behandlingslag. Departementschefen påpekade att det inte så sällan förekom att en intagen som förhållit sig väl under anstaltstiden likväl inte kunde erhålla fakulta-

tiv villkorlig frigivning därför att han saknade ordnade bostads- och arbetsförhållanden. Det fanns visserligen möjlighet för en intagen att söka arbete under korttidspermission men erfarenheten visade att den intagne även om han lyckades skaffa arbete ofta gick miste om detta av den anledningen att han inte omedelbart kunde tillträda anställningen. Departementschefen ansåg sig därför böra förorda en ordning som i någon mån liknade den som i praxis utbildats för ungdomsfängelseklientelet – s. k. principutskrivningsbeslut med därpå följande långtidspermission. Även om departementschefen sålunda ansåg att eftervårdsutredningens förslag om en utvidgning av permissionsinstitutet borde följas i princip tog han fasta på vissa av de kritiska synpunkter som anförts mot förslaget. Han förklarade att en regel som kunde ge den som inte hade sina frigivningsförhållanden ordnade möjlighet att lämna anstalten tidigare än andra intagna måste anses vara otillfredsställande. Därför borde långtidspermission för de till fängelse dömda inte komma ifråga förrän tidpunkten för fakultativ villkorlig frigivning var inne; permission av detta slag blev då inte heller möjlig för den som undergick straff på högst fyra månader. Tiden för permission syntes lämpligen böra maximeras till 14 dagar och en skött permission inräknas i verkställighetstiden. Den övervakningsnämnd till vilkens verksamhetsområde anstalten hörde borde besluta om långtidspermission. I vissa fall då det kunde vara av betydelse att beslut fattades utan omgång – exempelvis när ett för den intagne lämpligt arbetstillfälle yppade sig – borde övervakningsnämnden delegera beslutanderätten på styresmannen. Bestämmelserna i behandlingslagen om långtidspermission för denna klientelgrupp utformades i enlighet med departementschefens förslag.

Verkställighetslagens bestämmelser om permission för ungdomsfängelseklientelet överfördes till behandlingslagen med det tillägget att tiden för vistelsen utom anstalten skall inräknas i anstaltstiden såframt ej särskilda skäl är däremot. I motiven till behandlingslagen påpekas att beslutanderätten beträffande ifrågavarande permissioner bör tillkomma det organ som beslutar om vård utom anstalt, dvs. ungdomsfängelsenämnden men att det i vissa fall var lämpligt att även rätten att bevilja permission skulle kunna delegeras till övervakningsnämnden eftersom ungdomsfängelsenämnden enligt 29 kap. 5 § brottsbalken i samband med beslut om övergång till vård utom anstalt kan ge vederbörande övervakningsnämnd i uppdrag att närmare bestämma dag för övergången. När övervakningsnämnd fått uppdrag att bevilja permission borde den av skäl som tidigare anförts ha möjlighet att bemyndiga styresman att besluta om permission.

Beträffande interneringsklientelet angavs i motiven att även de som dömts till denna påföljd borde ha möjlighet att erhålla långtidspermisson. Reglerna borde avfattas i likhet med de regler som föreslagits gälla för ungdomsfängelseklientelet med den avvikelsen att den som dömts till internering inte borde kunna få sådan permission före »minsta tidens» utgång. Även i fråga om rätten att besluta om nu ifrågavarande permissioner borde den ordning som föreslagits för ungdomsfängelseklientelet äga motsvarande tillämpning.

De bestämmelser i behandlingslagen som reglerar långtidspermissionerna för dem som är intagna i anstalt för att undergå fängelse, ungdomsfängelse eller internering återfinns i respektive 50, 55 och 60 §§. I 50 § stadgas att den intagne må erhålla tillstånd att efter den dag då två tredjedelar av strafftiden, dock minst fyra månader, gått till ända lämna anstalten för en tid av högst 14 dagar om det prövas erforderligt för ordnande av de förhållanden i vilka han kommer att försättas vid frigivningen. I 55 och 60 §§ stadgas att den dömde må erhålla tillstånd att lämna anstalten jämväl för längre tid och under andra omständigheter än som sägs i 36 § om det prövas vara till gagn för behandlingen. I 60 § tillkommer stadgandet att den internerade ej får lämna anstalten före utgången av den för anstaltsvården bestämda »minsta tiden».

Beslut om långtidspermission för den som vistas i anstalt för att undergå fängelse meddelas av övervakningsnämnd. Nämnden kan i vissa fall bemyndiga styresmannen att bevilja sådan permission. För den som vistas i anstalt för att undergå ungdomsfängelse eller internering meddelas sådant beslut av ungdomsfängelsenämnden eller interneringsnämnden. Dessa nämnder kan bemyndiga övervakningsnämnd att besluta om långtidspermission. Dessa ärenden kan därefter i vissa fall delegeras till styresman.

Närmare föreskrifter om långtidspermission ges i vårdcirkuläret. Långtidspermission beslutas vanligen efter skriftlig ansökan och sedan yttrande inhämtats om den intagnes uppförande i arbete och under fritid. När sådan permission beviljas skall styresmannen – liksom fallet är i alla permissionsärenden – utfärda permissionssedel. Underrättelse om långtidspermission för ungdomsfängelseelev och internerad skall sändas till polismyndigheten på den ort där den permitterade huvudsakligen skall vistas under permissionen samt för samtliga långtidspermittenter till vederbörande skyddskonsulent. Har den permitterade uteblivit vid permissionstidens utgång skall styresmannen omedelbart tillse att han efterspanas.

Ärenden angående långtidspermission handläggs alltså av övervakningsnämnder, interneringsnämnd och ungdomsfängelsenämnd. Då det kan vara av intresse att studera praxis på detta område följer nedan en redogörelse för hur interneringsnämnden och ungdomsfängelsenämnden handlägger dessa ärenden. Uppgifter saknas om övervakningsnämndernas praxis i permissionsärendena beträffande fängelseklientelet.

Interneringsnämndens praxis är följande. Överförandet till vård utom anstalt föregås i allmänhet av någon tids långtidspermission. Nämndens beslut får i allmänhet den formen att vård utom anstalt skall ske efter viss dag med bemyndigande för övervakningsnämnden att närmare bestämma dagen inom en tidrymd av 2 månader och att bevilja sådan permission tidigast viss dag. För beslut om långtidspermission måste krävas att bostadsfrågan är tillfredsställande löst. Det krävs däremot inte att sysselsättning är ordnad när den dömde lämnar anstalten. Någon planering härav måste emellertid ske före permissionen så att den intagne inte planlöst lämnar anstalten. Beslut om vård utom anstalt utan föregående långtidspermission kan ske om den dömdes förhållanden är helt klarlagda inför övergången till vård utom anstalt. Förberedelse av långtidspermission sker av anstaltens personal och den skyddskonsulent vilkens distrikt omfattar anstalten. Biträde får begäras från skyddskonsulent på den ort där den dömde skall vistas efter överförandet till vård utom anstalt. För den som skött sig under anstaltsvistelsen medger interneringsnämnden i allmänhet långtidspermission i anslutning till minsta tidens utgång. Det är på övervakningsnämnden det ankommer att pröva om förutsättningarna för långtidspermission förfallit på grund av att den dömde misskött sig eller eljest. På den långtidspermitterade ställs krav att han följer givna föreskrifter om bostad, arbete eller sökande av arbete, nykterhet, kontakt med övervakare och skyddskonsulent m. m. Brister han häri återkallas permissionen. Har övervakningsnämnden beviljat långtidspermission är det i princip på övervakningsnämnden det ankommer att häva permissionen vid misskötsamhet av den dömde. Övervakningsnämnden kan emellertid bemyndiga styresmannen på anstalten att återkalla permissionen. Har permissionen återkallats därför att den dömde misskött sig är interneringsnämndens beslut om långtidspermission förfallet. En intagen som återförts till anstalten efter misskött långtidspermission kan i allmänhet få ny långtidspermission efter omkring en månad. Har han misskött två (eller flera) långtidspermissioner är interneringsnämnden i allmänhet inte beredd att medge ny långtidspermission förrän efter ca tre månader. Tiden för sådan permission kan variera mellan 14 dagar och två och en halv månad.

Ungdomsfängelsenämndens praxis är följande.

Överförande till vård utom anstalt föregås i regel av någon tids långtidspermission. Till ledning för anstaltsmyndigheterna och vederbörande övervakningsnämnd brukar ungdomsfängelsenämnden meddela s. k. riktpunkt. Denna anger den tidigaste dag långtidspermission eller överförande till vård utom anstalt enligt ungdomsfängelsenämndens mening kan komma i fråga. Hänsyn måste tas till vad som kunnat ordnas för ungdomsfängelseeleven vid frigivningen; när han kan få bostad och när han kan börja arbete eller få annan sysselsättning. De myndigheter som förbereder frivården kan normalt räkna med att ett förslag från övervakningsnämnden om långtidspermission vid den angivna riktpunkten kommer att bifallas av ungdomsfängelsenämnden. Övervakningsnämnden gör ett självständigt bedömande av vårdbehovet med hänsyn till varje enskild elevs förhållanden och känner sig inte bunden att föreslå frigivning så snart den av ungdomsfängelsenämnden angivna riktpunkten inträtt. Om eleven efter att ha erhållit långtidspermission missköter sig utan att dock göra sig skyldig till nya brott och till följd därav återförs till anstalten förekommer det att ungdomsfängelsenämnden inte självmant utsätter ny riktpunkt utan anstaltsledningen och övervakningsnämnden får efter eget bedömande av situationen inkomma med förslag till ny långtidspermission. Har eleven under långtidspermission gjort sig skyldig till nya brott meddelar ungdomsfängelsenämnden ny riktpunkt som då anges i månader efter återförandet, vanligen 2–5 månader. I ungdomsfängelsenämndens beslut om långtidspermission brukar anges att permissionen gäller under förutsättning att eleven iakttar välförhållande såväl fram till dagen för permitteringen som under permissionen. Om eleven efter permitterandet missköter sig är permissionen att anse som förfallen och styresmannen bör ombesörja att han återförs till anstalten. Under långtidspermission har styresmannen fortfarande ansvaret för eleven i motsats till vad som är fallet under vård utom anstalt. Den vanligaste formen för ungdomsfängelsenämndens permissionsbeslut är att eleven beviljas permission tills vidare viss angiven dag vilket innebär att eleven – under vissa förutsättningar – skall lämna anstalten den angivna dagen. Ett villkor för att ett dylikt beslut skall kunna meddelas är att elevens bostadsfråga är löst vid beslutets meddelande. Skulle detta inte vara fallet brukar ungdomsfängelsenämnden besluta om permission tills vidare »på lämplig dag, som styresmannen bestämmer», varvid i regel också anges den tidigaste dag permissionen kan komma i fråga.

Med denna formulering har styresmannen möjlighet att permittera eleven fr. o. m. en dag som är lämplig med hänsyn till hans bostads- eller arbetsförhållanden.

Under senare tid har ungdomsfängelsenämnden beviljat s. k. »bunden permission» redan före den dag som angivits som riktpunkt. Sådan permission kan medges för det fall att för eleven särskilt lämplig sysselsättning ordnats. Det kan gälla yrkesutbildning som är speciellt lämpad för honom, studier vid t. ex. folkhögskola eller värnpliktstjänstgöring där en viss dag angivits för kursens början eller inställelsen. Att permissionen är bunden innebär att eleven får gå tillbaka till anstalten om han av någon anledning inte kan eller får fortsätta den anvisade utbildningen eller sysselsättningen. Först när det visat sig att permittenten anpassat sig i ordnade förhållanden övergår långtidspermissionen i vård utom anstalt. Systemet med bunden permission har lett till att anstaltsvistelsen i vissa fall kunnat inskränkas till 7–8 månader. Följden härav har blivit att långtidspermissionerna i vissa fall kommit att utsträckas ända upp till fem månader. Enligt 29 kap. 4 § brottsbalken får den dömde inte överföras till vård utom anstalt förrän efter ett år om inte särskilda skäl föreligger. Under 1970 har nämnden beslutat om bunden permission i 77 fall. Av dessa elever permitterades 27 till visst angivet arbete, 7 till utbildning vid folkhögskola eller vuxengymnasium, 19 till olika slags kurser samt 15 för fullgörande av militärtjänstgöring. Härutöver har nämnden i 48 fall beslutat om permission till Björkahemmet. Detta har i

regel gällt elever som framdeles – vid överförande till vård utom anstalt – ansetts skola vistas i Stockholm.

Vad beträffar fängelseklientelet har övervakningsnämnderna att självständigt handlägga frågorna om beviljande av långtidspermission. Det ankommer på nämnden att bevilja permission även i de fall då den inte själv beslutar om villkorlig frigivning. Sådan permission kan inte beviljas innan två tredjedelar av strafftiden gått till ända. Tiden för permissionen är begränsad till 14 dagar. Genom att begränsa permissionstiden till några dagar eller en vecka och därefter förlänga tiden har man försökt aktivera permittenterna att söka arbete omedelbart efter permissionen. Bostad är vanligen ordnad vid permissionstillfället. Om den intagne inte erhållit arbete efter utgången av permissionstiden måste han återvända till anstalten. Efter nya förberedelser för bostads- och arbetsanskaffning får han gå ut på ny permission såvida förhållandena inte ordnats så tillfredsställande att han direkt kan erhålla villkorlig frigivning.

Det totala antalet beviljade permissioner har stigit med 160 procent under 1960-talet eller från 5 082 år 1960 till 13 088 år 1969. Detta kan delvis förklaras genom att långtidspermissioner infördes först 1965 för samtliga klientelgrupper. Uppgifter saknas om hur stor del av det totala antalet permissioner per år som utgörs av korttids- respektive långtidspermissioner. Genom kriminalvårdsstyrelsens månadsstatistik kan man dock få uppgift om antalet korttids- respektive långtidspermissioner den första i varje månad. Så var t. ex. av de 4 664 personer som den 1 januari 1971 var inskrivna vid fångvårdsanstalterna 128 långtidspermitterade och 23 korttidspermitterade och av de 5 160 personer som var inskrivna den 1 februari 1971 196 långtidspermitterade och 50 korttidspermitterade.

Under början av 1960-talet var andelen skötta permissioner ungefär 90 procent av samtliga. Därefter har en viss minskning inträffat ned till ca 86 procent under senare år. Antalet misskötta permissioner utgjorde alltså 14 procent eller 1 809. Det är framförallt andelen skötta permissioner vid de slutna anstalterna, som minskat. Samtidigt bör man emellertid observera att det absoluta antalet beviljade permissioner vid slutna anstalter varit betydligt högre än vid öppna under decenniets senare år till skillnad mot situationen under årtiondets förra hälft. Om rymningsbenägenheten är högre för dem som vistas på slutna anstalter än för dem som vistas på öppna är det naturligt att man i fråga om dem får högre totalsiffror beträffande misskötta permissioner. Ungefär två tredjedelar av samtliga misskötta permissioner avser rymningar. Som rymningar betecknas sådana permissioner där den intagne inte återkommer till anstalten inom föreskriven tid.

Kommitténs överväganden och förslag

Permissionsinstitutet är ett relativt nytt inslag i vårt lands kriminalvård. Det tillkom för att ge de intagna möjlighet att i speciellt ömmande fall lämna anstalten under kortare tid och man förutsatte att en omsorgsfull prövning av riskerna för permissionsmissbruk skedde innan permission beviljades. För ungdomsfängelseklientelet skapades särskilda permissionsbestämmelser som utgick från behandlingsbehovet. Permission kunde beviljas om det var till gagn för den unge.

Oaktat den lagtext som reglerar korttidspermissionen varit i sak oförändrad sedan 1945 års verkställighetslag har antalet korttidspermissioner ökat i avsevärd grad. Denna ökning har varit en följd av att kriminalvårdsstyrelsens praxis fortlöpande liberaliserats när det gällt att bedöma vad som skall anses vara »starka skäl» för att en intagen skall få lämna anstalten för viss kort tid. Under förarbetena till verkställighetslagen hade denna fråga väckt stort intresse. Från olika håll betonades att permission skulle beviljas med återhållsamhet. Utvecklingen blev dock en annan. Redan 1949 skedde en uppdelning av korttidspermissionerna i särskilda permissioner och regelbundna permissioner.

I samband med det centrala samrådet i januari 1971 mellan kriminalvårdsmyndigheten, personalen och de intagna har användningsområdet för de regelbundna permissionerna utvidgats genom förkortning av kvalifikationstiderna och tiden fram till ny permission.

Det bör i detta sammanhang nämnas att den utvidgning av permissionsinstitutet som skett genom januari-överenskommelsen ligger i linje med de överväganden som skett inom kommittén och åt vilka kommittén givit offentlighet under utredningens gång.

Den rikliga användningen av korttidspermissioner som redan nu förekommer och som inom kort kan beräknas öka ytterligare medför givetvis vissa risker för permissionsmissbruk.

Antalet missbrukade permissioner kan enligt kommitténs uppfattning inte få vara utslagsgivande vid bedömningen av frågan huruvida det är lämpligt att ytterligare utvidga permissionsinstitutet. Det gäller i första hand att bedöma om de behandlingsmässiga fördelar som en utvidgning av institutet kan medföra kan uppväga de risker som en utvidgad användning därav kan föra med sig.

De behandlingsmässiga erfarenheterna av systemet med regelbundna permissioner för intagna med längre anstaltstider måste anses övervägande positiva. Genom att korttidspermissionen kommit att utgöra ett ordinärt inslag i behandlingen för en stor del av klientelet och då den meddelats efter tämligen fasta regler har de intagna kunnat förutse när och i vilken omfattning de kunnat påräkna sådan permission. Härigenom har dessa intagna haft något mer näraliggande än frigivningen att se fram emot, vilket torde ha minskat den psykiska press som anstaltsvistelsen måste innebära. Genom att detta tryck avtar kan man anta att den intagne blir mera positivt inställd till anstaltsbehandlingen och till sin egen rehabilitering. Genom regelbundna korttidspermissioner kan den intagne även hålla en betydelsefull och direkt personlig kontakt med sina närstående och med yttervärlden i övrigt. Detta kan bidra till att minska eventuella skadeverkningar av anstaltsvistelsen och underlätta den intagnes övergång till livet i frihet.

Liksom vid övriga behandlingsåtgärder gäller vid bedömningen av frågan om en eventuell utvidgning av permissionsinstitutet att kraven på säkerhet måste beaktas. I detta sammanhang blir det därvid närmast fråga om samhällets krav på skydd mot fortsatt brottslighet av den som dömts till frihetsförlust. Även om närmare utredning saknas rörande frekvensen av begångna nya brott bland de intagna som rymt under korttidspermission ger erfarenheterna vid handen att ett sådant återfall i brottslighet förekommer. Det finns dock enligt kommitténs mening inte belägg för att denna brottslighet är av så allvarlig art att den mera allmänt innebär ett hot mot väsentliga samhällsintressen.

Då det gäller prövning av permissionsärenden som rör utlänning måste man ta hänsyn till den rymningsrisk som kan föreligga kombinerad med risken för att utlänningen lämnar landet. En sådan risk måste anses särskilt stor då utlänningen endast vistas temporärt i Sverige och har familj i utlandet. Om en permission skulle medföra risk för att den intagne undandrar sig fortsatt verkställighet av den brottspåföljd som ådömts honom, bör permission inte medges. Särskilt noga bör sådana permissionsärenden prövas där det gäller permission under slutet av anstaltstiden för en intagen med förvisningsdom.

Enligt kommitténs åsikt får den hittillsvarande utvecklingen anses ge vid handen att de behandlingsmässiga fördelarna av systemet med regelbundna permissioner vida överväger nackdelarna därav. Varje permission bör dock föregås av en individuell noggrann bedömning av den säkerhetsrisk som kan föreligga.

I anslutning till redan förekommande praxis föreslår kommittén att lagtexten utformas på ett sådant sätt att den gör det möjligt att ytterligare utvidga användningsområdet för korttidspermissionerna, såväl de

regelbundna som permissionerna av särskild anledning. Då det gäller de regelbundna permissionerna som avses utgöra ett led i behandlingen anser kommittén att det inte är nödvändigt att uppehålla ett formellt krav på att ingen eller ringa fara för missbruk skall föreligga. Kommittén förutsätter dock att en bedömning av eventuell fara för missbruk sker innan sådan permission beviljas. Det bör inte vara uteslutet att permission beviljas även om en viss sådan fara föreligger. Det bör kunna ske om de behandlingsmässiga skälen för permission är starka och det missbruk man har att räkna med inte är av allvarligare art. Korttidspermission bör enligt kommitténs uppfattning kunna utnyttjas för att stimulera de intagna till aktivt intresse för sin rehabilitering. Detta innebär att institutet får en sidoeffekt som stöd för ordningen inom anstalten vilket kommittén anser vara betydelsefullt. Det gäller dock att i första hand beakta den behandlingsmässiga effekten av korttidspermissionen.

Med en utformning av nu angivet slag anser kommittén att det bör finnas goda möjligheter att korttidspermission kan bli ett flexibelt behandlingsinstrument. Förutsättningen härför är dock att en resursökning kommer till stånd. Förberedelserna för permissionerna är mycket personalkrävande bl. a. genom att flera personalgrupper engageras av dessa ärenden – assistenter, vårdare, förrådspersonal och kameral personal. Ett ökat antal permissioner kommer därför att medföra en ökning av arbetsmängden för en stor del av anstaltspersonalen. Därtill kommer att kostnaderna för resor, kost och logi för den intagne blir högre än tidigare.

I planeringen för permissionen bör ingå att det är sörjt för att permittenten har möjlighet att klara sin ekonomiska existens under permissionen. Kommittén förutsätter att en noggrann uppföljning sker av utvecklingen i detta avseende.

Regeln är att den intagne själv skall stå för dessa kostnader även om det förekommer att en intagen får resebidrag eller annan ekonomisk hjälp under permissionen. Detta är t. ex. fallet då avståndet mellan anstalt och bostadsort är ovanligt stort. Följden härav har blivit att de intagna använt sina besparade medel för sina permissioner vilket haft till följd att de ofta saknat medel vid frigivningen.

I regel har de intagna kunnat finansiera sina permissioner genom sina arbetsinkomster eftersom permissionerna givits efter relativt lång anstaltstid och med inte alltför täta intervaller. En intagen kommer inte att ha samma möjlighet att finansiera ett ökat antal permissioner genom de medel han förtjänar på anstalten. En utvidgning av permissionsinstitutet kommer därför att få praktisk betydelse för större delen av de intagna endast under förutsättning att de kan få bidrag till sina permissionskostnader. I annat fall riskerar man att endast sådana intagna som har goda ekonomiska förhållanden kan utnyttja möjligheterna till permission i full utsträckning. En höjning av anslaget för detta ändamål är därför ofrånkomlig.

Kommittén anser sig inte böra gå in på enskildheter angående tidsintervaller och karenstider vid beviljandet av korttidspermission. Närmare anvisningar härom bör utfärdas av kriminalvårdsstyrelsen. Helt allmänt kan likväl sägas att detta område måste anses särskilt väl lämpat för en försöksverksamhet.

Som tidigare nämnts syftar den särskilda permissionen i första hand till att ge den intagne möjlighet till att sköta egna angelägenheter utanför anstalten. Enligt kommitténs uppfattning har denna permissionsform fyllt en stor uppgift – även ur behandlingssynpunkt – och kommer att behövas även i fortsättningen. Det är givet att den särskilda permissionen kan innebära avsevärda risker för permissionsmissbruk. En sådan permission kan bli aktuell redan i början av anstaltstiden innan man haft möjlighet att bilda sig en uppfattning om den intagne. Omständigheterna kan vidare vara så ömmande att man av humanitära skäl inte anser sig kunna vägra en sådan per-

mission även om en intagen tidigare gjort sig skyldig till permissionsmissbruk. Även om dessa svårigheter i viss mån kan lösas genom en bevakad permission kan syftet med permissionen i vissa fall förfelas om permittenten inte kan sammanträffa enskilt med sina anhöriga.

Då de förhållanden som kan inverka på en eventuell bedömning av frågan om särskild permission bör ges är så skiftande bör det enligt kommitténs mening överlämnas till kriminalvårdsstyrelsen att närmare ange vilka synpunkter som bör beaktas vid denna prövning. Kommittén anser dock att det alltjämt bör gälla att ingen eller ringa fara för missbruk får föreligga.

Institutet långtidspermission har enligt kommitténs mening visat sig motsvara de förväntningar som man hade då detta institut infördes. Möjligheten till sådan permission har utnyttjats i stor utsträckning och de intagna har härigenom på ett mera aktivt sätt än tidigare kunnat medverka till att ordna sina förhållanden inför frigivningen. När det gäller intagna som undergår fängelse har det dock visat sig att begränsningen av permissionstiden till 14 dagar inskränkt den praktiska användningen av institutet. Det har i åtskilliga fall förekommit att en permittent måst återvända till anstalten strax innan han kunnat få arbete vilket haft till följd att han gått miste om detta.

Kommittén delar den av eftervårdskommittén framförda synpunkten att långtidspermission för de till fängelse dömda bör kunna beviljas under längre tid än 14 dagar och att permissionen skall kunna förlängas successivt. Kommittén anser dock att lagtexten inte bör ange viss bestämd maximitid för en sådan permission. Det bör finnas möjlighet att anpassa permissionstiden efter permittentens individuella förhållanden. Enligt kommitténs uppfattning bör permission normalt beviljas för viss tid i sänder. Då permissionstiden lider mot sitt slut bör övervakningsnämnden pröva om tiden bör förlängas eller om den intagne skall erhålla villkorlig frigivning eller återgå till anstalten. Genom denna ordning får man möjlighet att efter omständigheterna anordna en mjuk, kontrollerad övergång för den intagne från anstaltsvistelsen till friheten.

En annan omständighet som inskränkt den praktiska användningen av långtidspermissionen är att en sådan permission inte kunnat beviljas förrän två tredjedelar av strafftiden gått till ända. Det har vid villkorlig frigivning enligt halvtidsregeln förekommit i åtskilliga fall att frigivningsförberedelserna försvårats genom att det inte funnits möjlighet att ge honom långtidspermission. Enligt kommitténs uppfattning har långtidspermissionen en väsentlig uppgift att fylla även i dessa fall.

Frågan huruvida långtidspermission bör kunna ges även före tidigaste dagen för villkorlig frigivning – eller beträffande interneringsklientelet före minsta tid – har fått särskild aktualitet under senare tid sedan det framträtt ett behov av att kunna använda permissionen för att utnyttja en viss behandlingsmöjlighet utanför anstalten i likhet med vad som nu är fallet för ungdomsfängelseklientelet. För detta senare klientel har inga inskränkningar funnits när det gällt att bevilja långtidspermission. Den enda förutsättningen för en sådan permission har varit att den är till gagn för eleven. Man har alltså lagt enbart behandlingssynpunkter på permissionsfrågan. Enligt kommitténs mening bör långtidspermissionen kunna utnyttjas på motsvarande sätt även för internerade och dem som dömts till fängelse. Långtidspermissionen bör därför inte enbart användas för att underlätta frigivningsförberedelserna utan även som ett led i återanpassningen i stort.

Då långtidspermissionen härigenom kommer att tillgodose skilda syften bör man skilja mellan den ordinära formen som har till uppgift att underlätta frigivningen och den extra ordinära som syftar till den intagnes rehabilitering genom en särskild form av frivård.

Under förutsättning att man går varsamt fram med en utvidgad användning av den senare permissionstypen och att verkningarna följs upp omsorgsfullt, anser kommit-

tén att avsevärda behandlingsmässiga fördelar kan uppnås. Genom att den intagne får möjlighet att viss tid före frigivningen vistas ute i samhället under normala förhållanden minskas de skador som anstaltsvistelsen kan medföra samtidigt som det blir möjligt att under verkställighetstiden utnyttja de resurser av olika slag som samhället erbjuder sina medlemmar. För att en långtidspermission skall kunna ges i rehabiliteringssyfte bör normalt krävas att den intagne visat skötsamhet under anstaltsvistelsen och att han har förutsättningar att kunna tillvarata de möjligheter till yrkesutbildning, studier, nykterhets- eller arbetsvårdande åtgärder som samhället utanför anstalten tillhandahåller. I allmänhet bör den intagne genom sitt uppträdande ha visat en positiv inställning till sin rehabilitering.

Som förut nämnts kan långtidspermission för den som undergår ungdomsfängelse i princip beviljas när som helst under anstaltstiden. Beträffande detta klientel borde det finnas goda skäl att låta denna ordning bestå. I fråga om dem som undergår fängelse eller internering bör långtidspermission i allmänhet inte kunna ges före den dag då den intagne tidigast kan villkorligt friges eller överföras till vård utom anstalt. Intagen som har så kort fängelsetid att avtjäna att villkorlig frigivning inte är aktuell, bör i allmänhet inte heller kunna få långtidspermission. Undantag från vad som nu angetts som allmän regel torde böra förekomma endast om synnerliga skäl föreligger. Sådan kan situationen vara exempelvis om den intagne kan erhålla en arbetsanställning, yrkesutbildning, undervisning eller vårdmöjlighet utanför anstalten som är alldeles särskilt lämpad för honom. Även övriga förutsättningar för permissionen bör tagas med i bilden vid bedömningen av om skälen är tillräckliga. Sålunda bör bl. a. bostadsförhållandena vara ordnade på ett godtagbart sätt och övervakare vara beredd att ägna permittenten särskild uppmärksamhet. Det synes lämpligt att anknyta till det system med bundna permissioner som förekommer inom ungdomsfängelseorganisationen.

Enligt kommitténs mening bör långtidspermission normalt övergå till villkorlig frigivning eller vård utom anstalt vid den tidpunkt detta vanligen brukar ske. Om det är lämpligt ur behandlingssynpunkt bör en långtidspermission i rehabiliterande syfte kunna ges under viss del av anstaltstiden utan att det är direkt avsett att permissionen skall leda fram till frigivning eller vård utom anstalt.

Det är väsentligt att praxis när det gäller långtidspermission som behandlingsåtgärd inte skiftar i alltför hög grad. Genom att ungdomsfängelsenämnden och interneringsnämnden beslutar i dessa frågor har en enhetlig praxis kunnat utbildas för respektive klientelgrupp. När det gäller fängelseklientelet ankommer det på respektive övervakningsnämnd att bevilja långtidspermission. Kriminalvårdsnämnden har alltså inte att befatta sig med dessa ärenden. Under nuvarande förhållanden har några olägenheter härav inte visat sig. Om kommitténs förslag till utbyggnad av permissionsinstitutet i behandlingssyfte vinner bifall kommer det att uppstå ett behov av en enhetlig praxis beträffande dessa ärenden. Kriminalvårdsnämnden som är besvärsinstans i dessa frågor torde ha möjlighet att verka för utbildandet av en sådan praxis.

Förutsättningen för att ett permissionsinstitut av ovan angivet slag skall kunna fungera framgångsrikt är att resurserna både på anstaltssidan och på frivårdssidan förstärks i sådan utsträckning att permittenterna kan ges behövligt stöd och samtidigt hållas under kontinuerlig uppsikt. Även om anstaltsledningen har det formella ansvaret för permittenten saknar man från anstaltens sida egentlig möjlighet att hålla den behövliga kontakten. Den direkta kontrollen över att permittenten uppfyller de villkor som är förknippade med långtidspermissionen bör därför tillkomma skyddskonsulenten. Dessa arbetsuppgifter bör åläggas honom enligt instruktion liksom redan nu är fallet beträffande ungdomsfängelseklientelet.

Avsteg från ålagda föreskrifter kan föranleda att permittenten återintas i anstalt. Ett återintagande bör ske om avsteget är av allvarligare beskaffenhet. I annat fall riskerar man att den förmån som en bunden permission kommer att innebära blir en rättighet som varje intagen gör anspråk på utan att samtidigt inse att han måste fullgöra sina skyldigheter. Hänsynen till samhällsskyddet kräver även att en permittent som bryter mot villkoren för permissionen snabbt tas om hand.

Om långtidspermission misslyckas genom att permittenten bryter mot givna föreskrifter eller om det av annan anledning blir nödvändigt att ta tillbaka honom till anstalten bör man inte dröja för länge med att undersöka förutsättningarna för ett nytt försök.

7.9 *Interna bestraffnings- och skyddsåtgärder, anstaltsdisciplin och samhällsskydd*

Behandlingslagen innehåller bestämmelser som inskränker de intagnas förmåner och rättigheter i skilda hänseenden. Sådana åtgärder kan vidtas i disciplinärt eller behandlingsmässigt syfte.

Bestämmelserna om disciplinära åtgärder finns samlade i ett särskilt kapitel i behandlingslagen (9 kap.). Reglerna härom bör ses mot bakgrund av de bestämmelser i samma lag som anger att den intagne är skyldig att med flit och ordning utföra arbete som åläggs honom och att rätta sig efter de ordningsregler som gäller för anstalten och de föreskrifter och tillsägelser som meddelas av anstaltens personal (23 §). Om en intagen bryter mot ordningen eller i annat avseende uppträder olämpligt och inte låter rätta sig efter tillsägelse eller om förseelsen är av allvarlig beskaffenhet kan disciplinära åtgärder vidtas mot honom (68 §). Dessa åtgärder är av skilda slag. Den intagne kan för viss tid förlora särskild förmån och även rätten att köpa varor som finns att tillgå vid anstalten (68 § 1. och 2.). Han kan också under viss tid gå förlustig rätten att skaffa sig, ta emot eller inneha böcker, tidskrifter eller tidningar (68 § 3.). Vidare kan han hållas innesluten i enrum under högst 30 dagar eller i fråga om den som undergår ungdomsfängelse eller inte fyllt 21 år, under högst sju dagar (68 § 4.). Om intagen varit innesluten i enrum 30 dagar respektive sju dagar i följd får han inneslutas i enrum på nytt först efter sju dagar (71 §). Vid svårare förseelser kan verkställighetstiden för intagen som undergår fängelse på viss tid förlängas med högst 14 dagar i taget. Genom sådan förlängning eller flera förlängningar kan verkställighetstiden dock inte ökas med mer än en tredjedel och inte heller med mer än sammanlagt tre månader (69 §). Bestraffningsåtgärderna kan vidtas i förening (70 §). Innan beslut meddelas om disciplinär åtgärd skall förhör hållas med den intagne. Om möjligt skall anstaltsläkaren höras före beslut om inneslutning i enrum och i andra fall där det är behövligt. Protokoll skall föras över vad som förekommit vid förhör och annan undersökning (72 §). När det är nödvändigt för att betvinga våldsamt motstånd eller när säkerheten inom anstalten kräver det får intagen hållas skild från andra intagna och – om andra medel är otillräckliga – beläggas med fängsel. Intagen får även beläggas med fängsel under transport om det är påkallat (73 §). Disciplinära åtgärder och läkares yttranden däröver skall antecknas i särskild liggare med angivande av anledningen till åtgärden (74 §).

I kriminalvårdsstyrelsens vårdcirkulär (nr 2/1968) ges anvisningar om hur disciplinärenden skall handläggas. Handläggningen skall ske med största möjliga skyndsamhet. Beslut i sådant ärende bör fattas inom en eller annan dag eller undantagsvis t. ex. när läkare skall höras i ärendet inom en vecka, Om hinder möter skall styresmannen anmäla detta till kriminalvårdsdirektören. Utredningen i disciplinärende skall ske så tillförlitligt och allsidigt som möjligt. Den intagne skall underrättas om vad som åberopas mot honom och höras i saken. Om de uppgifter som lämnats av anmälaren eller annan avviker från vad den intagne anfört skall båda parter höras om avvikelsen om det gäller omständighet av betydelse och om

det inte finns särskilda skäl däremot. Vid förhör med intagen eller annan i disciplinärenden skall tjänsteman såvitt möjligt vara närvarande som förhörsvittne. Över förhöret skall föras protokoll. I detta skall antecknas vittnets namn och tjänsteställning eller när vittne inte varit tillstädes orsaken härtill. Utsaga skall i de delar den anses böra tas in i protokollet återges i nära överensstämmelse med det talade ordet. Ordagrann återgivning behöver inte ske annat än då det är av vikt att de exakta ordalagen inflyter i protokollet. Utsaga skall i den del den återges ordagrant sättas inom citationstecken. Om flera personer skall höras om samma förhållande får utsaga återges genom hänvisning till förut gjord uppteckning. Om utsagorna inte helt överensstämmer skall noga anges i vilka avseenden hänvisning sker. Innan förhör avslutas, skall utsaga uppläsas eller tillfälle på annat sätt lämnas den hörde att granska uppteckningen. Den hörde skall tillfrågas om han har något att erinra mot innehållet. Av protokollet skall framgå att den hörde fått del av uppteckningen och godkänt denna. Erinran som inte föranleder ändring skall antecknas.

Då strafflagberedningen i förslaget till verkställighetslag tog ställning till frågan om disciplinära bestraffningar utgick man från att behovet av sådana straff skulle minska väsentligt i och med att förslaget genomfördes. Enligt beredningens uppfattning skulle disciplinen förbättras om behandlingen gjordes mera individuell och om de intagna fick arbete och fritidssysselsättningar som kunde väcka deras intresse. Den bättre differentiering som förslaget syftade till skulle också minska riskerna för motsättningar mellan de intagna och personalen. När de mest svårbehandlade fallen placerades på särskilda anstalter kunde man räkna med att klientelet på övriga anstalter blev mera lättskött. Införandet av mera öppna vårdformer och den minskade isoleringen från yttervärlden liksom det större utrymmet för nyttiga fritidssysselsättningar borde medföra att de intagnas intressen länkades in på mera sunda banor. Beredningen tog avstånd från sådana bestraffningar vilkas verkningar stod i strid med behandlingssyftet. Om man ville vänja en intagen vid ordnat arbete borde man inte låta honom sitta sysslolös i en cell. Förlust av sysselsättning borde därför inte komma i fråga som bestraffning. Inte heller borde man bestraffa en intagen med förlust av intjänade arbetspremier. Verkningarna av en sådan åtgärd drabbade den intagne och hans anhöriga hårt under tiden närmast efter frigivningen då han behövde all hjälp för att anpassas i samhället. Beredningen stannade därför vid att föreslå att den intagne som straff skulle kunna berövas vissa förmåner och att han skulle kunna dömas till inneslutning i enrum på högst 30 dagar. Det påpekades att det låg i sakens natur att förlusten av förmånerna fick sin huvudsakliga betydelse vid inneslutning i enrum eftersom man inte kunde hindra intagna som vistades i gemensamhet att byta förnödenheter med varandra. Den som dömts till inneslutning i enrum fick inte sammanföras med andra intagna. Han skulle dock få vistas ute dagligen. Verkställigheten förutsattes i regel äga rum i den vanliga bostadscellen. Möjligheten till strafftidsförlängning ansågs få särskild betydelse vid vissa öppna anstalter där möjligheter för isolering saknades. Vid dessa anstalter fanns det nämligen behov av avskräckningsmedel för att förebygga rymningar.

Vid behandlingen i departementet av förslaget påpekade departementschefen att det låg i sakens natur att en intagen som på öppen anstalt gjorde sig skyldig till indisciplinärt uppförande kunde överföras till sluten anstalt utan att detta behövde omnämnas särskilt i lagtexten som en form av disciplinär bestraffning. I möjlig mån borde likväl möjligheter till enrumsvistelse ordnas på de öppna anstalterna.

Vid utskottsbehandlingen diskuterade man frågan om strafftidsförlängning enligt 76 §. I en motion till andra kammaren (II: 650/1945) hade yrkats att denna bestämmelse skulle slopas med hänsyn till riskerna för rättssäkerheten. Man föreslog i stället att en bestämmelse skulle införas, om så an-

sågs nödvändigt, som hänvisade svårare disciplinförbrytelser till handläggning vid domstol. Utskottet ansåg dock att man inte kunde undvara strafftidsförlängningen som disciplinmedel. Även om denna bestämmelse tillämpades i obetydlig omfattning hade den säkerligen redan genom sin existens en kraftigt förebyggande verkan. Dessutom var en sådan bestämmelse av betydelse när det gällde att utvidga den öppna anstaltsvården eftersom det gällde att förebygga rymningar från de öppna anstalterna.

När strafflagberedningen i förslaget till lag om behandling i skyddsvårdsanstalt (SOU 1956: 55) tog upp verkställighetslagens regler om disciplinära åtgärder var meningarna delade angående behovet av sådana. En ledamot och två av experterna förordade att dessa bestämmelser skulle utgå eftersom de hindrade en vårdpräglad anstaltsbehandling särskilt som det fanns en rad andra stadganden i lagförslaget som gjorde det möjligt att isolera en intagen och inskränka hans förmåner. De anförde att fångvårdsstyrelsen i stor omfattning använde sig av sin rätt att förlänga verkställighetstiden upp till 14 dagar. I regel skedde detta i anknytning till en disciplinförseelse som redan lett till inneslutning i enrum under vanligen tre veckor eller en månad. Dessa strafftidsförlängningar var knappast av värde ur resocialiseringssynpunkt och saknade troligen betydelse för ordningen på anstalterna. För övrigt ansåg man på juristhåll att administrativ myndighet inte borde kunna förlänga strafftider. Med den inriktning på vård och behandling som verkställigheten hade kommit att få föreföll bestämmelserna i disciplinkapitlet föråldrade. Bakom den intagnes disciplinförseelser låg nästan alltid djupt personliga problem som det gällde att komma till rätta med. Summariska disciplinåtgärder var i sådana sammanhang snarare till skada än till nytta.

Vid departementsbehandlingen 1964 av förslaget till behandlingslag anförde departementschefen att man vid verkställighetslagens tillkomst väntat sig att behovet av disciplinstraff skulle minska på grund av en förbättrad differentiering av klientelet och övergången till mera öppna vårdformer. Det hade dock visat sig att man inte kunde undvara möjligheten att ingripa disciplinärt mot intagna som bröt mot ordningen i anstalten eller gjorde sig skyldiga till exempelvis rymning, permissionsmissbruk eller insmuggling av sprit eller narkotika. Även om lagförslaget möjliggjorde isolering och indragning av förmåner i fall av indisciplinärt beteende borde – inte minst med hänsyn till de intagnas rättssäkerhet – i lagen uttryckligen anges de åtgärder som kunde vidtas i anledning av sådant beteende. Den kritik som riktades mot verkställighetslagens bestämmelser om disciplinära åtgärder syntes främst ha gällt tillämpningen av dessa bestämmelser och då särskilt tillämpningen av det i 76 § givna bemyndigandet för fångvårdsstyrelsen att förlänga verkställigheten med viss tid. Vid misskötsamhet hade det ofta förekommit att den intagne samtidigt bestraffats på flera olika sätt. Han förlorade förmåner av olika slag och bestraffades dessutom med isolering och – mer eller mindre rutinmässigt – med strafftidsförlängning. Misskötsamheten kunde även leda till att tidpunkten för hans fakultativa villkorliga frigivning försköts. Sedan början av 1961 hade dock fångvårdsstyrelsens praxis i fråga om strafftidsförlängningar ändrats. Denna åtgärd förekom numera tämligen sparsamt och i regel endast vid upprepad allvarlig disciplinförseelse under pågående anstaltsvistelse. Eftersom denna ändrade praxis inte syntes ha medfört några olägenheter för anstaltsdisciplinen och då antalet dubbelbestraffningar härigenom nedbringats högst väsentligt kunde ingen anmärkning riktas häremot. Stadgandet om strafftidsförlängning borde därför bibehållas i huvudsak oförändrat. Beslutanderätten borde dock i fortsättningen tillkomma kriminalvårdsnämnden. Även i övrigt borde innehållet i verkställighetslagen bibehållas med endast smärre ändringar i sak.

Vid sidan av de disciplinära åtgärderna upptar behandlingslagen en behandlingsåt-

gärd som – ur den intagnes synpunkt – företer stora likheter med disciplinstraffet inneslutning i enrum, nämligen arbete i enrum enligt 45 §.

Enligt denna paragraf skall den som är intagen i sluten anstalt i regel arbeta tillsammans med en eller flera intagna. Om s. k. behandlingsundersökning skall äga rum kan dock den intagne enligt samma bestämmelse hållas i arbete i enrum till dess undersökningen är avslutad. Den intagne kan även hållas i enrum om det är erforderligt med hänsyn till ordning och säkerhet inom anstalten eller för undvikande av menlig inverkan de intagna emellan eller av annan särskild anledning. Utan kriminalvårdsstyrelsens tillstånd får enrumsbehandling ske under högst en månad varje halvår. Enrumsbehandling innebär inte att den intagne berövas de särskilda förmåner som tillkommer honom enligt olika bestämmelser i behandlingslagen. I detta sammanhang bör nämnas att enrumsbehandlingen enligt 45 § vanligen omfattar även fritiden (46 §, 47 §).

Vårdcirkuläret anger att ett förordnande om arbete i enrum skall föregås av noggrann prövning av huruvida tillräckliga skäl finns härför. Så snart sådant arbete i enrum inte är oundgängligen nödvändigt för att vinna syftet med åtgärden skall förordnandet hävas. Förordnandet och skälen för detta skall noggrant redovisas i behandlingsjournalen. Av denna skall framgå vem som meddelat förordnandet samt när och på vilket sätt den intagne erhållit del av detta och vilka skäl som angivits. Då kriminalvårdsdirektör lämnar medgivande om att arbete i enrum får ske under längre tid än en månad skall han noggrant pröva om åtgärden är nödvändig. Om möjligt skall den intagne höras innan sådant medgivande lämnas. Vid förhör eller annan utredning i disciplinärende skall intagen behandlas enligt 45 § och får inte berövas rättigheter och förmåner i vidare mån än som följer härav. Beslut om att intagen skall hållas skild från andra intagna skall upphävas så snart det kan ske. Om intagen i samband med utredning i disciplinärende hållits skild från andra intagna bör hänsyn tas till detta vid beslut om disciplinär åtgärd.

Beträffande arbete i enrum enligt 45 § framhöll strafflagberedningen att det måste finnas möjlighet att göra undantag från huvudregeln om arbetsgemensamhet i vissa fall. Om en kortare tids isolering blev nödvändig t. ex. om den intagnes allmänna uppträdande gjorde det nödvändigt att observera honom närmare eller om han misstänktes för en disciplinförseelse borde styresmannen utan omgång kunna avskilja honom från andra intagna under arbetet. Beredningen ansåg att enrumsbehandlingen borde uppmjukas i förhållande till vad tidigare gällde. Intagen som arbetade i enrum borde tillåtas att ha dörren olåst om detta kunde ske utan olägenhet och även tillerkännas andra lättnader i isoleringen. Beredningen motiverade detta med att många av enrumsstraffets ogynnsamma verkningar orsakades av att fången i regel hölls inlåst. Detta ökade hans känsla av avstängdhet från yttervärlden. Det ständiga öppnandet och låsandet av celldörrarna som blev följden av inlåsningen ledde även till irritation mellan tjänstemän och intagna. Tjänstemännen reagerade mot den kontinuerliga uppassningen av klientelet som kom deras arbete att framstå som en ren bevakningstjänst på bekostnad av deras positiva intresse för de intagnas utveckling. För fångarna medförde inlåsningssystemet att de blev antagonistiskt inställda mot tjänstemännen och uteslutande betraktade dem som bevakningspersonal. Om en intagen missbrukade rätten att ha celldörren olåst kunde man givetvis beröva honom denna förmån. Det måste däremot anses i princip oriktigt att hålla alla celldörrar låsta av det skälet att förmånen kunde missbrukas av några få opålitliga individer. I sådana fall då förbrytare som var utpräglat farliga för omgivningen dömdes till frihetsstraff gav de föreslagna reglerna om enrumsbehandling tillräckliga möjligheter att isolera dem. Genom upprepade beslut av fångvårdsstyrelsen kunde en sådan fånge hållas till arbete i enrum utan tidsbegränsning och all gemensamhet under fritid kunde uteslutas när särskilda skäl förelåg. Fångvårdsstyrelsen hade för övrigt redan vid

11—014378

anstaltsplaceringen möjlighet att förordna om enrumsbehandling av sådan fånge.

I förarbetena till behandlingslagen påpekades att enrumsbehandling liksom dittills borde tillgripas endast när det i det särskilda fallet förelåg ett verkligt behov därav. Den intagne skulle inte hållas till arbete i enrum längre tid än som var oundgängligen nödvändigt för att man skulle vinna syftet med denna behandlingsåtgärd. Med hänsyn till den intagnes rättssäkerhet borde ordningen med maximitider och skyldighet att inhämta medgivande från den centrala fångvårdsmyndigheten bibehållas.

Andra behandlingsåtgärder som av de intagna ofta ges en repressiv innebörd är förflyttning från öppen till sluten anstalt och från vanlig sluten till fast avdelning eller till s. k. specialanstalt. Hit hör även senareläggning av villkorlig frigivning eller vård utom anstalt.

Som tidigare nämnts utvidgades i början av 1960-talet möjligheterna för de intagna att få fakultativ villkorlig frigivning samtidigt som vissa anstalter avdelades till specialanstalter för svårbehandlade. Dessa åtgärder vidtogs bl. a. för att förbättra disciplinen på anstalterna.

Möjligheterna till villkorlig frigivning utökades dels genom en ändring av fångvårdsstyrelsens praxis och dels genom en lagändring varigenom kravet på avtjänad strafftid för den som var berättigad till villkorlig frigivning sänktes från åtta till fyra månader. Ändringen av praxis innebar att styrelsen som förut lagt stor vikt vid den intagnes tidigare vandel, från 1 juli 1960 lade huvudvikten vid hans uppförande under anstaltsvistelsen, särskilt hans arbetsvilja, och de förhållanden i vilka han skulle komma vid frigivningen. Man ville härigenom sporra honom till att sköta sig på anstalten.

I förarbetena till brottsbalken påpekas att man i den villkorliga frigivningen har ett medel att uppmuntra den intagnes arbetsvilja och välförhållande. Den 1 januari 1967 avskaffades den obligatoriska formen av villkorlig frigivning. Villkorlig frigivning sker numera efter prövning av varje särskilt fall och det förutsätts inte – som tidigare – att frigivningen kan antas främja den dömdes anpassning i samhället. Vid prövningen skall den intagnes uppförande under anstaltstiden beaktas. Särskilt skall stort avseende fästas vid den arbetsvilja den intagne visat. Den som vistas i anstalt för att undergå fängelse får friges villkorligt sedan han avtjänat två tredjedelar av tiden eller, om särskilda skäl föreligger, halva tiden. Frigivning får inte ske förrän verkställigheten pågått minst fyra månader. Om prognosen för den intagne är god bör han kunna friges i nära anslutning till den dag då han tidigast kan friges enligt huvudregeln under förutsättning att hans bostads- och arbetsförhållanden är ordnade. Som regel krävs också att den intagne visat god arbetsvilja och god skötsamhet i övrigt.

Då man 1961 avdelade vissa anstalter till s. k. specialanstalter för svårbehandlade intagna för enrumsbehandling enligt 45 § skedde detta för att förstärka den disciplinära effekten av den utvidgade möjligheten att erhålla villkorlig frigivning. Dessa anstalter gjordes mera slutna än övriga. Huvudregeln var att den intagne skulle arbeta och tillbringa sin fritid i enrum med låst dörr. Efter viss tid kunde han få utföra arbete tillsammans med andra i mindre grupp. Något slag av gemensam underhållning fick inte förekomma. Inskränkningar gällde beträffande besök, brevväxling och rätt till köp av premievaror. Regelbundna permissioner fick inte beviljas. Samtidigt förstärktes behandlingssidan genom att personalen vid varje sådan anstalt utökades med bl. a. en behandlingsassistent. Enligt en rundskrivelse från fångvårdsstyrelsen med riktlinjer för verkställigheten vid dessa anstalter (nr 66/1961) var förflyttning till specialanstalt inte att anse som en bestraffningsåtgärd utan som en behandlingsåtgärd som kunde vidtas om den intagne utgjorde en fara för ordning och säkerhet inom anstalten eller om han utövade menlig inverkan på medintagna. Förutsättningen för en sådan förflyttning var att den intagne gjort sig skyldig till en förseelse av allvarlig be-

skaffenhet ur ordnings- och säkerhetssynpunkt. Det fick bero på omständigheterna i det enskilda fallet om därjämte bestraffning borde ådömas. Om bestraffning ådömdes skulle den verkställas före förflyttningen.

Sedan Kumlaanstaltens och Österåkers specialavdelningar färdigställts har två av de fyra specialanstalterna avvecklats. De övriga finns inom internerings- och ungdomsräjongerna.

Praxis beträffande användningen av disciplinära åtgärder vid fångvårdsanstalterna har ändrat sig påtagligt de senaste åren. I september 1969 lät kommittén genom en enkät undersöka frekvensen och utformningen av åtgärder enligt 45 §, 47 §, 53 §, 68 § och 73 § behandlingslagen vid samtliga anstalter under 1968 och första halvåret 1969. Samtliga paragrafer avser olika former av hållande i enrum. Vidare efterfrågades övervakningsnämndernas praxis vid bestämmande av dag för villkorlig frigivning i fall då intagen gjort sig skyldig till disciplinförseelse.

Sammanfattningsvis kan sägas att praxis skiftade i påfallande hög grad mellan de olika räjongerna. Den disciplinära åtgärden inneslutning i enrum (68 § 4.) hade t. ex. inte förekommit i något fall inom östra räjongen och endast i ett fåtal fall inom interneringsräjongen. Mellan de övriga räjongerna varierade antalet behandlade personer i förhållande till medelbeläggningen i mycket hög grad. När det gällde användningen av enrumsbehandling enligt 45 § visade en jämförelse mellan räjongerna att östra räjongen och interneringsräjongen hade ett relativt högt antal. Vid misskötsamhet eller misstanke om förseelse placerades den intagne på isoleringsavdelningen som på vissa anstalter kallas utrednings- eller observationsavdelning. Där vistades den intagne tills utredning i ärendet skett, vanligen under sju dagar.

Enkäten visade vidare att inneslutning i enrum enligt 68 § 4. nästan alltid förknippades med förlust av en eller flera förmåner.

Av enkäten framgick att övervakningsnämnderna i regel senarelade tiden för den villkorliga frigivningen eller tiden för vård utom anstalt med en månad vid rymning och permissionsmissbruk och med 14 dagar vid arbetsvägran eller annan allvarligare överträdelse av anstaltens ordningsföreskrifter.

För att få till stånd en samordning av praxis rekommenderade kriminalvårdsstyrelsen i september 1969 att inneslutning i enrum (68 § 4.) i regel skulle begränsas till sju dagar och i april 1970 att rymningar och permissionsmissbruk inte skulle bestraffas disciplinärt eftersom senareläggning av villkorlig frigivning eller vård utom anstalt regelmässigt skedde i sådana fall.

Under senare år har viss kritik riktats mot praxis i disciplinärenden. Tillsynspersonal vid de anstalter där disciplinstraffet inneslutning i enrum upphört att tillämpas har hävdat att det blivit svårare att upprätthålla ordningen på dessa anstalter sedan denna nya praxis införts. Samtidigt har det från annat håll framförts kritik mot att inneslutning i enrum fortfarande tillämpas vid de flesta slutna anstalter. Man har påpekat att forskningen visat att människor som isolerats från omgivningen reagerar med oro och ångest och att denna reaktion måste bli ännu mera utpräglad när det gäller människor vilka är psykiskt sköra. I andra fall har kritiken varit av mer principiell art. Man har hävdat att en övergång från disciplinära till säkerhets- eller behandlingsmässiga åtgärder innebär risker för rättssäkerheten. Detta skulle sammanhänga med att bestämmelserna om disciplinära åtgärder i större utsträckning än andra bestämmelser om t. ex. enrumsbehandling är förenade med ett rättssäkerhetsskydd för den intagne i form av regler om en dokumentering som gör det möjligt att i efterhand kontrollera om det förelegat lagliga förutsättningar för en vidtagen åtgärd.

Samtidigt som kritikerna vänt sig mot uppfattningen att man bör avskaffa de disciplinära åtgärderna har de hävdat att reglerna i behandlingslagen inte i önskvärd

utsträckning tillgodoser de intagnas rättssäkerhet. Eftersom denna lag helt allmänt i en generalklausul anger att disciplinära åtgärder kan vidtas mot den som bryter mot anbefalld ordning eller eljest visar klandervärt uppförande, sker – enligt deras uppfattning – bedömningen av den intagnes uppträdande utifrån subjektiva värderingar med därav följande risk för godtycke. Då det inte framgår av lagtexten vilka beteenden som är klandervärda blir det inte möjligt för den intagne att förutse vilket förhållningssätt som kan föranleda ingripande. De vaga bestämmelserna medför även risk för bristande likformighet i praxis vid olika anstalter eftersom möjligheterna till ingripande blir så vidsträckta att det kan komma att bero på tillfälligheter om ett ingripande i ett konkret fall äger rum eller inte. Man hävdar att rätten att överklaga beslut om disciplinär bestraffning är tämligen illusorisk. Om lagtexten i stället uttömmande angav vilka beteenden som bör medföra disciplinära åtgärder och om en klar distinktion uppehölls mellan dessa åtgärder och andra skulle risken för godtycke kunna minskas och avgörandena förutses av de intagna.

Kommitténs överväganden

De bestämmelser om interna straff- och skyddsåtgärder som redovisats ovan har i första hand till syfte att stödja ordning och säkerhet på anstalterna men också att utgöra ett skydd mot fortsatt brottslighet från den intagnes sida.

Strafflagberedningen utgick från att behovet av disciplinära åtgärder skulle minska när 1945 års verkställighetslag genomförts genom att den gav möjligheter till bättre vård än tidigare. Tillgången på lämpligt arbete och intresseväckande sysselsättningar, öppnare behandlingsformer och bättre differentiering ansågs böra leda till en bättre anstaltsmiljö och minskade motsättningar mellan intagna och anstaltspersonal. De disciplinära åtgärderna begränsades därför i förhållande till tidigare lagstiftning.

Upphävandet av principen om ensambehandling medförde att det uppstod ett behov av skyddsåtgärder som tidigare inte förelegat. Genom att de intagna som regel skulle vistas i gemensamhet under både arbets- och fritid ansågs det vara nödvändigt att kunna isolera en intagen från andra intagna av ordnings- och säkerhetsskäl eller för att förebygga skadlig påverkan de intagna emellan. Det ansågs även föreligga behov av att kunna avskilja intagen från övriga intagna vid behandlingsundersökning eller om det av annan särskild anledning visade sig erforderligt.

Utvecklingen på anstalterna i disciplinärt avseende blev en annan än strafflagberedningen förutsett. Av olika skäl uppstod svåra oroligheter på anstalterna. För att åstadkomma drägliga förhållanden återgick man i viss mån till cellfängelsesystemet. Genom normaldagordningen föreskrevs att de intagna skulle vistas i sina celler då de inte arbetade såvida det inte förekom ordnad fritidsverksamhet. Då de disciplinära svårigheterna senare på nytt ökade inrättades särskilda anstalter för disciplinfallen. Samtidigt utformades reglerna om villkorlig frigivning på ett sådant sätt att de blev ett verksamt påtryckningsmedel i anstaltsdisciplinens tjänst. Tillkomsten av ett ökat antal öppna anstalter och utbyggnaden av permissionsinstitutet kom även att få betydelse när det gällde att åstadkomma en förbättrad anstaltsdisciplin.

Följden av denna utveckling har blivit att det i dagens kriminalvård som medel för att upprätthålla ordning och säkerhet inom anstalterna förekommer såväl rena bestraffningar som åtgärder vilka närmast har karaktären av säkerhets- eller behandlingsåtgärder.

Från den intagnes synpunkt har denna utveckling varit mindre tillfredsställande. Systemet med dubbla reaktionsformer har haft till följd att ett indisciplinärt beteende från en intagens sida regelmässigt utlöst åtgärder både av disciplinär och av behandlingsmässig art. För den enskilde intagne har det varit likgiltigt vilket syfte de olika åtgärderna haft eller hur lagen rubricerat dem. Han har uppfattat alla åtgärder som

inneburit en inskränkning av hans rörelsefrihet eller förlust av förmåner som repressiva. Kritiken mot dessa s. k. dubbelbestraffningar har vuxit sig allt starkare.

Man har försökt att komma till rätta med detta problem på olika sätt och från skilda utgångspunkter. Kriminalvårdsstyrelsen har gett anvisningar som innebär att den disciplinära åtgärden inneslutning i enrum inte bör användas jämsides med senareläggning av villkorlig frigivning eller vård utom anstalt. Vid vissa anstalter har man avstått från att använda isolering som ren bestraffning men har behållit enrumsvistelse i fall då säkerhets- eller andra behandlingspunkter talat därför.

Enligt kommitténs mening talar flera skäl för att disciplinstraffen bör avskaffas. Det har visat sig vara förknippat med stora svårigheter att samordna de disciplinära, behandlings- och säkerhetsmässiga systemen på ett sådant sätt att den samlade effekten av reaktionssystemet kan anses rimlig. En av anledningarna härtill är den kraftiga tröskeleffekt som uppstår då en disciplinär åtgärd vidtas. Även om lagen upptar olika disciplinära åtgärder – från förlust av olika förmåner till inneslutning i enrum – döms den intagne nästan alltid till den strängaste påföljden, inneslutning i enrum. Orsaken till att man tillgriper en sådan åtgärd även vid lindrigare förseelser är att det anses meningslöst att döma en intagen till förlust av olika förmåner utan att samtidigt hålla honom avskild från hans medintagna som har tillgång till exempelvis sådana premievaror som han dömts förlustig.

Om man betraktar isoleringsstraffet ur behandlingssynpunkt är det uppenbart att det har avsevärda negativa effekter. Det har visat sig att klientelet vid de slutna anstalterna i stor utsträckning är i fysiskt och psykiskt dåligt skick. Isolering av sådana intagna innebär en ytterligare påfrestning på deras psyke. En sådan åtgärd måste därför anses vara både inhuman och föga ändamålsenlig. En isolering som inte enbart innebär att man avskiljer en intagen från hans medintagna utan som även innehåller direkt repressiva element – förlust av olika förmåner – gör den intagne negativt inställd till anstaltsbehandlingen. Vidare kan en isolering av straffkaraktär även innebära ett avbrott i en pågående behandling och äventyra dess resultat. Denna synpunkt kommer att få allt större tyngd i den mån behandlingsresurserna ökar.

En annan omständighet som talar för att avskaffa disciplinstraffet är att man inte kan dra någon skarp skiljelinje mellan straffbetonade åtgärder och sådana åtgärder som vidtas med hänsyn till ordning och säkerhet på anstalten. Härvidlag hjälper det inte med en aldrig så uttömmande katalogisering av de gärningar som skulle anses straffbara i anstaltssamhället. Det kan för övrigt förekomma att en isoleringsåtgärd kan motiveras både av disciplinära skäl och av behandlings- och säkerhetsskäl. I ett behandlingssystem som främst syftar till rehabilitering bör inte andra åtgärder komma i fråga än de som betingas av säkerhets- och behandlingsskäl. Erfarenheterna från de räjonger som slopat användningen av disciplinstraff får bedömas som övervägande goda och tyder på att sådana åtgärder inte är ofrånkomliga för att upprätthålla disciplinen på anstalterna.

Enligt kommitténs mening är det av nu angivna skäl varken nödvändigt eller lämpligt att behålla ett system där den intagne förmås att fullgöra sina skyldigheter genom hot om särskilda disciplinära åtgärder. Däremot bör hans uppträdande även i fortsättningen inverka på hur man bedömer för honom viktiga frågor såsom t. ex. anstaltsplacering, frigång, permission och frigivning. Härigenom torde enligt kommitténs uppfattning nödvändig ordning kunna upprätthållas utan speciella disciplinmedel. Kommittén har därför stannat för att föreslå att den nya anstaltsbehandlingslagen inte skall innehålla några bestraffningsregler.

Som följdändring föreslås en mindre ändring av 26 kap. 8 § brottsbalken.

7.10 *Sociala hjälpåtgärder*

I 40 § behandlingslagen stadgas att intagens frigivning eller överförande till vård utom anstalt skall förberedas i god tid. Det anges vidare att de frigivningsförberedelser som därvid kommer i fråga i första hand bör sikta på lämplig arbetsanställning och bostad men att även andra åtgärder bör vidtas som kan hjälpa den intagne att föra ett ordentligt och laglydigt liv.

I tillämpningskungörelsen lämnas anvisningar för hur detta skall ske. Det åligger styresmannen att samråda med skyddskonsulent eller skyddsassistent samt med tjänsteman vid arbetsförmedling eller med de sociala myndigheter eller organisationer eller enskilda personer som kan främja den dömdes möjligheter att föra ett ordentligt och laglydigt liv. Vidare skall övervakare förordnas i så god tid att han hinner utföra de förberedelser som fordras för att fullgöra sitt uppdrag även under den tid då den intagne före frigivning eller vård utom anstalt vistas utanför anstalten.

I detta sammanhang är även bestämmelserna i 64 § behandlingslagen av intresse. Enligt denna skall den intagnes besparade medel bevaras till dess han frigivits eller överförts till vård utom anstalt – även om han i viss utsträckning kan få använda dessa medel för andra speciella ändamål. Under förutsättning att han saknar andra tillgängliga medel får därvid av hans besparade medel anvisas i första hand skäligt belopp för hans uppehälle under den närmaste tiden och därefter vad som behövs för hans beklädnad. Återstoden får överlämnas till honom eller sättas in för hans räkning i bank eller översändas till skyddskonsulent eller annan lämplig person för att överlämnas till honom i lämpliga poster. Även kostnaderna för resa från anstalten till den blivande vistelseorten får enligt kungörelsen utgå av allmänna medel.

Den som friges eller överförs till vård utom anstalt eller som erhållit permission kan få vissa bidrag av allmänna medel. Sådana bidrag kan utgå till kostnader för kläder, uppehälle och hemresa samt till visst understöd åt intagnas familjer. Sistnämnda understöd får utgå endast efter noggrann prövning av hjälpbehovet i varje särskilt fall och då bistånd är oundgängligen nödvändigt. Det betonas i föreskrifterna för anslaget att detta understöd bör bestämmas med hänsyn till den intagnes villighet att själv med arbetspremier hjälpa sina närstående. Statsmakterna har nämligen ansett att det enligt sociallagarna ålegat kommunerna i första hand att sörja för att den intagnes familj inte lider nöd. Anslaget från kriminalvården har därför närmast varit avsett att tillgodose familjens akuta hjälpbehov.

I motioner till riksdagen har tagits upp frågan om socialhjälp till anhörig då en familjeförsörjare berövats sin frihet. Motionärerna föreslog bl a att bestämmelser meddelades att styresman vid allmänt häkte eller fångvårdsanstalt skulle rikta vederbörande socialvårdsorgans uppmärksamhet på det hjälpbehov som kunde föreligga för anhörig till häktad eller intagen. I utlåtande (1965: 39) fann andra lagutskottet att den i motionerna behandlade frågan inte borde lösas genom att det infördes generell skyldighet för myndigheten att vid frihetsberövande underrätta socialhjälpsorganen. En sådan ordning ansågs kunna skapa onödig irritation i många fall. Enligt utskottets mening var det emellertid befogat att de genom motionerna aktualiserade frågorna ägnades ökad uppmärksamhet. Med hänsyn härtill ansåg utskottet det vara lämpligt att Kungl Maj:t i enlighet med ett förslag av socialstyrelsen lät utfärda en cirkulärskrivelse i ämnet. På förslag av utskottet gav riksdagen hos Kungl Maj:t såsom sin mening till känna vad utskottet anfört. Riksdagens skrivelse jämte utskottets utlåtande har därefter överlämnats till kommittén för att tagas i övervägande under utredningsarbetet.

Med anledning av riksdagsskrivelsen har ett utvidgat samarbete kommit till stånd mellan kriminalvårdsstyrelsen, socialstyrelsen och svenska kommunförbundet. Det har visat sig att anhöriga som haft ett klart

hjälpbehov underlåtit att söka upp socialnämnden då familjeförsörjaren tagits in på fångvårdsanstalt och därför gått miste om den hjälp de varit berättigade till. Orsaken till detta har i vissa fall varit att familjen inte velat låta det bli känt att mannen varit intagen på anstalt. I andra fall har både den intagne och hans familj varit okunniga om kommunens skyldighet och möjlighet att lämna socialhjälp. Det har därför funnits ett behov av att underrätta de socialvårdande myndigheterna om när en intagen haft familj med ekonomiska svårigheter. I en rundskrivelse (nr 25/1969), som utfärdats efter överläggningar mellan kommunförbundet och kriminalvårdsstyrelsen, har styrelsen understrukit vikten av att det behov av socialvård som kan föreligga för den intagnes familj beaktas vid behandlingsundersökningen. Om ett sådant behov kan antas föreligga skall den intagne tillfrågas om han vill att hemortens socialvård skall underrättas om att det kan finnas ett hjälpbehov hos familjen. Om detta är fallet skall socialvårdsmyndigheten underrättas. I annat fall skall den intagne uppmanas att underrätta sin familj om befintliga hjälpmöjligheter.

Det har vidare visat sig att praxis skiftat i hög grad mellan skilda kommuner när det gällt att bedöma behovet av socialvård. För att få till stånd en enhetlig bedömning av dessa frågor har socialstyrelsen – i samråd med representanter för kriminalvårdsstyrelsen och svenska kommunförbundet – utarbetat Råd och anvisningar för samverkan mellan kriminalvård och socialvård (nr 19/1970).

I dessa anvisningar påpekas att det är lämpligt att socialnämnden försöker förbättra familjens situation och avhjälpa materiella behov i samarbete med styresman eller assistent på anstalten, barnavårdsnämnd, nykterhetsnämnd eller andra myndigheter och organ som kan komma ifråga. Man framhåller att socialhjälpslagen ger nämnden möjlighet att sätta in olika materiella hjälpåtgärder som går utöver vad som behövs för livsuppehället och som kan vara av stor betydelse för rehabiliteringen av den intagne.

Om den intagne inte kan betala hyra för sin bostad under anstaltsvistelsen bör socialnämnden i hemkommunen enligt anvisningarna kontaktas angående vilka möjligheter som kan finnas för bidrag till hyreskostnaden under denna tid. Man påpekar att kommunen i ett sådant fall inte är skyldig att lämna socialhjälp men att den har möjlighet att lämna sådan hjälp efter särskild prövning. Om inte kommunen beviljar sådant hyresbidrag bör det undersökas om det finns möjlighet att lämna lägenheten till bostadsförmedlingen mot garantier att ny likvärdig bostad anskaffas då den intagne lämnar anstalten. Enligt anvisningarna måste socialnämnden i dessa fall vara beredd att bevilja bidrag till magasinering av möbler m m. Socialstyrelsen har i sina anvisningar inte ansett sig böra rekommendera viss maximi- eller minimiperiod under vilken en eventuell hyreshjälp skall utgå men har understrukit att bidrag till hyra bör lämnas vid kortare anstaltsvistelse.

En annan form av ekonomisk sanering som tas upp till behandling i anvisningarna är eftergift av bidragsförskott. Många intagna har underhållsskyldighet för barn och även skulder för underhåll. I de fall bidragsförskott utgår har barnavårdsnämnden återkravsrätt mot den underhållsskyldige. Enligt 18 § bidragsförskottslagen har länsstyrelsen möjlighet att besluta att återkrav mot underhållsskyldig för det allmännas räkning skall efterges. En sådan eftergift av bidragsförskott har stor betydelse för en intagen som vistas på anstalt. Krav på återbetalning aktualiseras nämligen så snart den underhållsskyldige får arbetsinkomst oavsett om han befinner sig i en rehabiliteringsperiod. Föredragande departementschefen har i propositionen till lagen om bidragsförskott anslutit sig till socialpolitiska kommitténs uttalande att möjligheten till eftergift skall användas bl. a för den som varit intagen på fångvårdsanstalt så att hans möjlighet till återanpassning inte försvåras eller förhindras genom indrivningsåtgärder.

I den tidigare nämnda rundskrivelsen har kriminalvårdsstyrelsen fäst uppmärksamheten på denna möjlighet att hjälpa intagna till en förbättrad ekonomisk situation. Vid behov skall intagen få hjälp med ansökan om eftergift. I anvisningarna påpekas att det är önskvärt att anstalterna underrättar barnavårdsnämnderna i fall där intagen har underhållsskyldighet och att samråd äger rum om den intagnes ekonomi.

Kommitténs överväganden

I kriminalvårdens kurativa arbete har traditionellt ingått att skaffa arbete och bostad för intagen som lämnar anstalten och att under anstaltsvistelsen hjälpa den intagne med problem och konflikter av personlig och ekonomisk natur.

Av den klientelundersökning som företagits av fångvårdens byggnadskommitté framgår att huvuddelen av de intagna som hade över fyra månaders strafftid var arbetslösa vid intagningstillfället, i många fall sedan lång tid tillbaka. Av tvärsnittsundersökningen framgår vidare att knappt hälften av det totala antalet intagna hade både arbete och bostad.

Många intagna har kanske inte haft någon ordnad existens under många år före anstaltsvistelsen och det kan i sådana fall vara förknippat med stora svårigheter att skaffa dem arbete och bostad då de lämnar anstalten. Kriminalvårdens strävanden i dessa avseenden har dock underlättats av ett nära samarbete med arbetsmarknadsverk och bostadsförmedling. Man kan även räkna med att det samarbete som inletts mellan socialvård och kriminalvård kommer att få betydelse när det gäller att ge sådana dömda som har bostad vid intagningen i anstalt möjlighet att ha kvar denna under anstaltstiden.

Det har visat sig att många intagna har skulder av olika slag såsom skatteskulder, obetalda böter och skadestånd samt underhållsbidrag och rättegångskostnader. Då den intagne lämnar anstalten aktualiseras vanligen hans betalningsskyldighet och inför risken av införsel i lön förekommer det inte sällan att den frigivne underlåter att ta ett erbjudet arbete.

Man kan givetvis inte räkna med att kriminalvården skall kunna betala en intagens skulder. Däremot bör han kunna få hjälp med att göra upp en avbetalningsplan samt med att begära betalningsanstånd eller söka eftergift av bidragsförskott.

Det är viktigt att frågan om den intagnes behov av stödåtgärder av olika slag tas upp redan i början av anstaltsvistelsen. Detta bör ske i samband med den utredning om den intagnes ekonomiska och sociala situation som ingår i behandlingsundersökningen. Denna undersökning bör breddas och man bör lägga särskild vikt vid att undersöka om den intagne redan tidigare är föremål för vård inom något eller några andra vårdområden och hur hans familjesituation är. Sedan denna kartläggning skett bör man så snart som möjligt koppla in de olika hjälpåtgärder som kan komma i fråga.

Gränsdragningen mellan kriminalvård och socialvård har fått sitt uttryck i att kriminalvården står för kostnaderna för den intagne under anstaltstiden medan socialvården skall sörja för den frigivnes hjälpbehov. Skyddskonsulentorganisationen förfogar endast över relativt begränsade anslag för kontantbidrag till de frigivna. Dessa bidrag är endast avsedda för att täcka kostnader under den tid som förflyter innan de sociala vårdorganen har kunnat kopplas in. Denna gränsdragning har inneburit att intagna som fått långtidspermission inte kunnat få bidrag för sina levnadskostnader vare sig från socialvården eftersom de är inskrivna vid anstalt eller från frivårdsorganisationen som inte har anslag för sådana bidrag. Enligt kommitténs mening måste långtidspermittenterna få del av samma sociala förmåner som övriga samhällsmedlemmar.

Som framhålles i ett avsnitt ovan är det ett rimligt krav att en person som friges från en anstalt är så utrustad – både med kläder och kontanter – att han kan klara sin existens under den tid som normalt kan beräknas åtgå innan han fått inkomster. Då det

visat sig att anslagen i detta hänseende varit otillräckliga anser kommittén att en resursförstärkning bör ske.

7.11 *Anstaltspersonalen*

De personalgrupper inom anstaltsorganisationen som främst har till uppgift att handha vården av de intagna är tillsynspersonalen, arbetsledarpersonalen och den vårdadministrativa personalen. Tillsynspersonalen utgörs – utöver två bevakningsföreståndare – av vårdare, tillsynsmän och övertillsynsmän. Inom arbetsledarpersonalen märks främst verkstadsförmän, verkmästare och förste verkmästare. Till den vårdadministrativa personalen inom anstaltsorganisationen räknas assistenter, förste assistenter, fångvårdsinspektörer, föreståndare, anstaltsdirektörer och kriminalvårdsinspektörer. Personalsystemets uppbyggnad är i stort sett gemensam för alla anstalter men varierar med anstaltsstorleken. Vårdarna har den lägsta lönegraden, därefter följer tillsynsmän och övertillsynsmän. Arbetsledarpersonalen är till större delen inplacerad på samma nivå som de två senare personalgrupperna. Därefter kommer assistenter och övriga befattningshavare inom den vårdadministrativa karriären i tidigare nämnd ordningsföljd. Inom dessa personalgrupper har – jämte arbetsledare – vårdare och assistenter den direkta dagliga kontakten med de intagna. I regel har vårdarna hand om de intagna under fritiden, arbetsledarna under arbetstiden och assistenterna i samband med förberedelserna och handläggningen av skilda vårdåtgärder.

Kompetenskraven för anställning inom kriminalvården är olika för de tre personalgrupperna som var för sig har sina särskilda befordringsvägar även om det undantagsvis inträffar att tillsynsmän av särskild duglighet – utan att ha den formella kompetens som krävs – via föreståndaretjänster befordrats till befattningar inom den vårdadministrativa gruppen.

För aspirantanställning som vårdare krävs ingen kompetens utöver folk- eller grundskola. I realiteten har dock många högre kompetens. Aspirantanställningen föregås vanligen av anlagstest. Dessutom sker lämplighetsprövningar fortlöpande under den obligatoriska grundutbildning som äger rum inom verket. För anställning som arbetsledare krävs yrkeskompetens och för den vårdadministrativa karriären akademisk eller motsvarande utbildning.

Genom beslut av 1966 års riksdag samordnades den gemensamma grundutbildningen för vårdare. Riksdagen fastställde vissa riktlinjer för utbildning av vård- och tillsynspersonal vid fångvårdsanstalter, ungdomsvårdsskolor och vårdanstalter för alkoholmissbrukare. Denna verksamhet som leds av vårdutbildningsnämnden, administreras av kriminalvårdsstyrelsens personalutbildningsenhet som även leder utbildningen av verkets personal. Under budgetåret 1970/71 uppgår anslaget till utbildning inom vårdutbildningsnämnden till 2,5 milj. kronor och inom kriminalvårdsverket till 1,7 milj. kronor. Av lärarna är sex heltidsanställda och 75–100 anställda på deltid. Antalet kursveckor per år uppgår till ca 350 med 8 000 lektionstimmar.

Utbildningen omfattar bl. a. följande huvudmoment:

1. Aspirantutbildning
2. Kompletteringsutbildning av viss vård- och tillsynspersonal
3. Tillsynsmannautbildning
4. Specialkurser
5. Kurs för arbetsledare
6. Utbildning av ledande personal
7. Kurs för psykologer m. fl.
8. Utbildning i administrativa rutiner
9. Kurser för företagsnämnder.

Den som nyanställs som aspirant på vårdartjänst skall gå igenom en grundutbildning som i princip är förlagd till det första anställningsåret. Denna utbildning är kopplad till vissa rutiner för anställning, anlagstestning, lämplighetsprövning och praktisk tjänstgöring och delas in i tre etapper. Några minimikrav utöver folk- eller grundskola är som tidigare nämnts inte uppställda men

före anställningen skall aspirantens lämplighet prövas genom en psykologisk anlagstestning. Under de två första veckorna av anställningstiden ges en praktisk/teoretisk introduktion. Senast inom två månader efter anställningen skall anstaltens styresman pröva aspirantens lämplighet. Efter tre månaders anställning skall han gå igenom grundkurs I på fem veckor. Efter åtta månaders anställning sker en ny lämplighetsprövning. Efter ungefär nio månaders tjänstgöring följer grundkurs II på 12 veckor. För fortsatt anställning krävs genomgången kurs med godkända betyg. Denna meriterar också till placering i lönegrad 12 samt extra-ordinarie och ordinarie anställning som vårdare.

För fast anställning i befordringstjänst kommer – efter en övergångstid – att krävas godkänd utbildning i sju särskilt angivna ämnen såsom kriminalvårdsmetodik, kriminal- och socialrätt, personalledning och gruppsamtalsmetodik.

Denna utbildning jämte rätt lång praktisk erfarenhet öppnar vägen till föreståndarebefattningar vid allmänna häkten och mindre anstalter (högst 60 platser) och även i vissa fall till högre tjänster.

Kriminalvårdsstyrelsen har begärt att få anordna kurser för högre vårdadministrativ utbildning. Styrelsen föreslår att tillträde till dessa kurser skall förutsätta socionomexamen eller annan akademisk examen men att även den personal som genomgått grund- och befälsutbildning jämte viss annan kompletterande utbildning skall kunna antas som elever.

Kurserna för arbetsledare inom kriminalvårdens arbetsdrift omfattar ca 120 timmar under fyra veckor med ämnena studieteknik, samhällslära, kriminalvård, vårdmetodik, bevaknings- och säkerhetsfrågor, arbetsdrift och arbetsledning m. m. Syftet med undervisningen är att komplettera deltagarnas yrkeskunskap med sådana specialkunskaper som krävs för arbetsledning inom kriminalvården.

Kriminalvårdsstyrelsen har föreslagit en särskild aspirantutbildning för nyanställda arbetsledare. Enligt detta förslag bör nya arbetsledare anställas som aspiranter under ett halvår. Före anställningen bör anlagstestning ske. Under två veckor före den egentliga tjänstgöringen skall aspiranten gå vid sidan av äldre arbetsledare och ges praktisk/teoretisk introduktion enligt särskild plan. Efter ytterligare tre à fyra månaders tjänstgöring skall anstaltens styresman pröva aspirantens lämplighet. Den som bedöms som ej lämplig skall skiljas från anställningen. De lämpliga kallas till grundkursen som alltså är förlagd till slutet av aspiranthalvåret. Den som gått igenom grundkursen med godkända betyg erhåller anställning.

Kurserna för anstaltsledningen omfattar ca 90 timmar under tre veckor i ämnena behandlingsplanering, vårdmetodik, kriminologi, rättssociologi, ledarträning och samtalsmetodik. De syftar till fördjupade kunskaper i vård- och behandlingsfrågor samt orientering i aktuella kriminalvårdsfrågor.

Tillsynspersonalen har enligt arbetsordningen till uppgift att närmast under styresman och assistent, där sådan finns, ansvara för ordning, säkerhet och hygien inom anstalten. Vårdarna har därutöver att biträda vid de intagnas vård och behandling. Tillsynspersonalen skall ägna särskild uppmärksamhet åt intagna som är sjuka och psykiskt deprimerade samt sådana intagna som hålls i enrum. Då en intagen gör en befogad framställning skall den efterkommas om det kan ske utan att bevakningen eller ordningen eftersätts och i annat fall skall framställningen vidarebefordras till närmaste förman. Det framhålls som särskilt viktigt att tillsynspersonalen skall rätta sig efter de föreskrifter som meddelas i arbetsordningen om bevakningstjänst och grundligt sätta sig in i alla ordnings- och säkerhetsfrågor samt skaffa sig noggrann kännedom om de föreskrifter som meddelas i dessa avseenden och om de lokala order som utfärdas vid anstalten.

Med biträde av tillsynsmannen leder och fördelar övertillsynsmannen arbetet och kontrollerar att den personal som är underställd honom fullgör sina åligganden. Dessa befattningshavare har till skillnad från vårdar-

gruppen även administrativa uppgifter.

Arbetsledarpersonalen skall enligt sina instruktioner verka för att den intagne får sådan arbetsfostran och arbetsträning att hans arbetsförmåga effektivt uppövas och hans anpassning till normalt arbetsliv underlättas. Personalen skall i sådant syfte samarbeta med befattningshavare inom övriga personalgrupper och upprätthålla ordning och arbetsdisciplin bland de intagna och även på annat sätt verka för en god anda på arbetsplatsen.

Assistenten har till uppgift att biträda styresmannen vid de intagnas vård och behandling. Han skall verkställa behandlingsundersökningar, granska de intagnas brev, förbereda ärenden som rör förflyttning, permission o. d. och föra protokoll vid sammanträden. Vid anstalter med paviljongsystem skall han tjänstgöra som föreståndare för en paviljong och under styresmannen ansvara för de intagnas vård och behandling. Sedan mitten av 1960-talet då dessa övervägande administrativa arbetsuppgifter utökades med de arbetsuppgifter som enligt arbetsordningen åligger kurator skall assistenten vidare hos styresmannen eller annan överordnad göra de framställningar i behandlingsfrågor som kan vara påkallade. Han skall även hjälpa de intagna att hålla kontakt med närstående och andra, biträda dem vid problem och konflikter av personlig och ekonomisk art och i deras kontakter med myndigheter och enskilda personer. Till sist skall han förbereda ärenden om förflyttning, permission, frigångsarbete och frigivning och delta i sammanträden där frågor angående de intagna behandlas.

Anstaltschefen leder och övervakar verksamheten på anstalten med biträde av inspektörer och assistenter.

Fördelningen av arbetsuppgifterna mellan de personalkategorier som har den dagliga kontakten med de intagna – tillsynspersonalen, arbetsledarna och assistenterna – innebär att tillsynspersonalen tilldelats både bevaknings- och vårduppgifter, arbetsledarpersonalen vårdande uppgifter med inslag av bevakning och assistentpersonalen nästan enbart vårduppgifter. Till följd av bristen på personal har vid samtliga räjonger med undantag för ungdomsräjongen de kurativa arbetsuppgifterna som ålegat assistent- och tillsynspersonal i stor utsträckning fått vika för de administrativa eller bevakande uppgifter som därutöver ålegat respektive personalgrupp.

Den 1 oktober 1970 uppgick tillsynspersonalen till 2 300, arbetsledarpersonalen till 600 och den vårdadministrativa till 150 personer. Tillsynspersonalen fördelade sig på omkring 110 övertillsynsmän, 375 tillsynsmän och 1 820 vårdare. Som jämförelse kan nämnas att antalet anstaltsplatser vid samma tid uppgick till ca 5 780 och antalet inskriv-

Anstalt	Antal platser 1	Anstaltsledning 2	Tillsynspersonal 3	Arbetsledarpersonal 4	Summa 2–4
Kumla–Österåker	435	10	159	41	210
Härlanda	175	7	64	17	88
Härnösand	125	4	56	10	70
Hall	353	11	156	36	203
Uppsala	48	4	25	6	35
Hinseberg	101	3	50	11	64
Norrtälje–Tidaholm	230	5	69	24	98
Tillberga–Skänninge	120	3	22	14(15)	39(40)
Öppna anstalter av »paviljongtyp»	60	1	6	6	13
Öppna anstalter av »paviljongtyp»	40	1	5	4—5	10(11)
Öppna interneringsanstalten Orretorp	40	2	9	4	15
Specialanstalten i Jönköping	39	2	22	3	27

na till ca 4 750 personer.

För att ge en ungefärlig uppfattning om personaltätheten vid anstalter av olika slag redovisas på föregående sida en sammanställning, som likväl inte gör anspråk på att vara fullständig.

Kommitténs överväganden

Kommittén har i det föregående dragit upp vissa riktlinjer för behandlingsarbetet där tonvikten lagts på aktiverande och rehabiliterande åtgärder av skilda slag. Samvaron med personalen är en väsentlig vårdfaktor. De personalgrupper som har den dagliga kontakten med de intagna måste därför dimensioneras och utbildas på ett sådant sätt att de kan spela en aktiv roll i det egentliga vårdarbetet. Detta gäller både vårdare och assistenter. Orsaken till att vårdarna inte kunnat utnyttjas i vårdarbetet i någon högre grad har varit att storleken av denna personalgrupp, med undantag för ungdomsräjongen, av statsfinansiella skäl beräknats med hänsyn framförallt till bevakningsuppgifterna.

Då personalutbildningsberedningen 1966 lade fram sitt förslag till gemensam grundutbildning för vårdpersonal vid anstalter inom kriminalvård, ungdomsvård och nykterhetsvård angav den samtidigt utbildningens syfte. Detta skulle vara att ge dessa personalgrupper den grundläggande människokunskap och sociala orientering som allmänt ansågs utgöra det önskvärda teoretiska underlaget för att utöva yrket som vårdare och vaktkonstapel vid en på modern människovård inriktad behandling vid de sociala tvångsintagningsanstalterna. Beredningen påpekade att den föreslagna utbildningen var ägnad att öka effektiviteten i anstaltsvården och att den måste på längre sikt höja aktningen för yrket och därmed kvalitativt främja rekryteringen. Även annan anstaltspersonal än den som omfattades av förslaget borde få utbildning i människokunskap och vårdmetodik. I utbildningen borde ingå hospitering inom samtliga tre vårdområden.

Kommittén delar helt dessa synpunkter och anser det angeläget att den utbildning som redan kommit till stånd byggs ut ytterligare. Detta är en förutsättning för att tillsynspersonalen skall kunna fylla den uppgift i behandlingen av de intagna som kommittén avser. Vid utbildningen bör särskild vikt fästas vid hur vården av alkohol- och narkotikamissbrukare skall ske samt hur mentalsjuka intagna bör behandlas. Det är därvid lämpligt att utsträcka hospiteringen under utbildningstiden även till mentalvårdens anstalter. Praktiktiden vid anstalter inom övriga vårdområden bör lämpligen utökas. För närvarande är denna tid begränsad till en vecka vid anstalt inom respektive vårdområde. Detta måste anses vara en alltför kort tid för att vårdaren skall kunna få de praktiska erfarenheter inom övriga vårdområden som hospiteringen syftar till. En ytterligare utbyggnad av speciella kurser utöver grundkurserna bör ske i syfte att utbilda vissa vårdare för en mera avancerad behandling av speciella kategorier intagna. Även den obligatoriska utbildning som arbetsledarna erhåller och som syftar till att komplettera de yrkeskunskaper som krävs inom kriminalvården bör byggas ut.

I vilken utsträckning assistent- och vårdpersonalen behöver utökas beror på hur deras arbetsuppgifter utformas. Den av kommittén föreslagna differentieringen och uppdelningen av klientelet i små boende- och behandlingsgrupper är ett led i strävan att skapa individuella kontakter mellan personal och intagna och få till stånd den positiva anstaltsmiljö som är en grundförutsättning för en rehabiliterande behandling. Erfarenheterna har visat att den lilla gruppen ger större möjligheter till individuell omvårdnad och tillsyn och bidrar till att utveckla känslan av samhörighet mellan personal och intagna. De intagna får i en mindre grupp ett visst mått av social trygghet som de inte kan få i ett större kollektiv. Vårdpersonalen måste få sådana arbetsuppgifter att den enskilde vårdaren känner sig medansvarig för behandlingen av de intagna. Vårdaren bör delta både i det direkta vårdarbetet med den enskilde intagne och i behandlingsplaneringen i stort.

Vid olika tillfällen har förslag framförts om att de bevakande och vårdande funktionerna skulle uppdelas på vårdare som har intresse för endera av dessa arbetsuppgifter liksom fallet är på vissa håll i utlandet. Härigenom skulle motsättningen mellan de dubbla arbetsuppgifterna kunna undanröjas. Dessa förslag har dock avvisats både av personalens egna fackliga organ och av kriminalvårdsstyrelsen med den motiveringen att vårdare med enbart bevakande funktioner skulle få en särställning i den egna yrkeskåren och att ett sådant system skulle innebära risk för att motsättningar skulle kunna uppstå mellan denna personal och de intagna. Kommittén som delar denna uppfattning tar avstånd från tanken på en sådan uppdelning av vårdarnas arbetsuppgifter.

Underdimensioneringen av vårdpersonalen synes i vissa fall ha skapat ett visst motsatsförhållande mellan de båda yrkesuppgifterna. Då vårdaren saknat möjlighet att hinna med både bevaknings- och vårduppgifter har de förra givits företräde och tagit all tillgänglig arbetstid i anspråk. För den enskilde vårdaren måste detta ofta skapa en känsla av att dessa arbetsuppgifter inte går att förena. Ett ökat antal vårdare kommer att innebära att varje vårdare får större möjligheter till sådana personliga kontakter med de intagna som ligger vid sidan av de direkta bevakningsuppgifterna. Omvänt minskar i regel behovet av bevakning i den mån de behandlingsmässiga kontakterna ökar. En personalökning bidrar därför till en utjämning av motsättningarna i den dubbla yrkesrollen.

Det är svårt att i detalj ange hur stor personalkader som behövs på vårdarsidan för att skapa ett behandlingsvänligt klimat. Helt allmänt kan sägas att behovet av personal är särskilt stort i sluten anstaltsvård med stora säkerhetskrav i samhällsskyddets intresse. Den större slutenheten bör av humanitära skäl kompenseras genom ökade personalkontakter. För t. ex. narkomaner eller läkemedelsmissbrukare kan det vara nödvändigt att det finns tillgång till personalkontakter dygnet runt. Vid öppen vård är behovet av bevakning mindre och vårdpersonalen kan i större utsträckning utöva behandlingsfunktioner. I vissa särfall då det gäller ett socialt välanpassat klientel som inte har behov av rehabiliterande behandling kan man tänka sig en inskränkning av personalen till ett minimum i likhet med ett tidigare experiment vid Lerbäcksanstalten.

Som förut nämnts bör vårdaren ges en roll i behandlingen av de intagna i samarbete med assistent, läkare och psykolog. Detta kan t. ex. ske genom att man upprättar avdelningar med ett litet antal intagna och några vårdare på varje avdelning med en assisent som föreståndare. Vårdare skall här biträda i gruppsamtal, fritidsverksamhet och andra aktiviteter samt även hjälpa till med den sociala planeringen för de intagna. Vid beledsagade permissioner till hemmet eller permissioner för bostadsanskaffning kan vårdaren även få rent kurativa uppgifter vid sidan av bevakningen.

Psykiater och psykolog skall ha till uppgift dels att ansvara för vården på specialavdelningarna och dels att leda och stödja den personal som bedriver den egentliga behandlingen av de intagna – assistenten, vårdaren och arbetsledaren. När det gäller vården av narkomaner har denna arbetsfördelning förordats av narkomanvårdsutredningen i dess slutbetänkande (SOU 1969: 52) och kan även gälla som en arbetsmodell för vårdmiljön i stort.

»Om dessa miljöterapevter skall fungera bra, måste de få tillfälle att öka sina kunskaper om hur klientelet fungerar och hur det viktigaste behandlingsinstrumentet – de själva – fungerar. Och de måste få tillfälle att individuellt och i gruppsamtal – ibland aktivt i kritiska lägen – kanalisera och bearbeta egen ångest, aggressivitet, otillräcklighetskänslor och förtvivlan som framprovoceras i arbetet med klienterna. Erfarenheter från ungdomshemmen i Stockholm ger vid handen att den psykoterapevtiskt utbildade personalen utnyttjas bättre om den inriktas på att hjälpa vårdpersonalen med de bekymmer kontakten med klienterna föranleder än att utnyttja psykoterapevterna till behandling av enskilda individer.»

För att en sådan arbetsmodell skall kunna fungera krävs att vårdpersonalen ges en

självständigare ställning i den dagliga kontakten med de intagna. Detta gäller särskilt övertillsynsmän och tillsynsmän.

Assistentens uppgift i ett sådant system blir att ansvara för sin avdelning i behandlingsfrågor och att handleda sin personal Detta innebär att vårdarna under assistentens ledning får möjlighet att utföra vissa arbetsuppgifter som nu helt vilar på assistentpersonalen. Man bör uppmärksamma behovet att avlasta assistenterna sådant mindre kvalificerat arbete som kan utföras av biträdespersonal.

Som tidigare nämnts har assistenterna numera även ansvaret för förberedelsearbetet med frigivningen. Detta arbete är enligt kommitténs mening av största betydelse för den intagnes möjlighet till social rehabilitering och bör börja i så nära anslutning som möjligt till inskrivningen i anstalt.

Erfarenhetsmässigt vet man att riskerna för återfall i brott är särskilt stora under första tiden efter övergången från anstaltsvistelse till livet i frihet. Det gäller därför att kunna slussa ut den intagne i en ordnad existens antingen i arbets-, utbildnings- och studielivet eller som vårdtagare eller pensionär. För att uppnå detta – och inte minst då det gäller att anskaffa en godtagbar bostad – krävs långvariga förberedelser. Bristen på assistenter har inneburit att arbetet med frigivningsförberedelserna måst eftersättas vid vissa anstalter. Detta har särskilt gällt intagna som haft en strafftid på högst fyra månader och som därför inte blivit föremål för frivård. Bostads- och arbetsanskaffning samt upptagandet av kontakt med olika samhälleliga vårdorgan är ytterst arbetskrävande och kan inte ske i önskvärd utsträckning utan en betydande ökning av antalet assistenter.

Det är även viktigt att frivårdspersonal biträder vid frigivningsarbetet. Sedan länge förekommer det att sådan personal deltar i övervakningsnämndernas sammanträden och i behandlingskollegierna på anstalterna. Dessa insatser behöver dock förstärkas och utvidgas och även gälla intagna med strafftider på fyra månader eller mindre även om denna klientelgrupp inte kommer att stå under övervakning av skyddskonsulentorganisationen. Man bör sträva efter att varje person som friges från fångvårdsanstalt och inte har sina förhållanden ordnade skall stödjas så att han kommer igång i en godtagbar existensform.

För att förstärka dessa arbetsinsatser bör övervakare förordnas i omedelbar anslutning till inskrivningen för sådana intagna som kan räkna med villkorlig frigivning eller vård utom anstalt. Övervakaren bör under anstaltstiden och vid övergången till friheten liksom under övervakningstiden i övrigt uppmuntras att hjälpa och stödja den intagne i olika avseenden. En övervakare kan t. ex. få i uppdrag att beledsaga den frigivne till en omskolningskurs och se till att han verkligen börjar kursen. Det är självklart att ersättning för mistad arbetsförtjänst bör utgå vid sådana uppdrag.

Möjligheten att delegera frågor till tjänstemän som är underställda styresmannen bör utnyttjas i så stor utsträckning som möjligt för att ytterligare förstärka intresset för vårduppgifterna och möjliggöra en direkt kommunikation mellan intagna och beslutsfattare. Härigenom kan även styresmannen avlastas en del av sin arbetsbörda. De intagna har likväl alltid möjlighet att föra frågan vidare till styresmannen. Närmare bestämmelser härom bör ges i administrativ väg.

8 Allmänna motiv till strafftidsberäkningslagen

8.1 *Inledning*

De mera tekniska reglerna om verkställighetens början och om beräkningen av strafftid m. m. finns huvudsakligen i 2 och 3 kap. nuvarande behandlingslag. Dessa regler ändrades i flera avseenden i samband med brottsbalkens införande och en senare ändring har trätt i kraft den 1 april 1969. Dessa regler liksom behandlingslagen i övrigt ligger inom området för kommitténs utredningsuppdrag. Några riktlinjer för arbetet i denna del har inte lämnats i direktiven. En framställning av justitieombudsmannen om ändring av reglerna om anstånd med straffverkställighet och en framställning från kriminalvårdsstyrelsen angående frågan om verkställighet under häktning har dock överlämnats till kommittén för att beaktas under utredningsarbetet. De av JO och kriminalvårdsstyrelsen väckta frågorna samt vissa andra spörsmål som kommittén självmant ansett sig böra ta upp behandlas nedan i särskilda avsnitt. Utöver vad som framgår av dessa har kommittén gjort en redaktionell översyn av ifrågavarande regler.

De tekniska reglerna är i stort sett av annan karaktär än de bestämmelser som direkt avser behandlingen av de intagna. Skillnaden understryks av fördelningen av den nuvarande behandlingslagens innehåll på olika kapitel. Kommittén har med hänsyn till olikheten ansett det mest praktiskt att de tekniska reglerna avskiljs till en särskild lag som sålunda bör innehålla bestämmelser om förutsättningarna för och tidsberäkningen vid verkställighet av de i sammanhanget aktuella brottspåföljderna, nämligen fängelse, ungdomsfängelse, internering och behandling enligt 28 kap. 3 § brottsbalken.

I fortsättningen behandlas här under särskilda rubriker de huvudfrågor som kommittén haft att ta ställning till i förevarande avsnitt av sitt arbete. I övrigt hänvisas till specialmotiveringen.

8.2 *Uppskov med verkställighet*

8.2.1 Gällande rätt

Enligt 12 § gällande behandlingslag kan *uppskov med verkställigheten av fängelse* beviljas på ansökan av den dömde, om med hänsyn till den dömdes hälsotillstånd eller yrkesutövning eller övriga förhållanden synnerliga skäl för uppskov prövas föreligga. En förutsättning är att den dömde inte är häktad. Uppskov kan i allmänhet avse högst sex månader från den dag då domen kan verkställas. Kvinna som är havande eller ammar barn får dock beviljas uppskov under tid som prövas skälig. Beslutande myndighet är länsstyrelsen i den ort där den dömde vistas. Ansökan inges till polismyndigheten i orten, som insänder ansökningen till länsstyrelsen med eget yttrande. Länsstyrelsens beslut kan överklagas hos kriminalvårdsnämnden. Uppskovsbestämmelserna gäller inte om det förekommer skälig an-

ledning att den dömde avviker. Förekommer sådan anledning sedan uppskov beviljats, skall beslutet återkallas. Beslut om avslag på ansökan om uppskov och beslut om återkallelse av beslut om uppskov länder omedelbart till efterrättelse om inte annorlunda förordnas. Nämnda paragraf innehåller också vissa bestämmelser om *anstånd med verkställigheten av fängelse*. Sålunda skall verkställighet i vissa fall anstå i avvaktan på att nådeansökan avgörs. En förutsättning är även i detta fall att den dömde inte är häktad. Vidare innehåller paragrafen ett bemyndigande för Kungl Maj:t att meddela bestämmelser om anstånd beträffande den som dömts till fängelse och inte är häktad eller eljest intagen i fångvårdsanstalt.

8.2.2 JO:s framställning

I samband med inspektion av en länsstyrelse 1964 uppmärksammade JO Bexelius två ärenden rörande ansökan om uppskov med verkställigheten av frihetsstraff. I det ena fallet hade en underläkare vid länslasarettet i ansökan den 1 februari 1963 begärt uppskov till den 1 juni samma år med verkställande av ett honom ådömt fängelsestraff på två månader. Som skäl åberopades att läkarens frånvaro från tjänsten före sistnämnda dag till följd av rådande läkarbrist skulle medföra stora svårigheter för arbetet vid den klinik där läkaren tjänstgjorde. I intyg av överläkaren vid lasarettet bestyrktes sistnämnda förhållanden. Stadsfiskalen i den stad där lasarettet var beläget tillstyrkte ansökningen. Länsstyrelsen medgav uppskov. I det andra fallet åberopade sökanden, en folkskollärare med tjänst även som kommunbibliotekarie vid folkbibliotek, att en frånvaro för straffverkställighet skulle medföra men för hans arbetsuppgifter, nämligen såvitt angick biblioteket. Därjämte åberopades dock – uppenbarligen i andra hand – vissa personliga förhållanden (ekonomi och hälsa). Uppskov beviljades även i detta fall.

JO lät till inspektionsprotokollet anteckna följande.

I 1961 års ämbetsberättelse (s 383 o. f.) uttalade jag att det är hänsynen till den dömdes – och icke hans arbetsgivares – förhållanden och intressen som i princip skall vara avgörande vid bedömningen av uppskovsärenden. I de nu aktuella fallen, särskilt i det förstnämnda men möjligen även i det sistnämnda, synes dock det allmännas intresse av att vissa tjänsteuppgifter ej skulle bli eftersatta ha varit de faktorer som starkast talat för uppskov. Att sökanden själv solidariserade sig med dylika allmänna intressen, torde icke förändra det förhållandet att de åberopade skälen väsentligen framstodo som arbetsgivarintressen. Möjligen kunde man – med viss uppmjukning av den ståndpunkt som jag i princip intog i 1961 års uttalande – fråga sig om man icke i uppskovsärenden borde kunna fästa avgörande vikt även vid vissa arbetsgivarintressen, nämligen sådana som ur samhällelig synpunkt vore särskilt angelägna. Det vore av intresse att i anslutning till berörda ärenden få del av länsstyrelsens synpunkter i denna fråga.

I en promemoria, vilken åberopades såsom länsstyrelsens yttrande, uttalades bl a följande.

I de vanliga fall, då uppskov utgjorde ett väsentligt intresse för såväl arbetsgivaren som den dömde, kunde det bero på nyanser i arbetsgivarintygets formulering – om nämligen arbetsgivaren förbisåg att i intyget ange de olägenheter av uppskovsvägran som skulle träffa den dömde – huruvida uppskovsskäl kunde anses föreligga eller ej. Det vore önskvärt att en friare tolkning tilläts än den som åberopades i förarbetena och i JO:s ämbetsberättelse 1961, förslagsvis så att, då den dömde begärde det, även arbetsgivarens intresse finge beaktas som uppskovsskäl. Denna synpunkt gjorde sig särskilt starkt gällande, då arbetsgivaren företrädde ett viktigt samhällsintresse.

Överståthållarämbetet anförde i ett i ärendet avgivet utlåtande följande.

En genomgång av de omkring 200 ärenden som år 1964 handlagts vid överståthållarämbetet ger vid handen att i ett fall bifall lämnats med hänsyn till samhällsviktiga arbetsgivarintressen. Fråga var härvid om en svårersättlig sjukhusläkare; ärendet liknar förty det ena av de båda i remisshandlingarna redovisade. Tidigare torde emellertid ha förekommit även andra fall där straffuppskov ansetts böra beviljas med hänsyn till samhällsviktiga arbetsgivarintressen.

Enligt överståthållarämbetets mening bör hänsyn som nyss sagts rimligen kunna tagas. Samhällets intresse av att utkräva straffansvar i

så nära anslutning till lagakraftvunnen dom som möjligt bör icke anses vara så starkt att det icke kan övervägas av andra samhällsintressen. Överståthållarämbetet vill därjämte hävda den meningen att undantagsvis fall kan förekomma, där straffuppskov ter sig befogat även om arbetsgivaren icke företräder ett omedelbart samhällsintresse. Sålunda förekommer ibland den situationen att, därest en person i arbetsledarställning eller eljest i nyckelposition skall avtjäna frihetsstraff, betydande olägenheter skulle uppstå såväl för arbetsgivaren som för yrkeskamrater inom t. ex. ett arbetslag. Det sagda gäller säsongbetonat arbete eller annan verksamhet som ingår som led i en successiv och tidsbunden arbetsprocess. Även om det icke kan anses i ärendet utrett att den dömde löper någon omedelbar risk i form av entledigande eller omplacering på grund av straffavtjänandet är det sannolikt att bortovaron, som innebär ekonomiska och andra olägenheter för arbetsgivare och arbetskamrater, på längre sikt utgör en belastning för den dömde. I fall av här avsedd art synes det överhuvudtaget vara svårt att upprätthålla en klar gräns mellan den enskildes intressen och de intressen som göra sig gällande på arbetsplatsen. Detta är icke heller tillfredsställande, såsom påpekas i det remisshandlingarna bifogade yttrandet från länsstyrelsen i Kalmar län, att nyanser i utformningen av arbetsgivarintyg kan komma att påverka utgången i straffuppskovsärenden.

Överståthållarämbetet anser sig på grund av erfarenheterna kunna uttala den uppfattningen att en praxis, enligt vilken straffuppskov beviljas jämväl när arbetsgivarintresset ur samhällssynpunkt eller eljest är av synnerlig styrka, i så ringa grad skulle öka antalet fall där straffuppskov beviljas, att den restriktivitet som enligt förarbetena och även enligt överståthållarämbetets mening bör gälla på förevarande område icke nämnvärt förminskas.

Kriminalvårdsstyrelsen anslöt sig i infordrat utlåtande till ett av kriminalvårdsnämnden avgivet yttrande av följande innehåll.

Det spörsmål, som behandlats i det remitterade ärendet, har inte blivit närmare belyst i nämndens hittillsvarande verksamhet. Visserligen har i åtskilliga till nämnden fullföljda uppskovsärenden såsom skäl för uppskov åberopats arbetsgivarintressen. Därvid synes emellertid inte ha varit fråga om sådana kvalificerade intressen, som avses i ärendet. Nämnden har inte heller i de åsyftade fallen ansett sig kunna på angivna skäl bevilja uppskov med straffverkställigheten. Såsom JO uttalat i 1961 års ämbetsberättelse är det nämligen i princip hänsynen till den dömdes och inte hans arbetsgivares förhållanden och intressen som skall vara avgörande vid bedömning av uppskovsfrågan.

Enligt nämndens mening bör det emellertid inte vara uteslutet att i uppskovsärenden taga hänsyn till arbetsgivarintresset, när detta från samhällssynpunkt eller eljest är av synnerlig styrka. Nämnden kan härvid instämma i de synpunkter, som anförts i överståthållarämbetets yttrande.

Emellertid torde det vara lämpligt att det lagstadgande, som reglerar förevarande spörsmål – 12 § andra stycket lagen den 6 maj 1964 om behandling i fångvårdsanstalt – vid en kommande omarbetning av lagen gives en sådan formulering att därigenom direkt uttalas att ett arbetsgivarintresse av angivet slag kan beaktas.

I skrivelse till Kungl Maj:t den 28 oktober 1965 (Just dep 1831/65) anförde JO:

Som de i ärendet hörda myndigheterna uttalat kan i vissa ärenden angående uppskov med frihetsstraff understundom föreligga anledning att taga hänsyn till arbetsgivarintressen, som ur samhällelig synpunkt eller eljest äro särskilt angelägna. Fråga uppkommer därvid om enligt gällande bestämmelser hänsyn får tagas till dylika intressen. Som jag uttalat å sid. 386 i min år 1961 till riksdagen avgivna ämbetsberättelse gav avfattningen av stadgandet i 15 § andra stycket straffverkställighetslagen och förarbetena till stadgandet (se SOU 1944:50 s. 17 och 260 samt prop. nr 342/1945 s. 141, jfr s. 224) enligt min mening klart vid handen, att det var hänsynen till den dömdes – och icke hans arbetsgivares – förhållanden och intressen som i princip skulle vara avgörande, när det gällde att bedöma, huruvida uppskov med straffverkställighet skulle beviljas. Detta stadgande har upptagits i 12 § andra stycket lagen den 6 maj 1964 om behandling i fångvårdsanstalt utan annan ändring än den som föranletts av det genom brottsbalken införda enhetliga frihetsstraffet. Enligt gällande bestämmelser om uppskov med verkställighet av fängelsestraff finnes således icke någon möjlighet att i dylika ärenden taga hänsyn till ett arbetsgivarintresse.

Som remissinstanserna framhållit tala dock starka skäl för att det i uppskovsärenden även bör vara möjligt att taga hänsyn till arbetsgivarintresset, när detta från samhällssynpunkt eller eljest är av synnerlig styrka. Jag ansluter mig härvidlag till de av överståthållarämbetet framförda synpunkterna.

Enligt min mening är det emellertid – med hänsyn till formuleringen av stadgandet i 12 § andra stycket behandlingslagen och till uttalandena i förarbetena – icke lämpligt att överlämna lösandet av denna fråga åt rättstillämpningen, utan synes det mig, i likhet med vad kriminalvårdsnämnden uttalat, önskvärt att i

12—014378

nämnda lagrum i samband med andra ändringar i behandlingslagen intages en uttrycklig bestämmelse om att hänsyn må tagas till ett arbetsgivarintresse av angivet slag.

Med stöd av den befogenhet, som tillkommer mig enligt instruktionen för riksdagens ombudsmän, får jag härmed framlägga ovanberörda spörsmål för den åtgärd, vartill Eders Kungl Maj:t må finna framställningen föranleda.

Beträffande de vid inspektionen uppmärksammade ärendena lät JO bero vid vad som förevarit i saken.

Kommitténs överväganden

Enligt nuvarande bestämmelser i behandlingslagen kan uppskov med verkställighet av fängelse beviljas endast om synnerliga skäl föreligger med hänsyn till den dömdes hälsotillstånd eller yrkesutövning eller övriga förhållanden. Det kan inte råda tvivel om att härmed endast åsyftas den dömdes egna intressen och förhållanden. Hänsyn kan alltså i princip inte tas till ett aldrig så betydelsefullt intresse som inte direkt kan tillskrivas den dömde. Kommittén delar JO:s uppfattning att starka skäl talar för att det bör möjliggöras att i uppskovsärenden även ta hänsyn till arbetsgivarintresset, när detta från samhällssynpunkt eller eljest är av synnerlig styrka. Emellertid anser kommittén att enbart en tillagd hänvisning till arbetsgivarintresse av denna karaktär kan innebära en ny, inte fullt motiverad begränsning. Härvid tänker kommittén närmast på fall där det inte är träffande att tala om arbetsgivare – arbetstagare men intresseläget kan vara detsamma, t. ex. om uppskovet skulle sätta den dömde i stånd att fullgöra ett särskilt angeläget, frivilligt uppdrag för en organisations räkning. Även andra situationer kan tänkas i vilka ett intresse som inte är den dömdes eget har den tyngden att det förefaller orimligt att det uppoffras för ett kriminalpolitiskt intresse som i det enskilda fallet kan vara ganska begränsat. Kommittén har därför övervägt och stannat för att föreslå en mera elastisk regel av det innehållet att uppskov skall kunna beviljas när synnerliga skäl föreligger. I användningen av uttrycket "synnerliga skäl", detsamma som nu finns i lagtexten, ligger att kravet på att skälen för uppskov har utomordentlig styrka inte minskar. Däremot medger den föreslagna regeln en friare bedömning av vilka slags intressen eller intressekombinationer som bör tillmätas betydelse när de åberopas som stöd för ansökan om uppskov. Möjligen bör det i detta sammanhang understrykas att kommittén med sitt förslag inte syftar till att möjliggöra för annan än den dömde att begära uppskov för hans del. Ändringen avser enbart vilka slags skäl han skall kunna åberopa.

Nuvarande ordning innebär, som förut nämnts, att ansökan om uppskov prövas av länsstyrelsen och att fullföljd mot länsstyrelsens beslut går till kriminalvårdsnämnden. Givetvis kommer endast avslagsbeslut till omprövning hos nämnden. Med denna ordning är förutsättningarna för likformighet i tillämpningen ganska svaga. Olägenheterna härmed framträder tydligare i och med den ändring beträffande skälen för uppskov som kommittén föreslår. Länsstyrelserna har numera i övrigt inte något att göra med frågor som rör verkställigheten av fängelse. De förändringar beträffande länsstyrelsernas uppgifter som f. n. är aktuella, torde medföra att nuvarande arrangemang för prövning av uppskovsfrågor blir direkt olämpligt.

Med hänsyn till det nu anförda föreslår kommittén att prövningen uteslutande förläggs till kriminalvårdsnämnden. Någon betydande ökning av nämndens arbetsbörda torde ej uppkomma härvid, särskilt som dessa frågors natur är sådan att det ej bör möta betänkligheter att låta tjänsteman hos nämnden avgöra enklare fall, exempelvis sådana där bifall är uppenbart motiverat. Viss förstärkning med arbetskraft för kansligöromålen torde dock vara påkallad.

8.3 *Verkställighet under häktning i annat mål m. m.*

8.3.1 Gällande rätt m. m.

Enligt gällande ordning kan och skall de

frihetsberövanden som behandlas i betänkandet verkställas i fyra fall, nämligen

1. att domen som helhet har vunnit laga kraft;
2. att den dömde inte inom föreskriven tid har fullföljt talan i målet såvitt angår den ådömda påföljden;
3. att det finns särskild föreskrift om omedelbar verkställighet; samt
4. att den dömde avgivit nöjdförklaring såvitt avser den ådömda påföljden före fullföljdstidens utgång.

Bestämmelserna om detta finns i 4 och 5 §§ nuvarande behandlingslag (jfr även 14 och 15 §§ nämnda lag samt 38 kap 1 § brottsbalken). Bestämmelser om nöjdförklaring lämnas i de närmast följande paragraferna (6–10). Nöjdförklaring av *den som är häktad i målet,* dvs i det mål i vilket domen meddelats, avges inför styresmannen vid den fångvårdsanstalt eller föreståndaren för det häkte, där han förvaras, eller, om han hålls i militärhäkte, inför den tjänsteman som har uppsikt över militärhäktet. Är den som får ta upp nöjdförklaring inte tillstädes kan förklaringen avges inför hans ställföreträdare (6 §). Dessa bestämmelser har motsvarande tillämpning beträffande *den som undergår fängelse eller eljest är intagen i fångvårdsanstalt* (7 §). Denna grupp innefattar huvudsakligen dels personer som undergår någon av de i sammanhanget aktuella påföljderna, dels personer som förvaras i häktesavdelning i fångvårdsanstalt med anledning av häktningsbeslut i annat mål än det i vilket domen meddelats. *Den som inte är häktad eller intagen i fångvårdsanstalt* – dvs. den som inte är häktad, vare sig i domsmålet eller i annat mål, och inte heller undergår fängelse eller eljest är intagen i fångvårdsanstalt – får avge nöjdförklaring inför styresman vid fångvårdsanstalt eller ställföreträdare för denne, eller inför polismästare eller annan polischef. Fullgör han militärtjänstgöring får han också avge förklaringen inför någon som har bestraffningsrätt över honom i disciplinmål (8 §).

Av de refererade bestämmelserna framgår att *den som är häktad i annat mål* kan avge nöjdförklaring där han finns, om han förvaras i fångvårdsanstalt, men däremot inte om han förvaras annorstädes, vilket i regel betyder i allmänt häkte. – Övriga bestämmelser rörande nöjdförklaring torde inte behöva återges i detta sammanhang.

Förfarandet när domen blir verkställbar på något av de fyra inledningsvis nämnda sätten regleras i 11 § (jfr även 14 och 15 §§). Är den dömde *häktad i målet* skall styresmannen vid den fångvårdsanstalt eller föreståndaren för det häkte där han förvaras eller, om han hålls i militärhäkte, den som har uppsikt över häktet omedelbart befordra domen till verkställighet. Den som hålls häktad annorstädes än i fångvårdsanstalt skall förpassas till lämplig sådan anstalt enligt bestämmelser av kriminalvårdsstyrelsen. Är den dömde *inte häktad,* skall polismyndigheten i den ort där han vistas förpassa honom till den fångvårdsanstalt där han skall tas in enligt kriminalvårdsstyrelsens bestämmelser. Om det finnes kunna ske utan fara för att den dömde avviker, får han föreläggas att inställa sig i stället för att förpassas. Mottages *nöjdförklaring på den anstalt, där den dömde skall tas in* eller är han *intagen i fångvårdsanstalt* när domen eljest förekommer till verkställighet, skall styresmannen eller den som är i hans ställe omedelbart befordra domen till verkställighet.

Beträffande häktad som hålls i militärhäkte och den som avgivit nöjdförklaring inför tjänsteman vid krigsmakten ordnar polismyndigheten i orten med förpassning eller föreläggande efter anmälan.

Enligt bestämmelserna i 11 § kan alltså den som är *häktad i annat mål* börja verkställigheten när domen formellt blir verkställbar, om han finns i fångvårdsanstalt, däremot inte om han finns i allmänt häkte. Som förut nämnts har han också i det förra fallet möjlighet att framkalla verkställbarhet genom att avge nöjdförklaring.

Kriminalvårdsstyrelsen har utfärdat föreskrifter som ålägger styresmän respektive häktesföreståndare att vid häktads intagning omedelbart efterforska om mot den häktade

föreligger verkställbar dom. I allmänhet förvaras domen hos kriminalvårdsstyrelsen, som översänder den efter rekvisition. Det åligger vidare styresmannen eller föreståndaren att, om den häktade börjar undergå påföljd under häktningstiden, omedelbart underrätta åklagaren i häktningsmålet. I samband med utfärdandet av strafftidsresolutionen översänder kriminalvårdsstyrelsen även en avskrift av resolutionen till häktningsdomstolen. Anledningen härtill är att dels domstolen vid meddelande av dom i häktningsmålet skall kunna undvika att förordna om avräkning för häktningstid under vilken den häktade undergått straff och dels att domstolen skall ha möjlighet att ompröva häktningsfrågan, då den häktade är intagen för verkställighet.

Här bör nämnas att i 37 § gällande behandlingslag finns en bestämmelse att verkställigheten skall avbrytas, om den som är intagen i fångvårdsanstalt häktas. Att bestämmelsen endast avser häktning som är föranledd av misstanke för brott anses framgå av fortsättningen som lyder: "Blir han frikänd för det brott, för vilket han häktats, skall tiden för avbrottet inräknas i verkställighetstiden." Om intagen häktas av annan anledning, t. ex. som tredskande vittne, fortgår alltså verkställigheten, f. ö. oavsett var han förvaras som häktad.

Av intresse i förevarande sammanhang är också bestämmelserna om *den tidpunkt från vilken verkställighetstiden skall räknas.* Bestämmelserna, som finns i 16 §, är konstruerade med tanke på verkställighet av fängelse, men har motsvarande tillämpning i övriga här aktuella fall (se 22 §). När den dömde hålls häktad i målet skall tiden räknas från den dag då domen får verkställas. I annat fall räknas tiden från den dag då den dömde intas i fångvårdsanstalt för straffets undergående eller, om han är intagen i sådan anstalt, från den dag då domen hos styresmannen föreligger till verkställighet. Härjämte gäller för den som är häktad, vare sig i målet eller i annat mål och oavsett var han förvaras, den förmånligare regeln att han får räkna tiden från dagen för domen, om han avger nöjdförklaring inom tio dagar.

I 33 kap. 3 § första stycket brottsbalken finns bestämmelse om avräkning av häktningstid. Avräkningen innebär att fängelse på viss tid, böter, suspension eller disciplinstraff anses till viss del eller i dess helhet verkställt genom att den dömde hållits i häkte i målet. Domstolen kan förordna om sådan avräkning, om med hänsyn till omständigheterna så prövas skäligt. På motsvarande sätt kan domstolen förordna om avräkning när någon som börjat undergå ungdomsfängelse, internering eller behandling enligt 28 kap. 3 § brottsbalken i stället döms till fängelse på viss tid, böter, suspension eller disciplinstraff.

I fråga om ungdomsfängelse och internering – dessa påföljder är tekniskt inte straff – kan avräkning enligt det föregående inte ske. En särskild form av automatisk avräkning har emellertid införts under senare tid i fråga om den som dömts till ungdomsfängelse eller internering i mål, i vilket han hållits häktad och undergått rättspsykiatrisk undersökning. Bestämmelser härom har upptagits i 22 § andra stycket gällande behandlingslag. Har i ett sådant fall utlåtande över undersökningen avgetts senare än inom den lagstadgade normaltiden härför (sex veckor), skall den överskjutande tiden, i den mån den dömde därunder hållits häktad, anses som tid under vilken påföljden verkställts i anstalt. Motsvarande regel gäller när fråga är, inte om dom på ungdomsfängelse eller internering, utan om förordnande att tidigare ådömd sådan påföljd skall avse ytterligare brott.

Beträffande frågan *vilka regler som skall gälla för behandlingen av den intagne vid samtidig verkställighet och häktning,* har fångvårdsstyrelsen i yttrande till JK 8.5. 1959 anfört, att verkställigheten inte i och för sig kan anses medföra att de gällande bestämmelserna beträffande häktad förlorar sin giltighet. Enligt styrelsens mening skall således tillämpas, inte bara rättegångsbalkens regler om särskilda frister eller om processuella rättigheter för häktad – såsom ovillkorlig rätt att erhålla offentlig försvarare och att sammanträffa med denne i en-

rum – utan även de bestämmelser i lagen (1958:213) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. med därtill hörande tillämpningskungörelse, som tillvaratar liknande syften. Hit hör bestämmelsen i 6 § nämnda lag om att häktad inte mot sin vilja kan åläggas att arbeta i anstalten samt vissa bestämmelser i tillämpningskungörelsen som avser att tillvarata hans rätt att få offentlig försvarare och hålla kontakt med denne. Enligt styrelsens uppfattning bör vidare tillämpas de stadganden i rättegångsbalken samt i nyssnämnda lag och kungörelse som på ett direkt sätt fullföljer häktningens syfte att motverka fara för undanröjande av bevis, för avvikande eller för fortsatt brottslig verksamhet. Bestämmelsen i 24 kap. 22 § rättegångsbalken om att häktad skall förvaras i allmänt häkte bör sålunda inte sättas ur funktion genom reglerna om öppen anstaltsvård. Motsvarande gäller exempelvis beträffande föreskriften i 4 § i kungörelsen om förhindrande av att förbindelse äger rum mellan intagna, som kan antas påverka varandra i målet, liksom även beträffande de bestämmelser i lagen och tillämpningskungörelsen som – jämförda med verkställighetsreglerna – begränsar möjligheterna till permission samt kräver tillstånd av undersökningsledaren eller åklagaren som förutsättning för såväl permission som rätt att ta emot besök, avsända eller ta emot brev m. m. Å andra sidan bör enligt styrelsen iakttas de regler som ger häktad större möjligheter än den som undergår frihetsstraff att ta emot eller skaffa sig underhåll och bekvämlighet. Inte heller kan sådana bestämmelser i verkställighetslagen (numera alltså behandlingslagen) som avser disciplinära åtgärder samt inskränkningar i förfoganderätten över arbetsinkomst m. m. anses tillämpliga så länge häktningen består.

De synpunkter som anlagts av fångvårdsstyrelsen har åberopats av föredragande departementschefen i den proposition varigenom förslaget till nu gällande behandlingslag framlades (prop. 1964: 76, s. 24). Departementschefen uttalade därvid att dessa synpunkter – innebärande att verkställighet under häktning i allt väsentligt inskränker sig till att avse beräkning av strafftid – torde få anses ge en tillfredsställande lösning av nu förevarande spörsmål.

Någon gensaga mot departementschefens uppfattning gjordes inte under lagärendets fortsatta behandling.

8.3.2 Tidigare behandling av hithörande frågor

Möjligheten, eller rättare sagt skyldigheten, att påbörja verkställigheten av ett genom verkställbar dom ådömt straff under häktning i annat mål tillkom genom 1945 års verkställighetslag. Tidigare hade detta inte alls kunnat ske och det ansågs som tjänstefel när en länsstyrelsetjänsteman förordnade om sådan verkställighet.

I verkställighetslagen fanns lika litet som i den nuvarande behandlingslagen någon uttrycklig föreskrift om att verkställighet under häktning kunde förekomma. Att så är fallet anses emellertid framgå av en jämförelse mellan 9 § och 13 § i verkställighetslagen. Nämnda paragrafer motsvaras av 7 och 11 §§ i nuvarande behandlingslag.

I ett yttrande den 8 maj 1959 till JK behandlade fångvårdsstyrelsen frågan huruvida särskild lagstiftning eller andra åtgärder erfordrades beträffande förfarandet vid verkställighet under häktning i annat mål. Efter redogörelse för de olika synpunkter, som därvid gjorde sig gällande, hemställde styrelsen att JK måtte ta initiativ till att bestämmelserna om sådan verkställighet upptogs till omprövning. Sammanfattningsvis anförde styrelsen följande.

Vid en sådan omprövning bör enligt fångvårdsstyrelsens mening i första hand övervägas att helt upphäva denna verkställighetsform som i tillämpningen vållat olägenheter såväl på straffprocessens som på straffverkställighetens område. I samband med ett sådant upphävande bör det måhända övervägas att införa en regel med den innebörden, att tid varunder den dömde hållits häktad skall tillgodoräknas honom som verkställighetstid, såframt domstolen icke i särskilt motiverat beslut finner skäl att annorledes förordna. Skulle den ifrågavarande verkställighetsformen komma att bibehållas, synes det vara ofrånkomligt att utfärda klargörande bestämmelser rörande dess rättsverkningar.

JK förklarade i skrivelse till Konungen den 17 oktober 1959 att JK funnit de av styrelsen framförda synpunkterna beaktansvärda samt bringade dem till Kungl. Maj:ts kännedom för den åtgärd som kunde anses påkallad.

I prop. 1962: 10 med förslag till brottsbalk (del C, s. 369) hänförde sig chefen för justitiedepartementet till vad fångvårdsstyrelsen anfört samt uttalade:

I samband med behandlingen av övriga frågor om verkställigheten torde med hänsyn härtill få övervägas att upphäva möjligheten att verkställa frihetsstraff under det att den dömde är häktad. Skulle en sådan reglering genomföras, är det emellertid angeläget att domstolarna vid ådömande av straff, som avses i förevarande paragraf, regelmässigt förordnar om avräkning av häktningstid i de fall, då häktningen har hindrat verkställighet av en eljest verkställbar dom.

I anslutning till detta yttrande anförde departementschefen sedermera i prop. 1964:76 med förslag till lag om behandling i fångvårdsanstalt bl. a. följande (under 7 § s. 22–24).

De väsentligaste olägenheterna med det nuvarande systemet består i de ojämnheter som uppkommer för de dömda allteftersom fångvårdsmyndigheterna känner till eller ej att en dom som kan verkställas föreligger. Ojämnheter uppkommer också beroende av om den dömde hålles häktad i fångvårdsanstalt eller annorstädes, exempelvis i stadshäkte.

Vid förnyat övervägande av frågan om verkställighet under det att den dömde hålles häktad har jag ej funnit tillräckliga skäl att frångå den gällande ordningen. En ändring skulle i nästan samtliga fall innebära en nackdel för de dömda. Såvitt gäller häktad i annat mål torde olägenheterna av nuvarande system i stor utsträckning kunna förebyggas genom administrativa bestämmelser. I sådan ordning synes fångvårdsmyndigheterna böra åläggas att vidtaga erforderliga åtgärder för att verkställighet kommer till stånd när den dömde hålles häktad i fångvårdsanstalt. Härjämte bör skyldighet åläggas föreståndare för häkte att söka utreda om den häktade är dömd för annat brott. Sådan skyldighet torde böra åvila såväl föreståndare för häktesavdelning inom fångvårdsanstalt som föreståndare för annat häkte. Polisberedningen har i ett den 31 augusti 1963 avgivet betänkande rörande ansvaret för förvaring av häktade efter förstatligandet av polis- och åklagarväsendet föreslagit, att administrationen och tillsynen över häktesorganisationen i dess helhet ålägges fångvårdsstyrelsen. Genomföres detta förslag, torde det kunna överlåtas åt styrelsen att meddela erforderliga föreskrifter rörande häktesföreståndares skyldigheter i nämnda hänseende. De olägenheter som kan uppstå av att häktning kommit att hindra verkställighet av en eljest verkställbar dom, torde kunna motverkas genom att den domstol som dömer i häktningsmålet tar hänsyn härtill vid prövningen av frågan om avräkning för häktningstid.

I skrivelse till Kungl Maj:t den 22 december 1966 har kriminalvårdsstyrelsen på nytt tagit upp frågan om verkställighet under häktning. Skrivelsen har överlämnats till kommmittén för att beaktas vid fullgörandet av dess uppdrag. Kriminalvårdsstyrelsen anför bl. a. följande.

Förevarande spörsmål avser det fall att under häktning fråga uppkommer att påbörja verkställighet av påföljd enligt dom eller beslut i annat mål. Möjligheten för häktad att i nämnda fall under häktningstiden kunna undergå påföljd som ådömts i annat mål är, såsom förut framhållits, inskränkt till det fall att den häkteslokal där han förvaras är inrymd i fångvårdsanstalt. Hålles han däremot häktad annorstädes är hans möjlighet att undergå sådan påföljd utesluten. I sistnämnda fall får den häktade således en betydligt sämre ställning såvida ej domstolen i häktningsmålet sedermera förordnar om avräkning av häktningstiden. Denna olikhet har kriminalvårdsstyrelsen sökt minska genom ovan angivna föreskrifter. Praktiska olägenheter kvarstår dock.

Vad som föranlett styrelsen att nu uppta frågan om verkställighet under häktning är tillkomsten under de senaste åren av ett flertal nya fristående häkten. Flera av dessa har ett relativt stort antal platser. Samma sak gäller de häkten som i början av nästa år skall tas i bruk i Göteborg, Borås, Västerås och Umeå. Häktet i Göteborg får sålunda mer än 100 platser. Tillkomsten av nya häkten medför att de häktesplatser som finns vid vissa äldre fångvårdsanstalter kan slopas. Allt fler häktade kommer på så sätt att förvaras i häkteslokal, som inte är inrymd i fångvårdsanstalt och möjligheten att i förekommande fall överföra dem till sådan lokal för att de skall undergå påföljd under häktningstid stöter på stora praktiska svårigheter. Förlust av verkställighetstid torde i vissa fall inte kunna undvikas. Överförande till lämplig fångvårdsanstalt kan vidare medföra olägenheter för domstolar, åklagare och försvarare. Härtill kommer ökade kostnader. Detta gäller även för transporter.

Från vårdsynpunkt finns inte något skäl för

överförande eftersom reglerna för häktade skall tillämpas även under förvaringen i fångvårdsanstalt.

Det är med hänsyn till anförda förhållanden enligt krimnialvårdsstyrelsens mening påkallat, att åtgärder i någon form vidtas för att häktade som här avses, behandlas enhetligt.

En sådan likformighet skulle kunna erhållas om man inte längre lämnade möjlighet öppen att under häktning undergå påföljd som ådömts i annat mål. Detta synes kunna åstadkommas genom föreskrift att till fångvårdsanstalt inte är att hänföra utrymme inom anstalten, som tas i anspråk för förvaring av häktad. Med detta alternativ skulle även lösas de liknande problem som kan uppkomma i och med tillkomsten av självständiga rättspsykiatriska kliniker. I detta sammanhang må också erinras om att enligt 37 § första stycket behandlingslagen pågående verkställighet avbryts av häktning. Den nuvarande ordningen för emellertid med sig att vederbörande, om han under denna häktningstid får dom eller beslut på sig i ännu ett annat mål och förvaras i häktes-lokal som är inrymd i fångvårdsanstalt, får påbörja verkställigheten enligt sistnämnda dom eller beslut, oaktat verkställigheten i den tidigare domen är avbruten.

Därest möjlighet att i fall som ovan sagts under häktning kunna tillgodoräkna sig verkställighet fortfarande anses böra bestå torde likformighet för samtliga häktade kunna åvägabringas antingen genom lagändring eller genom en föreskrift i administrativ ordning att med fångvårdsanstalt skall i verkställighetshänseende jämställas allmänt häkte i vad där förvaras häktad, som enligt dom eller beslut i annat mål har att undergå anstaltsbehandling, vilken kunnat påbörjas om han varit intagen i fångvårdsanstalt. I sistnämnda fall synes böra övervägas huruvida i samma syfte ändring bör ske i 8 § behandlingslagen, så att nöjdförförklaring även kan avges inför föreståndare för häkte.

I detta sammanhang bör nämnas, att Nordiska straffrättskommittén har fått i uppdrag att överväga frågan om avräkning av häktningstid. Resultatet av detta kommittéarbete kan komma att få betydelse för den här behandlade frågan.

Kommitténs överväganden

Som framgår av det föregående kan verkställighet av dom på fängelse under häktning i annat mål för närvarande förekomma endast om den dömde är intagen i häktesavdelning vid fångvårdsanstalt. I samband med tillkomsten av allt flera fristående allmänna häkten har häktningsavdelningarna vid fångvårdsanstalter i stor utsträckning avvecklats. En allt större del av antalet häktade förvaras därför i allmänna häkten. Utvecklingen fortsätter i den riktningen. Möjligheterna för häktad i annat mål att undergå påföljd under häktningstiden minskar därmed kraftigt. Detta talar närmast för att man helt slopar dessa möjligheter, och på det sättet åstadkommer önskvärd likställdhet mellan häktade av olika kategorier.

Att kunna utnyttja häktningstiden för att undergå en i annat mål redan bestämd påföljd är dock en ganska påtaglig fördel för de häktade som ännu åtnjuter den. Det förekommer visserligen teoretiskt en del fall, då verkställighet under häktning kan medföra att villkorlig frigivning blir utesluten eller försenad, men dessa fall är så speciella att de kan lämnas åt sidan i detta sammanhang. Hur pass stor fördel det rör sig om, beror på utgången i häktningsmålet. Om exempelvis den häktade hunnit helt avtjäna ett fängelsestraff under häktningstiden och sedan i häktningsmålet får ett nytt fängelsestraff som är längre än det första, då inskränker sig fördelen till att han inte är beroende av hur domstolen bedömer frågan om avräkning på det nya straffet för den del av häktningstiden som upptagits av verkställighet. Om å andra sidan den häktade i samma fall blir frikänd eller dömd till skyddstillsyn i häktningsmålet och alltså ingen avräkningsmöjlighet finns för domstolen, har han givetvis haft maximal nytta från tidsberäkningssynpunkt. Dessa och liknande enkla fall är sannolikt de mest praktiska. Emellertid är ett stort antal kombinationer möjliga och det fördelaktiga i utfallet för den häktade varierar. Det bör kanske påpekas att detta utfall i stor utsträckning påverkas av, förutom regler som redovisats i det föregående, bestämmelserna i brottsbalken om villkorlig frigivning och om förändringar av påföljd (se särskilt 26:8 och 34:11–13). Vid bedömningen av vad som är fördelaktigt för den häktade måste givetvis hållas i minnet vad som förut nämnts om att verkställighet under häktning i allt vä-

sentligt inskränker sig till att avse beräkning av strafftid. Den dömde behöver alltså inte underkasta sig något utöver vad som följer med häktningen.

Ett slopande av verkställighet under häktning skulle alltså innebära en viss försämring för en grupp häktade och dömda, låt vara att den gruppen krymper som följd av organisatoriska förändringar. Det är inte tilltalande att åstadkomma en sådan försämring, i synnerhet som den inte för något verkligt positivt med sig annat än på det rent administrativa planet. En ändring i den angivna riktningen skulle också i viss mån strida mot betraktelsesättet på ett par andra punkter nämligen i fråga om den s. k. tiodagarsregeln och bestämmelserna om avräkning av viss tid som gått åt för rättspsykiatrisk undersökning (se gällande behandlingslag 16 och 22 §§).

Kommittén har därför undersökt det motsatta alternativet nämligen att lösa de svårigheter som påtalats i kriminalvårdsstyrelsens framställning till Kungl Maj:t genom att vidga möjligheterna till verkställighet under häktningstid.

Härvid är det alltså fråga om personer mot vilka föreligger verkställbar dom på i princip fängelse. Att en sådan person hålls häktad i och för annat mål mot honom än domsmålet kan knappast – om man får bortse från handläggningsmässiga komplikationer o. d. – vara motiverat av annat än att frihetsberövandet måste fylla de speciella krav i fråga om effektivitet i skilda avseenden som krävs för att trygga straffprocessen. Däremot kan det inte vara tillåtet att se det som fördel med häktningen att den misstänkte genom att han inte säkert får räkna häktningstiden som verkställighetstid, påverkas att erkänna eller på annat sätt medverka till att häktningsmålet snabbt blir överståndet.

Mot denna bakgrund har kommittén inte kunnat finna att det ifrågavarande alternativet har några beaktansvärda nackdelar, utom möjligen den som ligger i att den tid som den dömde och häktade får tillgodoräkna sig inte kan fullt ut användas för sådan rehabiliterande behandling som man strävar efter att ge under verkställigheten. Detta kan dock inte betyda så mycket, eftersom de fängelsestraff som kan konsumeras till större del under häktningstid torde vara sådana kortvariga, vid vilka mer ingripande individuell behandling ändå inte kommer till stånd. Om den ifrågasatta ordningen skall tillämpas även vid de övriga aktuella påföljderna kommer man till samma resultat. Vid ungdomsfängelse och internering möter det inga svårigheter att längre fram reparera ett "underskott" beträffande behandlingsåtgärder. Vid behandling enligt 28 kap. 3 § brottsbalken åter torde det i mycket stor utsträckning vara så att redan häktningen och anledningen till denna medför att de åtgärder behandlingen egentligen är avsedd att möjliggöra blir tämligen gagnlösa. Det kan därför knappast antas att den intagne i dessa fall går miste om någon positiv behandlingseffekt.

Kommittén har alltså vid sina överväganden stannat för att föreslå att verkställighet generellt skall kunna ske under häktning i annat mål. En sådan ordning kan tekniskt genomföras på olika sätt. Det enklaste torde vara att genom ett särskilt stadgande förklara att allmänt häkte i de avseenden det är fråga om skall vara likställt med fångvårdsanstalt. Kommittén har emellertid föredragit att i sitt förslag uppta en annan metod som innebär att det direkt av regeln om strafftidens beräkning får framgå att häktestid tillgodoräknas, oavsett i vilket mål häktningen ägt rum och oavsett var den häktade förvaras. Denna metod har enligt kommitténs uppfattning vissa fördelar som framgår av det följande.

För närvarande gäller att om den häktade vid intagningen har en verkställbar dom emot sig i annat mål, så räknas verkställighetstiden från den dag, då domen föreligger hos styresmannen för verkställighet. Då domen i regel skall rekvireras hos och översändas av kriminalvårdsstyrelsen, dröjer det alltid flera dagar från intagningen till dess att domen föreligger hos styresmannen. Försenad postgång och annat kan öka tidsutdräkten. Det förefaller kommittén oskäligt och opraktiskt att den häktade på

grund av dessa omständigheter skall behöva vänta på att få börja räkna strafftid. Såvitt kommittén kunnat finna är det – i varje fall med de informationsmöjligheter som numera existerar – intet som hindrar att tiden får räknas från intagningen, även om domen då inte finns tillgänglig för styresmannen eller häktesföreståndaren och även om det då inte ens är bekant för denne att en verkställbar dom föreligger.

Ett annat sammanhang där den av kommittén förordade ordningen medför praktiska fördelar är då någon som skall undergå fängelse har omhändertagits av polismyndighet för förpassning till fångvårdsanstalt. För att förpassning skall kunna äga rum fordras att verkställbar dom föreligger. Tidsberäkningen börjar enligt vad som nu gäller då den förpassade kommer in till den anstalt där han skall tas emot. Tidsförlust under förpassningen innebär alltså tidsförlust vid strafftidsberäkningen för honom. Av detta följer att förpassning alltid måste ske med stor skyndsamhet och att uppehåll under längre resa vid förpassningen i all möjlig utsträckning måste undvikas. Som man kan vänta under dessa förutsättningar är förpassningskostnaderna mycket höga.

Med kommitténs system kan man utan att komma i konflikt med reglerna i övrigt, låta tidsberäkningen börja då den dömde omhändertas för förpassning, en tidpunkt som det inte kan möta några svårigheter att få fastställd och rapporterad. Den dömde undgår således risken för tidsförlust samtidigt som förpassningen kan äga rum i lugnare ordning, varvid bl. a. möjligheterna till samordnade transporter kan utnyttjas bättre. Som ett komplement till detta föreslår kommittén för övrigt också att det skall bli möjligt att i samband med förpassning ta in den dömde tillfälligt i häkte, t. ex. för övernattning.

Kommitténs förslag innebär alltså att strafftid vid verkställighet av fängelse skall räknas, när den dömde är häktad eller eljest intagen i kriminalvårdsanstalt, från den dag då domen får verkställas och i annat fall från den dag då den dömde intas i allmänt häkte eller kriminalvårdsanstalt eller omhändertas av polismyndighet för förpassning till sådan anstalt. Självfallet skall fortfarande den avvikelsen härifrån gälla att häktad som avger nöjdförklaring inom tio dagar från domen får räkna tid från dagen för domen.

Vissa jämkningar i gällande regler i övrigt som föranleds av förslaget behandlas i specialmotiveringen.

Ett detaljspörsmål som har samband med tidsberäkningen bör dock beröras här. Som framgått tidigare finns det f. n. en regel i 37 § behandlingslagen, enligt vilken verkställigheten skall avbrytas om den intagne häktas, nämligen häktas för brott. Häktas han av annan anledning – det följer motsatsvis – sker intet avbrott. Regeln i 37 § strider mot den av kommittén föreslagna ordningen och föreslås alltså upphävd. Den härledda regeln om häktning av annan anledning än brott avser sådana fall då häkte enligt särskilda bestämmelser används, inte för att man måste försäkra sig om den häktades person utan för att han skall tvingas att uppfylla en skyldighet, exempelvis att avge vittnesmål eller avlägga utmätningsed. Genom att sådan häktning inte bryter verkställigheten har tvångsmedlet ringa effekt mot den som undergår någon av de aktuella påföljderna. Det har också förekommit att person, som varit intagen i fångvårdsanstalt för undergående av påföljd och som häktats som tredskande vittne, vidhållit sin vägran att avge vittnesmål, sannolikt i medvetande om att han skulle få räkna strafftid för de tre månader häktningen enligt lag högst kunde fortvara. Såvitt kommittén kunnat finna saknas det anledning att behålla denna egendomliga ordning. Det föreslås därför ett särskilt stadgande om att verkställigheten skall avbrytas om den som undergår någon av de aktuella påföljderna häktas av annan anledning än misstanke för brott. Att häktning enligt 24 kap. 21 § rättegångsbalken i avbidan på att dom vinner laga kraft är att likställa med häktning på grund av misstanke för brott torde förstås utan vidare.

Enligt lagen (1966:301) om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål skall häktad under vissa omständigheter förvaras på

rättspsykiatrisk klinik. Det synes lämpligt att sådan klinik jämställs med allmänt häkte i de avseenden den nu föreslagna lagen reglerar. Detta kan enklast åstadkommas genom ett stadgande att bestämmelserna om allmänt häkte gäller även rättspsykiatrisk klinik i vad angår häktad som förvaras där. Härjämte fordras ett stadgande som gör bestämmelserna om föreståndare för allmänt häkte respektive styresman tillämpliga beträffande chef för rättspsykiatrisk klinik.

9 Allmänna motiv till häkteslagen

Gällande rätt m. m.

Lagen (1958: 213) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. är i första hand tillämplig på häktade men gäller även dem som är anhållna eller har gripits på grund av misstanke om brott (10 §). Därutöver tillämpas lagen på den som för annat ändamål än verkställighet av straffdom tagits in på fångvårdsanstalt eller häkte eller som tagits i förvar i polisarrest på grund av fylleri eller av annan orsak (11 §). Här avses bl. a. personer som tagits om hand enligt utlänningslagstiftningen eller enligt någon av de sociala vårdlagarna. Tillämpningen skall ske med särskilt beaktande av anledningen till intagningen.

Lagen inleds med en bestämmelse som slår fast att den häktade skall behandlas med tillbörlig hänsyn så att skadliga verkningar av frihetsförlusten såvitt möjligt förebyggs (1 §). Den allvarligaste frihetsinskränkningen – fängsel – får användas endast om det behövs för att förekomma flykt eller eljest är nödvändigt med hänsyn till ordning och säkerhet (2 § första stycket). Även i övrigt gäller att häktad inte får underkastas annan inskränkning i sin frihet än som påkallas av ändamålet med häktningen samt ordning och säkerhet (2 § andra stycket).

Senast vid ankomsten till förvaringslokalen skall den häktade visiteras. Visiteringen skall ske med all den hänsyn som omständigheterna medger och om möjligt i vittnes närvaro. Pengar, värdesaker, legitimationshandlingar och sådana föremål som kan äventyra ordning och säkerhet skall tas ifrån den häktade för att förvaras på särskilt sätt (3 §).

I varje rum får det inte förvaras mer än en person om det inte är nödvändigt av utrymmesskäl eller av annan särskild anledning (4 §). Vid den häktades behandling skall hänsyn tas till hans ålder, kön och hälsotillstånd. Läkares anvisning om vården skall beaktas (5 §).

Häktad har ingen skyldighet att arbeta. Däremot har han rätt att utföra lämpligt arbete om det kan ske utan olägenhet. Någon skyldighet för myndighet att anskaffa arbete till häktad föreligger inte (6 §).

Om det går att förena med god ordning och inte orsakar olägenheter får häktad skaffa sig eller ta emot underhåll eller bekvämlighet utöver vad häktet består honom (7 §).

Häktad får inte avsända eller ta emot brev eller annan försändelse eller ta emot besök om det inte kan ske utan risk för ordning och säkerhet eller medföra fara för att bevis undanröjs eller utredning om brott eljest försvåras. Han får dock avsända skrift till justitiekanslern, justitieombudsman, länsstyrelsen och offentlig försvarare samt, om han förvaras i fångvårdsanstalt, kriminalvårdsstyrelsen (8 §).

Om det inte föreligger risk för miss-

bruk, kan häktad få besöka närstående som är svårt sjuk eller bevista närståendes begravning och även i annat fall då det föreligger synnerliga skäl få lämna förvaringslokalen för viss kort tid (9 §).

Till lagen ansluter en tillämpningskungörelse (1958: 214). Enligt denna skall, om den omhändertagne beläggs med fängsel, anteckning härom göras i en särskild liggare (2 §). Visitation av kvinna får ej verkställas eller bevittnas av annan än kvinna eller läkare. Förteckning över egendom, som omhändertagits i samband med visitation, skall upprättas i särskild liggare och undertecknas av den som utfört visitationen. Egendomen skall för den omhändertagnes räkning förvaras under överinseende av föreståndaren för förvaringslokalen (3 §). Den som är farlig för annans personliga säkerhet skall hållas skild från övriga. Personer av olika kön skall hållas skilda från varandra. I övrigt skall enligt vad i tillämpningskungörelsen stadgas eftersträvas att omhändertagen, särskilt om han är under 21 år, ej utsätts för olämpligt inflytande av annan intagen (4 §). Person, som företer tecken till sjukdom eller begär att läkare skall tillkallas, skall så snart ske kan undersökas av läkare, såvida det ej framgår av omständigheterna, att det är utan gagn. Är han i behov av sjukhusvård, skall sådan beredas honom så snart ske kan. Kostnad för sjukvård får ej åläggas honom. Avlider den omhändertagne eller träffas han av svårare sjukdoms- eller olycksfall, skall närstående ofördröjligen underrättas (5 §).

Närmare regler om hur häktes- och arrestlokaler skall vara inrättade m. m. lämnas i en särskild kungörelse (1958: 215) med vissa föreskrifter om allmänna häkten och polisarrester. Tillsyn utövas av kriminalvårdsstyrelsen över allmänna häkten och polisarrester som är anordnade i anslutning till sådana häkten samt av rikspolisstyrelsen över övriga polisarrester.

Häkteslagen reglerar alltså behandlingen av personer från vitt skilda kategorier som tillfälligt berövats friheten. Det är ett avsevärt antal som årligen berörs av lagen.

Något fullständigt siffermaterial beträffande intagna i polisarrest finns inte tillgängligt. Antalet intagningar är emellertid mycket stort, varaktigheten i allmänhet kort. Sålunda förekom t. ex. under 1967 inte mindre än 125 000 omhändertaganden för fylleri. Genomsnittstiden för varje sådant omhändertagande torde ligga något över fem timmar. Antalet anhållanden enligt rättegångsbalken per år uppgår till omkring 25 000. Maximitiden är normalt nio dagar, men flertalet anhållanden är betydligt kortvarigare.

Enligt kriminalvårdsstyrelsens statistik intogs ca 34 000 personer i de allmänna häktena under 1970. Härtill kommer i runt tal ca 6 000 personer som under detta år togs in som häktade i fångvårdsanstalt. Det totala antalet är alltså drygt 40 000 per år. Tiden för omhändertagandet skiftar avsevärt mellan olika kategorier av dem som omhändertas på de allmänna häktena och vid fångvårdsanstalternas häktesavdelningar. Det kan röra sig om mycket kortvariga omhändertaganden på några timmar. Detta är t. ex. fallet när en person tas om hand enligt någon av de sociala vårdlagarna för att genom polismyndighets försorg inställas på sjukhus, anstalt el. dyl. I andra fall kan frihetsberövandet pågå under relativt långa tider. Detta gäller särskilt häktade som skall genomgå rättspsykiatrisk undersökning. Bristen på undersökande läkare har inneburit att häktningstiden i många fall utsträckts långt utöver de sex veckor som tillämplig lag anger.

Även om man bortser från de häktade undersökningsfallen är de personer som häktats på grund av misstanke om brott den kategori som vistas den längsta tiden i häkte. För att få en närmare uppfattning om häktningstidens längd har kommittén låtit utföra en undersökning beträffande de häktade som intagits i allmänna häktet i Göteborg under första kvartalet 1970. Det visade sig därvid att av sammanlagt 353 personer var 14 häktade högst 6 dagar, 28 personer 1–2 veckor, 81 personer 2–3 veckor och 93 personer 3–4 veckor. Ännu efter 4–5, 5–6 och 6–7 veckor var antalet

påfallande högt och uppgick till 41, 40 och 21 personer. Medianen låg vid 3 veckor och 2 dagar. Utöver den här angivna häktningstiden hade 285 av de 353 personerna varit gripna och anhållna från 1 till 11 dagar.

Det torde inte finnas anledning att anta att tiderna för omhändertagandena vid häktet i Göteborg skiljer sig från motsvarande tider vid övriga häkten.

Kommitténs överväganden

Inledning

Som framgår av de kortfattade uppgifter som lämnats ovan är lagen om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. tillämplig helt eller delvis på ett mycket stort och heterogent klientel. Den största gruppen är personer som omhändertagits för fylleri. Beträffande en reform av behandlingen av dessa har fylleristraffutredningen framlagt förslag i betänkandet Bot eller böter (SOU 1968: 55). Kommittén har således inte anledning att gå in på de frågor som särskilt rör denna klientelgrupp. Emellertid har kommittén i enlighet med sina direktiv övervägt behovet av en samordning mellan kommitténs förslag och fylleristraffutredningens. Efter kontakt med utredningen har kommittén funnit att behovet av samordnande mått och steg på lagstiftningssidan är mycket begränsat såvitt nu kan bedömas och att samordningen av resursanvändningen på berörda områden inte torde kunna ske förrän en samlad bild av hithörande kostnadsfrågor föreligger.

Enligt direktiven förutsättes att kommittén skall beakta möjligheterna att lösa behandlingsfrågor gemensamt för häktade och intagna i fångvårdsanstalt. Kommittén har funnit att sådana möjligheter inte föreligger i den utsträckningen att det finns skäl att gå ifrån nuvarande uppdelning av bestämmelserna om dessa kategorier i två skilda regelmassor. Anledningen till detta är inte bara den stora principiella olikheten i ställning för dömda och icke dömda utan också att kommitténs program för verkställigheten av påföljder – vilket är präglat av en strävan att minska användningen av fysiska rymningshinder, avskildhet, censur etc. – inte har så mycket beröring med det slutnare system som nödvändigt måste råda på häkteslagens område.

Kommittén har sålunda tagit upp översynen av häkteslagen som en separatfråga. En del av de synpunkter som varit vägledande för arbetet med behandlingslagen har dock haft betydelse även vid översynen av häkteslagen.

Till en början kan konstateras att reformbehovet på häkteslagens område – här bortses alltså från de särskilda problemen beträffande fylleristklientelet – närmast gör sig gällande i två avseenden: dels behöver möjligheterna att ge de intagna kurativt, socialt stöd byggas ut, dels behöver tillfälle skapas för de intagna som så önskar att få arbete eller annan lämplig sysselsättning inom anstalten. I båda avseendena är förbättringar särskilt angelägna med hänsyn till dem som är häktade eller eljest har längre anstaltstider.

Utöver de angivna huvudfrågorna har kommittén tagit upp några smärre sakfrågor. Vidare har kommittén utfört en närmast redaktionell, allmän översyn av bestämmelserna i nuvarande häkteslag. Härvid har kommittén funnit det mest ändamålsenligt att avfatta ett förslag till ny häkteslag med samma beteckning som den nuvarande.

I det följande anför kommittén i särskilda avsnitt vissa synpunkter på dels uppläggningen av den nya lagen, dels möjligheterna att minska de häktades isolering, dels de båda nyssnämnda huvudfrågorna. I övrigt torde få hänvisas till specialmotiveringen.

Uppläggningen av en ny lag

De som är häktade för brott är inte den största av de klientelgrupper som häkteslagen har avseende på. Däremot är de häktade den grupp vars situation allmänt sett kan betraktas som mest ömtålig. Man må här tänka på häktningstidens längd, som även i normalfall är avsevärd, och på den

stränga isolering från yttervärlden som i många fall är nödvändig av bl. a. utredningsskäl. Det synes lämpligt att lagstiftningen på förevarande område även i fortsättningen inriktas på att i första hand reglera behandlingen av de häktade och att alltså låta bestämmelserna sekundärt avse andra klientelgrupper, med de modifikationer som föranleds av varierande anledningar till frihetsberövandet. Motsvarande gäller den rent tekniska hanteringen av hithörande frågor. Kommittén uppehåller sig fortsättningsvis i huvudsak vid de häktade. Vad som sägs har dock i stor utsträckning motsvarigheter i fråga om andra klientelgrupper och bör förstås så.

Beträffande de ämnen som bör behandlas i den nya lagen har kommittén funnit att avgränsningen i stort bör vara densamma som i nuvarande lag. På några punkter har emellertid ansetts att bestämmelser som finns i nuvarande lag uttrycker sådant som med fördel kan regleras administrativt. I något fall har kommittén ansett att en nuvarande administrativ bestämmelse bör överföras till lag. En särskild bestämmelse föreslås reglera förhållandet mellan förevarande lag och den föreslagna lagen om kriminalvård i anstalt.

Minskad isolering

Bortsett från vissa fall som inte behöver tas upp särskilt i detta sammanhang har häktningen karaktär av processuellt tvångsmedel. Syftet, som framgår av 24 kap. rättegångsbalken, är uteslutande att hindra den som är misstänkt för brott att avvika eller på annat sätt dra sig undan lagföring eller straff eller att genom undanröjande av bevis eller på annat sätt försvåra sakens utredning eller att fortsätta brottslig verksamhet. Principen för behandlingen av de häktade finns uttryckt i 2 § andra stycket häkteslagen (jfr 24 kap. 11 § rättegångsbalken): häktad får inte underkastas annan inskränkning i sin frihet än som påkallas av ändamålet med häktningen samt ordning och säkerhet. Enligt kommitténs uppfattning bör en bestämmelse av denna innebörd i en ny lag ges en mera framskjuten plats, så att dess betydelse blir klar och det understryks att lagen i sin helhet skall förstås i principstadgandets anda. Kommittén föreslår alltså att lagen inleds med den avsedda bestämmelsen. Vid sidan härav torde inledningsbestämmelsen i nuvarande lag om att häktad skall behandlas med tillbörlig hänsyn inte ha någon uppgift att fylla.

Att frihetsinskränkningarna inte blir mera vittgående än nödvändigt är således något som fortlöpande skall beaktas under hela häktningstiden. Det bör observeras att behovet kan variera rätt mycket under olika skeden beroende på bl. a. utredningens fortskridande eller förändringar i den häktades hälsotillstånd eller förhållningssätt. Det torde ankomma på åklagaren och föreståndaren för häktet att tillse att tillämpningen i det berörda avseendet inte blir slentrianmässig utan så nära som möjligt avpassas efter det individuella fallet.

Särskilt angeläget är att alla möjligheter tillvaratas att bereda den häktade lättnad i den isolering från omvärld och mänsklig kontakt som häktningen alltid måste innebära. I flertalet fall får den häktade tillbringa största delen av häktningstiden i ensamcell. Människor har ju i allmänhet svårt att fördra en påtvingad ensamhet. Svårigheterna torde vara särskilt stora när tankarna engageras av en allvarlig och hotande situation som man därtill inte kan göra mycket för att förbättra. Många häktade lider av abstinensbesvär efter alkohol- eller narkotikamissbruk. Flertalet har nog inte större möjligheter att göra ensamheten dräglig genom läsning eller andra liknande sysselsättningar.

Det är givetvis inte tänkbart att i någon större omfattning låta de häktade vistas i gemensamhet. Det förbjuds i flertalet fall av utredningsförhållandena, kravet på att häktade inte påverkar varandra menligt samt skäl som har att göra med ordning och säkerhet inom anstalten. Det bör dock i viss utsträckning vara möjligt att tillåta dem att tillbringa någon del av dygnet tillsammans med en eller några få andra. När det-

ta inte låter sig göra är det önskvärt att personal vid häktet får tillfälle att vid sidan av den egentliga tillsynen av de häktade ägna tid åt en mera personlig samtalskontakt med dem en och en. De praktiska svårigheterna härvidlag kan dock vara betydande. Det finns väl även anledning att vänta att en del häktade missförstår besök av personal och känner sig utsatta för iakttagelse eller påverkan. Under sådana förhållanden kan det vara en god hjälp om kontakt kan knytas med utomstående personer som är villiga att verka som anstaltsbesökare. Början till en organiserad sådan verksamhet finns redan. Det är enligt kommitténs uppfattning ytterst angeläget att en utbyggnad därav sker.

Det nu sagda leder över till det allmänna spörsmålet om häktads rätt att ta emot besök utifrån. Utrednings- och andra skäl talar ofta mot att kontakter av detta slag tillåtes. Inte minst är det risken för insmuggling av narkotika och andra berusningsmedel som gör det vanskligt att driva en generösare besökspolitik. Det bör dock understrykas att även här tillämpningen bör vara omsorgsfullt nyanserad. Samma gäller i fråga om häktads brevväxling. Härvidlag bör framhållas att de kontrollåtgärder som erfordras i form av läsning av brev och ställningstagande från åklagares sida bör ske med sådan skyndsamhet att inte tidsutdräkten leder till en faktisk inskränkning i den häktades rätt.

Med hänsyn till bl. a. åklagarnas arbetsbörda kan kommittén dock inte förorda att någon viss tid fastställs inom vilken beslut skall fattas. Ytterligare må ifråga om häktads brevväxling betonas att någon kontroll av att den inte är anstötlig till avfattning eller innehåll eller eljest allmänt olämplig inte får äga rum.

Beträffande besök och brevväxling råder av praktiska skäl den ordningen att positivt medgivande till kontakter måste lämnas den häktade, antingen mera generellt eller för visst fall. Motsatsen gäller i fråga om den häktades rätt att inneha böcker, tidningar och radiomottagare m. m. Presumtionen talar alltså för att den häktade får ha och använda sådana ting i den utsträckning det kan ske utan olägenhet. Åklagare och motsvarande kan emellertid besluta om begränsning i denna rätt. Sådant beslut torde mera sällan vara påkallat. Även här må erinras om att censur från annan synpunkt än den som föranlett beslutet inte är avsedd.

Bestämmelserna om tidningar m. m. är f. n. upptagna i tillämpningskungörelsen. Kommittén anser att de, närmast med hänsyn till den inskränkande befogenhet som tilläggs åklagaren, bör finnas i själva lagen.

Socialt stöd

I det riksdagsärende som omnämnts i kommitténs direktiv framhöll första lagutskottet i sitt av riksdagen godkända utlåtande (1966: 39) det synnerligen angelägna i att förbättringar kom till stånd i fråga om socialt stöd och kurativa åtgärder för de häktade och deras anhöriga. Det borde enligt utskottet uppmärksammas att hjälpbehovet ofta uppkommer redan i samband med gripande och anhållande. I ett tidigare riksdagsärende (se avsnittet 7.10 ovan) berördes de ekonomiska svårigheter som kan drabba en familj, när försörjaren berövas friheten genom beslut av domstol eller annan myndighet. I motioner föreslogs bestämmelser om skyldighet för vederbörande myndighet att rikta socialhjälpsorganens uppmärksamhet på de anhörigas hjälpbehov. Andra lagutskottet uttryckte tvekan om det lämpliga i att införa en generell anmälningsplikt, eftersom man riskerade att de anhöriga i många fall skulle se en kontakt med socialvårdsmyndigheterna som en belastning i stället för en hjälp. Däremot fann utskottet det lämpligt att Kungl. Maj:t lät utfärda en cirkulärskrivelse i ämnet.

Riksdagens hänvändelse till Kungl. Maj:t i det sistnämnda ärendet torde ha lett till att de socialvårdande organens uppmärksamhet riktats på behovet av ingripande med ekonomiskt stöd åt häktades anhöriga. Kommittén anser emellertid att i en ny lag bör finnas en uttrycklig bestämmelse om skyldighet för häktesföreståndare och motsvarande att tillse att anmälan om behov

av socialhjälp sker om anledning därtill föreligger. Anmälan bör undantagsvis kunna ske även mot den häktades önskan.

Behovet av hjälp med personliga angelägenheter sträcker sig i många fall vidare. Den häktade kan t. ex. vilja meddela arbetsgivare var han finns eller betala sin hyra eller få sin bostad låst eller ett husdjur omhändertaget. Sådana önskemål av häktade torde redan f. n. tillgodoses i viss omfattning genom åtagande av någon polisman eller tjänsteman vid häktet, som själv utför eller förmedlar den häktades uppdrag. Någon skyldighet att på angivet sätt bistå den häktade är dock inte föreskriven. Kommittén anser det lämpligt att en positiv bestämmelse härom tas in i den nya lagen. Givetvis kan den rätt till bistånd som skapas inte vara absolut; dels måste man av praktiska skäl räkna med att huvudsakligen ganska enkla åtgärder kan komma i fråga, dels måste det finnas möjligheter att avvisa den häktades anspråk på att visst ärende utförs, om obehörigt syfte kan misstänkas.

De nu avsedda reglerna kompletterar den förut behandlade inledningsbestämmelsen på sådant sätt att de lämpligen bör placeras i omedelbar anslutning till denna.

För närvarande finns för social service tillhopa tre assistenter vid två häkten. Assistenterna i fråga har också administrativa arbetsuppgifter. Vid några häkten finns deltidsanställda kuratorer; anslagna medel räcker till ett par timmars tjänstgöring per vecka. Kommittén anser att även på detta område bör ske en kraftig resursförstärkning, åtminstone så att heltidsanställda assistenter för social service finns på samtliga allmänna häkten och att resursnivån på övriga anstalter blir den motsvarande.

Arbete m. m.

En av anledningarna till att häktningstiden är så påkostande är att de häktade inte annat än i undantagsfall kan erbjudas arbete eller annan sysselsättning. Det har visat sig svårt att skaffa lämpliga uppgifter för en ur arbetssynpunkt så kort tid som häktningen vanligen är. Dessutom saknar de allmänna häktena för närvarande med något undantag både arbetsledarpersonal och arbetslokaler. De häktade som vistas på häktesavdelning inom fångvårdsanstalt har tidigare hållits helt åtskilda från de intagna som avtjänat straff och de har endast undantagsvis kunnat sysselsättas med utnyttjande av anstaltens arbetsledare och arbetsdrift. Orsaken har varit att man velat strängt uppehålla skillnaden mellan häktade och dömda. Bristen på resurser av olika slag inom häktesorganisationen har emellertid lett till att denna princip tagits under omprövning såvitt avser vissa häktade med långa anstaltstider. Genom en lagändring 1969 gavs sålunda häktade som undergår rättspsykiatrisk undersökning möjlighet att frivilligt och med åklagarens medgivande få flytta till fångvårdsanstalt bl. a. för att få tillfälle till lämpligt arbete.

Enligt kommitténs uppfattning är det nödvändigt att frågan om arbete och annan ordnad sysselsättning för häktade ägnas större uppmärksamhet. Främsta skälet härför är givetvis att en lättnad i den häktades situation kan åstadkommas, men det bör inte förbises att detta i sin tur får positiva återverkningar på de allmänna förhållandena inom häktet.

Det arbete de häktade kan erbjudas kan knappast i någon större utsträckning bli av den industriella typ som numera är vanlig inom fängelserna. I allmänhet måste man räkna med enklare terapiarbeten och liknande sysselsättningar. Det är dock angeläget att man i möjlig mån tillser att sysselsättningarna är sådana som kan uppfattas som meningsfyllda. Arbete av »konstgjord» karaktär, som alla inser att en maskin gör bättre, bör alltså undvikas. Ytterst värdefullt är det om undervisning eller studiemöjligheter av något slag kan anordnas.

De anförda synpunkterna kan inte tillämpas fullt ut vid kortvariga omhändertaganden. Underlag för en egentlig arbetsdrift kommer därför knappast att finnas utom vid de allmänna häktena och vid häktesavdelning inom fångvårdsanstalt. Kommittén har räknat med att behovet av personal för ifrågavarande uppgifter, tills när-

mare erfarenheter vunnits, kan bestämmas till en arbetsledare för varje allmänt häkte.

Arbetet skall självfallet som hittills vara frivilligt. Den som själv kan skaffa sig arbete att utföras i häktet bör få göra det, om det kan ske utan olägenhet. Arbete, som utförs för det allmännas räkning bör avlönas på ett sätt som så nära som möjligt ansluter till vad som normalt gäller på arbetsmarknaden.

Även den som inte kan få eller vill ha arbete i häktet bör tillgodoses med någon mindre dagsersättning, avsedd att sätta honom i stånd att köpa enklare varor som han behöver. Sådan ersättning bör utgå även till den som har tillgång till egna medel. Kommittén avser att samma ordning skall gälla även övriga klientelgrupper på vilka häkteslagen har tillämpning.

13—*014378*

10 Kostnadsberäkningar

I direktiven för kommittén har uttalats att i den mån de sakkunniga finner anledning lägga fram förslag, som påverkar behovet av personal och anslag på riksstaten, bör förslagen vara grundade på och åtföljda av noggranna kostnadskalkyler.

De kostnadsberäkningar, som kommittén sålunda haft att verkställa, har i hög grad komplicerats av en rad faktorer. Bland dessa bör följande nämnas.

Lagförslagen innehåller åtskilliga reformförslag som kommer att bli kostnadskrävande då de genomförs. Det mest genomgripande förslaget är slopandet av arbetsplikten vilket samtidigt medför att nya behandlingsformer måste skapas. Det är svårt att i nuläget förutse i vilken utsträckning arbetsdriften kommer att påverkas av att arbetsplikten slopas. I vilken omfattning kommer klientelet att söka sig från produktionsverkstäder, jordbruks- och skogsarbete och ekonomiarbete till arbetsvård och utbildning? I vilken utsträckning kan behovet av lektionssalar, förbättrade besöksmöjligheter, samlings- och fritidslokaler o. dyl. tillgodoses i befintliga anstaltsbyggnader? Kommittén har inte haft möjlighet att göra de omfattande klientel- och byggnadstekniska undersökningar som kunde ge svar på dessa frågor. Dessutom undergår klientelets omfattning och sammansättning ständiga förändringar bl. a. på grund av brottslighetens utveckling, domstolarnas praxis och ändringar i lagstiftningen.

För att erhålla en allmän överblick över kostnaderna för de olika reformförslagen har kommittén emellertid med ledning av införskaffat uppgiftsmaterial och kostnadsuppgifter i olika hänseenden[1] gjort vissa antaganden och därigenom sökt åstadkomma en sådan kostnadsredovisning som synes behövlig vid prövningen av lagförslagen.

Det bör särskilt framhållas att kommittén räknat med att det på varje allmänt häkte skall finnas minst en assistent för den kurativa verksamheten samt minst en arbetsledare. Dessutom har kommittén förutsatt att medel kommer att ställas till förfogande för arvodesanställda assistenter för den kurativa verksamheten både vid större allmänna häkten och vid polisarresterna. Erforderliga medel för dessa resursförstärkningar torde rymmas inom den beräknade totala kostnaden.

Samtliga beräkningar utgår från anslagen till kriminalvården på riksstaten för budgetåret 1970/71. Anslaget »F 2. Fångvårdsanstalterna» uppgår till ca 229 milj. kr.

Allmänt sett har kommitténs samtliga förslag karaktären av reformprogram.

Kostnadsberäkningar, som utförts under

[1] Bl. a kriminalvårdsstyrelsens och fångvårdens byggnadskommittés anslagsframställningar för budgetåret 1971/72. Organisationsutredningen om kriminalvård i frihet (Ju 1970: 12). Förslag till byggnadsprogram för sidoanstalten Österåker avgivet av fångvårdens byggnadskommitté 10.6.1970, kriminalvårdsstyrelsens förslag till specialstat för budgetåret 1970/71 och riksrevisionsverkets revisionsrapport 10.9.1970, »Kriminalvårdsstyrelsen – ekonomi, arbetsdrift, försäljning m m».

Rehabiliteringsåtgärder m m	Drifts-kostnader Mkr	Investerings-kostnader Mkr	Antal tjänster
1. Behandlingsplanering, psykologisk, psykiatrisk och medicinsk behandling, frigivningsarbete och social sanering	17,5	1,4	290
2. Ökad gemenskap, besök och fritidssysselsättning	9,1	7,5	200
3. Slopande av arbetsplikten, utbyggnad av arbetsvård, undervisning och studier	7,6	3,6	130
4. Långtidspermission, frigång m.m.	7,3	9,0	30
5. Arbetsgrupp för genomförande av lagen m.m.	2,5	0,3	10
Summa	44,0	22,0	660

de förutsättningar som ovan angivits, måste självfallet bygga på många approximationer. Beräkningarna gör därför inte anspråk på att vara exakta. Resultaten torde emellertid trots detta äga den grad av säkerhet som måste krävas då det gäller att från statsfinansiella synpunkter sett pröva, huruvida kommitténs förslag bör genomföras helt eller delvis.

I tabellen ovan redovisas beräkningen av kostnaderna i fem grupper enligt vilken merkostnaderna uppgår för driften till 44 milj. kr. och för investeringar till 22 milj. kr. Behovet av ökade personalresurser – omräknat i heltidstjänster –redovisas särskilt.

I det följande redovisas sammanfattningsvis vilka åtgärder som ligger till grund för det ökade resursbehovet.

Grupp 1:

Inrättande av ett antal mottagningsstationer, med rehabiliteringsavdelning och studieavdelning och bemannade med specialpersonal; bl. a. läkare, psykologer, sjuksköterskor, terapevter, instruktörer, utbildningsassistenter, assistenter för anstaltsarbete, frivårdspersonal och biträdespersonal. Ökade personalresurser och ökade kontantbidrag för permitterade, frigivna m. fl. för att underlätta frigivningen av de intagna.

Grupp 2:

Fler idrotts- och fritidslokaler, personal för utvidgad besöksverksamhet och senareläggning av inlåsningen, ökade medel för prenumeration av in- och utländska tidningar samt för bidrag till kostnader för besök. Dessutom har medel beräknats för anskaffning av besöksbyggnader till vissa slutna anstalter samt för inköp av TV-apparater, videobandspelare, centralradioanläggningar, idrotts- och motionsredskap samt förbättring av samlings- och fritidslokaler.

Grupp 3:

Ökad personal för köksarbete, städning och arbetsuppgifter i maskinanläggningar. Fler tjänster för organiserandet av arbete och studier åt intagna vid såväl häkten som fångvårdsanstalter. Vidare har medel beräknats för anskaffning av maskiner, verktygsutrustning och inventarier till de allmänna häktena. För vuxenutbildning och yrkesutbildning för unga har medel beräknats för anskaffning av maskiner och verktygsutrustning samt inventarier.

Grupp 4:

Personal för ytterligare frigångshem, ökade medel för omkostnader för permitterade, frigivna m. fl. Medel för anskaffning av mark, byggnader och inventarier till de tillkommande frigångshemmen.

Grupp 5:

Medel för förstärkning av kriminalvårdsstyrelsens utvecklingsenhet med en arbetsgrupp som skall leda genomförandet av lagförslaget med avvägande av organisatoriska, ekonomiska och behandlingsmässiga synpunkter och som skall följa upp och utvärdera resultaten.

Om förslaget genomförs etappvis, kan an-

staltsorganisation och personal anpassas till de förändringar inom anstaltsvården som utredningen föreslår. Detta möjliggör besparingar genom omfördelning av befintliga resurser och rationaliseringar. Det bör i detta sammanhang nämnas att det för närvarande pågår en omstrukturering av arbetsdriften för att öppna vägar för andra behandlingsformer. Omstruktureringen innebär i stora drag att den nuvarande uppdelningen av arbetsplatser på industri-, hantverks- och utbildningsverkstäder ersätts med en fördelning på sektorer, nämligen

- produktion
- arbetsvård (arbetsprövning, arbetsterapi och arbetsträning)
- utbildning

Förslag om förändringar inom kriminalvården har under den senaste tiden aktualiserats i olika sammanhang.

I sina petita för budgetåret 1971/72 har kriminalvårdsstyrelsen begärt en ökning av anslagen till kriminalvården med 91,2 milj. kr., varav 55,4 milj. kr. avser anstaltsvården. Av den begärda ökningen av anslagen till anstaltsvården avser ca 22 milj. kr. reformer som sammanfaller med utredningens förslag.

För vissa byggnadsarbeten inom kriminalvården begär fångvårdens byggnadskommitté 28,9 milj. kr. för budgetåret 1971/72.

Fångvårdens byggnadskommitté har med skrivelse 10.6.1970 till Konungen överlämnat förslag till program för Österåkeranstaltens fortsatta utbyggnad. Förslaget innefattar bl. a. en rehabiliteringsavdelning och en studieavdelning. De årliga driftskostnaderna – ca 2 milj. kr. – för dessa avdelningar överensstämmer med motsvarande kostnader för en av de mottagningsavdelningar kommittén föreslagit.

Organisationsutredningen om kriminalvård i frihet (Ju 1970: 12) begär för utbyggnad av frivården ca 8 milj. kr. till ökade driftskostnader och drygt 1 milj. kr. till engångsanskaffning av inventarier m. m. Vad beträffar anstaltsvården föreslås vissa organisatoriska förändringar och en utredning om behovet av assistenter vid fångvårdsanstalterna.

Riksrevisionsverket föreslår bl. a. i en revisionsrapport 10.9.1970 »Kriminalvårdsstyrelsen – ekonomi, arbetsdrift, försäljning m, m.» – en fullständig översyn av system och rutiner för ekonomi–administration, rapportering och intern kontroll inom hela kriminalvården.

Inom Sundsvalls skyddskonsulentdistrikt förbereds viss försöksverksamhet.

I olika sammanhang har således aktualiserats förslag till förändringar inom kriminalvården. Kommittén vill – inte minst ur kostnadssynpunkt – understryka betydelsen av att de olika förslagen samordnas, prioriteras och genomförs på sådant sätt att målet för verksamheten – nämligen klientelets återanpassning i samhället – nås på effektivaste sätt.

Ökningen av bl. a. antalet långtidspermissioner, som följer av kommitténs förslag, kommer att höja kostnaderna för frivården. Dessa ökade kostnader bör kunna bestridas inom ramen för befintliga anslag till kriminalvården.

Kommitténs förslag torde även leda till ökade kostnader för socialvård och sjukvård samt till ökade insatser från arbetsmarknads- och skolmyndigheternas sida.

11 Specialmotivering

11.1 *Förslag till lag om kriminalvård i anstalt*

Lagens beteckning m. m. Som närmare framgår av kommitténs allmänna motiv till förslaget till lag om strafftidsberäkning m. m. har det ansetts lämpligt att i skilda lagar hålla isär de mera tekniska reglerna om bl. a. strafftidsberäkning och de bestämmelser som direkt avser behandlingen av de intagna. Vid övervägande av olika möjligheter har kommittén stannat för att ge den nya lag som innehåller dessa senare bestämmelser beteckningen lag om kriminalvård i anstalt. Skälet härför har närmast varit att beteckningen, förutom att den är sakligt rättvisande, ger associationer till en sammanhållen kriminalvård, vari anstaltsvården är det ena och frivården det andra elementet. I detta sammanhang må erinras om namnbytet för kriminalvårdsstyrelsen, tidigare fångvårdsstyrelsen. Kommittén har ansett att den terminologiska förändringen bör följas upp även på det sättet att uttrycket fångvårdsanstalt utbyts mot kriminalvårdsanstalt. Kommittén har därför använt det senare ordet i de föreslagna lagtexterna. Enligt kommitténs uppfattning föranleder förslaget i denna del inte att ordet fångvårdsanstalt behöver ändras omedelbart i anknytande författningar.

1 och 2 §§. Paragraferna motsvarar de inledande bestämmelserna i nuvarande behandlingslag. Som framgår av en jämförelse med dessa har kommittén bortsett från fängelse som förvandlingsstraff för böter. Orsaken är den pågående utredningen om förvandlingsstraffet. Om detta kommer att vara aktuellt vid den tid då kommitténs förslag kan genomföras, torde det lämpligaste vara att ett stadgande av samma innebörd som 1 § andra stycket i nuvarande lag införs i övergångsbestämmelserna. I övrigt avses med de förevarande paragraferna ingen ändring av vad som nu gäller.

3 §. Denna paragraf motsvarar partiellt 23 och 40 §§ nuvarande lag.

Med bestämmelsen i första stycket som delvis går direkt tillbaka på ordalydelsen i nuvarande 23 § första stycket har kommittén velat fastslå den rent individualpreventiva målsättningen i fråga om utformningen av anstaltsbehandlingen. Det allmänpreventivt färgade inslaget om »fasthet och allvar» i nuvarande lag har således ingen motsvarighet i kommitténs text. Den maning till aktning för den intagnes människovärde som också finns i 23 § tjänar närmast som en motvikt till nyssnämnda inslag. Då detta utgår finns knappast anledning att särskilt understryka något som rimligen är självklart.

I det föreslagna stadgandet har, liksom i det gällande, den intagnes anpassning i samhället angetts som målet för behandlingen. Det väsentliga är att ge den intagne de förutsättningar han behöver för att motsvara det ordnade samhällets krav på till-

fredsställande laglydnad. Däremot bör det kanske framhållas att det inte är något mål i detta sammanhang att förmå den intagne att i andra avseenden tillägna sig etablerade värderingar och förhållningssätt.

Vidare anges särskilt att skadliga följder av frihetsförlusten skall motverkas. Eftersom frihetsberövandet inte kommer till stånd och avpassas enbart med hänsyn till vad som är bäst för den dömde, utan huvudsakligen har allmänpreventiva och liknande motiv, har det ansetts realistiskt att inte bortse från de negativa verkningar som brutna familje- och arbetsrelationer, det artificiella i anstaltsmiljön, påverkan av medintagna etc. i stor utsträckning måste föra med sig. Risken för att sådana verkningar skall slå igenom för starkt är uppenbar när det gäller tillfällighetsbrottslingar med i övrigt god samhällsanpassning men även i fråga om andra dömda om anstaltstiden måste bli avsevärt längre än som är lämpligt från behandlingssynpunkt. I dessa fall är det tydligen så att behandlingen – åtminstone tidvis – främst måste innehålla sådant som motverkar skadliga följder av frihetsförlusten.

I andra stycket har i anslutning till nuvarande 40 § upptagits en bestämmelse om att frigivningen eller överförandet till vård utom anstalt skall förberedas i god tid. Avsikten har varit att genom denna framträdande placering av bestämmelsen understryka att behandlingen som helhet skall inriktas på att vara en förberedelse för livet i frihet.

4 §. Denna paragraf har ingen direkt motsvarighet i behandlingslagen. I tillämpningskungörelsen finns emellertid föreskrifter av liknande innebörd (se särskilt 27 §).

De föreslagna bestämmelserna har utförligt behandlats i den allmänna motiveringen. Här må emellertid pekas på att den intagnes rätt att yttra sig i förväg om ifrågasatta åtgärder inte föreslås vara ovillkorlig. Undantag skall få göras om synnerliga skäl föreligger. Hänsyn tages därigenom till att det emellanåt kan vara nödvändigt att genomföra exempelvis en förflyttning omgående och att det i sådana sammanhang kan vara svårt att bereda den intagne rådrum för ett yttrande. Någon gång kan också speciella säkerhetsskäl böra föranleda att information om planerade åtgärder undanhålls den intagne.

5 §. Den bestämmelse som upptagits i förevarande paragraf finns f. n. i 51 § behandlingslagen.

6 §. Denna paragraf svarar närmast mot nuvarande 42, 53 och 57 §§. I enlighet med kommitténs allmänna överväganden har här tagits upp en för alla kategorier av intagna gemensam regel om i vilka fall behandlingen skall äga rum i sluten form. Uttryckssättet avses ge vid handen att intagen alltid skall placeras i så öppen vårdform som möjligt. Utan att det direkt framgår av lagtexten avses att placering inom sluten vård också skall vara tillåten, när behandlingen enligt de följande paragraferna skall ske i avskildhet. Sådan behandling förutsätter nämligen med få undantag sluten vårdform.

7 och 8 §§. I dessa paragrafer har tagits upp bestämmelser om i vilka fall intagen får hållas avskild från andra intagna. Den avskildhet som avses är sådan som kan upprätthållas tvångsvis. Däremot åsyftas inte den avskildhet under vissa timmar under dagen som intagen behöver i eget intresse, t. ex. för studier och självfallet inte heller avskildhet för nattvilan.

Motsvarigheten till 7 § första stycket finns f. n. i 73 § behandlingslagen bland bestämmelserna om disciplinära åtgärder m. m. Vidtagna ändringar i redigeringen syftar inte till ändring i sak utan endast till större klarhet om bestämmelsens räckvidd. Sålunda har särskilt nämnts ordningsstörande uppträdande, vilket givetvis i grova fall under de angivna villkoren måste kunna föranleda ingripande med isolering. Andra stycket av 7 § behandlar också isolering med mindre varaktighet, nämligen sådan som lämpligen bör tillämpas i vissa fall när utredning rörande intagen pågår. Bestämmelsen har viss motsvarighet i nuvarande 44, 45, 53 och 58 §§. I första hand åsyftas situationen då behandlingsutredning äger rum. Det må framhållas att alla möjligheter att undvika eller mildra isoleringen bör

tillvaratas. Särskilt angeläget kan detta vara om, som ofta är fallet, den intagne hållits häktad före intagningen. Bestämmelsen tillåter i övrigt att intagen hålls avskild från andra intagna då utredning om brott eller rymning etc. pågår rörande honom. Beträffande samtliga utredningsfall gäller att isoleringen under inga omständigheter bör förlängas utöver den tid utredningen kräver.

I 8 § regleras de fall då beslut får meddelas om mera varaktig behandling i avskildhet. Första stycket har sin närmaste motsvarighet i 45 § behandlingslagen och andra stycket i 47 §.

Kommittén har ansett sig kunna utgå från att behovet av beslut enligt första stycket skall vara rätt begränsat. En uttrycklig föreskrift om omprövning har ansetts lämplig för att garantera en restriktiv tillämpning. Om befogenheten att besluta enligt första stycket delegeras från kriminalvårdsstyrelsen till tjänsteman inom kriminalvården torde det böra sörjas för att besluten rapporteras så att styrelsen får tillfälle att kontrollera tillämpningen.

9 §. Bestämmelserna i denna paragraf har motsvarighet i 73 § behandlingslagen. En ytterst restriktiv tillämpning av första stycket är avsedd.

10 §. I denna paragraf har kommittén sammanfattat en reglering av huvuddelen av de ämnen som behandlas i 30–32 §§ nuvarande lag. Med ordalagen i första stycket har avsetts att uttrycka en mindre restriktiv hållning än nuvarande lag har till intagens innehav av personliga tillhörigheter samt böcker m. m. för sysselsättning under fritid. I 31 § finns f. n. en allmän klausul om att intagen inte, utöver vad som framgår av lagbestämmelser och andra föreskrifter, får inneha annat än vad som bestås honom vid anstalten. Motsvarighet till denna punkt har inte tagits upp i förslaget, eftersom förhållandet ansetts framgå tillräckligt tydligt motsättningsvis.

I andra stycket har omnämnts möjligheten att kriminalvårdsstyrelsen medger intagen att inneha kontanter. Kommittén har ansett att denna möjlighet bör framgå uttryckligen även om tillämpningsområdet under nuvarande förhållanden måste bli litet.

11 §. Detta stadgande saknar motsvarighet i nuvarande lag. Beslut med ungefär den avsedda innebörden har dock meddelats vid flera tillfällen. Bestämmelsen har föreslagits med hänsyn till att det torde råda någon tvekan om rättsgrunden för ingripandena. Att möjlighet till sådana behöver finnas har klart framgått när det gällt att stoppa insmuggling av narkotika i anstalterna. Beslut enligt paragrafen torde ej böra meddelas på lägre än räjongchefsnivå.

12 §. Nuvarande bestämmelser om intagens brevväxling finns i 34 § behandlingslagen. Förslaget i denna del har utförligt berörts i de allmänna motiven. Här bör tilläggas att kommittén ansett att fullständig censurfrihet bör råda i fråga om intagens brev till svensk myndighet eller svensk advokat. Däremot har sådan censurfrihet inte föreslagits beträffande brev i motsatt riktning. Anledningen är självfallet den större risken för missbruk. Det må emellertid framhållas att eventuell kontroll beträffande brev från svensk myndighet eller advokat inte bör drivas vidare efter konstaterande att avsändaren är den uppgivne.

Bestämmelserna om brevväxling i lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall har föreslagits gälla i tillämpliga delar för psykiatrisk avdelning inom kriminalvården. Även för sådan avdelning bör dock gälla censurfrihet beträffande brev till svensk myndighet eller advokat.

13 §. Bestämmelserna om besök i första och andra styckena motsvarar nuvarande 35 §. Tredje stycket om telefonsamtal saknar motsvarighet i gällande lag.

Kommitténs förslag i vad gäller de intagnas rätt att ta emot besök har behandlats ingående i de allmänna motiven. Som där framgår anser kommittén att restriktionerna för besök bör vara de minsta möjliga. Vid utformningen av lagtexten i första stycket första punkten har hänsyn till anstaltsrutiner, personaltillgång och andra praktiska förutsättningar nödvändiggjort att spelrum lämnats för en lämplighetsbedömning inom tämligen vida gränser. Avsikten är alltså

inte att denna bedömning skall avse besökspersonens lämplighet. Frågan härom skall bedömas enligt andra punkten. Eftersom de praktiska förhållandena inte medger obegränsad rätt att ta emot besök, är det emellertid naturligt att en viss prioritering ibland måste ske. Det bör framhållas att det tillkommer den intagne själv att bestämma för vilka besök han i första hand skall använda sin besökstid. Intagen bör normalt kunna ta emot besök av övervakare och av advokat som han anlitar utan att det inverkar på hans rätt till besök i övrigt.

Intagens rätt att föra telefonsamtal med person utom anstalten är f. n. inte lagreglerad. Kommittén har ansett att en bestämmelse härom inte bör saknas i en ny lag. Förslaget innebär att besöksreglerna skall ha motsvarande tillämpning beträffande telefonsamtal, varvid avlyssning skall ske under samma förutsättningar som anges för bevakning vid besök.

14 §. Denna bestämmelse som saknar motsvarighet i gällande lag har kommittén sett som ett nödvändigt komplement till de liberalare regler om brevväxling och besök kommittén föreslår. Bestämmelsen tar närmast sikte på det fallet att intagen, som i samband med brottslig verksamhet skaffat sig kännedom om hemliga militära uppgifter, kan befaras utlämna dessa till obehörig.

15 §. Denna paragraf motsvarar i huvudsak 23 § tredje stycket behandlingslagen.

Kommittén har ansett att ett stadgande om intagens skyldigheter bör ha plats i den nya lagen, oaktat att det enligt förslaget inte skall förekomma någon bestraffning av intagen som – utan att begå brott – brister i att uppfylla dem.

16–21 §§. Bestämmelserna i dessa paragrafer ansluter till kommitténs allmänna uttalanden i avsnittet 7.6 Behandlingsåtgärder. Redaktionellt har bestämmelserna kunnat förenklas i förhållande till förefintliga motsvarigheter i behandlingslagen, delvis som följd av kommitténs förslag om gemensamma behandlingsregler för alla kategorier intagna samt om avskaffande av de intagnas arbetsplikt.

Motsvarigheter till de förslagna bestämmelserna finns beträffande

16 § i 48, 54 och 59 §§ behandlingslagen,
17 § första stycket i 54 § behandlingslagen,
17 § andra stycket i 48 och 59 §§ behandlingslagen,
18 § i 49, 54 och 59 §§ behandlingslagen,
20 § i 28 § behandlingslagen samt
21 § i 29 § behandlingslagen.

Den föreslagna 19 § saknar motsvarighet i behandlingslagen.

22 §. Någon motsvarighet till denna paragraf finns inte i gällande lag. Vid utformningen av lagtexten har kommittén använt uttrycket »anstaltsledningen». Detta syftar i första hand på styresmannen eller motsvarande. Kommitténs ordval sammanhänger med att det ansetts lämpligt att antyda att även annan personal med ledande funktioner inom anstalten regelmässigt bör delta i de överläggningar som avses. Att överläggningarna inte bör äga rum ovanför huvudet på berörd personal i övrigt har framhållits i de allmänna motiven. Sådan personal bör därför normalt också vara representerad. I viss omfattning bör här anknytas till företagsnämndsverksamheten. Genom delegation finns befogenhet att besluta i vissa frågor hos tjänstemän som är underställda styresmannen. I den mån som de intagna önskar överlägga med en sådan tjänsteman i ett ämne som ligger inom hans kompetensområde, behöver styresmannen inte delta om han inte själv finner det lämpligt. Den föreslagna bestämmelsen innebär emellertid att de intagna kan föra frågan vidare till styresmannen.

Beträffande formerna för den verksamhet som avses i paragrafen har kommittén förutsatt att närmare bestämmelser bör meddelas av Kungl. Maj:t. Härmed avses bl. a. bestämmelser av det slag kommittén nämnt i de allmänna motiven angående deltagande av annan personal än anstaltsledningen i överläggning med de intagna. Eventuellt kan det också visa sig lämpligt att meddela gemensamma föreskrifter om hur utseendet av de intagnas företrädare skall gå till m. m. dylikt. Det må påpekas att den föreslagna lagbestämmelsen inte innefattar hinder för att de intagna till före-

trädare utser någon utanför sin krets, exempelvis en facklig ombudsman som är villig att framföra de intagnas syn på arbetsvillkor eller annat sådant.

23 §. Stadgandet motsvarar 36 § första stycket behandlingslagen. Vid en jämförelse mellan den föreslagna texten och den gällande bör observeras att man i praxis ansetts kunna medge korttidspermission i betydligt större omfattning än som avsågs vid införandet av ifrågavarande bestämmelse. Stadgandet har kompletterats med ett uttryckligt omnämnande av att villkor beträffande vistelseort m. m. får ställas för korttidspermission.

24 §. Motsvarigheter till förevarande bestämmelser finns f. n. i 50, 55 och 60 §§ behandlingslagen. Bestämmelserna har ingående motiverats i den allmänna delen.

25 § En bestämmelse av samma innebörd som den föreslagna finns f. n. i var och en av de olika permissionsparagraferna, alltså 36, 50, 55 och 60 §§ behandlingslagen.

26 §.Paragrafen innehåller det huvudsakliga av innehållet i nuvarande 39 §.

27 §. Motsvarande bestämmelser finns nu i 37 och 38 §§ behandlingslagen. Att vissa av reglerna i nämnda paragrafer inte behövt föras över till den nya lagtexten sammanhänger med vad kommittén i andra delar av betänkandet har föreslagit beträffande verkställighet under häktning och angående avskaffande av arbetsplikten. Tid som åtgått för påfordrad inställelse vid domstol eller annan myndighet skall enligt kommitténs förslag alltid inräknas i verkställighetstiden.

28 §. Till denna paragraf har överförts bestämmelserna i 27 § behandlingslagen. En viss förenkling har vidtagits, men ändring i sak är avsedd endast i fråga om den s. k. sjättedelsregeln i nuvarande lag. Regeln innebär att intagen som undergår fängelse och för sjukdom vistats utom anstalten mer än en sjättedel av verkställighetstiden får tillgodoräkna sig den överskjutande tiden endast om särskilda skäl föreligger. Kommittén har ansett tillräckliga skäl för denna begränsningsregel inte finnas och föreslår alltså att huvudregeln som innehåller den motsatta presumtionen skall gälla all sjuktid utom anstalt.

29 §. Paragrafen motsvarar 41 § behandlingslagen. Någon ändring i sak avses icke med den föreslagna formuleringen.

30 §. Bestämmelsen som har motsvarighet i 26 § i behandlingslagen, avser ej annan ändring i sak än att föreskriften om samråd med länsstyrelse utgår som överflödig. Något hinder mot inhämtande av yttrande av i första hand barnavårdsnämnd skall givetvis inte föreligga.

31 §. Paragrafen motsvarar 61–67 §§ behandlingslagen som innehåller en ingående reglering beträffande arbetspremier för de intagna och om användningen av intjänta medel. Enligt kommitténs mening bör lämpligen huvuddelen av de regler som behövs meddelas i administrativ ordning. Erforderligt stöd härför bör ges i lagen. Härjämte bör lagen innehålla de bestämmelser som f. n. finns i 65 § angående möjlighet att av intjänta medel taga ut ersättning för skadad eller förstörd anstaltsegendom samt angående utmätningsfrihet.

32–37 §§. De bestämmelser om beslut, besvär och delegation m. m. som upptagits i förevarande paragrafer har – bortsett från rena följdändringar och någon redaktionell ändring – samma innehåll som 75–80 §§ behandlingslagen.

38 och *39* §§. Bestämmelserna i dessa paragrafer motsvarar helt 81 och 82 §§ behandlingslagen. Vissa redaktionella ändringar har vidtagits. Kommittén är medveten om att det i förevarande sammanhang hade varit önskvärt att revidera förhållandet mellan straffbestämmelserna i 38 § (nuvarande 81 §) och vissa andra straffbestämmelser. Då det visat sig att en helt tillfredsställande ordning inte kan åstadkommas utan ändringar på andra lagstiftningsområden har kommittén i sitt förslag tagit upp straffbestämmelserna oförändrade.

40 §. Denna paragraf har ingen motsvarighet i gällande lag. Kommittén har ansett att en lagbestämmelse om tystnadsplikt beträffande intagens personliga förhållanden inte bör saknas i en ny lag. Den föreslagna

bestämmelsen är jämförlig med den som finns i 91 § barnavårdslagen. Kommittén har emellertid funnit att straff bör utsättas endast för uppsåtligt brott mot tystnadsplikten. Vidare har ansetts att allmänt åtal bör få väckas endast om målsägande anger brottet till åtal eller åtal är påkallat från allmän synpunkt.

Övrigt. En ny kungörelse med tillämpningsföreskrifter till den nya lagen bör lämpligen meddelas i samråd med kriminalvårdsstyrelsen. Ämnesområdet synes i stort sett kunna vara detsamma som den nuvarande behandlingskungörelsen har; dock torde som anmärkts i annat sammanhang motsvarigheter till nuvarande 7–19 §§ böra tagas upp i en kungörelse med anknytning till den föreslagna nya lagen om strafftidsberäkning m. m.

Till en ny tillämpningskungörelse bör i stor utsträckning bestämmelser i behandlingskungörelsen kunna överföras med endast begränsade ändringar i överensstämmelse med nyheterna i kommitténs lagförslag. I vissa avseenden erfordras emellertid – som också framgår av kommitténs motiv – ändringar eller kompletteringar av större räckvidd. Kommittén vill emellertid i detta sammmanhang framhålla att det är angeläget att behandlingsfrågor inte regleras så ingående att det för mycket begränsar kriminalvårdsstyrelsens möjligheter att utveckla behandlingsmetodiken med ledning av nya forskningsresultat och nya praktiska erfarenheter.

Vid upprättandet av förslaget till lag om kriminalvård i anstalt har kommittén i viss utsträckning funnit att ämnen som är föremål för bestämmelser i behandlingslagen inte behöver regleras i lag. Kommitténs uppfattning i hithörande frågor torde i stort sett framgå av de anförda motiven. Härutöver får följande framhållas.

I 3 § behandlingslagen finnes bestämmelser rörande fångvårdsanstalters karaktär av öppen eller sluten samt om att Kungl. Maj:t förordnar vilka anstalter som skall vara ungdomsanstalter och vilka interneringsanstalter. Kommitténs behandlingsregler anknyter inte på samma sätt som de gällande till begreppen öppen eller sluten anstalt, varför dessa begrepp inte finnes i lagtexten. Någon motsvarighet i tillämpningskungörelsen torde inte heller böra komma i fråga. Begreppen ungdomsanstalt och interneringsanstalt förekommer i stadganden i brottsbalken. Då det också finnes anledning att i princip hålla fast vid tanken att särskilda anstalter bör finnas för ifrågavarande klientelgrupper, torde även i fortsättningen böra meddelas sådant förordnande som avses i 3 § behandlingslagen. Detta bör kunna ske utan särskilt stöd av bestämmelse i nu förevarande lag. Det kan påpekas att, om särskilda skäl föreligger, intagen som undergår ungdomsfängelse eller internering kan placeras i annan anstalt än sådan som är avsedd för hans klientelgrupp (se 29 kap. 3 § och 30 kap. 4 § brottsbalken). Det bör inte heller föreligga hinder mot att intagen som undergår fängelse placeras i ungdoms- eller interneringsanstalt om det av särskild anledning är lämpligast för honom. Intagna som undergår behandling enligt 28 kap. 3 § brottsbalken bör hållas skilda från andra intagna. Bestämmelse härom finns f. n. i 51 § behandlingslagen, men bör enligt kommitténs uppfattning kunna meddelas administrativt.

En bestämmelse om differentiering av de intagna efter ålder, hälsotillstånd, sinnesbeskaffenhet, karaktärsegenskaper, tidigare vandel, arbetsförmåga, anlag och utbildning finns f. n. i 25 § behandlingslagen. Kommitténs lagförslag upptar inte någon motsvarighet härtill. Enligt kommitténs uppfattning är det tillräckligt att i tillämpningskungörelsen anges att de intagna skall anstaltsplaceras och indelas i behandlingsgrupper efter ådömd påföljd och personliga egenskaper. Bestämmelsen i nämnda paragraf om att män och kvinnor skall hållas åtskilda, såvitt möjligt i särskilda anstalter, torde böra överföras till tillämpningskungörelsen.

Enligt 33 § behandlingslagen skall underrättelse ofördröjligen lämnas närstående om intagen avlider eller träffas av svårare sjukdoms- eller olycksfall. En motsvarighet bör upptagas i kungörelsen.

Kommittén har inte ansett det nödvändigt

att i lagen ta upp bestämmelser om yttrande av läkare och om viss dokumentation i fall som avses i 7 § första stycket och 9 § första stycket kommitténs förslag. Det synes lämpligt att föreskrifter härom tas upp i kungörelsen i överensstämmelse med nuvarande regler i 73 och 74 §§ behandlingslagen.

11.2 *Förslag till lag om strafftidsberäkning m. m.*

Lagens beteckning. De regler som upptagits i denna lag gäller åtskilligt annat än strafftidsberäkning i bokstavlig mening. Huvudtemat är dock hur tiden för fängelse beräknas och detta har i förening med att en kort beteckning är önskvärd ansetts berättiga till förslaget.

1 §. I det inledande stadgandet har i stort angivits lagens omfattning. Av formuleringen bör framgå att bestämmelserna direkt är tillämpliga endast beträffande tidsberäkning etc. i vad gäller behandlingen i anstalt. Som f. n. är det dock meningen att reglerna skall användas analogt vid beräkning som helt eller delvis avser tid då den dömde vårdas i frihet.

Vid jämförelse med motsvarande stadgande i gällande behandlingslag iakttas att förslaget ej räknar med förvandlingsfängelse. Anledningen härtill är pågående utredning rörande förvandlingsstraffet. Om fängelse som förvandlingsstraff behöver beaktas vid ikraftträdandet av den föreslagna lagen torde ett stadgande av samma innehåll som 1 § andra stycket gällande behandlingslag kunna infogas i promulgationsbestämmelserna.

2 §. Bestämmelserna i första stycket är endast avsedda att förenkla redaktionen av lagen i övrigt. Beträffande andra stycket hänvisas till den allmänna motiveringen.

3 och 4 §§. Dessa paragrafer motsvarar nuvarande 4 och 5 §§ behandlingslagen. De innefattar endast redaktionella ändringar.

5 och 6 §§. Bestämmelserna, som motsvarar nuvarande 6–8 §§, har sammanförts till en paragraf om personer som är berövade sin frihet och en paragraf om övriga. Förenklingen sammanhänger med den vidgning av möjligheterna att undergå verkställighet under häktningstid som berörts i den allmänna motiveringen. Uttrycket styresman i 5 § syftar, som framgår av 2 §, även på föreståndare för allmänt häkte m. fl.

I 6 § har styresman vid allmänt häkte berättigats ta emot nöjdförklaring i allmänhet. För närvarande får han endast ta emot förklaring av den som är häktad i det mål vari domen meddelats. Ändringen är närmast en följd av den nyssnämnda utvidgningen, men har även den bakgrunden att de allmänna häktena får anses väl lämpade för att primärt ta emot dömda som vistas på fri fot och inställer sig för att undergå verkställighet, nämligen om lämplig kriminalvårdsanstalt inte finns på orten. Med nuvarande ordning får den dömde i sådant fall inställa sig hos polismyndigheten som då får sörja för behövlig förpassning.

I viss utsträckning förekommer att kriminalvårdsanstalter av öppen typ saknar personal med den utbildning och ställning att nöjdförklaring lämpligen bör upptas där. Detta har föranlett bestämmelsen i andra stycket, enligt vilken Kungl Maj:t kan förordna att nöjdförklaring inte skall tas emot på sådan anstalt.

Beträffande nöjdförklaring inför polismyndighet torde få framhållas det angelägna i att möjligheten att avge sådan förklaring garanteras genom lämpliga delegationsbestämmelser.

Som tidigare framgått gäller bestämmelserna om allmänt häkte även rättspsykiatrisk klinik, nämligen i vad angår häktad som förvaras där (2 §). Klinikchef skall således också kunna uppta nöjdförklaring, men endast av häktad som förvaras på kliniken.

7 och 8 §§. Dessa paragrafer motsvarar med någon redaktionell ändring nuvarande 9 och 10 §§.

9–11 §§. Reglerna om inledandet av verkställigheten, som nu finns i 11 §, har för överskådlighetens skull delats upp på tre paragrafer och även förenklats något.

12 §. Denna bestämmelse, som saknar motsvarighet i nuvarande lag, har berörts i den allmänna motiveringen.

13–16 §§. Bestämmelserna i nuvarande 12 § om anstånd och uppskov med verkställighet av fängelse har av redaktionella skäl uppdelats på fyra paragrafer. De sakliga ändringar som företagits har behandlats i den allmänna motiveringen såvitt gäller uppskov med verkställighet. I lydelsen av 16 §, om viss möjlighet för Kungl Maj:t att meddela anstånd med verkställighet av fängelse, har angivits det syfte som sådana bestämmelser avses för, nämligen att förebygga överbeläggning på kriminalvårdsanstalt. Det har synts kommittén lämpligt att fullmakten för Kungl Maj:t utformas på detta sätt. I sak föreligger ingen ändring i förhållande till vad som nu gäller.

17 §. Denna paragraf motsvarar med redaktionell förenkling nuvarande 13 §.

18 och *19* §§. Dessa paragrafer motsvarar 14 och 15 §§.

20 §. Denna bestämmelse som saknar direkt motsvarighet i gällande lag (jfr dock 37 §) har behandlats i den allmänna motiveringen. Som där framgår har det inte ansetts erforderligt att direkt utsäga att bestämmelsen är tillämplig även i fråga om den som är häktad i avbidan på att dom vinner laga kraft.

21 §. Denna paragraf motsvarar nuvarande 16 §. Det ändrade innehållet har behandlats i den allmänna motiveringen.

Som följer av jämförelse med 2 § kan tidsberäkningen enligt förevarande bestämmelse även börja när den dömde intas på rättspsykiatrisk klinik. Detta gäller dock endast om han intas där som häktad och således inte om han vistas på kliniken utan att vara häktad.

Beträffande fallet att tiden räknas från det att den dömde tas om hand av polismyndighet för förpassning till kriminalvårdsanstalt torde få påpekas att det i administrativ ordning bör lämnas närmare föreskrifter om förande av erforderliga anteckningar hos polismyndighet samt om rapportering av uppgifter för tidsberäkningen.

Om den dömde från början har varit anhållen eller gripen för annat än förpassning bör det formligen konstateras när omhändertagandet övergår till att vara sådant som avses här.

Regeln i andra stycket gäller naturligtvis – liksom nuvarande motsvarighet – ej endast beträffande den som är häktad i domsmålet utan även för den som är häktad i annat mål.

22 §. Stadgandet motsvarar nuvarande 17 §. I anslutning till vad som tillämpas i praktiken har angivits att strafftidsresolutionen utöver vad som f. n. är obligatoriskt skall innehålla uppgift om återstående strafftid de dagar då villkorlig frigivning kan ske.

23 §. Paragrafens motsvarighet i nuvarande lag är 18 §.

24 §. Denna paragraf motsvarar nuvarande 19 § med vissa redaktionella ändringar, därav en som är föranledd av att ämnesområdet för nuvarande behandlingslag föreslås uppdelat på två lagar.

26 och *27* §§. Av systematiska skäl har en uppdelning på två paragrafer gjorts av de bestämmelser som motsvarar nuvarande 21 §.

28 §. Motsvarande bestämmelse finns f. n. i 22 §.

29–31 §§. Dessa paragrafer motsvarar nuvarande 77, 78 och 80 §§, såvitt avser förevarande ämnesområde.

Övrigt. Tillämpningsföreskrifter till den föreslagna lagen torde lämpligen kunna meddelas med huvudsakligen samma innehåll som i 7–19 §§ nuvarande behandlingskungörelse. Vissa modifikationer bör ske i anslutning till kommitténs lagförslag.

11.3 *Förslag till lag om ikraftträdande av lagen om kriminalvård i anstalt och lagen om strafftidsberäkning m. m.*

Sambandet mellan bestämmelserna i de båda lagar som föreslås komma i stället för nuvarande behandlingslag är sådant att samtidigt ikraftträdande föreslås. Övergångsbestämmelserna måste också i visst avseende bli desamma. Kommittén har därför funnit det lämpligt att föreslå en gemensam lag om ikraftträdande av de båda lagarna.

I kommitténs förslag till lag om krimi-

nalvård i anstalt finns inte någon motsvarighet till de disciplinära åtgärder av straffkaraktär som f. n. regleras i 68 och 69 §§ behandlingslagen. Av allmänna principer torde följa att beslut om sådana åtgärder inte bör tillämpas efter ikraftträdande av ifrågavarande förslag. En regel härom har upptagits i övergångsbestämmelserna. Regeln avses bl. a. medföra att intagen inte efter ikraftträdandet kan kvarhållas i anstalt med anledning av att hans strafftid förlängts genom beslut enligt 69 § behandlingslagen.

Härutöver föreslås att bestämmelser meddelas av samma innehåll som vid övergången från 1945 års verkställighetslag till behandlingslagen (se härom prop. 1964: 76 s. 58 f).

11.4 *Förslag till lag om ändring i brottsbalken*

Som anmärkts i de allmänna motiven medför kommitténs förslag om avskaffande av disciplinstraffen en mindre följdändring i 26 kap. 8 § brottsbalken.

Andra stycket i nämnda paragraf innehåller en bestämmelse om hur vissa frågor rörande villkorlig frigivning skall bedömas vid strafftidsförlängning (69 § behandlingslagen). Då strafftidsförlängning enligt kommitténs förslag ej vidare skall förekomma, föreslås att nämnda bestämmelse i brottsbalken får utgå vid ikraftträdandet av lagen om kriminalvård i anstalt.

11.5 *Förslag till lag om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.*

Lagens beteckning. Kommittén har ansett att den nya lagen lämpligen kan betecknas på samma sätt som den nuvarande.

1 §. Beträffande de inledande bestämmelserna i lagen får i första hand hänvisas till kommitténs allmänna motivering. Paragrafens första stycke motsvarar 2 § andra stycket i nuvarande lag. Andra stycket innehåller en ny bestämmelse om rätt för häktad att få biträde med personliga angelägenheter; främst avses stöd av social/kurativ art. Biträde skall erhållas i skälig omfattning.

2 §. Denna paragraf motsvarar 3 § i nuvarande lag. I sak föreslås bara den ändringen att det uttryckligen sägs att häktad, om det kan ske utan olägenhet, får medges att själv ha hand om pengar och värdesaker. Sådant medgivande kan ha stor betydelse för de häktades integritetskänsla och bör därför enligt kommitténs uppfattning lämnas i möjlig utsträckning.

3 §. I 4 § nuvarande lag finns en bestämmelse om att mer än en person inte får förvaras i varje rum, med mindre det är nödvändigt av utrymmesskäl eller påkallas av annan särskild anledning. Denna bestämmelse bör ses mot bakgrunden av tidigare lokalförhållanden. Numera torde det – här bortses fortfarande från vad som särskilt gäller fylleristklientelet – inte finnas anledning att betona rätten att vara ensam i bostadsrummet. Tvärtom har kommittén – som framgår av den allmänna motiveringen – ansett det angeläget att möjligheterna att låta häktade tillbringa viss tid tillsammans med andra tillvaratas. En bestämmelse härom har upptagits i förevarande paragraf.

4 §. Denna paragraf har motsvarighet i dels 6 § nuvarande lag dels 8 § tillämpningskungörelsen. Beträffande motiveringen torde få hänvisas till de allmänna synpunkterna.

5 §. Första stycket, om utomhusvistelse, motsvarar helt 7 § tillämpningskungörelsen. Bestämmelsen har ansetts ha sådan betydelse att den bör upptagas i lagen. I andra stycket föreslås en regel om möjligheten till fysisk träning som både i fråga om innehåll och motivering nära ansluter till kommitténs förslag beträffande 20 § första stycket lagen om kriminalvård i anstalt. Med hänsyn till de begränsade lokal- och personalresurserna på häktesanstalterna torde regeln inte böra göras ovillkorlig.

6 §. Av skäl som angivits i den allmänna motiveringen föreslås att bestämmelserna om häktads rätt att inneha tidningar, radiomottagare m. m. överflyttas från tillämp-

ningskungörelsen (9 §) till lagen. I det föreslagna stadgandet har televisionsmottagare uttryckligen omnämnts som något häktad normalt har rätt att hålla sig med i häktet.

7 §. Denna bestämmelse motsvarar i sak helt nuvarande 7 §.

8 §. Denna paragraf motsvarar nuvarande 8 §. Genom viss ändring av utformningen avses att ge uttryck för en något mindre restriktiv hållning till häktades brevväxling och besök än den nuvarande lagen har. I uppräkningen av de myndigheter till vilka häktad får skriva utan kontroll har tillagts åklagarmyndighet. Dessutom har beaktats att organisatoriska förändringar under senare tid lett till att länsstyrelsen inte längre har tillsynsuppgifter på området.

9 §. Stadgandet motsvarar nuvarande 9 §. Kommittén föreslår att något ökade möjligheter till permission skall antydas genom en mera generell avfattning av bestämmelsen.

10 §. Denna paragraf motsvarar 2 § första stycket i gällande lag. Utformningen ansluter till den allmänna regeln om fängsel i förslaget till lag om kriminalvård i anstalt. Eftersom man vid behandlingen av de häktade m. fl. inte alltid har så goda möjligheter att hindra flykt eller ordningsstörande beteende genom placering i lämplig anstalt eller anstaltsavdelning, har det ansetts att fängsel bör få användas även i sådant syfte och inte enbart när säkerheten i sträng bemärkelse kräver det. Gemensamt för de olika fallen är kravet att användningen av fängsel är oundgängligen påkallad. Detta innebär bl. a. att andra, mildare medel är otillräckliga.

11 §. Första stycket i denna paragraf innehåller regeln i nuvarande 10 § jämte ett tillägg rörande den som intagits i häkte eller polisarrest för förpassning till kriminalvårdsanstalt. Tillägget är föranlett av kommitténs förslag till lag om strafftidsberäkning m. m. Detsamma är i viss mån fallet beträffande den bestämmelse som upptagits i andra stycket. Den innebär emellertid inte i och för sig något nytt. Den ordning som enligt förslaget blir uttryckligen fastställd anses f. n. gälla.

12 §. Innehållsmässigt motsvarar bestämmelserna i denna paragraf helt nuvarande 11 §. Med hänsyn till att behandlingen av fylleristklientelet f. n. är under övervägande har det ansetts lämpligt att låta omnämnandet av den som tagits i förvar för fylleri utgå ur lagtexten.

13 §. Bestämmelserna i denna paragraf är nytillkomna. De har utformats i anslutning till kommitténs förslag rörande tystnadsplikt i lagen om kriminalvård i anstalt.

14 §. Stadgandet motsvarar 12 § andra stycket gällande häkteslag. Någon sådan bestämmelse som nu finns i 12 § första stycket om Kungl. Maj:ts rätt att meddela tillämpningsföreskrifter har inte ansetts behövlig.

Övrigt. Kommittén föreslår att tillämpningsföreskrifter till den nya lagen meddelas med de modifikationer som nyheterna i denna föranleder men i övrigt med huvudsakligen den omfattning och utformning motsvarande föreskrifter har f. n. Kommittén vill emellertid beröra några särskilda punkter.

Nuvarande lag innehåller i 5 § vissa bestämmelser om att hänsyn skall tas till häktads ålder, kön och hälsotillstånd samt att läkares anvisning rörande vården av den som är sjuk skall beaktas. Kommittén, som inte ansett att dessa tämligen självklara saker behöver regleras i lagen, vill förorda att bestämmelserna inarbetas i tillämpningskungörelsen.

I 1 § tillämpningskungörelsen finns f. n. en bestämmelse om skyldighet för häktad m. fl. att rätta sig efter ordningsregler, föreskrifter och tillsägelser. Kommittén ifrågasätter starkt om någon bestämmelse av detta slag bör förekomma. Det ligger ju i sakens natur att överträdelser inte kan föranleda några andra ingripanden än sådana förebyggande åtgärder som oavsett bestämmelsen är nödvändiga.

Enligt en bestämmelse i 8 § nuvarande tillämpningskungörelse får värdet av vad intagen uppsåtligen eller av vårdslöshet skadar eller förstör av förvaringslokalens tillhörigheter dras av från arbetsersättning som tillkommer honom. Motsvarande regel beträffande personer som undergår brottspåföljd i anstalt har, såväl tidigare som nu

av kommittén, ansetts vara av sådan art att den måste upptas i lag. Kommittén har emellertid ansett sig kunna utgå från att en sådan regel inte är motiverad på nu förevarande område.

Bilaga 1 Statistisk utredning angående kriminalvårdens anstaltsklientel

Karl-Erik Forsström

1.1 *Inledning*

För att få ett säkrare underlag för sitt arbete, då det gällt att utarbeta en ny behandlingslag för intagna i fångvårdsanstalt, har kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården (KAIK) låtit utföra statistiska undersökningar. Dessa har avsett skilda punkter rörande själva behandlingssättet, t. ex. permissioner, disciplinära åtgärder, rätt till brevväxling och besök osv. Särskilda redogörelser för resultaten av dessa undersökningar lämnas i annat sammanhang i KAIK:s betänkande.

De statistiska undersökningarna har emellertid dessutom avsett en mera allmän och omfattande kartläggning av anstaltsvårdsklientelet. Denna kartläggning har utförts på i huvudsak två sätt: dels har sådant statistiskt material, som finns tillgängligt i på olika sätt publicerade källor, utnyttjats för att ge en uppfattning om förändringarna i fråga om den allmänna kriminaliteten osv., dels har en speciell undersökning av anstaltsklientelet vid en viss tidpunkt genomförts i form av en tvärsnittsundersökning.

Föreliggande redogörelse består av två avsnitt. Det ena avser kriminaliteten under 1960-talet och behandlar officiell och annan statistik, som är av speciell betydelse i detta sammanhang, och det andra behandlar resultaten av den ovannämnda tvärsnittsundersökningen. I det följande sker en inledande beskrivning av de båda avsnitten.

1.1.1 Kriminaliteten under 1960-talet

För att få en allmän bakgrund och ett visst jämförelsematerial till uppgifterna om kriminaliteten och om kriminalvårdsklientelet måste man ange vissa sifferuppgifter om den totala population, ur vilken klientelet rekryteras. Dessa uppgifter avser befolkningens förändringar i fråga om åldersfördelning, geografisk utbredning, inrikes och utrikes migration osv. Såsom senare något skall beröras, har dessa förändringar direkt betydelse för kriminalitetens och kriminalvårdsklientelets omfattning och struktur. Bl. a. kan här nämnas det stigande antalet utlänningar inom kriminalvårdsklientelet. Uppgifter om den utländska migrationen, om antalet uppehållstillstånd och om antalet arbetsanmälda utlänningar etc. kan ge en intressant belysning av denna del av klientelet.

Huvudvikten läggs emellertid i denna del av undersökningen på en analys av tillgängligt kriminalstatistiskt och kriminalvårdsstatistiskt material. Den brottslingspopulation, ur vilken kriminalvårdsklientelet rekryteras, kan beskrivas med data ur bl. a. polisstatistiken. Det är här fråga om sifferuppgifter, som belyser den s. k. synliga brottsligheten och dess variationer. Huruvida dessa uppgifter även kan ge en tämligen riktig bild av den verkliga kriminaliteten i vårt land, är en fråga, som kommer att något utförligare behandlas i den följan-

de framställningen.

Statistiska redogörelser för den svenska kriminalvården publiceras numera årligen sedan år 1960. Dessa redogörelser innehåller bl. a. uppgifter om antalet intagna, deras ålder, brottets beskaffenhet etc. En närmare genomgång av en serie sådana uppgifter kan visa, i vad mån förändringar under 1960-talet inträffat med avseende på kriminalvårdsklientelets omfattning och sammansättning ur olika synpunkter.

1.1.2 Tvärsnittsundersökningen

Utgångspunkten vid uppläggningen av denna tvärsnittsundersökning utgjordes av KAIK:s önskan om en »kartläggning av anstaltsvårdsklientelet» vid en viss tidpunkt. Man kan emellertid betrakta anstaltsklientelet på två sätt: den kan antingen bestå av dem, som var intagna i anstalt vid en viss tidpunkt och som intagits vid vitt skilda tillfällen, eller av dem, som intagits under en viss period (t. ex. ett kalenderår). Det rör sig alltså här till stor del om två skilda populationer.

För tvärsnittsundersökningen utarbetades ett mycket omfattande frågeformulär, i vilket en mängd önskemål om statistisk belysning av olika förhållanden tillgodosågs.

Frågeformuläret finns intaget i denna redogörelse som *bilaga* A. Vissa anvisningar för ifyllandet av formuläret utarbetades likaså (se *bilaga* B).

Undersökningen utfördes den 26 januari 1969. Under de närmast därpå följande månaderna inflöt blanketterna, granskades och kompletterades, varefter bearbetning skedde.

1.2 *Kriminaliteten under 1960-talet*

1.2.1 Demografiska uppgifter

1.2.1.1 Befolkningen

Sveriges totala folkmängd har ökat från 7,5 miljoner invånare vid 1960 års ingång till 8,0 miljoner vid 1969 års ingång. Ökningen i folkmängden har sålunda varit ungefär 7 procent under 1960-talet.

Förändringarna i totalfolkmängden beror dels på den s. k. naturliga folkökningen, dvs. skillnaden mellan antalet födda och antalet avlidna, dels på nettoimmigrationens omfattning, dvs. skillnaden mellan antalet invandrare och antalet utvandrare. Vidare sker det ständiga förskjutningar i befolkningens sammansättning, t. ex. i fråga om den geografiska eller regionala fördelningen av invånarna på grund av den inländska migrationen och i ålderssammansättningen inom befolkningen osv. Delpopulationerna förändras med andra ord med avseende på sin numerär och därmed sin relativa betydelse inom totalpopulationen.

Antalet födda uppgick under perioden 1960–1968 till i runt tal 1 030 000 personer, medan antalet avlidna utgjorde 698 000 personer under samma tidsperiod. Den naturliga folkökningen uppgick alltså till i runt tal 332 000 personer.

Invandrarna utgjorde under samma period ca 309 000 och utvandrarna ca 153 000 personer, varför nettoinvandringen under åren 1960–1968 uppgick till ca 156 000 personer. Dessutom överfördes ett litet antal personer till eller från bok över obefintliga under dessa år. Den inrikes och den utrikes migrationen kommer att mera i detalj behandlas i ett par senare avsnitt.

Man kan alltså med ledning av de här angivna uppgifterna säga, att den totala folkökningen till ca 2/3 i stort sett utgjordes av barn och till 1/3 av utländska invandrare.

Åldersfördelningen i vårt land har likaledes undergått vissa förskjutningar under 1960-talet. Av speciellt intresse är antalet personer i åldern 15 år och däröver med fördelning på ett antal olika åldersgrupper, dvs. personer i s. k. straffmyndig ålder. I absoluta tal var antalet personer år 1960 inom de nio åldersgrupperna, som redovisas i kriminalvårdsstatistiken, följande – dvs. vid ingången av den här studerade perioden (siffrorna avser 1 000-tal personer, se sid. 210).

Den nedan angivna absoluta och relativa fördelningen av befolkningen efter ålder bildar utgångsmaterial för den följande redogörelsen i form av indextal. De olika åldersgruppernas relativa betydelse antalsmäs-

14—014378

Ålder	Antal 1960	%
15—17	382	6,5
18—20	304	5,2
21—24	369	6,3
25—29	435	7,5
30—34	470	8,1
35—39	534	9,2
40—49	1 071	18,3
50—59	983	16,9
60—	1 285	22,0
Summa	5 833	100,0

sigt sett har från 1960 och framåt successivt förändrats under perioden fram till år 1968. Med hjälp av indextalen i nedanstående sammanställning framgår de procentuella förskjutningar, som inträffat under dessa år inom de olika åldersgrupperna. Indextalen med siffrorna 1960 = 100 anger folkmängden i olika åldersgrupper vid slutet av åren 1960–1967.

Av nedanstående indextal ser man klarare den olika takten i förändringarna inom olika åldersgrupper. Den yngsta gruppen, 15–17 år, har sålunda enligt dessa beräkningar minskat med 13 procent under 1960-talet fram till år 1968. Däremot har de tre närmast högre åldersgrupperna ökat starkt under dessa år. Stegringen har utgjort 23 procent (för åldern 18–20 år), 42 procent (åldern 21–24 år) och 17 procent (åldern 25–29 år) i åldersgrupper, som brukar präglas av stark aktivitet på många olika områden.

De olika därpå följande åldersgrupperna i intervallet 30–49 år har minskat i antal under perioden, medan åldrarna 50 år och däröver stigit i antal.

Det bör även observeras, att åldersgruppen 18–20 år ökade i antal fram till år 1964 med 30 procent, men att den därefter befinner sig i avtagande. De båda åldersgrupperna 21–24 år och 25–29 år har däremot under hela perioden uppenbarligen befunnit sig i tillväxt, såsom framgår av de angivna indexserierna, och det synes dröja ytterligare några år, innan vändpunkten är nådd inom dessa åldersgrupper.

Totalt har hela gruppen i åldern 15 år och däröver, dvs. personer i straffmyndig ålder, ökat år från år under perioden med en totalökning av 7 procent från år 1960 till år 1967. Som tidigare nämnts har landets totala befolkning under hela 1960-talet (t. o. m. år 1969) stigit med 7 procent, och ökningen fram till år 1967 utgjorde 5 procent.

Dessa förskjutningar i ålderssammansättningen – liksom i fråga om förändringarna i den geografiska fördelningen av befolkningen, såsom skall visas i ett följande avsnitt – kan ha stor betydelse för kriminalitetens omfattning och därmed för antalet av sådana personer, som är registrerade i kriminalstatistiken och kriminalvårdsstatistiken. Även om kriminaliteten, dvs. det relativa antalet kriminella inom en åldersgrupp, kan vara oförändrad eller sjunkande, kan likväl det absoluta antalet registrerade brottslingar inom åldersgruppen stiga enbart därigenom, att antalet personer inom åldersgruppen ökat. Motsvarande resonemang gäller t. ex. för ändringar i totalantalet invånare inom olika geografiska områden etc.

Skulle kriminaliteten i stället öka sam-

Ålder	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967
15—17	100	102	101	99	97	93	89	87
18—20	100	111	121	128	130	129	126	123
21—24	100	103	105	112	118	129	137	142
25—29	100	100	101	103	106	109	112	117
30—34	100	99	98	96	95	94	94	94
35—39	100	96	93	91	89	87	86	85
40—49	100	100	100	99	99	98	97	96
50—59	100	101	102	103	104	105	105	105
60—	100	102	105	107	110	112	115	117
15—	100	101	102	103	104	105	106	107

tidigt med en ökning av antalet personer inom åldersgruppen i fråga, kan det ge ett starkt utslag i det absoluta antalet brott och brottslingar, som registreras t. ex. i kriminalstatistiken. Erfarenhetsmässigt vet man, att den synliga kriminaliteten är hög särskilt i de yngre, mera aktiva åldersgrupperna. Det är därför av stor betydelse att observera, hur antalet personer inom den förändras från år till år i landet som helhet och inom olika geografiska områden med större eller mindre befolkningsagglomerationer.

1.2.1.2 Inrikes migration

Omflyttningen inom landet registreras i statistiken vid flyttning mellan församlingar. Undersökningar visar, att i genomsnitt per år var fjortonde individ flyttat under 1950-talet (ca 530 000 personer årligen). I stort sett samma siffra synes gälla för 1960-talet. För 1967 noterades sålunda drygt 470 000 personer, som flyttat inom landet. Det kan dessutom observeras, att de tre största städerna redovisade ett utflyttningsöverskott under det året.

Under årtiondena 1911–1950 var som jämförelse härtill motsvarande siffra för genomsnittet flyttande ungefär var tolfte invånare. Den inrikes migrationen är sålunda av betydande omfattning, även om en viss minskning alltså kan noteras under de senaste decennierna. Denna stora omflyttning kan vara av en viss betydelse även ur kriminalitetssynpunkt. Skälen härtill är många. Bl. a. kan själva uppbrottet ur en miljö och förflyttningen till en annan ge upphov till en känsla av rotlöshet, föranleda normkonflikter osv., som i vissa fall kan leda till social och annan missanpassning.

Den allmänna tendensen i dessa flyttningar inom landet har varit en rörelse från glesbygd och mindre tätorter till större befolkningsagglomerationer, även om våra allra största städer, som nämnts, numera kännetecknas av ett visst utflyttningsöverskott. Vid början av 1950-talet bodde sålunda 53 procent av rikets invånare på landsbygden mot 48 procent vid 1960-talets ingång och mindre än 46 procent vid 1960-talets slut. På grund av landsbygdens urbanisering i form av allt fler och större tätorter samt på grund av det förhållandet, att städerna inom sina administrativa gränser ofta rymmer ansenliga glesbygdsområden, blir indelningen i landsbygd och stad allt mindre meningsfull. Man brukar därför numera i dessa sammanhang i stället ange siffror över befolkningens fördelning på glesbygd och tätorter.

Vid denna fördelning på glesbygd och tätort kan man utgå från folkräkningarnas definition av tätort. Med tätort menas då företrädesvis ett område med betydligt tätare bebyggelse än inom intilliggande, mera glesbebyggda områden – avståndet mellan husen överstiger normalt inte 200 meter inom tätorten – och med en folkmängd, som inte understiger 200 invånare. Vid denna indelning tar man inte hänsyn till de administrativa gränserna.

Sålunda bodde vid början av 1950-talet ca 66 procent av rikets befolkning i tätort, vilket kan jämföras med andelen stadsbor, ca 47 procent, vid samma tid.

Tätortsandelen steg sedan under 1950-talet till 73 procent vid decenniets utgång, och vid 1960-talets slut torde andelen uppgå till omkring 80 procent. Naturligtvis innehåller dessa siffror till en viss del en fiktiv tätortstillväxt. Som exempel kan nämnas fall, då en eller flera mindre hussamlingar växer samman med en tidigare existerande tätort. Trots sådana fall visar siffrorna klart den allmänna tendensen med bl. a. en omstrukturering av näringslivet genom de s. k. stadsnäringarnas expansion på landsbygdsnäringarnas bekostnad.

Det påståendet, att en förskjutning från landsbygds- till stadsnäringar leder till bildandet av tätorter, måste å andra sidan något modifieras, eftersom det ju förhåller sig på det sättet, att det ökande antalet enskilda trafikmedel och offentliga kommunikationer möjliggör dagliga resor till och från arbetsplatsen i större utsträckning än tidigare. Antalet sådana s. k. pendlare är mycket betydande. Vid slutet av år 1960 uppgick det till något mindre än en halv mil-

jon personer. Detta antal synes ytterligare ha stigit under 1960-talet, och enligt 1965 års folkräkning utgjorde pendlarnas antal mer än 620 000 personer vid slutet av år 1965, dvs. sådana förvärvsarbetande personer som hade sin arbetsplats förlagd till annan kommun än bostadsorten.

Man kan sålunda säga, att rörligheten inom befolkningen är mycket stor både beträffande flyttningarna under året från en bostadsort till en annan och beträffande den dagliga förflyttningen från en kommun till en annan.

Åldersfördelningen i tätorter och i glesbygder visar betydande skillnader. I tätorterna var närmare 29 procent av befolkningen år 1965 i åldrarna 50 år och däröver, medan motsvarande siffra för glesbygden då var drygt 39 procent.

Följande sammanställning visar andelen i tätort och glesbygd boende i olika åldrar enligt 1960 och 1965 års folkräkningar.

Av dessa siffror framgår det bl. a., att tätorternas andel av befolkningen i åldrarna under 50 år är speciellt hög och att denna andel ökats markant under den första hälften av 1960-talet. Å andra sidan har glesbygderna en särskilt hög andel invånare i åldrarna över 50 år, och denna andel har ökat beträffande personer i åldern 65 år och däröver. Ser man på ökningen av folkmängden i olika åldersgrupper, finner man, att den helt och hållet skett inom tätorterna, medan varje åldersgrupp inom glesbygden avtagit från 1960–1965. Förändringarna i absoluta tal framgår närmare av följande sammanställning.

Ålder	Förändring (1 000 inv.) 1960—1965.		
	tätort	glesbygd	totalt
0—14	+ 61	—101	— 40
15—29	+261	— 42	+219
30—49	+ 5	—104	— 99
50—64	+123	— 36	+ 87
65—	+109	— 5	+104
Totalt	+559	—288	+271

Av dessa siffror framgår det tydligare, att åldersgruppen 15–29 år stigit kraftigt och att ökningen skett för tätorterna. En särskilt kraftig minskning har å andra sidan skett för glesbygdens åldersgrupp 30–49 år. Det kan också observeras, att åldrarna 0–14 och 30–49 år sjunkit avsevärt inom rikets totala folkmängd under de här behandlade fem åren.

Av stor betydelse ur kriminalitetssynpunkt är det även att se på de tre storstadsområdenas tillväxt under senare år. Av rikets totala folkmängd bodde 24 procent år 1950 i dessa områden mot 26 procent år 1960 och 30 procent år 1969. De ganska begränsade områden, som de tre största städerna med de närmast omkringliggande kommunerna utgör, är således mycket tätbefolkade i jämförelse med landet som helhet, och denna befolkningsanhopning synes fortsätta. Nära 60 procent av folkökningen i riket skedde inom storstadsregionerna under 1950-talet, medan motsvarande andel synes ha stigit till ca 90 procent under 1960-talet.

Ålder	Andel boende i %			
	År 1960		År 1965	
	tätort	glesbygd	tätort	glesbygd
0—14	73,2	26,8	78,8	21,2
15—29	75,4	24,6	80,9	19,1
30—49	75,9	24,1	80,0	20,0
50—64	69,4	30,6	73,7	26,3
65—	71,1	28,9	69,6	30,4
Samtliga	72,8	27,2	77,5	22,5

1.2.1.3 Utrikes migration

Invandringen till vårt land har under 1960-talet varit av betydande omfattning. Under decenniets senare hälft har den legat på en markant högre nivå än under dess tidigare hälft. Den utgjorde sålunda under år 1960 ca 26 000 personer och steg till 50 000 personer under år 1965, varefter en viss minskning inträdde. För år 1969 anges emellertid den preliminära siffran vara närmare 64 000 personer.

Utvandringen har under samma period legat på en betydligt lägre nivå och varierat avsevärt mindre kring ett antal av 15 000 fram till år 1966. Därefter skedde en ganska avsevärd stegring upp till en nivå av 20 000 eller något mera under decenniets sista fyra år.

Siffrorna för periodens olika år framgår närmare av nedanstående sammanställning. I den visas också nettoinvandringens omfattning år från år. Det kan härvid ob-

Utrikes migration

År	Invandrare	Utvandrare	Nettoinvandring
1960	26.143	15 138	11 005
1961	29.619	15 019	14 600
1962	25.084	14 298	10 786
1963	26.950	15 340	11 610
1964	38.334	15 705	22 629
1965	49.586	15 977	33 609
1966	46.970	19 730	27 240
1967	29.983	19 979	10 004
1968	36.038	23 211	12 827
1969	63.919	20 172	43 747

serveras att nettoinvandringen under senare hälften av decenniet i stort sett varit mer än dubbelt så hög som under periodens tidigare del. Det bör dock påpekas, att man i denna statistik med invandrare och utvandrare avser endast sådana personer, som i kyrkobokföringen under respektive år registrerats som in- eller utvandrare.

Som en jämförelse till dessa siffror kan nämnas, att nettoinvandringen under tioårsperioden 1951–1960 uppgick till närmare 106 000 personer (därav drygt halva antalet män). Under 1960-talet har totalantalet utgjort 198 000 personer, dvs. i genomsnitt närmare dubbelt så många per år som under den närmast föregående tioårsperioden.

Beträffande dessa statistiska uppgifter bör emellertid också i detta sammanhang följande förhållande observeras.

Till bok över obefintliga överföres personer, vilkas vistelseort vid två på varandra följande mantalsskrivningar varit okänd utan att de enligt gällande bestämmelser har kunnat räknas som utvandrare. En stor del av de i bok över obefintliga upptagna personerna torde dock vara sådana, som flyttat utomlands utan att göra anmälan härom. Detta förhållande medför inte bara, att antalet utvandrare blir för lågt. Om dessa felaktigt överförda personer åter inflyttar till Sverige, blir de inte registrerade som invandrare utan som överförda från bok över obefintliga. Detta gör alltså i sin tur även siffrorna för nettoinvandringen i viss mån osäkra.

Man kan också vid bedömningen av nettoinvandringens storlek observera siffrorna för födelseöverskottet under 1960-talet och ökningen i befolkningens totalantal. Dessa demografiska uppgifter har behandlats i ett tidigare avsnitt (jfr sid. 209).

Det största antalet invandrare kommer enligt statistiken från Danmark, Finland och Norge med sammanlagt ungefär 50 procent av totalantalet. Tyskland svarade vanligtvis för ca 10 procent av invandrarna under den första delen av 1960-talet, men andelen har mot slutet av perioden sjunkit till ca 5 procent. I övrigt kan siffrorna för olika nationaliteter bl. a. påverkas av ekonomiska och politiska förhållanden i olika länder under något visst år eller under en följd av år. Det kan bl. a. nämnas, att det under senare år skett en markant ökning av invandringen från sådana länder som Grekland, Jugoslavien och Turkiet. Som exempel kan nämnas, att invandringen från Jugoslavien fram till år 1965 brukade omfatta ett par hundra personer per år. Siffrorna t. ex. under åren 1965–1967 har emellertid utgjort ca 4 400 och 7 900 respektive 3 600 personer från detta land under de nämnda åren.

Siffrorna för utvandringen visar, att även här de nordiska grannländerna svarar för ca 50 procent och Tyskland för 8–10 pro-

cent av den årliga emigrationen från vårt land.

När det alltså gäller uppgifter om det årliga nettotillskottet till den utländska populationen i Sverige, kan dessa siffror ge en tämligen god bild av förändringarna från år till år och den absoluta storleken av detta tillskott exempelvis under ett decennium. Svårare blir det att bedöma den utländska populationens totala omfattning vid olika tidpunkter och inom olika åldersgrupper, exempelvis antalet personer i straffmyndig ålder. Förändringar i denna population sker ständigt inte endast genom in- och utvandring utan även genom födelser, dödsfall och naturalisationer.

För att i någon mån likväl belysa omfattningen av den totala utländska populationen och dess förändringar skall anges vissa statistikuppgifter beträffande antalet uppehållstillstånd för vissa utländska medborgare samt antalet arbetsanmälda utlänningar i Sverige.

Antalet utlänningar med uppehållstillstånd var i april 1969 ca 86 000 personer, därav ca 34 000 kvinnor. Dessa siffror omfattar emellertid inte medborgare från de nordiska länderna, eftersom dessa sedan 1958 befriats från skyldighet att inneha uppehållstillstånd vid vistelse i Sverige. För sådana medborgare i icke-nordiska länder, som äger rätt att inresa i riket utan visering, inträder skyldigheten att söka uppehållstillstånd efter tre månaders vistelse i Norden. Beträffande viseringspliktiga utlänningar inträder denna skyldighet, så snart viseringen utlöpt. Bl. a. ogifta, utländska barn under 20 år behöver inte ha uppehållstillstånd, om vårdnadshavaren t. ex. har uppehålls- eller bosättningstillstånd. Med dessa reservationer anges nedan antalet utlänningar med uppehållstillstånd vid olika tidpunkter under senaste decennierna. Siffrorna avser läget i april respektive år.

År	Antal uppehållstillstånd
1960	48 528
1961	48 614
1962	50 967
1963	52 257
1964	54 078
1965	56 465
1966	67 055
1967	75 502
1968	80 271
1969	85 865

Under 1960-talet har det sålunda skett en ökning i antalet uppehållstillstånd från ca 48 500 år 1960 till inemot 86 000 år 1969. Ökningen under denna period har sålunda utgjort ca 77 procent. Man kan emellertid observera, att ökningen skett i ett accelererat tempo mot periodens slut, och antalet var nära nog 90 000 vid 1970 årsbörjan.

Uppgifterna om antalet arbetsanmälda utlänningar kan ge en något riktigare och fullständigare bild av den totala populationen utlänningar i Sverige. Här bör man emellertid bl. a. observera, att personer utan förvärvsarbete, t. ex. vissa familjemedlemmar till arbetsanmälda, kan utgöra ett betydande antal. Dessutom finns det vissa yrken, inom vilka det inte krävs arbetstillstånd.

Följande sifferuppgifter kan lämnas för antalet arbetsanmälda utlänningar åren 1960–1969. Även i fråga om dessa sifferserier avses förhållandet i april under de respektive åren.

År	Antal arbetsanmälda utlänningar	Därav nordbor
1960	106 092	71 033
1961	113 144	76 318
1962	121 747	81 100
1963	125 742	82 438
1964	134 415	88 069
1965	146 177	87 105
1966	169 002	105 554
1967	172 611	104 837
1968	170 446	104 525
1969	176 040	110 168

Totala antalet arbetsanmälda utlänningar har sålunda under 1960-talet ökat med 66 procent enligt ovanstående siffror (och uppgick i början av år 1970 till 204 000 personer). Stegringen har skett successivt med endast en mindre nedgång under år 1968. Antalet nordbor har ökat i en något lång-

sammare takt. För dem har ökningen varit 55 procent under dessa tio år. Detta innebär alltså, att andelen nordbor bland totalantalet arbetsanmälda utlänningar sjunkit något under perioden från ca 67 procent år 1960 till ca 63 procent år 1969.

Totalantalet sysselsatta i hela landet uppgick till ca 3,8 miljoner personer vid 1970 års ingång. Den utländska arbetskraften svarar sålunda för ungefär 5 procent av detta antal.

Slutligen kan nämnas, att det totala antalet kyrkobokförda utländska medborgare i Sverige vid 1969 års utgång uppgick till 364 808 personer enligt statistiska centralbyråns uppgifter. Av dessa befann sig i runt tal 65 000 i åldrarna upp till 7 år, 58 000 i åldrarna 7–17 år och drygt 242 000 i åldrarna 18 år och däröver. Av landets totala folkmängd var 4,6 procent utländska medborgare. Motsvarande andel utgjorde 2,5 procent under år 1960.

1.2.2 Kriminalstatistiska uppgifter

1.2.2.1 Trafiknykterhetsbrott m. m.

En stor del av dem, som intages i fångvårdsanstalt utgöres av personer, dömda för trafiknykterhetsbrott. Även i övrigt finns ett visst samband mellan alkoholmissbruk och kriminalitet, såsom ytterligare skall belysas senare i denna framställning. Det är därför av vikt att något beröra antalet fylleriförseelser m. m. i detta sammanhang.

Det totala antalet omhändertaganden för fylleri var i hela riket ca 112 000 år 1968 och ca 126 000 år 1967. Under femårsperioden 1963–1967 ökade antalet brott mot brottsbalken (utom fylleri och förargelseväckande beteende) med något mer än 40 procent, antalet omhändertaganden för fylleri med ca 23 procent och antalet avdömda fylleriförseelser med ca 4 procent. Avdömda trafiknykterhetsbrott ökade under samma tidsperiod med drygt 40 procent.

Följande siffror kan närmare belysa antalet omhändertaganden för fylleri.

År	Antal	Därav personer under 21 år
1963	102 002	11 015
1964	111 789	12 100
1965	117 745	14 510
1966	118 676	14 005
1967	125 599	14 056
1968	111 772	12 393

Såsom framgår av dessa siffror, var de yngres andel i antalet omhändertaganden för fylleri omkring 11 procent under denna period.

Det totala antalet avdömda fylleriförseelser uppgick till närmare 75 000 under år 1960, därav ca 66 000 i städerna. För år 1965 var antalet totalt ca 80 000, därav 70 000 i städerna. Under den här behandlade perioden har emellertid antalet avdömda fylleriförseelser varierat kraftigt, såsom framgår av följande sammanställning.

Kvinnorna svarar sålunda för 2 à 3 procent av totalantalet. Det kan också observeras, att städernas andel i totalantalet avdömda fylleriförseelser är närmare 90 procent under denna period.

Eftersom befolkningen ständigt förändras med avseende på ålderssammansätt-

				därav	
År	Män	Kvinnor	Totalt	landsbygd	städer
1960	72 901	1 948	74 849	8 961	65 888
1961	78 203	2 079	80 282	9 984	70 298
1962	72 764	1 925	74 689	9 338	65 351
1963	69 678	1 930	71 608	8 895	62 713
1964	73 035	1 998	75 033	9 170	65 863
1965	77 435	2 213	79 648	9 863	69 781
1966	73 708	2 016	75 724	..	..

	Kriminella och för fylleri sakfällda			
	Kriminella, 15—20 år		Fyllerister, 15—20 år	
År	Antal	Index	Antal	Index
1960	5 160	100	7 333	100
1961	5 999	116	8 518	116
1962	6 135	119	8 850	121
1963	6 164	120	8 856	121
1964	6 413	124	9 530	130
1965	5 867	114	10 527	144
1966	6 504	126	9 615	131

ning osv., bör vissa frekvenstal nämnas. Antalet fylleriförseelser per 1 000 invånare i åldern 15 år och däröver utgjorde 12 år 1966. För männen var detta frekvenstal 24 och för kvinnorna 0,7. Detta promilletal är för kvinnorna högst i åldern 15–17 år (2,19 ‰ år 1966) och avtar praktiskt taget kontinuerligt med ökande ålder därefter. För männen är siffran relativt låg i åldersgruppen 15–17 år (17,6 ‰ år 1966), medan däremot gruppen 18–20 år har det högsta värdet (43,3 ‰), varefter siffrorna successivt avtar med stigande ålder.

Av speciellt intresse i denna redogörelse kan en jämförelse mellan ungdomsfylleriets och ungdomsbrottslighetens omfattning vara. I ovanstående sammanställning anges siffror för åren 1960–1966, varvid förändringarna i antalet gjorts tydligare genom en indexserie med 1960 = 100.

Det framgår av dessa siffror, att ungdomsfylleriet från år 1960 till år 1966 ökat med drygt 30 procent och att ungdomskriminaliteten stigit med drygt 25 procent under motsvarande period. Emellertid är det särskilt under periodens tre sista år, som skillnaderna i ökningstalen varit särskilt markanta. Den stora ökningen av ungdomsfyllerister efter motbokens slopande synes av dessa siffror att döma inte ha åtföljts av en lika stor ökning i ungdomsbrottsligheten.

Det totala antalet fylleriförseelser i kombination med brott i procent av samtliga fylleriförseelser utgjorde 4,6 procent år 1961 och steg till 5,2 procent år 1965. Detta frekvenstal sjönk emellertid därefter under år 1966 till 4,3 procent. Sistnämnda år uppgick antalet brott och förseelser, som begåtts i kombination med fylleriförseelser, till drygt 4 100. Det vanligaste brottet i kombination med fylleri är våldsamt motstånd (närmare 40 procent av fallen år 1966). De tre grupperna misshandelsbrott i övrigt, skadegörelse samt egendomsbrott svarade vardera för drygt 10 procent av fallen.

Av stort intresse är det också att se antalet brott, begångna under alkoholpåverkan. Följande siffror visar sålunda i absoluta tal antalet brott och förseelser under alkoholpåverkan (utom rattfylleri och rattonykterhet).

År	Antal
1960	6 270
1961	7 087
1962	7 679
1963	7 484
1964	7 928
1965	7 167
1966	7 795
1967	8 689
1968	9 169

Den totala ökningen under denna period utgör sålunda ca 46 procent. Särskilt under de senaste åren av denna period har antalet stigit kraftigt. Från år 1966 till år 1968 har antalet sålunda ökat med närmare 20 procent.

I ovanstående siffror ingår alltså inte antalet trafiknykterhetsbrott. Här har ökningen varit ännu mer markerad. Under perioden 1960–1968 har sålunda antalet trafiknykterhetsbrott, som kommit till polisens

kännedom, varit följande. Som jämförelse anges även antalet för år 1950.

År	Antal
1950	3 460
1960	9 347
1961	13 329
1962	12 678
1963	12 592
1964	14 822
1965	16 494
1966	17 031
1967	18 001
1968	15 880

Från år 1950 till år 1960 steg sålunda antalet brott av denna typ med 170 procent, dvs. antalet nära nog tredubblades under denna tioårsperiod. Ökningen under åren 1960–1967 uppgick därefter till ca 93 procent. Antalet brott blev praktiskt taget fördubblat under dessa åtta år. Fr. o. m. år 1968 omfattar den statistiska redovisningen endast antalet för brott skäligen misstänkta. Siffran för år 1968 är sålunda inte helt jämförbar med uppgifterna för tidigare år.

Vid bedömningen av siffrorna måste man beakta, att rattfylleristatistikens värde som mått på trafiknykterhetssituationen är begränsat, då polisens systematiska trafikkontrollverksamhet varierar från tid till annan. Utvecklingen pekar emellertid på att kontrollverksamheten har ökat under senare år, och detta skulle sålunda innebära, att trafiknykterhetens utveckling kan ha varit något gynnsammare än vad siffermaterialet i ovanstående sammanställning i och för sig ger vid handen.

Antalet trafiknykterhetsbrott per 1 000 invånare över 15 års ålder har stigit från ca 1,6 under år 1960 till ca 1,9 under åren 1965 och 1966. Beräknat per 1 000 bilar och motorcyklar blir antalet trafiknykterhetsbrott något över 6 år 1960 och praktiskt taget 6 åren 1965 och 1966. I åldrarna 15–24 år har antalet trafiknykterhetsbrott fördubblats under perioden, medan övriga åldersgrupper redovisar ett oförändrat eller något minskande antal sådana brott.

1.2.2.2 Den synliga brottsligheten

I kriminalstatistiken redovisas brott, som kommit till polisens kännedom, dvs. sådana brott som genom angivelse eller på annat sätt blivit kända av polisen. Vidare lämnas i denna statistik även uppgifter bl. a. om den s. k. uppklaringsprocenten samt om brott, begångna av barn under 15 år.

Statistiken omfattar sålunda den s. k. synliga brottsligheten. I detta totalantal av anmälda brott inbegripes emellertid även förmenta brottsfall, vilka under utredningens gång visat sig inte vara brott, eftersom angivelsen visat sig ogrundad eller antagandet, att brott förelegat, eljest befunnits oriktigt. Å andra sidan kommer inte alla faktiska brott till polisens kännedom. Av denna anledning är den verkliga brottsligheten större än den i polisstatistiken redovisade. Relationen mellan den synliga och den verkliga brottsligheten kan förete variationer dels i tid och rum, dels olika brottsgrupper emellan. Detta kan ske bl. a. till följd av förändringar i allmänhetens anmälningsbenägenhet från tid till annan, på olika orter samt för olika slag av brott eller till följd av en aktivering av eller andra förändringar i polisverksamheten. I sistnämnda avseende kan här erinras om polisväsendets förstatligande och omorganisation den 1 januari 1965 med de ändrade förutsättningar, som detta inneburit i fråga om polisverksamheten.

Enligt denna s. k. polisstatistik steg antalet brott mot brottsbalken (strafflagen) från 276 000 år 1960 till 411 000 år 1966 och till 437 000 år 1967, dvs. praktiskt taget med 60 procent under en åttaårsperiod. Som jämförelse kan nämnas, att ökningen under åren 1950–1960 var drygt 70 procent. Om man uttrycker antalet brott mot brottsbalken i form av frekvenstal (per 1 000 av medelfolkmängden), får man för år 1950 och åren 1960–1967 följande sifferserie (se sid. 218).

Sedan alltså hänsyn tagits till ökningen i medelfolkmängden under denna period, visar det sig, att antalet brott stigit från 23 år 1950 och 37 år 1960 till närmare 56 per 1 000 av medelfolkmängden under år

År	Antal brott mot brottsbalken per 1 000 av medelfolkmängden
1950	23,0
1960	36,9
1961	37,4
1962	38,9
1963	40,6
1964	43,9
1965	50,9
1966	52,6
1967	55,5

1967. Man kan sålunda säga, att detta frekvenstal under 1950-talet ökade med 50 procent, och att det sedan likaledes ökade med 50 procent under åren 1960–1967. Även dessa siffror tyder alltså på att ökningen av den synliga brottsligheten skulle ha skett snabbare under senare år än under 1950-talet.

Ungefär 90 procent av hela antalet brott mot brottsbalken utgöres under vart och ett av de här redovisade åren av brott mot förmögenhet. Inom denna grupp har t. ex. biltillgreppen ökat från ca 18 000 år 1960 till i runt tal 30 000 år 1967, inbrottsstölderna från 56 000 till 85 000, annan stöld, snatteri och bodräkt från 74 000 till 129 000 samt rån från 469 till 1 034.

Beträffande antalet brott mot enskild person kan bl. a. följande sifferuppgifter lämnas. De visar förändringarna under perioden 1960–1967. Tillsammans svarar de för knappt 4 procent av det totala antalet brott mot brottsbalken år 1967.

Inom denna grupp av brott är det sålunda framför allt misshandelsbrotten, som ökat starkt under dessa år. Ökningen har uppgått till något mer än 50 procent från 1960 till 1967. De övriga kategorierna är till sin absoluta omfattning obetydliga. Ökningen har totalt sett uppgått till 35 procent för dessa typer av brott.

Av övriga brott kan i detta sammanhang nämnas rattfylleri och rattonykterhet. Dessa brott steg i antal från ca 12 700 år 1960 till 18 000 år 1967, som visats i en speciell redogörelse. Samtidigt ökade exempelvis antalet registrerade personbilar från 1,2 till 1,9 miljoner. Som jämförelse kan nämnas siffror för år 1950. Antalet rattfylleri- och rattonykterhetsbrott var då ca 3 500 och antalet personbilar 1/4 miljon. Antalet brott har sålunda femdubblats under åren 1950–1967, medan antalet personbilar blivit nästan åtta gånger större.

Några siffror kan också i detta sammanhang lämnas beträffande antalet uppklarade brott år 1967, dvs. relationen mellan samtliga brott som blivit uppklarade år 1967 (vare sig de anmälts det året eller de närmast föregående båda åren) och antalet under år 1967 anmälda brott. Denna uppklaringsprocent utgjorde för samtliga brott mot brottsbalken 41 procent. Totalt sett klaras sålunda inte ens halva antalet kända brott upp enligt den här angivna definitionen. För vissa speciella typer av brott eller brottsgrupper kan även anges uppklaringsprocenten. Siffran ligger för vissa av dem mycket över det här ovan angivna genomsnittstalet. Å andra sidan ligger då siffran för vissa andra brott betydligt lägre än genomsnittet.

För brott mot liv och hälsa var uppklaringsprocenten 80 enligt den angivna definitionen. För sedlighetsbrott var den 76, för stöld, rån och andra tillgreppsbrott utgjorde den 27 procent. För brott mot tra-

År	Mord, dråp, barnadråp	Misshandel	Vållande till annans död	Våldtäkt, våldförande
1960	145	8 711	381	512
1961	134	8 765	365	516
1962	128	8 735	297	516
1963	192	9 011	303	516
1964	162	9 532	311	590
1965	170	11 803	649	587
1966	181	13 094	696	660
1967	184	13 671	569	652

fikbrottslagen anges siffran 55 procent och för brott mot andra lagar, för vilka är stadgat strängare straff än böter, uppgick uppklaringsprocenten till 93 procent år 1967. Variationerna i procentsiffrorna var som synes betydande för olika slag av brott.

Under år 1967 anmäldes 32 000 brott, som hade begåtts av minderåriga. Sammanlagt rör det sig här om ca 13 000 barn under 15 år (av vilka ca 10 procent utgöres av flickor), som begått sådana brott som kunnat klaras upp under år 1967.

1.2.2.3 Den grövre brottsligheten

Enligt den statistik, som årsvis publicerats av statistiska centralbyrån i berättelsen Brottsligheten (numera Kriminalvårdsstatistik, del 2, och Den grövre brottsligheten, Statistiska Meddelanden), utgjorde år 1960 det totala antalet i första instans sakfällda personer ca 434 000. Därtill kom ca 27 000 åtalseftergifter. År 1964 var dessa siffror 374 000 respektive 31 000. Från och med redogörelseåret 1965 redovisas i särskilda rapporter den grövre brottsligheten, dvs. uppgifter om lagöverträdare som genom dom eller genom beslut att icke tala å brott övertygats om sådant brott, som med den i statistiken tillämpade begreppsbestämningen betecknas som »grövre», de s. k. kriminalregisterbrotten.

Endast en mindre del, 5 à 6 procent, av samtliga sakfällda personer under perioden 1960–1964 hade begått sådana kriminalregisterbrott, dvs. brott för vilka dömts till påföljd som antecknas i det allmänna kriminalregistret. I detta kriminalregister antecknas påföljderna fängelse, villkorlig dom, skyddstillsyn, ungdomsfängelse, internering, överlämnande till vård enligt sinnessjuklagen, överlämnande till öppen psykiatrisk vård samt, om för brottet är stadgat fängelse, vård enligt lagen om nykterhetsvård.

Statistiken grundar sig på uppgifter från domstolarna rörande personer, som dömts till påföljd för grövre brott, och från åklagarna rörande personer, vilka dessa beslutat ej åtala för sådana brott. Den verkliga brottsligheten får av en rad skäl antagas vara större än den, som blivit känd och kunnat konstateras i den här angivna ordningen. Den, som under redogörelseåret vid flera tillfällen övertygats om grövre brott, räknas i statistiken som en person för varje gång han övertygats om dylikt brott.

Antalet personer, som sakfällts för grövre brott (kriminalregisterbrott med undantag för sådana brott, för vilka dömts till överlämnande till vård enligt sinnessjuklagen, vilka brukar särredovisas i kriminalvårdsstatistiken), har under perioden 1960–1968 varit 20 000–26 000 per år, såsom närmare framgår av nedanstående sammanställning. För att tydligare visa variationerna från år till år har även en serie indextal beräknats. Som basår används därvid siffran för år 1960 (som satts = 100).

	Grövre brott	
År	antal	index (1960=100)
1960	19.463	100
1961	20.630	106
1962	21.618	111
1963	20.771	107
1964	22.218	114
1965	19.395	100
1966	22.011	113
1967	24.309	125
1968	25.623	132

Indextalen visar sålunda under större delen av 1960-talet, bortsett från siffran för år 1963, en ganska jämn stegring från år till år. Den nedgång i siffrorna, som skedde under år 1965, har samband med polisväsendets förstatligande och troligen även brottsbalkens ikraftträdande, vilket ytterligare kommer att beröras i det följande. Den grövre brottsligheten skulle sålunda enligt dessa uppgifter ha stigit med drygt 30 procent från år 1960 till år 1968. Samtidigt har befolkningen i straffmyndig ålder, som tidigare nämnts, emellertid också ökat. Stegringen här utgör ungefär 7 procent under denna period.

Frekvensen av grövre brott i ovan angivna mening i förhållande till folkmängden i straffmyndig ålder skulle sålunda genom-

snittligt sett ha ökat starkt under dessa år enligt de här angivna beräkningarna. Man skulle som en sammanfattning kunna säga, att detta frekvenstal stigit med omkring 23 procent under de här behandlade åren (132: 107 = 1,23).

Det fr. o. m. den 1 januari 1965 införda nya påföljdssystemet bör emellertid uppmärksammas, både när det gäller ovan angivna sifferserier och när det gäller jämförelser med avseende på lagöverträdarnas fördelning efter påföljdens art. Enligt det nya påföljdssystemet är de olika påföljderna i princip likställda, och domstolarna har fått stort utrymme vid sitt val av påföljd. Det kan därvid enligt statistiska centralbyråns bedömande inte uteslutas, att de nya reglerna för påföljderna och tillämpningen av dessa regler – till vilka det för statistiskt ändamål uppställda begreppet grövre brott sålunda är anknutet – även medfört en i vissa avseenden ändrad avgränsning av själva den population, som behandlas här, dvs. totalantalet om grövre brott övertygade personer.

Härtill kommer, att de omfattande organisatoriska förändringarna i polisväsendet i anslutning till dess förstatligande vid 1965 års ingång förorsakat en viss balansering av mål hos polisen med återverkningar för domstolar etc. Det kan i detta sammanhang även påpekas, att detta förhållande i större eller mindre grad kan ha inverkat på omfattningen av kriminalvårdens anstaltsklientel under åtminstone åren 1965 och 1966 och sålunda påverkat de siffror, som visar klientelets totalantal och sammansättning (jfr redogörelsen för kriminalvårdsklientelet på sid. 224 ff.). Det kan här erinras om att det ovan angivna indextalet för den grövre brottsligheten för år 1965 låg på 1960 års nivå och att indextalet för år 1966 knappt hade uppnått siffran för år 1964. Först efter 1966 fortsatte den tidigare observerade ökningen i antalet grövre brott.

I följande sammanställning lämnas en översiktlig redogörelse för den grövre brottsligheten under en femårsperiod mot slutet av 1960-talet. Minskningen under år 1965 sammanhänger, som nämnts, med en viss balansering av mål på polissidan. Siffrorna avser åren 1964–1968.

Det totala antalet i nedanstående sammanställning har sålunda stigit med i runt tal 5 000 personer under dessa år. Härav svarar antalet dömda för kriminalregisterpåföljd för närmare 70 procent.

Brottsbalken saknar helt motsvarighet till den gamla strafflagens straffriförklaringar av dem, som begått brott under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur, att den måste anses jämställd med sinnessjukdom. Den behandling, som enligt brottsbalken kommer i fråga, torde dock i regel vara vård på sinnessjukhus. Påföljden över-

Den grövre brottsligheten

Personkategori, brottspåföljd	1964	1965	1966	1967	1968
Dömda till påföljd	23 000	20 451	23 209	25 612	27 102
kriminalregisterpåföljd (exkl. överlämnade till vård enl. sinnessjuklagen)	22 218	19 395	22 011	24 309	25 623
överlämnade till vård enligt sinnessjuklagen/straffriförklarade	507	337	370	401	430
överlämnade till vård enl. barnavårdslagen/samhällsvård	275	719	828	902	1 049
Ej åtalade enl. åklagarens beslut att ej tala å brott	5 671	4 819	5 475	5 871	6 454
1964 års lag/1944 års lag	3 630	3 052	3 521	3 763	4 277
barnavårdslagen	1 512	1 292	1 516	1 717	1 762
RB 20: 7 p. 2 (förut till ungdomsfängelse dömda) /ungdomsfängelselagen	529	475	438	391	415
Summa	28 671	25 270	28 684	31 483	33 556

lämnande till vård enligt sinnessjuklagen har av denna anledning i sammanställningen ovan upptagits såsom närmaste motsvarighet till de tidigare straffriförklaringarna. Det bör emellertid observeras, att en del av de personer, som begått brott under inflytande av sinnessjukdom eller därmed jämställd själslig abnormitet, dömts till annan påföljd.

Totala antalet för grövre brott sakfällda har sålunda enligt de tidigare angivna indextalen stigit med något mer än 30 procent från år 1960 till år 1968. Av detta totalantal brukar årligen drygt hälften erhålla ovillkorliga frihetsstraff. I det följande kommer emellertid vissa uppgifter om civilstånd, ålder etc. för totalantalet att anges, trots att sålunda endast ungefär halva antalet personer direkt berör anstaltsbehandlingen inom kriminalvården. Antagandet är alltså, att de behandlade faktorerna i stort sett fördelar sig på ett likartat sätt för totalantalet som för dem, som erhållit ovillkorliga frihetsstraff. Därmed ger alltså siffrorna en viss belysning av kriminalvårdsklientelet.

Vidare avser de redovisade siffrorna endast förhållandena under det senaste redogörelseåret, dvs. år 1968. Några större variationer från det ena året till det andra brukar inte förekomma i de angivna faktorernas inbördes relationer, varför de här meddelade siffrorna för år 1968 i stort sett ger en god bild av, hur läget brukar vara för detta klientel.

I siffrorna för år 1968 ingår förutom de sakfällda, 25 623 personer, även de till vård enligt barnavårdslagen överlämnade, 1 049 personer. Totalt omfattar sålunda redovisningen 26 672 personer.

Ungefär 6 procent av dessa 26 672 personer utgjordes av kvinnor (1 772 personer). Antalet utländska medborgare uppgick till 3 231 personer, vilket motsvarar ca 12 procent av totalantalet sakfällda. Det kan i detta sammanhang som jämförelse nämnas, att t. ex. antalet arbetsanmälda utlänningar utgör ca 3 procent av totalbefolkningen i straffmyndig ålder, såsom framgått av den tidigare lämnade redogörelsen för den utländska populationen i vårt land. Härtill kommer emellertid ett antal utlänningar, som inte är arbetsanmälda. Totalantalet utländska medborgare är, som tidigare nämnts, ungefär 365 000 vid 1960-talets utgång, vilket motsvarar ca 4,6 procent av rikets totala folkmängd. Omkring tio år tidigare var totalantalet utländska medborgare drygt 190 000 enligt 1960 års folkräkning. Därav befann sig ca 53 000 i åldern under 15 år.

Med utgångspunkt i de kända siffrorna angående antalet uppehållstillstånd och antalet arbetsanmälda skulle man kunna göra vissa beräkningar för förändringen i totalpopulationen utlänningar i vårt land efter år 1960. Eftersom antalet uppehållstillstånd och antalet arbetsanmälda utlänningar ökat med ca 77 respektive 66 procent enligt tidigare angivna siffror, kan man sålunda möjligen anta, att det totala antalet utlänningar i landet i straffmyndig ålder också ökat med mellan $^2/_3$ och $^3/_4$ och sålunda i absoluta siffror stigit till i runt tal 230 000 –240 000 personer under år 1969. Den utländska populationens andel av totalbefolkningen i straffmyndig ålder skulle därmed ha uppgått till ca 4 procent, vilket sålunda skulle innebära en något ökad andel i förhållande till läget under 1960-talets början.

Civilstånd		Sakfällda för grövre brott 1968 antal	%	Befolkningen i straffmyndig ålder 1968, %
Ogifta		16 050	60,2	27,0
Gifta		7 012	26,3	62,2
Frånskilda		3 379	12,7	3,3
Änklingar, änkor		231	0,8	7,5
	Summa	26 672	100	100

Ålder	Sakfällda antal	Sakfällda %	Straffmyndiga antal (1 000-tal)	Straffmyndiga %
15—20	6 969	26,1	710	11,5
21—24	5 767	21,6	533	8,5
25—29	3 952	14,8	523	8,3
30—39	4 984	18,7	908	14,6
40—	5 000	18,8	3 564	57,1
Summa	26 672	100	6 238	100

Fördelningen efter civilstånd bland de för grövre brott sakfällda framgår av sammanställningen på sid. 221. Siffrorna avser förhållandena under år 1968. Som jämförelse anges även civilståndsfördelningen för totalbefolkningen i åldrarna 15 år och däröver i form av procentsiffror.

Bland de sakfällda är sålunda 60 procent ogifta och 26 procent gifta. För totalbefolkningen är procentsiffrorna i stort sett de motsatta för dessa båda slag av civilstånd. De frånskildas procentuella andel av de sakfällda är ungefär fyra gånger så stor som inom totalbefolkningen.

De här angivna siffrorna påverkas emellertid starkt av den mycket olika köns- och åldersfördelningen i de båda materialen. Andelen kvinnor bland de för grövre brott sakfällda uppgår till 6 procent, som angetts tidigare.

Olikheten i ålderssammansättningen inom de båda populationerna framgår tydligt av ovanstående sammanställning. Både absoluta och relativa tal anges. Siffrorna avser förhållandena under år 1968.

Närmare 50 procent av de sakfällda hade sålunda en ålder av högst 24 år. För totalbefolkningen i motsvarande åldersgrupp var procenttalet 20. Å andra sidan var närmare 20 procent av de sakfällda 40 år eller äldre, medan närmare 60 procent av totalbefolkningen befann sig i den åldersgruppen.

Tabell 1 lämnar detaljerade uppgifter för dem, som under 1968 dömts för grövre brott. Dessa uppgifter avser ålder, kön och civilstånd samt siffror för kombinationer av dessa tre faktorer. Den publicerade statistiken rörande den grövre brottsligheten omfattar också sifferuppgifter beträffande viss tidigare kriminalitet. Härvid har det skett en uppdelning på dels ej tidigare sakfällda, dels tidigare sakfällda. För de senare anges även en viss fördelning av klientelet efter antalet tidigare sakfällningar.

För år 1968 kan bl. a. följande sammanställning göras med avseende på de sakfälldas tidigare kriminalitet.

För grövre brott sakfällda 1968	Antal	%
Förut för kriminalregisterbrott:		
ej sakfällda	12 646	47 7
sakfällda	14 026	52 3
därav antal gånger: 1	4 426	16 6
2	2 389	8 7
3—	7 211	27 0
Totalt	26 672	100

Av de under år 1968 sakfällda personerna har sålunda något mer än hälften tidigare sakfällts, och något mer än en fjärdedel av totalantalet har sakfällts tre eller flera gånger tidigare för kriminalregisterbrott. De anförda siffrorna kan emellertid inte användas såsom ett mått på återfallsbrottslighetens, recidivismens, omfattning eller t. ex. på anstaltsbehandlingens effektivitet.

De personer, som under år 1968 återfallit i brottslighet, dvs. ånyo blivit sakfällda för kriminalregisterbrott som här närmast är av intresse (alltså 14 026 personer enligt ovanstående sammanställning), utgör en viss del av det totala antalet sådana personer, som är återfallskapabla, dvs. som tidigare sakfällts en eller flera gånger under sin levnad. Den population, från vilken recidivisterna rekryteras, är sålunda uppen-

barligen av en mycket stor omfattning. Tillskottet till denna population av återfallskapabla har under senare år rört sig kring 11 000–12 000 personer per år (och utgjorde under år 1968 sålunda 12 646 personer enligt den ovan återgivna statistiken). Medan alltså tillskottet till denna population är känt, är det omöjligt att närmare ange, hur stor avgången inom denna population kan vara genom dödsfall eller på andra sätt. Populationens totala omfattning är sålunda inte känd. Den måste dock rimligen uppgå till åtskilliga 100 000-tal personer, om man skall döma av det årliga tillskottets storlek och ålderssammansättning.

En viss yrkesfördelning förekommer också i redovisningen av den grövre brottsligheten. Till grund för denna yrkesfördelning ligger samma yrkesklassificering, som användes i folkräkningarna. I tabell 2 finns sålunda en fördelning på förvärvsarbetande och icke förvärvsarbetande. De förra redovisas dessutom efter förvärvsarbetets art samt efter yrkesställning inom de olika yrkeskategorierna.

Man kan bl. a. konstatera, att antalet förvärvsarbetande utgjorde 18 076 personer år 1968, vilket motsvarar drygt 2/3 av totalantalet. För totalbefolkningen i åldern 15 år och däröver synes motsvarande andel utgöra 55–60 procent.

Antalet företagare var 2 116, vilket utgör 12 procent av de förvärvsarbetande, antalet tjänstemän 2 490 (ca 14 procent) och antalet arbetare 13 470 (ca 74 procent). Enligt 1965 års folkräkning var totalantalet företagare drygt 11 procent av samtliga förvärvsarbetande och antalet anställda sålunda 89 procent. Den senare procentsiffran torde fördela sig med närmare 40 procent på tjänstemän och ca 50 procent på arbetare.

Bland de större yrkesgrupper, som finns representerade inom detta klientel av den grövre brottsligheten, kan framför allt följande nämnas.

Den dominerande yrkesgruppen utgöres sålunda av tillverkningsarbete med ungefär 60 procent av samtliga förvärvsarbetande. Större grupper utgör också transporter och kommersiellt arbete med vardera ca 9 procent av totalantalet. För rikets befolkning som helhet svarade antalet förvärvsarbetande inom tillverkningsindustrin för 1/3 av samtliga, inom transporter för ca 7 procent och inom kommersiellt arbete för ca 15 procent enligt 1965 års folkräkning.

Yrkesgrupp	Antal
Kommersiellt arbete	1 574
Lantbruk, skogsbruk	1 058
Transporter	1 737
Tillverkningsarbete	10 421
Servicearbete	1 158
Övrigt	2 128
Summa	18 076

Inom kriminalstatistiken finns det även uppgifter om allmän skolutbildning för dem, som under år 1968 dömts för grövre brott. Tabell 3 visar mera i detalj de dömdas fördelning med avseende på skolutbildningen. Som en sammanfattning av dessa uppgifter kan nedanstående uppgifter anges med en absolut och relativ fördelning på olika skolformer. Som jämförelse till dessa siffror kan vissa beräkningar göras beträffande totalbefolkningens fördelning efter utbildning.

Skolutbildning	För grövre brott sakfällda 1968 antal	%
Studentexamen	675	2,5
Realexamen	1.558	5,8
Grundskolans högstadium	1 287	4,8
Folkskola	23 066	86,5
Särskola	46	0,2
Ingen skolutbildning	40	0,2
Summa	26 672	100

Ungefär 87 procent av samtliga dömda har sålunda genomgått enbart folkskola. Av de övriga har bl. a. 2 à 3 procent avlagt studentexamen. För dessa sistnämnda kan nämnas, att brotten i ca 30 procent av fallen utgjordes av trafikbrott. – För rikets totala folkmängd i åldrarna 14–74 år kan anges följande relativa fördelning med av-

seende på skolutbildning under senare delen av 1960-talet. Studentexamen eller högre utbildning redovisas för ungefär 5 procent av denna befolkning, medan realexamen anges för ca 20 procent och folkskola för ca 75 procent av befolkningen i den angivna åldersgruppen.

I statistiken över den grövre brottsligheten redovisas även vissa uppgifter om olika slag av uppväxtförhållanden intill 16 års ålder. Detta gäller dem, som vid brottets begående inte fyllt 21 år. Sammanlagt omfattar denna redovisning 6 969 personer för år 1968. En detaljerad redogörelse lämnas i tabell 4, där som jämförelse medtagits siffror även för år 1965.

Beträffande uppfostran redovisas sålunda olika antal uppfostringsenheter, avseende vistelse av minst ett års varaktighet. Hos båda föräldrarna har 60 procent av samtliga vistats intill 16 års ålder. Inemot 20 procent av samtliga har vistats hos två s. k. uppfostringsenheter, nämligen dels en tid hos båda föräldrarna, dels en tid hos moder eller fader eller annan uppfostringsenhet (styvfader, styvmoder, fosterhem, anstalt). Tre eller flera uppfostringsenheter redovisas för inemot 10 procent av detta klientel. För återstoden (ca 10 procent) har angetts olika andra kombinationer av uppfostringsenheter.

Detta material av personer under 21 år vid brottets begående kan också fördelas efter bostadsort intill 16 års ålder. Man erhåller därvid följande fördelning för år 1968 i absoluta och relativa tal.

Bostadsort intill 16 års ålder	Sakfällda för grövre brott 1968 antal	%
enbart storstad	1 178	16,9
enbart annan stad	2 043	29,3
enbart landsbygd	1 899	27,2
storstad och annan stad	209	3,0
storstad och landsbygd	206	3,0
andra kombinationer	1 392	20,0
uppgift saknas	42	0,6
Summa	6 969	100

För den övervägande delen – 5 120 personer – har sålunda den yttre, geografiska miljön i stort sett inte förändrats under uppväxtåren intill 16 års ålder. Detta gäller för praktiskt taget 3/4 av samtliga redovisade personer. Naturligtvis kan dock vissa förflyttningar t. ex. från en storstad till en annan eller inom en storstad ha ägt rum under denna uppväxtperiod.

Av intresse kan vidare vara att konstatera, att en mera genomgripande miljöväxling i detta avseende ägt rum endast i 6 procent av samtliga fall, dvs. en växling mellan storstad och annan stad eller mellan storstad och landsbygd.

För närmare 60 procent av samtliga redovisade personer under 21 år anges det, att föräldrahemmet inte upplösts under tiden fram till vederbörandes 16-årsdag (vilket även framgår av redogörelsen ovan för uppväxtmiljön). Genom hemskillnad etc. hade föräldrahemmet upplösts i 20 procent av fallen och genom dödsfall i 8 procent. För övriga personer saknas det i kriminalstatistiken uppgift eller anges utomäktenskaplig börd.

1.3 *Kriminalvårdsstatistiska uppgifter*

1.3.1 Inledning

De demografiska och kriminalstatistiska uppgifter m. m., som behandlats i det föregående, ger en allmän beskrivning av vissa sådana faktorer och förändringar i dem, som är av betydelse även vid en redogörelse för kriminalvårdens anstaltsklientel. Vissa uppgifter om t. ex. den grövre brottsligheten kan indirekt ge en mera detaljerad bild även av anstaltsvårdsklientelet i vissa avseenden, såsom bör ha framgått av den tidigare redogörelsen.

För att emellertid mera direkt se på detta klientels omfattning och sammansättning under perioden 1960–1969 och förändringarna i dessa avseenden – under samtidig jämförelse med demografiska och andra uppgifter som presenterats i det föregående – måste man utnyttja den moderna kriminalvårdsstatistiken. Denna finns publicerad

i serien Kriminalvården och utgöres av årsberättelser, utgivna av kriminalvårdsstyrelsen för vart och ett av åren 1960–1969.

Statistiska centralbyrån offentliggör dessutom numera en årsstatistik, berörande verkställigheten av bl. a. frihetsberövande påföljder. Denna sistnämnda statistik omfattar alla dem, som under ett år lämnar kriminalvårdens anstalter efter den verkställda anstaltsvårdens slut och avser att belysa den vård och behandling, som vederbörande intagna erhållit under sin anstaltsvistelse.

Medan alltså kriminalvårdsstatistiken, behandlad i det följande, omfattar alla sådana intagna, som under ett visst år kortare eller längre tid av året vistats på anstalt, avser statistiska centralbyråns verkställighetsstatistik alla dem, som under ett visst år lämnat anstaltsväsendet och som alltså i många fall erhållit vård under en längre följd av år. Dessa båda populationer är sålunda till stor del olika till sin sammansättning. Vissa uppgifter ur denna verkställighetsstatistik redovisas i ett följande avsnitt (sid. 244).

1.3.2 Beläggningen

Under den första delen av 1960-talet ökade medelbeläggningen från 4 755 år 1960 till 5 343 under år 1964. Ökningen under denna period utgjorde sålunda något över 12 procent. Härvid har medelbeläggningen beräknats som ett genomsnitt av 13 månadsskiftessiffror för beläggningen på kriminalvårdens anstalter, dvs. från och med den 1 januari ett år till och med den 1 januari året därpå.

Därefter sjönk emellertid medelbeläggningen kraftigt under år 1965, då den utgjorde 5 028 personer. Denna minskning med inemot 6 procent från 1964 har uppenbarligen samband med den förut omtalade ökningen i balansen av ärenden på polissidan vid polisväsendets förstatligande (jfr sid. 220). Ikraftträdandet vid samma tillfälle av den nya brottsbalken kan också ha inverkat på beläggningssiffran för år 1965.

Medelbeläggningen för de därpå följande åren uppvisar en mindre ökning varje år. Siffran för år 1969 har därmed kommit att ligga på en nivå, som är ungefär 9 procent högre än 1960 års medelbeläggning. Den trend, som tillfälligt bröts vid utgången av år 1964, synes därefter ånyo ha fortsatt under senare hälften av 1960-talet på ungefär samma sätt som under decenniets första hälft.

Beläggningen på de öppna platserna inom anstaltsbeståndet har under hela 1960-talet med mindre variationer legat kring en medelbeläggning av ca 1 500 personer. En viss ökning kan emellertid noteras för de senaste åren. Å andra sidan visar beläggningen på de slutna anstalterna under senare år en stagnation kring en siffra av 3 600 personer i fråga om medelbeläggningen. Mera detaljerade uppgifter redovisas i tabell 5, där också en indexserie med 1960 = 100 visar variationerna i den totala medelbeläggningen på kriminalvårdens anstalter.

De här behandlade siffrorna över medelbeläggningen kan nu jämföras med antalet sådana personer, som under vart och ett av kalenderåren intagits i anstalt. Siffrorna för intagningsfrekvensen visar sålunda på en praktiskt taget obruten ökning under hela 1960-talet, såsom framgår av följande sammanställning.

	Intagningar	
År	Antal	Index (1960=100)
1960	12 166	100
1961	12 550	103
1962	12 870	106
1963	12 773	105
1964	13 368	110
1965	13 169	108
1966	13 817	114
1967	14 069	116
1968	14 583	120
1969	14 647	120

Även av denna sifferserie framgår det tydligt, att det särskilt är år 1965, som visar en (tillfällig) minskning med ett indextal av 108 mot 110 för år 1964.

Totalt för hela 1960-talet har emellertid antalet intagningar ökat med drygt 20 pro-

15—014378

cent. Under samma period har, som tidigare nämnts, medelbeläggningen stigit med något över 9 procent, dvs. ökningstakten har varit betydligt långsammare än för totalantalet intagningar under dessa år. Detta tyder på att den genomsnittliga anstaltsvistelsen något avtagit under den behandlade perioden. Medelbeläggningen påverkas emellertid inte enbart av variationerna i intagningsfrekvensen utan även i antalet avgångna från anstaltsbehandlingen.

Antalet under vart och ett av periodens år avgångna personer överensstämmer emellertid på det hela taget med antalet intagningar under samma år. Som närmare framgår av tabell 7 har dock antalet under ett år avgångna ibland överstigit antalet intagningar under samma tid.

Genom att för varje år dividera antalet intagningar med medelbeläggningen kan man erhålla ett visst sammanfattande mått på omsättningen inom anstaltsväsendet och därmed på den genomsnittliga vistelsetiden på anstalt. För år 1969 uppgick denna omsättningssiffra till 2,6. Den låg på 2,5 åren 1963 och 1964, medan den för periodens senaste år stigit till ca 2,7 och utgjorde 2,8 för år 1969. Man kan alltså av dessa siffror spåra en viss ökning i omsättningshastigheten inom anstaltsvården.

Den genomsnittliga intagningstiden (verkställighetstiden) har under hela 1960-talet varit mindre än 5 månader och uppgick för år 1969 till 4,3 månader (12 dividerat med 2,8). Det måste emellertid kraftigt framhållas, att variationerna kring detta medeltal är mycket stora. I de individuella fallen kan den verkställda anstaltsbehandlingen i praktiken sträcka sig från ca en månad och upp till ca 10 år. Det bör vidare observeras, att ändrade regler eller ändrad praxis beträffande villkorlig frigivning påverkar den sålunda beräknade vistelsetidens längd.

1.3.3 Platsantalet

Vid 1960 års ingång uppgick det nominella antalet platser vid kriminalvårdens anstalter till 5 001 och utgjorde vid årets utgång 5 011, varav 3 288 var slutna och 1 723 öppna platser.

Den 1 januari 1970 hade antalet platser stigit till totalt 5 910. Härav utgjordes 3 979 av slutna och 1 931 av öppna platser. Fram till 1967 ökade antalet platser varje år under 1960-talet och uppnådde sin högsta siffra under 1967, varefter antalet platser under några år sjönk. En viss ökning i platsantalet skedde fram till början av 1970 vid jämförelse med 1969 års antal.

För perioden som helhet kan man säga, att antalet öppna platser i stort sett utgjort ungefär 1/3 av det totala platsantalet.

Det reella, faktiskt tillgängliga antalet platser kan beräknas vara ca 5 procent lägre än det nominella bl. a. på grund av pågående reparationer o. d. Ser man emellertid på det nominella antalet platser, finner man en ökning med ca 23 procent under perioden den 1 januari 1960 till den 1 januari 1967. Därefter skedde som nämnts

År	Nominellt platsantal			nettoändringar	Beläggning
	slutna	öppna	summa		
1961	3 288	1 723	5 011	+ 10	4 667
1962	3 278	1 744	5 022	+ 11	4 841
1963	3 699	1 686	5 385	+363	4 817
1964	3 724	1 687	5 411	+ 26	5 142
1965	3 728	1 868	5 596	+185	5 026
1966	3 960	1 928	5 888	+292	4 894
1967	4 056	2 115	6 171	+283	4 987
1968	3 903	2 057	5 960	—211	4 943
1969	3 834	1 918	5 752	—208	5 033
1970	3 979	1 931	5 910	+158	4 865

en viss minskning och senare en viss återhämtning fram till 1970-talets ingång. Totalt för hela 1960-talet uppgick ökningen i antalet platser till något mer än 18 procent.

I sammanställningen sid. 226 redovisas det nominella platsantalet med fördelning på slutna och öppna platser åren 1961–1970 samt beläggningssiffror för motsvarande tidpunkter (den 1 januari respektive år).

I sammanställningen redovisas alltså beläggningen vid årsskiftena. Siffrorna då är emellertid regelmässigt låga i förhållande till de omgivande månadsskiftenas siffror. Särskilt under 1960-talets senare del är skillnaden mellan nominellt platsantal och beläggning vid årsskiftena betydande.

Speciellt stora ökningar i platsantalet inträffade under åren 1962 och 1964–1966. Det kan även observeras, att för perioden i dess helhet ökningen i antalet slutna platser uppgick till 21 procent medan den för de öppna platserna utgjorde 12 procent. Likväl kan man som ovan påpekats i stort sett säga, att antalet slutna platser under 1960-talet varit ungefär dubbelt så stort som antalet öppna (jfr även tab. 12: 1).

1.3.4 Häktade

En betydande del av dem, som är intagna i fångvårdsanstalt, utgöres av olika kategorier häktade. Av den totala beläggningen vid månadsskiftena utgör som regel antalet häktade sålunda omkring 10 procent. Antalet brukar emellertid variera något under årets månader.

Av följande sifferserie framgår bl. a. de häktades andel av medelbeläggningen. För de häktade anges härvid siffrorna för månadsskiftet april–maj respektive år.

		Häktade, april-maj	
År	Medelbeläggning	antal	% av medelbeläggn.
1960	4 755	435	9,1
1961	4 872	494	10,1
1962	4 930	483	9,8
1963	5 074	440	8,7
1964	5 343	571	10,7
1965	5 028	488	9,7
1966	5 064	565	11,2
1967	5 136	482	9,4
1968	5 170	485	9,4
1969	5 181	428	8,3

Nedanstående sammanställning visar det totala antalet häktade, som intagits under respektive år i fångvårdsanstalt, med fördelning på olika kategorier häktade. För de senare åren av 1960-talet redovisas även totalsiffror för häktade, gripna och anhållna vid fångvårdsanstalter och allmänna häkten.

Det bör redan i detta sammanhang näm-

	Häktade för brott			
År	Ej undersökningsfall	Undersökningsfall	Häktade för samhällsfarlig asocialitet	Summa
1960	5 026	538	24	5 588
1961	5 187	519	23	5 729
1962	5 245	472	15	5 732
1963	5 375	537	23	5 935
1964	5 672	459	14	6 145
1965	5 844	482	10	6 336
1966	5 958	524	4	6 486
1967	5 214	553	—	5 767
1968	5 439	483	—	5 922
1969	5 508[1]	502	—	6 010

[1] För 1969 anges i den officiella statistiken totalsiffran för häktade för brott, gripna och anhållna till 40 333 personer. Motsvarande antal för åren 1965—1968 var:
år 1965: 44 452
1966: 47 598
1967: 39 127
1968: 39 924

nas, att den tvärsnittsundersökning, för vars resultat en redogörelse senare kommer att lämnas (se sid. 249 ff), inte omfattar de häktade, som fanns intagna vid undersökningstillfället.

1.3.5 Skyddstillsyn

Antalet personer, som dömts till skyddstillsyn och intagits i anstalt enligt kap. 28 § 3 brottsbalken, steg från 571 under år 1965 till 772 under år 1968. Därefter minskade antalet under år 1969, då det utgjorde 688 personer.

Åldersfördelningen inom detta klientel framgår närmare av följande sifferserier.

	Antal intagna åren				
Ålder	1965	1966	1967	1968	1969
18—20	352	321	357	433	323
21—24	147	229	266	234	258
25—	72	75	119	95	107
Summa	571	625	742	772	688

Ungefär halva antalet av de intagna befinner sig alltså i åldersgruppen 18–20 år.

Bland de brott, som denna klientelgrupp dömts för, kan följande större brottsgrupper nämnas (se sammanställningen nedan).

Tillgreppsbrotten dominerar sålunda. Restgruppen övriga brott innehåller ett mycket stort antal olika brottstyper.

1.3.6 Ungdomsfängelse

Antalet nykomna ungdomsfängelseelever uppgick till 252 under år 1960. Det största antalet under något av 1960-talets år registrerades för år 1965 med 396 nykomna uf-elever, därav 7 kvinnor. Variationerna från det ena året till det andra har varit ganska avsevärda, såsom närmare framgår av uppgifterna i följande sammanställning.

År	Nykomna uf-elever	Antalet intagna uf-elever vid årets slut
1960	252	331
1961	286	360
1962	335	411
1963	307	425
1964	345	454
1965	396	608
1966	334	572
1967	315	541
1968	314	544
1969	270	488

Totalantalet intagna uf-elever vid årets slut ökade med ca 90 procent under perioden 1960–1965. Därefter har antalet befunnit sig i sjunkande. Siffran för utgången av år 1969 ligger emellertid närmare 50 procent över 1960 års motsvarande siffra.

Det övervägande antalet nykomna uf-elever har dömts för stöld eller grov stöld. Detta brukar gälla för drygt 70 procent av uf-eleverna för vart och ett av 1960-talets år. Frekvensen av olika slags andra brott är mycket låg för varje brottsart. I absoluta tal utgjordes sålunda misshandelsbrotten åren 1967–1969 av 18, 26 och 25 fall, våldtäkterna av 4, 1 respektive 2 fall, bedrägerierna av 11, 7 och 12 samt rånen av 19, 5 och 12 fall för att nu nämna några av dessa andra brottsarter under de senaste tre åren.

Brott	1965	1966	1967	1968	1969
Misshandel	17	30	44	37	49
Stöld	107	94	156	131	124
Grov stöld	280	290	292	294	250
Rån	6	8	6	2	2
Tillgrepp av fortskaffningsmedel	24	28	53	85	44
Bedrägeri, grovt bedrägeri	55	47	69	62	58
Övriga brott	82	128	122	161	161
Summa	571	625	742	772	688

Institutet för psykologisk-pedagogisk konsultverksamhet i Uppsala började år 1962 utföra en psykologisk bedömning av de uf-elever, som var intagna vid ungdomsanstalten i Uppsala. Testningarna har avsett begåvning, allmänorientering, teknisk förståelse och manifest ångest. Dessutom har från akterna noterats data om förekomsten av återfall i asocialt beteende bland eleverna före intagningen, varvid angetts huruvida en elev varit dömd till fängelse, fått villkorlig dom, sänts till ungdomsvårdsskola eller i övrigt blivit sakerförklarad. Uppgifter beträffande kamratsvårigheter, rymningar, »tuffhet» (känslokyla jämte viss benägenhet för översitteri), alkoholvanor (allvarligare eller enbart »missbruk») och arbetsanpassning insamlades också.

Resultaten redovisas för testningarna i form av poäng från 1 till 9 och för övriga uppgifter i form av procentsiffror.

För testningarna år 1962 erhölls genomsnittsvärdena 5,2 för begåvning, 4,6 för allmänorientering, 5,1 för teknisk förståelse och 6,4 för manifest ångest.

I relation till de normer, som gäller för de använda mätinstrumenten och som hämtats från urval, vilka ungefär motsvarar elevklientelet i fråga om ålder m. m., visar sig de undersökta ungdomsfängelseeleverna alltså vara normalt begåvade, något sämre än genomsnittligt allmänorienterade, normalt utrustade med avseende på teknisk förståelse samt relativt mycket mer ångestladdade.

Av de år 1962 undersökta uf-eleverna hade 89 procent tidigare straffats. Kamratsvårigheter hade 28 procent och rymningsbenägenhet 37 procent, medan »tuffhet», grova alkoholvanor och missbruk av alkohol kännetecknade 17 respektive 20 och 32 procent av de undersökta uf-eleverna. Dålig arbetsanpassning kunde noteras för 63 procent av totalantalet.

Från studiet av akterna kan som ett allmänt intryck anges, att man år 1962 i flertalet fall kunde registrera brister i hem- och uppväxtmiljön. Det gäller härvid inte blott »splittrade» hemförhållanden utan även på annat sätt olyckliga sådana i de fall, där hemmet likväl hållits samman.

Under åren 1963 och 1964 skedde på liknande sätt en närmare undersökning av ungdomsfängelseklientelet. Resultaten av dessa undersökningar under åren 1962–1964 kan sammanfattas på följande sätt, varvid poäng angetts på ovan nämnt sätt.

En nyhet för undersökningen år 1963 var, att uf-eleverna testades även i fråga om emotionell anpassning. Här erhölls värdet 4,9. Detta skulle indikera att ungdomsfängelseelevernas emotionella kontakt med andra människor åtminstone vid undersökningstillfället inte var på-

År	Allmän begåvning	Allmän orientering	Teknisk förståelse	Ångestladdning
1962	5,2	4,6	5,1	6,4
1963	5,2	4,2	5,1	6,7
1964	5,3	4,7	5,9	6,7

tagligt sämre än bland manliga personer i ungefär samma ålder och med eljest snarlik social bakgrund.

I undersökningarna har slutligen intet samband kunnat konstateras mellan allmänbegåvning och arbetsanpassning eller mellan allmänbegåvning och genomsnittligt intresse.

1.3.7 Fängelse

Det totala antalet personer, som erhållit påföljden fängelse (tidigare även straffarbete) och som intagits i fångvårdsanstalt, ökade från år 1960 till år 1964 från 9 623 till 10 538 personer. Ökningen under dessa år var alltså i runt tal 10 procent. Därefter skedde en stark nedgång under år 1965, varefter en fortsatt ökning i stort sett inträtt under decenniets andra hälft. Följande sammanställning visar totalantalets variationer samt en viss fördelning på olika strafftider för de intagna.

		Därav med strafftider (månad.)		
År	Totalt	—3	3—6	6—12
1960	9 623	4 805	1 913	1 873
1961	10 040	5 014	2 024	2 065
1962	10 126	5 068	1 990	2 085
1963	10 095	4 951	1 950	2 108
1964	10 528	5 093	2 088	2 261
1965	9 342	4 994	1 468	1 866
1966	9 641	5 248	1 448	1 932
1967	10 001	5 674	1 470	2 054
1968	10 570	5 859	1 584	2 164
1969	10 232	5 587	1 469	2 180

Vid periodens början hade halva antalet intagna strafftider, som understeg 3 månader. Från år 1965 har andelen ökat och utgjorde för år 1969 ca 55 procent. Andelen personer med 3–6 månaders strafftid har sjunkit från 20 till 15 procent, medan andelen intagna med strafftider på 6–12 må-

nader varit praktiskt taget oförändrat 20 à 21 procent under hela perioden 1960–1969. Endast en mindre del, ca 10 procent, av samtliga intagna fängelsefångar har haft strafftider på 12 månader och däröver.

Följden av de förskjutningar, som ägt rum i klientelets sammansättning med avseende på strafftidens längd, synes under större delen av perioden ha blivit en viss minskning i den genomsnittliga strafftiden. En beräkning för de intagna, som haft strafftid på upp till 4 år, tyder på en minskning från 5,1 månader år 1960 till 4,8 månader år 1967. För år 1969 har emellertid denna genomsnittliga strafftid ånyo ökat till ca 5,1 månader. Genomsnittet har beräknats som ett vägt medeltal med klassmitterna (enligt tabell 6) som vikter. Härtill kommer emellertid, att 30 personer år 1960 hade strafftider, som översteg 4 år, mot 38 personer år 1967 och 23 personer år 1969 med sådana längre strafftider.

Dessa förändringar inverkar även på siffrorna för medelbeläggningen – vilka siffror för övrigt även påverkas av ändringar i fråga om bestämmelser och praxis rörande villkorlig frigivning (jfr sid. 226). Beräknar man i stället medianstrafftiden för hela antalet fängelsefångar, får man siffran 3 månader för de intagna under 1960 och 2,7 månader för dem, som intagits under år 1969. Den faktiska anstaltsvistelsens längd kan man numera få en uppfattning om genom den publicerade verkställighetsstatistiken. En redogörelse för denna lämnas senare (sid. 244).

Även avsevärda förändringar i fråga om de intagnas åldersfördelning har inträffat under 1960-talet, såsom närmare framgår av följande siffror för åldersgrupperna 18–59 år. Antalet personer i åldrarna utanför dessa åldersgränser är jämförelsevis obetydligt.

I dessa åldersgrupper har sålunda totalantalet ökat med ca 640 personer under 1960-talet. Det har skett en stark stegring i antalet inom de yngsta åldersgrupperna (upp till 30 års ålder) med sammanlagt ca 1 710 personer och en stark minskning i de äldre åldersgrupperna med ca 1 070

Ålder	År 1960	1969
18—20	582	757
21—24	1 629	2 764
25—29	1 687	2 086
30—34	1 516	1 324
35—39	1 257	996
40—49	1 845	1 457
50—59	878	647
18—59	9 394	10 031

personer. Man kan säga, att den procentuella förändringen uppgått till en 50-procentig ökning för den förra åldersgruppen och en 20-procentig minskning för den senare.

Om man gör en beräkning av den genomsnittliga åldern för de intagna fängelsefångarna, finner man för åren 1960 och 1969, att genomsnittet sjunkit från 34 år till 31 år (vägda medeltal för åldrarna 18–59 år). Den s. k. medianåldern låg emellertid för hela klientelet fängelsefångar på en något lägre nivå dessa båda år, och den sjönk dessutom kraftigare än den genomsnittliga åldern under 1960-talet. För år 1960 var sålunda medianåldern 33 år, för t. ex. 1967 inte fullt 30 år och för 1969 något över 28 år.

Kvinnornas andel inom detta klientel har under perioden 1960–1969 i huvudsak varierat mellan procentsiffrorna 1,2 och 1,7 procent av totalantalet fängelsefångar. Den högsta av dessa båda procentsiffror noterades sålunda för åren 1963, 1964 och 1968 och den lägsta för vart och ett av åren 1965–1967. Siffran för år 1969 steg emellertid till 2,1 procent av totalantalet.

Den största gruppen av brott, som fängelsefångarna dömts för, utgörs av brott mot trafikbrottslagen. Ungefär 40 à 45 procent av samtliga av dessa intagna verkställer straff för sådana brott. Strafftiderna är emellertid oftast mycket korta. I detta sammanhang kan även hänvisas till den tidigare lämnade redogörelsen för den s. k. grövre brottsligheten (särskilt sid. 215–216), där antalet trafiknykterhetsbrott bl. a. behandlas.

Följande sifferserier kan visa antalet in-

tagningar inom denna kategori av trafikbrott under den här studerade perioden.

År	Vårdslöshet (inkl. grov)	Olovlig körning (inkl. grov)	Rattfylleri	Summa
1960	65	216	3 724	4 005
1961	80	295	3 653	4 028
1962	145	346	3 718	4 209
1963	182	411	3 488	4 081
1964	191	406	3 646	4 243
1965	140	450	3 583	4 173
1966	136	421	3 669	4 226
1967	117	290	4 060	4 467
1968	82	299	4 111	4 492
1969	79	229	3 771	4 079

I absoluta tal har sålunda denna kategori intagna ökat med 10 procent från år 1960 till 1968, varvid dock ökningen i huvudsak varit koncentrerad till åren 1964–1968. För år 1969 har nivån sänkts till den, som rådde vid decenniets ingång. Den dominerande gruppen utgöres av rattfylleri. Vid bedömningen av dessa siffror kan man emellertid samtidigt beakta, att antalet bilar och andra motorfordon starkt ökat under denna period. Som tidigare omnämnts (sid. 217) har t. ex. antalet trafiknykterhetsbrott per 1 000 bilar och motorcyklar sjunkit något från år 1960 till år 1966 (från något över 6 år 1960 till praktiskt taget 6 åren 1965 och 1966).

Antalet personer, som intagits i fångvårdsanstalt på grund av stöldbrott, har ökat från 2 554 år 1960 till 2 751 år 1965, varefter antalet legat på en något lägre nivå och år 1969 uppgick till 2 450 personer. Den procentuella andelen har under större delen av perioden utgjort ca 25 procent med en viss variation kring detta procenttal.

Bedrägeribrottens antal var 502 år 1960, 698 år 1964, 510 år 1967 och 478 år 1969. Den procentuella andelen av dessa brott bland samtliga intagna fängelsefångar har alltså i stort sett rört sig kring 5 procent under hela den studerade perioden.

De här angivna större brottskategorierna utgör sålunda tillsammans omkring 70 procent av samtliga intagna med dominans för trafikbrotten. De resterande ca 30 procenten av de intagna fördelar sig på en lång rad olika brott. Bland dessa kan för år 1969 bl. a. följande anges.

Brott	1969
Mord	6
Dråp	8
Misshandel	780
Grov misshandel	77
Vållande till annans död	30
Våldtäkt, våldförande	32
Otukt med barn och ungdom	30
Rån	111
Grovt rån	2
Utlänningslagen	322
Narkotikalagstiftningen	561
Summa	1 959

Av de här angivna brotten, som tillsammans svarar för ungefär 20 procent av de under år 1969 intagna, är det speciellt vissa typer, som är numerärt betydelsefulla. Det gäller framför allt misshandelsbrott, brott mot narkotikalagstiftningen samt brott mot utlänningslagstiftningen.

Beträffande fängelsefångarna kan även vissa beräkningar av intagningsfrekvensen – eller om man så vill »kriminaliteten» – inom olika åldrar anges. Här skall vissa sådana uppgifter lämnas för åren 1960–1967, alltså större delen av den behandlade perioden.

I åldern 18–20 år har intagningsfrekvensen sjunkit med 7 procent från år 1960 till år 1967. Detta frekvenstal har å andra sidan ökat med 7 procent för åldersgruppen 21–24 år och varit oförändrat för åldersgruppen 25–29 år. I följande åldersgrupp, 30–34 år, har frekvensen minskat med 9 procent.

Intagningsfrekvensen har vidare varit oförändrad från 1960 till 1967 i åldersgruppen 35–39 år. För de båda högre åldersgrupperna i denna undersökning, alltså åldrarna 40–49 år och 50–59 år, har slutligen intagningsfrekvensen minskat med 5 respektive 19 procent, om man jämför siffrorna för de båda åren 1960 och 1967 med varandra. Intagningsfrekvensen har i dessa beräkningar uttryckts som antalet intagna i varje åldersgrupp i relation till antalet invånare

i hela riket i motsvarande åldersgrupp.

De tidigare omnämnda förändringarna i de absoluta talen inom olika åldersgrupper under 1960-talet är sålunda resultatet av variationer från år till år i totalantalet personer inom de respektive åldersgrupperna och av eventuella förändringar i kriminaliteten inom dessa åldersgrupper. Förändringarna i den senare faktorn kan i sin tur vara förorsakade av en hel rad olika förhållanden.

1.3.8 Internering

Under år 1960 var antalet nykomna internerade (tidigare förvarade) inom kriminalvården 103 personer. Detta antal steg sedan fram till år 1965, då det högsta antalet – 155 personer – noterades i statistiken. Därefter har siffrorna varit betydligt lägre och legat på ungefär samma nivå som under de första åren av 1960-talet.

Följande sifferserier visar förändringarna för denna klientelgrupp under perioden 1960–1969.

År	Nykomna internerade	Antalet intagna internerade vid årets slut
1960	103	594
1961	123	643
1962	127	639
1963	141	734
1964	131	692
1965	155	758
1966	124	768
1967	116	759
1968	119	772
1969	110	737

I motsats till siffrorna för antalet nykomna internerade visar uppgifterna om antalet intagna internerade vid slutet av de redovisade åren i stort sett en stegring, som gäller praktiskt taget hela det behandlade decenniet. Maximiantalet nåddes emellertid vid årsskiftet 1968/1969. Vid decenniets utgång var antalet intagna internerade drygt 26 procent högre än vid dess ingång (antalet intagna uppgick till 583 personer vid årsskiftet 1959/1960).

Förutom nykomna internerade tillföres den här behandlade klientelgruppen sådana personer, som återintages (enligt förordnande av domstol) eller återhämtas (enligt beslut av interneringsnämnden) från vård utom anstalt.

Dessa båda grupper är betydligt större än antalet nykomna internerade, såsom närmare framgår av uppgifterna i sammanställningen nedan.

År	Åter-intagna	Åter-hämtade	Summa
1960	155	79	234
1961	151	96	247
1962	154	121	275
1963	207	145	352
1964	180	135	315
1965	321	162	483
1966	310	108	418
1967	298	79	377
1968	375	54	429
1969	339	42	381

Dessa båda grupper har alltså tillsammans ökat från 234 personer år 1960 till 381 år 1969. Ökningen mellan dessa båda

År	Mord	Dråp	Miss-handel	Våldtäkt	Otukt	Rån	Bedrägeri	Summa
1960	—	—	4	1	4	9	17	35
1961	—	3	2	3	3	5	13	29
1962	—	1	7	—	5	7	20	40
1963	—	1	2	2	2	8	27	42
1964	—	1	4	3	2	3	27	40
1965	—	4	9	2	1	8	21	39
1966	1	—	3	—	1	5	16	32
1967	1	—	7	2	1	6	17	34
1968	4	1	13	—	1	5	23	47
1969	—	1	5	2	1	3	37	49

år uppgick sålunda till drygt 70 procent. Det högsta antalet registrerades emellertid för år 1965, då det utgjorde 483 personer.

För de nykomna internerade anges i statistiken även en fördelning efter olika slag av brott. Större delen av klientelet har dömts för stöld eller grov stöld. Det rör sig här regelmässigt om mer än 50 procent av fallen och ofta om ca 60 procent av totalantalet fall. Beträffande vissa andra brottsarter anges några sifferserier i sammanställningen nederst på sid. 232.

Ungefär hälften av totalantalet inom de redovisade brottsarterna utgöres sålunda av bedrägeribrott (främsta undantaget gäller för år 1969), medan alltså de övriga oftast svarar för återstående hälft tillsammans.

1.3.9 Kvinnogruppen

Det totala antalet kvinnor, som erhållit påföljden fängelse (tidigare även straffarbete) och som intagits i fångvårdsanstalt uppgick år 1960 till 134. Motsvarande antal utgjorde 218 under år 1969. Förutom detta antal kvinnor har under 1960-talet ett litet antal erhållit påföljden ungdomsfängelse. I det följande behandlas emellertid endast vissa uppgifter beträffande fängelsefångarna.

Förändringarna i åldersfördelningen framgår av följande sammanställning för åren 1960 och 1969.

Ålder	1960	1969
15—17	—	4
18—20	4	17
21—24	22	43
25—29	28	63
30—34	24	32
35—39	15	26
40—49	23	25
50—59	14	6
60—	4	2
Summa	134	218

Det är sålunda framför allt inom de yngre åldersgrupperna, som en stark ökning skett i antalet kvinnliga intagna. Detta gäller särskilt de tre åldersgrupperna från 18 år till 30 år. Totalt sett har kvinnogruppen ökat med 2/3 under 1960-talet.

De kvinnliga fängelsefångarna kan även fördelas efter strafftidernas längd. Detta har skett i följande sammanställning för åren 1960 och 1969.

Strafftid	1960	1969
— 2 mån	20	41
2— 3 »	22	25
3— 4 »	11	16
4— 5 »	12	10
5— 6 »	8	4
6— 7 »	22	28
7— 8 »	1	7
8— 9 »	13	15
9—10 »	1	2
10—11 »	8	12
11—12 »	—	—
1— 2 år	14	45
2— 3 »	2	11
3— 4 »	—	2
Summa	134	218

För strafftider upp till 3 månader ökade antalet sålunda från 42 till 66 intagna, med strafftid på 3–6 månader fanns 31 respektive 30 under de båda angivna åren och med strafftid på 6–12 månader fanns 45 respektive 64 intagna. Antalet kvinnor med strafftider av 1 år och däröver ökade från 16 år 1960 till 58 under år 1969. Den alldeles övervägande delen av ökningen inom kvinnogruppen avser sålunda de längre strafftiderna.

Kvinnornas fördelning åren 1960 och 1969 efter de olika brott, som de dömts för, framgår av följande siffror.

Brott	1960	1969
stöld	21	19
grov stöld	23	25
bedrägeri	6	4
grovt bedrägeri	15	22
rattfylleri	20	34
narkotikabrott	—	51
utlänningslagen	2	9
övriga brott	47	54
Summa	134	218

Framför allt rattfylleri- och narkotikabrotten har ökat starkt under perioden, medan exempelvis stöld- och bedrägeribrotten varit av ungefär samma omfattning de båda

åren enligt kriminalvårdsstatistikens redovisning.

1.3.10 Utländska medborgare

För fängelseklientelet (inklusive straffarbetsfångar under tidigare år) finns det i kriminalvårdsstatistiken uppgifter även om medborgarskap för dem, som under respektive år intagits i anstalt. Från denna statistik kan följande siffror anföras beträffande antalet utländska medborgare, som under åren 1961–1969 intagits i fångvårdsanstalt. Antalet nordbor redovisas även separat.

	Antalet utländska medborgare		
		Därav nordbor	
År	Totalt	antal	i % av samtliga utl. medborgare
1961	687	548	80
1962	702	560	80
1963	670	528	79
1964	718	569	79
1965	888	671	76
1966	1 186	850	72
1967	1 483	1 045	71
1968	1 672	1 167	70
1969	1 687	1 198	71

Man kan alltså med ledning av dessa sifferserier konstatera, att antalet utländska medborgare bland denna kategori intagna vida mer än fördubblades under perioden 1961–1969. Ökningen i totalantalet uppgick till 146 procent.

Det framgår vidare av dessa siffror, att nordbornas andel, dvs. antalet danskar, finländare och norrmän, vid periodens början utgjorde 80 procent av totalantalet men att denna andel kontinuerligt sjönk till ca 70 procent vid periodens slut. Inslaget av icke-nordbor inom detta kriminalvårdsklientel blev med andra ord successivt större (jfr även redogörelsen för nettoimmigrationen i ett tidigare avsnitt). Detta har ökat svårigheterna i behandlingsarbetet bl. a. på grund av problemen att kommunicera med de intagna utlänningarna. Vid bedömningen av nedgången i nordbornas andel bör man också ta hänsyn till det under perioden utvidgade, nordiska samarbetet i fråga om bl. a. verkställigheten av frihetsstraff. Antalet sådana personer, som dömts i Sverige men som överförts till annat nordiskt land för verkställigheten av frihetsstraff, har successivt ökat under 1960-talets senare del. Följande siffror kan anges beträffande dessa nordbor.

År	Antal
1964	154
1965	147
1966	228
1967	234
1968	269
1969	290

Om de 290 nordbor, som under 1969 verkställde sådant frihetsstraff i annat nordiskt land, i stället hade intagits i svensk fångvårdsanstalt, hade totalantalet utländska medborgare ökat till 1 977, varav 1 488 skulle ha varit nordbor. Andelen nordbor skulle därmed ha blivit 75 procent för år 1969.

När man vidare bedömer siffrorna om antalet utländska medborgare i våra fångvårdsanstalter, måste man även ta hänsyn dels till ändringarna i den totala beläggningen på anstalterna, dels till variationerna i det totala antalet utländska medborgare, som vistas i vårt land. Den senare jämförelsen skulle också kunna visa andelen intagningar, eller om man så vill »kriminaliteten», inom den totala utländska populationen i Sverige. Vidare bör i detta sammanhang även erinras om ökningen i den totala, straffmyndiga populationen i vårt land, såsom denna angetts i ett tidigare avsnitt angående folkmängdens ändringar i föreliggande redogörelse (jfr sid. 209).

Som tidigare framhållits, känner vi numera (efter år 1958) inte till totalantalet utländska medborgare i vårt land utom vid folkräkningstillfällena (vart femte eller vart tionde år). Dessutom har man, som tidigare nämnts (sid. 215), inom statistiska centralbyrån låtit utarbeta statistik över antalet utländska medborgare, som vid de senaste årsskiftena var kyrkobokförda i Sverige. En

viss åldersfördelning lämnas därvid också. Även vid dessa tillfällen finns det emellertid ett okänt antal utländska medborgare, som under kortare eller längre tid besöker vårt land och som inte kommer med i befolkningsstatistiken.

Som en första approximation till populationen utlänningar i straffmyndig ålder kan emellertid antalet arbetsanmälda utlänningar vid en viss tidpunkt användas. Ökningen i detta antal kan ställas i relation till ändringarna i vissa av de faktorer, som är betydelsefulla i detta sammanhang. Detta kan ge en säkrare belysning av utlänningarnas betydelse inom kriminalvårdsklientelet under perioden 1961–1969. Med hjälp av indextal, där 1961 års siffror satts = 100, visas i nedanstående sammanställning den olika snabba takten i ökningen hos några av dessa faktorer.

Om man alltså förutsätter, att ökningen i antalet arbetsanmälda utlänningar approximativt även anger ökningen i totalpopulationen straffmyndiga utlänningar i vårt land (och liknande antagande har gjorts i det föregående i avsnittet om utrikes migration), kan man alltså säga, att den grövre kriminaliteten bland utlänningarna ökat med ca 58 procent under den här angivna perioden (246 : 156 = 1,58). Det gäller alltså här den kriminalitet, som resulterat i intagningar i kriminalvårdens anstalter. Emellertid kan här även observeras, att antalet kyrkobokförda utlänningar totalt sett ökat med ca 90 procent under 1960-talet, dvs. betydligt snabbare än antalet arbetsanmälda utlänningar.

Under samma period har emellertid andelen utlänningar av totalantalet intagna något mer än fördubblats (246 : 120 = 2,05). Samtidigt har den grövre kriminaliteten, uttryckt som frekvensen intagna bland totalbefolkningen i straffmyndig ålder, ökat med 11 procent (120 : 108 = 1,11).

Naturligtvis måste man observera, att det totala antalet utlänningar bland de intagna hittills varit av ringa omfattning, om man ser till de absoluta talen. Som framgått av den tidigare redogörelsen ökar emellertid deras betydelse även numerärt sett. Detta kan även belysas av deras procentuella andel av totalantalet intagningar. Under år 1969 uppgick antalet utländska medborgare till en siffra, som motsvarar drygt 11 procent av totalantalet intagningar i anstalt. Detta innebär en fördubbling av den procentuella andelen under 1960-talet, såsom tidigare angetts. Samtidigt har utlänningarnas andel i totalbefolkningen ökat från 2,5 till 4,6 procent, såsom angetts i annat sammanhang (sid. 215).

De utländska intagna kan också fördelas med avseende på strafftidernas längd. I kriminalvårdsstatistiken sker en detaljerad strafftidsredovisning. Som en sammanfattning anges emellertid i nedanstående sammanställning endast två större grupper, under och över 6 månaders strafftid.

År	Under 6 mån.	Över 6 mån.	Summa	Intagna med över 6 mån. i % av samtl.
1961	515	172	687	25
1962	489	213	702	30
1963	464	206	670	31
1964	514	204	718	28
1965	588	300	888	34
1966	805	381	1 186	32
1967	1 019	464	1 483	31
1968	1 161	511	1 672	31
1969	1 159	528	1 687	31

Samtidigt som alltså totalantalet utlänningar ökat starkt under 1960-talet, har den relativa andelen av de båda angivna grupperna av strafftider varit ganska konstant. Antalet intagna med längre strafftider än

År	Utlänningar Intagna	Arbetsanmälda	Medelbeläggning	Totalantal intagna	Befolkning i straffmyndig ålder
1961	100	100	100	100	100
1967	216	153	106	116	106
1969	246	156	106	120	108

År	Stöld, grov stöld	Brott mot utlänningslagen	Rattfylleri	Övriga brott	Summa
1961	272	107	114	194	687
1962	298	110	111	183	702
1963	212	100	98	260	670
1964	227	127	112	252	718
1965	217	172	122	377	888
1966	262	155	244	525	1 186
1967	462	235	295	491	1 483
1968	468	267	318	619	1 672
1969	422	287	354	624[1]	1 687
1969, %	25	17	21	37	100

[1] därav 135 narkotikabrott, d. v. s. 8 procent av totalantalet

6 månader har sålunda hållit sig vid drygt 30 procent av den totala utländska populationen i anstalterna. Under detta procenttal ligger endast siffrorna för åren 1961 och 1964.

Fördelningen av de utländska medborgarna efter brottens art framgår i stora drag av siffrorna ovan för åren 1961–1969.

Fördelningen på de här redovisade brottskategorierna visar (t. ex. för år 1969), att ungefär 25 procent av brotten hänför sig till gruppen stöld och grov stöld, medan ungefär 37 procent faller på den här ospecificerade gruppen »övriga brott». Av återstoden utgör rattfylleribrotten 21 procent och brott mot utlänningslagen 17 procent av samtliga brott.

Det kan i detta sammanhang även påpekas, att den genomsnittliga strafftiden för utlänningarna ökade med 4 dagar under 1969 och uppgick till 174 dagar. Detta innebär, att den utländska populationen hade 12 dagar längre genomsnittlig strafftid än svenskarna, främst beroende på att rattfylleribrotten (med korta strafftider) var underrepresenterade bland utlänningarna.

Slutligen finns det i statistiken även uppgifter om utlänningarnas ålder. I följande översikt anges siffror beträffande åldersgrupper för åren 1961 och 1969.

Ålder	1961 Antal	1969 Antal	1961 %	1969 %
15—24	188	304	27	18
25—29	132	219	19	13
30—39	236	607	34	36
40—	131	557	20	33
Summa	687	1 687	100	100

Andelen yngre personer inom detta klientelmaterial synes sålunda ha minskat under 1960-talet. Från år 1961 till år 1969 sjönk sålunda andelen utlänningar i åldern 15–30 år från 46 till 31 procent. Det kan särskilt observeras, att andelen utländska medborgare i åldrarna 40 år och däröver stigit mycket markant. Man kan vidare säga, att de utländska medborgarna fördelar sig med ungefär 1/3 på vardera av åldersgrupperna 15–29, 30–39 och 40 år och däröver.

1.3.11 Tidigare asocialitet

I kriminalvårdsstatistiken finns det bl. a. också uppgifter om tidigare asocialitet bland dem, som intagits i anstalt. Nedanstående statistikuppgifter avser sålunda dem, som under vart och ett av åren 1960–1969 intagits i fångvårdsanstalt och som dömts till fängelse (omfattar här även den tidigare påföljden straffarbete). Fördelningen mellan antalet tidigare ostraffade och tidigare straffade anges i följande sammanställning (överst på sid. 237). För en utförligare redovisning med avseende på olika åldersgrupper etc. hänvisas till särskilda tabeller i tabellavdelningen (se tabellerna 13 och 14).

Med ostraffade menas i detta sammanhang, att vederbörande inte tidigare varit intagen i fångvårdsanstalt. Däremot kan i viss utsträckning andra samhällsåtgärder ha vidtagits mot dessa personer, men detta

År	Tidigare ostraffade	Tidigare straffade		Summa
		Totalt	därav flera gånger	
1960	4 823	4 800	2 983	9 623
1961	4 893	5 147	3 209	10 040
1962	4 839	5 287	3 335	10 126
1963	4 755	5 340	3 490	10 095
1964	4 936	5 602	3 624	10 538
1965	4 480	4 862	3 208	9 342
1966	4 696	4 945	3 217	9 641
1967	5 018	5 083	3 281	10 101
1968	5 170	5 400	3 492	10 570
1969	5 135	5 097	2 948	10 232

framgår inte av de tillgängliga, statistiska uppgifterna.

Inemot hälften av dem, som intagits under respektive år under 1960-talet, har sålunda varit i denna mening tidigare ostraffade. Ungefär en tredjedel av de intagna har tidigare straffats flera gånger. Dessa proportioner har, som framgår av de angivna sifferserierna, i stort sett gällt under den här studerade perioden. Man kan säga, att klientelets sammansättning i detta avseende varit ganska konstant. Det bör emellertid även i detta sammanhang starkt betonas, att man av de redovisade siffrorna inte kan dra några bestämda slutsatser om recidivismen bland dem, som varit intagna i anstalt.

Med ledning av ovanstående sifferserier kunde man tro, att recidivismen skulle vara i runt tal 50 procent. De redovisade recidivisterna under ett visst år kommer emellertid, som tidigare påpekats, inte ur den population, som utgöres av de intagna under samma år. De rekryteras i stället från den stora gruppen av under det året levande personer, som varit straffade tidigare minst en gång. Recidivismen är därför betydligt mindre än de ofta angivna 50 procenten. Att närmare precisera dess storlek stöter dock tills vidare på alltför stora svårigheter. Om emellertid antalet återfallskapabla får ett tillskott av ca 5 000 personer per år, kunde man måhända anta, att det totala antalet återfallskapabla vid en viss tidpunkt kan uppgå till 150 000 personer eller flera. Recidivismen i den här angivna meningen skulle då utgöra endast 3 à 4 procent i detta räkneexempel. Statistiska centralbyrån kommer emellertid enligt föreliggande planer att så småningom kunna framlägga en viss återfallsstatistik i samband med den successiva presentationen av den planerade verkställighetsstatistik, som berörts i annat sammanhang i den föreliggande redogörelsen. Det kan vidare i detta sammanhang också hänvisas till de beräkningar av återfallsbrottslighetens omfattning, som utförts på sid. 222–223 beträffande hela den s. k. grövre brottsligheten.

Fördelningen av den tidigare asocialiteten inom olika åldersgrupper är ganska skiftande från grupp till grupp. De yngsta åldersgrupperna har sålunda inte i så hög grad blivit straffade en eller flera gånger tidigare, om man jämför med genomsnittet för totalantalet intagna. Detsamma gäller för de äldre inom klientelet. I mellangrupperna av denna åldersfördelning är de ostraffades andel betydligt under hälften av samtliga inom de respektive åldersgrupperna.

Här skall endast vissa mera sammanfattande sifferserier anföras, som kan belysa dessa förhållanden i stora drag. Mera detaljerade siffror i detta avseende framläggs i tabell 14 i tabellavdelningen.

Av sifferserien överst på sid. 238 för år 1969 framgår det, att ca 23 procent av de intagna i åldern 15–20 år varit straffade tidigare. Därefter stiger procenttalet snabbt i de följande åldersgrupperna. Sålunda uppgår andelen tidigare straffade i åldersgrup-

Ålder	Tidigare ostraffade 1960	Tidigare ostraffade 1969	Tidigare straffade Totalt 1960	Tidigare straffade Totalt 1969	Därav flera gånger 1960	Därav flera gånger 1969
15—20	468	598	144	174	21	14
21—24	901	1 529	728	1 235	385	454
25—29	776	943	911	1 143	616	758
30—34	663	558	853	766	561	508
35—39	578	420	679	576	475	391
40—49	847	655	998	802	646	564
50—59	472	322	406	325	237	208
60—	118	110	81	76	42	51
Summa	4 823	5 135	4 800	5 097	2 983	2 948

pen 21–24 år till 45 procent. För de fyra därpå följande åldersgrupperna kommer andelen tidigare straffade upp i 50–60 procent av de intagna i respektive åldersgrupper. För åldersgruppen 25–29 år utgör andelen 55 procent och för åldern 30–34 år är den 58 procent liksom i åldersgruppen 35–39 år. Därefter sjunker andelen till 55 procent i åldersgruppen 40–49 år och till drygt 50 procent i åldersgruppen 50–59 år. För åldrarna 60 år och däröver slutligen utgör andelen tidigare straffade 41 procent för år 1969. I stort sett är tendensen likartad, om man studerar sifferserierna för år 1960. Någon mera avsevärd förändring i detta avseende synes sålunda inte ha skett under 1960-talet av de här anförda siffrorna att döma.

I ovanstående sammanställning anges även antalet personer, som tidigare varit straffade mer än en gång. För åldersgruppen 15–20 år är antalet obetydligt och utgör 1969 ca 2 procent av samtliga inom åldersgruppen. I åldern 21–24 år har 16 procent tidigare straffats flera gånger. För de följande åldersgrupperna ligger procenttalet mellan 35 och 40: i åldern 25–29 år är andelen 36 procent, i åldern 30–34 år 38 procent, i åldrarna 35–39 och 40–49 år utgör andelen 39 procent. I åldern 50–59 år har andelen därefter sjunkit till 32 procent och i åldrarna 60 år och däröver till 27 procent.

Dessa procentuella fördelningar avser siffrorna för år 1969. Man skulle kunna sammanfatta dem på följande sätt (nederst i vänstra spalten).

Ålder	Tidigare ostraffade	Tidigare straffade en gång	Tidigare straffade flera gånger
15—20	77	21	2
21—24	55	29	16
25—29	45	19	36
30—34	42	20	38
35—39	42	19	39
40—49	45	16	39
50—59	50	18	32
60—	59	14	27
Samtliga	50	21	29

1.3.12 Permissioner

Det totala antalet permissioner vid kriminalvårdens anstalter har stigit från 5 082 år 1960 till 13 088 år 1969. Detta innebär sålunda en ökning med 160 procent under 1960-talet. Under hela perioden har det skett en jämn ökning från år till år, såsom framgår av tabell 15. Av permissionerna har under åren 1960–1965 i runt tal 90 procent skötts, medan 10 procent misskötts genom uteblivande (rymning) eller på annat sätt (t. ex. alkoholpåverkan vid återkomsten till anstalten). Man kan vidare för dessa år spåra en viss ökning i andelen skötta permissioner.

År	Sluten anstalt	Öppen anstalt	Samtliga
1960	..	..	88,7
1961	85,8	93,1	89,3
1962	84,5	92,2	88,0
1963	83,3	92,8	88,4
1964	83,4	93,7	88,9
1965	84,6	94,6	90,4
1966	80,6	92,7	86,6
1967	80,9	91,6	86,3
1968	82,9	90,9	86,5
1969	82,3	90,5	86,2

Under 1960-talets senare del har emellertid i stället kunnat registreras någon ökning i andelen misskötta permissioner. Under dessa år har andelen skötta permissioner minskat och legat på en nivå av ca 86 procent av totalantalet. Procenttalet för 1969 är 86,2.

En översikt med fördelning på slutna och öppna anstalter anges i sammanställningen av den procentuella andelen skötta permissioner nederst på sid. 238.

Det är alltså den procentuella andelen skötta permissioner vid de slutna anstalterna, som minskat starkast. Siffrorna tyder emellertid på en viss uppgång i procenttalen från minimiläget år 1966. För de öppna anstalterna däremot har andelen skötta permissioner avtagit under senare delen av 1960-talet efter maximiläget år 1965.

Det måste emellertid observeras, att permissionernas fördelning på slutna och öppna anstalter undergått en viss förskjutning under 1960-talet, såsom närmare framgår av tabell 15. Under periodens förra del har som regel det absoluta antalet permissioner varit betydligt högre vid de öppna än vid de slutna anstalterna. Under åren 1966 och 1967 var emellertid det absoluta antalet permissioner praktiskt taget lika högt vid dessa båda typer av anstalter. Därefter har antalet permissioner vid de slutna anstalterna legat på en avsevärt högre nivå än vid de öppna anstalterna. Under år 1969 exempelvis skedde ca 6 900 permissioner vid slutna och ca 6 200 vid öppna anstalter. Om alltså rymningsbenägenheten eller mera allmänt uttryckt benägenheten att missköta en permission är större för dem, som vistas på sluten anstalt, än för dem, som vistas på en öppen, följer därmed automatiskt högre totalsiffror och frekvenssiffror för antalet misskötta permissioner totalt sett. Tabell 15 visar sålunda, att andelen misskötta permissioner år 1961 var 14 procent och år 1969 uppgick till 18 procent vid de slutna anstalterna. Motsvarande procentsiffror för de öppna anstalterna utgjorde 7 respektive 9 för dessa båda år.

Det är huvudsakligen genom rymning, som permissionerna misskötts. Detta gäller för ungefär 2/3 av samtliga misskötta permissioner. För dessa rymningar kommer en redogörelse att lämnas i ett följande avsnitt (sid. 239–241).

Man kan slutligen jämföra antalet permissioner med medelbeläggningen. Vid de slutna anstalterna har antalet permissioner ökat med 110 procent från år 1961 till år 1969 och vid de öppna anstalterna med 101 procent under denna period. Samtidigt har medelbeläggningen vid de slutna anstalterna ökat med 8 procent och vid de öppna stigit med 2 procent, såsom framgått av en redogörelse i ett tidigare avsnitt (sid. 225). Man skulle sålunda kunna säga, att permissionsfrekvensen (antalet permissioner i genomsnitt per intagen) ökat med 94 procent vid de slutna och med 97 procent vid de öppna anstalterna. Under periodens senaste år har en viss utjämning i dessa båda frekvenstal kunna noteras. Man måste emellertid beakta även dessa frekvenstal och deras förändringar under olika år av den studerade perioden, då man exempelvis bedömer siffrorna för antalet misskötta permissioner.

1.3.13 Rymningar

Till kriminalvårdsstatistiken lämnas årligen uppgifter dels om antalet rymningar, dels om antalet personer, som deltagit i dessa rymningar. I tabell 16 redovisas dessa siffror med fördelning på slutna och öppna anstalter osv. Som slutna har därvid räknats anstalter eller avdelningar, som i organisatoriskt avseende är att betrakta som slutna, även om de inte är muromgärdade. Av tabellen framgår att uppgifterna för de senaste åren blivit knapphändigare än under 1960-talet i övrigt.

Statistiken omfattar vidare endast fullbordade rymningar. De rymningsförsök, som eventuellt förekommer vid anstalterna, redovisas sålunda inte i denna löpande kriminalvårdsstatistik. Beträffande gränsdragningen mellan rymningsförsök och fullbordade rymningar kan nämnas, att rymning skall anses föreligga först då den intagne lyckats forcera såväl de tekniska rymnings-

År	Direkt från anstalt	I samband med permission	Övriga rymningar	Summa	Därav från sluten anstalt
1960	436	477	..	913	..
1961	468	445	93	1 006	642
1962	511	609	94	1 214	819
1963	411	654	175	1 240	740
1964	422	619	148	1 189	724
1965	341	621	155	1 117	661
1966	488	843	197	1 528	962
1967	590	995	176	1 761	999
1968	523	983	180	1 686	968
1969	595	1 128	132	1 855	1 020

hindren, där sådana förekommer, som den av personalen utövade bevakningen. Om en intagen grips i samband med förföljande, som äger rum i omedelbar anslutning till avvikandet, skall detta således betraktas som rymningsförsök, även om sådant rymningshinder som mur eller stängsel passerats.

Med rymning i samband med permission avses, att den permitterade inte återvänt före permissionstidens utgång till den anstalt, där han är intagen, och inte heller inställt sig vid någon annan fångvårdsanstalt eller hos polis. En permittent, som kommer tillbaka efter permissionstidens utgång, registreras som rymmare, även om han inställer sig frivilligt.

År 1960 uppgick antalet registrerade rymningar (troligen = rymmare) till 913, varav 477 skedde i samband med permission. Under år 1961 rapporterades 799 rymningar med sammanlagt 1 006 rymmare. Med undantag för en minskning under 1964, 1965 och 1968 har antalet rymmare successivt stigit under hela 1960-talet och uppnådde siffran 1 855 under år 1969. Av detta antal utgjorde antalet rymningar i samband med permission 1 128. Det framgår mera detaljerat i sammanställningen ovan, hur rymmarna under 1960-talets olika år fördelade sig i olika avseenden. Utförligare uppgifter om rymmarna framgår av den förut nämnda tabell 16.

Antalet rymningar direkt från anstalt steg alltså under periodens tre första år för att under de tre därpå följande åren sjunka avsevärt. År 1965 var sålunda antalet 20 procent lägre än år 1960. Därefter har under 1960-talets senare år en avsevärd stegring åter inträtt i fråga om dessa rymningar. År 1969 var sålunda antalet närmare 40 procent högre än vid periodens ingång. Det bör emellertid noteras, att ökningen i antalet rymmare direkt från anstalt helt hänför sig till de öppna anstalterna. För de år, då man i statistiken fördelat rymmarna på slutna och öppna anstalter, kan redovisas följande sifferserier.

År	Slutna anstalter	Öppna anstalter
1961	250	218
1962	297	214
1963	162	249
1964	144	278
1965	83	258
1966	146	342
1967	155	435
1968	110	413
1969	121	474

För de slutna anstalterna kan sålunda observeras, att siffrorna under periodens senaste år ligger 40 à 50 procent under 1961 års siffra, medan man för de öppna anstalterna kan notera en fördubbling eller därutöver av antalet rymmare från 1960-talets början till dess senaste år.

Man måste vidare komma ihåg, att antalet rymningskapabla ökat under perioden. I detta sammanhang kan man i brist på korrektare siffror göra den approximationen, att medelbeläggningens siffror och deras förändringar också avspeglar variationerna i antalet rymningskapabla. Om man begränsar sig till en jämförelse av siffrorna

för åren 1961 och 1969, finner man, att medelbeläggningen på de slutna anstalterna ökat med närmare 9 procent och på de öppna anstalterna med drygt 2 procent mellan de båda nämnda åren (jfr sid. 225). Detta skulle alltså innebära, att rymningsfrekvensen för de öppna anstalterna ungefär fördubblats under 1960-talet, men att den för de slutna anstalterna minskat med ungefär 56 procent (dvs. indextalet för rymningarna, 48, dividerat med det för beläggningen, 109).

Permissionsrymningarna har särskilt under åren 1966–1969 stigit starkt i antal, och siffran för periodens slut ligger på en mer än dubbelt så hög nivå som vid 1960-talets ingång.

Om man ser på fördelningen på slutna och öppna anstalter av det totala antalet rymmare, finner man, att 64 procent av rymningarna år 1961 inträffade vid slutna anstalter och att denna procentuella andel sedan sjunkit för att år 1969 ha kommit ned till en nivå av 55 procent.

För att emellertid få en säkrare bild av den totala rymningsfrekvensen vid samtliga anstalter i fråga om alla slag av rymningar måste man sätta antalet rymmare i relation till alla dem, som under året varit rymningskapabla.

Detta innebär, att man måste undersöka antalet personer, som överhuvudtaget haft möjlighet att under året rymma, dvs. alla de som någon tid under året varit intagna i anstalt. Härvid kan man alltså summera antalet personer, som vid årets början var intagna i anstalt, och antalet personer, som under året intagits i anstalt. Följande sammanställning visar de sålunda beräknade rymningsfrekvenserna för åren 1960 och 1969.

Rymmare	1960	1969
Antal rymmare	913	1 855
Rymningskapabla:		
intagna den 1 jan.	4 739	5 033
intagna under året	12 166	14 647
summa	16 905	19 680
Rymmare i % av rymningskapabla	5,4	9,4

Enligt dessa beräkningar skulle sålunda den totala rymningsfrekvensen ha ökat från 5,4 till 9,4 procent av de rymningskapabla. Naturligtvis bygger en sådan beräkning bl. a. på den förutsättningen, att rymningsbenägenheten skulle vara lika stor hos var och en av klienterna, oberoende av den återstående verkställighetstidens längd m. m. Hänsyn kan med andra ord i en sådan beräkning inte tas till förändringar i klientelets struktur (t. ex. variationer i antalet s. k. korttidare).

Det bör vidare ånyo påpekas, att de angivna frekvenstalen till stor del återspeglar den starka ökningen i antalet rymningar i samband med permission. Härvid bör vidare observeras den ovan angivna definitionen på permissionsrymning, där alltså även en obetydligt för sen återkomst efter permission betraktas som en rymning. Beträffande permissionsrymningarnas frekvens och absoluta antal bör slutligen observeras även ökningen i det totala antalet permissioner under 1960-talet, såsom närmare framgått av ett tidigare avsnitt i denna redogörelse (sid. 238–239).

1.3.14 Disciplinära åtgärder

I kriminalvårdsstatistiken brukar man skilja mellan olika slag av disciplinära åtgärder: förlust av särskilt tillerkänd förmån, förlust av rätt att köpa varor som tillhandahålles vid anstalten (s. k. premievaror), förlust av rätt att skaffa sig, mottaga eller inneha böcker, tidskrifter eller tidningar (under högst 14 dagar; isolerad person får alltid böcker att läsa) samt inneslutning i enrum (för den som undergår ungdomsfängelse högst 7 dagar och för övriga intagna högst 30 dagar). Bestraffningarna kan antingen ske i form av en bestraffning vid varje bestraffningstillfälle eller i form av en kombination av två eller flera bestraffningar. Det sistnämnda är det vanligaste. Totalantalet bestraffade personer understiger därför alltid totalantalet bestraffningar. Det bör vidare tilläggas, att tiderna för inneslutning nedgått avsevärt och att över huvud taget

16—014378

skärpan i bestraffningarna avtagit. Omkring en tredjedel av totalantalet bestraffningar utgöres som regel av inneslutning i enrum.

Det totala antalet personer, som blivit föremål för disciplinära åtgärder, samt antalet sådana åtgärder under 1960-talet framgår av följande sammanställning.

År	Antalet personer	Antalet bestraffningar
1960	1 651	4 658
1961	1 670	4 057
1962	1 674	4 016
1963	1 767	4 716
1964	2 100	5 435
1965	1 856	4 519
1966	1 699	3 595
1967	1 564	3 547
1968	..	..
1969	2 048	3 879

Man finner sålunda, att antalet bestraffade personer steg fram till år 1964, då sammanlagt 2 100 intagna blev föremål för disciplinära åtgärder. Under de därpå följande åren ägde en markant nedgång rum. Detsamma gäller i stort sett för antalet bestraffningar. Den starka minskningen i totalantalet bestraffningar efter år 1964 beror framför allt på mindre omfattning av de disciplinära åtgärderna inneslutning i enrum, förlust att köpa premievaror och att skaffa litteratur. Antalet bestraffningar i genomsnitt per bestraffad har som regel något varierat kring $2^1/_2$. För år 1968 saknas det tyvärr tillförlitliga uppgifter i den officiella statistiken. De knapphändiga siffrorna för år 1969 tyder på en stark ökning i antalet bestraffade personer – siffran ligger nära 1964 års höga nivå – och en viss ökning i antalet disciplinära åtgärder i förhållande till åren 1966–1967. För år 1969 skulle enligt dessa uppgifter det genomsnittliga antalet åtgärder per bestraffad intagen ligga något under 2.

Antalet personer, mot vilka dessa disciplinära åtgärder vidtagits, kan också jämföras med förändringarna i det totala antalet personer, som varit vad man kan kalla bestraffningskapabla. Siffror för antalet bestraffningskapabla kan man få, om man för varje år summerar antalet intagna vid årets ingång och antalet under året intagna. I följande sammanställning sker i form av indextal en sådan jämförelse år för år under 1960-talet. Därvid har de absoluta talen för 1960 satts = 100.

År	Bestraffade intagna	Bestraffningskapabla
1960	100	100
1961	101	100
1962	101	105
1963	107	105
1964	127	110
1965	112	108
1966	103	111
1967	95	113
1968	..	116
1969	124	116

Antalet bestraffningskapabla har sålunda med endast ett undantag (år 1965) ökat under hela den behandlade perioden (i absoluta tal från 16 905 år 1960 till 19 680 år 1969) och låg vid periodens slut 16 procent högre än vid dess början. Däremot har antalet bestraffade personer efter en kraftig stegring under 1960-talets förra hälft sjunkit till en nivå, som år 1967 låg 5 procent under 1960 års nivå. Man kan även uttrycka detta så, att bestraffningsbelastningen per intagen (eller bestraffningsfrekvensen bland de intagna) under år 1967 låg 16 procent lägre än år 1960 ($100 \times 95 : 113 = 84$). Siffrorna från år 1969 skulle emellertid tyda på en stark ökning i detta frekvenstal, och 1969 års siffra ligger ungefär 7 procent över siffran för år 1960.

1.3.15 Arbetsdrift

Enligt den nuvarande behandlingslagen har den intagne, såsom framgår av redogörelse i annat avsnitt (sid. 10), arbetsplikt och skall sysselsättas med lämpligt arbete.

Under den period, som närmare studeras i denna avdelning av undersökningen, har kriminalvårdens arbetsdrift starkt utbyggts och förändrats till kvantitet och kvalitet. Det totala antalet platser inom arbetsdrif-

År	Industri-verkstäder	Hantverks-verkstäder	Utbildnings-verkstäder	Jordbruks-driften	Summa
1960	1 860	731	288	1 137	4 016
1961	1 804	743	288	1 071	3 896
1962	2 098	863	298	1 112	4 371
1963	2 270	814	302	1 112	4 498
1964	2 202	898	314	1 073	4 487
1965	2 658	863	314	1 112	4 947
1966	2 676	902	318	1 101	4 997
1967	2 680	1 045	318	1 065	5 108
1968	2 414	790	318	1 008	4 530
1969	2 513	952	323	961	4 749

ten, »arbetsplatser», har sålunda ökat från 4 016 vid mitten av år 1960 till 5 108 vid mitten av år 1967. Därefter har en viss minskning inträtt, så att antalet arbetsplatser vid mitten av år 1969 uppgick till 4 749. Man kan alltså säga, att ökningen under 1960-talet utgjort ca 18 procent.

Sammanställningen ovan ger en översikt över förändringarna under denna period. Siffrorna avser läget den 30 juni under de angivna åren.

Medan sålunda jordbruksdriftens platsantal under 1960-talets förra del var praktiskt taget oförändrat och sedan minskat, har en kraftig expansion skett inom framförallt industriverkstäderna med en ökning under den studerade perioden av 35 procent. Även antalet arbetsplatser inom hantverksverkstäderna har ökat kraftigt under detta decennium. Allt detta innebär, att effektiv sysselsättning numera kan beredas praktiskt taget varje arbetsför intagen.

Det redovisade totalantalet arbetstimmar – eller om man så vill vårdtimmar enligt de ovan antydda principerna – synes emellertid inte totalt sett ha ökat under den här studerade perioden. Detta framgår närmare av följande sifferuppgifter (1 000-tal arbetstimmar).

Budgetår	Verkstads-drift	Jordbruks-drift	Summa
1959/60	4 849	1 809	6 655
1966/67	5 059	1 518	6 565
1967/68	4 834	1 506	6 340
1968/69	4 638	1 397	6 035

Omräknar man antalet arbetstimmar till årsarbetare genom att t. ex. dividera antalet timmar med – för enkelhetens skull – 2 000 arbetstimmar, vilket ungefär motsvarar full arbetstid ute på arbetsmarknaden, finner man för periodens senaste år, att endast ca 3 000–3 200 sådana årsarbetare sysselsatts inom arbetsdriften. Detta antal kan exempelvis jämföras med siffran för medelbeläggningen (1969 = 5 181 intagna), vari dock ingår t. ex. häktade. Man kan därför säga, att arbetsdriften tar ut ungefär 3/4 av det potentiella timantalet. Orsakerna till att inte det totala maximiantalet arbetstimmar kan utnyttjas, är naturligtvis många.

Produktiviteten inom arbetsdriften har emellertid mer än fördubblats från 1959/60 till 1968/69. Ökningen utgör ca 130 procent under detta decennium. Därvid har årsproduktionens värde omräknats i fast penningvärde och satts i relation till medeltalet intagna.

Den relativa betydelsen av de olika arbetsgrenar, inom vilka de intagna erhåller arbetsträning, vård eller behandling, framgår av nedanstående redogörelse för situationen vid mitten av år 1969. För de olika arbetsgrenarna anges även antalet arbetsplatser.

Mekanisk industri	*700*
mek. verkstadsindustri	578
skyltindustri	30
bilreparation	22
radio- och TV-reparation	20
plastindustri	50
Träindustri	*947*
möbelindustri	235
inredningssnickeri	287
grovsnickeri	220

trähusindustri	185
båtbyggeri	20
Diverseindustri	*2 087*
konfektionsindustri	416
grovsömnadsindustri	426
tvätteri	214
kontorsvaruindustri	110
mattväveri	47
hushållsarbete	5
förrådsverksamhet	32
övrig småindustri	609
arbetsterapi	228
Byggnadsverksamhet	*54*
byggnadsarbete	24
betongvaruindustri	30
Jordbruksdriften	*961*
jordbruksarbete	237
skogsarbete	651
trädgårdsarbete	57
sågverksarbete	16
Totalt	*4 749*

Bland de grupper, som har speciellt högt antal arbetsplatser, återfinns sålunda mekanisk verkstadsindustri med 12 procent av samtliga arbetsdriftens platser, snickerifabriker (av olika slag) med 20 procent och sömnadsindustri med 18 procent av platserna. Dessa tre grupper av verksamheter svarar sålunda för 50 procent av arbetsplatserna. Jordbruksdriftens platser utgör vidare ca 20 procent av det totala platsantalet.

Som en viss jämförelse till den här ovan redovisade fördelningen av arbetsdriftens arbetsplatser kan följande siffror anges för den totala svenska industrin. År 1967 uppgick antalet arbetare inom industrin enligt industristatistikens definition till praktiskt taget 700 000 personer. Av dessa sysselsattes ungefär 170 000 inom mekaniska verkstäder, 35 000 arbetade inom snickerifabriker och drygt 30 000 inom konfektionsindustri. Den totala förvärvsarbetande befolkningen inom jordbruk och skogsbruk uppgick enligt 1965 års folkräkning till drygt 400 000 personer, av vilka ca 180 000 var företagare och ca 220 000 var anställda.

1.3.16 Frigångsarbete

Under de sista månaderna av anstaltsvistelsen kan vissa av de intagna få arbeta ute på den allmänna arbetsmarknaden mot gängse avtalsenliga löner men tillbringa fritiden inom anstalten. Följande sifferuppgifter kan lämnas för 1960-talets fyra sista år (se sammanställningen nederst på denna sida).

Av det totala antalet avgångna, ca 14 000 personer om året under 1960-talets senare del, utgör sålunda antalet frigångsarbetare en mycket liten del, endast ca 2 procent under de här redovisade åren. Emellertid måste man även observera, att det övervägande antalet avgångna personer har relativt korta strafftider och inte utför frigångsarbete.

1.3.17 Verkställighetsstatistik

I samband med diskussionen av recidivismen och mätningen av dess omfattning omnämnes även, att statistiska centralbyrån påbörjat offentliggörandet av en s. k. verkställighetsstatistik. Denna statistik syftar emellertid inte endast att belysa återfallsbrottsligheten utan avser främst att redovisa den dömdes förhållanden under verkställighetstiden. Statistiken omfattar dem, som dömts till fängelse, ungdomsfängelse, internering och skyddstillsyn. Därvid skiljer man på vård i anstalt och vård utom anstalt. Vidare finns det uppgifter bl. a. om sådana frigivna, för vilka den villkorligt medgivna friheten förverkats.

I denna verkställighetsstatistik finns vis-

Frigångsarbete	1966	1967	1968	1969
Antal arbetsdagar	8 650	9 449	8 250	ca 12 000
Antal personer:				
slutna anstalter	130	43	..	..
öppna anstalter	143	170	..	..
summa	273	213	ca 200	ca 300
därav misskötta	38	45	34	49

Tid på sluten anstalt i % av avtjänad tid	Avtjänad strafftid Antal månader —4	5—6	7—8	9—12	13—	Summa
—19 %	104	99	51	26	11	291
20—39 %	104	86	53	35	21	299
40—59 %	73	97	71	76	27	344
60—79 %	65	95	106	70	47	383
80— %	421	473	314	332	218	1 758
Summa	767	850	595	539	324	3 075

sa uppgifter om anstaltstidens längd samt om anstaltsvistelsens fördelning på slutna och öppna anstalter. Dylika uppgifter har nu publicerats för åren 1966–1968. Ur redovisningen för år 1968 kommer i det följande att meddelas en rad sifferuppgifter, som kan vara av speciellt intresse ur kommitténs synpunkt.

För de personer, som dömts till fängelse och som villkorligt frigetts under år 1968, kan det sålunda anges, att ungefär 25 procent avtjänat högst 4 månaders strafftid. För 28 procent redovisas en sådan avtjänad strafftid om 5–6 månader, för 20 procent 7–8 månader och för 18 procent 9–12 månaders avtjänad strafftid. Totalt har sålunda drygt 90 procent av samtliga inom den här nämnda kategorin intagna en anstaltsvistelse av högst 12 månader. Mer än hälften av totalantalet har en anstaltsvistelse av högst 6 månader enligt verkställighetsstatistiken för år 1968.

I de följande sammanställningarna göres en fördelning av dessa intagna dels efter den avtjänade strafftidens längd, dels efter längden av vistelsen på sluten anstalt (i procent av den avtjänade tiden). En mera detaljerad redovisning sker för de kortare strafftiderna, medan strafftider på 13 månader eller längre sammanförs till en grupp – inom vilken dock de allra flesta har en strafftid på 13–24 månader.

Av sammanställningen ovan framgår det bl. a. att den procentuella andelen av strafftiden, som tillbringats på sluten anstalt, är betydande för personer med längre strafftider. Vidare ser man, att närmare 60 procent av samtliga intagna avtjänat 80 procent eller mer av strafftiden på sluten anstalt. För vardera av de fyra övriga 20-procentsintervallerna redovisas ungefär 10 procent av samtliga intagna.

Även för de övriga kategorierna intagna föreligger liknande uppgifter. Sålunda kan för ungdomsfängelseklientelet redovisas följande siffror för år 1968 (se nederst på denna sida).

För anstaltstider upp t. o. m. 1 år redovisas praktiskt taget halva antalet uf-elever, och ungefär lika stor andel hade 1–2 års anstaltsvistelse. För de längre anstaltstiderna, 2–3 år och 3 år och däröver, redovisas endast 7 à 8 procent av samtliga.

Ser man på fördelningen med avseende på den procentuella vistelsen på sluten anstalt, finner man vidare, att ungefär 30 procent hade högst 1/5 av sin tid i form av vistelse på sådan anstalt, medan närmare

Tid på sluten anstalt i % av total anstaltstid	Total anstaltstid, år t. o. m. 1	1—2	2—3	över 3	Summa
—19 %	62	56	4	—	122
20—39 %	16	15	—	—	31
40—59 %	17	10	—	—	27
60—79 %	22	23	2	—	47
80— %	86	92	23	1	202
Summa	203	196	29	1	429

Tid på sluten anstalt i % av total anstaltstid	Total anstaltstid, år							
	t. o. m. 1	1—2	2—3	3—4	4—5	5—9	över 9	S:a
—19 %	4	5	1	—	—	—	—	10
20—39 %	31	12	4	2	—	1	—	50
40—59 %	29	21	4	—	—	—	—	54
60—79 %	16	33	5	3	—	1	—	58
80— %	142	130	47	14	6	10	1	350
Summa	222	201	61	19	6	12	1	522

50 procent av uf-eleverna hade tillbringat minst 4/5 av anstaltstiden på sluten anstalt.

För de internerade, som under år 1969 överförts till vård utom anstalt, kan ur verkställighetsstatistiken anges ovanstående uppgifter.

Närmare 70 procent av samtliga internerade har avtjänat minst 80 procent av sin anstaltstid på sluten anstalt. I stort sett fördelar de övriga sig ganska jämnt på de tre grupperna med 20–39, 40–59 och 60–79 procent av anstaltstiden på sluten anstalt.

Om man ser på fördelningen av den totala anstaltstiden, finner man, att ungefär 40 procent av de internerade hade en anstaltstid av högst 1 år, och ungefär lika stor andel hade 1–2 års anstaltstid. I övrigt kan nämnas, att drygt 10 procent av samtliga hade en anstaltstid av 2–3 år.

Följande siffror ur verkställighetsstatistiken kan anges för dem, som dömts till skyddstillsyn och för vilken anstaltstiden upphört under 1968. Av det totala antalet – 760 personer – har 70 procent haft en anstaltstid av högst 1 månad. De allra flesta av denna kategori har vistats enbart på öppen anstalt, såsom närmare framgår av följande sammanställning.

Anstaltstid	Endast öppen anstalt	Från öppen till sluten anstalt	S:a
t.o.m. 1 mån.	471	50	521
över 1 mån.	193	46	239
Summa	664	96	760

1.4 *Kriminaliteten under 1960-talet: en sammanfattning*

I det föregående har lämnats en mängd sifferuppgifter ur den officiella befolknings-, kriminal- och kriminalvårdsstatistiken. Innan en närmare redogörelse lämnas för tvärsnittsundersökningens resultat – som visar den aktuella situationen och kriminaliteten bland de intagna – kan det vara lämpligt med en viss sammanfattande översikt över den hittills lämnade statistiska redovisningen för kriminaliteten under 1960-talet och förändringarna i den.

Betydelsefulla förändringar har skett både i fråga om folkmängdens storlek och i fråga om dess sammansättning i olika avseenden. Av den totala folkökningen har den utländska nettoinvandringen svarat för ca 1/3. Betraktar man endast antalet personer i straffmyndig ålder, finner man, att en nedgång skett i åldersgruppen 15–17 år (en minskning med 13 procent under perioden 1960–1967), medan en stark ökning inträffat för åldrarna 18–20 (+ 23 procent), 21–24 (+ 42 procent) och 25–29 år (+ 17 procent). Det kan vidare observeras, att åldersgruppen 18–20 år ökade fram till år 1964, men att den därefter befinner sig i avtagande. Totalt har antalet personer i åldern 15 år och däröver ökat med 7 procent, medan landets totala folkmängd under samma period ökat med 5 procent.

Även om den relativa kriminaliteten inom en åldersgrupp är oförändrad eller sjunker, kan det absoluta antalet kriminella öka, om nämligen antalet personer inom åldersgruppen i fråga stiger. Skulle kriminaliteten i stället samtidigt stiga, kan detta ge ett mycket starkt utslag exempelvis i antalet personer, som intages för anstaltsbehandling inom kriminalvården. Ett liknande resonemang kan gälla, om exempelvis kriminaliteten är större inom tätorterna än inom glesbygderna, samtidigt som tät-

orternas andel i totalfolkmängden ökar. Det kan i detta sammanhang nämnas, att tätortsandelen steg från 73 procent till 80 procent under 1960-talet. Åldersfördelningen är vidare olika inom tätorter och inom glesbygder. Det kan också påpekas, att de tre storstadsregionerna svarat för ca 90 procent av folkökningen under 1960-talet, vilket kan jämföras med en andel av 60 procent av folkökningen under 1950-talet. Den årliga, inrikes omflyttningen är av betydande omfattning: i genomsnitt var fjortonde invånare flyttar per år räknat.

Rörelsen över våra gränser har också varit av växande omfattning under 1960-talet, om man ser på antalet immigranter och emigranter. Nettoinvandringen till Sverige var i genomsnitt per år dubbelt så hög under 1960-talet som under 1950-talet. De nordiska grannländerna svarar för ungefär hälften av denna nettoinvandring. Det totala antalet arbetsanmälda utländska medborgare motsvarade vid decenniets utgång ca 5 procent av samtliga förvärvsarbetande i vårt land.

Ur den tidigare redovisade kriminalstatistiken kan bl. a. följande uppgifter framhållas. Antalet trafiknykterhetsbrott ungefär fördubblades under åren 1960–1967. Antalet brott i övrigt, som begåtts under alkoholpåverkan, steg med 46 procent från år 1960 till år 1968.

Det totala antalet brott mot brottsbalken, beräknat i ‰ av medelfolkmängden, ökade med ca 50 procent åren 1960–1967, vilket kan jämföras med en lika stark stegring under hela det föregående decenniet.

Uppklaringsprocenten utgjorde 41 procent för brott mot brottsbalken år 1967. För t. ex. stöld, rån och andra tillgreppsbrott var den 27 procent, för brott mot liv och hälsa 80 procent.

Antalet personer, som dömts för s. k. grövre brott (kriminalregisterbrott), steg med 32 procent åren 1960–1968. Sätts antalet i relation till folkmängden i straffmyndig ålder, blir den relativa ökningen i kriminaliteten ca 23 procent under denna period. Av totalantalet för grövre brott dömda år 1968 var 6 procent kvinnor och 12 procent utländska medborgare.

Ungefär 1/4 utgöres av gifta och 60 procent av ogifta bland kriminalregisterbrottslingarna. Närmare 50 procent av de sakfällda hade en ålder av högst 24 år, och 1/3 var i åldern 25–39 år. Mer än hälften av de år 1968 sakfällda hade tidigare sakfällts, och något mer än 1/4 av totalantalet hade dömts för kriminalregisterbrott tre eller flera gånger tidigare.

Den dominerande yrkesgruppen utgöres av tillverkningsarbete (60 procent). Transporter (9 procent), kommersiellt arbete (9 procent) och jordbruk (6 procent) utgjorde andra betydelsefulla yrkesgrupper enligt statistiken för år 1968.

Ungefär 87 procent av samtliga har genomgått enbart folkskola, medan t. ex. studentexamen avlagts av mellan 2 och 3 procent av samtliga.

För dem, som vid brottets begående inte fyllt 21 år, anges vissa uppgifter om uppväxtförhållandena intill 16 års ålder. Hos båda föräldrarna har 60 procent av samtliga vistats intill 16 års ålder. Inemot 20 procent av samtliga har vistats hos två s. k. uppfostringsenheter (dels en tid hos båda föräldrarna, dels en tid hos moder eller fader eller annan uppfostrare). Tre eller flera uppfostringsenheter redovisas för inemot 10 procent av detta klientel intill 16 års ålder. För återstoden har angetts olika andra kombinationer av uppfostringsenheter.

För 3/4 av samtliga har bostadsorten inte förändrats intill 16 års ålder (enbart storstad 17 procent, enbart annan stad 29 procent, enbart landsbygd 27 procent). En mera genomgripande växling av bostadsort har skett i 6 procent av fallen (mellan storstad och annan stad 3 procent, mellan storstad och landsbygd 3 procent).

Genom hemskillnad o. dyl. hade föräldrahemmet upplösts i 20 procent av fallen och genom dödsfall i 8 procent av fallen, innan den redovisade personen uppnått 16 års ålder.

Den totala medelbeläggningen inom kriminalvårdens anstalter steg med 9 procent under 1960-talet. Samtidigt ökade antalet intagningar med 20 procent, vilket tyder på

att den genomsnittliga anstaltsvistelsen avtagit under perioden.

Antalet öppna platser har i stort sett hållit sig kring 1/3 av totalantalet. Under 1960-talet ökade det nominella totalantalet platser med 18 procent. Antalet slutna platser steg något mera – med 21 procent.

Under åren 1965–1969 steg antalet intagna, som dömts till skyddstillsyn, med 20 procent. Ungefär hälften av de intagna var i åldern 18–20 år.

Antalet intagna ungdomsfängelseelever vid årets slut låg år 1969 ungefär 50 procent över 1960 års siffra. En stark stegring i antalet skedde fram till år 1965, varefter en markant minskning ägde rum under decenniets andra hälft.

Intagningen av personer, som erhållit fängelsestraff, steg med 10 procent åren 1960–1964. Därefter skedde en stark nedgång under 1965, vilken förde ned det årets siffra till en nivå under 1960 års antal. Under 1960-talets andra hälft synes en fortsatt ökning ha inträtt. Totalt för hela decenniet har en ökning med 6 à 7 procent skett för denna anstaltskategori. Andelen personer med kortare strafftider synes ha ökat något under 1960-talet. Endast en mindre del (ca 10 procent) av samtliga intagna fängelsefångar har haft strafftider på 12 månader och däröver.

Inom åldersgrupperna upp till 30 år har en 50-procentig stegring i antalet skett under 1960-talet, samtidigt som en 20 procentig minskning skett i åldrarna däröver. Medianåldern för dessa intagna sjönk från ca 33 år till något över 28 år under detta decennium.

Kvinnornas andel inom fängelseklientelet har successivt stigit och utgjorde drygt 2 procent under år 1969.

Den största gruppen av brott, vad gäller fängelseklientelet, avser brott mot trafikbrottslagen. Ungefär 40 à 45 procent av samtliga intagna verkställer straff för sådana brott. För stöldbrotten har den procentuella andelen legat kring 25 procent under 1960-talet. Bedrägeribrotten svarar för ca 5 procent av samtliga fall. De här nämnda brottskategorierna utgör sålunda ungefär 70 procent av samtliga intagna.

Antalet internerade vid årets slut företer i stort sett en stegring under hela 1960-talet. Ökningen utgjorde 26 procent. De nykomnas antal steg fram till år 1965 med i runt tal 50 procent, men sjönk därefter, så att ökningen från 1960 till 1969 utgjorde endast 7 procent. I stället har antalet återintagna och återhämtade stigit kraftigt under decenniet. Ökningen för dessa grupper tillsammantagna utgjorde drygt 70 procent från 1960 till 1969.

Antalet utländska medborgare, som intagits i anstalt, vida mer än fördubblades åren 1961–1969. Nordbornas andel sjönk från ca 80 till ca 70 procent av totalantalet. Under år 1969 uppgick antalet utländska medborgare till ca 11 procent av totalantalet intagningar i anstalt. Denna andel har ungefär fördubblats under 1960-talet. Drygt 30 procent av den utländska populationen i anstalterna har strafftider av minst 6 månader. Andelen utlänningar i åldern 40 år och däröver steg markant från 20 procent (år 1961) till 33 procent (år 1969).

Ungefär 1/3 av samtliga dem, som under ett år intages i anstalt, har tidigare straffats flera gånger, medan ungefär hälften varit ostraffade (här = inte tidigare intagna i fångvårdsanstalt). Andelen tidigare straffade stiger med stigande ålder upp till åldersgruppen 35–39 år, där den utgjorde 58 procent år 1969. Därefter sjunker andelen med stigande ålder. Ser man på andelen av dem, som tidigare straffats flera gånger, finner man, att denna andel stiger med stigande ålder upp till åldersgruppen 40–49 år. Procenttalet är där 39. Därefter avtar den procentuella andelen.

Antalet beviljade permissioner har stigit med 160 procent under 1960-talet. Under decenniets första del var andelen skötta permissioner ungefär 90 procent av samtliga. Därefter har en viss minskning inträffat ned till ca 86 procent under senare år. Det är framför allt andelen skötta permissioner vid de slutna anstalterna, som minskat. Samtidigt bör emellertid observeras, att antalet beviljade permissioner vid de slutna anstalterna varit betydligt högre än vid de öppna

anstalterna under decenniets senare år, till skillnad mot situationen under årtiondets förra hälft. Om rymningsbenägenheten är högre för dem, som vistas på slutna anstalter, än för dem, som vistas på öppna anstalter, följer därav alltså automatiskt högre totalsiffror beträffande misskötta permissioner. Ungefär 2/3 av samtliga misskötta permissioner avser rymningar.

Antalet rymningar direkt från anstalt steg med ca 40 procent under 1960-talet. Ökningen hänför sig helt till de öppna anstalterna. För de slutna anstalterna kan i stället noteras en nedgång under decenniet med 40 à 50 procent, medan man för de öppna kan registrera mer än en fördubbling.

Tar man hänsyn till antalet rymningskapabla, kan man säga, att rymningsfrekvensen vid de öppna anstalterna ungefär fördubblats, men att den för de slutna anstalterna minskat med ca 46 procent.

Antalet personer, som blivit föremål för disciplinära åtgärder, steg fram till år 1965, varefter det successivt sjönk. För år 1969 synes dock siffran ligga ca 24 procent över 1960 års antal. Antalet bestraffningar nådde sitt högsta läge år 1964. Därefter avtog detta antal, men det steg åter under 1969. Vid periodens slut låg dock antalet bestraffningar närmare 20 procent under 1960 års siffra. Tar man likaledes hänsyn till antalet bestraffningskapabla, finner man, att frekvensen bestraffade personer år 1967 låg ca 16 procent under 1960 års nivå. För 1969 noteras emellertid en siffra, som låg ca 7 procent över läget vid decenniets ingång.

Beträffande arbetsdriften kan bl. a. nämnas, att industriverkstädernas platsantal ökat med 35 procent. Även hantverksverkstäderna har fått ett betydligt ökat arbetsplatsantal. Jordbruksdriften har däremot minskat med ca 15 procent.

Det totala antalet arbetstimmar har sjunkit med 10 procent under 1960-talet. Framför allt har denna minskning skett inom jordbruksdriften, men även verkstadsdriften har noterat en minskning. Man kan som en sammanfattning säga, att arbetsdriften tar ut ungefär 3/4 av det potentiella maximitimantalet. Produktiviteten per arbetstimme har emellertid ökat med ca 130 procent under decenniet.

Frigångsarbetet synes gälla ca 2 procent av samtliga dem, som under ett år avgår från kriminalvårdens anstalter. Emellertid måste man observera, att en stor del av de avgångna har endast korta strafftider, och för dem är frigångsarbete inte aktuellt.

1.5 *Tvärsnittsundersökningen*

I föreliggande redogörelse för resultaten av tvärsnittsundersökningen anges siffror under varje avdelning för följande fakta om de intagna. Materialet har först och främst fördelats efter ålder (vid undersökningstidpunkten), kön, civilstånd, medborgarskap och påföljd. Vidare innehåller redogörelsen uppgifter om uppväxtort och uppväxtmiljö, skolutbildning, militärtjänst, vissa tidigare samhällsåtgärder samt huvudtyp av tidigare brottslighet. För att belysa den aktuella kriminaliteten lämnas sifferuppgifter om sociala förhållanden vid tiden för brottet, fysiskt tillstånd vid tiden för intagningen, brottets art, brottsorten och påföljdens art. Vidare anges vissa data om anstaltsvistelsen, sysselsättning, anstaltsanpassning, permission, disciplinära bestraffningar m. m. En kartläggning sker också av de intagnas kontakter med personer utanför anstalten. En bedömning av de intagnas arbetsprestationer i anstalten sker också, och en redogörelse om de intagnas yrkesfördelning lämnas. Vissa uppgifter angående den senaste rymningen anges likaledes i redogörelsen för de olika kategorierna intagna.

I fråga om vissa av dessa punkter kan följande mera allmänna redogörelse lämnas.

Uppväxtorten under den period, då de här undersökta personerna befann sig i åldern 0–6 år och 7–14 år anges i uppgiftsformuläret med en fördelning på åtta olika grupper (de tre största städerna, annan tätort, landsbygd, utlandet, täta byten, obe-

stämd). Dessutom noterades vid bearbetningen av materialet antalet personer, som bytt uppväxtort från den förra till den senare av dessa perioder (i redogörelsen anges sådana byten som »växlingar» i uppväxtort). Ytterligare byten av uppväxtort kan visserligen ha förekommit, men detta framgår inte av den här redovisade statistiken. Sålunda kan en person registreras t. ex. inom gruppen »annan tätort» under båda perioderna. Det kan emellertid i sådana fall ha varit fråga om olika tätorter under de båda perioderna. Vidare kan naturligtvis flyttningar t. ex. inom en och samma storstad ha skett, utan att detta framgår av denna statistik. Man kan sålunda säga, att siffrorna troligen överdriver stabiliteten i uppväxtförhållandena.

Denna allmänna slutsats kan också gälla för siffrorna angående de intagnas uppväxtmiljö. De intagna fördelas i blankettmaterialet på tio olika grupper med avseende på uppväxtmiljö (dvs. samboende föräldrar, ena föräldraparten, moder och styvfader osv., allt enligt vad som framgår av blanketten i bilaga A) med en ytterligare uppdelning på uppväxtåldrarna 0–6 år och 7–14 år. Vidare anges i redogörelsen även i fråga om uppväxtmiljön antalet byten från den förra till den senare perioden (dvs. antalet »växlingar»). Dessutom kan ett antal byten på liknande sätt som beträffande uppväxtort ha förekommit, utan att det har kunnat registreras i denna statistik (t. ex. inom kategorin »andra anhöriga»). Även här kan sålunda stabiliteten i uppväxtmiljön i viss mån vara lägre än vad de redovisade siffrorna i och för sig ger vid handen.

För de intagna, som omfattas av tvärsnittsundersökningen, har angetts, om vissa slag av samhällsåtgärder tidigare vidtagits mot vederbörande. Dessa olika slag av samhällsåtgärder har indelats i två huvudgrupper, dels samhällsåtgärder utan frihetsberövande, dels samhällsåtgärder i form av anstaltsvård. De åtgärder, som det i detta sammanhang är fråga om, framgår av nedanstående redovisning.

A. Utan frihetsberövande
1. Åtgärd av barnavårdsnämnd (på grund av eget beteende)
2. Åtalseftergift
3. Villkorlig dom
4. Skyddstillsyn

B. Anstaltsvård
1. Ungdomsvårdsskola
2. Ungdomsanstalt
3. Vanlig fångvårdsanstalt
4. Interneringsanstalt
5. Sjukhus för sluten psykiatrisk vård
6. Anstalt för alkoholmissbrukare
7. Arbetsanstalt

Det högsta antalet olika slags åtgärder, som kan ha vidtagits mot en intagen, uppgår alltså till 11. En och samma åtgärd (eller typ av åtgärd) kan emellertid den intagne ha blivit föremål för en eller flera gånger tidigare. Detta framgår dock inte av den föreliggande tvärsnittsundersökningens statistik. I några fall har uppgiftslämnaren gjort anteckning därom på blanketten, men uppgift infordrades inte generellt beträffande upprepning av samma slags åtgärd mot en och samma person. Vid utarbetandet av frågeformuläret undersöktes möjligheterna att erhålla sådana uppgifter. Då det inte var möjligt att få säkra uppgifter i detta avseende, fick blanketten begränsas i detta avsnitt på det sätt, som här angivits. Om alltså en person varit intagen i t. ex. en vanlig fångvårdsanstalt ett flertal gånger, räknas denna samhällsåtgärd som endast en åtgärd i denna statistiska undersökning.

För varje underavdelning av tvärsnittsundersökningen lämnas sålunda en redogörelse för en rad olika faktorer, som beskriver klientelet i olika avseenden. Dessa faktorer utgöres bl. a. av följande, med vissa kombinationer dem emellan:

medborgarskap
civilstånd
ålder
yrke
uppväxtort
uppväxtmiljö
skolutbildning
militärtjänst
vissa tidigare samhällsåtgärder
huvudtyp av tidigare brottslighet
sociala förhållanden vid tiden för brottet (ak-

tuell kriminalitet)
fysiskt tillstånd vid tiden för intagningen
brottets art
brottsorten
påföljdens art
sysselsättningen i anstalten
anstaltsanpassningen
kontakter utanför anstalten
arbetsprestation i anstalten
arbetsförhet
rymningar
permissioner

Var och en av dessa faktorer är i sin tur uppdelad på ett flertal delfaktorer, som mera i detalj beskriver klientelet i respektive avseenden (jfr blankettens utformning, såsom framgår av bilaga A). Det underliggande tabellmaterialet är sålunda oerhört detaljrikt, men i denna redogörelse har sammanslagningar måst ske till större grupper för att överskådligheten skall ökas.

1.5.1 Till skyddstillsyn dömda

Tiden för skyddstillsyn, prövotiden, är tre år. Domstol förordnar i domen eller under prövotiden, om anstaltsbehandling skall ingå i skyddstillsynen. Denna behandling skall pågå minst en månad och högst två månader. Efter utgången av den för anstaltsbehandlingen stadgade minsta tiden skall behandlingen upphöra, så snart fortsatt omhändertagande i anstalt inte kan anses erforderligt. För att avgöra, om så är fallet, bör i främsta rummet beaktas, att behandlingens huvudsyfte är att utgöra en förberedelse till den mera långvariga vården i frihet. Det totala antalet till skyddstillsyn dömda under år 1969 uppgick till ca 8 500. I 688 fall förordnade domstol dessutom om anstaltsbehandling (639 män och 49 kvinnor).

Tvärsnittsundersökningens material omfattar 63 män, som dömts till skyddstillsyn. Som jämförelse kan ånyo nämnas, att sammanlagt 639 män intogs i anstalt under år 1969 med denna påföljd.

Ålders- och civilståndsfördelningen för de 63 undersökta personerna framgår av följande sammanställning.

Ålder	og	g	fr	Summa
18—19	22	—	—	22
20	15	—	—	15
21—24	15	1	—	16
25—29	—	2	—	2
30—34	2	1	3	6
35—39	—	—	1	1
40—44	—	—	—	—
45—49	—	—	1	1
Summa	54	4	5	63

De ogifta dominerar sålunda i detta material. Större delen av de 63 intagna befinner sig i åldrarna under 25 år. Detta gäller för 53 personer. De intagnas fördelning efter ålder, civilstånd och tidigare samhällsåtgärd framgår mera i detalj av tabellerna 17 och 18.

Endast 11 av de intagna har tidigare inte varit föremål för någon av de samhällsåtgärder, som fanns angivna på frågeformuläret. Fördelningen på tidigare samhällsåtgärder framgår av nedanstående översikt.

Tidigare samhällsåtgärd	Antal
Utan frihetsberövande	34
Anstaltsvård	2
Båda	16
Ingen tidigare åtgärd	11
Summa	63

Man kan alltså säga, att »förstagångarna» eller debutanterna utgjorde knappt 20 procent av samtliga. Av de 18 personer, som tidigare erhållit anstaltsvård, hade i 5 fall denna vård utgjorts av enbart vistelse vid ungdomsvårdsskola. Mer än hälften av totalantalet hade tidigare varit föremål för åtgärder utan frihetsberövande. Av dessa var 32 personer i åldrarna under 25 år. Tabell 19 innehåller mera detaljerade uppgifter om de tidigare samhällsåtgärderna.

Växling av uppväxtort från åldern 0–6 år till åldern 7–14 år redovisas för 13 av de intagna. Sådan växling av uppväxtort har sålunda rapporterats för var femte intagen inom denna kategori. Uppväxtorten framgår av följande sammanställning för dessa båda uppväxtperioder.

Uppväxtort	0—6 år	7—14 år
storstad	11	13
annan tätort	35	33
landsbygd	14	13
övrigt	3	4

Totalt sett har sålunda de nämnda växlingarna i uppväxtort inte påverkat denna fördelning på olika typer av uppväxtort.

Uppgifter finns även angående växlingarna av uppväxtmiljö. I detta avseende har redovisats 22 växlingar från åldern 0–6 till åldern 7–14 år, dvs. för ungefär var tredje av de intagna. Antalet personer, som vuxit upp hos samboende föräldrar, utgjorde 51 under åldersperioden 0–6 år och 34 under åldersperioden 7–14 år. Sålunda växte ungefär hälften av de intagna upp hos samboende föräldrar under den sistnämnda åldersperioden, medan antalet var betydligt större under den förstnämnda perioden.

Av de 63 intagna har 44 genomgått enbart folkskola, 12 grundskola och 5 specialklass. Realskola har genomgåtts av 2 av de intagna. Uppgifterna om skolutbildning framgår närmare av tabell 20.

Militärtjänst har fullgjorts av 13 intagna, medan 19 frikallats och 27 är så unga, att de inte ännu hunnit mönstra. Tabellerna 22 och 23 innehåller uppgifter om militärtjänst och om frikallelse från militärtjänst.

Av de intagna hade 19 både arbete och bostad vid tiden för brottet. Av dessa missbrukade 2 alkohol och 5 narkotika. Övriga 44 hade inget arbete vid den angivna tidpunkten, därav 13 intagna utan fast bostad. Förekomsten inom detta anstaltsklientel av arbete, bostad, alkohol- och narkotikamissbruk och olika kombinationer mellan dessa faktorer framgår närmare av nedanstående sammanställning (nederst på sidan).

Vidare framgår det bl. a. av dessa siffror, att alkoholmissbruk totalt redovisats för 24 personer, narkotikamissbruk för 12 och både alkohol- och narkotikamissbruk för 2 personer, dvs. sammanlagt 38 intagna anges vara missbrukare av alkohol och/eller narkotika vid tiden för brottet. Detta motsvarar drygt hälften av totalantalet.

För 3 intagna anges det fysiska tillståndet vid tiden för intagningen i anstalt ha varit dåligt, för 7 mindre gott och för 53 gott, såsom framgår av siffrorna i tabell 26.

Uppgifter om de intagnas tidigare brottslighet redovisas på följande sätt.

Tidigare brottslighet	Antal
våldsbrott	2
sedlighetsbrott	—
tillgreppsbrott	42
annan brottslighet	5
ingen tidigare brottslighet	14

För 14 personer anges sålunda inte någon tidigare brottslighet. Denna siffra kan jämföras med de förut angivna uppgifterna om vissa tidigare samhällsåtgärder, som vidtagits mot denna klientelgrupp. I övrigt dominerar tillgreppsbrotten bland dem, som tidigare begått brott (jfr även redovisningen i tabell 24).

Beträffande den nu aktuella kriminaliteten kan nämnas, att 25 av de 63 intagna dömts för grov stöld och 11 för stöld, medan 7 dömts för tillgrepp av fortskaffningsmedel och 7 för narkotikabrott. Brottsorten har i 5 fall angetts vara Stockholm, i 10 fall Göteborg, i 7 fall Malmö och i

Sociala förhållanden	bostad	bostad + nark.	inte bostad	inte bostad + nark.	Summa
arbete	12	5	—	—	17
arbete + alk.	2	—	—	—	2
inte arbete	10	5	3	2	20
inte arbete + alk.	14	2	8	—	24
Summa	38	12	11	2	63

Anstalts-anpassning	Tidigare samhällsåtgärd: utan frihetsberövande	anstaltsvård	båda	ingen	Summa
mycket god	3	—	1	1	5
god	21	2	8	9	40
mindre god	3	—	5	—	8
dålig	2	—	1	—	3
för kort tid	4	—	1	1	6
arbetsvägran	1	—	—	—	1
Summa	34	2	16	11	63

41 fall annan ort. Tabellerna 27, 28 och 29 innehåller närmare uppgifter om den aktuella kriminalitetens fördelning på olika brottstyper samt siffror om brottsorten. Vidare finns det i tabell 29 även en fördelning efter de intagnas ålder.

Sysselsättningen inom anstalten avsåg för 51 intagna verkstadsdrift och för 8 ekonomiarbete. Endast en person betecknades som arbetsoförmögen. Ytterligare uppgifter framgår av tabell 32.

Mycket god anstaltsanpassning redovisas enligt ovanstående sammanställning för 5 intagna och god för 40. Mindre god eller dålig anges för 11. För kort tid för bedömning redovisas för 6 av de intagna. För de 45, som inte tidigare anstaltsbehandlats, redovisas i 34 fall mycket god eller god anstaltsanpassning. För de 18 personer, som anstaltsbehandlats tidigare, redovisas i 11 fall mycket god eller god anstaltsanpassning. En sammanfattning för hela det undersökta klientelet finnes angiven i tabell 31.

Av kategorin till skyddstillsyn med anstaltsbehandling dömda har sammanlagt 8 personer erhållit disciplinära bestraffningar. Dessa har i 6 fall utgjorts av inneslutning i enrum och i 2 fall bestått i annan disciplinär åtgärd. Inneslutningen i enrum har för 3 av de intagna pågått i 5 dygn och för de övriga 3 intagna i 7, 14 respektive 30 dygn. I vissa fall pågick inneslutningen vid undersökningstidpunkten.

Nästan samtliga av de här behandlade intagna har någon form av kontakt med personer utanför anstalten. För 4 av de intagna anges det emellertid, att kontakter saknas, och för 2 saknas uppgift om kontakter. Enbart besök redovisas för 4 intagna (regelbundna och oregelbundna besök). Enbart s. k. andra kontakter (brev etc.) har redovisats för 48 intagna (kontakt med en eller flera personer utanför anstalten). För övriga 5 anges kontakterna bestå både av besök och av andra kontakter med flera personer. Vid bedömningen av dessa sifferuppgifter måste observeras, att dessa intagna har mycket korta anstaltsvistelser. Mera detaljerade sifferuppgifter finns redovisade i tabell 33 med fördelning på olika slag av kontakter, antalet kontakter och olika kombinationer av dem.

De intagnas arbetsprestationer i anstalten har av vederbörande arbetsledare bedömts enligt en sifferskala från 1 till 5 med avseende på arbetstakt, arbetskvalitet, arbetsvillighet, uppförande och närvaro. En sådan bedömning har skett för 58 intagna, och en sammanställning av dessa sifferuppgifter har gjorts nedan.

Prestation	Bedömning: 1	2	3	4	5
Arbetstakt	5	14	24	10	5
Kvalitet	3	9	24	14	8
Villighet	4	12	24	12	6
Uppförande	3	5	30	10	10
Närvaro	1	5	24	5	23

I fråga om arbetstakt har sålunda 19 personer erhållit en siffra under 3 och 15 personer en siffra över 3. Motsvarande fördel-

ning beträffande arbetskvalitet är 12 respektive 22 och beträffande arbetsvillighet 16 respektive 18. Genomsnittligt ännu högre bedömningssiffror har registrerats för uppförande och närvaro. Uppgifterna om dessa slag av arbetsprestationer finns angivna i tabell 34 med fördelning av de intagna efter olika påföljder m. m. Vidare finns det i tabellen uppgifter om orsaken till att en poängbedömning i vissa fall inte skett beträffande en del av de intagna.

I detta sammanhang kan också nämnas några siffror rörande de intagnas yrkesfördelning. Det största antalet redovisas inom tillverkningsindustri, 26 personer, och byggnadsindustri, 8 personer. I övrigt kan nämnas 2 inom jordbruk och skogsbruk, 3 inom handel och 4 inom lagerarbete. För sammanlagt 49 personer finns yrke angivet. I övriga fall har mestadels redovisats diversearbete. Utförligare redogörelse har lämnats i tabell 21.

Till tvärsnittsundersökningen har även vissa uppgifter redovisats beträffande den senaste rymningen under den vid undersökningstillfället pågående verkställigheten. Sammanlagt har 11 rymningar rapporterats för dem, som erhållit påföljden skyddstillsyn.

Av dessa rymningar skedde 10 från öppen anstalt och en under permission utan bevakning. I ett fall pågick rymningen vid undersökningstidpunkten.

I övrigt kan nämnas, att som orsak till avvikandet angetts i ett fall, att ansökan om förflyttning avslagits. I 5 fall anges familjeproblem som orsak. För 8 rapporteras, att de gripits. För 9 är inga nya brott kända (vid undersökningstidpunkten).

1.5.2 Till ungdomsfängelse dömda

Ungdomsfängelse innebär behandling i och utom fängelse och får pågå i högst 5 år, därav 3 år i anstalt. Om den dömde begår nytt brott under den tid, som behandlingen pågår, kan domstolen förlänga tiden för behandlingen till 6 år, därav högst 4 år i anstalt. Behandlingen börjar i anstalt och skall pågå där så lång tid, som det med hänsyn till behandlingens syfte finnes erforderligt. Överföring till vård utom anstalt får ej ske förrän efter ett år om det inte finns särskilda skäl därför. Vården utom anstalt får i princip inte upphöra, förrän den pågått under en sammanhängande tid av två år.

Det totala antalet ungdomsfängelseelever, som ingår i tvärsnittsundersökningen, uppgår till 483 personer. Det kan i detta sammanhang nämnas att antalet under 1969 till ungdomsfängelse dömda, som nyintogs i fångvårdsanstalt, uppgick till 270. Dessutom återintogs 133 personer på grund av misskötsamhet. Här kan vidare hänvisas till den tidigare redogörelsen för ungdomsfängelseklientelet (sid. 228 ff.).

Åldersfördelningen för de 483 undersökta uf-eleverna framgår närmare av följande sammanställning. En utförligare redovisning med fördelning på ålder, civilstånd och tidigare samhällsåtgärder framläggs i tabell 17.

Ålder	Summa
15—17	19
18—19	190
20	132
21—24	142
Summa	483

Det övervägande antalet uf-elever befinner sig alltså i åldrarna 18–20 år och ett obetydligt antal i åldrarna därunder. Nästan samtliga uf-eleverna är ogifta (482).

För att närmare belysa åldersfördelningen lämnas i följande översikt en sifferuppgift för de olika årsklasserna.

Ålder	Antal	Ålder	Antal
16	1	20	132
17	18	21	110
18	55	22	29
19	135	23	3

De största antalen uf-elever redovisas alltså för åldrarna 19, 20 och 21 år med sammanlagt ca 80 procent av totala antalet uf-elever.

De allra flesta av de intagna har tidigare varit föremål för någon form av sådana samhällsåtgärder, som tvärsnittsundersökningen särskilt intresserat sig för (jfr redovisningen i tabellerna 17–19). Endast för 7 av uf-eleverna har det rapporterats, att ingen sådan åtgärd tidigare vidtagits. Följande sifferuppgifter kan lämnas i detta avseende.

Tidigare samhällsåtgärd	Antal
Utan frihetsberövande	139
Anstaltsvård	9
Båda	328
Ingen tidigare åtgärd	7
Summa	483

Det övervägande antalet eller närmare 70 procent av samtliga uf-elever har sålunda erhållit såväl frihetsberövande som icke frihetsberövande behandling. Enbart åtgärder utan frihetsberövande har enligt redovisningen vidtagits tidigare mot närmare 30 procent av uf-eleverna. Enbart anstaltsvård respektive ingen tidigare samhällsåtgärd redovisas för ett obetydligt antal av de intagna.

Om man ser på uf-elevernas fördelning med avseende på det antal åtgärder, som de tidigare varit föremål för, finner man följande siffror.

Antal tidigare samhällsåtgärder	Antal uf-elever
0	7
1	45
2	101
3	237
4	77
5	14
6	1
7	1
Summa	483

Ungefär halva antalet av dessa intagna har tidigare erhållit tre samhällsåtgärder, och för närmare 70 procent av samtliga redovisas tre eller flera åtgärder. Som tidigare påpekats, kan en och samma åtgärd ha vidtagits vid upprepade tillfällen mot en intagen, utan att detta återspeglas i föreliggande statistik. För ytterligare detaljer i detta avseende hänvisas till den förut omnämnda tabell 19.

Det bör i detta sammanhang också nämnas, att anstaltsvården bestått enbart i vistelse på ungdomsvårdsskola för 250 av uf-eleverna (sålunda av totalt 337 intagna som tidigare erhållit någon form av anstaltsvård). För övriga 87 uf-elever med anstaltsvård (eventuellt i kombination med åtgärder utan frihetsberövande) redovisas i denna undersökning vård i annan anstalt eller även i annan anstalt än ungdomsvårdsskola.

I tvärsnittsundersökningen har också uppgifter insamlats om växlingarna i uppväxtort från åldern 0–6 år till åldern 7–14 år. För uf-eleverna redovisas sammanlagt 52 sådana växlingar. Uppväxtorten framgår översiktligt av följande sammanställning för dessa båda uppväxtperioder.

Uppväxtort	0—6 år	7—14 år
storstad	137	136
annan tätort	238	234
landsbygd	83	87
övrigt	25	26

För det totala materialet har sålunda fördelningen på dessa olika uppväxtorter blivit i stort sett oförändrad under de båda perioderna trots det antal växlingar i uppväxtmiljö, som faktiskt ägt rum mellan dem. Dessa växlingar har berört drygt 10 procent av uf-eleverna.

Vissa siffror om växlingarna i uppväxtmiljö kan också lämnas. Här har skett 147 växlingar mellan åldern 0–6 år och åldern 7–14 år. Detta innebär, att 30 procent av uf-eleverna fått ändrad uppväxtmiljö från den första till den andra av dessa båda uppväxtperioder.

Antalet personer, som växte upp hos samboende föräldrar, var 376 under den förstnämnda och 289 under den sistnämnda perioden. Man kan alltså säga, att närmare 80 procent av samtliga uf-elever växte upp hos samboende föräldrar under uppväxtpe-

Sociala förhållanden	Bostad	Bostad + nark.	Inte bostad	Inte bostad + nark.	Summa
Arbete	75	4	2	—	81
Arbete + alk.	51	5	—	—	56
Inte arbete	114	25	45	12	196
Inte arbete + alk.	96	17	23	6	142
Summa	336	51	70	18	475

rioden 0–6 år och 60 procent under perioden 7–14 år.

Av uf-eleverna har 242 genomgått enbart folkskola (dvs. hälften av samtliga), 80 grundskola, 156 specialklass (dvs. ungefär 1/3 av samtliga) och 5 realskola. I tabell 20 redovisas uppgifter om uf-elevernas skolutbildning.

Militärtjänst har fullgjorts av 9 uf-elever. Närmare uppgifter om militärtjänst och om frikallelse från militärtjänst framläggs i tabellerna 22 och 23.

Uppgifter om vissa sociala förhållanden vid tiden för brottet lämnas också beträffande de 483 uf-eleverna. Förekomsten av arbete, bostad, alkohol- och narkotikamissbruk samt kombinationer mellan dessa faktorer framgår i detalj av sifferuppgifterna i ovanstående sammanställning.

Uppgift saknas sålunda för 8 av de intagna uf-eleverna (jfr även tabell 25).

Både arbete och bostad redovisas för 135 uf-elever. Av dessa missbrukade 51 alkohol, 4 narkotika och 5 både alkohol och narkotika. Av de övriga hade 2 arbete men saknade bostad, medan 338 inte hade arbete vid tiden för brottet. Av dessa sistnämnda saknade 86 även bostad.

Totalt sett missbrukade 170 uf-elever alkohol, 41 narkotika och 28 både alkohol och narkotika, dvs. sammanlagt 239 uf-elever redovisas som missbrukare av alkohol och/eller narkotika. Detta motsvarar i det närmaste hälften av det totala antalet uf-elever i tvärsnittsundersökningen.

Ungdomsfängelseelevernas fysiska tillstånd vid tiden för intagningen betecknas av uppgiftslämnarna som dåligt i 9 fall och som mindre gott i 80 fall. Övriga 394 uf-elever anses ha haft gott fysiskt tillstånd vid nämnda tidpunkt. Sifferuppgifter, som närmare belyser dessa förhållanden, finns angivna i tabell 26.

De intagna uf-elevernas tidigare brottslighet har redovisats på följande sätt (se även sammanställningen i tabell 24).

Tidigare brottslighet	Antal uf-elever
Våldsbrott	16
Sedlighetsbrott	2
Tillgreppsbrott	435
Annan brottslighet	22
Ingen tidigare brottslighet	8
Summa	483

För 8 av de intagna uf-eleverna redovisas sålunda inte någon tidigare brottslighet. Man kan här jämföra detta antal med siffrorna i den förut lämnade redovisningen av vissa samhällsåtgärder, som tidigare vidtagits mot denna grupp av uf-elever (sid. 255). Bland de övriga är tillgreppsbrotten den alldeles dominerande brottstypen. Den anges för ca 90 procent av samtliga de undersökta uf-eleverna.

Beträffande den nu aktuella kriminaliteten – på grund av vilken uf-eleverna behandlades i anstalt vid undersökningstidpunkten – kan bl. a. följande sifferuppgifter lämnas.

Av de 483 uf-eleverna har 299 dömts för grov stöld och 54 för stöld, medan 40 dömts för tillgrepp av fortskaffningsmedel och 3 för narkotikabrott. Dråp, misshandel och grov misshandel anges för 31 uf-elever. Övriga 56 fall är fördelade på en lång rad olika slags brott.

Brottsorten har i 52 fall uppgetts vara Stockholm, i 62 fall Göteborg, i 21 fall Malmö och i övriga 348 fall annan ort. I ungefär 28 procent av samtliga fall anges sålunda storstäderna som brottsort.

I tabellerna 27–29 redovisas mera detaljerade uppgifter om den aktuella kriminaliteten för samtliga intagna. Där lämnas vidare en fördelning på olika brottstyper samt anges siffror beträffande brottsorten. Dessutom finns det i tabell 29 även en åldersfördelning i kombination med de olika brottstyperna för intagna, som erhållit olika slag av påföljder.

Fördelningen av uf-eleverna efter sysselsättning i anstalten framgår av följande siffror.

Sysselsättning	Antal
Verkstadsdrift	238
Jordbruksdrift	44
Byggnadsarbete	33
Ekonomiarbete	37
Eget arbete	16
Frigångsarbete	13
Yrkesutbildning	93
Studier	7
Arbetsoförmögen	1
Ej arbetsplacerad	1
Summa	483

Verkstadsdriften svarar sålunda för närmare hälften av den totala sysselsättningen bland de intagna uf-eleverna. Jordbruksdriften sysselsätter inemot 10 procent av dem, medan exempelvis yrkesutbildning och studier redovisas för totalt drygt 20 procent av uf-eleverna. I övrigt förekommer flera olika typer av sysselsättning. Slutligen redovisas 1 uf-elev som arbetsoförmögen och 1 som ej arbetsplacerad vid undersökningstillfället. Av tabell 32 framgår en del ytterligare uppgifter om de intagnas sysselsättning i anstalten.

Uppgifterna om uf-elevernas anstaltsanpassning finns angivna i nedanstående sammanställning med fördelning efter tidigare samhällsåtgärder (nederst på denna sida).

Mycket god anstaltsanpassning redovisas för 68 uf-elever och god anstaltsanpassning för 262, dvs. totalt 330 uf-elever eller ungefär 2/3 av totalantalet intagna. För övriga tredjedelen av uf-eleverna redovisas mindre god eller dålig anstaltsanpassning eller i vissa fall för kort tid i anstalt, för att en bedömning skulle kunna ske vid undersökningstidpunkten. Tabell 31 innehåller en sammanfattning av siffrorna rörande de intagnas anstaltsanpassning.

I detta sammanhang kan även vissa uppgifter anföras angående disciplinära bestraffningar, vidtagna mot dessa uf-elever. Sålunda har inneslutning i enrum tillgripits i 377 fall för 201 uf-elever. Strafftidsförlängning redovisas för 37 uf-elever. Annan disciplinär åtgärd har tillgripits vid 103 bestraffningstillfällen.

Det totala antal dygn, som den ovannämnda inneslutningen i enrum varat i de individuella fallen, sträcker sig från ett dygn till 75 dygn. En sammanfattning av dessa uppgifter framgår av nedanstående sammanställning (se sid. 258).

Den vanligaste tidsperioden för inneslutning i enrum är enligt nedanstående siffermaterial 7 dygn. I 16 fall anges 3 dygn, medan 5 respektive 14 dygn redovisas för

	Tidigare samhällsåtgärd				
Anstaltsanpassning	utan frihetsberövande	anstaltsvård	bådadera	ingen tidigare åtgärd	Summa
mycket god	17	—	47	4	68
god	82	6	173	1	262
mindre god	24	3	78	2	107
dålig	3	—	20	—	23
för kort tid	13	—	10	—	23
Summa	139	9	328	7	483

17—014378

Antal dygn	Antal fall	Antal dygn	Antal fall
1	11	10—14	37
2	13	15—19	9
3	16	20—24	9
4	12	25—29	3
5	13	30—	8
6	11	Summa	201
7	45		
8	4	*Anm.* Det totala antalet gånger, som inneslutning i enrum tillgripits, utgör som nämnt 377.	
9	10		

13 fall vardera. Medianvärdet för hela detta material ligger omkring 7½ dygn.

Uppgifter om kontakter med personer utanför anstalten redovisas för 446 uf-elever. Av dessa hade 73 regelbundna besök, enbart eller i kombination med oregelbundna besök och andra kontakter (brev etc.). För 100 uf-elever redovisas oregelbundna besök (även i kombination med andra kontakter). Enbart s. k. andra kontakter anges för 273 av uf-eleverna, dvs. för närmare 60 procent av totala antalet uf-elever. I tabell 33 redovisas mera detaljerade sifferuppgifter om uf-elevernas kontakter med personer utanför anstalten. Därvid sker en fördelning på olika slag av kontakter, antalet kontakter och olika kombinationer mellan dem.

Uf-elevernas arbetsprestation i anstalten har bedömts beträffande deras arbetstakt, arbetets kvalitet, arbetsvillighet, uppförande och närvaro. För 440 av de intagna har en sådan bedömning redovisats, medan uppgift av olika skäl inte lämnats för 43 av uf-eleverna. Ett sammandrag av den siffermässiga bedömningen visar följande resultat.

Arbetsprestation	1	2	3	4	5
Arbetstakt	18	85	179	134	24
Kvalitet	4	75	201	140	20
Villighet	13	74	155	164	34
Uppförande	9	43	130	184	74
Närvaro	6	18	82	143	191

I fråga om arbetstakten ligger sålunda 103 av de intagna under siffran 3. Poängsiffror högre än denna siffra redovisas för 158 uf-elever. Ungefär 40 procent av de intagna har erhållit poängtalet 3. Motsvarande siffror för arbetskvaliteten visar, att 79 erhållit poängsiffrorna 1 eller 2, medan 160 fått 4 eller 5. Återstående 201 uf-elever fick siffran 3, dvs. omkring 45 procent av dem, för vilka en sådan bedömning skett. Tabell 34 innehåller uppgifter om dessa olika slag av arbetsprestationer med en fördelning av de intagna efter olika slags påföljder etc. I denna tabell finns det vidare uppgifter om orsakerna till att en poängbedömning i vissa fall inte utförts beträffande en viss del av de intagna uf-eleverna.

För uf-eleverna kan även följande sifferuppgifter lämnas rörande den senaste rymningen (under den aktuella verkställigheten).

Rymningar	Antal
från sluten anstalt	28
utanför muren, men boende på sluten anstalt	9
från öppen anstalt	36
under sjukhusvistelse	4
under permission: med bevakning	1
utan bevakning	126
under långtidspermission	8
Summa	212

Av ovanstående sammanställning framgår det, att totalt 212 rymningar rapporterats till tvärsnittsundersökningen beträffande ungdomsfängelseklientelet. Av dessa har 135 företagits i samband med permission, dvs. i runt tal 2/3 av de här redovisade rymningarna. Vid undersökningstidpunkten pågick 6 rymningar. För 152 anges, att de gripits. Övriga har antingen anmält sig frivilligt eller också frivilligt återkommit till anstalten.

Vidare anges för 97 uf-elever, att inga nya brott är kända vid undersökningstidpunkten. Rymningen har i 160 fall pågått mer än 1 dygn.

För det övervägande antalet av uf-eleverna anges yrke. Sålunda redovisas för 126 yrke inom tillverkningsindustri, för 54 inom

byggnadsindustri, för 36 inom samfärdsel och för 33 inom jordbruk och skogsbruk. Av de 189, som förts till gruppen »ej specificerad verksamhet», anges bl. a. 88 som diversearbetare, medan yrke saknas för 55 av uf-eleverna. För de intagnas yrkesfördelning har en utförligare redovisning skett i tabell 21.

1.5.3 *Fängelsefångar*

Tvärsnittsundersökningen omfattar totalt 2 888 män, som erhållit påföljden fängelse. Som jämförelse kan nämnas, att det under år 1969 intogs i fångvårdsanstalt totalt 10 014 män, som dömts till fängelse.

Fördelningen efter ålder och civilstånd av de intagna, som omfattas av undersökningen, framgår av nedanstående sammanställning.

Ålder	ogifta	gifta	frånskilda	Summa
15—17	1	—	—	8
18—19	39	—	—	39
20	55	—	—	55
21—24	751	76	22	849
25—29	494	135	115	744
30—34	151	123	120	394
35—39	92	69	112	273
40—44	41	74	86	201
45—49	32	67	66	165
50—59	22	53	52	127
60—	8	18	14	40
Summa	1 686	615	587	2 888

Ungefär 3 procent av totalantalet inom denna klientelgrupp befinner sig alltså i åldern under 21 år. Mer än halva antalet har en ålder av 21–29 år, och maximiantalet för de olika åldersgrupperna ligger inom åldersgruppen 21–24 år med 849 personer. Sedan avtar antalet successivt med stigande ålder. Ungefär 10 procent av totalantalet har en ålder av 45 år eller däröver.

Medianåldern för dessa fängelsefångar ligger något över 28 år. Fängelsefångarnas fördelning med avseende på ålder, civilstånd och tidigare samhällsåtgärd framgår mera detaljerat av tabellerna 17 och 18.

De ogiftas andel av totalantalet utgör ca 58 procent, medan de giftas och frånskildas andel uppgår till vardera ca 20 procent av totalantalet.

Fördelas de 2 888 intagna fängelsefångarna med avseende på de samhällsåtgärder, som tidigare vidtagits mot dem, blir resultatet enligt sammanställningen nedan.

Ingen tidigare samhällsåtgärd (av undersökt slag) redovisas för 526 av de intagna. »Förstagångarnas» andel utgör alltså ca 18 procent av totalantalet fängelsefångar.

Något högre procenttal, ca 20 procent, redovisas för dem, som erhållit enbart anstaltsvård. Ungefär halva antalet av samtliga fängelsefångar har varit föremål för samhällsåtgärder både utan frihetsberövande och i form av anstaltsvård. Man kan sålunda säga, att totalt ca 70 procent av samtliga intagna tidigare erhållit anstaltsvård.

Resterande del av klientelet, ca 12 procent av totalantalet, har varit föremål för samhällsåtgärd utan frihetsberövande.

Det kan vidare förtjäna att påpekas, att de ogiftas relativa andel inom de tre ovanstående grupperna av samhällsåtgärder ligger över genomsnittet för samtliga intagna. Å andra sidan ligger den relativa siffran för dem, som inte tidigare varit föremål för samhällsåtgärd, under genomsnittet för samtliga intagna fängelsefångar. I tabell 19 redo-

Tidigare samhällsåtgärd	ogifta	gifta	frånskilda	Summa
utan frihetsberövande	246	54	42	342
anstaltsvård	274	130	179	583
båda	910	235	292	1 437
ingen tidigare åtgärd	256	196	74	526
Summa	1 686	615	587	2 888

visas mera detaljerade sifferuppgifter beträffande de tidigare vidtagna samhällsåtgärderna.

Växling av uppväxtort från åldern 0–6 år till åldern 7–14 år redovisas för 241 av de intagna inom denna klientelgrupp. En sammanställning med fördelning på fyra olika typer av uppväxtort ger följande resultat.

Uppväxtort	0—6 år	7—14 år
storstad	716	730
annan tätort	1 174	1 199
landsbygd	913	855
övrigt	85	104

I runt tal var fjärde intagen har sålunda vuxit upp i storstad och ungefär 40 procent i annan tätort. De ovan nämnda växlingarna i uppväxtort mellan de båda undersökta uppväxtperioderna har inte i större grad påverkat den här angivna fördelningen på fyra olika kategorier av uppväxtort. De redovisade växlingarna utgör emellertid något under 10 procent av totalantalet intagna. Man kan dock konstatera en viss ökning av siffrorna för storstäderna och för annan tätort och en minskning för landsbygdens siffra.

För 544 av fängelsefångarna har uppväxtmiljön ändrats från åldern 0–6 år till åldern 7–14 år. Detta innebär, att något mindre än 20 procent av totalantalet fick sin uppväxtmiljö ändrad mellan dessa båda uppväxtperioder.

Om man ser på antalet personer, som under dessa båda perioder vuxit upp hos samboende föräldrar, kan man konstatera, att detta gällt för 2 376 av de intagna under åldersperioden 0–6 år och för 1 998 intagna under perioden 7–14 år. Andelen intagna, som enligt denna redovisning vuxit upp hos samboende föräldrar, har sålunda sjunkit från ca 82 procent till ca 69 procent mellan dessa perioder. Det kan också nämnas, att antalet intagna, som vuxit upp hos endast den ena av föräldrarna, steg från 193 till 312 personer mellan de båda här nämnda uppväxtperioderna. Detta innebär sålunda, att ca 11 procent av de intagna växte upp hos en av föräldrarna (under uppväxtperioden 7–14 år).

Av de 2 888 fängelsefångarna har 2 446 genomgått enbart folkskola, vilket motsvarar ca 85 procent av samtliga. För 102 redovisas grundskola. Specialklass har angetts för 176 av de intagna. Realskola och gymnasium redovisas för 107 respektive 55 av fängelseklientelet. Slutligen anges det för 2 av de intagna, att de helt saknar skolutbildning. Tabell 20 innehåller närmare uppgifter om de intagnas skolutbildning.

Militärtjänst har fullgjorts av 1 742 av de intagna. En redovisning av militärtjänstförhållandena framgår närmare av följande siffror.

Militärtjänst	Antal
fullgjort	1 742
frikallad	695
vapenfri tjänst	12
annat värnpliktshinder	232
ej inkallad	29
uppskov	19
vapenvägran	9
uppgift saknas	150
Summa	2 888

Det kan vidare bl. a. påpekas, att ungefär var fjärde intagen i denna undersökning redovisats som frikallad från militärtjänst. Detaljerade sifferuppgifter angående de intagnas militärtjänst och frikallelserna från militärtjänst redovisas i tabellerna 22 och 23.

Beträffande vissa sociala förhållanden vid tiden för brottet – avseende arbete, bostad, missbruk av alkohol och narkotika – kan följande sammanställning redovisas för fängelsefångarna (överst på sid. 261).

Dessa sociala förhållanden finns redovisade för totalt 2 852 intagna, medan uppgift saknas för 36 av fängelsefångarna.

Av dem, för vilka redovisning lämnats, hade 1 563 både arbete och bostad, vilket motsvarar ungefär 55 procent av samtliga intagna. Av dessa missbrukade 450 alko-

Sociala förhållanden	bostad	bostad + nark.	inte bostad	inte bostad + nark.	Summa
arbete	1 022	65	27	7	1 121
arbete + alk.	450	26	30	2	508
inte arbete	324	112	125	69	630
inte arbete + alk.	358	33	182	20	593
Summa	2 154	236	364	98	2 852

hol, 65 narkotika och 26 både alkohol och narkotika, såsom framgår av den ovanstående sammanställningen.

Arbete men inte bostad hade 66 av de intagna. Av dessa missbrukade 39 alkohol och/eller narkotika.

För sammanlagt 827 personer – eller ca 30 procent av totalantalet intagna – anges det, att de saknade arbete men hade bostad vid tiden för brottet, medan 396 av fängelsefångarna varken hade arbete eller bostad vid denna tidpunkt, vilket motsvarar ca 14 procent av totalantalet.

Det framgår vidare av den här lämnade redovisningen bl. a., att av det totala antalet intagna, för vilka uppgifter om de sociala förhållandena lämnats (alltså 2 852 intagna) missbrukade 1 020 alkohol, 253 narkotika och 81 både alkohol och narkotika. Sammanlagt redovisas sålunda 1 354 personer som missbrukare av alkohol och/eller narkotika. Detta motsvarar inemot halva antalet av fängelsefångarna i tvärsnittsundersökningen.

En viss bedömning av de intagnas fysiska tillstånd vid tiden för intagningen har också skett, och för fängelsefångarna redovisas resultatet härav i följande sammanställning. Materialet har fördelats även efter tidigare samhällsåtgärd (jfr även siffer-

uppgifterna i tabell 26).

Det fysiska tillståndet har sålunda angetts vara gott för 2 410 av fängelsefångarna, dvs. för ca 83 procent av totalantalet. Mindre gott redovisas för ca 15 procent och dåligt för ca 2 procent av det totala antalet intagna.

Vidare kan det här observeras, att antalet intagna med gott fysiskt tillstånd utgör en något större andel för dem, som inte tidigare varit föremål för någon samhällsåtgärd, än genomsnittet för samtliga fängelsefångar.

De intagnas tidigare brottslighet har även redovisats. Fördelningen framgår närmare av följande siffror för fängelsefångarna.

Tidigare brottslighet	Antal
Våldsbrott	182
Sedlighetsbrott	25
Tillgreppsbrott	1 614
Annan brottslighet	517
Ingen tidigare brottslighet	550
Summa	2 888

För 550 personer inom denna klientelgrupp anges sålunda ingen tidigare brottslighet. Detta motsvarar ca 19 procent av totalantalet fängelsefångar. Dessa uppgifter

Fysiskt tillstånd	Tidigare samhällsåtgärd utan frihetsberövande	anstaltsvård	båda	ingen tidigare åtgärd	Summa
gott	300	466	1 187	457	2 410
mindre gott	41	95	214	63	413
dåligt	1	22	36	6	65
Summa	342	583	1 437	526	2 888

Brott	Tidigare samhällsåtgärd: utan frihetsberövande	anstaltsvård	båda	ingen tidigare åtgärd	Summa
mot liv och hälsa	51	61	136	58	306
stöld	28	50	153	—	231
grov stöld	98	140	562	22	822
bedrägeri	43	72	229	16	360
rattfylleri	43	139	77	306	565
narkotikabrott	1	6	22	6	35
övriga	78	115	258	118	569
Summa	342	583	1 437	526	2 888

kan även jämföras med de tidigare angivna siffrorna rörande vissa sådana samhällsåtgärder, som denna klientelgrupp tidigare varit föremål för (jfr sid. 259).

I övrigt dominerar tillgreppsbrotten, och de har redovisats för 1 614 av de intagna. Detta antal motsvarar ungefär 56 procent av samtliga och närmare 70 procent av dem, för vilka tidigare brottslighet redovisats.

Övriga ca 25 procent av totalantalet intagna består av personer, vilkas tidigare brottslighet utgjorts av våldsbrott, sedlighetsbrott eller s. k. annan brottslighet. Det kan nämnas, att exempelvis våldsbrottens andel utgör 6 à 7 procent för hela klientelet.

Den nu aktuella kriminaliteten har redovisats med fördelning på en lång rad olika slag av brott. Det kan bl. a. nämnas, att 822 av de 2 888 intagna fängelsefångarna dömts för grov stöld och 231 för stöld, vilket tillsammans motsvarar drygt 1/3 av samtliga intagna.

För vissa större brottskategorier anges siffror ovan med fördelning av klientelet efter vissa tidigare samhällsåtgärder.

De här ovan särskilt angivna sex kategorierna av brott svarar sålunda sammanlagt för 2 319 fall, dvs. i runt tal 80 procent av samtliga 2 888 intagna fängelsefångar. En betydande grupp utgöres av rattfyllerister (ca 20 procent av totalantalet), och framför allt gäller detta för sådana intagna, som inte tidigare varit föremål för någon samhällsåtgärd. Man kan vidare observera, att antalet personer, som dömts för stöld och grov stöld uppgår till mer än 1/3 av totalantalet intagna, såsom nämnts.

I tabellerna 27, 28 och 29 framläggs mera detaljerade sifferuppgifter om den aktuella kriminalitetens fördelning med avseende på de olika brottstyperna, varjämte siffror om brottsorten sammanställts i detta sammanhang. Vidare finns det i tabell 29 även en viss fördelning av de intagna efter ålder.

Beträffande anstaltsanpassningen har följande bedömning gjorts för de intagna, som dömts till fängelse.

För det alldeles övervägande antalet intagna har anstaltsanpassningen angetts vara god eller mycket god. Detta bedöms fallet

Anstaltsanpassning	Tidigare samhällsåtgärd: utan frihetsberövande	anstaltsvård	båda	ingen tidigare åtgärd	Summa
mycket god	72	142	222	204	640
god	202	340	815	274	1 631
mindre god	32	53	233	8	326
dålig	2	6	38	1	47
för kort tid	34	42	129	39	244
Summa	342	583	1 437	526	2 888

Tidigare samhällsåtgärd	Inneslutning i enrum	Strafftidsförlängning	Annan disciplinär åtgärd
Utan frihetsberövande	44	7	32
Anstaltsvård	101	6	66
Båda	350	27	299
Ingen tidigare åtgärd	8	1	3
Summa	503	41	400

vara för sammanlagt 2 271 av de intagna, dvs. för ca 78 procent av samtliga. För 373 intagna redovisas mindre god eller dålig anstaltsanpassning, vilket motsvarar ungefär 15 procent. I övrigt har för 244 intagna fängelsefångar angetts, att deras vistelse i anstalten varit för kort, för att en bedömning av deras anstaltsanpassning skulle ha kunnat ske vid undersökningstidpunkten.

En sammanfattning av siffrorna rörande de intagnas anstaltsanpassning har skett i tabell 31.

Det kan vidare noteras, att nästan samtliga av dem, som inte tidigare varit föremål för någon samhällsåtgärd, bedömts ha god eller mycket god anstaltsanpassning. Andelen personer, som angetts ha god eller mycket god anstaltsanpassning, avtar för de övriga grupperna successivt, då man går från siffrorna för personer, som varit föremål för åtgärder utan frihetsberövande, till personer med anstaltsvård och till de intagna, som erhållit behandling och vård både utan frihetsberövande och med anstaltsvård.

För de 2 888 undersökta fängelsefångarna har även antalet disciplinära bestraffningar redovisats till tvärsnittsundersökningen. Materialet har därvid uppdelats på olika kategorier med avseende på de tidigare samhällsåtgärder, som de intagna varit föremål för.

Sammanlagt har de intagna fängelsefångarna i 503 fall varit föremål för inneslutning i enrum. Strafftidsförlängning har tillgripits i 41 fall, medan annan disciplinär åtgärd vidtagits vid sammanlagt 400 bestraffningstillfällen. Fördelningen av de nämnda disciplinära bestraffningarna på olika kategorier av intagna framgår närmare av ovanstående sammanställning.

För de intagna, som tidigare inte varit föremål för någon av de samhällsåtgärder, som rapporterats till tvärsnittsundersökningen, är det totala antalet bestraffningstillfällen obetydligt. Beträffande övriga intagna kan bl. a. med ledning av de här redovisade uppgifterna noteras, att en inneslutning i enrum tillgripits mot i medeltal var åttonde intagen med tidigare åtgärd utan frihetsberövande, mot var sjätte med anstaltsvård och mot var fjärde med både anstaltsvård och åtgärd utan frihetsberövande.

Bestraffning	Tidigare samhällsåtgärd: Utan frihetsberövande	Anstaltsvård	Båda	Ingen tidigare	Summa
Enrumsvistelse	17	38	94	5	154
Strafftidsförlängning	—	—	2	—	2
Annan åtgärd	7	14	54	2	77
Enrum + strafftidsförl.	5	2	19	1	27
Enrum + annan åtgärd	16	16	118	—	150
Enrum + strafftidsförl. + + annan åtgärd	1	4	6	1	12
Strafftidsförlängn. + + annan åtgärd	1	—	—	—	1
Summa	47	74	293	9	423

Det totala antalet personer, som varit föremål för disciplinär bestraffning, uppgår till 423, dvs. närmare 15 procent av samtliga här behandlade fängelsefångar. Fördelningen av detta antal personer dels på kategorier med hänsyn till tidigare samhällsåtgärder, dels på olika former av bestraffningar, visas i sammanställningen nederst på sid. 264.

Det här redovisade antalet personer kan sättas i relation till antalet intagna inom de olika kategorierna. Som ovan nämndes har närmare 15 procent av totalantalet intagna fängelsefångar erhållit någon form av disciplinär bestraffning (i många fall kombinationer av flera åtgärder). För dem, som tidigare inte varit föremål för samhällsåtgärd, är procenttalet obetydligt (knappt 2 procent). Procenttalet är närmare 13 för dem, som varit föremål för anstaltsvård tidigare, och ligger närmare 14 procent för dem, som tidigare erhållit åtgärd utan frihetsberövande. För dem slutligen, som varit föremål både för åtgärd utan frihetsberövande och för anstaltsvård, är andelen drygt 20 procent enligt den här lämnade redovisningen.

Om man därefter ser på det antal dygn, som inneslutningen i enrum varat totalt i de enskilda fallen, finner man följande fördelning för de olika kategorierna av fängelsefångar.

Sammanlagt har sålunda 343 personer varit föremål för inneslutning i enrum (antingen enbart eller i kombination med andra former av bestraffningar). Medianvärdet ligger på drygt 7 dygn. Vissa extremt höga värden redovisas för några av dem, som tidigare erhållit frihetsberövande och inte frihetsberövande åtgärder. Sålunda har en person vid tio olika tillfällen sammanlagt erhållit 181 dygns enrumsvistelse, en annan 128 dygns enrumsvistelse (vid 3 tillfällen) och en tredje 120 dygn (3 tillfällen). Överhuvudtaget redovisas ett stort antal personer med enrumsvistelse av mer än 14 dygn (sammanlagt 74 personer av de redovisade 343 personerna) speciellt inom de kategorier, som tidigare varit föremål för anstaltsvård eller för både anstaltsvård och åtgärder utan frihetsberövande.

Av de sammanlagt 2 888 fängelsefångarna saknar 204 kontakter med personer utanför anstalten, vilket motsvarar ca 7 procent av totalantalet. För ytterligare 70 intagna saknas uppgift om kontakter. Uppgifter om kontakter med personer utanför anstalten har redovisats för 2 614 intagna.

Antalet intagna med enbart s. k. andra kontakter (brev etc.) uppgår till 917 personer, dvs. i runt tal 1/3 av samtliga fängelsefångar. Oregelbundna besök jämte s. k. andra kontakter har redovisats för 602 av de intagna. För övriga 1 095 intagna redovisas regelbundna besök (även i kombination med oregelbundna besök och andra

	Tidigare samhällsåtgärd				
Antal dygn	Utan frihetsberövande	Anstaltsvård	Båda	Ingen tidigare åtgärd	Summa
2	2	4	3	—	9
3	6	8	14	—	28
4	4	1	8	—	13
5	5	8	16	3	32
6	2	—	11	—	13
7	10	16	83	2	111
8	—	2	5	1	8
9	4	3	4	—	11
10—14	4	4	36	—	44
15—19	—	4	20	—	24
20—24	2	5	8	1	16
25—29	—	1	9	—	10
30—	—	4	20	—	24
Summa	39	60	237	7	343

kontakter), vilket motsvarar drygt 40 procent av dem, för vilka några slags kontakter redovisats.

Som framgår av redogörelserna i annat sammanhang har emellertid en stor del av detta klientel relativt korta anstaltsvistelsetider. Detta måste man ta hänsyn till vid bedömningen av sifferuppgifterna om de intagnas kontakter med personer utanför anstalten. Här kan också nämnas, att utförligare och mera detaljerade uppgifter redovisas i tabell 33 med fördelning på de olika slagen av undersökta kontakter, dessa kontakters antal samt de olika kombinationerna dem emellan.

De intagna fängelsefångarnas arbetsprestationer i anstalten har bedömts med avseende på arbetstakt, arbetets kvalitet, arbetsvillighet, uppförande och närvaro. En sådan bedömning har skett för 2 602 av de intagna, och en sammanställning av sifferuppgifterna har gjorts nedan.

Arbetsprestation	1	2	3	4	5
Arbetstakt	39	252	1 215	781	315
Kvalitet	39	198	1 238	779	348
Villighet	46	206	1 087	825	438
Uppförande	33	116	742	911	800
Närvaro	37	88	492	709	1 276

I fråga om arbetstakten har 291 av de intagna erhållit en siffra under 3, vilket motsvarar ungefär 11 procent av dem, för vilka en bedömning föreligger. Över siffran 3 ligger totalt 1 096 av de intagna, dvs. ungefär 40 procent av detta totalantal. Siffran 3 har angetts för inemot hälften av samtliga.

För arbetets kvalitet anges i genomsnitt högre siffror. Sålunda har siffror under 3 redovisats för drygt 5 procent och siffror över 3 för närmare 45 procent, medan halva antalet erhållit siffran 3.

Motsvarande tendens kännetecknar även siffrorna för de andra slag av arbetsprestationer, för vilka en bedömning skett i tvärsnittsundersökningen.

Uppgifterna om de olika slagen av poängbedömda arbetsprestationer har angetts i tabell 34, där en fördelning skett av samtliga intagna efter olika påföljder osv. Det finns vidare i denna tabell vissa uppgifter om skälen till att det i vissa fall inte gjorts någon bedömning av de intagnas arbetsprestationer i anstalten.

I nedanstående sammanställning redovisas för fängelseklientelet vissa uppgifter om den senaste rymningen. Materialet har därvid uppdelats med avseende på tidigare vidtagna samhällsåtgärder.

Av samtliga 329 rapporterade rymningar har 7 redovisats för intagna, som inte tidigare varit föremål för någon samhällsåtgärd, 34 för personer som erhållit åtgärd utan frihetsberövande och 46 för intagna som tidigare vårdats i anstalt. För 242 av dem, som tidigare erhållit både anstaltsvård

Rymning	Tidigare samhällsåtgärd				
	Utan frihetsberövande	Anstaltsvård	Båda	Ingen tidigare åtgärd	Summa
från sluten anstalt	1	2	17	1	21
utanför muren, men boende i sluten anstalt	1	1	13	—	15
från öppen anstalt	18	11	74	5	108
vid transport	—	—	2	—	2
vid läkarbesök	1	2	2	—	5
under sjukhusvistelse	1	1	9	—	11
under permission:					
med bevakning	—	—	3	—	3
utan bevakning	12	24	93	1	130
under långtidspermission	—	5	29	—	34
Summa	34	46	242	7	329

och åtgärd utan frihetsberövande, har redovisats rymning under den nu pågående anstaltsvistelsen. I 28 fall pågick rymningen vid undersökningstidpunkten.

Ungefär halva antalet av de här redovisade rymningarna har skett under permission (därav 3 fall med bevakning). I övrigt har de flesta, utgörande en tredjedel av totalantalet, företagits från öppen anstalt, medan rymningarna från sluten anstalt motsvarar ungefär 10 procent av totalantalet av de i detta sammanhang redovisade rymningarna. Ett litet antal har slutligen företagits i samband med sjukhusvistelse etc.

I fråga om 272 rymningar redovisas, att vederbörande gripits. I övriga fall har vederbörande anmält sig frivilligt eller också frivilligt återkommit till anstalten.

Vidare kan bl. a. noteras, att inga nya brott är kända i 191 fall. Denna uppgift gällde vid undersökningstidpunkten.

Rymningen har i 247 fall pågått i mer än 1 dygn.

Bland vissa större yrkeskategorier, som angetts för fängelseklientelet, kan följande nämnas (utförligare redovisning har lämnats i tabell 21). För 761 redovisas yrke inom tillverkningsindustri, 608 inom byggnadsindustri och 296 inom samfärdsel. Vidare redovisas 195 ha yrken inom jordbruk och skogsbruk.

Restgruppen ej specificerad verksamhet omfattar totalt 498 av de intagna. Här ingår 303, för vilka angetts diversearbetare. Vidare omfattar gruppen 93 intagna utan yrkesredovisning.

1.5.4 Till internering dömda

Internering är den påföljd, som är avsedd för farliga återfallsbrottslingar och är därför i regel den påföljd, som man tillgriper, när andra åtgärder kan antas inte ha någon effekt. Internering innebär, liksom ungdomsfängelse, obligatorisk vård såväl i som utom anstalt.

Domstolen fastställer en minsta tid för behandling i anstalt, lägst ett år (vid nytt brott under den tid, internering pågår, 6 månader) och högst 12 år. Efter utgången av minsta tid skall behandlingen fortsätta utom anstalt, när anstaltsvård inte längre är påkallad för att avhålla den dömde från fortsatt brottslighet. Vården utom anstalt skall pågå i regel i tre år, och den upphör, sedan den pågått i fem år.

Tvärsnittsundersökningen omfattar totalt 669 internerade. Det kan i detta sammanhang nämnas, att det under år 1969 intogs sammanlagt 489 män, dömda till internering. Av dessa var 108 nyintagna och 381 återintagna (enligt beslut av domstol eller interneringsnämnden).

De internerade, som omfattas av undersökningen, fördelar sig med avseende på ålder och civilstånd på följande sätt.

Ålder	ogifta	gifta	från-skilda	Summa
21—24	8	—	—	8
25—29	79	8	13	100
30—34	86	22	29	137
35—39	65	20	57	142
40—44	47	14	59	120
45—49	37	15	39	91
50—59	15	2	41	58
60—	7	—	6	13
Summa	344	81	244	669

De ogifta utgör sålunda enligt ovanstående sammanställning något mer än halva antalet internerade och de frånskilda drygt 1/3 av samtliga (eller ca 36 procent). Återstående ca 12 procent av de internerade är gifta.

Antalet internerade inom de olika åldersgrupperna stiger med stigande ålder, och maximiantalet ligger inom åldersgruppen 35–39 år. Därefter avtar antalet inom de olika grupperna med stigande ålder. Ungefär lika många av de internerade befinner sig under den nämnda åldersgruppen som över den. Medianåldern utgör drygt 38 år.

Tabellerna 17–19 innehåller närmare uppgifter om de internerades ålder, civilstånd och tidigare samhällsåtgärder i kombination med varandra.

De internerades fördelning efter vissa tidigare samhällsåtgärder visar följande siffror.

Tidigare samhällsåtgärd	Antal
Utan frihetsberövande	8
Anstaltsvård	196
Båda	465
Ingen tidigare åtgärd	–
Summa	669

Ungefär 70 procent av samtliga internerade har sålunda varit föremål för åtgärder både utan frihetsberövande och med anstaltsvård. I stort sett samtliga övriga har tidigare erhållit enbart anstaltsvård. Antalet åtgärder redovisas detaljerat i tabell 19. Högst 3 åtgärder har vidtagits mot 370 av de intagna, dvs. ca 55 procent av totalantalet. Samma slag av åtgärd kan emellertid ha vidtagits mot en intagen vid flera olika tillfällen utan att detta avspeglas i dessa statistiska uppgifter.

Växling av uppväxtort från åldern 0–6 år till åldern 7–14 år redovisas för 62 av de internerade. Uppväxtorten framgår i stora drag av följande sammanställning för dessa båda uppväxtperioder.

Uppväxtort	0—6 år	7—14 år
storstad	176	183
annan tätort	352	339
landsbygd	130	134
övrigt	11	13

Man kan sålunda säga, att det enligt dessa siffror totalt sett inte skett någon större förändring i de internerades fördelning på dessa kategorier av uppväxtorter från den tidigare till den senare uppväxtperioden. Som ovan nämnts har det dock i närmare 10 procent av fallen skett en växling i uppväxtorten.

Uppväxtmiljön har förändrats för 191 av de internerade från uppväxtperioden 0–6 år till perioden 7–14 år. Detta motsvarar ungefär 30 procent av samtliga internerade.

Antalet internerade, som vuxit upp hos samboende föräldrar under dessa både uppväxtperioder, uppgår till 527 under den förstnämnda och 402 under den sistnämnda perioden. Andelen har sålunda sjunkit från inemot 80 procent till ungefär 60 procent av totalantalet mellan dessa perioder.

Av samtliga 669 internerade har 8 genomgått gymnasium och 23 realskola. I specialklass har 34 personer gått. Övriga 604 intagna har genomgått enbart folkskola, vilket motsvarar ungefär 90 procent av totalantalet internerade. En redovisning av de intagnas skolutbildning lämnas i tabell 20.

Militärtjänst har fullgjorts av 350 internerade, dvs. drygt halva antalet av klientelet. För 103 saknas uppgift om militärtjänst, medan resterande 216 internerade redovisats som frikallade eller haft »annat värnpliktshinder».

Tabellerna 22 och 23 innehåller närmare sifferuppgifter angående militärtjänst och frikallelse från militärtjänst. Bl. a. kan i detta sammanhang nämnas, att drygt 1/5 av samtliga internerade frikallats från militärtjänst på grund av olika former av nervösa besvär.

De internerades tidigare brottslighet har i huvudsak utgjorts av tillgreppsbrott, såsom framgår av nedanstående sammanställning.

Tidigare brottslighet	Antal
Våldsbrott	65
Sedlighetsbrott	10
Tillgreppsbrott	523
Annan brottslighet	71
Ingen tidigare brottslighet	—
Summa	669

Tillgreppsbrott har sålunda redovisats för ungefär 78 procent av samtliga internerade. Våldsbrotten utgör ca 10 procent av totalantalet. Samtliga internerade har någon form av tidigare brottslighet. Detta kan också jämföras med de tidigare lämnade uppgifterna om olika slag av samhällsåtgärder, som vidtagits mot denna klientelgrupp. I tabell 24 framläggs siffror, som närmare belyser samtliga intagnas tidigare brottslighet.

Följande uppgifter kan lämnas om vissa sociala förhållanden för de internerade vid tiden för brottet. Det rör sig alltså här om uppgifter beträffande arbete, bostad och missbruk av alkohol och narko-

Sociala förhållanden	bostad	bostad + nark.	inte bostad	inte bostad + nark.	Summa
arbete	134	11	7	1	153
arbete + alk.	61	7	6	1	75
inte arbete	127	15	104	14	260
inte arbete + alk.	77	9	76	16	178
Summa	399	42	193	32	666

tika. I detta sammanhang kan även hänvisas till tabell 25, som innehåller uppgifter om hela det undersökta klientelet med avseende på dess sociala förhållanden vid tiden för brottet.

Uppgift saknas för 3 av de internerade.

Av de övriga 666, för vilka uppgift föreligger, hade 213 både arbete och bostad vid tiden för brottet, dvs. i runt tal 1/3 av samtliga. För 61 av dessa redovisas alkoholmissbruk, för 11 narkotikamissbruk och för 7 både alkohol- och narkotikamissbruk. Av de övriga saknade 228 arbete men hade bostad (motsvarande sålunda ca 1/3 av totalantalet internerade). I stort sett resterande tredjedelen av klientelet saknade både arbete och bostad vid tiden för brottet.

Av samtliga 666 redovisade internerade missbrukade 220 alkohol, 41 narkotika och 33 både alkohol och narkotika, dvs. totalt 294 alkohol- och narkotikamissbrukare. Detta motsvarar ungefär 45 procent av totalantalet internerade.

För 17 personer anges det fysiska tillståndet ha varit dåligt vid tiden för intagningen och mindre gott för 117 av de internerade. För övriga 535 intagna anges det fysiska tillståndet ha varit gott, dvs. för ca 80 procent av samtliga undersökta. En närmare fördelning efter tidigare samhällsåtgärder sker beträffande sifferuppgifterna om de intagnas fysiska tillstånd vid tiden för intagningen i tabell 26, där en jämförelse kan ske mellan intagna med olika slag av påföljder.

I fråga om den nu aktuella kriminaliteten kan följande summariska sifferuppgifter lämnas.

För 299 av de internerade har redovisats grov stöld och för 62 stöld, medan för 48 angetts andra former av tillgreppsbrott. Detta innebär alltså, att totalt 409 dömts för tillgreppsbrott, dvs. ca 60 procent av samtliga.

Vidare kan nämnas, att 72 internerade dömts för brott mot liv och hälsa, dvs. något mer än 10 procent av totalantalet.

Brottsorten har i 200 fall angetts vara Stockholm, i 82 fall Göteborg, i 48 fall Malmö och i 339 fall annan ort. Storstäderna svarar sålunda för ungefär halva an-

Sysselsättning	Utan frihetsberövande	Anstaltsvård	Båda	Summa
Verkstadsdrift	7	134	365	506
Jordbruksdrift	1	15	22	38
Byggnadsarbete	—	7	5	12
Ekonomiarbete	—	21	41	62
Eget arbete	—	3	5	8
Frigångsarbete	—	—	2	2
Cellarbete	—	1	—	1
Studier	—	—	4	4
Arbetsoförmögen	—	7	13	20
Ej arbetsplacerad	—	8	8	16
Summa	8	196	465	669

talet internerade, då det gäller brottsorten.

Uppgifter om brottsort och olika slag av brottslighet redovisas i tabellerna 27–29.

Sysselsättningen inom anstalten framgår av fördelningen på sid. 268 på olika verksamhetsgrenar för de internerade och på tidigare samhällsåtgärder (jfr även tabell 32).

I verkstadsdrift sysselsattes sålunda 506 personer, dvs. i runt tal 3/4 av samtliga internerade. Närmare 10 procent sysselsattes med ekonomiarbete (62 personer) och något mer än 5 procent med jordbruksarbete. Resterande ca 10 procent var sysselsatta med andra slag av arbeten eller med studier och ett litet antal var arbetsoförmögna eller ej arbetsplacerade vid undersökningstillfället.

Anstaltsanpassningen betecknas som dålig för 17 av de internerade, som mindre god för 123 av dem och som mycket god för 105 av de intagna. God anstaltsanpassning redovisas för 408 internerade. För 16 personer anges det i undersökningen, att tiden i anstalt varit för kort för att en bedömning av anstaltsanpassningen skall ha kunnat ske vid undersökningstidpunkten.

Närmare uppgifter om de internerades fördelning med hänsyn till anstaltsanpassningen framgår av följande sammanställning. Tabell 31 innehåller närmare uppgifter om samtliga intagnas anstaltsanpassning.

Till tvärsnittsundersökningen har vissa uppgifter lämnats om disciplinära bestraffningar. I 187 fall har de internerade varit föremål för inneslutning i enrum. Sammanlagt 82 personer har erhållit sådan bestraffning, dvs. ca 12 procent av denna grupp intagna.

Strafftidsförlängning redovisas för 77 internerade. Annan disciplinär åtgärd har vidtagits vid sammanlagt 65 bestraffningstillfällen.

För dem, som varit föremål för inneslutning i enrum, finns det vissa uppgifter om det totala antalet dygn, som denna enrumsvistelse varat i de individuella fallen. Detta antal dygn har lägst varit 2 och högst 172 dygn. En viss fördelning av dessa vistelsetider har gjorts i följande sammanställning.

Antal dygn	Antal internerade	Antal dygn	Antal internerade
2	3	40—49	3
3	1	50—59	5
4	3	60—69	3
5	7	70—79	1
6	10	80—89	6
7	7	90—	3
8	1		
9	3	Summa	82
10—14	7		
15—19	6		
20—29	7		
30—39	6		

Anm. Dessa 82 internerade har i sammanlagt 187 fall varit föremål för inneslutning i enrum.

Av de här redovisade 82 internerade har 42 varit föremål för inneslutning i enrum under högst 14 dagar, medan 40 personer totalt sett haft mer än 14 dagars vistelse i enrum. Det högsta antal gånger, som en och samme intagen varit föremål för inneslutning i enrum, är 12 (i totalt 172 dygn). Två internerade har vardera 8 gånger varit inneslutna i enrum i totalt 100 respektive 97 dygn.

När det gäller uppgifterna om de internerades kontakter med personer utanför

Anstaltsanpassning	Tidigare samhällsåtgärd utan frihetsberövande	anstaltsvård	båda	Summa
mycket god	1	37	67	105
god	6	125	277	408
mindre god	1	24	98	123
dålig	—	4	13	17
för kort tid	—	6	10	16
Summa	8	196	465	669

anstalten, visar tvärsnittsundersökningens material, att 134 intagna anges få regelbundna besök (även i kombination med oregelbundna besök och s. k. andra kontakter i form av brev etc.). För 142 redovisas oregelbundna besök (även i kombination med "andra kontakter"), medan det för 205 av de internerade anges enbart s. k. andra kontakter. För 111 internerade saknas uppgift om kontakter. I övriga fall saknas kontakter med personer utanför anstalten. Detta gäller sålunda för 77 av de internerade eller ungefär 12 procent av samtliga inom denna kategori intagna. En detaljerad redovisning av de internerades kontakter med personer utanför anstalten finns intagen i tabell 33. Där lämnas uppgifter om olika slag av kontakter, kontakternas antal och kombinationer av olika slags kontakter. Det framgår härav bl. a. att 224 internerade har endast en kontakt med personer utanför anstalten. Å andra sidan redovisas 4 eller fler kontakter för 34 av de internerade.

De internerades arbetsprestationer i anstalten har bedömts i olika avseenden: arbetstakt, arbetets kvalitet, arbetsvillighet, uppförande och närvaro. Bedömningen har skett med hjälp av en siffermässig skala från 1 till 5. Sådana siffror har angetts för 584 av de internerade, och en sammanställning av dessa sifferuppgifter lämnar följande resultat.

Arbetsprestation	1	2	3	4	5
Arbetstakt	12	112	315	96	49
Kvalitet	11	104	301	109	59
Villighet	14	114	283	104	69
Uppförande	8	82	212	162	120
Närvaro	15	92	216	154	107

Av de övriga 85 interner, för vilka en bedömning inte skett, var 21 ej arbetsplacerade vid undersökningstillfället, 24 var arbetsoförmögna och 14 var permitterade. Vidare hade 7 eget arbete och 3 bedrev studier. För kort tid för bedömning av den intagnes arbetsprestationer anges för 9 av de internerade, medan uppgift om arbetsprestation saknas för 7 av de intagna. För samtliga 584 övriga internerade har alltså, som nämnts, en siffermässig bedömning kunnat lämnas.

Siffrorna för arbetstakten visar sålunda enligt ovanstående sammanställning, att 124 interner erhållit en poäng under siffran 3, dvs. detta gäller något mer än 20 procent av dem, för vilka sådana uppgifter lämnats. Siffrorna 4 och 5 redovisas för 145 av de intagna, dvs. ungefär 25 procent. Övriga har bedömts utföra en arbetsprestation, som i fråga om arbetstakten erhållit siffran 3.

Beträffande arbetskvaliteten anges i stort sett en liknande relativ fördelning som för arbetstakten. Antalet personer med en prestation, som erhållit sifferbedömningen 1 och 2, är dock något lägre än i fråga om arbetstakten, och detsamma gäller poängsiffran 3. I gengäld har ett större antal internerade erhållit siffrorna 4 och 5 i fråga om arbetskvaliteten än i fråga om arbetstakten. Förskjutningen mot högre poängsiffror blir ännu mera markerad, då det gäller uppgifterna om arbetsvillighet, uppförande och närvaro.

Utförligare sifferuppgifter om de intagnas arbetsprestationer i antalten finns redovisade i tabell 34. I denna tabell anges vidare olika slag av orsaker till att en poängbedömning av de intagnas arbetsprestationer i vissa fall inte utförts. Av de internerade har 49 betraktats som inte fullt arbetsföra inom anstalten, medan de resterande 620 intagna anses vara fullt arbetsföra.

Vissa uppgifter om den senaste rymningen kan även anges för de internerade.

Rymning	Antal
från sluten anstalt	26
utanför muren, men boende på sluten anstalt	13
från öppen anstalt	35
vid transport mellan anstalter	1
vid läkarbesök o. d.	5
under sjukhusvistelse	8
under permission: med bevakning	3
utan bevakning	72
under långtidspermission	9
Summa	172

Ungefär halva antalet av de här rapporterade rymningarna har skett i samband med permission, dvs. 84 av de totalt 172 redovisade rymningarna. Från sluten anstalt har 39 av rymningarna skett och från öppen 35. Övriga 14 rymningar har företagits i samband med transporter mellan anstalter, vid läkarbesök eller under sjukhusvistelse. Rymningen pågick i 8 fall vid undersökningstidpunkten.

I 139 fall rapporteras, att vederbörande gripits. För 100 redovisas, att inga nya brott är kända.

Rymningen pågick i mer än 1 dygn i 147 fall.

Med avseende på yrkesredovisningen anges för 155 av de internerade yrke inom tillverkningsindustri, för 112 inom byggnadsindustri, för 59 inom jordbruk, för likaledes 59 inom handel samt för 55 inom samfärdsel. Totalt 172 har förts till restgruppen ej specificerad verksamhet, däribland 147 diversearbetare. För 11 saknas yrkesuppgift. I tabell 21 har lämnats en utförlig redogörelse för sifferuppgifterna om de internerades yrkestillhörighet. Där redovisas även motsvarande siffror för olika andra kategorier av intagna, som undersökts genom tvärsnittsundersökningen.

1.5.5 Kvinnogruppen

Inom kvinnogruppen behandlas intagna, som erhållit olika slag av påföljder. Sålunda intogs i anstalt under år 1969 sammanlagt 218 kvinnor med påföljden fängelse, 3 ungdomsfängelseelever, 2 internerade och 49 kvinnor, som dömts till anstaltsbehandling i samband med skyddstillsyn, dvs. totalt 272 kvinnor.

Vid tidpunkten för tvärsnittsundersökningen var antalet intagna kvinnor 102, varav 10 var utländska medborgare.

I den följande redogörelsen lämnas först vissa uppgifter om de svenska medborgarna. Därefter följer en redovisning av en del siffror, som gäller de utländska medborgarna inom kvinnogruppen.

De svenska medborgarnas fördelning efter ålder och art av påföljd framgår av nedanstående sammanställning.

I åldersgrupperna under 25 år befinner sig sålunda totalt 23 kvinnor, dvs. 1/4 av samtliga, medan 69 är 25 år eller däröver. Ungefär 4/5 av totalantalet kvinnor har erhållit påföljden fängelse.

Medianåldern ligger för detta klientel praktiskt taget vid åldern 29 år.

I tabell 35 redovisas hela kvinnogruppen med fördelning efter ålder, civilstånd, påföljd och medborgarskap.

Av de 92 intagna kvinnorna var 36 ogifta, 33 gifta och 23 frånskilda (häri inräknas även 3 änkor). En fördelning efter ålder och civilstånd har skett i sammanställningen överst på sid. 272.

Som jämförelse till ovannämnda civilståndsfördelning kan den procentuella fördelningen för samtliga kvinnor i landet i åldern 18–55 år anges. Siffrorna, som avser förhållandena under år 1968, visar att 23 procent var ogifta, 71 procent gifta och 6 procent frånskilda (inklusive änkor). Klientelets civilståndsfördelning skiljer sig sålunda avsevärt från den, som gäller för hela

Ålder	Skyddstillsyn	Ungdomsfängelse	Fängelse	Internering	Summa
18—19	—	2	—	—	2
20	—	4	—	—	4
21—24	2	3	12	—	17
25—29	3	1	22	—	26
30—34	—	—	11	2	13
35—39	—	—	9	—	9
40—44	1	—	10	—	11
45—49	—	—	6	—	6
50—55	—	—	3	1	4
Summa	6	10	73	3	92

Ålder	ogifta	gifta	från-skilda	Summa
18—19	2	—	—	2
20	2	2	—	4
21—24	14	2	1	17
25—29	14	5	7	26
30—34	3	8	2	13
35—39	1	5	3	9
40—44	—	6	5	11
45—49	—	3	3	6
50—55	—	2	2	4
Summa	36	33	23	92

riket i motsvarande åldersgrupper.

I 17 fall har tidigare ingen samhällsåtgärd vidtagits (av de slag som omfattas av tvärsnittsundersökningen). Åtgärder utan frihetsberövande har skett för 21 av de intagna kvinnorna, enbart anstaltsvård har ägt rum i 12 fall, medan åtgärder både utan frihetsberövande och med anstaltsvård redovisats för 42 av kvinnorna. Fördelningen efter olika slag av nu aktuella påföljder och efter vissa tidigare samhällsåtgärder framgår av sammanställningen nederst på denna sida.

En mera detaljerad fördelning efter tidigare samhällsåtgärder framlägges i tabell 36. Antalet olika åtgärder finns dessutom angivet i tabell 38.

Det övervägande antalet av de kvinnliga intagna har genomgått enbart folkskola. Jämförelsevis många har dock redovisats med realskole- och gymnasieutbildning, såsom framgår av följande siffror beträffande de intagnas skolutbildning.

Skolutbildning	Antal
Folkskola	75
Grundskola	3
Specialklass	2
Realskola	10
Gymnasium	2
Summa	92

Huvudtyp av tidigare brottslighet har för de 92 kvinnorna angetts vara följande.

Tidigare brottslighet	Antal
Våldsbrott	7
Sedlighetsbrott	—
Tillgreppsbrott	31
Annan brottslighet	36
Ingen tidigare brottslighet	18
Summa	92

För 1/5 av klientelet redovisas sålunda inte någon tidigare brottslighet. Denna andel kan även jämföras med de siffror angående tidigare samhällsåtgärder, som redovisats ovan. I övrigt dominerar tillgreppsbrott och "annan brottslighet" (dvs. annan än vålds- och sedlighetsbrott). I tabell 37 lämnas ytterligare uppgifter beträffande de intagnas tidigare brottslighet.

Uppväxtorten har förändrats från åldern 0–6 år till åldern 7–14 år för 7 av kvinnorna, medan uppväxtmiljön ändrats mellan dessa uppväxtperioder för 20 av kvinnorna. I åldern 0–6 år växte 73 upp hos samboende föräldrar och i åldern 7–14 år 58 av de kvinnliga intagna.

Beträffande de intagnas fördelning efter uppväxtort kan i övrigt följande summariska uppgifter anges. Med storstad menas rikets tre största städer (se sid. 273).

Det framgår alltså härav, att den samlade fördelningen på olika slag av uppväxtorter varit i stort sett oförändrad för de båda undersökta uppväxtperioderna trots de ovannämnda växlingar, som inträffat i en del av de enskilda fallen. Ungefär 1/3 av kvinnorna har vuxit upp i storstad, 1/3 i annan tätort och närmare 1/3 på landsbygden.

Tidigare samhällsåtgärd	Skydds-tillsyn	Ungdoms-fängelse	Fängelse	Internering	Summa
Utan frihetsberövande	—	6	15	—	21
Anstaltsvård	1	—	10	1	12
Båda	2	3	35	2	42
Ingen tidigare åtgärd	3	1	13	—	17
Summa	6	10	73	3	92

Uppväxtort	0—6 år	7—14 år
Storstad	32	33
Annan tätort	33	31
Landsbygd	25	27
Övrigt	2	1

Av de intagna 92 kvinnorna hade 16 både arbete och bostad vid tiden för brottet enligt den lämnade redovisningen. Av dessa missbrukade 2 alkohol och 2 narkotika vid nämnda tidpunkt. Av de övriga hade 3 arbete men saknade bostad, och 45 hade bostad men inget arbete, medan 28 saknade både arbete och bostad. Av de sistnämnda 28 kvinnorna missbrukade 4 alkohol, 15 narkotika och 1 både alkohol och narkotika.

Totalt för samtliga 92 kvinnor redovisas alkoholmissbruk för 15 av dem, narkotikamissbruk för 33 och både alkohol- och narkotikamissbruk för 1 kvinna. Drygt halva antalet av det kvinnliga klientelet missbrukade sålunda enligt de redovisade uppgifterna alkohol eller narkotika (inklusive båda i kombination).

De här lämnade uppgifterna om vissa sociala förhållanden vid tiden för brottet kan sammanfattas i följande fördelning av klientelet (nederst på sidan).

För 68 av de intagna har redovisats gott fysiskt tillstånd vid tiden för intagningen, medan det angetts som mindre gott för 20 och som dåligt för 4 av de intagna kvinnorna.

Den nu aktuella kriminaliteten har i 16 fall utgjorts av grov stöld, i 14 fall av stöld, i 29 fall av bedrägeri och i 7 fall av narkotikabrott. Övriga fördelar sig på ett flertal olika brottstyper.

Brottsorten anges för 46 vara Stockholm, för 4 Göteborg, för 9 Malmö och för 33 annan ort. Halva antalet av kvinnorna har sålunda enligt denna redovisning begått sina brott i Stockholm, medan de båda andra storstäderna svarar för endast en mindre del av klientelet.

Sysselsättningen i anstalten har för 54 av kvinnorna skett inom verkstadsdriften. Vissa närmare uppgifter om sysselsättningens art framgår av nedanstående sammanställning.

Sysselsättning	Antal
Verkstadsdrift	54
Jordbruksdrift	8
Ekonomiarbete	13
Eget arbete	6
Yrkesutbildning	7
Arbetsoförmögen	3
Ej arbetsplacerad	1
Summa	92

Praktiskt taget samtliga intagna var sålunda vid undersökningstidpunkten sysselsatta med någon form av arbete med verkstadsdriften som den dominerande sysselsättningsgrenen.

Vissa uppgifter om de intagnas anstaltsanpassning framgår av följande sammanställning (se sid. 274).

Det alldeles övervägande antalet – 77 kvinnor – hade sålunda mycket god eller god anstaltsanpassning. För kort tid i anstalt för bedömning anges för 7 av kvinnorna.

Sociala förhållanden	bostad	bostad + nark.	inte bostad	inte bostad + nark.	Summa
arbete	12	2	2	1	17
arbete + alk.	2	—	—	—	2
inte arbete	21	15	8	15	59
inte arbete + alk.	9	—	4	1	14
Summa	44	17	14	17	92

18—014378

Anpassning	Antal
mycket god	31
god	46
mindre god	7
dålig	1
för kort tid	7
Summa	92

Samtliga 92 intagna hade enligt redovisningen någon form av kontakter med personer utanför anstalten. Regelbundna besök (även i kombination med oregelbundna besök och andra kontakter) redovisas för 13 av dessa kvinnor, oregelbundna besök (även i kombination med »andra kontakter») anges för 30, medan enbart s. k. andra kontakter (brev etc.) redovisas för 49 av de 92 kvinnorna. Man kan sålunda säga, att i runt tal hälften av kvinnorna får något slag av personliga besök i anstalten. Antalet dylika kontakter med personer utanför anstalten finns i tabell 39 fördelat på de olika slagen av påföljderna. Endast en kontakt redovisas för 17 av de intagna, 2 kontakter för 34 och 3 kontakter för 30 av de intagna inom kvinnogruppen.

De intagnas arbetsprestationer i anstalten har bedömts i fråga om arbetstakt, arbetets kvalitet, arbetsvillighet, uppförande och närvaro. En sådan bedömning har skett för 89 av de intagna kvinnorna och gett till resultat följande sammanfattande siffror.

Prestation	1	2	3	4	5
Arbetstakt	2	5	36	41	5
Kvalitet	1	3	38	42	5
Villighet	1	3	34	43	8
Uppförande	2	1	32	49	5
Närvaro	—	1	14	55	19

Endast ett obetydligt antal av kvinnorna har sålunda bedömts utföra prestationer, som ligger under poängsiffran 3. Över denna siffra ligger prestationerna i fråga om arbetstakten för 46 av kvinnorna, dvs. drygt halva antalet av dem, för vilka uppgift finnes tillgänglig. Motsvarande antal är för arbetskvalitet 47 och för arbetsvillighet 51.

Disciplinära åtgärder har i 2 fall tillgripits i form av inneslutning i enrum. I vartdera fallet har inneslutningen varat i 7 dygn.

Vissa uppgifter har slutligen redovisats beträffande den senaste rymningen under den verkställighet, som pågick vid undersökningstidpunkten. Sammanlagt 9 sådana rymningar har angetts för kvinnogruppens svenska medborgare. Av dessa skedde 2 från sluten anstalt, 2 från öppen anstalt, 2 under permission utan bevakning och 2 i samband med långtidspermission, varjämte 1 rymning pågick vid undersökningstillfället. Nya brott angavs vara kända för en av rymmarna. I 3 fall pågick rymningen mindre än 1 dygn. Av de 9 rymmarna hade 6 gripits. Som orsak till rymningen angavs i 2 fall familjeproblem och i 5 fall »annan omständighet».

För de 92 svenska kvinnorna har i 89 fall angetts en yrkesuppgift. I 16 av dessa fall har emellertid yrket betecknats som hemmafru och i 4 fall som studerande. Övriga 69 kvinnor har en yrkesbeteckning, som anger tidigare eller nuvarande förvärvsverksamhet inom en rad olika områden. En sammanställning lämnas nedan, där yrkena sammanförts till vissa större grupper.

Yrke	Antal
kontorsarbete	18
hemmafru	16
affärsbiträde o.d.	14
restaurangarbete	12
sjukvårdsarbete	8
studerande	4
yrke saknas	3
övriga	17
Summa	92

Slutligen kan här även lämnas vissa uppgifter beträffande de 10 utländska medborgarna inom kvinnogruppen. Av dessa var 7 finländska, 2 norska och 1 amerikansk medborgare. Deras civilståndsfördelning angavs vara: 6 ogifta, 2 gifta och 2 frånskilda.

Åldersfördelningen var följande.

Ålder	Antal
20	2
21—24	4
25—29	1
30—34	3
Summa	10

Enligt redovisningen till tvärsnittsundersökningen var deras aktuella kriminalitet bl. a. stöld i 2 fall, grov stöld i 2 fall och narkotikabrott i 1 fall. Brottsorten har i 5 fall uppgetts vara Stockholm, i 1 fall Malmö och i 4 fall »annan ort».

De 10 intagna utländskornas sysselsättning i anstalten har för 7 av dem skett inom verkstadsdriften, för 1 inom jordbruksdriften och för 1 inom ekonomiarbete. Dessutom betecknas en av de intagna som arbetsoförmögen.

Uppgifter om anstaltsanpassningen har redovisats för samtliga 10 intagna. Den har betecknats som mycket god för 4 av de intagna, som god för 5 och som mindre god för 1 av de intagna utländska medborgarna.

Liksom i fråga om de svenska medborgarna har samtliga utländska angetts ha någon form av kontakter med personer utanför anstalten. I 7 fall utgöres emellertid för det utländska klientelet dessa kontakter enbart av s. k. andra kontakter, dvs. brev etc. Övriga 3 får någon form av besök i anstalten.

De utländska medborgarnas arbetsprestationer i anstalten anges i nästan samtliga fall med 3 poäng eller däröver i de fem avseenden, för vilka en bedömning skett i denna undersökning.

1.5.6 Utländska medborgare

Bland de intagna, som omfattas av tvärsnittsundersökningen, finns det även ett antal utländska medborgare. Inom kvinnogruppen var det 10 personer, såsom framgår av vissa uppgifter, som lämnas i redogörelsen för kvinnogruppen. Bland det manliga klientelet var totalantalet utländska medborgare 572. Som en jämförelse till detta antal kan nämnas, att det under år 1969 intogs sammanlagt 1 687 utländska medborgare i fångvårdsanstalt (jfr även redogörelsen på sid. 234 ff).

Hela det manliga klientelet, som undersökts, omfattar 4 675 personer, varav sålunda 572 eller något mer än 12 procent utgöres av utländska medborgare. De utländska männens fördelning efter påföljd framgår av nedanstående sammanställning. Dessutom anges där antalet nordbor (danskar, finländare, norrmän).

Påföljd	Total-antal	Därav nordbor	andra
skyddstillsyn	4	3	1
ungdomsfängelse	29	26	3
fängelse	524	307	217
internering	15	—	15
Summa	572	336	236

Det framgår sålunda av dessa siffror, att nordborna utgör närmare 60 procent av samtliga utländska medborgare. Finländarna svarar därvid för det dominerande inslaget med totalt 272 intagna, dvs. närmare hälften av samtliga utlänningar. Förutom nordbor finns det ett 30-tal nationaliteter representerade i tvärsnittsundersökningens material (däribland 61 tyska medborgare, 26 jugoslaviska och 19 ungerska medborgare) och dessutom en grupp statslösa intagna (41 personer, av vilka 14 erhållit internering).

Beträffande de utländska medborgarnas ålder och civilstånd kan följande uppgifter lämnas. Av de 572 utlänningarna är 352 ogifta, 133 gifta och 87 frånskilda. De ogifta utgör sålunda 62 procent av totalantalet och de gifta 23 procent. Åldersgruppen 21–34 år omfattar 65 procent av totalantalet – 20 procent befinner sig i åldern 21–24 år, 26 procent i åldern 25–29 år och 19 procent i åldern 30–34 år. I följande sammanställning lämnas en utförligare fördelning av de utländska medborgarna med avseende på deras ålder, påföljd och civilstånd. Det framgår härav bl. a. också, att antalet visar en ganska jämn stegring upp till åldern 25–29 år, där maximum

Ålder	Skyddst.	Uf-elever	Fängelse			Internering		Summa			Totalt
	og	og	og	g	fr	og	fr	og	g	fr	
15—17	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	1
18—19	3	8	14	2	—	—	—	25	2	—	27
20	—	15	17	—	—	—	—	32	—	—	32
21—24	1	6	87	11	7	—	—	94	11	7	112
25—29	—	—	84	45	16	4	1	88	45	17	150
30—34	—	—	53	29	21	6	—	59	29	21	109
35—39	—	—	24	24	18	2	—	26	24	18	68
40—44	—	—	13	15	14	1	—	14	15	14	43
45—49	—	—	5	2	2	—	—	5	2	2	9
50—59	—	—	4	5	6	1	—	5	5	6	16
60—	—	—	3	—	2	—	—	3	—	2	5
Summa	4	29	305	133	86	14	1	352	133	87	572

ligger. Sedan sker en likaledes ganska jämn minskning med en stigande ålder.

När det gäller vissa andra förhållanden, som utöver ålder, nationalitet och civilstånd redovisas i materialet till tvärsnittsundersökningen, kan det beträffande det utländska klientelet ha varit svårt för uppgiftslämnarna att insamla till alla delar helt korrekta informationer. Man kan förmoda, att det föreligger vissa brister i redovisningen av sådana faktorer som skolutbildning, militärtjänst, tidigare kriminalitet och tidigare samhällsåtgärder. Det måste åtminstone i en del fall ha stött på stora svårigheter att få tillgång till helt riktiga och säkra uppgifter framförallt i dylika avseenden. Detta är ett av skälen till att de utländska medborgarna i denna undersökning redovisas för sig. Den nu nämnda reservationen beträffande uppgifternas fullständighet och korrekthet bör observeras under den följande redogörelsen för de utländska medborgarna inom anstaltsklientelet.

För 90 av de utländska medborgarna redovisas växling av uppväxtmiljön från åldern 0–6 år till åldern 7–14 år. Detta innebär sålunda, att ca 15 procent av denna klientelgrupp bytt uppväxtmiljö från den förra till den senare uppväxtperioden.

Hos samboende föräldrar har 481 utlänningar vuxit upp under perioden 0–6 år och 413 under perioden 7–14 år, dvs. under den sistnämnda perioden ca 70 procent av samtliga intagna. Uppväxtmiljön har utgjorts av ena föräldraparten i 40 respektive 66 fall under de nämnda båda uppväxtperioderna. I övrigt kan bl. a. nämnas, att 10 personer vistats i åldern 0–6 år och 27 i åldern 7–14 år hos moder-styvfader.

För 565 av de intagna utlänningarna har uppgifter om skolutbildning lämnats i undersökningen. Fördelningen på olika skolformer anges i nedanstående sammanställning med en uppdelning av klientelet efter olika slag av påföljder.

Mer än 75 procent av de intagna har

Skolutbildning	Skydds-tillsyn	Uf-elever	Fängelse	Internerade	Summa
folkskola	3	16	413	12	444
grundskola	—	7	11	—	18
specialklass	—	6	7	—	13
realskola	—	—	40	—	40
gymnasium	—	—	47	3	50
uppgift saknas	1	—	6	—	7
Summa	4	29	524	15	572

Militärtjänst	Skydds-tillsyn	Uf-elever	Fängelse	Internerade	Summa
fullgjort	1	1	265	1	268
frikallad	—	1	45	—	46
annat hinder	3	11	85	1	100
vapenfri tjänst	—	—	1	—	1
för ung	—	—	8	—	8
avvikit	—	—	1	—	1
uppgift saknas	—	16	119	13	148
Summa	4	29	524	15	572

alltså genomgått enbart folkskola. Ca 7 procent har genomgått realskola och ca 9 procent gymnasium. Den sistnämnda siffran förefaller att vara speciellt hög, och man kan här förmoda, att de utländska gymnasier, som dessa intagna enligt redovisningen har genomgått, inte helt motsvarar den svenska skolformen gymnasium. Det kan allmänt sett ha varit svårt för uppgiftslämnarna att anpassa den tillgängliga informationen om utlänningarnas skolutbildning till de olika rubrikerna i undersökningsblanketten. Förutom att det varit vissa svårigheter, när det gäller olika former av skolutbildning, kan det ha varit svårt att överhuvudtaget verifiera, att den lämnade informationen är i alla avseenden korrekt. Motsvarande resonemang är vidare, som antytts ovan, tillämpligt inte bara beträffande siffrorna om gymnasieutbildningen utan även i fråga om andra punkter av undersökningen.

För ett betydande antal av de intagna utlänningarna saknas det uppgift om militärtjänstgöring. Detta gäller för 148 av dem, dvs. i runt tal 1/4 av totalantalet. Fullgjord militärtjänst redovisas för 268 personer. Antalet frikallade är 46, medan s. k. annat värnpliktshinder anges för 100 av de intagna. Uppgiften om militärtjänst redovisas i ovanstående sammanställning med fördelning på olika slag av påföljder.

Beträffande antalet tidigare samhällsåtgärder, som de utländska medborgarna varit föremål för, kan bl. a. nämnas, att det för en av de intagna redovisas 6 olika former av samhällsåtgärder. Det är att märka, att en person kan ha undergått en och samma samhällsåtgärd flera gånger. Som i annat sammanhang framhållits, räknas i denna statistik emellertid endast de olika slagen av samhällsåtgärder, inte antalet gånger en viss samhällsåtgärd vidtagits mot vederbörande intagen.

För 4 intagna redovisas 5 åtgärder per man, och för 17 intagna utlänningar är antalet åtgärder 4. Å andra sidan redovisas endast en åtgärd tidigare för 197 intagna, dvs. ca 35 procent av samtliga. Ingen tidigare samhällsåtgärd anges för 207 av de intagna, dvs. något mer än 36 procent av samtliga. Även i denna del av undersökningen kan, som tidigare nämnts, bristfällig kännedom om de intagna utlänningarnas tidigare förhållanden ha påverkat de här redovisade sifferuppgifterna, och denna påverkan kan antas ha varit sådan, att antalet tidigare samhällsåtgärder kan ha blivit underskattat.

I sammanställningen på sid. 278 redovisas antalet olika slag av åtgärder med klientelet fördelat efter olika påföljdsarter. Därvid anges först antalet personer utan tidigare samhällsåtgärd och sedan antalet åtgärder utan frihetsberövande och i form av anstaltsvård. Det kan härvid nämnas, att enbart en åtgärd utan frihetsberövande redovisas för 53 av de intagna utländska medborgarna, enbart två sådana åtgärder för 8 av de intagna och enbart tre sådana samhällsåtgärder utan frihetsberövande för 3 av de intagna. Å andra sidan redovisas i detta material enbart anstaltsvård för 144 personer (en åtgärd), 19 personer (två åtgärder) och 4 personer (tre åtgärder), såsom ytterligare framgår av följande sammanställ-

Tidigare samhällsåtgärder		Skydds-tillsyn	Uf-elever	Fängelse	Internerade	Summa
ingen tidigare åtgärd		2	1	204	—	207
utan frihets-berövande	anstaltsvård					
1	0	1	3	49	—	53
1	1	—	3	68	5	76
1	2	—	—	13	2	15
1	3	—	—	1	1	2
1	4	—	—	—	1	1
2	0	—	5	1	2	8
2	1	1	10	10	—	21
2	2	—	—	9	—	9
3	0	—	3	—	—	3
3	1	—	1	5	—	6
3	2	—	2	1	—	3
4	2	—	—	1	—	1
0	1	—	1	142	1	144
0	2	—	—	19	—	19
0	3	—	—	1	3	4

ning av antal och slag av åtgärder.

De utländska medborgarna kan även fördelas efter huvudtyp av deras tidigare brottslighet. Den dominerande brottstypen utgöres av tillgreppsbrotten. För 237 intagna eller närmare 42 procent av totalantalet utlänningar redovisas tillgreppsbrott. Våldsbrotten svarar för ca 6 procent inom denna klientelgrupp. För ca 37 procent av de utländska medborgarna redovisas i detta material den uppgiften, att vederbörande inte tidigare dömts för någon brottslighet. Det bör emellertid ånyo betonas, att bristfällig information på denna punkt hos uppgiftslämnarna i högre eller lägre grad kan ha påverkat dessa siffror. En närmare fördelning av de utländska medborgarna i detta avseende framgår emellertid av följande siffror. Därvid kan man lämpligen jämföra dessa siffror om de intagnas tidigare brottslighet med siffrorna i redovisningen ovan av antalet samhällsåtgärder, som de förut varit föremål för.

För de utländska medborgarna kan följande uppgifter lämnas beträffande deras sociala förhållanden vid tiden för brottet. Det gäller här vissa uppgifter om arbete och bostad samt om alkohol- och narkotikamissbruk. Dessa faktorer kombineras med varandra i nedanstående sammanställning (se sid. 279, överst).

För halva antalet intagna – 281 personer – anges, att vederbörande haft arbete vid tiden för brottet. De flesta av dem (262 intagna) hade både arbete och bostad. Av de nämnda 281 personerna missbrukade 65 alkohol och 2 narkotika. Vidare saknade 115 utlänningar arbete men hade bo-

Tidigare brottslighet	Skydds-tillsyn	Uf-elever	Fängelse	Internerade	Summa
våldsbrott	—	—	32	—	32
sedlighetsbrott	—	—	5	1	6
tillgreppsbrott	1	27	198	11	237
annan brottslighet	—	1	81	3	85
ingen tidigare brottslighet	3	1	208	—	212
Summa	4	29	524	15	572

Sociala förhållanden	bostad	bostad + nark.	inte bostad	inte bostad + nark.	Summa
arbete	199	2	15	—	216
arbete + alk.	61	—	4	—	65
inte arbete	67	16	96	24	203
inte arbete + alk.	28	4	51	5	88
Summa	355	22	166	29	572

stad vid tiden för brottet. För 176 av utlänningarna uppges det, att de saknade både arbete och bostad i Sverige, vilket motsvarar drygt 30 procent av totalantalet.

Av totalantalet utländska medborgare (572 personer) missbrukade 144 alkohol, 42 narkotika och 9 både alkohol och narkotika, dvs. i allt 195 alkohol- och narkotikamissbrukare, vilket motsvarar i runt tal 1/3 av samtliga utländska medborgare, medan alltså ca 2/3 av totalantalet inte missbrukade vare sig narkotika eller alkohol enligt de uppgifter, som lämnats till tvärsnittsundersökningen.

Uppgifterna om de intagna utlänningarnas fysiska tillstånd vid tiden för intagningen, visar bl. a. följande siffror. Gott fysiskt tillstånd redovisas för 519 av de intagna. Detta motsvarar något mer än 90 procent av totalantalet utlänningar. För övriga anges det fysiska tillståndet ha varit mindre gott (48 personer) eller dåligt (5 personer) vid tiden för intagningen.

Uppgifterna om den aktuella kriminaliteten visar, att antalet brottstyper inom klientelet är mycket stort. Stöld och grov stöld redovisas för 176 utländska medborgare, och totalt redovisas tillgreppsbrott för 224 utlänningar, dvs. närmare 40 procent av totalantalet. Brott mot liv och hälsa (BrB 3 kap.) anges för 81 personer. För narkotikabrott har 35 utländska medborgare dömts och för brott mot utlänningslagen 25 personer. Trafikbrott anges för 85 av utlänningarna, dvs. ca 15 procent av totala antalet. Det dominerande trafikbrottet är rattfylleri.

I följande sammanställning visas antalet personer, som intagits för vissa brott med fördelning efter slag av påföljd.

För de här angivna 16 brottskategorierna redovisas sålunda sammanlagt 487 av de

Brott	Antal intagna utländska medborgare				
	Skyddstillsyn	Ungdomsfängelse	Fängelse	Internering	Summa
mord	—	—	8	—	8
dråp	—	—	11	—	11
misshandel	—	1	43	—	44
grov misshandel	—	—	12	—	12
våldtäkt	—	1	8	—	9
stöld	2	1	39	2	44
grov stöld	1	23	98	10	132
rån	—	2	16	—	18
grovt rån	—	—	6	—	6
tillgrepp av fortskaffningsmedel	1	—	21	—	22
bedrägeri	—	1	34	2	37
olovlig körning	—	—	4	—	4
rattfylleri	—	—	74	—	74
annat trafikbrott	—	—	7	—	7
narkotikabrott	—	—	35	—	35
olovlig vistelse i riket	—	—	25	—	25

Sysselsättning	Skydds-tillsyn	Uf-elever	Fängelse	Internering	Summa
verkstadsdrift	4	12	343	13	372
jordbruksdrift	—	4	77	—	81
byggnadsarbete	—	4	7	—	11
ekonomiarbete	—	3	38	2	43
eget arbete	—	1	1	—	2
yrkesutbildning	—	4	—	—	4
studier	—	1	2	—	3
arbetsoförmögen	—	—	10	—	10
ej arbetsplacerad	—	—	40	—	40
cellarbete	—	—	5	—	5
arbetsvägran	—	—	1	—	1
Summa	4	29	524	15	572

intagna utländska medborgarna. Som nämnts dominerar stöldbrotten bland dessa. Mer än vart tredje brott utgöres av stöld.

Brottsorten anges i 164 fall ha varit Stockholm, i 76 fall Göteborg och i 42 fall Malmö, medan övriga 290 utlänningar redovisas för annan ort. Ungefär halva antalet faller sålunda på de tre storstäderna.

De intagna utlänningarnas sysselsättning i anstalten kan sammanfattas i enlighet med ovanstående sammanställning.

Ungefär 91 procent av utlänningarna var vid undersökningstidpunkten sysselsatta i någon form av arbete. Övriga redovisas som ej arbetsplacerade (för kort tid i anstalten för att de skulle ha kunnat bli arbetsplacerade vid undersökningstillfället), arbetsoförmögna eller arbetsvägrande. Den dominerande verksamhetsgrenen utgöres av verkstadsdriften med 372 sysselsatta. Övriga 149 sysselsatta arbetade främst inom jordbruket (81 personer) eller med ekonomiarbete (43 personer).

För 289 av de intagna utländska medborgarna har anstaltsanpassningen angetts som god och för 110 som mycket god. För kort tid för bedömning redovisas för 98 av utlänningarna. Mindre god eller dålig anstaltsanpassning anges för de återstående 75 intagna (dvs. ca 13 procent av totalantalet). En något utförligare redovisning av anstaltsanpassningen inom det utländska klientelet framgår av nedanstående sammanställning med en fördelning efter påföljdens art.

Beträffande de utländska medborgarna i tvärsnittsundersökningens material finns det även vissa sifferuppgifter om disciplinära bestraffningar. Sammanlagt 55 intagna har varit föremål för inneslutning i enrum. Denna form av bestraffning har tillgripits i totalt 85 fall, därav 32 inom ungdomsfängelseklientelet (13 personer), 51 fall inom fängelseklientelet (40 personer) och 2 fall inom interneringsklientelet. Vidare har strafftidsförlängning tillgripits i 8 fall och annan disciplinär åtgärd vidtagits vid 68 bestraffningstillfällen.

Det totala antal dygn, som enrumsvistel-

Anstaltsanpassning	Skydds-tillsyn	Uf-elever	Fängelse	Internerade	Summa
mycket god	—	2	105	3	110
god	4	18	258	9	289
mindre god	—	6	54	2	62
dålig	—	1	12	—	13
för kort tid	—	2	95	1	98
Summa	4	29	524	15	572

sen i de individuella fallen varat, framgår närmare av siffrorna i nedanstående sammanställning.

Antal dygn	Antal intagna	Antal dygn	Antal intagna
1	2	9	4
2	1	10	3
3	4	11—14	5
4	5	15—19	4
5	4	20—29	5
6	3	30—	3
7	12	Summa	55[1]
8	—		

[1] med totalt 85 bestraffningar

Högst 7 dygns enrumsvistelse har sålunda redovisats för 31 av de intagna, medan 24 erhållit mer än 8 dygns enrumsvistelse totalt.

I fråga om de utländska medborgarnas kontakter med personer utanför anstalten kan följande uppgifter lämnas. För 107 utlänningar har angetts, att sådana kontakter helt saknas. För 28 utländska medborgare saknas uppgifter om kontakter. De övriga 437 utlänningarna, dvs. något mer än 75 procent av totalantalet utländska medborgare, har ett varierande antal kontakter i form av besök, regelbundna eller oregelbundna, och i form av andra slags kontakter (brev etc.).

Regelbundna besök (även i kombination med oregelbundna besök och andra kontakter) redovisas för 139 av de intagna utlänningarna. För 103 redovisas oregelbundna besök (även i kombination med andra kontakter), medan de återstående utlänningarna har enbart s. k. andra kontakter med personer utanför anstalten. De intagnas regelbundna besök avser i allmänhet en och i några fall två av uppgiftsformulärets kategorier av besökare, medan de oregelbundna besöken hänför sig till i de flesta fall en men i vissa fall även två eller tre av dessa kategorier. Brevkontakter och andra liknande kontakter förekommer i några enstaka fall med fyra olika kategorier personer (enligt blankettens indelning) och något oftare med två eller tre sådana kategorier av personer. För 128 intagna redovisas enbart en brevkontakt (och alltså inte någon form av besök). Av det totala antalet utländska medborgare har sålunda ungefär 1/3 enbart brevkontakter, medan som nämnts ca 1/4 inte har några kontakter alls med personer utanför anstalten. Övriga har kontakter i form av besök.

De utländska medborgarnas arbetsprestationer i anstalten har bedömts i olika avseenden: arbetstakt, arbetets kvalitet, arbetsvillighet, uppförande och närvaro. En sammanfattning av poängberäkningen för dessa olika aspekter visar, att det för 475 av de utländska medborgarna föreligger en sådan siffermässig bedömning av arbetsprestationerna, medan sådana uppgifter av olika skäl saknas för 97 personer. För 74 av de sistnämnda anges det i redovisningen, att vederbörande inte var arbetsplacerad eller vistats för kort tid i anstalten för att en bedömning skulle kunna ske vid undersökningstidpunkten. I övriga 23 fall anges arbetsoförmåga, arbetsvägran, cellarbete eller studier som orsak till att en poängmässig bedömning inte skett, och i några fall saknas uppgift helt (6 fall).

Den närmare bedömningen av de intagnas arbetsprestationer framgår av följande siffror.

Arbetsprestation	1	2	3	4	5
Arbetstakt	11	52	235	129	48
Arbetets kvalitet	7	45	239	130	54
Arbetsvillighet	8	40	210	142	75
Uppförande	10	25	158	158	124
Närvaro	6	15	111	121	222

Arbetstakten anges för 14 procent ligga under siffran 3, medan 10 procent av utlänningarna fått poängsiffran 5 beträffande arbetstakten och sammanlagt 37 procent haft en prestation över siffran 3. När det gäller arbetets kvalitet och arbetsvilligheten, har prestationen bedömts ligga under siffran 3 för ca 11 procent av de utländska medborgarna. Siffrorna 4–5 redovisas för 38 procent respektive 46 procent i dessa båda avseenden. Mycket låga procentsiffror redovisas för poäng under siffran 3 i fråga om uppförande och närvaro. Å andra

sidan har mycket höga procenttal redovisats för 4–5 poäng.

Av de utländska medborgarna betraktas 545 som fullt arbetsföra, dvs. 95 procent av samtliga.

Vissa uppgifter har lämnats beträffande den senaste rymningen under den verkställighetstid, som pågick vid undersökningstidpunkten. För de utländska medborgarna redovisas sammanlagt 49 sådana rymningar. Av dessa utfördes 15 av uf-elever, 31 av fängelsefångar och 3 av internerade.

Följande sammanställning visar närmare under vilka omständigheter rymningarna ägt rum.

Rymning	Antal
från sluten anstalt	8
utanför muren, men boende på sluten anstalt	4
från öppen anstalt	10
vid transport	3
vid läkarbesök o. d.	1
under sjukhusvistelse	1
under permission:	
med bevakning	1
utan bevakning	16
långtidspermission	5
Summa	49

Från sluten anstalt har sålunda skett 12 rymningar och från öppen 10. I samband med permission har 22 rymningar företagits.

Rymningen har i 33 fall sträckt sig över mer än ett dygn, och i ytterligare 10 fall pågick rymningen vid undersökningstidpunkten.

Vidare anges i redovisningen av dessa rymningar, att vederbörande gripits i 38 fall och anmält sig frivilligt i ett fall.

För 20 av dessa 39 rymmare, som antingen gripits eller frivilligt anmält sig, rapporteras det enligt tvärsnittsundersökningen, att nya brott var kända vid undersökningstillfället. Av dessa 20 personer var 12 ungdomsfängelseelever – av totalt 15 uf-elever som företagit rymning.

Slutligen kan vissa av de här framlagda uppgifterna angående de utländska medborgarna jämföras med motsvarande data för det manliga klientelet bland de svenska medborgarna.

Det övervägande antalet intagna befann sig sålunda i åldersgruppen 21–34 år vid undersökningstidpunkten. För utlänningarna var emellertid andelen mycket större än för svenskarna (65 procent respektive 59 procent av totalantalet befann sig i den nämnda åldersgruppen). Även fördelningen på olika åldrar inom detta åldersintervall skilde sig avsevärt för dessa båda grupper intagna, såsom framgår av följande procentsiffror.

Ålder	Intagna	
	svenskar	utlänningar
21—24	25	20
25—29	21	26
30—34	13	19
Summa	59	65

Den genomsnittliga åldern för de utländska medborgarna låg sålunda något högre än för svenskarna inom detta åldersavsnitt.

För 13 procent av de svenska intagna redovisas ingen tidigare samhällsåtgärd. Motsvarande procentsiffra för utlänningarna är 36. Endast en åtgärd tidigare (utan frihetsberövande eller anstaltsvårdsåtgärd) har angetts i 19 procent av fallen beträffande det svenska klientelet och i 35 procent av fallen beträffande det utländska.

Mindre gott eller dåligt fysiskt tillstånd vid intagningen redovisas för 17 procent av svenskarna och för 9 procent av de utländska medborgarna.

Resultatet av bedömningen av de intagnas arbetsprestationer i anstalten skiljer sig endast obetydligt från varandra för de båda klientelgrupperna. Siffrorna 1 och 2 för olika slag av arbetsprestationer i fråga om arbetstakt, arbetets kvalitet och arbetsvillighet anges för svenskarna i 15 respektive 12 och 13 procent av fallen och för utlänningarna 14 respektive 11 och 11 procent. Ej fullt arbetsföra bedöms 6 procent av svenskarna och 5 procent av utlänningarna vara.

Anstaltsanpassningen redovisas som

mindre god eller dålig för 18 procent av svenskarna och för 15 procent av utlänningarna.

Beträffande uppgifterna om skolutbildning kan bl. a. nämnas, att 1 1/2 procent av de svenska intagna uppges ha genomgått gymnasium. Motsvarande siffra för de utländska medborgarna anges till 9 procent.

Vid bedömningen av siffrorna för utlänningarna bör, som tidigare påpekats, observeras inverkan från felaktig eller bristfällig information angående de utländska medborgarnas tidigare förhållanden. För vissa av de redovisade data kan de uppkomna skillnaderna mellan den svenska och den utländska klientelgruppen till stor del bero på denna omständighet.

1.5.7 Sammanfattning av tvärsnittsundersökningens resultat

I den föregående framställningen har resultaten av tvärsnittsundersökningen redovisats för var och en av de sex olika kategorierna intagna. I vart och ett av dessa avsnitt har redogörelse skett för den statistiska bearbetningen av de olika slags faktorer, som blivit undersökta i detta sammanhang. En sammanfattning av dessa resultat framläggs i det nu föreliggande avsnittet. Därvid behandlas emellertid endast det manliga klientelet och inom detta endast intagna, som är svenska medborgare. Beträffande kvinnogruppen och de utländska medborgarna hänvisas till redogörelserna i ett par tidigare avsnitt (sid. 271 respektive 275).

De intagnas åldersfördelning framgår av tabellerna 17 och 18. Det kan emellertid först vara av speciellt intresse att något närmare studera fördelningen av antalet intagna inom den femårsklass – åldrarna 20–24 år – som omfattar i det närmaste 30 procent av samtliga undersökta intagna (1 217 av totalt 4 103 manliga intagna, som är svenska medborgare). En uppdelning av denna grupp på årsklasser med fördelning på de olika slagen av påföljder ger därvid följande resultat i absoluta tal.

Andelen 20–24-åringar inom de fyra olika slagen av påföljder är högst olika. Inom ungdomsfängelsegruppen är andelen ca 57 procent. För intagna, dömda till skyddstillsyn, utgör andelen för dessa åldersgrupper ca 50 procent, medan den för fängelseklientelet uppgår till ca 31 procent. Inom interneringsklientelet representerar åldersgruppen 20–24 år endast något mer än 1 procent av detta klientels totalantal. För samtliga kategorier intagna utgör, som nämnt, den här behandlade åldersgruppen ca 30 procent av totalantalet.

Nedanstående åldersfördelning visar ytterligare, att maximiantalet för ettårsklasser ligger i åldern 21 år. Därefter avtar antalet något med stigande ålder, men man skulle kunna säga, att antalet dock befinner sig i stort sett på samma nivå för var och en av de fyra åldersklasserna 21–24 år. Det kan i detta sammanhang också nämnas, att antalet 25-åringar i undersökningen är 195, vilket alltså är ett avsevärt lägre antal än för de här ovan redovisade ettårsklasserna. Det bör även påpekas, att totalantalet män i dessa åldrar i hela riket 1969 var ca 63 000 i åldern 20 år, ca 67 000 för 21-åringar, 69 000 för 22-åringar och ca 71 000 för vardera av åldrarna 23 och 24 år.

Man bör emellertid ytterligare observera, att åldersfördelningen är olika för skyddstillsyns- och ungdomsfängelseklientelet å ena

Ålder	Skyddstillsyn	Ungdomsfängelse	Fängelse	Internering	Summa
20	15	132	55	—	202
21	4	110	155	—	269
22	7	29	224	—	260
23	1	3	224	1	229
24	4	—	246	7	257
Summa	31	274	904	8	1 217

sidan och för fängelse- och interneringsklientelet å andra sidan inom den här behandlade åldersgruppen 20–24 år. För fängelseklientelet nås sålunda maximiantalet i åldersgruppen 24 år.

Följande procentsiffror kan ge en sammanfattande beskrivning av klientelets åldersfördelning. Det bör emellertid bl. a. observeras, att åldersklasserna är olika breda och att antalet personer inom den totala befolkningen i riket i dessa olika åldersklasser skiljer sig högst väsentligt från varandra, såsom tydligt torde ha framgått av en ingående redogörelse i ett tidigare avsnitt (jfr sid. 209 ff.).

Ålder	Antal intagna, %
15—17	0,5
18—19	6,1
20	5,0
21—24	24,8
25—29	20,7
30—34	13,1
35—39	10,0
40—44	7,8
45—49	6,2
50—59	4,5
60—	1,3
Totalt	100,0

Man kan av dessa procentsiffror ännu tydligare se, att åldersfördelningen bland de intagna är mycket sned. Antalet intagna stiger mycket snabbt upp till åldersgruppen 20–24 år, där maximum ligger, varefter det successivt sjunker med stigande ålder. Man kan också konstatera, att drygt 50 procent av de intagna befinner sig i tioårsintervallet 20–29 år. Om man även medräknar åldersgruppen 30–39 år, finner man, att praktiskt taget 3/4 av samtliga intagna har en ålder av 20–39 år.

Fördelas det totala klientelet med avseende på civilstånd, finner man följande absoluta tal.

Civilstånd	Antal intagna
ogifta	2 566
gifta	701
förut gifta	836
Summa	4 103

Endast ungefär 17 procent av samtliga är sålunda gifta. Till en del kan detta hänga samman med den förut omnämnda, mycket sneda åldersfördelningen inom klientelet i jämförelse med rikets totala befolkning. För de internerade är procenttalet gifta ca 12 och procenttalet förut gifta ungefär 36. För hela klientelet utgör andelen förut gifta något mer än 20 procent.

En närmare jämförelse med civilståndsfördelningen inom den manliga totalbefolkningen i riket kan ske för olika åldersgrupper. Av speciellt intresse kan det i detta sammanhang vara att studera åldrarna 20–24 år och 25–29 år. Andelen ogifta bland de intagna i åldern 20–24 år utgör 92 procent, medan andelen ogifta i totalbefolkningen av män i den åldern är 82 procent. Totalt är drygt 6 procent av de intagna i åldern 20–24 år gifta mot 18 procent inom hela befolkningen. Ser man på åldersgruppen 25–29 år, finner man ännu mera markanta skillnader mellan anstaltsklientelet och rikets befolkning. Andelen ogifta är ca 68 procent för de intagna i åldern 20–24 år, medan andelen gifta är 17 procent och förut gifta 15 procent. För rikets manliga befolkning i denna åldersgrupp är andelen ogifta 39 procent, medan de gifta utgör 59 procent och de förut gifta ca 2 procent av samtliga inom åldersgruppen 25–29 år.

Av tabellerna 17–19 framgår det vidare bl. a. att 544 av de 4 103 intagna inte tidigare varit föremål för sådana samhällsåtgärder, som blivit undersökta genom tvärsnittsundersökningen. Detta motsvarar ca 13 procent av totalantalet. I stort sett stiger den procentuella andelen sådana »förstagångare» inom de olika åldersgrupperna med stigande ålder och passerar 13-procentsnivån i åldersgruppen 21–24 år. Det kan dock observeras, att andelen utgör ca 11 procent i åldersgruppen 25–29 år.

Det övervägande antalet av dessa förstagångare är dömda för rattfylleri. Detta gäller för 306 intagna, dvs. drygt 56 procent av samtliga förstagångare. En särskild redogörelse för rattfylleristerna kommer att lämnas senare i samband med genomgången av de olika brott, för vilka de intagna blivit dömda (den aktuella kriminaliteten redovisas på sid. 290 ff.).

Av totalantalet här behandlade intagna har, som ovan nämnts, 544 personer inte tidigare varit föremål för någon samhällsåtgärd. Övriga intagna, dvs. 3 559 personer eller ca 87 procent av totalantalet, har tidigare erhållit enbart åtgärd utan frihetsberövande eller enbart anstaltsvård eller också en kombination av dessa olika slag av åtgärder.

För 296 av de intagna redovisas endast en åtgärd utan frihetsberövande och för 469 intagna endast en anstaltsvårdsåtgärd. Tillsammans har alltså 765 personer redovisats med endast ett slags åtgärd tidigare, vilket motsvarar närmare 19 procent av totalantalet intagna. Det kan emellertid i detta sammanhang ånyo påpekas, att en och samma åtgärd kan ha vidtagits mot en intagen vid flera olika tillfällen, utan att detta har kunnat registreras i den statistiska undersökningen.

För de övriga 2 794 intagna redovisas sålunda två eller flera åtgärder. Det högsta antalet utgörs av 8 slags åtgärder, som prövats beträffande vardera av 3 intagna (samtliga inom fängelseklientelet). Sju olika åtgärder har vidtagits mot 18 av de intagna: 1 ungdomsfängelseelev, 11 fängelsefångar och 6 internerade.

Sammanställningen nederst på denna sida kan måhända ge en bättre sammanfattning av kvantiteten av de olika åtgärder, som de vid undersökningstidpunkten intagna tidigare blivit föremål för. Härvid anges olika möjliga kombinationer av åtgärder utan frihetsberövande och anstaltsvårdsåtgärder.

I fältet för 0 + 0 åtgärder återfinns sålunda de 544 »förstagångarna». Det framgår vidare av sammanställningen, att 523 intagna tidigare erhållit åtgärd utan frihetsberövande (en eller flera sådana åtgärder) men inga anstaltsåtgärder. Å andra sidan har 790 intagna erhållit anstaltsvård tidigare (från 1 till 6 olika slags åtgärder) utan att tidigare ha blivit föremål för någon form av åtgärd utan frihetsberövande.

Vidare kan bl. a. nämnas, att totalt 2 246 intagna, dvs. 55 procent av hela det här undersökta klientelet, tidigare erhållit såväl åtgärd utan frihetsberövande som anstaltsvård (1–4 åtgärder utan frihetsberövande i kombination med 1–5 anstaltsvård).

En summering av fält, för vilka kombinationen av antalet åtgärder uppgår till samma tal, ger följande resultat (se sid. 286).

Antalet intagna ökar sålunda från ingen tidigare åtgärd (544 intagna) upp till 3 tidigare åtgärder, där maximum i denna sifferserie ligger (949 intagna). Sedan sjunker antalet intagna med stigande antal åtgärder, och högsta antalet åtgärder är som tidigare nämnts 8 (vilket registreras för 3 intagna).

Den kumulativa summan i sammanställningen ovan visar, hur många intagna det är, som har lägst det angivna antalet åtgär-

Antal åtgärder									Summa
Utan frihetsberövande	Anstaltsvård								
	0	1	2	3	4	5	6	7	
0	544	469	180	103	34	3	1	—	1 334
1	296	536	392	193	23	6	—	—	1 446
2	160	392	228	145	31	4	—	—	960
3	62	118	84	55	11	—	—	—	[330
4	5	16	6	3	3	—	—	—	33
Summa	1 067	1 531	890	499	102	13	1	—	4 103

Antal åtgärder	Antal intagna	Kumulativ summa
8	3	3
7	18	21
6	99	120
5	271	391
4	578	969
3	949	1 918
2	876	2 794
1	765	3 559
0	544	4 103

der registrerade för sig. Lägst 5 åtgärder exempelvis har angetts för totalt 391 intagna, dvs. närmare 10 procent av totalantalet. Lägst 4 åtgärder noteras för 969 personer (ca 1/4 av samtliga intagna), och lägst 3 åtgärder registreras för 1 918 personer (dvs. inemot halva antalet intagna).

Av de 790 intagna, som tidigare erhållit enbart anstaltsvård, har 5 med (den nu aktuella) påföljden ungdomsfängelse och 9 med påföljden fängelse tidigare haft anstaltsvård endast i form av ungdomsvårdsskola. För de 2 246 intagna, som tidigare erhållit både vård utan frihetsberövande och anstaltsvård, har anstaltsvården i 313 fall utgjorts endast av ungdomsvårdsskola (för 5 intagna med skyddstillsyn, för 245 ungdomsfängelseelever, för 61 fängelsefångar och för 2 med påföljden internering).

Beträffande förändringarna i de intagnas uppväxtort kan bl. a. följande nämnas som en sammanfattning. Sammanlagt redovisas till tvärsnittsundersökningen 368 växlingar i uppväxtorten från åldern 0–6 år till åldern 7–14 år för det här undersökta klientelet. Detta innebär, att ca 9 procent av de intagna fått en förändrad uppväxtort mellan dessa båda åldersperioder. Siffran kan lämpligen jämföras med de uppgifter angående den totala inrikes migrationen, som tidigare behandlats i denna undersökning (jfr sid. 211 ff.).

Följande siffror visar fördelningen av växlingarna i uppväxtort för de olika kategorierna av intagna.

Påföljd	Antal växlingar
Skyddstillsyn	13
Ungdomsfängelse	52
Fängelse	241
Internering	62
Summa	368

I fråga om förändringarna i uppväxtmiljön mellan de båda nämnda uppväxtperioderna (0–6 år och 7–14 år) redovisas totalt 904 växlingar för detta klientel. En förändring i uppväxtmiljön har sålunda skett för mer än 22 procent av de intagna. Dessa växlingars fördelning efter de olika slagen av påföljder framgår närmare av följande sammanställning.

Påföljd	Antal växlingar
Skyddstillsyn	22
Ungdomsfängelse	147
Fängelse	544
Internering	191
Summa	904

Det övervägande antalet av de intagna har vuxit upp hos samboende föräldrar under de båda uppväxtperioderna 0–6 år och 7–14 år. Detta har varit fallet för 3 330 respektive 2 723 personer under dessa båda perioder, dvs. för ungefär 81 procent respektive 67 procent av det totala klientelet. En närmare redogörelse i detta avseende lämnas i nedanstående sammanställning med fördelning på de olika slagen av påföljder.

Hos samboende föräldrar		
Påföljd	0—6 år	7—14 år
Skyddstillsyn	51	34
Ungdomsfängelse	376	289
Fängelse	2 376	1 998
Internering	527	402
Summa	3 330	2 723

Framför allt kan noteras, att en stark minskning skett för ungdomsfängelseelever och internerade. Denna minskning är 20 à 25 procent för de båda grupperna från den tidigare till den senare uppväxtperioden.

Det kan också i detta sammanhang vara av intresse att undersöka antalet intagna, som vuxit upp hos enbart den ena föräldraparten under de båda här studerade uppväxtperioderna. För det manliga klientelet framgår dessa siffror av följande sammanställning.

Hos ena föräldraparten		
Påföljd	0—6 år	7—14 år
Skyddstillsyn	8	9
Ungdomsfängelse	41	81
Fängelse	193	312
Internering	44	66
Summa	286	468

Det absoluta antalet intagna, som vuxit upp hos den ena föräldraparten, har alltså stigit från 286 till 468 under de undersökta uppväxtperioderna. Den relativa andelen har sålunda stigit från ca 7 till ca 11 procent av det totala antalet intagna. Man kan särskilt observera, att det absoluta antalet inom ungdomsfängelseklientelet visserligen är jämförelsevis lågt men att det dock nära nog fördubblats från den tidigare till den senare uppväxtperioden (från 41 till 81 personer). En ungefär 50-procentig ökning har vidare skett inom fängelse- och interneringsklientelet. De här nämnda ökningssiffrorna har uppenbarligen ett visst samband med den tidigare omnämnda minskningen i antalet intagna, som vuxit upp hos samboende föräldrar.

Det alldeles övervägande antalet intagna (ca 90 procent av totalantalet) har genomgått endast folkskola, såsom närmare framgår av siffrorna i tabell 20. Ingen skolutbildning alls redovisas för 2 intagna, medan uppgift om skolutbildning saknas för 1 av de 4 103 manliga intagna.

Man kan vidare observera, att specialklass redovisas för 371 intagna, dvs. för 9 à 10 procent av totalantalet. En relativt stor andel av dessa anges för ungdomsfängelseklientelet, motsvarande ca 1/3 av det totala antalet uf-elever i undersökningen.

Som en viss jämförelse till de här lämnade sifferuppgifterna om antalet intagna, som gått i specialklass, kan man undersöka förhållandena inom det totala, obligatoriska skolväsendet. Det visar sig då, att av samtliga pojkar under läsåret 1969/70 gick 4 à 5 procent i specialklasser.

För totalt 63 av de intagna redovisas genomgånget gymnasium (eller högre utbildning). Detta motsvarar 1 1/2 procent av totalantalet.

För det övervägande antalet intagna har uppgifter om yrke redovisats, såsom visas i tabell 21. Detta gäller för mer än 95 procent av de 4 103 manliga, svenska medborgare, som ingår i tvärsnittsundersökningen. Emellertid har i ett stort antal fall angetts »diversearbete» som yrke. Detta har skett för sammanlagt 549 av de intagna, dvs. för ca 13 procent av totalantalet. Dessa fördelar sig på följande sätt inom de olika kategorierna av intagna:

skyddstillsyn	11
ungdomsfängelse	88
fängelse	303
internering	147
Summa	**549**

Speciellt höga andelar diversearbetare redovisas sålunda för uf-elever och internerade. För den sistnämnda kategorin uppgår andelen till ca 22 procent av totalantalet.

För vissa av de större yrkesgrupperna kan i övrigt bl. a. följande siffror nämnas. Antalet intagna med yrken, som faller inom tillverkningsindustri och byggnadsindustri, uppgår till 1 068 respektive 782, vilket innebär, att dessa båda grupper tillsammans svarar för ca 45 procent av totalantalet. Vidare kan nämnas, att grupperna samfärdsel samt lagrings- och magasineringsrörelse representeras av sammanlagt 498 intagna, vilket motsvarar ungefär 12 procent av det totala antalet intagna. Antalet

intagna med yrken inom jordbruk och skogsbruk uppgår till 289. Dessa yrken utgör alltså ca 7 procent av totalantalet.

Tabellerna 22 och 23 innehåller redogörelser för antalet intagna, som fullgjort värnplikt eller som frikallats etc. Det framgår därav, att drygt hälften av totalantalet fullgjort militärtjänst. Ca 25 procent har frikallats. I övrigt kan nämnas, att det för 9 procent av de intagna redovisas »annat värnpliktshinder», medan 4 procent ännu inte inkallats (för unga). Uppgift om militärtjänst saknas för ca 9 procent av de intagna (till stor del uf-elever).

På den blankett, som kom till användning vid tvärsnittsundersökningen (se bilaga A), infordrades även uppgifter om orsaken till eventuell frikallelse från militärtjänst. För de 1 069 frikallade bland de intagna har sådan orsak angetts i 746 fall. I ett stort antal fall har för de övriga 323 frikallade särskilt angetts, att uppgift om orsak till frikallelsen saknades i aktmaterialet och att vederbörande intagen själv inte hade någon kännedom om anledningen till frikallelsen.

I tabell 23 redovisas de olika anledningar, som för 746 av de intagna angetts av uppgiftslämnarna. En viss gruppering har därvid skett, såsom närmare framgår av tabellen och de därtill fogade noterna. Vidare har orsakerna i tabellen ordnats efter deras frekvens i detta material. Nervösa besvär (med ett stort antal närliggande beteckningar) redovisas sålunda i 302 fall, och av dessa är 2/3 angivna för fängelsefångar. Kriminalitet o. dyl. redovisas för 123 intagna.

För övriga intagna, som frikallats från militärtjänst, är det i stort sett olika slag av fysiska åkommor, som har angetts. Man skulle med ledning av siffrorna i tabellen kunna sätta detta antal till ca 225, dvs. ungefär 30 procent av dem, för vilka orsak redovisats. Om denna andel skulle gälla även för sådana frikallade intagna, för vilka orsak inte uppgetts i blanketten (detta gäller sålunda för 323 frikallade), skulle andelen personer med sådana fysiska krämpor motsvara ungefär 8 procent av totalklientelet. Dessutom kan det inom totalklientelet finnas ett antal personer, som fått ett försämrat fysiskt tillstånd fram till tidpunkten för intagningen i anstalt eller vilkas fysiska kondition inte är helt tillfredsställande men likväl inte orsakat frikallelse från militärtjänst. Genom tvärsnittsundersökningen har det totala klientelets fysiska tillstånd vid intagningen kunnat kartläggas, såsom framgår av en redogörelse på sid. 261. De där framlagda sifferuppgifterna skulle tyda på att ungefär 17 procent av de intagna hade ett mindre gott eller dåligt fysiskt tillstånd vid tiden för intagningen. Denna siffra kan jämföras med ovanstående beräkningar, grundade på uppgifterna om orsakerna till vissa intagnas frikallelse från militärtjänst.

Uppgifter insamlades rörande de intagnas tidigare kriminalitet. Resultatet redovisas i tabell 24 med fördelning på våldsbrott, sedlighetsbrott, tillgreppsbrott och annan brottslighet inom de olika kategorierna av intagna.

För ca 14 procent av samtliga intagna redovisas inte någon tidigare brottslighet, vilket ungefär motsvarar den andel av de intagna, som inte tidigare varit föremål för någon samhällsåtgärd (jfr den tidigare redogörelsen på sid. 284). För övriga 86 procent anges sålunda någon form av kriminalitet före den nu aktuella.

Tillgreppsbrotten dominerar med ca 74 procent av samtliga de intagna, för vilka tidigare kriminalitet redovisas. Våldsbrott har angetts för 7 à 8 procent av dem. Sedlighetsbrott redovisas för 1 procent och annan brottslighet för 17 à 18 procent av dem, som tidigare dömts för kriminalitet.

Det kan vidare noteras, att andelen våldsbrott är speciellt hög inom fängelse- och interneringsklientelen. Ungefär 10 procent av de internerade har sålunda tidigare dömts för våldsbrott.

För 4 056 intagna av samtliga de 4 103 manliga, svenska medborgare, som omfattas av tvärsnittsundersökningen, kan vissa uppgifter om arbete och bostad samt om missbruk av alkohol och narkotika redovisas. Detaljerade sifferuppgifter redovisas i ta-

bell 25 med olika kombinationer mellan de fyra nämnda faktorerna. Bl. a. kan följande resultat av denna undersökning observeras.

Ungefär 30 procent av samtliga hade både bostad och arbete och enligt redovisningen missbrukade de varken alkohol eller narkotika vid tiden för brottet. Totalt hade 1 930 personer, alltså inemot halva antalet av klientelet, arbete och bostad, och av dessa missbrukade 564 alkohol, 85 narkotika och 38 både alkohol och narkotika (alltså sammanlagt 687 alkohol- och narkotikamissbrukare).

Antalet personer, som saknade arbete men som hade bostad, uppgick till 1 338. Av dessa missbrukade 545 alkohol, 187 narkotika och 61 både alkohol och narkotika (tillsammans alltså 793 personer).

Totalt 83 personer hade arbete men saknade bostad. Av dessa missbrukade 36 alkohol, 8 narkotika och 3 både alkohol och narkotika (totalt alltså 47 alkohol- och narkotikamissbrukare).

Slutligen fanns det enligt denna undersökning 705 personer, som hade varken arbete eller bostad vid tiden för brottet. Detta motsvarar ca 17 procent av det totala, undersökta klientelet. Av dessa missbrukade 289 alkohol, 97 narkotika och 42 både alkohol och narkotika (dvs. 428 alkohol- och narkotikamissbrukare inom denna grupp).

Missbruk av enbart alkohol redovisas sålunda för 1 434 personer, av enbart narkotika för 247 personer, medan både alkohol- och narkotikamissbruk redovisas för 144 personer inom detta klientel. Det totala antalet alkohol- och/eller narkotikamissbrukare vid tiden för brottet utgjorde sålunda 1 825 personer, dvs. i runt tal 45 procent av samtliga undersökta intagna.

Man kan vidare jämföra missbruksfrekvenserna bland de olika grupperna intagna, som ovan redovisats med olika kombinationer av de båda faktorerna arbete och bostad. Man finner därvid vissa intressanta skillnader, av vilka några kan nämnas här.

Inom den grupp intagna, som hade både arbete och bostad, var frekvensen alkohol- och narkotikamissbrukare ungefär 36 procent. Motsvarande frekvenstal uppgick till 59 procent inom den grupp av intagna, som hade bostad men inte arbete vid tiden för brottet. Ännu något högre siffror kan registreras för de intagna, som varken hade arbete eller bostad. Frekvenstalet inom denna grupp var 61 procent.

I detta sammanhang kan också nämnas resultatet av den summariska undersökning beträffande de intagnas fysiska tillstånd som äger rum vid tiden för intagningen. För 3 389 personer redovisas det fysiska tillståndet som gott, för 620 som mindre gott och för 94 personer som dåligt. Som tidigare nämnts (sid. 288) har det fysiska tillståndet sålunda angetts ha varit mindre gott eller dåligt för ca 17 procent av de intagna. En fördelning med avseende på tidigare samhällsåtgärder visar följande siffror (se nedan).

Man finner sålunda, att den procentuella andelen av personer med mindre gott eller dåligt fysiskt tillstånd (vid tiden för intagningen) är lägst för den grupp intagna, som tidigare inte varit föremål för någon samhällsåtgärd, och högst för den grupp intagna, som erhållit anstaltsvård (antingen enbart eller i kombination med åtgärder utan frihetsberövande). Andelen är ca 13 procent respektive ca 20 procent för de

Fysiskt tillstånd	Utan frihetsberövande	Anstaltsvård	Båda	Ingen tidigare åtgärd	Summa
gott	454	630	1 830	475	3 389
mindre gott	64	134	359	63	620
dåligt	5	26	57	6	94
Summa	523	790	2 246	544	4 103

19—014378

båda här nämnda grupperna.

I fråga om den aktuella kriminaliteten – för vilken vederbörande personer sålunda var intagna i anstalt vid undersökningstillfället – redovisas i tabell 28 en fördelning efter olika brott (huvudbrott). Dessutom särredovisas i tabell 29 sådana intagna, som inte tidigare varit föremål för någon samhällsåtgärd (s.k. förstagångare), med en fördelning efter olika typer av brott. Materialet uppdelas vidare på ålder och påföljder.

Av totalantalet har de allra flesta dömts för stöld eller grov stöld (358 respektive 1 445 personer). Sammanlagt ungefär 45 procent av totalantalet har sålunda dömts för sådana brott. Andra mera omfattande brottstyper utgörs av rattfyllerister, 567 personer (vilka utförligare behandlas i annat sammanhang, jfr sid. 291), och av personer, dömda för bedrägeri (totalt 509 personer) och misshandel (326 personer, inklusive grov misshandel). Rån och grovt rån redovisas för 144 personer. Bland övriga brott kan här också som exempel nämnas mord och dråp (67 fall), tillgrepp av fortskaffningsmedel (130 fall) och narkotikabrott (46 fall). Av de 4 103 intagna har alltså 3 592 dömts för något av de här ovan angivna brotten. De svarar därmed för närmare 90 procent av samtliga redovisade brott. De 511 återstående intagna, som omfattas av tvärsnittsundersökningen, fördelar sig på en lång rad olika typer av brott med relativt få personer redovisade för vart och ett av dessa brott.

Som tidigare nämnts redovisas i tabell 29 den aktuella kriminaliteten för de 544 »förstagångarna». Det har vidare påpekats, att det övervägande antalet av dem utgörs av personer, som blivit dömda för rattfylleri. Detta gäller för 306 av dem, dvs. för drygt 56 procent av totalantalet intagna utan tidigare samhällsåtgärder. Tillsammans med det antal personer (31 intagna), som dömts för vissa andra trafikbrott, stiger procentsiffran för trafikbrottsligheten till ca 62 procent bland dessa förstagångare (jfr närmare siffrorna i tabell 29).

Resterande ca 38 procent av förstagångarna fördelar sig på ett stort antal brottskategorier. Antalet intagna, som dömts för brott mot liv och hälsa, är 59, därav 21 för mord eller dråp. Tillgreppsbrott redovisas för 57 av de intagna, därav 29 för stöld och 15 för rån. I övrigt kan bl. a. nämnas, att bedrägeri- och förskingringsbrott anges för 25 intagna, sedlighetsbrott för 15 och narkotikabrott för 7 intagna.

För det fåtal personer, som erhållit skyddstillsyn eller ungdomsfängelse (11 respektive 7 personer), har brottet i de flesta fall utgjorts av tillgreppsbrott (detta gäller 7 respektive 6 personer inom de nämnda påföljdsslagen) enligt redovisningen i tabell 29 av dessa förstagångare.

Eftersom det ur många synpunkter kan vara av speciellt intresse att närmare studera antalet rattfyllerister inom hela det undersökta klientelet, skall i detta sammanhang några siffror särskilt anges. Som tidigare nämnts ingår bland de s. k. förstagångarna totalt 306 personer, som dömts för rattfylleri. Förutom dessa finns det emellertid i totalmaterialet ytterligare 261 rattfyllerister. Det totala antalet rattfyllerister uppgår sålunda till 567 personer (se även tabell 28).

Av dessa 567 rattfyllerister var 2 internerade (de har båda tidigare varit föremål för

Tidigare samhällsåtgärder	Aktuell påföljd: fängelse	Aktuell påföljd: internering
utan frihetsberövande	43	—
anstaltsvård	139	—
båda	77	2
ingen tidigare åtgärd	306	—
Summa	565	2

såväl åtgärd utan frihetsberövande som anstaltsvårdsåtgärd). Övriga har erhållit påföljden fängelse. Fördelade efter tidigare samhällsåtgärder och aktuell påföljd visar siffrorna för dessa rattfyllerister ovanstående resultat (se sammanställningen nederst på föregående sida).

Det visar sig sålunda, att sammanlagt 218 av dessa rattfyllerister tidigare varit föremål för anstaltsvård (antingen enbart eller i kombination med åtgärder utan frihetsberövande). Detta motsvarar ca 39 procent av samtliga rattfyllerister. Vidare har 43 personer varit föremål för enbart åtgärder utan frihetsberövande, vilket motsvarar ca 8 procent av totalantalet.

För det totala undersökningsklientelet (4 103 intagna) har brottsorten i ca 23 procent av fallen angetts vara Stockholm. Motsvarande andelar för Göteborg och Malmö är ungefär 10 respektive 6 procent, medan alltså de resterande ca 60 procenten redovisats för annan ort. I tabell 27 finns en sammanställning av siffrorna med avseende på brottsort och påföljdskategori.

De intagnas sysselsättning under anstaltsvistelsen har även redovisats till tvärsnittsundersökningen. Den dominerande sysselsättningsgrenen utgörs av verkstadsdriften med 2 434 av totalantalet 4 103 intagna, dvs. ungefär 60 procent av samtliga. Jordbruksdriften har sysselsatt 698 av de undersökta intagna eller ca 17 procent. Byggnadsarbete redovisas för ca 3 procent och ekonomiarbete för ca 11 procent av de intagna. De här redovisade verksamhetsgrenarna svarar sålunda sammanlagt för ca 90 procent av totalklientelets sysselsättning.

Det kan i detta sammanhang erinras om redovisningen (sid. 243 ff) av antalet »arbetsplatser» inom kriminalvårdens anstalter.

Som jämförelse kan vidare en del siffror beträffande de intagnas yrken anges.

Det visar sig – såsom närmare redovisas i annat avsnitt (sid. 287) – att ca 1/4 av samtliga har yrken inom tillverkningsindustrin och ungefär 18 procent yrken inom byggnadsindustrin. Jordbruk och skogsbruk svarar för ca 7 procent av de redovisade yrkena för de intagna.

För fängelsefångarna redovisas i tabell 30 en fördelning efter strafftidens längd med uppdelning av klientelet efter tidigare samhällsåtgärder. Som jämförelse anges även motsvarande strafftidsfördelning för de fängelsefångar, som intagits under år 1969 i fångvårdens anstalter (enligt den officiella statistiken). Det rör sig sålunda här om två åtminstone delvis skilda typer av populationer: dels antalet intagna vid en viss tidpunkt, dels antalet personer som intagits under en viss tidsperiod (kalenderåret 1969).

Antalet personer, som enligt tvärsnittsundersökningens material erhållit ett straff på upp till 2 månader, utgör praktiskt taget exakt 10 procent av det redovisade antalet personer, som under år 1969 intagits i anstalt (379 personer respektive 3 797 personer enligt tabell 30).

Därefter stiger den procentuella relationen mellan antalet intagna enligt tvärsnittsundersökningens material och antalet intagna under år 1969 enligt den officiella kriminalvårdsstatistikens siffror, när man ser på antalet intagna med längre strafftider. Vid strafftider av omkring 1 år och däröver ligger tvärsnittsundersökningens siffror för de olika redovisade strafftiderna över de totala kriminalvårdssiffrorna.

De båda materialen kan på ett mera översiktligt sätt fördelas på större grupper med avseende på strafftidernas längd, såsom framgår av nedanstående sammanställning.

Strafftid	Tvärsnitts-undersökningen	Intagna under år 1969
— 6 mån	1 020	6 960
6—12 mån	872	2 116
1— 6 år	938	929
6— år	58	9
Summa	2 888	10 014

För strafftider upp till 6 månader motsvarar sålunda tvärsnittsundersökningens material ca 15 procent av det totala antalet personer med sådana strafftider, som intogs i anstalt under år 1969. Antalet personer med strafftider på 6–12 månader är

något över 40 procent och med strafftider på 1–6 år ungefär 100 procent av antalet intagna under år 1969 med motsvarande strafftider. För längre strafftider är antalet personer i tvärsnittsundersökningen vida högre än vad som totalt intogs under det använda jämförelseåret 1969. För mera detaljerade sifferuppgifter hänvisas till tabellerna 7 och 30.

Det kan också vara av stort intresse att närmare studera den relativa fördelningen på strafftider inom de båda här nämnda anstaltspopulationerna. En sådan fördelning framgår av vissa större grupper i följande mera summariska sammanställning.

Strafftid	Tvärsnittsundersökningen %	Intagna under år 1969 %
— 6 mån	35,3	69,5
6—12 mån	30,2	21,1
1— 6 år	32,5	9,3
6— år	2,0	0,1
Summa	100,0	100,0

Om man bortser från de allra längsta strafftiderna på 6 år och däröver – vilka representeras av ett obetydligt antal intagna – kan man alltså i stort sett säga, att tvärsnittsundersökningens fängelseklientel med avseende på strafftiderna till 1/3 består av personer med strafftider upp till 6 månader, till 1/3 av personer med 6–12 månaders strafftider och till 1/3 av personer med strafftider på 1–6 år.

Helt annorlunda fördelar sig emellertid en population av personer, som intas under ett kalenderår i kriminalvårdens anstalter – i ovannämnda jämförelse alltså år 1969, men fördelningen har under senare år varit ungefär densamma. I en sådan population består klientelet till ca 70 procent av personer med kortare strafftider (upp till 6 månader). Ungefär 20 procent av klientelet utgörs av personer med 6–12 månaders strafftid, medan ca 10 procent består av intagna med längre strafftider än 1 år.

Man kan alltså säga, att tvärsnittsundersökningens material inte är representativt för en population med sådana personer, som intagits i anstalt under kalenderåret, och av allt att döma är därför inte heller (vissa av) övriga faktorer, som undersökts genom tvärsnittsundersökningen, representativa för en sådan population. En sådan representativitet kan också ur kommitténs synpunkt sägas vara av mindre intresse. Ur behandlingssynpunkt är det tämligen betydelselöst, om klientelet intagits i anstalt under den ena eller den andra perioden.

Däremot kan man göra det antagandet, att tvärsnittsundersökningens material – som alltså omfattar personer, intagna i anstalt vid undersökningstidpunkten – är representativt i ett betydelsefullare avseende. Man kan nämligen tala om en representativitet hos klientelets struktur vid undersökningstidpunkten vid jämförelse med varje annan tidpunkt under en längre eller kortare period.

Det kan med andra ord förutsättas, att tvärsnittsundersökningen beträffande de olika undersökta faktorerna i huvudsak avspeglar situationen för det klientel, som kriminalvårdens personal dag för dag har till uppgift att ge vård och behandling, sysselsättning osv. En av förutsättningarna för den här behandlade representativiteten är bl. a., att inströmningen och utströmningen av personer inom anstaltsklientelet inte förändras mera avsevärt under en viss längre period.

I tabell 33 redovisas utförligt antalet kontakter mellan de intagna och personer utanför anstalten. Dels anges det där en fördelning på besök (både regelbundna och oregelbundna) med olika antal personer, dels redovisas också s. k. andra kontakter (brev etc.).

Endast s. k. andra kontakter med 1–4 olika kategorier personer redovisas av uppgiftslämnarna för totalt 1 443 intagna, dvs. för drygt 1/3 av det totalantal intagna, som omfattas av undersökningen. För 838 av dessa redovisas kontakt med endast en kategori personer.

Oregelbundna besök (även i kombination med s. k. andra kontakter) redovisas för 848 av de intagna, vilket sålunda motsvarar ca 20 procent av det totala antalet un-

dersökta personer. Av dessa har 237 enbart oregelbundna besök.

Övriga intagna, för vilka uppgifter om kontakter med personer utanför anstalten redovisats, får alltså regelbundna besök (även i kombination med oregelbundna besök och/eller andra kontakter). Dessa intagna uppgår totalt till 1 302 personer. Detta motsvarar sålunda närmare 1/3 av totalantalet intagna. Endast regelbundna besök anges därvid för 326 av de intagna. Regelbundna och oregelbundna besök redovisas för 54 av de intagna.

Totalt redovisas sålunda någon form av kontakt för 3 593 av de 4 103 intagna, som omfattas av denna undersökning. Detta antal motsvarar alltså ca 88 procent av totalantalet intagna. För övriga 12 procent av de intagna redovisas däremot antingen inte några kontakter alls eller också saknas uppgift om kontakter i vederbörandes aktmaterial.

En sammanfattning beträffande de intagnas anstaltsanpassning framgår av siffrorna i tabell 31. Mycket god anstaltsanpassning anses ca 20 procent av de intagna ha, medan något över 57 procent har god anstaltsanpassning. Totalt sett redovisas sålunda för 3/4 av klientelet en god eller mycket god anpassning, Mindre god eller dålig anstaltsanpassning anges för 16 procent av totalantalet. För återstoden, ca 7 procent, har i redovisningen noterats, att vistelsen på anstalten varit för kortvarig vid undersökningstidpunkten för att bedömning skulle kunna ske.

Fördelningen på de olika graderna av anstaltsanpassning är emellertid något olika för de olika klientelgrupperna. Detta framgår ännu tydligare av följande procentsiffror för den del av totalantalet intagna, för vilken en bedömning kunnat redovisas i undersökningsmaterialet.

Fängelseklientelet har sålunda en avsevärt större andel intagna med mycket god anstaltsanpassning än vad övriga grupper kan uppvisa. Det kan emellertid noteras, att procentandelen med mycket god anstaltsanpassning varierar för de olika grupperna, om dessa uppdelas närmare med avseende på tidigare samhällsåtgärder. Sålunda redovisas mycket god anstaltsanpassning för närmare 40 procent av dem, som inte tidigare erhållit någon form av samhällsåtgärd, medan endast ca 15 procent av dem, som erhållit både åtgärd utan frihetsberövande och anstaltsvård, bedömts ha mycket god anstaltsanpassning. Beträffande fängelseklientelet måste det också observeras, att ett stort antal av de intagna har relativt korta strafftider (såsom tidigare visats t. ex. på sid. 291), vilket i sin mån kan påverka den relativa fördelningen av resultaten av siffrorna för olika grader av anstaltsanpassning.

I en särskild tabell redovisas utförligt den poängmässiga bedömningen av de intagnas arbetsprestationer i anstalten (se tabell 34). För ungefär 90 procent av de intagna har en sådan bedömning kunnat ske beträffande arbetstakt, arbetets kvalitet, arbetsvillighet, uppförande och närvaro. I övriga 10 procent av fallen rör det sig om skilda anledningar till att en bedömning inte kunnat ske, såsom närmare framgår av redovisningen i tabell 34. Endast i 61 fall saknas uppgift om anledningen till att en bedömning av arbetsprestationen inte gjorts.

I fråga om arbetstakten har 537 personer erhållit en poängsiffra under 3, medan 1 736 fått poängsiffran 3 och 1 414 fått en siffra,

Anstaltsanpassningen var	Samtliga bedömda %	därav ungdomsfängelse %	fängelse %	internering %
mycket god	21	15	24	16
god	61	57	62	62
mindre god, dålig	18	28	14	22
Summa	100	100	100	100

Arbetstakt poäng	Hela klientelet %	därav ungdomsfängelse %	fängelse %	internering %
1—2	15	23	11	21
3	47	41	47	54
4—5	38	36	42	25
Summa	100	100	100	100

överstigande 3. Den procentuella fördelningen kan bättre visa arbetsledarnas bedömning av de intagna inom de olika kategorierna.

Att döma av de här redovisade poängsiffrorna skulle sålunda fängelseklientelets arbetsprestationer i fråga om arbetstakten genomsnittligt sett vara något bättre än de övriga klientelgruppernas. Å andra sidan tycks på motsvarande sätt ungdomsfängelseklientelets arbetsprestationer ha bedömts vara något bättre än interneringsklientelets, om man exempelvis ser på andelen intagna med poängsiffrorna 4–5. I övrigt kan dessa båda klientel genomsnittligt sett sägas ligga på ungefär samma nivå i fråga om arbetstakten.

Ungefär samma procentuella fördelning erhåller man, om man på ett liknande sätt jämför siffrorna i fråga om arbetets kvalitet, såsom tydligare kan framgå av de sifferuppgifter, som lämnas i nedanstående sammanställning.

Man finner alltså, att även i detta avseende fängelsefångarna bedömts utföra en genomsnittligt sett bättre prestation än övriga klientelgrupper. Ungdomsfängelseeleverna tycks även här ha bedömts göra en något bättre prestation än de internerade.

Siffrorna i fråga om de intagnas arbetsvillighet har i nedanstående sammanställning fördelats på motsvarande sätt, och resultatet har därvid blivit följande procentsiffror (se sid. 295, överst på sidan).

Även i detta avseende skulle sålunda fängelseklientelet av dessa siffror att döma ha erhållit en genomsnittligt högre poängsiffra än de övriga klientelgrupperna enligt arbetsledningens bedömningar. Det framgår vidare, att ungdomsfängelseelevernas arbetsprestationer också då det gäller arbetsvilligheten bedömts vara något bättre än de internerades.

Beträffande bedömningen av de intagnas uppförande kan noteras, att totalt ca 92 procent har erhållit poängsiffran 3 eller högre enligt den här redovisade bedömningen. Detsamma kan sägas gälla för uppgifterna om närvaron. Denna procentuella andel är dock lägre för ungdomsfängelseelever och internerade än för fängelseklientelet i fråga om uppförande och närvaro. Vidare synes ungdomsfängelseklientelets prestationer i dessa båda avseenden vara något bättre än de internerades, såsom närmare framgår av sifferuppgifterna i tabell 34.

Uppgifter har vidare inhämtats beträf-

Arbetets kvalitet poäng	Hela klientelet %	därav ungdomsfängelse %	fängelse %	internering %
1—2	12	18	9	19
3	48	46	48	52
4—5	40	36	43	29
Summa	100	100	100	100

Arbetsvillighet poäng	Hela klientelet %	därav ungdomsfängelse %	fängelse %	internering %
1—2	13	20	9	21
3	42	35	42	49
4—5	45	45	49	30
Summa	100	100	100	100

fande de intagnas arbetsförhet. För ungdomsfängelseeleverna är andelen inte fullt arbetsföra 3 procent, för fängelseklientelet 6 procent och för de internerade 7 procent enligt redovisningen till tvärsnittsundersökningen. I stort sett kan man alltså säga, att inte några mera avsevärda skillnader föreligger i detta avseende mellan de olika klientelgrupperna, även om ungdomsfängelseklientelet kan synas vara något bättre än de övriga i fråga om arbetsförhet. Följande sammanställning visar den närmare fördelningen i absoluta tal mellan de olika kategorierna av intagna.

Kategori intagna	Fullt arbetsför ja	nej	Summa
Skyddstillsyn	54	9	63
Ungdomsfängelse	468	15	483
Fängelse	2 711	177	2 888
Internering	620	49	669
Summa	3 853	250	4 103

I tvärsnittsundersökningen redovisas även vissa uppgifter beträffande den senaste rymningen under den verkställighetstid, som pågick vid undersökningstillfället. För det manliga klientel, som behandlas i denna sammanfattning (totalt 4 103 intagna), anges totalantalet sådana rymningar sammanlagt uppgå till 724. Detta motsvarar ca 17 procent av totalantalet intagna. Ungefär var sjätte intagen skulle sålunda ha företagit en sådan rymning enligt de här redovisade uppgifterna.

Fördelningen efter de olika slagen av påföljder framgår närmare av siffrorna i nedanstående sammanställning.

Påföljd	Antal
Skyddstillsyn	11
Ungdomsfängelse	212
Fängelse	329
Internering	172
Summa	724

Det visar sig sålunda av dessa sifferuppgifter bl. a., att ungefär 44 procent av ungdomsfängelseeleverna företagit (minst) en rymning under den vid undersökningstidpunkten pågående verkställighetstiden. För de internerade är motsvarande andel 26 procent och för fängelseklientelet ca 11 procent. Dessa procenttal kan vidare jämföras med den ovannämnda siffran (17 procent) för det totala klientelet.

För de intagna, som erhållit påföljden fängelse, kan beträffande rymningarna ytterligare redovisas en fördelning med avseende på tidigare samhällsåtgärder, som vidtagits mot dem.

Tidigare samhällsåtgärd	Totalantal	därav rymningar
Utan frihetsberövande	342	34
Anstaltsvård	583	46
Båda	1 437	242
Ingen tidigare åtgärd	526	7
Summa	2 888	329

Man kan således bl. a. konstatera, att det för de s. k. förstagångarna (ingen tidigare samhällsåtgärd) redovisats endast ett obetydligt antal rymningar. För dem, som tidigare erhållit enbart anstaltsvård eller enbart åtgärd utan frihetsberövande, rörde sig antalet rymningar om 8 à 10 procent

av totalantalet intagna, medan andelen rymningar uppgår till ca 17 procent för dem, som tidigare erhållit åtgärden både utan frihetsberövande och i form av anstaltsvård.

Sammanfattningsvis kan sägas att tvärsnittsundersökningen beträffande de olika undersökta faktorerna i huvudsak avspeglar situationen för det klientel, som kriminalvårdens personal dag för dag har till uppgift att ge vård och behandling, sysselsättning osv., allt i enlighet med de gällande behandlingsföreskrifter, som kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården haft till uppgift att revidera. Kommittén har i detta arbete successivt erhållit statistiskt material beträffande klientelets struktur i olika avseenden, som kunnat utgöra en grund för dess överväganden.

Tabeller till bilaga 1

Tabell 1. För grövre brott dömda år 1968. Ålder, kön, civilstånd

Kön Ålder	O- gifta	Gifta	Från- skilda	Änkl., änkor	Summa
Män:					
15—20	6 425	127	7	—	6 559
21—24	4 358	871	153	3	5 385
25—29	2 016	1 248	405	5	3 674
30—39	1 503	1 942	1 161	18	4 624
40—	1 033	2 064	1 390	171	4 658
S:a	15 335	6 252	3 116	197	24 900
Kvinnor:					
15—20	337	67	6	—	410
21—24	202	147	33	—	382
25—29	86	148	44	—	278
30—39	56	207	93	4	360
40—	34	191	87	30	342
S:a	715	760	263	34	1 772
Totalt:					
15—20	6 762	194	13	—	6 969
21—24	4 560	1 018	186	3	5 767
25—29	2 102	1 396	449	5	3 952
30—39	1 559	2 149	1 254	22	4 984
40—	1 067	2 255	1 477	201	5 000
S:a	16 050	7 012	3 379	231	26 672

Tabell 2. Dömda för grövre brott år 1968. Yrke etc.

Förvärvsarbetande	18 076
administrativt, kameralt, kontorstekniskt arbete	691
företagare	194
företagsledare	73
övriga tjänstemän	424
kommersiellt arbete	1 574
företagare	667
tjänstemän	782
arbetare	125
lantbruks-, skogs-, fiskeriarbete	1 058
företagare	134
tjänstemän	17
arbetare	907
gruv- och stenbrytningsarbete	89
företagare	7
arbetare	82
transport- och kommunikationsarbete	1 737
företagare, motorfordonsförare	77
företagare, övriga	44
tjänstemän	156
arbetare, däcks- och maskinmanskap	263
arbetare, motorfordons- och spårvagnsförare	787
arbetare, övriga	410
tillverkningsarbete	10 421
företagare	669
tjänstemän	52
arbetare, grov- och diversearbetare	1 360
arbetare, paketerings-, stuveri-, lager-	691
arbetare övriga	7 649
servicearbete	1 158
företagare	85
tjänstemän	111
arbetare	962
militärt arbete	56
övrigt arbete	1 145
företagare	237
tjänstemän	819
arbetare	89
ej identifierbart yrke	147
samtliga: företagare	2 116
tjänstemän	2 490
arbetare	13 470
Icke förvärvsarbetande	8 596
Totalt	26 672

Tabell 3. Utbildning. För grövre brott dömda år 1968

Studentexamen:	män	637
	kvinnor	38
	summa	675
Realexamen:	män	1 392
	kvinnor	166
	summa	1 558
Grundskolans högstadium:	män	1 214
	kvinnor	73
	summa	1 287
Folkskola:	män	21 581
	kvinnor	1 485
	summa	23 066
Särskola:	män	45
	kvinnor	1
	summa	46
Ingen skolutbildning:	män	31
	kvinnor	9
	summa	40
Totalt:	män	24 900
	kvinnor	1 772
	summa	26 672

Anm.: Som jämförelse till ovanstående sifferuppgifter kan nämnas att det totala antalet personer med studentexamen eller högre utbildning uppgick till i runt tal 300 000 personer enligt 1960 års folkräkning, dvs. drygt 5 procent av befolkningen i åldern 15 år och däröver. Motsvarande andel synes vid slutet av 1960-talet ha uppgått till ca 6 procent.

Tabell 4. Personer som dömts till påföljd för grövre brott och som inte fyllt 21 år vid brottet

Uppväxtförhållanden intill 16 års ålder	År 1965	År 1968
Uppfostran		
En uppfostringsenhet		
hos båda föräldrarna	3 481	4 190
hos moder	168	226
hos fader	6	11
hos moder och styvfader	84	82
hos fader och styvmoder	6	3
i fosterhem	163	195
på anstalt	2	8
Två uppfostringsenheter hos båda föräldrarna och hos:		
moder eller fader	651	816
annan enhet	332	466
andra kombinationer	235	241
Tre eller flera uppfostringsenheter	541	674
Uppgift saknas	153	57
Summa personer	5 822	6 969
Bostadsort		
Enbart storstad	985	1 178
Enbart annan stad	1 533	2 043
Enbart landsbygden	1 735	1 899
Storstad och annan stad	148	209
Storstad och landsbygden	182	206
Andra kombinationer	995	1 392
Uppgift saknas	244	42
Summa personer	5 822	6 969
Föräldrahem		
Föräldrahemmet		
icke upplöst	3 498	4 048
upplöst genom dödsfall	422	555
upplöst genom hemskillnad etc.	1 013	1 454
Uppgift saknas, ej äktenskap.börd	889	912
Summa personer	5 822	6 969

Tabell 5. Medelbeläggningen

År	Slutna anstalter	Öppna anstalter	Summa	Index (1960=100)
1960	3 248	1 507	4 755	100
1961	3 292	1 580	4 872	102
1962	3 430	1 500	4 930	104
1963	3 605	1 469	5 074	107
1964	3 753	1 590	5 343	112
1965	3 516	1 512	5 028	106
1966	3 621	1 443	5 064	107
1967	3 556	1 580	5 136	108
1968	3 575	1 595	5 170	109
1969	3 568	1 613	5 181	109

Tabell 6. Fängelsefångar. Kön, strafftid. 1960–1969

Strafftid	1960		1961		1962		1963		1964		1965		1966		1967		1968		1969	
	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	Mv	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv
Under 2 mån	3 061	20	3 172	30	3 256	26	3 084	32	3 184	24	3 231	20	3 404	34	3 861	24	3 950	39	3 797	41
2— 3 »	1 702	22	1 789	23	1 769	17	1 810	25	1 865	20	1 736	7	1 801	9	1 776	13	1 849	21	1 724	25
3— 4 »	937	11	982	15	976	20	966	14	1 002	20	754	11	785	3	805	6	863	14	829	16
4— 5 »	643	12	741	9	698	14	701	19	756	22	507	15	459	11	495	16	568	8	449	10
5— 6 »	302	8	272	5	278	4	248	2	284	4	177	4	188	2	147	1	130	1	161	4
6— 7 »	729	22	803	19	821	24	811	23	912	25	653	22	683	17	839	16	833	28	787	28
7— 8 »	248	1	222	5	235	2	212	6	236	4	169	3	151	3	109	3	121	1	152	7
8— 9 »	470	13	472	7	447	6	462	12	475	18	459	5	473	11	561	11	622	14	573	15
9—10 »	150	1	165	6	176	3	162	—	189	3	169	4	172	1	94	1	104	5	151	2
10—11 »	283	8	289	11	313	1	333	7	307	14	306	5	341	6	403	11	417	12	409	12
11—12 »	48	—	65	1	57	—	79	1	77	1	69	2	74	—	6	—	7	—	44	—
1— 2 år	754	14	759	17	782	16	835	24	861	26	822	10	830	17	725	18	784	34	782	45
2— 3 »	90	2	120	3	120	3	151	2	141	3	127	5	112	2	91	21	85	—	105	11
3— 4 »	26	—	21	—	37	—	33	—	24	—	20	—	24	—	30	—	23	1	28	2
4— 5 »									14	—	8	—	16	—	14	—	10	1	14	—
5— 6 »									5	—	2	—	2	—	12	—	6	—	—	—
6— 7 »									7	—	6	—	2	—	5	—	4	—	—	—
7— 8 »	30	—	17	—	24	—	36	1	3	—	—	—	1	—	2	—	4	—	2	—
8— 9 »									1	—	5	—	3	—	2	—	4	—	1	—
9—10 »									—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
10 år o. mer									8	—	5	—	3	—	—	—	5	—	3	—
Livstid	—	—	—	—	1	—	—	—	3	—	4	—	1	—	3	—	1	—	3	—
Summa	9 489	134	9 889	151	9 990	136	9 927	168	10 354	184	9 229	113	9 525	116	9 980	21	10 391	179	10 014	218
	9 623		10 040		10 126		10 095		10 538		9 342		9 641		10 001		10 570		10 232	

Tabell 6. Anstaltsklientelet. Omsättning

Kategori	1960 Hela antalet	1960 därav kv.	1961 Hela antalet	1961 därav kv.	1962 Hela antalet	1962 därav kv.
Kvarvarande den 1 januari	4 739	93	4 717	89	4 909	81
Intagna under året	12 166	..	12 550	..	12 870	..
Avgångna under året	12 188	..	12 358	..	12 878	..
Frigivna efter utståndet:						
straffarbete	1 237	31	1 279	95	1 410	41
fängelse	5 466	49	5 723	51	6 007	52
Villkorligt frigivna från						
straffarbete: fakultativt	319	14	928	26	1 313	42
obligatoriskt	2 488	54	1 992	30	1 629	24
fängelse: fakultativt	4	—	57	—	139	1
obligatoriskt	103	1	96	2	69	—
Till vård utom anstalt överlämnade:						
till förvaring dömda	322	5	320	5	405	2
» internering dömda	—	—	—	—	—	—
» ungdomsfängelse dömda	342	4	326	8	414	3
Lösgivna efter anstaltsvård, till skyddstillsyn dömda	—	—	—	—	—	—
Till vård enl. sinnesjuklagen överlämnade	—	—	—	—	—	—
Övriga[1]	1 907	..	1 637	..	1 492	..
Kvarvarande den 31 december	4 717	89	4 909	81	4 901	91

[1] I förvar tagna utlänningar m. fl. samt häktade

1963		1964		1965		1966		1967		1968	1969
Hela antalet	därav kv.	Hela antalet	därav kv.	Hela antalet	därav kv.	Hela antalet	därav kv.	Hela antalet	därav kv.	Hela antalet	Hela antalet
4 901	91	5 222	108	5 026	110	4 894	82	4 987	88	4 943	5 033
12 773	..	13 368	..	13 169	..	13 817	..	14 069	..	14 583	14 647
12 452	..	13 564	..	13 301	..	13 724	..	14 113	..	14 493	14 815
1 121	34	1 380	34	—	—	—	—	—	—	—	—
5 520	59	5 714	54	6 624	65	6 775	65	7 276	..	7 081	6 985
1 360	46	1 337	46	—	—	—	—	—	—	—	—
1 622	26	1 800	26	—	—	—	—	—	—	—	—
112	1	146	1	2 048	63	2 430	51	2 955	59	3 059	3 273
61	—	69	2	1 195	19	514	5	21	—	—	—
395	1	481	1	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	569	—	530	4	500	4	532	523
374	4	514	12	386	3	471	6	437	1	431	412
—	—	—	—	490	33	616	24	670	33	761	704
—	—	—	—	218	..	217	..	261	..	264 }	2 918
1 887	..	2 123	..	1 771	..	2 171	..	1 993	..	2 365 }	
5 222	108	5 026	110	4 894	82	4 987	88	4 943	81	5 033	4 865

Tabell 8. Fängelsefångar i åldern 15–20 år. Strafftider

Strafftid	15—17 år										18—20 år									
	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Under 2 mån.	4	1	2	5	—	—	—	1	1	7	108	168	185	248	268	293	308	285	321	292
2— 3 «	1	2	1	2	1	2	1	—	2	3	57	81	96	132	157	109	117	118	112	130
3— 4 »	1	—	—	5	2	—	1	—	2	3	63	66	54	107	111	59	59	45	47	69
4— 5 »	1	—	—	1	3	—	1	1	2	—	43	65	50	70	101	42	37	27	34	35
5— 6 »	1	1	1	2	—	—	—	—	—	—	22	26	30	21	28	8	5	10	3	13
6— 7 »	6	6	5	6	6	1	1	1	2	—	75	77	83	115	115	43	59	52	40	63
7— 8 »	—	1	—	3	1	—	—	—	—	—	20	21	24	20	20	11	5	12	8	7
8— 9 »	5	2	1	3	2	—	—	—	—	1	43	53	47	53	63	33	30	32	37	40
9—10 »	—	4	1	1	1	—	—	—	—	—	14	13	13	18	20	14	10	9	3	9
10—11 »	2	6	1	5	7	—	—	—	—	1	35	33	28	42	41	14	12	16	16	29
11—12 »	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	4	5	3	5	9	1	2	—	1	—
1— 2 år	9	17	5	7	7	1	1	1	—	—	81	60	53	86	72	44	43	42	47	61
2— 3 »	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	10	18	18	23	8	5	10	4	6
3— 4 »	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	2	8	1	1	2	5	2	2
4— 5 »					—	—	—	—	—	—					1	—	—	3	—	1
5— 6 »					—	—	—	—	—	—					—	—	1	2	2	—
6— 7 »					—	1	—	—	—	—					1	2	—	1	—	—
7— 8 »	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	1	1	9	—	—	—	—	—	—
8— 9 »					—	—	—	—	1	—					—	1	—	—	—	—
9—10 »					—	—	—	—	—	—					—	—	—	—	—	—
10 år o. mer					—	—	—	—	—	—					2	—	1	—	2	—
Livstid	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	30	41	18	41	30	5	5	4	10	15	582	682	687	952	1 033	683	696	669	679	757

Tabell 9. Fängelsefångar i åldern 21–29 år. Strafftider

Strafttid	21—24 år										25—29 år									
	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Under 2 mån	371	379	424	429	474	567	663	814	907	947	424	437	427	426	447	441	500	611	607	681
2— 3 »	326	256	280	291	330	342	373	361	402	387	291	248	281	274	265	295	283	363	362	319
3— 4 »	150	184	170	185	106	181	169	195	220	218	179	164	198	154	156	130	166	163	190	166
4— 5 »	123	125	153	151	178	110	111	125	155	143	124	137	156	128	135	124	109	113	119	101
5— 6 »	54	51	64	54	53	51	36	30	41	46	59	41	60	60	54	42	41	31	33	36
6— 7 »	144	173	218	205	235	167	190	261	234	252	155	168	157	154	180	142	149	185	203	177
7— 8 »	72	49	62	55	80	58	48	37	40	45	53	53	51	41	50	34	37	30	30	43
8— 9 »	120	106	120	137	141	139	131	185	212	207	113	94	93	90	105	85	103	131	158	150
9—10 »	29	82	42	46	57	52	56	29	40	61	37	38	44	37	37	38	47	19	37	36
10—11 »	87	75	89	101	101	106	127	157	150	154	48	52	59	64	48	60	80	88	117	102
11—12 »	11	22	18	29	30	29	33	2	3	8	15	20	13	16	14	19	17	2	2	19
1— 2 år	202	204	234	274	272	266	325	238	290	253	161	163	181	195	199	224	212	181	211	209
2— 3 »	24	31	32	52	51	44	28	28	25	28	18	23	21	26	25	29	29	19	20	33
3— 4 »	5	4	8	10	6	6	5	10	6	10	4	5	4	9	6	3	5	9	4	9
4— 5 »					4	1	4	5	6	3					1	2	3	3	1	1
5— 6 »					1	1	—	2	1	—					2	—	—	4	1	—
6— 7 »					—	—	—	2	2	—					3	1	—	—	1	—
7— 8 »	1	1	2	5	—	—	1	2	1	—	5	4	6	4	2	—	—	—	—	—
8— 9 »					—	2	1	—	—	—					1	—	—	1	1	1
9—10 »					—	—	—	—	—	—					—	—	—	—	—	—
10 år o. mer					—	1	—	—	3	1					—	3	1	—	—	1
Livstid	—	—	—	2	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	—	2	—	1	—	2
Summa	1 629	1 707	1 916	2 026	2 219	2 123	2 301	2 483	2 738	2 764	1 687	1 647	1 751	1 679	1 730	1 674	1 782	1 954	2 097	2 086

Tabell 10. Fängelsefångar i åldern 30–39 år. Strafftider

Strafttid	30—34 år										35—39 år									
	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Under 2 mån	452	416	449	454	391	414	425	461	472	452	459	467	449	403	447	382	423	407	449	347
2— 3 »	282	304	239	271	263	229	246	232	246	249	229	251	248	247	198	246	251	189	223	216
3— 4 »	160	151	135	155	152	119	99	116	136	115	123	146	132	139	104	96	106	90	98	97
4— 5 »	107	139	92	102	100	65	62	68	101	63	83	99	101	89	80	65	51	68	61	43
5— 6	59	43	34	39	56	30	39	22	24	27	48	52	29	29	40	17	21	21	6	16
6— 7 »	114	119	96	100	124	83	88	100	133	114	90	105	98	95	103	90	71	94	82	74
7— 8 »	41	32	38	27	23	24	14	12	18	16	17	30	24	32	22	18	19	11	8	17
8— 9 »	87	59	59	65	56	65	77	85	79	63	54	64	56	55	51	49	60	57	65	49
9—10 »	27	21	30	25	34	31	14	14	8	15	13	21	16	11	17	21	22	16	10	13
10—11 »	34	43	50	52	43	48	37	56	61	47	33	36	41	28	38	34	42	47	37	40
11—12 »	12	9	9	9	8	7	10	—	1	5	4	6	4	10	9	6	5	1	—	1
1— 2 år	118	120	114	116	126	115	106	117	106	130	86	85	87	67	85	79	59	73	70	72
2— 3 »	15	14	22	17	8	21	13	14	13	22	8	13	9	12	11	10	6	5	6	7
3— 4 »	3	1	2	4	3	1	—	—	3	4	2	1	5	1	5	2	3	—	4	1
4— 5 »					1	2	—	1	1	2					4	—	1	2	—	3
5— 6 »					1	—	—	1	—	—					—	1	—	—	2	—
6— 7 »					—	—	1	2	—	—	6	3	5	7	2	1	1	—	—	—
7— 8 »	3	1	1	2	—	—	—	—	1	—					1	—	—	—	—	—
8— 9 »					—	1	1	—	1	—					—	—	—	—	1	—
9—10 »					—	—	—	—	—	—					—	—	—	—	1	—
10 år o. mer					1	1	1	—	—	—					—	—	—	—	—	—
Livstid	2	—	—	1	—	—	—	1	1	—	2	—	1	—	1	1	—	1	—	1
Summa	1 516	1 472	1 370	1 439	1 390	1 256	1 233	1 302	1 405	1 324	1 257	1 379	1 305	1 225	1 218	1 118	1 141	1 082	1 123	996

Tabell 11. Fängelsefångar i åldern 40–59 år. Strafftider

Strafftid	40—49 år 1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	50—59 år 1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Under 2 mån	746	817	762	700	706	677	657	785	744	628	414	413	446	364	375	398	371	399	373	365
2— 3 »	384	411	396	381	428	334	344	332	354	277	202	212	206	203	208	164	165	166	145	133
3— 4 »	185	188	210	152	191	113	130	131	126	137	79	86	76	67	86	59	52	58	46	33
4— 5 »	113	131	100	124	128	83	72	86	78	50	53	45	50	48	50	31	24	18	19	20
5— 6 »	53	39	45	36	39	26	31	25	16	21	11	22	15	8	16	7	15	8	7	4
6— 7 »	117	139	126	115	121	103	106	128	125	105	38	32	51	37	41	41	32	31	33	23
7— 8 »	35	30	29	30	35	22	25	8	12	23	9	8	6	7	7	4	6	2	5	8
8— 9 »	41	78	55	50	60	65	62	59	71	54	14	19	19	18	15	25	18	19	13	21
9—10 »	24	24	26	18	19	14	21	6	8	11	5	3	5	6	6	3	2	2	3	6
10—11 »	37	38	37	32	30	34	36	40	37	35	13	14	7	13	9	14	13	9	9	9
11—12 »	10	4	7	7	7	9	5	1	—	11	3	—	2	3	1	—	2	—	—	—
1— 2 år	75	85	89	88	99	77	77	66	72	79	29	37	30	21	23	22	19	23	19	21
2— 3 »	12	18	13	20	18	11	24	6	15	17	3	9	6	3	7	5	8	8	2	2
3— 4 »	8	5	13	—	—	4	5	4	2	3	1	—	1	1	3	3	4	1	3	1
4— 5 »					3	—	4	—	1	3					—	1	4	—	2	1
5— 6 »					—	—	—	3	—	—					—	—	—	—	—	—
6— 7 »					1	—	—	—	1	—					—	1	—	—	—	—
7— 8 »	6	5	4	6	—	—	—	—	1	2	4	2	5	4	—	—	—	—	1	—
8— 9 »					—	1	1	—	—	—					—	—	—	1	—	—
9—10 »					—	—	—	—	—	—					—	—	—	—	—	—
10 år o. mer					3	—	—	—	—	1					2	—	—	—	—	—
Livstid	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—
Summa	1 845	2 014	1 912	1 759	1 888	1 574	1 601	1 680	1 663	1 457	878	903	925	803	851	778	735	745	680	647

Tabell 12. Fängelsefångar 60 år och mer. Strafftider

Strafttid	60 år och mer									
	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Under 2 mån	103	104	138	87	100	79	91	122	115	119
2— 3 »	42	46	39	34	35	22	30	28	24	35
3— 4 »	8	12	21	16	14	8	6	13	12	7
4— 5 »	8	9	10	7	3	2	3	5	7	4
5— 6 »	3	2	4	1	2	—	2	1	1	2
6— 7 »	12	3	11	7	12	5	4	3	9	7
7— 8 »	2	3	3	3	2	1	—	—	1	—
8— 9 »	6	4	3	3	—	3	3	4	1	3
9—10 »	2	—	2	—	1	—	1	—	—	2
10—11 »	2	3	2	3	3	1	—	1	2	4
11—12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1— 2 år	7	7	5	5	3	4	5	9	3	2
2— 3 »	2	1	2	5	1	4	1	2	—	1
3— 4 »	—	1	2	—	—	—	—	1	—	—
4— 5 »					—	2	—	—	—	—
5— 6 »					1	—	1	—	—	—
6— 7 »					—	—	—	—	—	—
7— 8 »	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8— 9 »					—	—	—	—	—	—
9—10 »					—	—	—	—	—	—
10 år o. mer					—	—	—	—	—	—
Livstid	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	199	195	142	171	179	131	147	182	175	186

Tabell 12:1. Antalet anstaltsplatser efter räjong m. m. vid ingången av år 1970

Räjong	Antal anstalter			Antal platser			Platsernas relativa fördelning, %	
	S	Ö	S:a	S	Ö	S:a	S	Ö
Norra	5	3	8	320	138	458	70	30
Östra	4	9	13	866	567	1 433	60	40
Västra	4	6	10	585	270	855	68	32
Södra	4	7	11	458	332	790	58	42
Inlands-	2	4	6	473	236	709	67	33
Samtl. geogr.	19	29	48	2 702	1 543	4 245	64	36
Internerings-	8	2	10	677	148	825	82	18
Ungdoms-	9	3	12	471	189	660	71	29
Kvinno-	1	1	2	65	51	116	56	44
Håga	1	—	1	64	—	64	100	—
Samtliga	38	35	73	3 979	1 931	5 910	67	33

Tabell 13. Fängelsefångar. Tidigare asocialitet

	1960		1961		1962		1963		1964		1965		1966		1967		1968		1969	
	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv
Ostraffade	4 742	81	4 801	92	4 758	81	4 667	88	4 828	108	4 420	60	4 626	70	4 954	64	5 064	106	5 011	124
Straffade 1 gång																				
Till fängelse dömda	1 629	26	1 802	24	1 805	23	1 710	27	1 797	22	1 526[1]	21[1]	1 483	6	1 484	16	1 575	14	1 547	44
Till skyddstillsyn med anstaltsbehandl. dömda	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	..	..	112	6	177	7	206	9	306	10
Till ungdomsfängelse dömda	111	—	97	1	101	—	96	—	132	—	90	2	111	—	110	1	95	—	212	—
Till internering dömda	1	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—
Straffade flera gånger	2 956	27	3 175	34	3 303	32	3 437	53	3 570	54	3 178	30	3 183	34	3 248	33	3 442	50	2 908	40
Förvandlingsfängelse ålagda	50	—	12	—	22	—	17	—	27	—	15	—	10	—	7	—	9	—	26	—
Summa	9 489	134	9 889	151	9 990	136	9 927	168	10354	184	9 229	113	9 525	116	9 980	121	10 391	179	10 014	218

[1] Inkl. till skyddstillsyn dömda med anstaltsbehandling.

Tabell 14. Fängelsefångar 1960–1969. Tidigare asocialitet

	15—17	18—20	21—24	25—29	30—34	35—39	40—49	50—59	60—	Summa
Ostraffade[1]										
1960	30	438	901	776	663	578	847	472	118	4 823
1961	38	531	892	719	621	594	917	475	106	4 893
1962	13	540	976	711	574	550	875	472	128	4 839
1963	37	751	954	686	595	506	758	370	98	4 755
1964	26	810	1 092	708	542	493	772	401	92	4 936
1965	5	532	1 065	721	512	476	720	386	63	4 480
1966	5	541	1 159	786	548	473	727	376	81	4 696
1967	4	502	1 344	902	571	474	763	359	99	5 018
1968	10	542	1 444	903	598	484	725	372	92	5 170
1969	14	584	1 529	943	558	420	655	322	110	5 135
Straffade 1 gång										
1960	—	121	340	290	278	197	342	161	38	1 767
1961	3	108	401	303	275	246	355	194	41	1 926
1962	5	112	427	338	257	243	329	170	49	1 930
1963	2	149	439	280	253	228	298	151	32	1 833
1964	3	163	539	323	228	182	323	151	38	1 951
1965	—	112	407	283	227	175	270	138	27	1 639
1966	—	127	496	286	208	200	268	112	21	1 718
1967	—	135	513	311	213	173	273	145	32	1 795
1968	—	97	577	382	222	184	312	101	33	1 908
1969	1	159	781	385	258	185	238	117	25	2 149
Straffade flera ggr										
1960	—	23	388	621	575	482	656	245	43	3 033
1961	—	58	414	625	576	539	742	234	48	3 221
1962	—	35	512	702	539	512	708	283	65	3 357
1963	2	52	633	713	591	491	702	282	41	3 507
1964	1	59	588	699	620	543	793	299	49	3 651
1965	—	39	651	670	517	467	584	254	41	3 223
1966	—	28	646	710	477	468	606	247	45	3 227
1967	—	32	626	741	518	435	644	241	51	3 288
1968	—	40	717	812	585	455	626	207	50	3 492
1969	—	14	454	758	508	391	564	208	51	2 948

[1] Inte tidigare intagna i fångvårdsanstalt

Tabell 15. Permissioner

		Slutna	Öppna	Summa	%
1960	Skötta	..	..	4 507	88,7
	Misskötta: genom rymning	..	..	477	9,4
	på annat sätt	..	..	98	1,9
	Summa	..	..	5 082	100,0
1961	Skötta	2 736	2 866	5 602	89,3
	Misskötta: genom rymning	315	130	445	7,1
	på annat sätt	140	83	223	3,6
	Summa	3 191	3 079	6 270	100,0
1962	Skötta	3 075	2 794	5 869	88,0
	Misskötta: genom rymning	438	171	609	9,1
	på annat sätt	125	64	189	2,9
	Summa	3 638	3 029	6 667	100,0
1963	Skötta	2 882	3 617	6 499	88,4
	Misskötta: genom rymning	457	197	654	8,9
	på annat sätt	121	81	202	2,7
	Summa	3 460	3 895	7 355	100,0
1964	Skötta	2 976	3 881	6 857	88,9
	Misskötta: genom rymning	446	173	619	8,0
	på annat sätt	149	90	239	3,1
	Summa	3 571	4 144	7 715	100,0
1965	Skötta	3 044	4 516	7 560	90,4
	Misskötta: genom rymning	441	180	621	7,4
	på annat sätt	113	75	188	2,2
	Summa	3 598	4 771	8 369	100,0
1966	Skötta	3 782	4 233	8 015	86,6
	Misskötta: genom rymning	647	196	843	9,1
	på annat sätt	259	128	397	4,3
	Summa	4 688	4 567	9 255	100,0
1967	Skötta	4 193	4 886	9 079	86,3
	Misskötta: genom rymning	701	294	995	9,5
	på annat sätt	285	156	441	4,2
	Summa	5 179	5 336	10 515	100,0
1968	Skötta	4 793	4 415	9 208	86,5
	Misskötta: genom rymning	703	280	983	9,2
	på annat sätt	287	161	448	4,3
	Summa	5 783	4 856	10 639	100,0
1969	Skötta	5 668	5 611	11 279	86,2
	Misskötta: genom rymning	793	335	1 128	8,6
	på annat sätt	428	253	681	5,2
	Summa	6 889	6 199	13 088	100,0

Tabell 16. Rymningar

	Från anstalt										
	Direkt från anstalt		Från utelag		Under läkarbesök etc.		I samband med permission		Summa		Totalt
	S	Ö	S	Ö	S	Ö	S	Ö	S	Ö	
1960 rymningar	436		..	..	..	..	477		..	..	913
rymlingar			..	..	..	..			..	..	..
1961 rymningar	148	135	..	..	58	15	317	126	523	276	799
rymlingar	250	218	..	..	75	18	317	126	642	364	1 006
1962 rymningar	198	140	..	..	73[1]	9[1]	438	171	709	320	1 029
rymlingar	297	214	..	..	84[1]	10[1]	438	171	819	395	1 214
1963 rymningar	107	169	49	13	48	22	456	198	660	402	1 062
rymlingar	162	249	69	18	53	35	456	198	740	500	1 240
1964 rymningar	82	180	54	7	47	17	459	160	642	364	1 006
rymlingar	144	278	71	10	50	17	459	160	724	465	1 189
1865 rymningar	63	184	75	12	46	3	441	180	625	379	1 004
rymlingar	83	258	88	15	49	3	441	180	661	456	1 117
1966 rymningar	86	208	70	14	62	12	647	196	865	430	1 295
rymlingar	146	342	104	16	65	12	647	196	962	566	1 528
1967 rymningar	84	279	62	21	54	5	701	294	901	599	1 500
rymlingar	155	435	89	27	54	5	701	294	1 000	761	1 761
1968 rymningar	110	413	85	21	69	5	704	279	968	718	1 686
1969 rymningar	121	474	45	18	61	8	793	335	1 020	835	1 855

[1] Inkl. rymningar från utelag

Tabell 17. De intagna efter ålder, civilstånd, tidigare samhällsåtgärd
Tvärsnittsundersökningen

Ålder	Utan frihetsberövande			Anstaltsvård			Båda			Ingen tidigare åtgärd			Summa			Totalt
	og	g	fr	og	g	fr	og	g	fr	og	g	fr	og	g	fr	
Skyddstillsyn																
18—19	14	—	—	—	—	—	3	—	—	5	—	—	22	—	—	22
20	9	—	—	—	—	—	3	—	—	3	—	—	15	—	—	15
21—24	8	1	—	—	—	—	6	—	—	1	—	—	15	1	—	16
25—29	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—	2
30—34	—	—	1	—	—	—	—	1	2	2	—	—	2	1	3	6
35—39	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
40—44	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Summa	31	1	2	—	1	1	12	2	2	11	—	—	54	4	5	63
Ungdomsfängelse																
15—17	1	—	—	—	—	—	18	—	—	—	—	—	19	—	—	19
18—19	44	—	—	2	—	—	139	1	—	4	—	—	189	1	—	190
20	44	—	—	4	—	—	82	—	—	2	—	—	132	—	—	132
21—24	50	—	—	3	—	—	88	—	—	1	—	—	142	—	—	142
Summa	139	—	—	9	—	—	327	1	—	7	—	—	482	1	—	483
Fängelse																
15—17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	1
18—19	16	—	—	1	—	—	7	—	—	15	—	—	39	—	—	39
20	15	—	—	4	—	—	17	—	—	19	—	—	55	—	—	55
21—24	147	20	5	60	6	2	433	33	9	111	17	6	751	76	22	849
25—29	47	16	16	101	23	17	296	69	71	50	27	11	494	135	115	744
30—34	11	7	10	44	25	31	73	58	68	23	33	11	151	123	120	394
35—39	6	1	7	25	18	40	46	31	55	15	19	10	92	69	112	273
40—44	3	3	2	12	23	29	18	21	44	8	27	11	41	74	86	201
45—49	—	4	2	15	16	28	15	10	28	2	37	8	32	67	66	165
50—59	1	1	—	7	14	25	5	12	14	9	26	13	22	53	52	127
60—	—	2	—	5	5	7	—	1	3	3	10	4	8	18	14	40
Summa	246	54	42	274	130	179	910	235	292	256	196	74	1 686	615	587	2 888
Internerade																
21—24	—	—	—	1	—	—	7	—	—	—	—	—	8	—	—	8
25—29	1	—	1	13	1	3	65	7	9	—	—	—	79	8	13	100
30—34	1	1	—	17	4	4	68	17	25	—	—	—	86	22	29	137
35—39	1	—	—	14	5	14	50	15	43	—	—	—	65	20	57	142
40—44	—	—	—	19	4	24	28	10	35	—	—	—	47	14	59	120
45—49	1	—	—	10	5	21	26	10	18	—	—	—	37	15	39	91
50—59	—	—	1	10	—	19	5	2	21	—	—	—	15	2	41	58
60—	—	—	1	4	—	4	3	—	1	—	—	—	7	—	6	13
Summa	4	1	3	88	19	89	252	61	152	—	—	—	344	81	244	669

Tabell 18. De intagnas fördelning efter ålder, påföljd och tidigare samhällsåtgärd Manliga svenska medborgare. Tvärsnittsundrsökningen

Ålder	Skyddstillsyn		Ungdoms-fängelse		Fängelse		Internering		Summa		Totalt
	ingen åtgärd	åtgärd	ingen åtgärd	åtgärd	ingen åtgärd	åtgärd	ingen åtgärd	åtgärd	ingen åtgärd	åtgärd	
15—17	—	—	—	19	1	—	—	—	1	19	20
18—19	5	17	4	186	15	24		—	24	227	251
20	3	12	2	130	19	36	—	—	24	178	202
21—24	1	15	1	141	134	715	—	8	136	879	1 015
25—29	—	2	—	—	88	656	—	100	88	758	846
30—34	2	4	—	—	67	327	—	137	69	468	537
35—39	—	1	—	—	44	229	—	142	44	372	416
40—44	—	—	—	—	46	155	—	120	46	275	321
45—49	—	1	—	—	47	118	—	91	47	210	257
50—59	—	—	—	—	48	79	—	58	48	137	185
60—	—	—	—	—	17	23	—	13	17	36	53
Summa	11	52	7	476	526	2 362	—	669	544	3 559	4 103

Tabell 19. Tidigare samhällsåtgärder. Tvärsnittsundersökningen

Antal åtgärder	Skydds-tillsyn	Uf-elever	Fängelse	Internerade	Summa
Ingen tidigare åtgärd	11	7	526	—	544
Utan frihetsberövande:					
1 åtgärd	13	38	237	8	296
2 åtgärder	17	54	89	—	160
3 »	3	45	14	—	62
4 »	1	2	2	—	5
Anstaltsvård:					
1 åtgärd	2	7	438	22	469
2 åtgärder	—	2	105	73	180
3 »	—	—	31	72	103
4 »	—	—	9	25	34
5 »	—	—	—	3	3
6 »	—	—	—	1	1
Utan frihetsberövande + anstaltsvård					
Antal åtgärder:					
1+1[1]	4	45	448	39	536
1+2	1	10	246	135	392
1+3	—	1	94	98	193
1+4	—	—	8	15	23
1+5	—	—	3	3	6
2+1	5	182	184	21	392
2+2	3	19	158	48	228
2+3	—	—	95	50	145
2+4	—	—	16	15	31
2+5	—	—	2	2	4
3+1	—	55	61	2	118
3+2	1	10	56	17	84
3+3	2	—	37	16	55
3+4	—	—	7	4	11
4+1	—	4	12	—	16
4+2	—	1	5	—	6
4+3	—	1	2	—	3
4+4	—	—	3	—	3
Totalt	63	483	2 888	669	4 103

[1] Dvs. 1 åtgärd utan frihetsberövande + 1 anstaltsvårdsåtgärd

Tabell 20. De intagnas skolutbildning. Tvärsnittsundersökningen

Skolutbildning	Skyddstillsyn	Uf-elever	Fängelse	Internerade	Summa
Folkskola	44	242	2 446	603	3 335
Grundskola	12	80	102	—	194
Specialklass	5	156	176	34	371
Realskola	2	5	107	23	137
Gymnasium	—	—	55	8	63
Uppgift saknas	—	—	—	1	1
Ingen skolutbildning	—	—	2	—	2
Summa	63	483	2 888	669	4 103

Tabell 21. De intagnas yrke. Tvärsnittsundersökningen

			Fängelse: tidigare samhällsåtgärd						
Yrkeskategori	Skydds-tillsyn	Ung-doms-fängelse	utan frihets-berövande	anstalts-vård	båda	ingen	s:a	In-terne-rade	Totalt
jordbruk, skogsbruk	2	33	21	55	79	40	195	59	289
gruvor, mineralbrott	—	1	2	1	3	1	7	—	8
tillverkningsindustri	26	126	113	143	360	145	761	155	1 068
byggnadsindustri	8	54	62	131	276	139	608	112	782
handel o. d.	3	7	15	55	111	31	212	59	281
samfärdsel	2	36	42	54	139	61	296	55	389
lager, magasinsrörelse	4	17	12	16	37	10	75	13	109
post- och televerk	—	3	4	—	4	7	15	—	18
förvaltning, andra tjänster	4	17	24	32	119	46	221	44	286
ej specificerad verksamhet	14	189	47	96	309	46	498	172	873
Summa	63	483	342	583	1 437	526	2 888	669	4 103

Tabell 22. De intagnas militärtjänstgöring. Tvärsnittsundersökningen

Militärtjänst	Skyddstillsyn	Uf-elever	Fängelse	Internerade	Summa
fullgjort	13	9	1 742	351	2 115
frikallad	19	167	695	188	1 069
vapenfri tjänst	—	—	12	—	12
annat hinder	1	101	232	27	361
ej inkallad	27	97	29	—	153
uppskov	2	—	19	—	21
vapenvägran	—	—	9	—	9
uppgift saknas	1	109	150	103	363
Summa	63	483	2 888	669	4 103

Tabell 23. Frikallelse från militärtjänst. Påföljd, tidigare samhällsåtgärd, orsak till frikallelse Tvärsnittsundersökningen

Orsak till frikallelse	Skyddstillsyn			
	ingen tidigare åtgärd	utan frihets-berövande	anstalts-vård	båda
Orsak ej angiven	1	6	—	1
Orsak angiven	—	4	—	7
därav: nervösa besvär[1]	—	3	—	3
kriminalitet, asocialitet, anstaltsvård	—	—	—	1
sjukdom (inte närmare angiven)	—	—	—	—
rymningar	—	—	—	—
oduglig, olämplig	—	—	—	1
värnpliktslagen §§ 3 o. 4	—	—	—	—
ryggbesvär, -skada; kotfel; diskbrock	—	—	—	—
anpassn.svårigheter, disciplinbrott, misskötsamhet	—	—	—	—
TBC	—	—	—	—
knä-, fot-, benskada; benprotes; klumpfot	—	—	—	—
hjärtfel, högt blodtryck	—	—	—	—
magsår	—	—	—	—
alkoholmissbruk	—	—	—	—
sinnesslöhet; debil; intellektuellt underutvecklad	—	—	—	—
astma, allergi	—	—	—	—
dövhet, dålig hörsel	—	—	—	—
hand-, arm-, axelskada	—	—	—	—
närsynt; nedsatt syn; blind på ena ögat	—	—	—	—
narkotikamissbruk	—	1	—	1
polio	—	—	—	1
sängvätning	—	—	—	—
bäckenskada, höftskada	—	—	—	—
diabetes	—	—	—	—
epilepsi	—		—	—
njursjukdom	—	—	—	—
hjärnskada, skallskada	—	—	—	—
ischias, reumatism	—	—	—	—
stamning, talfel	—	—	—	—
trafikolycka; bilolycka	—	—	—	—
övriga[2]	—	—	—	—

[1] Inkl.: psykiska skäl, psyk.besvär, psyk.insuffiens, psyk.störd, psykoneuros, psykopat, psyk. sjuk, psyk. avvikande, psyk. särdrag, psykiaterintyg, nervositet, mentalvård, oligofren, nervsjuk, straffriförklarad, mental avvikelse, sinnessjukdom.

[2] Kärlkramp, leverskada, inskrivningsförordn. (§ 74), skräckkänslor, abusus alii, halssjukdom, eksem, brännskada, lungsäcksinfl., invaliditet, gasförgiftning, skottskada.

Ungdomsfängelse				Fängelse				Internering			
ingen tidigare åtgärd	utan frihets-berövande	anstalts-vård	båda	ingen tidigare åtgärd	utan frihets-berövande	anstalts-vård	båda	utan frihets-berövande	anstalts-vård	båda	Summa
1	16	—	48	7	11	28	157	1	15	31	323
1	21	2	78	41	45	74	332	—	36	105	746
—	14	2	38	13	25	19	143	—	8	34	302
—	—	—	5	—	4	7	64	—	10	32	123
—	—	—	2	4	2	2	14	—	8	10	42
—	—	—	—	3	—	7	17	—	2	7	36
1	2	—	7	—	1	2	9	—	1	5	29
—	3	—	20	—	—	—	4	—	—	—	27
—	—	—	—	6	1	7	10	—	—	—	24
—	—	—	1	1	—	2	11	—	—	1	16
—	1	—	—	1	2	1	7	—	—	1	13
—	—	—	—	1	—	4	3	—	—	3	11
—	—	—	2	—	—	5	2	—	1	—	10
—	—	—	—	3	1	2	3	—	—	1	10
—	—	—	1	—	—	1	7	—	—	—	9
—	—	—	—	—	1	2	2	—	3	1	9
—	—	—	—	2	2	1	2	—	—	—	7
—	—	—	—	1	—	1	3	—	1	1	7
—	—	—	—	1	—	2	4	—	—	—	7
—	—	—	1	1	1	—	—	—	1	3	7
—	1	—	—	1	—	—	2	—	—	—	6
—	—	—	1	1	—	1	2	—	—	—	6
—	—	—	—	—	1	—	4	—	—	—	5
—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	4
—	—	—	—	—	1	1	2	—	—	—	4
—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	1	4
—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	1	4
—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	1	3
—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	3
—	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—	3
—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	3
—	—	—	—	2	2	1	7	—	—	2	14

Tabell 24. Tidigare brottslighet. Tvärsnittsundersökningen.

Brottstyp	Skydds-tillsyn	Ungdoms-fängelse	Fängelse	Inter-nering	Summa
Våldsbrott	2	16	182	65	265
Sedlighetsbrott	—	2	25	10	37
Tillgreppsbrott	42	435	1 614	523	2 614
Annan brottslighet	5	22	517	71	615
Summa	49	475	2 338	669	3 531
Ingen tidigare brottslighet	14	8	550	—	572

Tabell 25. Sociala förhållanden vid tiden för brottet. Tvärsnittsundersökningen

Sociala förhållanden	bostad	bostad +nark.	inte bostad	inte bostad +nark.	summa
arbete	1 243	85	36	8	1 372
arbete + alk.	564	38	36	3	641
inte arbete	575	157	277	97	1 106
inte arbete + alk.	545	61	289	42	937
Summa	2 927	341	638	150	4 056

Anm. Uppgifter saknas för 47 intagna

Tabell 26. Fysiskt tillstånd vid tiden för intagningen. Tvärsnittsundersökningen

	Tidigare samhällsåtgärd				
Påföljd	ingen tidigare åtgärd	utan frihets-berövande	anstalts-vård	båda	Summa
Skyddstillsyn:					
gott	11	30	2	10	53
mindre gott	—	2	—	5	7
dåligt	—	2	—	1	3
Summa	11	34	2	16	63
Uf-elever:					
gott	7	116	8	263	394
mindre gott	—	21	1	58	80
dåligt	—	2	—	7	9
Summa	7	139	9	328	483
Fängelse:					
gott	457	300	466	1 187	2 410
mindre gott	63	41	95	214	413
dåligt	6	1	22	36	65
Summa	526	342	583	1 437	2 888
Internerade:					
gott	—	8	154	370	532
mindre gott	—	—	38	82	120
dåligt	—	—	4	13	17
Summa	—	8	196	465	669
Totalt:					
gott	475	454	630	1 830	3 389
mindre gott	63	64	134	359	620
dåligt	6	5	26	57	94
Summa	544	523	790	2 246	4 103

Tabell 27. Brottsort. Tvärsnittsundersökningen

Ort	Skydds-tillsyn	Ungdoms-fängelse	Fängelse	Internering	Summa
Stockholm	5	52	677	200	934
Göteborg	10	62	275	82	429
Malmö	7	21	147	48	223
Annan ort	41	348	1 789	339	2 517
Summa	63	483	2 888	669	4 103

Tabell 28. De intagnas fördelning efter brott och påföljd. Tvärsnittsundersökningen

Brott	Skydds-tillsyn	Ungdoms-fängelse	Fängelse	Internerade	Summa
mord	—	—	23	6	29
dråp	—	2	28	8	38
misshandel	1	17	188	37	243
grov misshandel	—	12	52	19	83
stöld	11	54	231	62	358
grov stöld	25	299	822	299	1 445
rån	—	20	74	20	114
grovt rån	—	2	22	6	30
tillgrepp av fortskaffningsmedel	7	40	77	6	130
bedrägeri	5	15	360	129	509
narkotikabrott	7	3	35	1	46
rattfylleri	—	—	565	2	567
övriga brott	7	19	411	74	511
Summa	63	483	2 888	669	4 103

Tabell 29. Ingen tidigare samhällsåtgärd. Aktuell kriminalitet. Ålder
Tvärsnittsundersökningen

Brott	Skyddstillsyn 18–19	20	21–24	30–34	Uf-elever 18–19	20	21–24	Fängelse 15–17	18–19	20	21–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–59	60–	Summa
mord	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	6	1	1	—	—	3	1	—	13
dråp	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	1	1	—	—	2	—	8
misshandel	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	11	6	—	3	2	1	1	—	27
grov misshandel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	—	1	1	—	5
annat brott mot liv och hälsa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	1	—	—	—	1	1	—	6
våldtäkt	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	1	—	—	—	—	—	5
otukt	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	2	—	6
annat sedlighetsbrott	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	1	—	1	—	—	4
stöld	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
grov stöld	2	—	1	1	1	1	—	—	—	—	8	4	5	3	1	—	1	—	28
rån	—	—	—	—	2	1	1	—	1	1	4	1	1	—	—	—	—	—	12
grovt rån	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—	—	—	3
tillgrepp av fortskaffningsmed.	1	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
egenmäktigt förfarande	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	2
annat tillgreppsbrott	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	3	1	1	—	—	—	—	1	8
bedrägeri	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	1	5	3	1	—	2	2	1	17
förskringring	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	2	2	—	1	8
gäldenärsbrott	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
förfalskning	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
våld eller hot mot tjänsteman	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	3	2	—	—	1	—	1	—	9
annat brott mot allmän verksamhet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	3
övriga brott mot BrB	—	2	—	—	—	—	—	—	3	2	11	1	5	2	1	1	1	1	30
narkotikabrott	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	1	2	—	—	—	—	—	7
olovlig körning	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	1	—	1	1	1	—	10
rattfylleri	—	—	—	—	—	—	—	—	5	6	58	55	40	30	35	33	31	13	306
annat trafikbrott	—	—	—	—	1	—	—	—	—	4	11	2	—	—	1	—	1	—	20
fylleri	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Summa	5	3	1	2	4	2	1	1	15	19	134	88	67	44	46	47	48	17	544

Tabell 30. Fängelsefångar. Strafftidens längd. Tvärsnittsundersökningen

Strafttid	Tidigare samhällsåtgärder: Utan frihetsberövande	Anstaltsvård	Båda	Ingen tidigare åtgärd	Summa	Intagna 1969 enl. Kriminalvården
— 2 mån.	31	63	55	230	379	3 797
2— 3 »	22	76	66	120	284	1 724
3— 4 »	29	43	64	33	169	829
4— 5 »	22	33	56	16	127	449
5— 6 »	1	16	41	3	61	161
6— 7 »	25	48	116	22	211	787
7— 8 »	7	10	41	3	61	152
8— 9 »	38	39	149	7	233	573
9—10 »	5	20	60	4	89	151
10—11 »	32	37	147	10	226	409
11—12 »	1	9	42	—	52	44
1— 2 år	94	134	483	34	745	782
2— 3 »	17	21	78	11	127	105
3— 4 »	2	13	11	7	33	28
4— 5 »	3	6	9	2	20	14
5— 6 »	3	2	8	—	13	—
6— 7 »	3	3	3	7	16	—
7— 8 »	2	—	1	2	5	2
8— 9 »	2	2	1	7	12	1
9—10 »	—	—	—	—	—	—
10— »	3	8	6	8	25	6
Summa	342	583	1 437	526	2 888	10 014
därav livstid	1	4	1	5	11	3

Tabell 31. De intagnas anstaltsanpassning. Tvärsnittsundersökningen

Anstaltsanpassning	Skyddstillsyn	Uf-elever	Fängelse	Internerade	Summa
Mycket god	5	68	640	105	818
God	40	262	1 631	408	2 341
Mindre god	8	107	326	123	564
Dålig	2	23	47	17	89
För kort tid för bedömning	6	23	244	16	289
Arbetsvägran	1	—	—	—	1
Rymning	1	—	—	—	1
Summa	63	483	2 888	669	4 103

Tabell 32. Sysselsättning. Tvärsnittsundersökningen

Sysselsättning	Skyddstillsyn	Ungdomsfängelse	Fängelse	Internering	Summa
Verkstadsdrift	51	238	1 639	506	2 434
Jordbruksdrift	—	44	616	38	698
Byggnadsarbete	—	33	76	12	121
Ekonomiarbete	8	37	372	62	479
Eget arbete	—	16	9	8	33
Frigångsarbete	—	13	7	2	22
Yrkesutbildning	—	93	4	—	97
Studier	—	7	25	1	33
Arbetsoförmögen	1	1	54	20	76
Ej arbetsplacerad	3	1	68	16	88
Cellarbete	—	—	16	1	17
Arbetsvägran	—	—	2	—	2
Summa	63	483	2 888	669	4 103

Tabell 33. Kontakter utanför anstalten. Tvärsnittsundersökningen

Besök							
regel-bundna	oregel-bundna	Andra kontakter	Skydds-tillsyn	Ungdoms-fängelse	Fängelse	Inter-nering	Summa
0	0	1	33	115	560	130	838
0	0	2	14	127	292	55	488
0	0	3	1	28	61	17	107
0	0	4	—	3	4	3	10
0	1	0	3	10	95	52	160
0	1	1	—	28	206	39	273
0	1	2	—	26	92	7	125
0	1	3	—	12	34	4	40
0	1	4	—	—	1	—	1
0	1	5	—	—	—	1	1
0	2	0	—	3	29	28	70
0	2	1	—	6	32	3	41
0	2	2	1	8	69	1	79
0	2	3	—	5	20	1	26
0	2	4	—	—	6	—	6
0	3	0	—	—	4	3	7
0	3	1	—	1	2	1	4
0	3	2	—	—	6	—	6
0	3	3	—	1	5	2	8
0	4	4	—	—	1	—	1
1	0	0	1	10	157	42	210
1	0	1	2	15	293	33	343
1	0	2	1	11	107	5	124
1	0	3	—	1	22	5	28
1	0	4	—	—	2	1	3
1	1	0	—	—	31	12	43
1	1	1	1	—	31	8	40
1	1	2	—	6	28	2	36
1	1	3	—	3	11	2	16
1	1	4	—	—	1	—	1
1	2	0	—	—	4	—	4
1	2	1	—	—	4	—	4
1	2	2	—	2	2	—	4
1	2	3	—	—	4	—	4
1	2	4	—	—	1	—	1
1	2	5	—	—	1	—	1
1	3	2	—	—	1	—	1
1	3	5	—	—	1	—	1
2	0	0	—	7	86	9	102
2	0	1	—	1	53	3	57
2	0	2	—	9	120	4	133
2	0	3	—	1	31	—	32
2	0	4	—	—	3	1	4
2	0	5	—	—	1	—	1
2	1	0	—	1	6	—	7
2	1	1	—	1	10	1	12
2	1	2	—	—	9	—	9
2	1	3	—	1	11	—	12
2	1	4	—	—	1	—	1
2	2	0	—	—	2	—	2
2	2	2	—	—	4	—	4
2	2	3	—	1	—	1	2
2	2	5	—	—	1	—	1
3	0	0	—	—	13	1	14
3	0	1	—	—	6	—	6
3	0	2	—	—	12	—	12
3	0	3	—	2	14	1	17
3	1	1	—	—	—	1	1
3	1	4	—	—	1	—	1
3	2	0	—	1	1	—	2
3	2	3	—	—	—	1	1
4	0	2	—	—	1	—	1
4	0	3	—	—	2	1	3

Tabell 34. Arbetsprestation i anstalten. Tvärsnittsundersökningen

	Poäng	Skydds-tillsyn	Uf-elever	Fängelse	Internerade	Summa
Arbetstakt	1	5	18	40	12	75
	2	14	85	251	112	462
	3	24	179	1 218	315	1 736
	4	10	134	781	96	1 021
	5	5	24	315	49	393
Arbetets kvalitet	1	3	4	40	11	58
	2	9	75	198	104	386
	3	24	201	1 241	301	1 767
	4	14	140	778	109	1 041
	5	8	20	348	59	435
Arbetsvillighet	1	4	13	47	14	78
	2	12	74	206	114	406
	3	24	155	1 085	283	1 547
	4	12	164	829	104	1 109
	5	6	34	438	69	547
Uppförande	1	3	9	34	8	54
	2	5	43	116	82	246
	3	30	130	742	212	1 114
	4	10	184	913	162	1 269
	5	10	74	800	120	1 004
Närvaro	1	1	6	38	15	60
	2	5	18	88	92	203
	3	24	82	492	216	81
	4	5	143	709	154	1 01
	5	23	191	1 278	107	1 59
För kort tid för bedömning		1	8	83	9	101
Arbetsoförmögen		—	1	50	24	75
Ej arbetsplacerad		1	2	83	21	107
Arbetsvägran		—	—	15	—	15
Permitterad		—	3	1	14	18
Frigångsarbete		—	—	6	—	6
Eget arbete		—	—	3	7	10
Cellarbete		—	—	8	—	8
Studier		—	—	12	3	15
Uppgift saknas		3	29	22	7	61
	Totalt	63	483	2 888	669	4 103

21—*014378*

Tabell 35. Kvinnogruppen: ålder, civilstånd, påföljd, medborgarskap. Tvärsnittsundersökningen

	Svenska medborgare												Utl. medborgare			
	Skyddstillsyn			Ungdoms-fängelse			Fängelse			Internering			S. t.	Fängelse		
Ålder	og	g	fr	og	g	fr	og	g	fr	og	g	fr	og	og	g	fr
18—19	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
20	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
21—24	1	1	—	3	—	—	10	1	1	—	—	—	—	3	—	—
25—29	1	—	2	1	—	—	12	5	5	—	—	—	—	—	1	—
30—34	—	—	—	—	—	—	3	7	1	—	1	1	—	1	1	1
35—39	—	—	—	—	—	—	1	5	3	—	—	—	—	—	—	—
40—44	—	—	1	—	—	—	—	6	4	—	—	—	—	—	—	—
45—49	—	—	—	—	—	—	—	3	3	—	—	—	—	—	—	—
50—55	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	1	—	—	—	—
Summa	2	1	3	8	2	—	26	29	18	—	1	2	1	5	2	2

Tabell 36. Kvinnogruppen: tidigare samhällsåtgärder. Tvärsnittsundersökningen

	Svenska medborgare				Utl. medborgare		Summa
Tidigare samhällsåtgärd	Skydds-tillsyn	Ung-doms-fäng-else	Fäng-else	Inter-nering	Skydds-tillsyn	Fäng-else	
Utan frihetsberövande	—	6	15	—	—	1	22
Anstaltsvård	1	—	10	1	1	—	13
Båda	2	3	35	2	—	2	44
Ingen tidigare åtgärd	3	1	13	—	—	6	23
Summa	6	10	73	3	1	9	102

Tabell 37. Kvinnogruppen: tidigare brottslighet, svenska medborgare. Tvärsnittsundersökningen

Tidigare brottslighet	Skydds-tillsyn	Ungdoms-fängelse	Fängelse	Internering	Summa
Våldsbrott	—	2	4	1	7
Sedlighetsbrott	—	—	—	—	—
Tillgreppsbrott	2	6	21	2	31
Annan brottslighet	1	1	34	—	36
Summa	3	9	59	3	74
Ingen tidigare brottslighet	3	1	14	—	18

Tabell 38. Kvinnogruppen: antal tidigare samhällsåtgärder. Tvärsnittsundersökningen
Svenska medborgare

Tidigare samhällsåtgärder	Skydds-tillsyn	Ungdoms-fängelse	Fängelse	Internering	Summa
Ingen tidigare åtgärd	3	1	13	—	17
Utan frihetsberövande					
1 åtgärd	—	1	11	—	12
2 åtgärder	—	2	4	—	6
3 »	—	—	1	—	1
Anstaltsvård					
1 åtgärd	1	—	7	—	8
2 åtgärder	—	—	3	1	4
Båda					
1 + 1[1]	—	—	16	—	16
1 + 2	—	—	3	—	3
1 + 3	—	—	—	1	1
2 + 1	—	1	11	—	12
2 + 2	1	—	—	1	2
3 + 0	—	3	—	—	3
3 + 1	—	1	2	—	3
3 + 2	1	1	—	—	2
3 + 3	—	—	1	—	1
4 + 2	—	—	1	—	1
Summa	6	10	73	3	92

[1] Dvs 1 åtgärd utan frihetsberövande + 1 åtgärd med anstaltsvård

Tabell 39. Kvinnogruppen: kontakter medpersoner utanför anstalten. Tvärsnittsundersökningen
Svenska medborgare

Besök							
Regel-bundna	Oregel-bundna	Andra kon-takter	Skydds-tillsyn	Ungdoms-fängelse	Fängelse	Inter-nering	Summa
0	0	1	—	1	15	—	16
0	0	2	3	2	17	—	22
0	0	3	3	1	6	—	10
0	0	4	—	—	1	—	1
0	1	0	—	—	1	—	1
0	1	1	—	—	10	—	10
0	1	2	—	1	12	—	13
0	1	3	—	—	2	—	2
0	2	2	—	—	1	—	1
0	2	3	—	—	1	—	1
0	2	4	—	—	1	—	1
0	3	3	—	1	—	—	1
1	0	1	—	—	1	1	2
1	0	2	—	3	3	1	7
1	1	2	—	—	—	1	1
1	3	4	—	1	—	—	1
2	0	2	—	—	1	—	1
2	1	3	—	—	1	—	1
		Summa	6	10	73	3	92

Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården
Tvärsnittsundersökningen

Identifieringsdata

Födelseår _____

Månad _____

Dag _____

Nr _____

Nationalitet _____

Kön

☐ Man
☐ Kvinna

Civilstånd

☐ Ogift
☐ Gift
☐ Frånskild
☐ Änkling/Änka

Yrke _____

Aktuell anstalt

Anstaltens namn _____

☐ Sluten avd
☐ Öppen avd

Dag för ankomst till denna anstalt ___

Verkställigheten påbörjad

Den _____

Vid _____

(Anstaltens namn)

Uppväxtort (Huvudsaklig)

0–6 år

☐ Stockholm
☐ Göteborg
☐ Malmö
☐ Annan tätort
☐ Landsbygd
☐ Utlandet
☐ Täta byten
☐ Obestämd

7–14 år

☐ Stockholm
☐ Göteborg
☐ Malmö
☐ Annan tätort
☐ Landsbygd
☐ Utlandet
☐ Täta byten
☐ Obestämd

Uppväxtmiljö (Huvudsaklig)

0–6 år

☐ Samboende föräldrar (även adoptiv-)
☐ Ena föräldraparten
☐ Fader–styvmor
☐ Moder–styvfar
☐ Andra anhöriga
☐ Fosterföräldrar
☐ Barnhem
☐ Täta byten
☐ Obestämd

7–14 år

☐ Samboende föräldrar (även adoptiv-)
☐ Ena föräldraparten
☐ Fader–styvmor
☐ Moder–styvfar
☐ Andra anhöriga
☐ Fosterföräldrar
☐ Barnhem
☐ Skyddshem, uppfostringsanstalt, ungdomsvårdsskola
☐ Täta byten
☐ Obestämd

Skolutbildning (Helt genomgången)

☐ Folkskola
☐ Grundskola
☐ Specialklass (hjälpklass, observationsklass, särskola)
☐ Realskola, folkhögskola
☐ Gymnasieutbildning, högre utbildning
☐ Uppgift saknas

Militärtjänst

☐ Fullgjort militärtjänst
☐ Frikallad
☐ Vapenfri tjänst
☐ Annat värnpliktshinder
☐ Uppgift saknas

Orsak till frikallelse _____

Vissa tidigare samhällsåtgärder

Utan frihetsberövande

☐ Åtgärd av barnavårdsnämnd (på grund av eget beteende)
☐ Åtalseftergift
☐ Villkorlig dom
☐ Skyddstillsyn

Anstaltsvård

☐ Ungdomsvårdsskola

Fångvårdsanstalt

☐ Ungdomsanstalt
☐ Vanlig fångvårdsanstalt
☐ Interneringsanstalt
☐ Sjukhus för sluten psykiatrisk vård
☐ Anstalt för alkoholmissbrukare
☐ Arbetsanstalt

Huvudtyp av tidigare brottslighet

☐ Våldsbrott
☐ Sedlighetsbrott
☐ Tillgreppsbrott
☐ Annan brottslighet

Begick brotten

☐ Ensam
☐ Ej alltid ensam

Aktuell kriminalitet och anstaltsanpassning

Sociala förhållanden vid tiden för brottet (Huvudbrottet)

☐ Hade arbete
☐ Hade inte arbete
☐ Hade fast bostad
☐ Hade inte fast bostad
☐ Missbrukade narkotika
☐ Missbrukade alkohol

Fysiskt tillstånd vid tiden för intagningen

☐ Gott
☐ Mindre gott
☐ Dåligt

Brottets art (Huvudbrottet)

(Försök anges med F, förberedelse med FB, medverkan med M)

Brott mot liv och hälsa (BrB 3 kap.)

☐ Mord
☐ Dråp
☐ Misshandel
☐ Grov misshandel
☐ Annat

Sedlighetsbrott (Kap. 6)

☐ Våldtäkt
☐ Otukt
☐ Annat

Tillgreppsbrott (Kap. 8)

☐ Stöld
☐ Grov stöld
☐ Rån
☐ Grovt rån
☐ Tillgrepp av fortskaffningsmedel
☐ Egenmäktigt förfarande
☐ Annat
☐ Bedrägeri och annan oredlighet (Kap. 9)
☐ Förskingring och annan trolöshet (Kap. 10)
☐ Gäldenärsbrott (Kap. 11)
☐ Förfalskningsbrott (Kap. 14)

Brott mot allmän verksamhet (Kap. 17)

☐ Våld eller hot mot tjänsteman
☐ Annat
☐ Övriga brott mot BrB

Trafikbrott

☐ Olovlig körning
☐ Rattfylleri, rattonykterhet
☐ Annat
☐ Fylleriförseelse(r)

Brottsorten (Huvudbrottet)

☐ Stockholm
☐ Göteborg
☐ Malmö
☐ Annan ort

Påföljdens art

☐ Fängelse
☐ Anstaltsbehandling i samband med skyddstillsyn
☐ Ungdomsfängelse
☐ Internering

Anstaltsvistelsen

Strafftidens längd vid fängelse/minsta tid vid internering _____

Om häktningstiden avräknats, ange avräknad tid _____

Den intagne har för verkställighet vistats

☐ Enbart på sluten anstalt (avd.)
☐ Enbart på öppen anstalt (avd.)
☐ Överförts från sluten till öppen anstalt (avd.)
☐ Överförts från öppen till sluten anstalt (avd.)

Anledning till överförande från öppen till sluten anstalt (avd.)
- ☐ Rymning
- ☐ Rymningsförsök
- ☐ Arbetsvägran
- ☐ Annan misskötsamhet
- ☐ Egen begäran
- ☐ Sjukdom
- ☐ Annat skäl

Vistelsens längd (antal år och månader) på
Sluten anstalt (avd.) _____

Öppen anstalt (avd.) _____

Sysselsättning (Huvudsaklig)
- ☐ Verkstadsdrift
- ☐ Jordbruksdrift
- ☐ Byggnadsarbete
- ☐ Ekonomiarbete
- ☐ Eget arbete
- ☐ Frigångsarbete
- ☐ Yrkesutbildning
- ☐ Studier
- ☐ Arbetsoförmögen

Sysselsättning undersökningsdagen

_____

Anstaltsanpassningen
Allmän genomsnittlig skötsamhet under pågående verkställighet
- ☐ Mycket god
- ☐ God
- ☐ Mindre god
- ☐ Dålig
- ☐ För kort tid för bedömning
- ☐ Arbetsvägran
- ☐ Våld mot tjänsteman
- ☐ Använt berusningsmedel
- ☐ Rymningsförsök
- ☐ Rymning från sluten anstalt

Antal gånger _____
- ☐ Rymning från öppen anstalt

Antal gånger _____
- ☐ Andra disciplinbrott

Frigångsarbete

Skött _____
Ej skött
- ☐ Nytt brott
- ☐ Rymning
- ☐ Alkohol-, läkemedels-, narkotika-missbruk
- ☐ Smuggling
- ☐ Arbetsvägran
- ☐ Annan orsak

Permission utan bevakning
- ☐ Hempermission
- ☐ Annan

Antal skötta permissioner

Regelbundna _____

Extra _____

Långtids- _____

Antal misskötta permissioner

Regelbundna _____

Extra _____

Långtids- _____

Arten av misskötsamhet
- ☐ Brott under permission eller under rymning i samband med permission
- ☐ Rymning
- ☐ Alkohol-, läkemedels-, narkotika-missbruk
- ☐ Smuggling
- ☐ Annat

Enrumsvistelse (45§ BL)
- ☐ Behandlingsundersökning
- ☐ Annan anledning

Disciplinära bestraffningar
Den intagne har varit föremål för
- ☐ Inneslutning i enrum

Antal gånger _____

Antal dygn totalt _____
- ☐ Strafftidsförlängning
- ☐ Annan disciplinär åtgärd

Antal bestraffningstillfällen _____

Enrumsvistelse (47§ BL)
Orsak enligt egen uppgift _____

Tidslängd: _____

Kontakter utanför anstalten
- ☐ Kontakter saknas
- ☐ Kontakter finns

Regelbundna besök av
- ☐ Maka, make
- ☐ Fästmö, fästman
- ☐ Föräldrar
- ☐ Barn
- ☐ Syskon
- ☐ Anstaltsbesökare
- ☐ Övervakare
- ☐ Annan

Oregelbundna besök av
- ☐ Maka, make
- ☐ Fästmö, fästman
- ☐ Föräldrar
- ☐ Barn
- ☐ Syskon
- ☐ Anstaltsbesökare
- ☐ Övervakare
- ☐ Annan

Andra kontakter (brev etc.) med
- ☐ Maka, make
- ☐ Fästmö, fästman
- ☐ Föräldrar
- ☐ Barn
- ☐ Syskon
- ☐ Anstaltsbesökare
- ☐ Övervakare
- ☐ Annan
- ☐ Uppgift saknas

Uppskattad arbetsprestation i anstalten
(Ange i siffror de egenskaper som den intagnes nuvarande arbetsledare anser kännetecknade den intagne i förhållande till arbetet)

Arbetstakt
1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

Arbetets kvalitet
1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

Arbetsvillighet
1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

Uppförande
1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

Närvaro
1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

Är den intagne betraktad som fullt arbetsför på anstalten
- ☐ Ja
- ☐ Nej

Arbetsbyten
- ☐ En gång
- ☐ Flera gånger

Uppgifter angående den senaste rymningen (Gäller den nu aktuella verkställigheten)

Tidpunkt och plats _____

Datum _____

Klockan _____
- ☐ Rymt från sluten anstalt
- ☐ Rymt utanför muren men boende på sluten anstalt
- ☐ Rymt från öppen anstalt

Rymt under transport e. d. med bevakning
- ☐ Vid transport mellan anstalter
- ☐ Vid läkar-, tandläkar-, domstolsbesök e. d.
- ☐ Rymt under sjukhusvistelse utom anstalt

Avvikit under permission
- ☐ Med bevakning
- ☐ Utan bevakning
- ☐ Avvikit under långtidspermission

Omständighet som enligt den intagne påverkat rymningen
- ☐ Ansökan om permission eller villkorlig frigivning avslagen tidigast 1 månad före rymningen
- ☐ Ansökan om förflyttning (arbetsbyte) avslagen tidigast 1 månad före rymningen
- ☐ Annan form av ansökan avslagen tidigast 1 månad före rymningen
- ☐ Tvångsförflyttning tidigast 1 månad före rymningen
- ☐ Familjeproblem
- ☐ Annan omständighet

Rymningens varaktighet
- ☐ Mindre än 1 dygn

Antal timmar _____
- ☐ Mer än 1 dygn

Antal dygn _____
- ☐ Rymningen pågår
- ☐ Gripits
- ☐ Anmält sig frivilligt eller frivilligt återkommit till anstalten

Kriminalitet under rymningen
- ☐ Inga nya brott kända
- ☐ Nya brott

Påföljd för rymningen
- ☐ Enrumsbestraffning

Antal dagar _____
- ☐ Annan disciplinär bestraffning
- ☐ Förflyttad till annan avd.
- ☐ Senareläggning av villkorlig frigivning
- ☐ Ingen påföljd för rymningen

Ifyllt av: _____

KUNGL. BOKTR. STHLM 1968 680589

Anvisningar

Undersökningens syfte

Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården skall utföra vissa statistiska kartläggningar av anstaltsklientelet i riket. Syftet med de utförda eller planerade undersökningarna är att få fram sådana uppgifter om klientelets beskaffenhet, som efter statistisk bearbetning kan läggas till grund för kommitténs överväganden vid utformningen av den nya behandlingslagen. Den nu aktuella undersökningen utgöres av en tvärsnittsundersökning av anstaltsklientelet vid en viss tidpunkt som kommer att meddelas av kriminalvårdsstyrelsen.

Allmänna anvisningar

Undersökningstidpunkten avser läget kl. 24.00 den ifrågavarande dagen. Uppgifter skall lämnas för samtliga intagna utom häktade och anhållna, dvs. för dem, som verkställer påföljderna fängelse, anstaltsbehandling i samband med skyddstillsyn, ungdomsfängelse och internering. Som intagen räknas både den, som är fysiskt närvarande i anstalten vid undersökningstidpunkten, och den, som då befinner sig på rannsakning, permission, frigång eller rymning, vistas på sjukhus eller är under transport. Förflyttad, som kl. 24.00 är tillfälligt intagen för övernattning i fångvårdsanstalt, redovisas som närvarande av den anstalt, där han befinner sig.

Blanketten är avsedd att ifyllas med hjälp av innehållet i den intagnes behandlingsjournal. I vissa fall förutsättes dock samråd med den intagnes nuvarande arbetsledare. I vissa andra fall kan samråd med andra befattningshavare visa sig önskvärt. Den, som fyller i blanketten, är givetvis oförhindrad att beträffande oklara punkter inhämta uppgifter även från den intagne själv.

Vid tveksamhet beträffande formulärets ifyllande lämnas upplysningar av byrådir. Karl Erik Forsström (tel. 757 39 89) och hovrättsass. Margareta Paulsen (tel. 67 86 31) vilka arbetar åt kommittén.

De ifyllda formulären skall insändas under adress Kriminalvårdsstyrelsen Box 12 150 102 24 Stockholm 12.

De data, som skall redovisas i detta formulär beträffande den intagne, utgöres av

allmänna uppgifter om uppväxtförhållanden, skolutbildning o. dyl.

uppgifter om vissa tidigare samhällsåtgärder

uppgifter om den aktuella kriminaliteten och anstaltsanpassningen

uppgifter om den senaste rymningen under den nu aktuella verkställigheten.

Vissa speciella anvisningar för ifyllandet av dessa data lämnas i det följande.

Speciella anvisningar

Födelsedatum

För den, som är kyrkobokförd i riket, skall såvitt möjligt födelsenummer alltid utsättas. Däremot anges inte kontrollsiffran.

Nationalitet

Medborgarskapet anges. Om den intagne inte tillhör någon stat, anges detta med ordet statslös.

Yrke

Yrket bör anges med så stor noggrannhet som möjligt. Obestämda beteckningar såsom arbetare, direktör, tjänsteman, kontorist bör undvikas. Tillräckligt individualiserande är t. ex. följande yrkesangivelser:
bärare, svarvare, lastbilschaufför, avlöningskontorist, maskinskriverska.

Verkställigheten påbörjad den ...

Såsom datum för verkställighetens början anges dagen för intagning i fångvårdsanstalt av annan anledning än häktning. Då någon, som börjat undergå t. ex. fängelse eller ungdomsfängelse, senare i stället dömts till internering, räknas beträffande honom såsom intagningsdag dagen för intagning i fångvårdsanstalt för undergående av den förstnämnda påföljden.

Uppväxtort (huvudsaklig) och
Uppväxtmiljö (huvudsaklig)

Förhållandena anges dels för åldersåren 0–6 år, dels för åldersåren 7–14 år. Med huvudsaklig menas för vardera av dessa perioder förhållandet under minst 3 år sammanlagt. Med täta byten avses tre eller flera uppväxtorter respektive uppväxtmiljöer under åldersperioden.

Huvudbrottet

Såsom huvudbrott räknas det brott, som har högsta straffmaximum. Vid lika straffmaximum vid de konkurrerande brotten räknas såsom huvudbrott det brott, som har högsta minimum.

Sociala förhållanden vid tiden för brottet (huvudbrott)

Hade arbete: arbetet måste ha varat minst en vecka vid tiden för brottet.

Fast bostad förutsätter, att den intagne hade bott längre tid än en vecka på samma adress vid tiden för brottet.

Om missbruk av narkotika eller av alkohol redovisas enligt den intagnes egen uppgift, markeras detta med e. u. Finns det i handlingarna anteckning om varning eller omhändertagande av nykterhetsnämnd m. m., anges detta med A.

Fysiskt tillstånd vid tiden för intagningen

Om det inte finns något läkarintyg, som visar det fysiska tillståndet, får uppgiftslämnaren själv med ledning av i övrigt kända förhållanden göra en bedömning av den intagnes fysiska tillstånd vid intagningen.

Sysselsättning (huvudsaklig)

Den verksamhetsgren anges, där den intagne sysselsatts längsta tiden.

Anstaltsanpassningen

Här avses förhållandena under tiden för verkställigheten fram till undersökningstidpunkten, dvs. under vistelsen i fångvårdsanstalt av annan anledning än häktning.

Rymning

Som rymning redovisas i enlighet med kriminalvårdsstyrelsens praxis inte fall, då intagen grips i samband med förföljande i omedelbar anslutning till avvikandet, även om sådana rymningshinder som mur eller stängsel passerats. Sådana fall redovisas som rymningsförsök.

Brott under anstaltsvistelsen

Med brott under anstaltsvistelsen avses sådant brott, som begåtts i anstalt, under frigång, permission eller rymning under den nu aktuella verkställigheten och som den intagne fällts till ansvar för eller sakerförklarats för eller som åklagare beslutat att inte åtala.

KUNGL. BOKTR. STHLM 1969 6R0859

Källor, litteratur

Nedanstående förteckning innehåller dels sådana publikationer, som direkt utnyttjats i den föreliggande klientelundersökningen – det rör sig här framför allt om vissa slag av officiell statistik – dels vissa arbeten som mera indirekt varit av betydelse vid belysningen av det erhållna statistiska materialet exempelvis vid analysen av tvärsnittsundersökningens resultat.

Alkoholstatistik 1967–1968
Allmän månadsstatistik
Befolkningsrörelsen 1960
Brottsligheten
Brott som kommit till polisens kännedom 1960–1966
Den grövre brottsligheten 1967–1968
Den svenska kriminalstatistiken (SOU 1954: 35)
Domstolarnas och de exekutiva myndigheternas verksamhet
Folkmängdens förändringar 1961–
Folk- och bostadsräkningen 1965
Folkräkningen 1960
Kriminalstatistik: Polisstatistik 1967
Kriminalstatistik: Verkställighetsstatistik
Kriminalvården 1960–1969
Rusdrycksförsäljningen m. m. 1966
Statistiska Meddelanden
Statistisk Årsbok
Urbanisering och tätortsutveckling 1951–1960. Demografiska undersökningar, Stockholm 1967 (R Trygveson)

V Aubert: Det dolda samhället. Stockholm 1968
D Blomberg: Den svenska ungdomsbrottsligheten. Stockholm 1960
B Börjeson: Om påföljders verkningar. Stockholm 1966
B Börjeson–E Ros: Straffets verkningar. Uddevalla 1967
T Eriksson: Kriminalvård. Idéer och experiment. Stockholm 1967
K-E Forsström: Brottslighet i siffror. Stockholm 1965
G Fredriksson: Kriminalstatistiken och kriminologien. Uppsala 1962
A Nelson: Brott och påföljd. Lund 1965
K Sveri: Kriminalitet og alder. Uppsala 1960
K-E Törnqvist: Svåra återfallsbrottslingar. Stockholm 1966

Bilaga 2 Forskning rörande fängelsestraffets effektivitet

Norman Bishop

2.1 *Inledning*

Denna framställning innehåller en sammanfattning av vissa undersökningsresultat rörande fängelsestraffets och andra frihetsberövande påföljders effektivitet. Effektivitet innebär givetvis att en viss eller vissa målsättningar uppnås på ett praktiskt genomförbart sätt. När domstol bestämmer påföljden till fängelse, kan en av dess målsättningar vara allmänprevention. Det finns emellertid så litet forskning om fängelsestraffet som en form för allmän samhällskontroll att det synes bäst att helt bortse från denna aspekt. I stället har tonvikten lagts på en redogörelse för vad som är känt om fängelsestraffets möjligheter att påverka fångar att frångå sitt kriminella levnadssätt. Sådan forskning skulle, om den vore idealisk, göras i form av en systematisk studie av personer som tas in i fängelse (input), deras respons på olika metoder (process) och resultatet därav, mätt med användande av bestämda kriterier (output). Faktum är emellertid att det knappast finns sådan forskning någonstans i världen. Till följd härav blir det nödvändigt att redovisa hur olika länder har genomfört undersökningar som skiljer sig åt väsentligt både i fråga om använda metoder och undersökta fängelsepopulationer.

Det finns ytterligare en aspekt, som inte tas upp här, nämligen huruvida fängelsestraffet är effektivare än andra påföljder. En jämförelse mellan olika påföljder vore ett bra sätt att mäta fängelsestraffets effektivitet, men sådana studier kräver ytterst förfinade forskningsmetoder för att ge något så när tillförlitliga resultat. Börjeson (1) har utfört en sådan undersökning i Sverige och Home Office Research Unit (2) i England. Den engelska undersökningen visar att fängelsestraffet inte är mera effektivt för att minska återfallsfrekvensen än andra typer av påföljder, även om man tar hänsyn till att det är svårare att återanpassa brottslingar som vanligen döms till fängelse. Enligt denna undersökning är böter antagligen den mest effektiva påföljden. Hur det än må vara med den saken, finns fängelsestraffet alltjämt och kommer att finnas också inom den närmaste framtiden, även om det kommer att användas i alltmera begränsad omfattning. KAIK:s direktiv förutsätter ju att det är nödvändigt att förbättra behandlingen i fängelse i samma mån som lag och praxis kräver användning av fängelsestraffet. I fortsättningen kommer därför inte att redogöras ytterligare för jämförelser mellan fängelsestraffet och andra påföljder utan framställningen inriktas, som tidigare nämnts, på att redovisa möjligheter till förbättring av behandlingen i fängelse.

Forskning i fråga om fängelsestraffets effektivitet har alltid gett upphov till metodologiska problem. De senaste åren har emellertid inneburit en betydande utveckling av

forskningsmetoderna, särskilt vid undersökningar utförda i USA, England och Skandinavien. Detta är en orsak till att undersökningar utförda i dessa länder i stor utsträckning används som källmaterial för denna framställning. En annan orsak är att dessa undersökningar är så lätt tillgängliga i publicerade arbeten. Endast de mest framträdande dragen i undersökningarna kommer att presenteras för att framställningen inte skall bli tröttande. Men vissa undersökningar lämpar sig särskilt väl att anföra som exempel på innovationer, särskilt intressanta resultat eller betydande metoder. I dessa fall kommer framställningen att göras utförligare.

2.2 *Follow-up-undersökningar i frigivna fångars beteende*

2.2.1 Vissa studier

Den klassiska metoden att bedöma fängelsestraffets effektivitet är att följa upp grupper av frigivna fångar under en viss tid och observera arten och omfattningen av återfall i brott. Kriminologer har visserligen kritiserat ett alltför starkt fasthållande vid återfallsfrekvensen som ett kriterium på effektivitet och på senare år har framgångsrika försök gjorts att utveckla ytterligare ett antal kriterier. Men faktum kvarstår att återfallsfrekvensen historiskt sett har spelat en stor roll och det är förståeligt att ansvariga inom rättsväsendet anser detta kriterium så betydande. Ändå finns det relativt få exakta löpande data angående återfall och under många år har man endast fått sådana data genom speciella undersökningar på olika håll i världen.

Man har länge vetat att odifferentierad återfallsstatistik inte är särskilt upplysande och att den kan vara t. o. m. vilseledande. Detta beror på att olika typer av brottslingar visar olika återfallsfrekvens. När man alltså skall bedöma fängelsestraffets effektivitet, måste man ta hänsyn till olika typer av brottslingar och i vilken omfattning de är representerade bland återfallen.

Om t. ex. ett fängelse friger ett stort antal förstagångsbrottslingar, kan man förvänta sig att återfallsfrekvensen blir mycket låg. Det är nämligen numera klarlagt, att förstagångsbrottslingar återfaller till endast 20–25 procent. Eftersom det också finns goda skäl att anta, att förstagångsbrottslingar återfaller i denna utsträckning oavsett vilken påföljd som ges dem (eller troligen även om ingen påföljd alls ges), kan detta fängelse knappast göra anspråk på att dess behandling ger låg recidivism. Inte heller kan detta fängelse på ett meningsfullt sätt jämföras med ett fängelse som har färre förstagångsbrottslingar och flera återfallsbrottslingar. Vid studiet av återfallen har man därför försökt hänföra dem till faktorer i den intagnes personliga, sociala och kriminella bakgrund. På det sättet är det möjligt att skilja mellan grupper av frigivna med hög och låg återfallsrisk.

Vad visar nu olika undersökningar i fråga om dessa bakgrundsfaktorer och vilken differentiering kan göras?

Grünhut (3) har gjort två undersökningar mellan 1952 och 1955 omfattande unga brottslingar som dömts till detention centres i England. Den första undersökningen omfattade junior centres (14–17 år) och den andra senior centres (18–21 år). I bägge fallen var uppföljningstiden två år. Den första undersökningen visade att 33 procent av förstagångsbrottslingarna återföll i brott. För dem som hade en eller två tidigare domar var återfallsfrekvensen 40 procent, medan de som hade tre eller flera tidigare domar återföll till 64 procent. Grünhut har också analyserat denna population med avseende på tidigare ådömda straff. Det fanns de som var ostraffade, de som hade dömts till endast skyddstillsyn (probation), de som hade dömts till skyddstillsyn plus anstaltsbehandling och slutligen de som hade dömts till endast anstaltsbehandling. Återfallsfrekvensen var på nytt 33, 40 resp. 64 procent. I den andra undersökningen fann Grünhut att 33 procent av förstagångsbrottslingarna och ungefär 50 procent av dem med tre eller flera tidigare domar återföll i brott. Faktorn tidigare anstaltsvistelse var emellertid mera markant särskiljande för dessa

äldre ungdomar, ty medan 33 procent av dem som inte tidigare haft erfarenhet av anstaltsvistelse återföll i brott, återkom 78 procent av dem med tidigare anstaltsvistelse inför domstol. Grünhuts undersökningar innehåller många andra upplysningar, speciellt om relationen mellan olyckliga hemförhållanden och ökad sannolikhet för återfall samt om den tid efter frigivningen inom vilken återfallen inträffade.

Kaufman och Ron-Menaker (4) har nyligen gett ut en redogörelse för ett follow-up-projekt för frigivna ungdomsbrottslingar i Israel. De fann samband mellan hög återfallsfrekvens och låg tillsynsgrad från faderns sida, tidig kriminalitet, ett strängt första straff, låg utbildningsnivå, dåliga arbetsvanor och kriminalitet i familjen.

Makarna Glueck (5) har utfört en av de mest kända follow-up-undersökningarna. De började sitt arbete med att göra noggranna och väldokumenterade studier rörande 510 ungdomsbrottslingars kriminella karriär. Dessa ungdomar frigavs från Massachusetts Reformatory mellan 1917 och 1922. Makarna Glueck undersökte omfattning och art av brottslighet de fem åren närmast före intagningen i anstalten och under två femårsperioder efter frigivningen därifrån. De ville speciellt undersöka fluktuationerna i återfallsfrekvensen under villkorlig frigivning och tiden därefter. Vidare granskade de ungefär 50 faktorer för att bestämma vilka som hade störst samband med beteende efter frigivningen. När den prövotid som följde efter frigivningen var slut, delades de undersökta upp i tre kategorier: de som inte återfallit i brott, de som misslyckats delvis, dvs. begått högst två smärre brott, och de som misslyckats helt, dvs. begått ett eller flera svårare brott eller flera än två smärre brott. Procenttalen för dessa tre kategorier var 21, 16,8 resp. 62,1.

De faktorer som huvudsakligast skilde dessa grupper åt var: omfattning och art av brottslighet före intagning i anstalten, tidigare anstaltsvistelse eller ingen sådan vistelse, arbetsvanor före intagningen, graden av ekonomisk trygghet, familjerelationernas beskaffenhet och frekvensen av disciplinära förseelser i anstalten.

Rose (6) har använt metoder som liknar makarna Gluecks i sin undersökning av 500 unga män som frigavs från borstals i England under 1941–1944. Även han fann starkt samband mellan arbetsvanor, tidigare kriminalitet, disciplinära förseelser i borstal och återfallsfrekvensen.

Många av de follow-up-undersökningar som gjorts har gällt ungdomsbrottslingar, men Hammond och Chayen (7) gav 1963 ut en undersökning av 178 vuxna återfallsbrottslingar med kraftig kriminell belastning. Undersökningspersonerna var män som hade dömts till internering i England (preventive detention). Som jämförelse användes en annan grupp vuxna återfallsbrottslingar som inte hade dömts till internering men som var så kriminellt belastade att de kunde ha dömts till denna påföljd. Hammond och Chayen kunde inte finna bevis för att de långa frihetsstraff som ådömts hade någon avskräckande effekt på denna typ av brottslingar. Framtida beteende kunde bäst utläsas ur faktorerna tidigare domar och perioder i frihet mellan avtjänade straff. Sålunda återföll samtliga av dem som hade 20 eller flera tidigare domar och mindre än tre månader i frihet mellan det närmast föregående och det senaste straffet. För dem som hade tio tidigare domar och 1–2 år i frihet var återfallsfrekvensen 57 procent, medan de som hade tio tidigare domar och mer än två år i frihet återföll till 33 procent.

I Sverige har Törnqvist (8) gjort en ingående jämförande studie av två grupper återfallsbrottslingar som dömdes första gången till förvaring i säkerhetsanstalt under åren 1946–1955. Den ena gruppen utgjordes av 154 män som inte återföll i brottslighet efter den första utskrivningen på prov från anstalten medan den andra gruppen bestod av 169 män som återföll upprepade gånger. Törnqvists avsikt var att fastställa de faktorer eller kombinationer av faktorer som skilde dessa grupper åt. Alkoholmissbruk befanns vara en faktor av betydelse, särskilt i relation till ålder. Unga svåra missbrukare hade särskilt dålig prog-

nos. Undersökningen gav också indirekt åtskilliga bevis på att otillfredsställande förhållanden under uppväxtåren hade resulterat i allvarliga personlighetsskador för de undersökta i den grupp som återföll. Törnqvist underströk att det var nödvändigt att inrikta behandlingen av denna grupp på ett försök att bota dessa psykiska skador och inte enbart på alkoholmissbruket.

Slutligen bör i detta avsnitt nämnas Glasers (9) omfattande undersökning av 1 015 vuxna fångar, som frigavs från det federala fängelseväsendet i USA under år 1956 och följdes upp till 1960. Glaser framhäver mycket starkt det faktum, att bara 35 procent av undersökningsgruppen hade återintagits i fängelse vid slutet av uppföljningstiden. Han avskriver »myten att två tredjedelar återvänder till fängelse», och antyder att »två tredjedelar inte återvänder». Detta var visserligen riktigt, men det är lärorikt att studera hans tabeller. Det framgår av en av tabellerna (Table 3.5) att 423 av de 1 015 frigivna fångarna i undersökningsgruppen tidigare inte hade dömts för mera allvarlig brottslighet. Det är alltså inte förvånande att en stor del av dessa förstagångsbrottslingar inte återföll. Undantagen fanns huvudsakligen i den yngsta åldersgruppen. Eftersom det finns stora variationer i fråga om både antalet tidigare domar och ålder, är det intressant att presentera ytterligare siffror, som visar – efter ålder och tidigare brottslighet – procenttalen för återfallsdomar och för återintagning i fängelse på grund av misskötsamhet under villkorlig frigivning. Siffrorna inom parentes anger antalet fall.

Trots en viss överdriven optimism från Glasers sida är dock hans undersökning bland de mest anmärkningsvärda på senare år, som ett försök i stor skala att klarlägga i vilken omfattning olika behandlingsprogram kan ha bidragit till fångarnas återanpassning. Han har mätt olika behandlingsfaktorer i fängelset, såsom yrkesutbildning, arbetsprogram, undervisning, individuell rådgivning, gruppsamtal, personalens organisation och påverkan, användningen av disciplinära bestraffningar och förberedandet för villkorlig frigivning. Han har också gjort en undersökning av erfarenheter under frigivningen. Hans utvärdering ger 88 väsentliga slutsatser. Glaser understryker att det är nödvändigt att hans slutsatser bekräftas genom undersökningar av andra fängelsesystem. Han betraktar därför sina slutsatser mera som hypoteser, vilka måste prövas ytterligare. Såsom sådana utgör dessa praktiskt utformade slutsatser en utomordentligt stark grund för vidare arbete. Ett urval av Glasers slutsatser, som i vissa fall har komprimerats något, ges i Appendix.

2.2.2 Slutsatser

Som har nämnts i inledningen, omfattar de nu redovisade undersökningarna olika typer av brottslingar och har bedrivits enligt me-

Tidigare brottslighet	Ålder vid frigivningen				
Antal domar för svårare brott	18—21	22—25	26—35	36—	Samtliga
Ingen	44 % (78)	31 % (98)	21 % (151)	11 % (96)	25 % (423)
En	52 % (31)	46 % (37)	34 % (105)	25 % (48)	37 % (221)
Två	57 % (23)	52 % (27)	45 % (64)	28 % (40)	44 % (154)
Tre eller flera	45 % (11)	63 % (16)	48 % (86)	42 % (104)	46 % (217)
Samtliga fall	48 % (143)	40 % (178)	34 % (406)	27 % (288)	35 % (1 015)

Källa: del av Table 18.2. Glaser (9)

toder som inte är identiska. Under sådana omständigheter kan man inte göra några noggranna jämförelser. Men generellt sett visar de flesta av dessa och andra undersökningar, att förstagångsbrottslingar har lägre återfallsfrekvens och att frekvensen tenderar att stiga när antalet tidigare domar ökar. Andra faktorer, som har visats ha nära samband med återfallsfrekvensen, är arbetsvanor, anstaltsvistelse, familjebakgrund och social anpassning. Ju sämre erfarenhet brottslingen har, när det gäller dessa faktorer, ju mindre är chansen att undvika återfall. Kort sagt, brottslingar med vissa karakteristika klarar sig bra efter ett fängelsestraff och andra som har andra karakteristika klarar sig dåligt. Även om en sådan slutsats kan förefalla banal, är den i själva verket ganska användbar. I första hand har återfallsfrekvensen faktiskt visats. Man vet nu vad den är och litar inte till gissningar och antaganden. Vidare kan man med stöd av undersökningsresultaten identifiera de brottslingar för vilka fängelsestraff eller annan liknande åtgärd inte utföll väl. Denna kunskap kan i sin tur leda till att man försöker olika rehabiliteringsalternativ och prövar effekten härav. Vidare bidrar naturligtvis identifieringen av de karakteristika som har störst samband med återfall i brott också till att skapa nya idéer om det närmare innehållet i alternativa program.

Hood (10) t. ex. fann ett nära samband mellan återfall i brott och hemlöshet och en längre anstaltsvistelse före intagning i borstal. På basis av detta framhöll Hood, att ytterligare anstaltsvistelse för dem som redan har haft lång erfarenhet av sådan vistelse utan märkbar positiv effekt endast skulle innebära en försämring. Han betonade att man i stället borde försöka motverka den skadliga effekten genom fullständigt nya metoder.

Det påfallande är, att de faktorer i de här redovisade undersökningarna, som har starkast samband med återfall i brott, hänför sig till tiden *före* fängelsevistelsen. De faktorer som kan härledas från den aktuella fängelsevistelsen förefaller föga relevanta. Antingen kan man inte få fram några faktorer eller också är deras antal begränsat och de är för grova för att ligga till grund för någon uppskattning, t. ex. antalet disciplinära förseelser. Följaktligen är det inte sannolikt att fängelsebehandling kommer att vara till någon hjälp, när tidigare erfarenhet har varit ogynnsam. Med andra ord tyder undersökningsresultaten på att det är mest sannolikt att behandling i fängelse är ineffektiv för dem som med största sannolikhet kommer att dömas till fängelse.

2.3 *Värdering av fängelsestraffets effektivitet*

2.3.1 Allmänna anmärkningar

Hood (11) betonar i en utmärkt översikt över forskning rörande straff och behandling i allmänhet att studium av endast en sanktion eller en behandlingsform aldrig kan visa hur effektiv den är utan endast hur *ineffektiv*. Om brottslingen återfaller i brott efter att en viss påföljd ådömts eller en viss rehabiliteringsmetod har använts, då var åtgärden ipso facto ineffektiv (om man använder återfall som kriterium). Om brottslingen inte återfaller, är det å andra sidan inte nödvändigtvis på grund av åtgärden i fråga. Framgången kan ha berott på helt andra faktorer och det kan faktiskt ha varit så att brottslingen har lyckats *trots* åtgärden snarare än *på grund av den*. De många variabler som kan komma med i bilden och som måste värderas på något sätt, om effektiviteten skall kunna bestämmas, har fyndigt beskrivits av Wilkins (12): »Personer, vilka är olika i en utsträckning som är i huvudsak okänd (x_1) och lever i förhållanden (x_2) och är utsatta för kulturpåverkan som varierar på ett okänt sätt (x_3), utför ibland gärningar (x_4) som är olika på många sätt utom i fråga om det faktum att samhällets lagar klassificerar dem som brott. Lagarna (x_5) är också olika. Vissa personer upptäcks genom polisverksamhet som varierar på ett icke specificerat sätt (x_6), personer eller domstolar med varierande praxis tar befattning med dem

(x_7) och de fördelas på skilda anstalter (x_8) för varierande perioder (x_9). På anstalterna påverkas de på olika sätt av behandlingen (x_{10}) och av andra personer som undergår behandling (x_{11}). Slutligen friges de till förhållanden som varierar både i sig själva och med avseende på den påverkan som kan utövas av f. d. intagna (x_{12}). Om man också beaktar recidivism, kan denna process upprepas många (ofta ett icke specificerat antal) gånger. Vilka av dess variabler kan anses utgöra 'behandling'?»

Ingående effektivitetsundersökningar kräver ytterst förfinade, noggranna och pålitliga forskningsmetoder. Sådana undersökningar är kostsamma och sällsynta. Det är utan tvekan därför Bailey (13), efter att i detalj ha gått igenom över 100 forskningsrapporter, uttalar: »Om man från rapporter som visar 'gott resultat', skulle avskilja alla undersökningar som karaktäriseras av tvivelaktig metodologi eller tillvägagångssätt, skulle den procent goda forskningsresultat som grundas på tillförlitliga och välgrundade uppgifter sannerligen bli låg.» Men trots detta kan man göra utvärderingar som är praktiskt användbara.

Relativ effektivitet kan, som Hood (11) påpekar, mätas. För att kunna göra detta måste man undersöka jämförbara grupper av brottslingar efter det att de har varit föremål för olika rehabiliteringsmetoder. Om man finner verkliga differenser, kan man göra gällande att en metod är bättre än en annan för en viss typ av brottslingar. (Därmed är inte sagt att det är genomförbart att använda den bättre metoden, ty den kan ju vara alltför kostsam, kräva för många specialister m. m.). Innan jämförande studier kan göras, måste man uppenbarligen ha tillförlitlig kännedom om att de olika grupper som behandlas med skilda metoder verkligen är jämförbara. Hur skall man få sådan kännedom?

2.3.2 Kontrollgrupper

Ett av de bästa sätten att testa nya metoder är att använda en försöksgrupp och en kontrollgrupp. Den förra gruppen behandlas med de metoder som skall prövas, medan dessa metoder inte används i fråga om den senare gruppen. Syftet är att pröva resultaten för att se, om det finns betydelsefulla skillnader mellan grupperna. Det mest karakteristiska för denna metod är att de personer som deltar i experimentet fördelas slumpmässigt på försöks- och kontrollgrupperna.

I praktiken är det dock svårt att genomföra den slumpmässiga uttagning till försöks- eller kontrollgruppen som metoden kräver. Ett mera allvarligt hinder är, att det ofta reses invändningar mot att godtyckligt ge vissa klienter en behandling som andra inte får. Som skäl anförs att rättvisehänsyn kräver att alla ges lika behandling. Det finns även andra hinder. Om personer i en kontrollgrupp vet att de deltar i ett experiment, kan enbart detta förhållande leda till en förändring av attityder och beteende. Skillnaden i förhållande till försöksgruppen kan då bli mindre än väntat. Det är känt att i vissa fall både försöksgruppen och kontrollgruppen betedde sig bättre än väntat. Denna svårighet är alltid större så länge experimenten är på begynnelsestadiet och minskar när de blir mera rutinmässiga. Ibland kräver försöken frivilligt deltagande. Om det inte finns tillräckligt många frivilliga för att fylla både försöks- och kontrollgruppen, beslutar man ofta att endast fylla försöksgruppen och överger det slumpmässiga urvalet till försöks- och kontrollgrupper.

I praktiken är det faktiskt knappast möjligt att utföra noggrant kontrollerade försök. Det vanligaste tillvägagångssättet när det gäller att pröva värdet av olika metoder inom kriminalvården är i stället att göra kvasi-försök i vilka kontrollgruppen matchas med försöksgruppen i fråga om vissa faktorer. Problemet är då vilka faktorer man bör välja av tusentals möjliga. Det slutliga valet kräver sedan en förklaring varför de valda faktorerna ansågs relevanta. Den teori, de hypoteser eller antaganden som ligger bakom valet måste redovisas klart och tydligt. Detta är sällsynt och en forsknings-

metod som redan är mindre verkningsfull blir härigenom sämre. Varje resultat som presenteras är av tvivelaktig värde.

Som alternativ till kvasi-försök använder man en metod genom vilken personer som placerats i försöksverksamhet jämförs med andra som inte deltar i denna verksamhet och kontrollerar sedan olikheter mellan dem med hjälp av statistiska metoder. Användningen av »förutsägelsetabeller» är en betydande metod i detta sammanhang som kräver närmare beskrivning.

2.3.3 Förutsägelsetabeller

Det framgår tydligt av de nu redovisade undersökningarna att olika grupper av brottslingar har olika återfallsfrekvens och att detta har samband med faktorer i deras bakgrund. Man har försökt att uttrycka dessa faktorer numeriskt för att få större precision i bestämningen av graden av återfallsrisken hos olika grupper av brottslingar. Det är naturligtvis också lämpligt att med tal sammanfatta och förmedla den upplysning som ges genom en stor mängd data i ett sample på t. ex. 500 fångar. Makarna Glueck (14) var bland de första att utveckla denna metod. De utvalde de faktorer som hade störst samband med återfallsfrekvensen och gav dem ett sammanvägt poängtal som grundades på intensiteten i förhållande till utfallet. Varje brottsling tilldelades så poäng för sina bakgrundsfaktorer. Den totala poängsumman visar sannolikheten för återfall. Fem faktorer avseende tiden före anstaltsvistelsen och en faktor avseende anstaltsperioden användes. Det totala antalet poäng i relation till återfallsutfallet framgår av tabellen nedan. Den visar hur procenttalet för totalt misslyckande stiger, när poängtalet för ofördelaktiga faktorer stiger.

Denna typ av tabeller innehåller beräkningar av återfallssannolikheten. Deras utarbetande kräver en systematisk undersökning av brottskarriärer för att få fram faktorer med signifikant relation till återfall i brott. Dessa faktorer måste sedan summeras med lämpliga statistiska metoder så att man får fram tabeller som numeriskt visar tidigare signifikativ erfarenhet. På basis av vad som hänt tidigare kan man beräkna den sannolika återfallsfrekvensen. Tabellerna är ett slags »förutsägelsetabeller». Den amerikanska termen är »base expectancy tables». För att undvika missförstånd måste det påpekas att förutsägelsetabellen inte visar vilken *individuell* brottsling som kommer att återfalla, utan i stället hur många gånger man kan förvänta återfall i en *grupp* brottslingar med vissa karakteristika. Denna metod har mycket gemensamt med de metoder som försäkringsbolagen använder i sina riskbedömningar. Livslängdstabeller t. ex., utarbetas från data om ålder, yrke, vikt, tidigare sjukdomar, familjens hälsa etc. De kan inte förutsäga individuella dödsfall men gör det möjligt räkna ut premier efter den förväntade livslängden. Förutsägelsetabeller är instrument, begränsade som alla instrument för sitt speciella användningsområde, men ytterst värdefulla när det gäller att jämföra effekterna av olika behandlingsprogram.

Poängtal för signifikanta faktorer	Kriminalitet efter den villkorliga frigivningsperiodens slut			
	Ingen	Delvis misslyckande	Totalt misslyckande	Samtliga
	%	%	%	%
244—295	75,0	20,0	5,0	100
296—345	36,6	11,5	53,9	100
346—395	26,2	19,1	54,7	100
396 och mer	5,7	13,7	80,6	100
Totalt	20,0	15,6	64,4	100

Källa: Tabellen har tagits ur Glueck (14)

Den metod som makarna Glueck använde är emellertid inte invändningsfri. Wilkins (12) har skarpt kritiserat deras statistiska metod och även den grad av subjektivitet som finns i bestämningen av faktorer. Wilkins eget arbete, som han har utfört i samarbete med Mannheim (15), har resulterat i utvecklandet av nyare och bättre metoder. De undersökte 60 faktorer i 720 fall bland dem som intogs på engelska borstals åren 1946–1947. Sju variabler, som kan hänföras till tiden före intagningen, utvaldes slutligen för poängberäkning och gjorde det möjligt att klassificera detta sample på följande sätt.

Poäng	Återfall	Kategori
0— 9,9	7 av 8 återföll inte	A
10—14,9	2 av 3 » »	B
15—23,9	ungefär lika chanser dvs. 50—50	X
24—39,9	1 av 3 återföll inte	C
40 och mer	1 av 8 » »	D

De tog med ytterligare information om beteende i borstal och uppnådde så något större precision. Ekvationer sattes upp för att förutsäga den sannolika återfallsfrekvensen, dvs. förväntad återfallsfrekvens för det första, andra, tredje etc. året efter frigivningen. Sådana ekvationer kan göra långa uppföljningsperioder obehövliga. Mannheim-Wilkins tabellen testades genom att tillämpas på ett helt nytt sample intagna. Resultatet framgår av följande uppställning.

Kategori A och B	Ursprungligt sample	— beräknad frekvens av icke-återfall 75%
	Nytt sample	— observerad frekvens av icke-återfall 75%
Kategori C och D	Ursprungligt sample	— beräknad frekvens av icke-återfall 31 %
	Nytt sample	— observerad frekvens av icke-återfall 29 %

Department of Corrections i Kalifornien har utarbetat ett antal förutsägelsetabeller som används i det löpande arbetet som ett viktigt instrument för att underlätta jämförelser. Underligt nog använder man inte förutsägelsetabeller på samma sätt i Europa med undantag för viss begränsad användning i England. De är dock ett värdefullt instrument inte bara inom forskningen utan också i det praktiska utformandet av kriminalvårdspolitiken.

Mannheim och Wilkins använde sina förutsägelsetabeller för att testa vissa hypoteser angående behandlingen i borstal. Denna påföljd är icke tidsbestämd till sin karaktär. Den intagne friges på rekommendation av anstaltsledningen när behandlingsprocessen anses ha nått sitt optimum. Har längden av behandlingstiden någon effekt på återfallsfrekvensen? Den frågan kunde inte besvaras i detalj i undersökningen, men man kunde dock dra den slutsatsen att »det fanns all anledning att anta att långa perioder av anstaltsvistelse (över genomsnittet) inte gav bättre resultat än en mycket kortare period på t. ex. ett år». Benson (16) använde en modifierad form av Mannheim–Wilkins-tabellen för att få svar på samma fråga. Han lade märke till att det genomsnittliga fängelsestraffet för ett visst antal unga brottslingar var fyra månader. Ett större antal från samma åldersgrupp dömdes till intagning i borstal, där den genomsnittliga längden av anstaltsvistelsen var 18 månader. När Benson jämförde resultaten av de båda påföljdsformerna, visade det sig att återfallsfrekvensen för dem som hade dömts till fängelse inte var annorlunda än för dem som dömts till intagning i borstal. Förutsägelsetabellerna möjliggör sådana jämförelser, därför att hänsyn kan tas till god och dålig prognos. Bensons slutsatser behöver prövas genom ytterligare undersökningar men är helt i linje med resultat av liknande undersökningar på olika håll i världen, nämligen att det är ytterst svårt att bevisa att straffets längd har någon effekt på återfallsfrekvensen, när man tar hänsyn till olika riskkategorier.

Fångvårdsmyndigheterna i England ändrade praxis rörande behandlingen av ett antal unga brottslingar i kategorierna med god prognos (A och B) på grundval av resultaten från Mannheim–Wilkins' undersökning. De sändes till en speciell borstal och av-

tjänade minimitiden för denna påföljd, ungefär 10 månader. Återfallsfrekvensen var inte högre än som angavs i förutsägelsetabellen.

En annan slutsats från Mannheim–Wilkins' arbete hänför sig till användningen av öppna och slutna anstalter. De fann vid sina undersökningar att återfallsfrekvensen var avsevärt lägre vid öppna borstals än vid slutna. Vid första påseende är detta inte någonting ovanligt, ty ungdomar med dålig prognos tas ju in i slutna borstals. Det har länge antagits att skillnaden i återfallsfrekvens endast återspeglade en fördelningsprincip. Mannheim–Wilkins kunde emellertid med användande av sin tabell visa, att det faktum att de flesta med god prognos sändes till öppna anstalter och de flesta med dålig prognos till slutna anstalter inte var förklaringen till samtliga skillnader i återfallsfrekvensen. Fastän de inte kunde isolera de bestämmande faktorerna, tvekade de inte om att öppna borstals hade lägre återfallsfrekvens, även när hänsyn togs till det förhållandet att grupper med bättre prognos sändes dit.

Slutligen fann Mannheim och Wilkins att man i den skriftliga bedömning av de intagna som gjordes i samband med frigivningen från anstalten tenderade att fästa alltför stor vikt vid dåligt uppförande under anstaltstiden.

Nästa avsnitt behandlar ett annat slags forskning, som kanske kan i viss mån förklara varför man hittills i allmänhet synes ha misslyckats med att genom behandling i fängelse få svårare brottslingar att överge sin brottskarriär, trots all investering i tid, energi och pengar.

2.4 *Om fängelsesamhället*

Redan 1784 visste John Howard (17) att fängelsevistelsen hade stor betydelse, när det gällde att få en brottsling att bli laglydig: »I fängelset är samhällets vakande öga borta och lagens makt är all. Det finns ingen fruktan och ingen skamkänsla. De otuktiga eggar de sedesamma och de djärva förhärdar de försagda. Var och en stålsätter sig mot sin egen känslighet, försöker göra mot andra vad andra gör mot honom, för att på så sätt vinna sina uslaste gelikars gillande.» Fastän denna åsikt varit allmänt omfattad ända från Howards dagar tills i dag, har systematiska studier av fängelsets organisation, funktionssätt och påverkan bedrivits först sedan 1940. Antalet empiriska och teoretiska sociologiska studier uppgår troligen numera till några hundratal. Namn som Clemmer (18), Sykes (19), McCorkle och Korn (20), Schrag (21), Ohlin (22) och Cressey (23) är bland de första man kommer att tänka på. Men det finns många andra. Blomberg (24) har gjort en översikt av litteraturen på detta område och på ett mycket skarpsinnigt sätt analyserat styrkan och svagheterna i dessa studier av fängelsets sociala klimat.

Liksom de flesta organisationer, har fängelset en formell och en informell struktur. Den formella omfattar regler och rutiner för ordning och arbete, undervisning, rådgivning, social hjälp etc. Den informella omfattar förhållandet de intagna emellan, ledare och medlöpare i olika grupper och den påverkan som dessa förhållanden utövar på de intagnas attityder, värderingar och beteende. I de första undersökningarna inom detta område försökte man klarlägga hur de intagnas samhälle uppstår, dess utmärkande drag och hur det bestämmer de intagnas förhållande till personalen. Man hävdade att de intagnas samhälle först och främst är ett samhälle som innebär ett berövande, inte bara av friheten utan dessutom av varor och tjänster, av normala heterosexuella förhållanden och rätt till självbestämmande. De intagna upplever detta som samhällets förkastelse. De som redan i stor utsträckning har ett kriminellt levnadssätt med allt vad det innebär av isolering från det icke-kriminella samhällets värderingar, får ny styrka och finner andra värderingar genom medlemskapet i fängelsesamhället. Det utmärkande för fängelsesamhället är stark solidaritet och krav på absolut lojalitet. Solidariteten framtvingas och förstärks genom ett ledarskap med mycket stark tvångsmakt. Det beteende som krävs av de intagna är ägnat att upprätt-

hålla samhället och att skaffa fram, ofta förbjudna varor och tjänster, förmåner och nöjen. Syftet är att fysiskt och psykiskt minska fängelsestraffets obehag. Den centrala värdering som upprätthålls innebär med nödvändighet ett starkt motstånd mot personalen – »vi» mot »dom». Ytligt sett fogar sig de intagna i fängelsets regler, därför att detta innebär ett mindre hot mot deras eget samhälle. Men i grund och botten är deras beteende, värderingar och attityder fientliga mot personalens rehabiliteringsavsikter. När det gäller personalen, framhävs rang och status starkt genom organisationens hierarkiska och auktoritära uppbyggnad. Personal med högre ställning föreskriver och beslutar för personal i lägre ställning. Personalens åligganden är strängt begränsade i relation till deras position inom hierarkin. Detta förhindrar spontana och informella relationer till de intagna. Ofta är vaktpersonal i konflikt med icke-vaktpersonal, särskilt »behandlingspersonal», i fråga om metoder och målsättning i arbetet med de intagna. Sådana konflikter försvagar personalens ansträngningar, ger de intagna möjlighet att framgångsrikt manipulera olika situationer och minskar personalens inflytande. Omvänt kan vårdaren, som förväntas upprätthålla ordning och disciplin, inte göra detta genom att använda sin makt att ge order, ty alltför många rapporter om indisciplinärt beteende från de intagnas sida kommer att stämpla honom som »ej kapabel att upprätthålla ordning». Han tvingas ofta att bevilja förmåner och att blunda för vad som sker för att tillförsäkra sig lydnad. På så sätt samarbetar personalen och de intagna, men det är ett hemligt samförstånd i bedrägligt syfte.

Dessa synpunkter härrör i huvudsak från amerikanska sociologiska rapporter och återspeglar i viss mån förhållanden i stora fängelser i USA. Men T. Morris och P. Morris (25) har visat en liknande bild av ett stort fängelse i London. Mathiesen (26) har studerat ett norskt fängelse och fann där mindre öppen antagonism och solidaritet men också att där icke desto mindre fanns andra defensiva attityder. Personalen ansågs vara moraliskt och byråkratiskt åtskild från de intagnas sociala system och det fanns ingen effektiv kommunikation dem emellan. Little (27) och Rose (28) har i undersökningar rörande engelska borstals beskrivit de intagnas solidaritet, ledarskapsmönster och beundrade ledartyper som aspekter på de intagnas motstånd. Polsky (29) har redogjort för en ungdomsanstalt i USA, bestående av ett flertal stugor. Behandlingen i anstalten hade starkt terapeutisk inriktning. Även han fann att de intagnas informella system utövade stor påverkan. Det synes inte råda någon tvekan om, att de intagnas eget samhälle inom fängelset, fastän det förekommer variationer både när det gäller omfattning och yttringar, på det hela taget motverkar personalens rehabiliteringssträvanden. Den typiska personalstrukturen upprätthåller denna neutralisering, fastän det sker oavsiktligt.

Om framsteg i att minska fängelsesamhällets skadliga effekter ska kunna göras, är det angeläget att man studerar variationer och motsägande företeelser i detta samhälle. Wheeler (30) svarar för en undersökning i ett stort fängelse, vilken tyder på att den bild som har presenterats i de ovan redovisade undersökningarna är ytterst förenklad. Två tendenser synes vara karakteristiska för de intagnas värderingar. Wheeler fann för det första att värderingarna hos vissa intagna visade större överensstämmelse med fängelsesamhällets normer och värderingar allteftersom straffets längd ökade. Detta är ett känt faktum som betecknas med termen institutionalisering (»prisonisation»). Andra intagna visade sig ha värderingar som i början och slutet av fängelsetiden i betydande utsträckning överensstämde med personalens värderingar och med samhällets förväntningar. I mitten av tiden däremot var överensstämmelsen större med de intagnas förväntningar. På ett diagram kan detta fenomen representeras av en U-formad kurva. Ett betydande antal intagna följer denna U-formade kurva anser Wheeler. Garabedian (31) kom till liknande resultat. Det är inte förvånande att det i Wheelers undersökning fanns vissa bevis för att

22—014378

nyss beskrivna tendens var speciellt märkbar hos gifta intagna och hos dem som sade att deras familjer »litade på dem». Han fann vidare att den intagne, under den period då han förbereder sig på att återvända till samhället utanför och förkastar fängelsets negativa värderingar, också måste försöka acceptera den försämrade sociala status han haft ute i samhället. Detta kan vara en förklaring till den ångest och depression som ofta iakttas hos intagna, när tiden för frigivningen närmar sig. Glaser betonar i sin tidigare nämnda undersökning (9) samma fenomen som Wheeler beskriver med en U-formad kurva. Han säger helt koncist att »de intagnas påtryckningar på varandra att undvika kommunikation med personalen har direkt samband med i vilken utsträckning det finns en opersonlig och auktoritär attityd från personalens sida mot de intagna». Han fortsätter: »de intagnas frivilliga isolering från varandra är hög i början av vistelsen, minskar något i mitten för att sedan öka i slutet av vistelsen.»

Wheeler delade även ut ett konfidentiellt frågeformulär till de intagna, där de ombads redogöra för sina åsikter i några typiska konfliktfrågor för personal och intagna. De anmodades också uppge vilken åsikt de trodde de flesta andra intagna hade i samma frågor. Ett anmärkningsvärt stort antal av de intagnas personliga åsikter visade sig överensstämma med personalens värderingar. Men samtidigt uppgav de, att medintagna hade åsikter som inte överensstämde med personalens. Var och en tycktes tro att han var isolerad i fråga om sina åsikter – de andra tyckte annorlunda. Det var således en klyfta mellan privata och offentligt uttalade åsikter. Detta tyder på att vissa konflikter i fängelserna kan vara mera skenbara än verkliga.

Man torde kunna utveckla metoder för att få till stånd en mera realistisk diskussion av den intagnes situation. Möjligheterna att underlätta en förändring av den intagne skulle också förbättras avsevärt. Polskys studie (29), som tidigare nämnts, användes faktiskt på detta sätt och ledde till organisatoriska förändringar. Den psykologiskt skolade personalen arbetade i mottagningar som var skilda från stugorna och stugornas »föräldrar». Dessa försökte klara de dagligen återkommande svåra problemen i fråga om missanpassade pojkars uppträdande genom att handla i samförstånd med de intagnas samhälle för att på så sätt i någon mån upprätthålla ordningen. Stugorna var en undre värld med dess tvångsmakt och »under den korta promenaden från psykologmottagningen till stugan gick pojken från en värld till en annan». Botemedlet var att flytta mottagningarna in i stugorna och arbeta inte bara med individen utan med miljön. Pojkar, terapeuter och stugföräldrar upplevde ett bättre och mera fördjupat förhållande. Konfliktsituationer och svårigheter försvann givetvis inte, men ett mera realistiskt och fruktbart sätt att bearbeta dem hade skapats genom ett öppnare samhälle.

Utan tvekan är ytterligare empiriska undersökningar av fängelsesamhället nödvändiga för att man helt och fullt skall förstå detta samhälle, men det förefaller försvarligt att dra två slutsatser av de studier som redan har gjorts. För det första talar allting för att banden med det vanliga normala samhället bör stärkas, så att den intagne får och kan behålla en god och meningsfull kontakt med det samhället. Detta innebär framförallt att man bör försöka finna en utväg att förbättra den låga status som en brottsling har. På det sättet kan kanske några av fängelsevistelsens skadliga verkningar reduceras. För det andra visar ovannämnda studier att de intagna var ambivalenta i fråga om anknytning till och identifiering med ett kriminellt levnadssätt. Det borde därför vara möjligt att genom förbättringar av fångvårdens organisation och metoder minska fängelsestraffets obehag, känslan av att vara förkastad och behovet att visa stark solidaritet med intagna mot personalen. Vissa försök i den riktningen kommer att behandlas i följande avsnitt.

2.5 *Några experiment och innovationer*

I detta avsnitt ska ges en kortfattad översikt över några experiment, som skiljer sig

från follow-up-studierna (avsnitt 2.2) i så måtto, att de har företagits med utgångspunkt från vissa hypoteser eller antaganden. Utvärdering av resultaten är en integrerande del av dessa studier. De är till skillnad från tidigare redovisade arbeten inte ex post facto studier. I de behandlingsexperiment som nu kommer att redovisas angrips problemen på olika sätt. Detta beror på att inga antaganden eller hypoteser anses särskilt heliga. En serie antaganden ger upphov till en strategi, en annan serie till en annan strategi. Det viktiga är, att vilka antaganden man än gör och vilken strategi man väljer med utgångspunkt från dessa antaganden, så måste de testas på ett vetenskapligt sätt. Eftersom det är osannolikt att en enda serie antaganden eller strategier kan lösa problemet hur man skall få en effektivare kriminalvård, är det bättre att försöka flera olika metoder, förutsatt att de kan utvärderas systematiskt. Men tyvärr är det så, att varje ny behandlingsform anses vara det slutliga svaret. När man finner att den har sina begränsningar, är det risk för att man besviket förkastar den i stället för att objektivt uppskatta dess för- och nackdelar. Avsikten med följande redogörelse är inte att ge slutliga lösningar utan att visa efter vilka linjer man arbetar f. n. och att ge en viss uppfattning om de antaganden, strategier, mätningar och slutsatser vari arbetet har resulterat.

Ett resocialiseringsexperiment rörande brottslingar med korta strafftider har beskrivits av Berntsen och Christiansen (32). Syftet med experimentet var ursprungligen att göra en socio-psykologisk undersökning av korttidsstraffades bakgrund och den typ av behandling som var lämpligast för dem. Undersökarna valde slumpvis ut 126 vuxna fångar som avtjänade upp till fem månaders fängelse. Bara sex procent var förstagångsbrottslingar. 83 procent hade tidigare fängelsevistelse bakom sig, 32 procent av dem åtminstone fem gånger. Sociala anpassningsproblem både i barndomen och som vuxna var framträdande för undersökningsgruppen. Förutsägelsetabeller gjordes upp på grundval av den kända återfallsfrekvensen för en stor grupp liknande brottslingar, som hade frigetts under åren före experimentet. Man hade även en kontrollgrupp, som varken deltog i experimentet eller fick någon särskild hjälp. Experimentgruppen fick veta att den deltog i en vetenskaplig undersökning som skulle ge kunskap om bakgrund, förmåga, attityder och problem. Intervjuerna gjordes på ett förstående, neutralt och icke-moraliserande sätt och ingen hjälp erbjöds i början. När problemens art började framstå klarare och begäran om hjälp framställdes, utarbetade socialarbetare, som ingick i forskningsgruppen, tillsammans med intervjuarna en lämplig plan och satte den i verket. Den assistans som gavs i form av personliga samtal (counselling) och socialhjälp var mycket mera intensiv än som är fallet vid ordinarie behandling i fängelse. En uppföljningstid på sex år följde. Återfallen i brott var betydligt högre i kontrollgruppen. Skillnaden mellan experiment- och kontrollgrupp var statistiskt signifikant, dvs. sannolikheten för att den hade uppstått av en slump var en på hundra. Den största skillnaden i återfallsfrekvensen fanns hos den kategori brottslingar som hade den sämsta prognosen. Kriminaliteten efter frigivningen, som bedömdes efter påföljdens art och stränghet, var dessutom grövre hos kontrollgruppen än hos experimentgruppen. En del av brottslingarna i experimentgruppen påverkades dock inte av experimentet och återföll efter kort tid.

Undersökarna gör den kommentaren, att det är ett sedan länge känt faktum inom industripsykologin att deltagande i ett experiment tenderar att öka produktiviteten och att denna effekt blir ännu mera markerad, om experimentdeltagarna ges särskilt god behandling. Detta kan ha varit en viktig faktor i förutnämnda experiment. Man bör lägga på minnet att den brottsling som ombeds delta i ett forskningsexperiment från början ges en roll som ökar självrespekten. Detta förstärks genom att han bemöts utan fördömande och får praktisk hjälp när behovet blir påtagligt. Enligt Wheeler och Glaser stöder man härigenom mycket verksamt

en intagens icke-kriminella strävan. Frågan om kostnaderna för sådan intensiv hjälp åt denna typ av brottslingar togs inte upp i Berntsen-Christiansens undersökning. Innan denna intensiva behandlingsform förkastas som ogenomförbar på grund av för höga kostnader, bör man undersöka vad en brottslings hela kriminella karriär kostar rättsväsendet. Det kan mycket väl tänkas att väsentliga besparingar kan göras på längre sikt.

Styrd group-interaction har använts i USA under de senaste 12 åren och har nu fått en säker plats bland behandlingsmetoderna i kriminalvården. Metoden innebär ett ofta förekommande, vanligtvis dagligt gruppmöte med ca tio intagna som leds av någon i anstaltsledningen. Metoden introducerades först i amerikanska armén, i Highfields Center (33) och Provo Experiment (34). Efter dessa inledande försök bildade staten New Jersey flera centra i stil med Highfields, bl. a. ett för unga kvinnliga brottslingar (Turrell). Silverlake Experiment (35) och Marshall Program (36) är en fortsatt utveckling av denna metod i Kalifornien. Metoden utgår från vissa antaganden:

- att brottslighet är ett sätt att tillfredsställa samma behov av status, erkännande och gillande som finns i icke-brottsligt beteende,
- att medlemskap i ett brottssamhälle utgör ett annat sätt att uppnå mål som vanligtvis uppnås med mera konventionella medel,
- att brottslingar sällan är fullständigt opåverkade av den normala sociala anpassning som sker genom uppfostran,
- att brottslingar är ambivalenta i fråga om sin brottslighet.

Följaktligen

- bör man försöka förändra den brottsliga gruppen och inte individen,
- är konflikt och ambivalens de medel genom vilka förändringsprocessen bör påskyndas.

I fängelsesamhället råder vanligtvis ett motsatsförhållande mellan olika värderingar, men i byråkratins och ordningens intresse förblir detta problem olöst och skapar så ett olustigt modus vivendi. Styrd group-interaction försöker främja konflikter såsom ett medel att rasera status quo och att eventuellt få en konstruktiv förändring till stånd. Detta sker främst genom fri diskussion i små grupper varvid det inte görs något försök att få de intagna att inta konventionella ståndpunkter. Men hela tiden försöker man obevekligt att på ett realistiskt sätt göra klart för de intagna konsekvenserna av deras val och ambivalensen i deras inställning till vad de har valt. En sådan metod låter de intagna uttrycka sina motstridiga känslor. De får också möjlighet att bedöma olika valmöjligheter och hjälpa andra medlemmar i gruppen att göra detsamma. Gruppens moral har sin styrka i dess förmåga att hjälpa individen att se sig själv, sina attityder och sitt beteende med större klarhet. De som för första gången har varit närvarande vid ett gruppmöte som observatörer är alltid förvånade över gruppens integritet och den skicklighet varmed man diskuterar medlemmarnas typiska beteende.

Ashley Weeks (37) har försökt utvärdera Highfield-projektet. Återfallsfrekvensen som helhet var lägre för pojkar som hade varit fyra månader i Highfields än för dem som hade tillbringat mycket längre tid i en traditionell ungdomsanstalt, Annandale, som användes såsom jämförelseobjekt. Den lägre återfallsfrekvensen var speciellt slående för socialt handikappade negerpojkar som hade sänts till Highfields. Genom att använda förutsägelsetabeller och jämföra riskkategorier försökte Weeks visa att Highfield hade större framgång än Annandale. Highfields hade faktiskt lägre återfallsfrekvens, men det fanns en grundläggande metodologisk svaghet i upprättandet av förutsägelsetabellerna. De gjordes nämligen upp med hjälp av data för endast Highfieldspojkarna och tillämpades sedan på Annandalepojkarna. Detta kullkastar »beviset» för att Highfields behandlingsmetod var överlägsen. Å andra sidan, hade man med detta experiment visat att det var möjligt att

ge en korttidsbehandling som obestridligen var värdefull.

Silverlake-experimentet utförs på liknande sätt och jämförelse sker med en närliggande progressiv ungdomsanstalt som inte använder styrd group-interaction. När denna redogörelse skrivs, är slutvärderingarna, som baseras på en ganska lång uppföljningsperiod, inte tillgängliga. En preliminär resultatvärdering (35) visar liten skillnad mellan Silverlakegruppen och kontrollgruppen. Men på nytt synes det vara fullt bevisat i fråga om populationer, som inte var nämnvärt olika, att samma resultat kunde uppnås under mycket kortare tid, 6½ månad i stället för 16½ månad. Enbart detta är en vinst, särskilt när det gäller ungdomar. Silverlake-rapporterna innehåller också en bra analys av hela rehabiliteringsprogrammet och dess tillämpning. Särskilt värdefull är analysen av »kritiska händelser» som inträffat under projektets gång och av möjligheterna att dra nytta av dessa händelser för att öka medvetandet om de problem som diskuteras med de unga under behandlingen.

Marshall-programmet (36) har startats av California Youth Authority och är i stora drag ganska likt de experiment som har beskrivits ovan. De intagna som deltog i Marshall-programmet visade emellertid betydligt sämre resultat i fråga om uppträdande under villkorlig frigivning än kontrollgruppen. Efter en uppföljningsperiod om 15 månader hade nämligen 72 procent av Marshall-gruppen åsidosatt de med frigivningen förenade villkoren jämfört med 56 procent av kontrollgruppen. Det här är ett exempel på nyttan av att använda vetenskapliga metoder. Den noggranna insamlingen av data om brottslingarna i experiment- resp. kontrollgruppen ger svaret på frågan varför Marshallprogrammet visade så dåligt resultat. På det sättet har ett misslyckande på kort sikt förvandlats till ett uppnående av ökad kunskap på lång sikt. Strikt vetenskaplig forskning är alltid värdefull, därför att den kan visa oss vad det är som inte fungerar och varför. Detta är lika betydelsefullt som att t. ex. omedelbart erhålla låg återfallsfrekvens. Marshallprogrammet gav bevis för att intensiva gruppdiskussioner kunde vara till skada såväl som till nytta. Brottslingar, som saknade ett visst minimum av självkänsla och förmåga att socialt hävda sig, syntes inte kunna tillgodogöra sig de möjligheter som gavs utan blev i stället mera fixerade i sin känsla av misslyckande. Detta är uppenbarligen en viktig aspekt och leder logiskt till de experiment som nu kommer att redovisas.

Frågan om olika behandling för olika typer av brottslingar tilldrar sig f. n. stort intresse och är föremål för forskning och vissa innovationsprogram både i England och i USA. Man utgår från antagandet att man skulle få en effektivare kriminalvård, om man kunde finna ett tillförlitligt sätt att klassificera brottslingar, så att man kan ge dem en behandling som är lämpad för deras behov. Med andra ord, man hävdar att det bara finns en enda typ av behandling som passar för en viss brottsling och som kan ge honom en optimal chans att icke återfalla i brott. Problemet är att finna och kunna utnyttja meningsfulla metoder för klassificering av både brottslingarna och behandlingsprogrammen, så att man kan matcha brottslingen med det program som ger honom maximala möjligheter att lyckas.

Det bör genast sägas att hela frågan är ytterst komplicerad, att de metodologiska problemen är enorma och att de slutsatser som kan dras inte är säkra. Ämnet har på ett utmärkt sätt diskuterats av Sparks (38) och Börjeson (39). Adams (40) har presenterat en berömd redogörelse rörande effektiviteten av individualterapi för California Youth Authority klientel. Detta är en rapport från ett försöksprojekt i intensiv terapi, Pilot Intensive Counselling Organisation (PICO). Undersökningen omfattade 200 brottslingar, som gavs intensiv individuell psykoterapi under nio månader av fyra terapeuter. En kontrollgrupp användes. Det mest intressanta i undersökningen var att man bedömde sannolikheten för att brottslingarna skulle kunna tillgodogöra sig psykoterapeutisk behandling, innan de slumpvis fördelades på experiment- och kontroll-

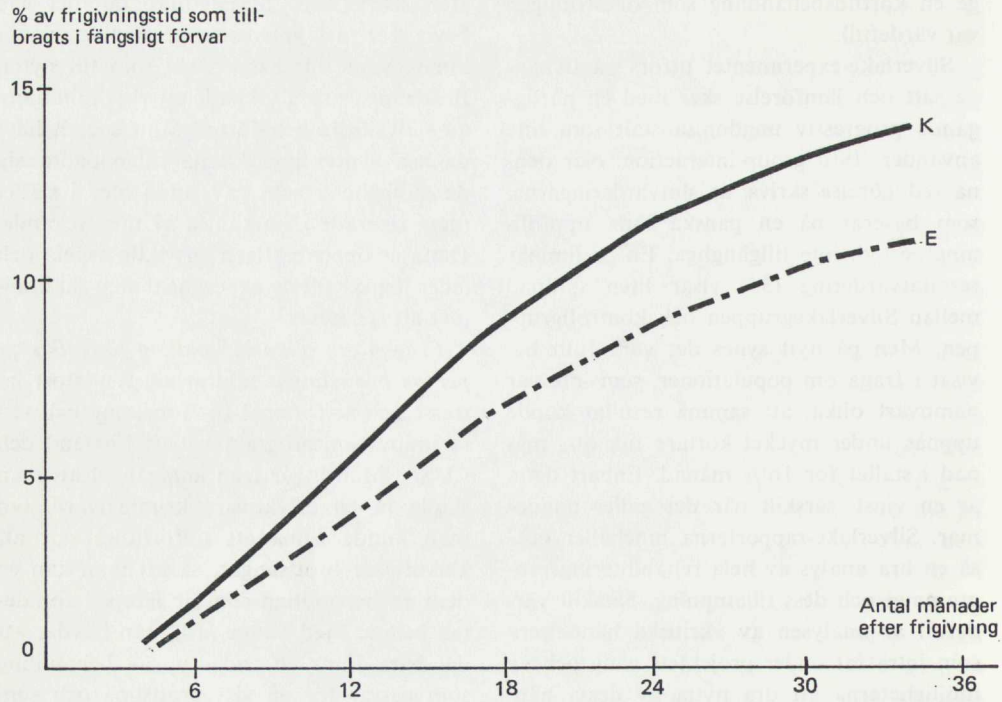

Förklaring: E = experimentgrupp (antal: 200 personer)
K = kontrollgrupp (antal: 200 personer)

(Källa: Diagram från Adams (40).)

Fig. 1. Återfall efter behandlingsinsats.

grupperna. Varje grupp innehöll sålunda både sådana som ansågs mottagliga för psykoterapi och sådana som inte ansågs mottagliga. En uppföljningstid om 33 månader följde och resultaten bedömdes dels efter procentandel total tid efter frigivning som tillbragts i fängsligt förvar och dels efter antal månader utan fängsligt förvar per enhet behandlingsinsats. Resultatet av dessa experiment visas på ett dramatiskt sätt i två diagram, fig. 1 och 2, Adams (40).

Det framgår tydligt av figur 1, att den intensivbehandlade experimentgruppen visar något bättre resultat än kontrollgruppen. Men om man fördelar resultaten inte enbart efter behandling med psykoterapi utan även tar hänsyn till faktorn mottaglighet – icke-mottaglighet får man en helt annan bild. Figur 2 visar att det är liten skillnad mellan mottagliga och icke-mottagliga i kontrollgruppen. I den intensivbehandlade experimentgruppen däremot är det en signifikant skillnad mellan mottagliga och icke-mottagliga. Det är rimligt att anta att de som var mottagliga för psykoterapi blev bättre av behandlingen, medan de som inte var mottagliga försämrades. Kort sagt, behandlingen visade olika resultat för olika typer av brottslingar.

J. D. Grant och M. Q. Grant (41) lade genom sitt arbete grunden för den senare utbredda tillämpningen av differentierade behandlingsmetoder. Deras experiment är från 1959 och gällde behandling av lagöverträdare inom marinen, i syfte att de skulle kunna återgå i tjänst. Man gjorde upp behandlingsprogram med terapi och övervakning av olika intensitet. Man ställde upp den hypotesen, att behandling A skulle vara bäst eftersom den innehöll mest

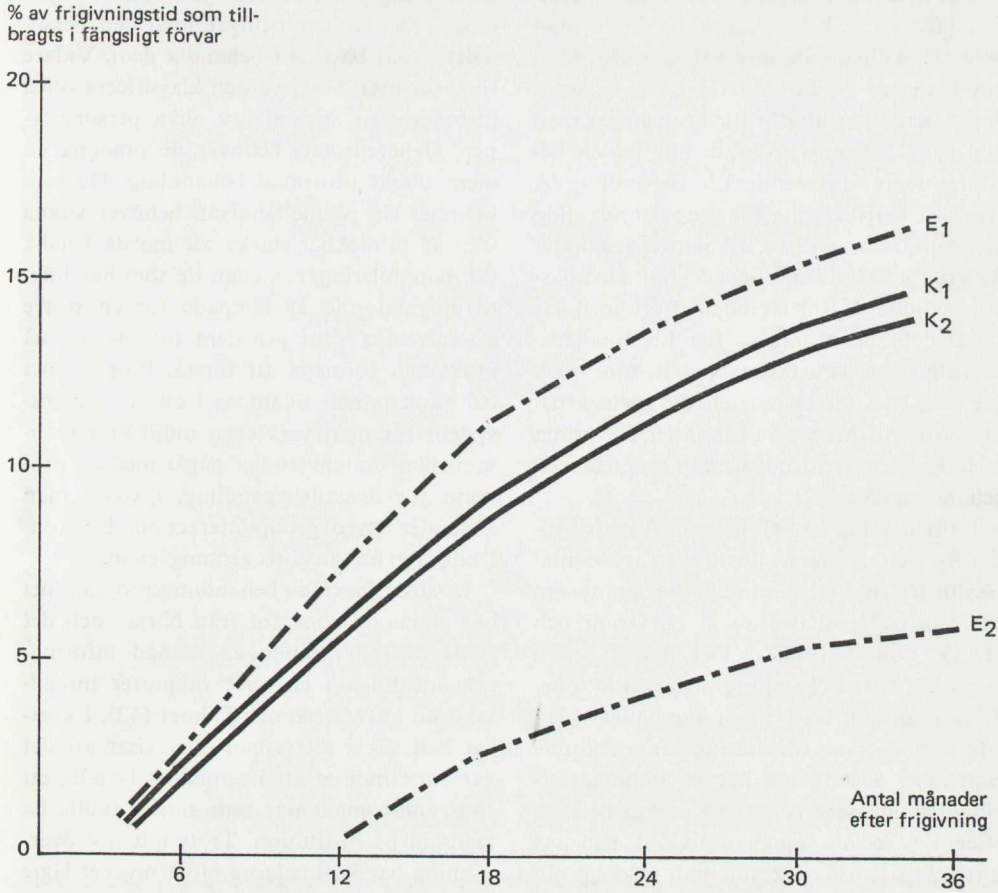

Förklaring: E_1 = experimentgrupp icke-mottagliga (antal: 100 personer)
E_2 = experimentgrupp mottagliga (antal: 100 personer)
K_1 = kontrollgrupp icke-mottagliga (antal: 100 personer)
K_2 = kontrollgrupp mottagliga (antal: 100 personer)

(Källa: Diagram från Adams (40).)

Fig. 2 Återfall efter behandlingsinsats och mottaglighetskvalificering.

grupp- och individualpsykoterapi. Behandling B, som innehöll vissa psykoterapeutiska element, förutsades vara näst bäst och behandling C slutligen, som var mest lik traditionell behandling med tonvikt på disciplin, ansågs sämst. De brottslingar som deltog i de tre programmen fick genomgå personlighetstest och klassificerades efter en social mognadsskala. De fördelades slumpvis på behandlingstyperna. Resultatet blev följande.

	Procent väl återanpassade i marinens tjänst			
	A	B	C	Totalt
Brottslingar med hög mognadsgrad	70	72	61	68
Brottslingar med låg mognadsgrad	41	55	60	53
Samtliga	59	65	61	61

Om man bara hade siffrorna för »samtliga» för varje behandlingstyp, skulle man anta att skillnaderna inte var så stora. Men om man ser på hur de tre olika behandlingstyperna har utfallit för brottslingar med hög resp. låg mognadsgrad, blir bilden betydligt mera differentierad. Behandling A synes ha varit lämplig för gruppen med hög mognadsgrad men gav det sämsta resultatet för gruppen med låg mognadsgrad. Den bästa behandlingen för lågmognadsgruppen var C. Det bästa resultatet för högmognadsbrottslingarna gav behandling B, som dock var näst bäst för lågmognadsbrottslingarna. Liksom i Adams studie förefaller det prima facie vara ett samband mellan mognad och behandlingstyp.

I tio års tid har California Youth Authority och National Institute for Mental Health bedrivit ett behandlingsprogram som baserats på resultatet av J. D. Grant och M. Q. Grants studier. Det måste genast sägas att detta behandlingsprogram inte bedrivs i anstalt utan ute i samhället. Men eftersom det har förutsättningar att kunna bedrivas i anstalt, ges här en sammanfattning. De unga brottslingarna i fråga bedöms efter sin sociala mognadsnivå. I den ursprungliga teorin arbetade man med sju olika nivåer, men i praktiken är den undersökta populationen fördelad på nivåerna 2–4. De minst mogna (nivå 2) visar i sitt vuxna liv reaktioner som liknar det nyfödda barnets, dvs. ohämmad fordran att få sina önskningar tillfredsställda. De är inte känslomässigt medvetna om andra, deras rättigheter eller behov. Andra människor är antingen »givare» eller »vägrare». Nivå 3 omfattar dem som försöker manipulera andra att »ge» i stället för att »vägra». Deras uppfattning av omvärlden är mera sofistikerad än den uppfattning som finns på nivå 2, men är ändå utan urskillnad och ytterst förenklad. Nivå 4 har utvecklat personliga normer efter vilka deras eget och andras beteende uppfattas, bedöms och i viss mån anpassas. Men anpassningen är oriktig och inte ändamålsenlig. För varje nivå finns det underavdelningar, sub-typer, som karakteriseras av typiska reaktioner. Behandlingsprogrammets syfte är att matcha olika typer av brottslingar med den personaltyp som bäst kan behandla dem. Vidare försöker man beskriva och klassificera olika metoder som används av olika personaltyper. Generellt sett behöver de omogna en mera direkt utformad behandling. De som befinner sig på mellannivån behöver vuxna som är tillräckligt starka att motstå försök till manipuleringar, medan de som har högre mognadsgrad är lämpade för en större eftergivenhet som ger dem tillfälle att nå insikt och förmåga att förstå. Programmet har utökats och tillämpas i ett fosterhemssystem för dem vars egen miljö är ogynnsam. Jämförande studier pågår med ett program för anstaltsbehandling, i vilket man använder styrd group-interaction. En kontrollgrupp har använts genomgående.

Utvärderingen av behandlingsprogrammet har planerats noggrant från början och det finns för närvarande en mängd information att tillgå i en serie rapporter huvudsakligen av Warren och Palmer (42). I korthet kan sägas att rapporterna visar att det har varit möjligt att i samhället behålla ett stort antal ungdomar som annars skulle ha tagits in på institution. Trots intensiv övervakning har kostnaderna blivit mycket lägre än för en anstaltsvistelse. Det har också visat sig vara möjligt att bestämma nivåerna för social mognad på ett konsekvent och tillförlitligt sätt. De experimentgrupper som har behandlats, visar nu efter en lång uppföljningsperiod en betydligt lägre återfallsfrekvens och mindre misskötsamhet under den villkorliga frigivningen. Resultaten varierar något hos olika sub-typer, och det finns en sådan typ för vilken behandling i anstalt tycks vara bättre. Arbetet med programmet fortgår och man intensifierar nu sina ansträngningar för att få fram och utbilda de speciella personaltyper som har särskild förmåga att handskas med en eller annan av de olika mognadsgrupperna. Metoder för att tillämpa detta program på anstaltsmiljön är f. n. under utveckling i Kalifornien och även på annat håll.

Förenta Staternas Federal Bureau of Prisons har startat en anstalt för ungdoms-

brottslingar, som också tillämpar en differentierad klassificering av de intagna och ger varje kategori särbehandling. Det är Robert F. Kennedy Center i Morgantown, West Virginia. De två första veckorna efter intagningen sker en bedömning av de intagna och de förs sedan till någon av fyra beteendekategorier. I stora drag omfattar dessa kategorier följande typer av ungdomar. I den första kategorin återfinns ungdomar som aldrig har utvecklat någon förmåga att klara av livets svårigheter och som inte kan planera någonting. Personalen måste tålmodigt acceptera deras infantilitet och ge belöningar och visa uppskattning för varje framsteg. I den andra kategorien finner man dem som har neurotiska drag och är mycket ängsliga, överkänsliga och självbestraffande. I dessa fall är individual- och gruppterapi indicerad jämte starkt emotionellt stöd från personalens sida. Det är intressant att märka, att i detta avseende får man den bästa hjälpen av personal, som haft liknande svårigheter. Den tredje kategorien innehåller ungdomar, som är aggressiva, överdrivet självsäkra och bestraffande mot sin omgivning. Personalen handhar denna kategori med fasthet och omedelbara belöningar eller restriktioner för kontrollerat resp. okontrollerat beteende. Den fjärde kategorien omfattar ungdomar som visar en mycket stark identifiering med gängsubkulturer. Personalen är i det här fallet inriktad på att få den unge lagöverträdaren mindre beroende av gruppen och mera kapabel att tänka själv. Inga utvärderingar är tillgängliga ännu men emotses för visso med intresse, eftersom det gäller ett omfattande försök att tillämpa differentierade behandlingsmetoder i anstalt. En kort redogörelse på svenska för detta center finns i en artikel av Eriksson (43).

Kalifornien håller också på att pröva differentierad behandling av 1 000 undersökningspersoner i två anstalter under en fyraårsperiod från 1968. I den ena anstalten är behandlingen baserad på psyko-dynamiska principer, i synnerhet transaktionsanalys. I den andra används en behavioristisk metod med tonvikt på betingad inlärning. Beteende och attityder före och efter behandlingsinsatsen mäts vid ofta återkommande bestämningar för att klarlägga effekten.

Att använda brottslingen i arbetet inom kriminalvården är en relativt ny metod som, såvitt är känt, hittills inte har varit föremål för någon empirisk undersökning. Det finns emellertid ett antal sociologiska arbeten i ämnet och Förenta Staternas Joint Commission on Correctional Manpower and Training har gett ut en rapport från ett seminarium om »Brottslingen som arbetskraft i kriminalvården» (44). Denna rapport utgör en förträfflig introduktion i ämnet och till litteraturen. Intagna har i viss mening använts som arbetskraft i fängelser för vuxna fångar, för underhållsarbeten, kontorsarbete, som lärare m. m. Det nya är, att det har vuxit fram ett ökat erkännande av att brottslingen har något att ge andra brottslingar, något som personalen inte kan ge, därför att den aldrig har varit inblandad i brottslighet.

Själva idén är på intet sätt ny. Man har länge erkänt att alkoholister kan bli hjälpta av f. d. alkoholister t. ex. genom en organisation som Länkarna. På sista tiden har Synanon och Daytop House visat att narkotikamissbrukare kan nås av f. d. narkotikamissbrukare, när de inte är mottagliga för inflytande från annat håll. Dessutom är det inte bara alkoholisterna eller narkotikamissbrukarna som blir hjälpta genom denna behandlingsmetod. Den f. d. alkoholisten och narkotikamissbrukaren hjälper sig själv genom att hjälpa andra. Såvitt är känt, är det huvudsakligen i USA som man gör försök att låta brottslingar och f. d. brottslingar delta i kriminalvårdsarbete för att hjälpa andra brottslingar, En fångvårdsanstalt i Kansas använder utvalda intagna för regelbundna diskussioner med ungdomsbrottslingar. Brottslingar, domare, övervakare och andra deltar i dessa veckosammankomster och man kan våga en gissning att det inte bara är brottslingarna som lär sig något under dessa sammankomster. Kaliforniens Youth Authority använder unga brottslingar i ett rehabiliteringsprogram för yngre brottslingar. Ett liknande initiativ har ta-

gits i Vienna i Virginia, där en f. d. kriminell arbetar med unga brottslingar i gruppterapi och psykodrama. Också South Carolinas kriminalvårdsmyndigheter har förklarat att de kommer att använda utvalda f. d. brottslingar inom kriminalvården. The National College of State Trial Judges har i samarbete med Berkeleyuniversitetet i Kalifornien hållit en niodagars konferens med deltagande av domare, åklagare, poliser, övervakare, fångvårdspersonal, vanliga medborgare och arton intagna, av vilka några höll på att avtjäna långa fängelsestraff. Konferensens syfte var att undersöka kriminalvårdens organisation och verksamhet.

Att använda brottslingar i kriminalvårdsarbetet är i och för sig inte något universalbotemedel. Det är svårt att arrangera, kräver noggranna förberedelser, möts ofta av invändningar och fientlighet och har ännu inte blivit föremål för noggranna och detaljerade undersökningar med publicerade resultat. Emellertid torde det vid det här laget vara fullt klart, att det inte finns någon säker kunskap om hur fängelsestraffet skall kunna göras effektivare. Många olika metoder håller långsamt på att utvecklas, men det är endast genom en tålmodig tillämpning åtföljd av noggrann analys som man kan komma fram till vilken behandling som kan vara användbar och effektiv, liksom för vilken brottslingstyp en viss behandling är effektiv. Det förefaller inte finnas någon anledning till att bara USA skall engagera sig i utforskning av rehabiliteringsmöjligheterna hos brottslingar och intagna. Ursprunget till vad som har kommit att kallas »det terapeutiska samhället» finns faktiskt i England.

Idén om det terapeutiska samhället kommer från den psykiatriska behandling som under andra världskriget gavs soldater med psykiska skador och efter kriget användes för att hjälpa soldater som hade varit krigsfångar att återanpassa sig. Liksom vid styrd group-interaction fann man att arbetet kunde göras mera effektivt om man lät en hel grupp arbeta för och bli föremål för förändringsprocessen. Termen »det terapeutiska samhället» präglades av Main (45) år 1946, men sedan dess, som Clark (46) säger: »har den använts i så många sammanhang att den har gnuggats fri från all mening.» Den har kommit att representera »både en attityd och en metod, en typ av behandling och ett stridsrop, en trollformel och ett lösenord». När det gäller behandling på mentalsjukhus har denna term faktiskt kommit att betyda två olika saker. Den har en allmän betydelse, nämligen som ett sätt att se på patienterna och att omorganisera deras sjukhustillvaro så att institutionen blir mera terapeutisk. Detta innebär en liberalisering av regimen, mindre ingripande säkerhetsarrangemang, mindre auktoritär kontroll, ökning av aktiviteter för att förhindra apati och uppmuntran av initiativ från patienterna, ett visst begränsat patientsjälvstyre och mera informella relationer mellan patient och personal. Men i denna utformning är behandlingen av patienten fortfarande något som den medicinska expertisen har kunskap om och praktiserar, något som personalen gör med patienterna. I mera inskränkt betydelse är termen sammankopplad med Maxwell Jones (47) pionjärarbete och innebär en ytterst intensiv behandling som sker genom att institutionen själv bearbetar sina problem. Här är det den sociala miljön och inte vad psykiatern gör som blir behandlingsinstrumentet. Naturligtvis spelar psykiatern en viktig roll i det terapeutiska samhället i egentlig mening, men arbetet består i att hjälpa detta samhälle att upptäcka och använda sina resurser, vare sig dessa finns hos patienter eller personal. Maxwell Jones arbete har byggt på användandet av de sociala krafterna och miljöns påverkan i det institutionella samhället för att förändra individuella mönster i socialt beteende. Vad innebär i praktiken denna sammanstrålning av behandlingsresurser för att skapa en total behandlingsmiljö?

Metoden kräver full jämställdhet mellan personal av olika slag och på alla nivåer och patienterna, vilka delar ansvar och beslutsfattande. Atmosfären är fri och öppen, speciellt när det gäller att uttrycka känslor. Samhället har både förmåga att skoningslöst studera sina medlemmars beteende och

att ge stöd och hjälp åt dem, när de upplever den vånda och ångest det innebär att realistiskt analysera sitt beteende. I Henderson Hospital, där Maxwell Jones lade grunden till sin metod, hålls ett möte varje dag med personal och patienter. Aktuella ämnen diskuteras då, på ett fullständigt öppet, ofta aggressivt sätt. Därefter äger andra möten rum, somliga formella, t. ex. gruppterapi, andra informella, som när en avdelning helt spontant kommer samman därför att en medlems uppförande har förorsakat bekymmer. Sälskapsaktiviteter och arbete förekommer också. Syftet är att ge patienterna så mycket ansvar de har förmåga att påta sig. Det yttersta ansvaret ligger, som det måste göra, hos den tjänstgörande psykiatern, men man försöker på allt sätt undvika att han använder sin makt på ett aktivt auktoritärt sätt. Rapoport (48) har gjort en intensivstudie av Henderson Hospital (f. d. Belmont Hospital) under tiden 1953–1957. Han har utförligt beskrivit sjukhusets ideologi samt dess arbete med och resultatet av behandlingen av grava neuroser och karaktärsstörningar. Jämförande studier av andra liknande institutioner finns inte, såvitt är känt, och det är därför svårt att visa i vilken utsträckning man har haft framgång eller misslyckats. Det råder ingen tvekan om att Maxwell Jones arbetade med ett ytterst svårt klientel. För många i detta klientel var Henderson Hospital ett sista hopp. Rapoports studie tyder på att de patienter som var under behandling i mera än sex månader visade en långvarig förbättring efter utskrivningen. De som hade starkare formad personlighet och bättre personliga resurser, tillgodogjorde sig behandlingen bättre än andra. Likaså hade gifta patienter mera nytta av behandlingen än ogifta och stannade kvar på förbättringsnivån betydligt längre än ogifta. Conrad (49) säger i en internationell översikt över kriminalpolitik och kriminalvårdens praktiska utövning, vilken publicerades 1965, att »trots att dess arbete inte är avslutat, trots dess brist på möjligheter att bedriva oavbruten forskning, och dess inadekvata begreppsbestämningar, förblir Henderson Hospital troligen dock det största enskilda bidraget till en framtida progressiv kriminalvård sedan införandet av humanitära normer för anstaltsbehandlingen».

Det kan vara nyttigt att först påpeka vad Maxwell Jones (47) har sagt: »Hittills har det inte funnits någon idealmodell av det terapeutiska samhället. Allt som åsyftas är att detta samhälle skall mobilisera patienternas och personalens intresse, skicklighet och entusiasm och ge dem tillräcklig handlingsfrihet så att de kan skapa en egen optimal behandling och egna levnadsvillkor. Följaktligen kommer det som visar sig vara karakteristiskt för en grupp att ha litet gemensamt med andra terapeutiska samhällen.» Morrison (50), som kommenterar detta citat, framkastar att vissa nödvändiga minimikrav måste uppfyllas, innan termen terapeutiskt samhälle med rätta kan användas. Dessa krav innefattar en hög grad av samstämmighet och medvetande hos personal och patienter om institutionens målsättning och de metoder som bör användas för att uppnå denna målsättning. Det krävs också ett erkännande av att terapeutiska målsättningar kan stå i motsats till andra målsättningar och förståelse för hur dessa kan förenas samt slutligen en verklig koncentration av personal- och patientresurser och användande av patienternas inneboende möjligheter att delta i försöket.

Grendon Underwood Psychiatric Prison i England förefaller uppfylla dessa krav. Där tar man in störda och svårbehandlade fångar som dock är särskilt utvalda. Group counselling sker i stor omfattning liksom individualterapi. Både personal av alla kategorier och intagna deltar i fängelsets styrelse. Ström (51) har skrivit en redogörelse på svenska för arbetet där. På fångvårdsanstalten Herstedvester i Danmark har man länge arbetat både med individual- och gruppterapi samt terapeutiskt samhälle-metoder. Stürup (52) har beskrivit arbetet där i en nyligen utgiven publikation. Både Grendon Underwood och Herstedvester har alltid styrts av psykiater och haft en starkt psykiatrisk inriktning. Bishop (53) har beskrivit användningen av terapeutiskt samhäl-

le-metoden vid anstaltsbehandling av unga brottslingar i borstal under åren 1957–1961. Behandlingen avsåg 120 unga män och bestod av gruppsamtal för hela populationen, ett stormöte, varje vecka. Vidare förekom i stor utsträckning delat ansvar dels i form av små formella kommittémöten och dels som spontana informella möten för att behandla kriser eller kritiska händelser. Intensiva gruppdiskussioner och utförliga överläggningar med personalen var ett väsentligt inslag i behandlingen. Morrison (54) och Wells (55) har redogjort för och analyserat resultaten. De unga brottslingar som intogs här, togs från gruppen med bästa prognos som denna grupp bestäms enligt Mannheim–Wilkins förutsägelsetabeller, dvs. med en förväntad återfallsfrekvens av 25 procent. Senare togs de intagna från X-gruppen, dvs. 50 procents förväntad återfallsfrekvens. Behandlingen förbättrade inte återfallsfrekvensen men anstaltsklimatet blev märkbart bättre, rymningsfrekvensen minskade och anstaltstiden blev avsevärt kortare än för andra jämförbara brottslingar, som avtjänade samma icke-tidsbestämda straff på andra anstalter, 9–11 månader i stället för 15–24 månader. Intagna som senare följdes upp och jämfördes med en kontrollgrupp från andra borstalinstutioner ansåg att behandlingen hade inneburit betydande personlig hjälp.

Kaliforniens kriminalvårdsmyndigheter har satt igång ett intensivt behandlingsprogram, Intensive Treatment Program (IT), som omfattar terapeutiska samhällen med 80 intagna som arbetar och lever i olika avdelningar i Chino och San Quentin fängelserna. Ett stort gruppmöte och ett mindre gruppsamtalsmöte hålls varje dag. Övervakare är aktivt verksamma i behandlingsprogrammet för att kunna göra ett bättre arbete efter frigivningen. Det pågår försök att uppskatta värdet av behandlingsprogrammet för alla typer av brottslingar. Glaser (9), som har skrivit om det pågående kaliforniska kriminalvårdsarbetet, säger att, »man bör vänta med slutsatser från Kaliforniens experiment med gruppbehandling, eftersom de mest fulländade experiment- och analysmetoder i den kriminologiska forskningens historia har börjat användas för att analysera detta behandlingsprogram.»

På basis av vad som hittills framkommit i teori och praktik om det terapeutiska samhället, tycks denna vårdform, speciellt om den sammankopplas med försök att skapa särskilda metoder för olika brottslingars behov, ha mycket att erbjuda kriminalvården. Den skulle säkert kunna göra mycket för att undanröja de negativa och skadliga effekter av fängelsestraffet som har beskrivits i avsnittet »Om fängelsesamhället» (avsnitt 2.4). Man bör emellertid inte underskatta den oro och förvirring som en sådan behandlingsform förorsakar jämförd med mera rutinmässiga och auktoritära metoder. Detta faktum har viktiga följder för rekrytering, urval och utbildning av personal, ty i ett sådant behandlingsprogram finns inte plats för personer vars attityder gentemot de intagna är moraliserande eller bestraffande. Kaliforniens kriminalvårdsmyndigheter har investerat stora summor i rekrytering och utbildning av den personal som deltar i experimenten. Eaton (56) har sammanfattat ett antal studier i personalens inställning till innovationer i fångvården. På basis av en enkät påstår Eaton att 35 procent av Kaliforniens fångvårdspersonal på något sätt deltog i gruppledarskap för intagna. 86 procent av mentalvårdspersonalen deltog och ungefär hälften av dem som sysslade med undervisning, forskning och bevakning. Det bör särskilt påpekas att 27 procent av alla vaktkonstaplar också var engagerade. Det framkom även av enkäten att personalens deltagande till en del påverkades av att detta ökade deras möjligheter till befordran. Men detta kan knappast anses olämpligt.

2.6 *Avslutande anmärkningar*

Den föregående redogörelsen för innovationer inom kriminalvården är på intet sätt uttömmande. Den omfattar bara några av de mest kända programmen. Det mest utmärkande för dem är, att det för varje försöksverksamhet finns eller kommer att

finnas en utvärdering av vad man har uppnått. Som tidigare har sagts, är det viktigaste inte huruvida ett visst behandlingsprogram har nått sitt mål eller inte eller har lyckats endast delvis. Det viktigaste är kunskapen om *varför* det lyckades eller misslyckades. Vare sig resultatet är positivt eller negativt, kan det sedan utgöra en välgrundad utgångspunkt för ett nytt handlingsprogram och nya ansträngningar.

Några av de undersökningar som har beskrivits är mycket omfattande samt kräver ytterst förfinade metoder, deltagande av ett stort antal mycket kvalificerade forskare, god teknisk utrustning och följaktligen en stor budget. Det finns emellertid skäl att anta, att även mycket enklare undersökningar skulle kunna utföras och bidra till att väsentligt reducera fängelsestraffets negativa aspekter och ersätta dem med positiva.

Hittills har behandlingen i fängelse formats under inflytande av många faktorer, religiös tro, politisk nödvändighet, blind tro på vissa åtgärder, påtryckningar från de intagnas sida genom strejker och upplopp i nära förening med krav på human behandling. Nästan allting utom beprövad kunskap har bidragit till att utforma behandlingen. Bland de nämnda faktorerna är kravet på human behandling betydelsefullt och berättigat både i sig själv och som den hittills bästa vägledaren. De vetenskapliga undersökningsresultaten av fängelsestraffets effektivitet är magra och talar snarare om vad man inte bör göra, än om vad man bör göra. Resultaten från empiriska undersökningar visar dock på intet sätt att användningen av humana metoder bidrar till ineffektivitet. Naturligtvis är det möjligt att vara human utan att därför öka effektiviteten. Forna tiders fängelser var så omänskliga att det kanske därför har funnits en markerad tendens att förväxla varje humanitär reform med effektiv rehabilitering. Det vore klokare att skilja mellan dem. En humanitär reform behöver inte rättfärdigas på annat sätt än att den svarar mot en etisk norm. Ett rehabiliteringsprogram däremot bör ha en klar målsättning och noggrant redovisade metoder och bör behållas endast om och i den mån det har visats att programmet kan uppfylla sin målsättning. Objektiv och empirisk undersökning kan emellertid stå i både humanitetens och effektivitetens tjänst. Noggranna och objektiva redogörelser för hur behandlingsprogram bedrivs kan användas för att kontrollera i vilken utsträckning såväl humanitära krav som effektivitetskrav tillgodoses. Detta är det bekanta begreppet »feedback information». Men feedback är till ingen nytta, om metoden inte konsekvent används för att rätta till begångna fel. Att lära av erfarenhet är bara möjligt om viljan finns. I fråga om kriminalvård tycks det finnas en spärr mot feedback i form av otillräcklig kommunikation mellan lagstiftare, administratörer, praktiker av alla slag och forskare.

I en nyligen utgiven publikation (57) har Englands och Wales fångvårdsstyrelse förklarat att den största delen av fängelsepopulationen tidigare har varit i fängelse. Det finns bevis för att »återfallsfrekvensen inte skulle minska, om ett större antal brottslingar berövades friheten, eller om de som avtjänar fängelsestraff fick längre straff». Vidare »har redan ganska grova mått på en brottslings kriminella bakgrund starkare statistiskt samband med framtida kriminalitet än domstolsutslaget eller vad som sker med honom under anstaltsvistelsen». Till slut redovisas återfallssiffrorna med en ärlighet som är lika beundransvärd som resultaten är nedslående. Mer än hälften av dem som avtjänar fängelsestraff på 18 månader och mera, återfaller i brott inom två år efter frigivningen. 55–60 procent av unga brottslingar från senior detention centres återfaller inom tre år. 70 procent av unga brottslingar frigivna från borstals (ungdomsfängelse) återfaller också inom tre år och återfallsprocenten stiger i dessa fall till 80–85 procent för dem som har haft tidigare anstaltsvistelse. Jämförbara siffror för Sverige är inte kända, men i ljuset av den erfarenhet man har gjort på olika håll i världen, skulle det troligen vara oklokt att anta att de är märkbart bättre tills detta har vi-

sats genom en noggrann undersökning. Det tycks just nu vara ytterst nödvändigt och angeläget att empiriskt studera hur fängelseväsendet är organiserat och hur fängelsestraffet faktiskt verkställs, hur de intagna uppfattar rehabiliteringsprogram och vilka kort- och långsiktiga resultat som kan uppnås genom sådana program.

Appendix

Valda slutsatser från Glasers studie

Glaser (9) ger i sin studie av 1 015 intagna som frigavs från federala fängelser i USA 1956 och följdes upp till 1960, 88 huvudslutsatser. Han anser dem vara hypoteser som bör testas ytterligare vid liknande undersökningar. Det är omöjligt att här återge eller ens ge en adekvat sammanfattning av hans vittomfattande utvärdering. Därför ges endast en kort redogörelse för vissa utvalda slutsatser.

1. Fastän bara en tredjedel av Glasers sample återföll i brott, fann han bland dessa variationer beträffande ålder, tidigare kriminalitet, ålder vid första formellt avdömda kriminalitet och typ av brott. Ju yngre en intagen var vid frigivningen, ju lägre ålder vid den första domen eller straffverkställigheten, och ju större antal tidigare fällande domar, ju större sannolikhet för återfall. De som hade gjort sig skyldiga till inbrott, bilstöld eller annan stöld eller förfalskning hade den högsta återfallsfrekvensen.

2. I motsats till andra forskningsresultat fann Glaser att de intagna inte ville ha så mycket med varandra att göra. Denna slutsats modifierades dock för unga brottslingar eller sådana som hade stor erfarenhet av fängelsevistelse. Glaser bekräftade Wheelers (30) U-formade kurva, dvs. att intagna frivilligt isolerar sig från varandra mest i början och slutet av strafftiden. De identifierade sig mest med andra intagna och fängelsesamhället under mitten av straffet.

3. Intagna ville inte ha något »bråk» under sin fängelsevistelse och kom bäst överens med medintagna, om deras antal var litet, om sammansättningen var genomtänkt, om kontakterna var få, om förbjudna varor och tjänster inte var tillgängliga och om yrkesutbildning gavs. Följaktligen uppstod oftast svårigheter när det fanns en koncentration av intagna som, antingen därför att de var för okvalificerade eller för svårbehandlade, icke kunde placeras i det för dem lämpligaste arbetet. Dessutom kunde svårigheter uppstå om kontakterna medintagna emellan var många, och om det var tillgång på sådana varor och tjänster som de flesta intagna värderar högt.

4. Intagna hade många icke-kriminella intressen men trodde att andra intagna omfattade personalens värderingar i mindre utsträckning än som faktiskt var fallet. Ju mera personalen tvingades arbeta på ett opersonligt och auktoritärt sätt – denna tendens att vara auktoritär och bestraffande var speciellt märkbar när tjänsten kännetecknades av byråkrati och rutin – ju mera utövade de intagna påtryckningar på varandra att undvika kontakt med personalen och personalens påverkan reducerades följaktligen. Den personal däremot, vars arbete var mångsidigt, flexibelt och inte så inrutat, var mera benägen att behandla de intagna efter deras personliga egenskaper och

inte som stereotypa brottslingar. Det förhållandet att reformprogrammet kunde öva sådant inflytande på personalen att den visade sig uppriktigt angelägen om och hade förtroende för den intagnes rehabilitering var det mest anmärkningsvärda i programmet. Enligt Glasers uppfattning kräver rehabiliteringsprogram centralisering av ökade befogenheter hos de tjänstemän som representerar rehabiliteringsintressen, men ökad decentralisering av behandlingsverksamheten för att öka intresset för rehabilitering hos all personal som är i kontakt med de intagna.

5. Samarbete när det gäller ledningen av fängelset och goda kontakter mellan personal och intagna underlättas genom att grupper och kommittéer bestående av intagna på ett realistiskt sätt delar skötsel och ledning av fängelset. Sådana grupper bör acceptera verkligt ansvar för medintagnas uppförande som ett villkor för förbättringar av nöjen och speciella förmåner.

6. Goda arbetsvanor före intagningen har större samband med framgång längre fram än den typ av arbete som har utförts. Likaledes är inlärning av goda arbetsvanor i fängelse genom ett tillfredsställande arbete bättre än särskild yrkesutbildning. Arbetsledarnas personliga påverkan var en annan aspekt på arbetets betydelse i rehabiliteringsprogrammet.

7. Deltagande i fängelsets utbildningsprogram hade samband med högre återfallsfrekvens i många av undersökningsfallen. Man ansåg att mindre omfattande utbildning i fängelset ledde till orealistiska förhoppningar. Detta var emellertid inte fallet, när utbildningen var mera omfattande och pågick under en lång anstaltsvistelse. De intagna visade sig också ha orealistiska förhoppningar om snabb befordran i arbetet under åren efter frigivningen.

8. Glaser anser frigångshem (half-way-house), som är belägna i en stad, där intagna kan bo under en period före frigivningen, som »detta halvsekels mest lovande utveckling på kriminalvårdens område för att minska de intagnas problem efter frigivningen».

9. Ett stort steg närmare lösandet av problemen efter frigivningen vore att underlätta kommunikationen med laglydiga personer utanför fängelset genom att reducera brevcensuren och öka besöksmöjligheterna. Vidare kunde sådan kommunikation förbättras genom kontakter med organisationer utanför fängelset och genom att man lät övervakare komma de intagna närmare före frigivningen genom brev, samtal och deltagande i utskrivningskurser.

Glaser tar även upp frågor gällande utformningen av övervakning, utbetalande av pengar till intagna vid frigivningen och övervakarnas olika sätt att arbeta. I förslag till ytterligare forskning framhåller Glaser nödvändigheten av att utarbeta förutsägelsetabeller och genomföra experiment med slumpmässigt utvalda kontroll- och experimentgrupper.

Litteraturförteckning

1. *Börjeson, B.* Om påföljders verkningar. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1966.
2. Home Office. The Sentence of the Court. Her Majesty's Stationery Office, London 1964.
3. *Grünhut, M.* After-effects of punitive detention. British Journal of Delinquency, Vol X, nr 3.
4. *Kaufman, Y.* och *Ron-Menaker, M.* The Tel-Mond Follow-up Research Project, i Israel Studies in Criminology, Vol 1. Gomek Publishing House, Tel-Aviv 1970.
5. *Glueck, S.* och *Glueck, E. T.* 500 Criminal Careers. Alfred Knopf, New York 1930 och Later Criminal Careers, the Commonwealth fund, New York 1934.
6. *Rose, A. G.* 500 Borstal Boys. Basil Blackwell, Oxford 1954.
7. *Hammond, W. H.* och *Chayen, E.* Persistent Criminals. Tavistock Publications, London 1963.
8. *Törnqvist, K.-E.* Svåra återfallsbrottslingar. Norstedts, Stockholm 1966.
9. *Glaser, D.* The Effectiveness of a Prison and Parole System. Bobbs-Merill Co, 1964.
10. *Hood, R. G.* Borstal Re-assessed. Heinemann, London 1965.
11. *Hood, R. G.* Research on the Effectiveness of Punishments and Treatments, i Collected Studies in Criminological Research, Vol 1. Council of Europe, Strasbourg 1967.
12. *Wilkins, L. T.* The Standpoint of Facts and Figures, i The Effectiveness of Punishment and other Measures of Treatment. Council of Europe, Strasbourg 1967.
13. *Bailey, W. C.* Correctional Treatment: an Analysis of 100 Correctional Outcome Studies. Stencil: California Study of Correctional Effectiveness 1960.
14. *Glueck, S.* och *Glueck, E. T.* After-conduct of Discharged Offenders. MacMillan, London 1946.
15. *Mannheim, H.* och *Wilkins, L. T.* Prediction Methods in Relation to Borstal Training. Her Majesty's Stationery Office, London 1955.
16. *Benson, Sir George.* Prediction Methods and Young Prisoners. British Journal of Delinquency, Vol IX, sid. 192, 1959.
17. *Howard, J.* State of the Prisons in England & Wales. Harrington, William Eyres 1784.
18. *Clemmer, D.* The Prison Community. Rinehart, New York 1958.
19. *Sykes, G. M.* The Society of Captives. Princeton University Press 1958.
20. *McCorkle, L. W.* och *Korn, R.* Resocialisation within Walls, i Annals of the American Academy of Political and Social Science, maj 1954.
21. *Schrag, C.* Some Foundations for a Theory of Correction, i The Prison: Studies in Institutional Organisation and Change. Holt, Rinehart & Winston 1961.
22. *Ohlin, L.* Sociology and the Field of Corrections, Russell Sage Foundation, New York 1956.
23. *Cressey, D. R.* Limitations of Organisation of Treatment in the Modern Prison, i Theoretical Studies in the Social Organisation of the Prison. Social Science Research Council, New York 1960.
24. *Blomberg, D. L.* Survey from the Standpoint of Sociological and Cultural Studies of the Environment of the Place of Detention or Treatment, i The Effectiveness of Punisment or other Measures of Treatment. Council of Europe, Strasbourg 1967.
25. *Morris, T.* och *Morris, P.* Pentonville. Routledge and Kegan Paul, London 1963.
26. *Mathiesen, T.* The Defences of the Weak. Tavistock Publications, London 1965.
27. *Little, A. G.* Borstal: a Study of Inmates Attitudes to the Staff and the System. Dok-

torsavhandling, University of London, 1961.
28. *Rose, A. G.* Status and Grouping in a Borstal, i British Journal of Delinquency, Vol IX, sid. 258–273, 1959.
29. *Polsky, H. W.* Cottage Six: the Social System of Delinquent Boys in Residential Treatment. Russell Sage Foundation, New York 1962.
30. *Wheeler, S.* Socialisation in Correctional Communities, i American Sociological Review, Vol 26, sid. 699–712. 1961.
31. *Garabedian, P.* Western Penitentiary: a Study in Social Organisation. Doktorsavhandling, University of Washington 1959.
32. *Berntsen, K* och *Christiansen, K. O.* A Resocialisation Experiment with Short-term Offenders, i Scandinavian Studies in Criminology, Vol 1. Tavistock Publications, London 1965.
33. *McCorkle, L. W., Elias, A., Bixby, F. L.* The Highfields Story: a Unique Experiment in the Treatment of Juvenile Delinquency. Henry Holt, New York 1958.
34. *Empey, La Mar T.* och *Rabow, J.* The Provo Experiment in Delinquency Rehabilitation, i American Sociological Review, Vol 26 nr 5. 1961.
35. *Empey, La Mar T., Newland, G. E., Lubeck, S. G.* The Silverlake Experiment: Progress Report nr 3. University of Southern California 1966.
36. *Knight, D.* The Marshall Program: Amenability to Confrontive Peer-group Treatment. Research Report nr 59, State of California, Department of Youth Authority. 1970.
37. *Weeks, H. Ashley.* Youthful Offenders at Highfields. University of Michigan, Ann Arbor. 1963.
38. *Sparks, R. F.* Types of Treatment for Types of Offenders, i Collected Studies in Criminology, Vol III. Council of Europe, Strasbourg 1968.
39. *Börjeson, B.* Type of Treatment in Relation to Type of Offender, i Collected Studies in Criminology, Vol III. Council of Europe, Strasbourg 1968.
40. *Adams, S.* Interaction between Individual Interview Therapy and Treatment Amenability in Older Youth Authority Wards. California Board of Corrections, Monograph nr 2. 1961.
41. *Grant, J. D.* och *Grant, M. Q.* A Group Dynamics Approach to the Treatment of Non-conformists in the Navy, i Annals of the American Academy of Political and Economic Science, Mars 1959.
42. Inte mindre än 46 rapporter är Community Treatment Project publikationer. En bibliografi med kommentarer finns hos Dr Theodore B. Palmer, Principal Investigator, Community Treatment Project, 3610 Fifth Avenue, Sacramento, California 995817. Speciallt intressanta är serien Progress Reports, som utgivits sedan 1961.
43. *Eriksson, T.* Utvecklings- och experimentverksamhet i USA, i Krima Årg. 5 nr 1–2. Kriminalvårdsstyrelsen, Stockholm 1970.
44. Joint Commission on Correctional Manpower and Training (1968), Offenders as a Correctional Manpower Source. Finns hos Joint Commission, 1522 K Street, Washington D.C. 20005.
45. *Main, T.* The Hospital as a Therapeutic Community, i Bulletin of the Menninger Clinic, Vol 10, 1946.
46. *Clark, D. H.* The Therapeutic Community – Concept, Practice and Future, i British Journal of Psychiatry, Vol III, nr 479. 1965.
47. *Jones, M.* Social Psychiatry. Tavistock Publications, London 1952.
48. *Rapoport, R. N.* Community as Doctor. Tavistock Publications, London 1960.
49. *Conrad, J.* Crime and its Correction: an International Survey of Attitudes and Practices. University of California Press. Los Angeles 1965.
50. *Morrison, R. L.* The Idea of the Therapeutic Community, i New Thinking about Institutional Care. Association of Social Workers Education Sub-Committee, London 1967.
51. *Ström, K.-H.*, Englands psykiatriska fångvårdsanstalt Grendon. Krima Årg 3 nr 1 mars 1968.
52. *Stürup, G. K.* Treating the Untreatable. John Hopkins Press, Baltimore 1968.
53. *Bishop, N.* Group Work at Pollington Borstal, i Howard Journal, Vol X, nr 3. Howard League for Penal Reform, London 1960.
54. *Morrison, R. L.* Group Work at Pollington Borstal: Advisers Report. Icke tryckt rapport till Prison Department i London 1960.
55. *Wells, J. M.* Group Counselling in Prisons and Borstals in England & Wales, 1958–67. Joseph Rowntree Memorial Trust 1969.
56. *Eaton, J. W.* Stone Walls do not a Prison make. Springfield, C. C. Thomas, Illinois 1962.
57. Prison Department, People in Prison. Her Majesty's Stationery Office Cmnd 4214, London 1969.

Statens offentliga utredningar 1971

Kronologisk förteckning

1. SOU 71. Handbok för det officiella utredningstrycket. Beckman. Fi.
2. Post- och Inrikes Tidningar. Norstedt & Söner. Ju.
3. Veterinärdistriktsindelningen, m m. Svenska Reproduktions AB. Jo.
4. Kommmunala val. Esselte. C.
5. Svensk industri under 70-talet med utblick mot 80-talet. Bilaga 2. Esselte. Fi.
6. Ny sjömanslag. Esselte. K.
7. Finansiella tillväxtaspekter 1960—1975. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 4. Esselte. Fi.
8. Arbetskraftsresurserna 1965—1990. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 1. Esselte. Fi.
9. Större företags offentliga redovisning. Esselte. Fi.
10. Snatteri. Berlingska Boktryckeriet, Lund. Ju.
11. Ett nytt bilregister. Göteborgs Offsetryckeri AB. K.
12. Miljövården i Sverige under 70-talet. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 8. Esselte. Fi.
13. Utvecklingstendenser inom offentlig sektor. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 6. Esselte. Fi.
14. Varuhandeln fram till 1975. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 3. Esselte. Fi.
15. Förslag till aktiebolagslag m.m. Tryckeribolaget. Ju.
16. Regional utveckling och planering. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 7. Esselte. Fi.
17. Malm — Jord — Vatten. Svenska Reproduktions AB. I.
18. Mått och vikt. Norstedt & Söner. Fi.
19. Familjepensionsfrågor m.m. Berlingska Boktryckeriet, Lund. S.
20. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Betänkande I. Norstedt & Söner. K.
21. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga A. Norstedt & Söner. K.
22. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga B. Norstedt & Söner. K.
23. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Register m.m. Norstedt & Söner. K.
24. Vuxenpedagogisk forskning och utbildning. Berlingska Boktryckeriet, Lund. U.
25. Boendeservice 3. Kommunstudien. Esselte. In.
26. Boendeservice 4. Projektstudien. Esselte. In.
27. Boendeservice 5. Totalkostnadsstudien. Esselte. In.
28. Boendeservice 6. Strukturstudien. Esselte. In.
29. Kyrkan kostar. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
30. Sjömanspension. Göteborgs Offsettryckeri AB. K.
31. Den svenska betalningsbalansstatistiken. Esselte. Fi.
32. Valutareserven och utrikeshandelns finansiella struktur. Bilaga till Den svenska betalningsbalansstatistiken. Esselte. Fi.
33. Fri affärstid. Göteborgs Offsettryckeri AB. H.
34. Lastbil och Taxi. Beckman. K.
35. Den fria rörligheten för personer inom EEC. Esselte. In.
36. Produktionsresurser för tv och radio i utbildningen. Esselte. U.
37. Konsumentpolitik-riktlinjer och organisation. Tryckeribolaget. H.
38. Särskilda tandvårdsanordningar för vissa patientgrupper. Göteborgs Offsettryckeri AB. S.
39. Den svenska köpkraftsfördelningen 1967. Berlingska Boktryckeriet, Lund. In.
40. Export och import 1971—1975. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 5. Esselte. Fi.
41. Ny domstolsadministration. Göteborgs Offsettryckeri AB. Ju.
42. Försäkring och annat kontant stöd vid arbetslöshet. Esselte. In.
43. Arbetskraftens sturktur och dimensioner. Esselte. In.
44. Bilagor till KSA-utredningens betänkande. Esselte. In.
45. Utsökningsrätt XI. Norstedt & Söner. Ju.
46. Teknisk översyn av kapitalbeskattningen. Norstedt & Söner. Fi.
47. Psykologiska urvalsmetoder inom statsförvaltningen. Göteborgs Offsettryckeri AB. Fi.
48. Personurval med hjälp av psykologiska undersökningar. Göteborgs Offsettryckeri AB. Fi.
49. Unga lagöverträdare I. Esselte. Ju.
50. Räddningstjänst. Göteborgs Offsettryckeri AB. C.
51. Invandrarutredningen I. Göteborgs Offsettryckeri AB. In.
52. Byggandets industrialisering. Beckman. In.
53. Lärarnas arbete. En statistisk arbetstidsstudie. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
54. Lärarnas arbete. Bilaga I. Tekniska rapporter. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
55. Lärarnas arbete. Bilaga II. Tabeller. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
56. Handräckning inom försvaret. Esselte. Fö.
57. Utbildning av vissa värnpliktiga i stabstjänst. Esselte. Fö.
58. Rätten till abort. Göteborgs Offsettryckeri AB. Ju.
59. Högsta domstolens kansli. Göteborgs Offsettryckeri AB. Ju.
60. Universitetsstudier utan examen. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
61. Val av utbildning och yrke. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
62. Högre utbildning och arbetsmarknad. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
63. Vintersjöfart. Beckman. K.
64. Sanering I. Esselte. In.
65. Sanering II. Bilagor. Esselte. In.
66. Mellanölsfrågan. Göteborgs Offsettryckeri AB. Fi.
67. Ränteomfördelning och vinstutdelning. Göteborgs Offsettryckeri AB. In.
68. Läkartjänster. Göteborgs Offsettryckeri AB. S.
69. Näringspolitiken — ny verksorganisation. Göteborgs Offsettryckeri AB. H.
70. Plan och prognos. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 9. Esselte. Fi.
71. Bokskogens bevarande. Svenska Reproduktions AB. Jo.
72. Maskinell teknik vid de allmänna valen. Göteborgs Offsettryckeri AB. Ju.
73. Fonogrammen i musiklivet. Esselte. U.
74. Kriminalvård i anstalt. Esselte. Ju.

Anm. Om särskild tryckort ej anges är tryckorten Stockholm.

Statens offentliga utredningar 1971

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Post- och Inrikes Tidningar. [2]
Snatteri. [10]
Förslag till aktiebolagslag m.m. [15]
Ny domstolsadministration. [41]
Utsökningsrätt XI. [45]
Unga lagöverträdare I. [49]
Rätten till abort. [58]
Högsta domstolens kansli. [59]
Maskinell teknik vid de allmänna valen. [72]
Kriminalvård i anstalt. [74]

Socialdepartementet

Familjepensionsfrågor m.m. [19]
Särskilda tandvårdsanordningar för vissa patientgrupper. [38]
Läkartjänster. [68]

Försvarsdepartementet

Utredningen om handräckningsvärnpliktiga. 1. Handräckning inom försvaret. [56] 2. Utbildning av vissa värnpliktiga i stabstjänst. [57]

Kommunikationsdepartementet

Ny sjömanslag. [6]
Ett nytt bilregister. [11]
Utredningen angående befordran av farligt gods på väg m.m. 1. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Betänkande I. [20] 2. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga A. [21] 3. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga B. [22] 4. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Register m.m. [23]
Sjömanspension. [30]
Lastbil och Taxi. [34]
Vintersjöfart. [63]

Finansdepartementet

SOU 71. Handbok för det officiella utredningstrycket. [1]
1970 års långtidsutredning. 1. Svensk industri under 70-talet med utblick mot 80-talet. Bilaga 2. [5] 2. Finansiella tillväxtaspekter 1960–1975. Bilaga 4. [7] 3. Arbetskraftsresurserna 1965–1990. Bilaga 1. [8] 4. Miljövården i Sverige under 70-talet. Bilaga 8. [12] 5. Utvecklingstendenser inom offentlig sektor. Bilaga 6. [13] 6. Varuhandeln fram till 1975. Bilaga 3. [14] 7. Regional utveckling och planering. Bilaga 7. [16] 8. Export och import 1971–1975. Bilaga 5. [40] 9. Plan och prognos. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 9. [70]
Större företags offentliga redovisning. [9]
Mått och vikt. [18]
Betalningsbalansutredningen. 1. Den svenska betalningsbalansstatistiken. [31] 2. Valutareserven och utrikeshandelns finansiella struktur. Bilaga. [32]
Teknisk översyn av kapitalbeskattningen. [46]
Testutredningen. 1. Psykologiska urvalsmetoder inom statsförvaltningen. [47] 2. Personurval med hjälp av psykologiska undersökningar. [48]
Mellanölsfrågan. [66]

Utbildningsdepartementet

Vuxenpedagogisk forskning och utbildning. [24]
Kyrkan kostar. [29]
Produktionsresurser för tv och radio i utbildningen. [36]
Utredningen rörande lärarnas arbetsförhållanden. 1. Lärarnas arbete. En statistisk arbetstidsstudie [53] 2. Lärarnas arbete. Bilaga I. Tekniska rapporter. [54] 3. Lärarnas arbete. Bilaga II. Tabeller. [55]
1968 års utbildningsutredning. 1. Universitetsstudier utan examen. [60] 2. Val av utbildning och yrke. [61] 3. Högre utbildning och arbetsmarknad. [62]
Fonogrammen i musiklivet. [73]

Jordbruksdepartementet

Veterinärdistriktsindelningen, m m. [3]
Bokskogens bevarande. [71]

Handelsdepartementet

Fri affärstid. [33]
Konsumentpolitik — riktlinjer och organisation. [37]
Näringspolitiken — ny verksorganisation. [69]

Inrikesdepartementet

Servicekommittén. 1. Boendeservice 3. Kommunstudien. [25] 2. Boendeservice 4. Projektstudien. [26] 3. Boendeservice 5. Totalkostnadsstudien. [27] 4. Boendeservice 6. Strukturstudien. [28]
Den fria rörligheten för personer inom EEC. [35]
Den svenska köpkraftsfördelningen 1967. [39]
KSA-utredningen. 1. Försäkring och annat kontant stöd vid arbetslöshet. [42] 2. Arbetskraftens struktur och dimensioner. [43] 3. Bilagor till KSA-utredningens betänkande. [44]
Invandrarutredningen I. [51]
Byggandets industrialisering. [52]
Saneringsutredningen. 1. Sanering I. [64] 2. Sanering II. Bilagor. [65]
Ränteomfördelning. och vinstutdelning. [67]

Civildepartementet

Kommunala val. [4]
Räddningstjänst. [50]

Industridepartementet

Malm — Jord — Vatten. [17]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.

Nordisk udredningsserie (Nu) 1971

Kronologisk förteckning

1. Forskning med relation till utbildning för åldersklasserna 16—19 år.
2. Harmonisering av matematikundervisningen i årskurs 1–6 i de nordiska länderna.
3. Konsument- och marknadsföringsfrågor.
4. Nordiska transportproblem.
5. Nordiska ministerrådets arbetsformer.

KUNGL. BIBL.
2 2 NOV 1971
STOCKHOLM

Allmänna Förlaget

ALLF 238 71 0
ESSELTE TRYCK 7122